

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ - Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΚΑΙ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ
ΧΡΟΝΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑΙ 1979

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ - Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Γ. ΛΥΚΗΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΟΣ ΕΠΙΔΟΤΟΥ ΜΑΘΑΚΤΙΚΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣ
ΑΘΗΝΑ 1879

18052

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΑΙΓΑΙΟΣ
Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ Η ΙΑΝΘΑ
ΙΩΝ
ΙΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ - Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

Γρυντική

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1979

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΤΟΜΕΑΣ Α - ΗΛΙΟΒΟΣΦ Σ

ΑΙΓΑΙΟΤΣΙ
ΗΛΙΑΠΟΥΡΓΟΥ ΤΑΚ ΗΛΙΟΒΟΣΦ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΥΟΙΖΑΓΑ Π

Έκδοση του 1937

Άναθεωρημένη άπό έπιτροπή (πού συγκροτήθηκε μέ απόφαση του 'Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, άριθ. 94953/13-7-1970) και μεταγλωττισμένη άπό τό Β. Άναστασιάδη, φιλόλογο του Λυκείου Θηλέων Γρεβενών.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Γενική Ιστορία διαιρεῖται σέ τρεις μεγάλες περιόδους, στήν 'Αρχαία, στή Μεσαιωνική καί στή Νέα.

Η 'Αρχαία Ιστορία περιλαμβάνει μία περίοδο άπό 5.500 περίπου χρόνια, δηλαδή άπό τό 5.000 π.Χ ώς τό 476 μ.Χ., όπότε καταλύθηκε τό Δυτικό Ρωμαϊκό κράτος άπό τούς Γότθους. Σ' αυτή τήν περίοδο έμφανιζονται στό προσκήνιο τής Ιστορίας οι λαοί τῆς 'Ανατολής ('Ασσύριοι, Βαβυλώνιοι, Αιγύπτιοι, Χαλδαῖοι, Πέρσες κ.τ.λ.) καί υστερα οι 'Αρχαῖοι Έλληνες καί Ρωμαῖοι.

Στή μεγάλη αυτή περίοδο περιλαμβάνεται ή 'Αρχαία Έλληνική Ιστορία, πού τή μελετήσαμε άναλυτικότερα, όχι μόνο γιατί είναι ή 'Εθνική μας Ιστορία, ἀλλά καί γιατί οι 'Αρχαῖοι Έλληνες ήταν οι πρῶτοι άπό τούς ιστορικούς λαούς, πού δημιούργησαν ἔναν ἀξιοθαύμαστο πολιτισμό, πού ἀποτελεῖ τή βάση τοῦ πολιτισμοῦ τῶν σημερινῶν προγηγμένων λαῶν.

Στήν ίδια περίοδο άνήκει καί ή Ρωμαϊκή Ιστορία, πού κι αὐτήν τήν μελετήσαμε άναλυτικά. Κι αυτό, γιατί οι Ρωμαῖοι άπό τή μά ήταν ο δεύτερος υστερα άπό τούς Έλληνες ἀναπτυγμένος λαός τῆς ἀρχαίοτητας, πού ἤδρυσε μία μεγάλη ἀυτοκρατορία (*Imperium Romanum*) καί τελειοποίησε τή διοίκηση καί τή νομοθεσία, ἐνῶ άπό τήν ἀλλή οι ίδιοι ἥρθαν σέ πολύ στενή ἐπαφή μέ τό Έλληνικό 'Εθνος, πού τό κατάκτησαν βέβαια, ἀλλά δέχτηκαν τόν ἀρχαῖο έλληνικό πολιτισμό, τοῦ ὅποιον θεωροῦνται συνεχιστές. 'Ετσι δημιουργήθηκε ο ὄρος Έλληνο-ρωμαϊκός πολιτισμός. Καί πολύ σωστά, τή στιγμή πού ο Ἅδιος ο Ρωμαῖος ποιητής Όρατιος παραδέχεται δτι « ή νικημένη Έλλάδα ύπόταξε τό σκληρό κατακτητή ».

Η Μεσαιωνική Ιστορία περιλαμβάνει, σέ σχέση μέ τήν 'Αρχαία, πολύ μικρότερη περίοδο. Η περίοδος αυτή για τούς λαούς τῆς Δύσεως ἀρχίζει άπό τό 476 μ.Χ. καί φτάνει ώς τό 1492, δηλαδή ώς τήν ἀνακάλυψη τῆς 'Αμερικῆς. 'Αντίθετα, γιά τό έλληνικό 'Εθνος ἀρχίζει άπό τό 330 μ.Χ., δηλαδή άπό τότε πού ο Μ. Κωνσταντίνος ἤδρυσε τήν Κων/πολη - η πιό ἐπίσημα άπό τό 395 μ.Χ., τότε πού μέ τό θάνατο τοῦ Μ. Θεοδο-

σίου τό Ρωμαϊκό κράτος χωρίστηκε όριστικά σέ 'Ανατολικό και Δυτικό – καί φτάνει ως τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολεως ἀπό τούς Τούρκους (1453).

'Η Μεσαιωνική Ιστορία, δηλαδή ή Βυζαντινή, θεωρεῖται ώς μία ἀδιάσπαστη συνέχεια τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ιστορίας, γιατί ἡ πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἴδρυθηκε σέ χῶρο ἑλληνικό, στό Βυζάντιο, πού ἦταν ἀρχαία ἀποικία τῶν Μεγαρέων (628 π.Χ.).

'Η Ιστορία τῶν Νέων Χρόνων περιλαμβάνει καὶ τήν Ιστορία τῶν Νεώτερων καὶ Νεώτατων Χρόνων καὶ ἔξετάζει γιά τούς λαούς τῆς Δύσεως καὶ τοῦ ὑπόλοιπου κόσμου τή χρονική περίοδο ἀπό τό 1492 ως σήμερα, ἐνῶ γιά τό Ἑλληνικό Ἐθνος τήν περίοδο ἀπό τό 1453 ως σήμερα. Αὐτή ὑποδιαιρεῖται ώς ἔξης:

Α' Γιά τούς λαούς τῆς Δύσεως χωρίζεται σέ τρεῖς περιόδους:

- 1) Ἀπό τήν ἀνακάλυψη τῆς Ἀμερικῆς ως τήν Εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας (1492-1648),
- 2) Ἀπό τήν Εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας ως τή Γαλλική Ἐπανάσταση (1648-1789) καὶ τό Συνέδριο τῆς Βιέννης (1815),

3) Ἀπό τό Συνέδριο τῆς Βιέννης (1815) ως σήμερα.

Β' Γιά τό Ἑλληνικό Ἐθνος χωρίζεται σέ δύο περιόδους:

- 1) Ἀπό τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολεως ως τή μεγάλη Ἑλληνική Ἐπανάσταση (1453-1821)
- 2) Ἀπό τή μεγάλη Ἑλληνική Ἐπανάσταση ως σήμερα.

Τό βιβλίο αὐτό περιλαμβάνει γεγονότα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Εὐρωπαϊκῆς Ιστορίας ἀπό τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολεως καὶ τίς ἀνακαλύψεις τῶν Νέων Χρόνων ἀντίστοιχα ως τόν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ ΩΣ ΤΗ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗ ΕΙΡΗΝΗ (1492-1648)

Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Ναυτική πυξίδα

Τήν πρόοδο τῶν δυτικῶν λαῶν τή βοήθησαν μερικές πολύ σπουδαῖες ἐφευρέσεις, πού ἔγιναν στήν ἀρχῇ τῶν νέων χρόνων, ὅπως εἶναι ἡ ναυτική πυξίδα, ἡ πυρίτιδα, ἡ τυπογραφία κ.ἄ.

Λένε πώς πολλούς αἰώνες πρίν ἀπό τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ οἱ Κινέζοι ἤξεραν τήν ιδιότητα, πού ἔχει ἡ μαγνητική βελόνα νά στρέφεται πρός τό βοριά. Ἐπίσης καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι κατά τίς σταυροφορίες εἶχαν ἀκούσει γιά τή μαγνητική βελόνα, ἀλλά τή χρήση της τήν τελειοποίησαν ἀργά, μόλις κατά τό ΙΔ' αἰώνα μ.Χ. στή νότια Ἰταλία. Τότε λοιπόν κατασκεύασαν τή ναυτική πυξίδα (bussola), πού βοήθησε ἀρκετά τήν ἀνάπτυξην τῆς ναυτιλίας, γιατί τώρα μποροῦσαν οἱ ναυτικοί μέ τή βοήθεια της νά πλέουν στίς ἀνοιχτές θάλασσες, ἐνώ ὡς τήν ἐποχή ἐκείνη δέν ἀπομακρύνονταν ἀπό τήν παραλία κατά τά ταξίδια τους.

‘Ορμή γιά τίς ἄγνωστες χῶρες

Τά σύνορα τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἦταν πολύ στενά, γιατί οἱ μεγάλοι ιστορικοί λαοί τῆς ἀρχαιότητας ἔζησαν καὶ ἔδρασαν σχεδόν ἀποκλειστικά γύρω ἀπό τή Μεσόγειο θάλασσα. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος μέ τήν κατάκτηση τῆς Ἀσίας πλάτυνε βέβαια τά σύνορα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀλλά δ σύνδεσμος, πού ἐπιχείρησε νά δημιουργήσει ἀνάμεσα στίς Ἰνδίες καὶ στήν Εὐρώπη, διακόπηκε κιόλας στά χρόνια τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Ἀργότερα κέντρο τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου ἔγινε ἡ Κωνσταν-

τινούπολη, δόπου ἔφταναν τά προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν διά μέσου τῆς Ἀλεξάνδρειας, τῆς Μ. Ἀσίας καὶ προπάντων διά μέσου τῆς Τραπεζούντας. Ἀλλά καὶ ὁ δρόμος αὐτὸς ἔκλεισε, ὅταν οἱ Τούρκοι πήραν τή Μ. Ἀσία.

Ἔπος τότε τό ἐμπόριο τῶν Ἰνδιῶν διεξαγόταν διά μέσου τῆς Ἀλεξάνδρειας. Ἀραβες ἐμποροι μετακόμιζαν τά ἴνδικά προϊόντα στήν Ἀλεξάνδρεια διά μέσου τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θάλασσας. Ἀπό ἐκεῖ τά παραλάμβαναν τά πλοια τῆς Βενετίας καὶ ἄλλων ἵταλικῶν πόλεων καὶ τά ἔφερναν στήν Εὐρώπη, δόπου τά πουλοῦσαν σέ ύπερογκες τιμές. Κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους τά ἴνδικά προϊόντα, ἰδίως τά μπαχαρικά, δῶς είναι τό πιπέρι, τό γαρίφαλο, τό μοσχοκάρυδο, ἡ κανέλα κ.τ.λ., ἣταν περιζήτητα στήν Εὐρώπη. Ἐπίσης ἀπό τίς Ἰνδίες ἔφερναν τίς πολύτιμες πέτρες, τό ἐλεφαντόδοντο, τόν ἔβενο (= μαύρο πολύτιμο ξύλο) καὶ τά βαμβακερά ὑφάσματα. Ἐτσι οἱ ἵταλικές πόλεις πλούτισαν ἀπό τό ἀνατολικό ἐμπόριο καὶ ἥρχισαν νά τίς φθονοῦν ἄλλες ἐμπορικές πόλεις.

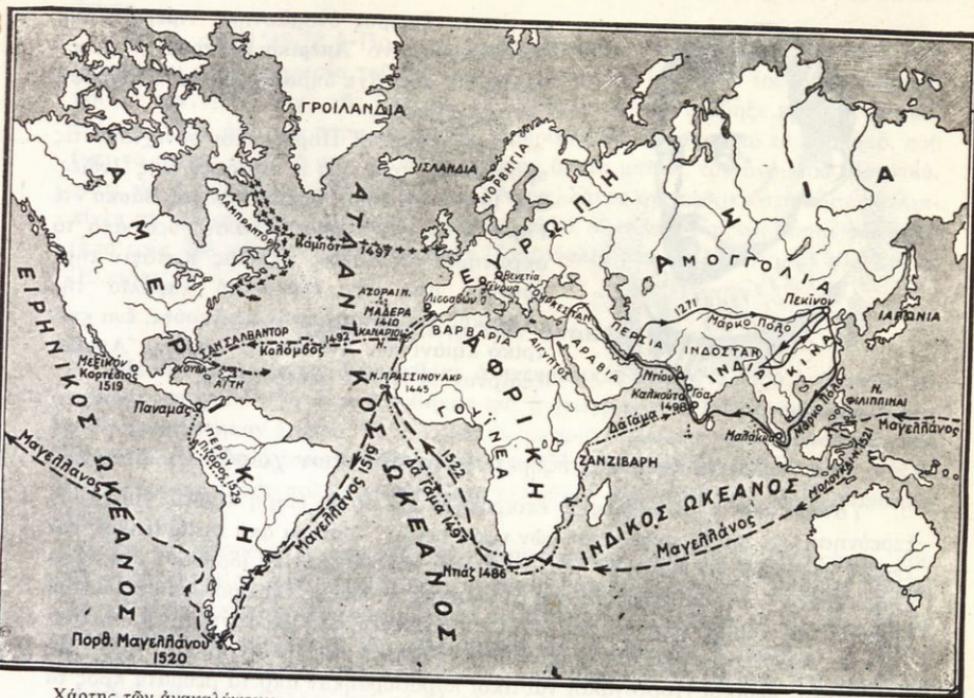
Τότε λοιπόν πολλοί σκέφτηκαν νά βροῦν ἄλλο δρόμο, γιά νά φτάσουν στήν πλούσια αὐτή χώρα. Ἐτσι η φιλοδοξία, δ πόθος γιά μάθηση καὶ κυρίως ή δίψα γιά κέρδος ἔσπρωξαν τούς ἀνθρώπους γιά νά ζητήσουν νά βροῦν νέες χώρες.

Oἱ ἀνακαλύψεις

Πρῶτοι οἱ Πορτογάλοι ἐπιχειρησαν νά φτάσουν στίς Ἰνδίες πλέοντας γύρω ἀπό τήν Ἀφρική. Κατά τό ΙΔ' αἰώνα είχαν ἀνακαλύψει κιόλας τή Μαδέρα, τίς Ἀζόρες καὶ τά Κανάρια νησιά. Τίς θαλασσινές ἐπιχειρήσεις κατά τό ΙΕ' αἱ. τίς ύποστηριξε πολὺ δ γιός τοῦ βασιλιά τῆς Πορτογαλίας Ἰωάννη τοῦ Α', δ πρίγκιπας Ἐρρίκος, πού τοῦ ἔδωσαν τό δονομα θαλασσοπόρος. Οἱ ἀπεσταλμένοι του ἀνακάλυψαν στά 1445 τά παράλια τῆς Σενεγάλης, ἐνδ δ **Βαρθολομαῖος Νιάζ** (Bartholomeus Diaz) ἀνακάλυψε τό Ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδας, πού δονομάστηκε ἔτσι ἀπό τό βασιλιά τῆς Πορτογαλίας Ἰωάννη τό Β', ἐνδ ἀντίθετα δ ἴδιος δ Βαρθολομαῖος Νιάζ τό είχε δονομάσει Ἀκρωτήριο τῶν Τρικυμιῶν.

Ἐνδ οἱ Πορτογάλοι ζητοῦσαν νά βροῦν τό δρόμο γιά τίς Ἰνδίες πλέοντας πρός τά ἀνατολικά, ἄλλοι σκέφτηκαν νά φτάσουν ἐκεῖ πλέοντας πρός τά δυτικά. Τό θαλασσινό αὐτό ταξίδι ἀνάλαβε νά τό ἐκτελέσει δ **Χριστόφορος Κολόμβος**. Ο Κολόμβος γεννήθηκε στή Γένονα (Genova) τῆς Ἰταλίας γύρω στά 1436. Ἁταν γιός ἐνός φτωχοῦ ὑφαντουργοῦ καὶ είχε πάρει μικρή μόρφωση. Σέ νεαρή ἀκόμη ἡλικία συγκλόνισαν τήν ψυχή του οἱ διηγήσεις γιά θαλασσοπορίες καὶ γιά ἄγνωστες καὶ περίεργες χώρες. Ἁταν ἔνας ἀνθρώπος μέ περίεργη ἰδιοτυπία, πού συνδύαζε ἐπιστημονική διορατικότητα, εὐέξαπτη φαντασία καὶ μυστικόπαθη εύπιστια. Γιά κάμποσον καιρό ἔμεινε στήν Πορτογαλία, δόπου οἱ διηγήσεις τῶν ναυτικῶν τοῦ ἔξηψαν ἀκόμη περισσότερο τή φαντασία του. Ἀλλά ή πορτογαλική κυβέρνηση ἀπέρριψε τήν πρότασή του νά ἐπιχειρήσει ἔνα ἔξερευνητικό θαλασσινό ταξίδι πρός τή δύση.

Τότε δ Κολόμβος πήγε στούς βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας, Φερδινάνδο καὶ τήν

Χάρτης τῶν ἀνακαλύψεων

Ίσαβελά, πού τήν έποχή έκεινή είχαν κυριεύσει τή Γρενάδα, είχαν διώξει τούς "Αραβες ἀπό τήν Ισπανία καὶ είχαν διάθεση νά δργανώσουν μεγάλες ἐξωτερικές ἐπιχειρήσεις. Ἐνέκριναν λοιπόν τό σχέδιο τοῦ Κολόμβου καὶ τοῦ ἔδωσαν τά ἀπαραιτητά πλοῖα καὶ δ.τι ἄλλο χρειαζόταν. Κι ἔτσι διακόπησε τήν ισπανικήν πολιτικήν τοῦ 1492 ἔκεινησε μέ 3 πλοῖα ἀπό τό λιμάνι τῆς Πάλου καὶ στίς 12 Ὁκτωβρίου 1492 πλησίασε σ' ἕνα ἀπό τά νησιά τοῦ Βαχαμικοῦ πελάγους, πού τό δύνομασε **"Άγιο Σωτήρα (San Salvador)**, καὶ ἀμέσως ὑστέρα ἀνακάλυψε τήν Κούβα. Ἡ ἀνακάλυψη ἔκαμε καταπληκτική ἐντύπωση. Ὁ βασιλιάς τῆς Ισπανίας διόρισε τόν Κολόμβο ναύαρχο καὶ ἀντιβασιλιά τῶν χωρῶν, πού ἀνακαλύφτηκαν, καὶ διόρισε τόν θαλασσοπόρος ἔκαμε ἄλλα τρία ταξίδια. Πλησίασε ὑστέρα τή βόρεια παραλία τῆς N. Ἀμερικῆς καὶ ἀνακάλυψε τίς ἐκβολές τοῦ ποταμοῦ Ὁρενόκου. Τέλος πλησίασε στόν Ισθμό τοῦ Παναμᾶ κι ἔτσι ἐφτασε στήν κεντρική Ἀμερική.

Ο Κολόμβος δοκίμασε πολλές πίκρες κατά τή διάρκεια αὐτῶν τῶν ἐπιχειρήσεων. Τέλος ἔχασε τήν ευνοια τῶν βασιλιάδων και γύρισε στήν Ισπανία, δην πέθανε ἐγκαταλειμμένος γύρω στά 1506. "Ως τό τέλος τῆς ζωῆς του πίστευε πώς ἀνακάλυψε τήν ἀνατολική παραλία τῶν Ἰνδῶν και γ' αὐτό τά νησιά, πού ἀνακάλυψε, τά δύνμασε Δυτικές Ἰνδίες και τούς κατοίκους τους Ἰνδούς. 'Αργότερα ἡ

Ο Κολόμβος

καινούρια ήπειρος δνομάστηκε Άμερική από τον Φλωρεντιανό Άμερικο Βεσπούκι (Americo Vespucci), που είχε δημοσιέψει μιά περιγραφή των νέων χωρών.

Στό μεταξύ οι Πορτογάλοι συνέχισαν τις προσπάθειές τους, για νά φτάσουν στις Ινδίες. Στά 1498 δ διάσημος θαλασσοπόρος **Βάσκο ντε Γάμα** (Wasco da Gama) ἔπλευσε γύρω από τό άκρωτήριο τῆς Καλῆς Έλπιδας. Κατόπιν πήρε δόηγούς από τήν άνατολική παραλία τῆς Αφρικής και ἔφτασε στήν Καλκούτα, ἵνα κεντρικό λιμάνι τῶν Ινδιῶν, ἀπ' δημοσιέψει μιά περιγραφή των νέων χωρών.

Κατάληψη καὶ ἔξερεύνηση τῶν νέων χωρῶν

Υστερα από τίς άνακαλύψεις ἐπικράτησε μιά πολύ ζωηρή κίνηση γιά τήν ἔξερεύνηση και τήν ἐκμετάλλευση τῶν νέων χωρών. Υστερα από πεισματικούς πολέμους ἐναντίον τῶν ιθαγενῶν οι Πορτογάλοι κατόρθωσαν νά ίδρυσουν ἓνα ἀποικιακό κράτος, που περιείχε πολλούς ἐμπορικούς σταθμούς και φρούρια στή δυτική παραλία τῆς Ινδικῆς χερσονήσου, στό νησί Κεϋλάνη, στή χερσόνησο τῆς Μαλάκας κ.α. Ἀργότερα πήραν και τμήματα από τή δυτική και τήν άνατολική Αφρική.

Ἐπίσης μερικοί Πορτογάλοι ναυτικοί παρασύρθηκαν από τά ρεύματα πρός τά παράλια τῆς Ν. Άμερικής και τυχαία άνακαλύψαν τή **Βραζιλία**, που ἔγινε πορτογαλική ἀποικία (1500). Οι Πορτογάλοι κατόπιν ἐπέκτειναν τίς ἐμπορικές σχέσεις τους και στήν Κίνα και στήν Ιαπωνία και ἔπιχείρησαν νά διαδώσουν τό χριστιανισμό στήν άνατολική Ασία, ἀλλά είχαν προσωρινές μόνο ἐπιτυχίες.

Ἀντίθετα, οι Ίσπανοί κατέκτησαν τό Μεξικό και τό Περού και ίδρυσαν ἓνα ἀρκετά μεγάλο ἀποικιακό κράτος στήν κεντρική και στή νότια Άμερική. Και στίς δύο χῶρες άνακαλύψαν ἓναν παλιό πολιτισμό, τόν πολιτισμό τῶν **Ἄζτέκ** και τῶν **Τίκας**. Ἐκαμαν δημος ἀπάνθρωπες βιαιοπραγίες ἐναντίον τῶν ιθαγενῶν κατοίκων.

Μεγάλη σπουδαιότητα γιά τό μέλλον τῆς νέας ἡπείρου, είχε ή άνακαλύψη τῆς Άνατολικής παραλίας τῆς Β. Άμερικής και ή ἔγκατάσταση τῶν Αγγλων σ' αὐτήν. Οι Ίταλοί ναυτικοί, τά ἀδέρφια **Καμπόττο** (Cabotto), που βρίσκονταν στήν ύπηρεσία τοῦ βασιλιά τῆς Αγγλίας Ερρίκου τοῦ Ζ', ἐπιχείρησαν νά βρούν δρόμο πρός τίς Ινδίες. Γι' αὐτό ἔπλευσαν πρός τά βορειοδυτικά, ἀλλά, ἐπειδή ἐμποδίστηκαν από τούς πάγους, πλησίασαν στήν παραλία τῆς Β. Άμερικής (1497).

Γάλλοι ναυτικοί μέ αρχηγό τόν τολμηρό θαλασσοπόρο **Ιάκωβο Καρτίέ** (Jacques Cartier), προσπαθώντας νά βρούν κι αὐτοί διάβαση πρός τά βόρεια, κατέλαβαν τόν Καναδά, ὅπου ἀργότερα στήν ἐκβολή τοῦ ποταμοῦ **Άγιου Λαυρεντίου** (Saint-Laurent) ίδρυσαν τήν πόλη **Κεμπέκ** (Quebec, 1608).

Ἐπίσης καὶ οἱ Ὀλλανδοὶ ἔστρεψαν τίς προσπάθειές τους πρός αὐτή τὴν κατεύθυνση.

Τέλος, στά 1519-22 δ Πορτογάλος **Φερδινάνδος Μαγελλάνος** (Magellan), πού βρισκόταν στήν ύπηρεσία τοῦ βασιλιά τῆς Ἰσπανίας Καρόλου τοῦ Β', πραγματοποίησε τὸν πρῶτο γύρο τῆς Γῆς ἀπό τὴν θάλασσα. Αὐτὸς τράβηξε πρός τὰ δυτικά, ἔπλευσε γύρω ἀπό τὴν παραλία τῆς Ν. Ἀμερικῆς καὶ πέρασε ἀπό τὸν πορθμό, πού ἔχει τὸ δνομά του. Τό μεγάλο ὕκειπον, στὸν δόποντο μπῆκε, τὸν δύναμασε **Ειρηνικό**, γιατὶ τὸν βρῆκε σὲ περίοδο γαλήνης. Ὁ Μαγελλάνος σκοτώθηκε στά νησιά Φιλιππίνες σὲ μιά συμπλοκή μέ τους ντόπιους, ἀλλά οἱ σύντροφοί του, δσοι σώθηκαν (ἀπό τους 268 μόνο 18), γύρισαν στήν Πορτογαλία ἀπό τὸ ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδας.

Ἄποτελέσματα τῶν ἀνακαλύψεων

Μέ τίς ἀνακαλύψεις διευρύνθηκε ὁ πνευματικός δρίζοντας τοῦ ἀνθρώπου, οἱ γνώσεις του γιὰ τὴ γῆ ἀνασταθῆκαν καὶ ἡ γεωγραφία, ἡ ἀστρονομία καὶ ἡ φυσικὴ πλούτιστηκαν ἀρκετά. Τό παγκόσμιο ἐμπόριο σημείωσε μεγάλη ἀνάπτυξη καὶ τὰ μεταλλεῖα τῆς Ἀμερικῆς ἐδωσαν τόσο ἄφθονο χρυσάφι καὶ ἀσήμι, ὥστε ἡ ἀξία τοῦ χρήματος ἐπεσε πολὺ, ἐνῷ ἀντίθετα αὐξήθηκε ἀρκετά ἡ τιμὴ τῶν ἐμπορευμάτων.

Τό πιό σπουδαῖο ἀποτέλεσμα τῶν ἀνακαλύψεων ἦταν ὅτι ἡ Μεσόγειος, πού κατά τοὺς ἀρχαίους καὶ μεσαιωνικούς χρόνους ἦταν τὸ κέντρο τοῦ ἐμπορίου, ἐπαψε πιά νά είναι κεντρικὴ θάλασσα. Τώρα τό ἐμπόριο, δ πλοῦτος καὶ δ πολιτισμός μετατοπίστηκαν στίς ἀκτές τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ οἱ λαοί τῆς Εὐρώπης, πού κατοικοῦσαν στά παράλιά του, στήν ἀρχή οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ἰσπανοί καὶ ἀργότερα οἱ Ὀλλανδοί, οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοί, πλούτισαν καὶ δημιούργησαν μεγάλα ἀποικιακά κράτη.

Στήν ἀρχή ἡ συγκοινωνία καὶ τό ἐμπόριο δέ σημείωσαν ζωηρή κίνηση. Οἱ Ἰσπανοί δέν κατόρθωσαν νά ὀφεληθοῦν ἀπό τό μεγάλο πλοῦτο τῶν νέων χωρῶν. Τίς ἐκμεταλλεύτηκαν μέ τρόπο κακό, γιατὶ ἥθελαν νά πλούτισουν ἄκοπα καὶ γρήγορα. Φέρθηκαν ἀπάνθρωπα ἀπέναντι στοὺς ντόπιους κατοίκους, πού γι' αὐτό ἔξαφανίστηκαν ἡ ἔφυγαν στά δάση. Ἄλλα, ἐπειδή χρειάζονταν ἐργατικά χέρια γιά τίς μεγάλες φυτεῖες, πού δημιουργήθηκαν κατά τό ΙΖ' καὶ τό ΙΗ' αἰώνα, ἀρχισαν νά φέρνουν ἀπό τήν Ἀφρική μαύρους, πού ἦταν πιό δυνατοί στό σῶμα καὶ είχαν πιό μεγάλη ἀντοχή. Τό δουλεμπόριο πῆρε τότε μεγάλες διαστάσεις καὶ ἡ μαύρη φυλή ἀθελά της μετανάστεψε στήν Ἀμερική.

Πυρίτιδα καὶ μεταβολή τῆς πολεμικῆς τέχνης

Κατά τό τέλος τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων ἔγιναν δύο σπουδαῖες ἀλλαγές στήν πολεμική τέχνη, ἡ χρησιμοποίηση τῆς πυρίτιδας γιά πολεμικούς σκοπούς καὶ ἡ ἀντικατάσταση τοῦ ἵπποτικοῦ στρατοῦ μέ μισθοφορικό πεζικό.

Οἱ Κινέζοι καὶ οἱ Ἀραβεῖς ἤξεραν ἀπό παλιά νά κατασκευάζουν τήν πυρίτιδα,

άλλα στήν Εύρώπη πρωτοχρησιμοποιήθηκε γιά πολεμικούς σκοπούς μάλιστα πολύ άργότερα κατά τό 13ο αιώνα μ.Χ. Τά πρώτα κανόνια (conon), πού ήταν κυρίως βαριά γιά τήν πολιορκία ή τήν άμυνα τῶν πόλεων, κατασκευάστηκαν στίς ἀρχές του ΙΔ' αιώνα. Ἀργότερα κατασκεύασαν πυροβόλα τοῦ χεριοῦ, πού ήταν ἔνα εἰδος μικρών κανονιῶν, άλλα κι αὐτά ήταν βαριά καὶ δυσκολομετακίνητα καὶ γι' αὐτό γιά πολύν καιρό ἀκόμη τό κυρίαρχο δύπλο ήταν ἡ λόγχη. Κατά τό τέλος τοῦ ΙΣΤ' αιώνα μόλις τό μισό πεζικό ήταν ἐφοδιασμένο μέ πυροβόλα δύπλα.

Τό πυροβόλο δύπλο ἀναστάτωσε τήν πολεμική τέχνη, γιατί τά σιδερένια ἀμυντικά δύπλα δέν μποροῦσαν πιά νά προφυλάξουν τούς πολεμιστές καὶ γι' αὐτό σιγά σιγά ἀχρηστεύτηκαν. Ἡ προσωπική ἀνδρεία δέν ήταν πιά ἀποτελεσματική καὶ οἱ περήφανοι ἵπποτοι πύργοι δέν ἄντεχαν στή δύναμη τῶν κανονιῶν. Αὐτό είχε ως ἄμεσο ἀποτέλεσμα νά παρακμάσει ὁ στρατός τῶν εὐγενῶν, πού ή σπουδαιότερη δύναμη του ήταν τό ἵππικό.

Ἡ ἐνίσχυση τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας

Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πλούτου καὶ ή μεταβολή τῆς πολεμικῆς τέχνης προκάλεσαν σέ πολλές χώρες τῆς Εύρώπης οὐσιαστική μεταβολή στήν πολιτική. Οἱ ἡγεμόνες, πού μέ τήν τακτική φορολογία είχαν τώρα πιό ἄφθονα χρήματα, δργάνωσαν πεζικό στρατό ἀπό μισθοφόρους γεωργούς, πού ἀποδείχτηκε πιό ἴσχυρό ἀπό τό ἵππικό. Οἱ βασιλιάδες τῆς Γαλλίας ήταν ἐκεῖνοι πού ἀπόκτησαν πρῶτοι μόνιμο στρατό κατά τό ΙΕ' αιώνα καὶ τό παράδειγμά τους τό μιμήθηκαν κι ἄλλοι ἡγεμόνες.

Μέ τό μόνιμο στρατό οἱ βασιλιάδες ἔγιναν δυνατοί, σύντριψαν εὐκολα τήν ἐσωτερική ἀντίσταση, στίς χώρες τους καὶ ἐπιβλήθηκαν στούς φεουδάρχες. Αὐτό είχε σάν ἀποτέλεσμα νά ἐνισχυθεῖ ἡ κεντρική ἔξουσία καὶ νά καταλυθεῖ ἡ φεουδαρχία. Οἱ βασιλιάδες κυβέρνησαν τά κράτη τους αὐταρχικά, τυραννικά, χωρίς περιορισμούς τῆς ἔξουσίας τους. Ἔτσι στούς πρώτους αἰῶνες τῶν νεώτερων χρόνων ἐπικράτησε στήν Εύρώπη ἡ ἀπόλυτη (=ἀπεριόριστη) **μοναρχία**, πού κατά τό ΙΣΤ' αιώνα ήταν τό ἴδανικό πολίτευμα γιά τούς διανοούμενους, γιατί ἔβαζε τέρμα στή διάσπαση τῆς ἔξουσίας καὶ τοῦ ἔθνους, πού ἐπικρατοῦσε κατά τό μεσαίωνα, κι ἔτσι ἀπάλλασσε τή χώρα ἀπό τούς πολλούς μικρούς τυράννους.

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

Τυπογραφία

Τή διάδοση και τήν άνάπτυξή τῶν γραμμάτων τή διευκόλυνε ή άνακάλυψη τῆς τυπογραφίας. Μέ αὐτήν τό βιβλίο ἔπαψε νά είναι ἀπόκτημα τῶν πλουσίων και ἔγινε προσιτό σέ πλατύτερα στρώματα. Ἡ τυπογραφία προῆλθε ἀπό τήν ξυλογλυπτική και τήν ξυλογραφία. Πρίν ἀπό πολύν καιρό δηλαδή συνήθιζαν νά σκαλίζουν πάνω στό ξύλο φράσεις, εἰκόνες ἀγίων μέ ρητά και κατόπιν νά τά ἀποτυπώνουν αὐτά πάνω σέ πανί ή χαρτί. Πρώτος ὁ Γερμανός Ιοάννης Γούτενμπεργκ (Gutenberg, 1397-1468) ἀπό τή Μαγεντία (Mainz, Ρήνος) σκέφτηκε νά χρησιμοποιήσει χωριστά κινητά στοιχεῖα ἀπό μέταλλο. Κατόπιν συνεταιρίστηκε μέ τό χρυσοχόο Φούστ (Fust) και τόν Σέφερ (Schoeffer) και τελοιοποίησε αὐτή τήν τέχνη. Τό πρώτο τυπωμένο βιβλίο, πού ἔβγαλε, ήταν ή 'Άγια Γραφή (Biblia latina vulgata). Ἡ πολύ σπουδαία αὐτή ἐφεύρεση διαδόθηκε γρήγορα σέ διάφορες χώρες τῆς Εὐρώπης, ίδιως στή Γαλλία και τήν Ιταλία, δημοσίου ο "Άλδος Μανούτιος" (Aldus Manutius) γύρω στό 1470 τύπωσε στή Βενετία ἀρχαίους συγγραφεῖς (editiones principes).

ΣΤΡΟΦΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ – ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ ΣΤΗ ΔΥΣΗ – ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ

Α'. στροφή πρός τήν ἀρχαιότητα

Ἡ 'Αναγένηση τῶν γραμμάτων δέν παρουσιάστηκε ξαφνικά, ἀλλά είχε προε-

τοιμαστεῖ κατά τούς τελευταίους αιώνες τῶν Μεσαιωνικῶν χρόνων. "Υστερα ἀπό τήν ἀναστάτωση, πού δημιουργήθηκε ἀπό τήν μετανάστευση τῶν γερμανικῶν λαῶν, ἔμειναν στή Δύση ἀρκετά στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνο-ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, πού χρησί-μεψαν ώς ξεκίνημα γιά τήν Ἀναγέννηση. Και ώς παράδειγμα γιά τό διτί ή Δύση ποτέ δέν ἔπαψε νά θαυμάζει τήν ἀρχαιότητα ἀναφέρουμε πώς ὁ Κάρολος ὁ Μέγας (742-813), γιά νά στολίσει τό ναό τῶν ἀνακτόρων του στό "Ααχεν (Aix la Chapelle = Ἀκυίσγρανο) ἔφερε κίονες ἀπό τήν Ραβέννα, ἐνῷ ὁ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης θε-ωροῦνταν αὐθεντία και ἡταν ὁ λατρευτός δάσκαλος τῶν σοφῶν κατά τό Μεσαιώνων.

"Ἀλλά ἡ ἀστική τάξη, πού δημιουργήθηκε ὑστερα ἀπό τίς ἀνακαλύψεις τῶν Νέων Χρόνων και πού είχε πλούτισει μέ τό ἐμπόριο και τή βιομηχανία, δέν ἀρ-κούνταν πιά στήν ἀπλή θρησκευτική μόρφωση τοῦ Μεσαιώνων. Ἰδίως στήν Ἰταλία είχαν δημιουργηθεῖ μικρές ἀνθηρές πολιτεῖες (Φλωρεντία, Ἐνετία, Γένουα, Μιλά-νο, Ρώμη κτλ.), πού πρόσφεραν κατάλληλο ἔδαφος γιά τήν πνευματική ἀνάπτυξη, τήν δοπία ὑποστήριζαν φιλόμουσοι ἡγεμόνες και κληρικοί.

Κατά τό 14ο και 15ο αιώνα κέντρο πνευματικῆς κινήσεως γίνεται ἡ Φλωρεντία, δόπου μέ τή βιομηχανία και τό ἐμπόριο τῶν μαλλιῶν συγκεντρώνονται μεγάλα κε-φάλαια και δημιουργοῦνται τράπεζες. Οἱ περίφημοι Μέδικοι (15ος αιώνας) Κόσμιος και Λορέντζος, πού ἡταν ἰδιοκτήτες μεγάλης ἐμπορικῆς και τραπεζικῆς ἐπιχειρή-σεως, ἀποκτοῦν στήν πόλη ἡγεμονική δύναμη. Στό μέγαρο τοῦ Λορέντζου Μεδίκου συναντοῦνται οἱ ἀνθρωποι τοῦ πνεύματος και συζητοῦν γιά τό Χριστό και τόν Πλάτωνα και δινειρεύονται μιά θρησκεία, πού θά ἔνωντε τή χριστιανική ἡθική μέ τήν ἐλληνική ἀντίληψη γιά τήν διορφιά.

Γιός τοῦ Λορέντζου Μεδίκου ἡταν ὁ Πάπας Λέοντας ὁ Ι', πού διαδέχτηκε τόν Ἰούλιο τό Β'. Στίς ήμέρες τους ή Ρώμη, πού διατηροῦσε μάλιστα περισσότερες ἀνα-μνήσεις ἀπό τήν ἀρχαιότητα, γίνεται κατά τό 16ο αιώνα πιό σπουδαῖο κέντρο πνευ-ματικῆς κινήσεως ἀπό τή Φλωρεντία.

B' οἱ Ἑλληνες διανοούμενοι στή Δύση

Οἱ διανοούμενοι παρατήρησαν πώς τά βιβλία τῶν Ἀρχαίων συγγραφέων ἔκρυ-βαν θησαυρούς. Στήν ἀρχή μελέτησαν τούς λατίνους συγγραφεῖς, γιατί στή Δύση ἔξεραν καλά τή Λατινική, πού ἡταν ἡ γλώσσα τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλά κατά τό IE' αιώνα ἄρχισαν οἱ "Ἑλληνες διανοούμενοι τῆς Κων/λεως νά μεταναστεύονταν στή Δύση και ἰδίως στήν Ἰταλία, πού, ἐπειδή βρισκόταν κοντά στό Βυζάντιο, δέ διέ-κοψε ποτέ τίς σχέσεις τῆς μέ αὐτό. Ἐξάλλοι οἱ "Ἑλληνες λόγιοι ἔνιωθαν τόν τόπο στήν Ἰταλία περισσότερο δικό τους. Κι αὐτό, γιατί ἐκεῖ διασώζονταν ἀκόμη οἱ ἀναμνήσεις τῆς «Μεγάλης Ἐλλάδος» τῆς ἀρχαιότητας και ἀκόμη γιατί ἐκεῖ ἡ ἐλ-ληνική γλώσσα δέν ἔπαψε νά καλλιεργεῖται σέ μερικά μοναστήρια τῆς Καλαβρίας, πού είναι μιά περιοχή στήν δοπία ώς σήμερα διατηροῦνται Ἐλληνόφωνοι (Και σήμερα ἀκόμη μιλιέται σέ 14 περίπου χωριά τῆς Καλαβρίας και Ἀπουλίας ἡ νε-οελληνική κατωιταλική διάλεκτος).

Έπειδή ή ἔξαπλωση τῶν Ὀθωμανῶν δημιούργησε μιά θλιβερή κατάσταση στήν Ἀνατολή, πολλοί διανοούμενοι και πρίν ἀπό τήν ἄλωση ἀκόμη ἀναζήτησαν καταφύγιο στήν Ἰταλία και χρησίμευσαν γιά τούς Ἰταλούς ως δάσκαλοι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας. Οἱ πιό σπουδαῖοι ἀπ' αὐτοὺς ἦταν ὁ Μανουήλ Χρυσολωρᾶς, πού δίδαξε τήν Ἑλληνική γλώσσα στή Βενετία (1391), στή Φλωρεντία (1396), στό Μιλάνο (1399), στήν Παβία και στή Ρώμη (1408), και ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς. Αὐτός είχε ως μαθητή τό σπουδαῖο ἐλληνιστή Φραγκίσκο Φιλέλφο, πού παντρεύτηκε τή θυγατέρα τοῦ δασκάλου τή Θεοφανώ, πού κι αὐτή ἐπίσης ἦταν διανοούμενη.

Ἄπο τούς Ἑλληνες διανοούμενους, πού ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἰταλία ὑστερα ἀπό τήν ἄλωση, οἱ πιό ἀξιόλογοι ἦταν ὁ Κων/τίνος Λάσκαρης (1434-1501), πού δίδαξε τήν ἑλληνική στό Μιλάνο, δπου ὁ δούκας Φραγκίσκος Σφόρτσα τόν πῆρε ως δάσκαλο στή θυγατέρα του, και ὁ Ἰωάννης Λάσκαρης. Αὐτός ἦταν βιβλιοφύλακας στή Λαυρεντιανή βιβλιοθήκη τῆς Φλωρεντίας και ὁ Λορέντζος Μέδικος στήν ἐποχή τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτ τοῦ Β' (διαδόχου τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' τοῦ Πορθητῆ) τόν ἔστειλε στήν Κων/πολη, γιά νά ἀγοράσει ἑλληνικά χειρόγραφα. "Αλλος είναι ὁ Γεώργιος Γεμιστός (1355-1450), πού γεννήθηκε στήν Κων/πολη και πέθανε στή Σπάρτη. Ἐκεῖ ἔζησε τά περισσότερα χρόνια τῆς ζωῆς του, μελετώντας τούς ἀρχαίους Ἑλληνες συγγραφεῖς και ίδιως τόν Πλάτωνα. Χαρακτηριστικό τοῦ πλατωνικοῦ του ζήλου είναι και τό ἐπώνυμο Πλάτων, πού πήρε. Ἀκολούθησε τό βασιλιά Ἰωάννη Η' τόν Παλαιολόγο στήν Ἰταλία και πῆρε μέρος στίς ἐργασίες τῆς συνόδου πού ἔγινε στή Φερράρα και στή Φλωρεντία (1438 και 1439) γιά τήν ἔνωση τῶν Ἑκκλησιῶν. Στή Φλωρεντία ἔμεινε στήν αὐλή τῶν Μεδίκων και ἐνέπνευσε στούς διανοούμενους τῆς Ἰταλίας τήν ἀγάπη πρός τόν Πλάτωνα. Πέθανε περίπου ἑκατό χρονῶν στή Σπάρτη. "Αλλος σπουδαῖος ἦταν ὁ Βησσαρίον (1403-1472) ἀπό τήν Τραπεζούντα, πού ἦταν μαθητής τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ και ἀκολούθησε κι αὐτός τό βασιλιά Ἰωάννη Η' τόν Παλαιολόγο στή Φερράρα και τή Φλωρεντία (1439) και ἀγωνίστηκε γιά τήν ἔνωση τῶν Ἑκκλησιῶν. "Υστερα ἀπό τήν ἀποτυχία αὐτῆς τῆς προσπάθειάς του ἀναγκάστηκε νά μείνει στήν Ἰταλία, δπου ἀναγορεύτηκε καρδινάλιος τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας.

Γ'. Ἀνθρωπισμός

Κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθήκες οἱ διανοούμενοι τῆς Δύσεως παρατήρησαν δτι οἱ Ἑλληνες συγγραφεῖς ἦταν πολύ ἀνώτεροι ἀπό τούς Λατίνους και δτι είχαν χρησιμεύσει ως ὑπόδειγμα σ' ἐκείνους. "Ετσι ἡ ζωή και ὁ πολιτισμός τῶν Ἀρχαίων ἔγιναν πρότυπο και ἔανάζησε τό ἰδανικό τῆς κλασικῆς ἀρχαιοτήτας γιά μιά ἐλεύθερη και ἀρμονική ἀνάπτυξη τῶν σωματικῶν και πνευματικῶν ἵκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου (homo universalis). Και ἀκόμη η μόρφωση μέ τά συγγράμματα τῶν Ἑλλήνων και τῶν Ρωμαίων θεωρήθηκε η πιό ταυριαστή γιά τόν ἀνθρωπο. Γι' αὐτό οἱ σπουδές αὐτές ὅνομάστηκαν ἀνθρωπιστικές (studia humanitatis), δσοι ἀσχολούνταν μ' αὐτές ἀνθρωπιστές (humanistae) και η πνευματική αὐτή κίνηση ἀνθρωπισμός (humanismus).

smus). Οἱ δύο κλασικές γλώσσες θεωρήθηκαν ώς οἱ μόνες πού ἀξίζει νά γραφτοῦν. 'Ο Κικέρωνας ἔγινε τό πρότυπο τοῦ κλασικοῦ ὑφους καὶ ή μεσαιωνική λατινική τῆς ἐκκλησίας περιφρονήθηκε. Στά ἀνθρωπιστικά σχολεῖα ἔγραφαν καὶ ἔπαιζαν δράματα στή λατινική, στίς εὐρωπαϊκές γλώσσες μπήκαν ἐλληνικές καὶ λατινικές λέξεις καὶ οἱ διανοούμενοι φιλοτιμήθηκαν νά ἔξελληνίσουν η ἐκλατινίσουν τά δονόματά τους. "Ετσι ὁ Hauslicht ἔγινε Οἰκολαμπάς, ὁ Schwarzerd Μελάγχθων, ὁ Schmidt ἔγινε Faber (=τεχνίτης) καὶ ὁ Weber Taextor (=ὑφαντουργός).

Οἱ συγγραφεῖς

'Η Εὐρώπη πρίν ἀπό τό IE' αἰώνα εἶχε ἀξιόλογους συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχνες, πού τούς δονόμασαν προδρόμους τῆς Ἀναγεννήσεως.

"Ἐνας ἀπό τούς πιό παλιούς προδρόμους εἶναι ὁ ξακουστός ποιητής τῆς Ἰταλίας Δάντης (Alighieri Dante, 1265-1321), ὁ συγγραφέας τῆς Θείας Κομῳδίας. 'Ο Δάντης ἡταν κάτοχος τῆς μεσαιωνικῆς σοφίας καὶ ἀπεικόνισε στό παραπάνω ποίημά του μέ πολὺ μεγάλη ζωηρότητα τίς μεσαιωνικές παραστάσεις γιά τήν κόλαση, τό «καθαρτήριο πῦρ» καὶ τόν παράδεισο, ἀλλά ως δάσκαλο καὶ δόηγό του παίρνει πιά τό Βιργίλιο, τόν ποιητή τῆς Αἰλειάδας. 'Ο Δάντης ἔγραψε τό ποίημά του στά ἵταλικά, ἀλλά οἱ σύγχρονοί του παρά τήν ἀριστουργηματική μορφή τῆς γλώσσας καὶ τή ρυθμική τελειότητα, πού εἶχε τό ἔργο, δέν τό ἐκτίμησαν, γιατί εἶχε γραφτεῖ στό λαϊκό ἴδιωμα. Μά οἱ νεώτερες γενιές θεώρησαν τό ἔργο ώς ἔνα ἀπό τά πιό ἀξιόλογα δημιουργήματα τῆς ποιήσεως καὶ τή γλώσσα του ως ὑπόδειγμα τῆς γραπτῆς ἵταλικῆς, πού ἔγινε τό μέσο γιά τήν πνευματική ἐνότητα τῆς κατατεμαχισμένης πολιτικά Ἰταλίας.

"Ἐναν αἰώνα ἀργότερα, τό ΙΔ', αἰώνα, δ Πετράρχης (Petrarca, 1304-1374), πού, δπως δ Δάντης, καταγόταν κι αὐτός ἀπό τή Φλωρεντία, σύνθεσε τά σπουδαιότερα ποιητικά ἔργα του στή λατινική, δπως π.χ. τό ἐπικό ποίημα 'Αφρική (Africa). Μόνο ἀπλά λυρικά ποιήματα ἔγραψε στήν ἵταλική. 'Αλλά σ' αὐτά χρωστᾶ τή φήμη του ως λυρικός ποιητής, ἐνῶ τά λατινικά ποιήματά του ξεχάστηκαν. 'Ο Πετράρχης ἡταν θερμός φίλος τῶν ἀρχαίων καὶ λίγοι δούλεψαν δσο αὐτός γιά τήν ἀνακάλυψη καὶ τή διάδοση τῶν ἀρχαίων κειμένων.

Λίγο νεώτερος ἀπ' αὐτόν εἶναι ὁ τρί-

Ο Δάντης

τος μεγάλος Φλωρεντιανός συγγραφέας, ὁ **Βοκκάκιος** (Boccacio, 1313-1375), πού στά δονομαστά διηγήματά του, τό **Δεκαήμερο** (Decamerone), ἔδωσε τό πρώτο δεῖγμα τοῦ ἵταλικοῦ πεζοῦ λόγου.

Κατά τό IE' αἰώνα ἐπικράτησε ἡ λατινική γλώσσα και οἱ λόγοι προσπάθησαν νά μιμηθοῦν τό κλασικά ὑφος και ιδίως τό ὑφος τοῦ Κικέρωνα. Ὁ πιό δονομαστός ἀπό τοὺς ἀνθρωπιστές αὐτῆς τῆς περιόδου είναι ὁ Ὀλλανδός λόγιος, ὁ γνωστός μέ τό ἔξελληνισμένο δνομα **Ἐρασμος** (1467-1536), πού ἡταν ἀξιόλογος ἐλληνιστής. Τύπωσε πολλά ἐλληνικά κείμενα και καθιέρωσε τή λεγόμενη **ἐρασμιακή προφορά** γιά τήν ἀρχαία ἐλληνική. Ἐγραψε τά ἔργα του στή λατινική και ἡταν πολυγραφότατος συγγραφέας. Μεγάλη φήμη ἀπόκτησε μέ τό ἔργο του δ **ἔπαινος τῆς μωρίας** (Laus stultitiae), μέ τό δοποῖσι σατιρίζει τήν ἀμάθεια και τή σχολαστικότητα τῶν καθηγητῶν τῶν μεσαιωνικῶν πανεπιστημίων.

Ο Ἐρασμος

Ἄλλά ὑστερα ἀπό λίγο ἔγινε μία σημαντική μεταβολή. Οἱ συγγραφεῖς ἀπό τίς διάφορες χῶρες ἄρχισαν νά γράφουν τή γλώσσα τοῦ ἔθνους τους. Τά λαϊκά γλωσσικά ιδιώματα, δπως ἡ γαλλική, ἡ ἵταλική, ἡ ἴσπανική, ἡ ἀγγλική κ.τ.λ., ἐξυψώθηκαν σέ γραπτές γλώσσες. Ἐτσι λοιπόν δημιουργήθηκαν οἱ ἔθνικές λογοτεχνίες.

Ἡ Ἰταλία κατά τό IET' αἰώνα είχε μεγάλης ἀξίας ποιητές και πεζογράφους, πού ἐγραψαν στήν ἵταλική γλώσσα (στήν τοσκανική διάλεκτο τῆς Φλωρεντίας). Ἀπ' αὐτούς δ N. **Μακιαβέλλι** (Nicoló Machiavelli, 1469-1527) ὑπηρέτησε στήν ὑπηρεσία τῆς φλωρεντιανῆς πολιτείας και ἐγραψε τό περίφημο βιβλίο δ **Ηγεμόνας** (Il Principe). Σ' αὐτό παρουσιάζει τήν ἀντίληψη τῆς ἐποχῆς του γιά τόν ἄρχοντα, στόν δοποῖσι ἐπιτρέπονται δόλα γιά χάρη τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητας. Τήν ἀντίληψη αὐτή τήν δονόμασαν **Μακιαβελλισμό**. Αὐτό τό ἔργο ἀπόκτησε πολύ μεγάλη φήμη και ἔγινε τό ὑπόδειγμα γιά τόν ἵταλικό πεζό λόγο.

Κατά τήν Ἡδια ἐποχή ἄκμασε και ή ρωμαϊκή ἱπποτική ποίηση. Ὁ **Ἀριόστο** (Ariosto, 1474-1533) πήρε ώς θέμα τούς μεσαιωνικούς μύθους γιά τόν Κάρολο τό Μεγάλο και τόν ἀνεψιό του τό Ρολάνδο και ἐγραψε ἔνα μεγάλο ἐπικό ποίημα μέ τόν τίτλο δ **μανιασμένος Ρολάνδος** (Orlando Furioso). Ὁ **Τουρκούάτο Τάσσο** (Torguato Tasso, 1544-1595) στό γοητευτικό ἔπος **Ἐλευθερωμένη Ιερουσαλήμ** ἐξύμνησε τούς ἵπποτες τῆς πρώτης σταυροφορίας, πού ἀπελευθέρωσαν τήν Ιερουσαλήμ.

Ο Σαιξπηρ.

Κατά τόν αιώνα αυτό και οι άλλες χώρες τής Ευρώπης άναδειξαν μεγάλους ποιητές και πεζογράφους. Στήν Ἀγγλία στήν εποχή τής βασιλισσας Ἐλισάβετ ἀκμασε δό μεγάλος δραματικός ποιητής **Σαιξπηρ** (Shakespeare, 1564-1616). Αυτός, ἀκολουθώντας περισσότερο τίς ἐμπνεύσεις τοῦ μεγάλου πνεύματός του παρά τὰ διδάγματα καὶ τούς κανόνες τῶν ἀνθρωπιστῶν, δημιούργησε τά ἀθάνατα δράματά του. Τίς ὑποθέσεις τοὺς τίς πῆρε ἀπό τήν ἄγγλική Ἰστορία καὶ ἀπό τοὺς μύθους τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων καὶ τῆς ἀρχαιότητας.

Στή Γαλλία δό **Φραγκίσκος Ραμπελαί** (Rabelais, 1495-1553) καὶ δό **Μιχαήλ Μοντάιν** (Montaigne, 1533-1593) δημιούργησαν τή γαλλική πεζογραφία. Ο πρῶτος στό σατιρικό του μυθιστόρημα *Gargantua et Pantagruel* περιγράφει σέ μορφή χοντρῆς σάτιρας τοὺς ἀνθρώπους

τῆς ἐποχῆς του καὶ σατιρίζει τήν παιδαγωγική μέθοδο τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Ο δεύτερος στά **Δοκίμια** (Essais) του παρουσιάζει τίς γνῶμες του γιά διάφορα σύγχρονά του προβλήματα καὶ καταδικάζει τίς θεολογικές συζητήσεις, πού φέρνουν τίς διαιρέσεις ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους, καὶ ἀκόμη κρίνει μέ διεικεία τίς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες.

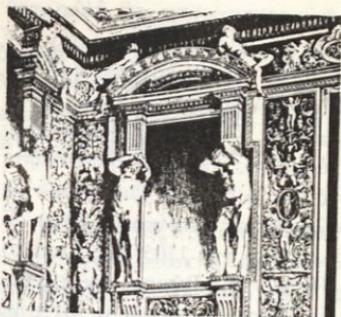
Λίγο ἀργότερα, στίς ἀρχές τοῦ IZ' αιώνα, ἀκμασε ή Ἰσπανική λογοτεχνία. Ο **Μιχαήλ Θερβάντες** (Cervantes, 1547-1616) ἔγραψε τό περίφημο μυθιστόρημα **Δόν Κιχώτης**, μέ τό διόποιο διασκευάζει πρός τό γελοῖο τούς μύθους τῆς ἐποχῆς του γιά τούς ἵπποτες.

Ο **Λόπε ντέ Βέγκα** (Lope de Vega, 1562-1635) καλλιέργησε δόλα τά εἰδη τῆς ποιήσεως, δπως τό ἐπος, τή βουκολική ποίηση, τό σονέτο κ.τ.λ., ἀλλά κυρίως ἔγραψε πάρα πολλά θεατρικά ἔργα. "Ἔγραψε 1500 τέτοια ἔργα καὶ, δπως δό ἔδιος καυχιόταν, μποροῦσε μέσα σέ 24 ὥρες νά γράψει ὀλόκληρο θεατρικό ἔργο.

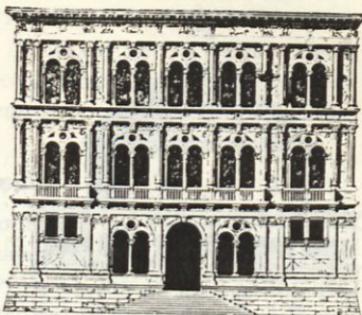
Λίγο πρωτύτερα ἀπό τούς δύο μεγάλους **Ισπανούς** ποιητές **ξήσησε** δό μεγαλύτερος ποιητής τῆς Πορτογαλίας δό **Καμόενς** (Camoëns).

Στή Γερμανία ή ἐπαφή μέ τό πνεῦμα τῶν δυτικῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐπιβλήθηκε ἀπό πάνω, ἀπό τήν ἔξουσία, δηλαδή μέ τήν ἴδρυση ἀνώτατων ἐκπαιδευτηρίων ἀπό τούς ἡγεμόνες.

Ο αὐτοκράτορας Κάρολος δό Δ' ἴδρυσε στά 1348 στήν Πράγα τό πρῶτο Γερμανικό Πανεπιστήμιο, στό διόποιο προσκάλεσε δασκάλους ἀπό τήν Ἰταλία. Ο γερμανικός οὐμανισμός είχε τήν ἔδρα του κυρίως στά Πανεπιστήμια καὶ οι Γερμανοί διανοούμενοι, ἐπειδή ἔμειναν προσκολλημένοι στή λατινική γλώσσα, δέν ἔδωσαν ἀξιόλογα λογοτεχνικά ἔργα κατά τήν Ἀναγέννηση.

Έσωτερικό τοῦ μεγάρου Σπάντα (Ρώμη).

Μέγαρο Βεντραμίνι Καλέργι (Βενετία) Οικοδόμημα τέλους τοῦ ΙΕ' αιώνα. Ρυθμός τῆς 'Αναγεννήσεως.

Οἱ τέχνες

Κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους ή Εὐρώπη εἶχε ἀναπτυγμένη τέχνη. Κυρίως ἄκμασε η ἀρχιτεκτονική καὶ σχεδόν σέ δλα τὰ μέρη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης χτίστηκαν ἄξιόλογοι ναοί γοτθικού ρυθμοῦ, ὅπως εἰναι οἱ ξακουστοί καθεδρικοί ναοί τῆς Κολωνίας, τῆς Ρέμς, τῆς Ούλμ κ.ἄ. Κατά τὴν 'Αναγέννηση οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς Ἰταλίας ξαναγύρισαν στό ρωμαϊκό καὶ ἐλληνικό ρυθμό καὶ μέ νέους συνδυασμούς δημιούργησαν τὸ **Ρυθμό** τῆς 'Αναγεννήσεως. Ἐπίσης στή γλυπτική καὶ στή ζωγραφική πήραν ώς πρότυπα τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἡ τέχνη τῶν Μεσαιωνικῶν χρόνων περιφρονήθηκε, ἀπό τή μιά γιατί θεωρήθηκε τέχνη βαρβάρων, δηλαδή τῶν Γότθων, ἀπό δπου προῆλθε καὶ ή ὀνομασία Γοτθική τέχνη, ἐνῶ ἀπό τὴν ἄλλη γιατί δὲν ἀνταποκρινόταν στούς κανόνες καὶ τίς ἀντιλήψεις τῶν Ἀρχαίων γιά τό ρυθμό.

Οἱ πρόδρομοι τῆς ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως

Στήν ίστορία τῆς ἰταλικῆς τέχνης δ 15ος αιώνας εἰναι γνωστός μέ τὸν ὄρο **Κουατροσέντο** (Quattrocento), δηλαδή ὁ αιώνας πού ἀρχίζει ἀπό τὸν ἀριθμό 1400 καὶ ἔξης.

Ἡ Φλωρεντία, πού κυβερνιόταν ἀπό τοὺς Μεδίκους, γίνεται κατά τὴν ἐποχὴν αὐτῆς καλλιτεχνική πρωτεύουσα τῆς Ἰταλίας. Ἐδῶ ἐμφανίζονται οἱ πρόδρομοι τῶν τεσσάρων κορυφαίων τῆς ἰταλικῆς 'Αναγεννήσεως τοῦ ἐπόμενου αιώνα. Οἱ σπουδαιότεροι ἀπ' αὐτούς εἰναι οἱ ἔξης: Στήν ἀρχιτεκτονική ἔχουμε τό **Φίλιππο Μπρουνέλλεσκι** (Brunelleschi, 1379-1446), πού μέ τό ἔργο του σημειώνει τὴν ἀρχή τῆς 'Αναγεννήσεως στήν Ἰταλίᾳ καὶ συνδέει τό ὄνομά του μέ πολυάριθμα μνημεῖα. 'Ανάμεσα σ' αὐτά τή σπουδαιότερη θέση τὴν κατέχει ή περίφημη **Μητρόπολη τῆς Φλωρεντίας** (Santa Maria del fiore). Ο μεγαλοπρεπής καὶ συνάμα λεπτοκαμωμένος θόλος της, πού ἔχει ὑψος 100 περίπου μέτρα, χρησίμεψε στό Μιχαήλ 'Αγγελο ώς

Μπρουνελλέσκι (Φλωρεντία, παρεκκλήσι Pazzi)

σώματα, δπως τό χάλκινο ἄγαλμα τοῦ Δαβίδ, δποῖος εἰκονίζεται σάν ἀρχαῖος ἔφηβος ἐντελῶς γυμνός. Φορεῖ μόνον κνημίδες καὶ πλατύγυρο καπέλο, στολισμένο μέ στεφάνι ἀπό κισσό. Τόν Ντονατέλλο τόν μιμήθηκε καὶ τόν συνέχισε ὁ γλύπτης Ἀντρέα Βερρόκιο (Verrocchio, 1435-1488), πού κι αὐτός είναι γνωστός ἀπό τό χάλκινό του ἄγαλμα τοῦ Δαβίδ, ἕνα θέμα πολὺ ἀγαπητό στή φλωρεντιανή τέχνη.

Η Ἀνοιξη (Μποττιτσέλλι-Φλωρεντία, Ἀρχαία Πινακοθήκη)

πρότυπο, γιά νά κατασκευάσει τό θόλο τοῦ Ἅγιου Πέτρου τῆς Ρώμης. Ὄνομαστός σάν τόν Μπρουνελλέσκι, ἀλλά μεταγενέστερος ἀπό αὐτόν είναι κι ὁ ἀρχιτέκτονας τοῦ 15ου αἰώνα **Μπραμάντε** (Bramante, 1444-1514). Καταγόταν ἀπό τήν πόλη Οὐρμπίνο, πού ἦταν πρωτεύουσα τοῦ δουκάτου, τό δποῖο είχε τό ἴδιο ὄνομα μέ αὐτήν καὶ περιήλθε στούς Μεδίκους (1502). Σ' αὐτόν λοιπόν ἀνάθεσαν στά 1505 νά χτίσει τό ναό τοῦ Ἅγιου Πέτρου τῆς Ρώμης, πού τίς ἐργασίες του τίς συνέχισε ἀργότερα ὁ Μιχαήλ "Αγγελος".

Στή γλυπτική γίνεται μιά ἀληθινή ἐπανάσταση, γιατί οἱ καλλιτέχνες δίνουν στό ἀνθρώπινο σῶμα ζωή καὶ κίνηση, πού ὡς τότε ἦταν στοιχεῖα ἄγνωστα. Κατά τούς νέους χρόνους πρῶτος ὁ **Ντονατέλλο** (Donatello, 1386-1466), ἐμπνευσμένος ἀπό τήν ἑλληνική καὶ ρωμαϊκή ἀρχαιότητα, τόλμησε νά παρουσιάσει γυμνά

Στή ζωγραφική ένας άπό τους τελευταίους άντιπροσώπους του Μεσαίωνα είναι ό Φρά Άντζελικο (Fra Angelico, 1387-1455), δ ζωγράφος των Αγγέλων, ένω δ Μποτιτσέλλι (Botticelli, 1444-1510) είναι δ σπουδαιότερος ζωγράφος, πού έμπνευται άπό την άρχαιοτητα. Από τα ώραιότερα έργα του είναι ή Γέννηση της Αφροδίτης και ή "Ανοιξη".

Οι τέσσερις κορυφαῖοι

"Η τέχνη της πρώτης 'Αναγεννήσεως ήταν ούσιαστικά τέχνη φλωρεντιανή, ένω η τέχνη της κλασικής 'Αναγεννήσεως του 16ου αιώνα είναι τέχνη της Ρώμης. Στή μετατόπιση του κέντρου της Ιταλικής 'Αναγεννήσεως άπό τη Φλωρεντία στη Ρώμη συνετέλεσαν οι δύο μεγάλοι Μαικῆνες της έποχης, δ Πάπας Ιούλιος δ Β' και δ Λέοντας δ Ι', πού τόν διαδέχτηκε.

"Ο Λεονάρδο ντά Βίντσι (Leonardo da Vinci, 1452-1519) είχε μιά έξαιρετικά πολύπλευρη μόρφωση. Ήταν ζωγράφος, γλύπτης, άρχιτεκτονας, μουσικός και συνάμα ένας έπιδεξιος μηχανικός, πού κατασκεύασε γεφύρια, όχυρωματικά έργα και πλοϊα. Έκτος απ' αυτά θήφησε χειρόγραφα για τη μηχανική, την πολεμική τέχνη και τις φυσικές έπιστημες. Από αυτά φαίνεται πώς δ Λεονάρδο ήταν ένας πολυμερέστατος νοῦς και είχε διακρίνει άπό πρίν τα στοιχεία πολλῶν έφευρρέστων, πού πραγματοποιήθηκαν στις μέρες μας, όπως π.χ. είναι ή πτητική μηχανή. Ο Λεονάρδο ντά Βίντσι έργαστηκε στό Μεδιόλανο (Μιλάνο), δην δούκας του άναθεσε νά κατασκευάσει τό οίκογενειακό του μνημείο μέ έναν έφιππο άνδριάντα ταῦ άρχηγου της οίκογένειάς του (δηλαδή του πατέρα του Λουδοβίκου). Τό σημαντικότερο δημος έργο του, πού τό κατασκεύασε κατά τό διάστημα πού έμεινε στό Μιλάνο, είναι δ Μυστικός Δείπνος, πού τόν ζωγράφισε στόν τοίχο τοῦ έστιατορίου του μοναστηριού της Αγίας Μαρίας τῶν Χαρίτων (Santa Maria dei Gracie). Στή Ρώμη φιλοτέχνησε τήν προσωπογραφία μιᾶς δημορφης Φλωρεντιανής κυρίας, της Mona Lisa, πού άπεικόνισε πιστά τά χαρακτηριστικά της και συγχρόνως τά έξιδανίκευσε. Ή είκόνα αυτή είναι ή δονομαστή Gioconda, πού βρίσκεται στό Μουσείο του Λούβρου. Ο Λεονάρδο ντά Βίντσι είναι δ άρχηγός της Λομβαρδικής Σχολῆς.

"Ο Μιχαήλ Αγγελος (Michel Angelo Buonarrotti, 1475-1564), ένας μεγάλος δη-

"Η Παρθένος, ή Αγία Αννα και δ Χριστός (Λεονάρδο ντά Βίντσι - Μουσείο Λούβρου, Παρίσι).

⁷ Η Πιετά του Μιχ. ⁷Αγγελου (Ναός του Αγίου Πέτρου, Βατικανό, Ρώμη)

που επροκείτο να τὸν στήσει πάνω στὸ μαυσωλεῖο τοῦ Πάπα Ἰουλίου τοῦ Β'. Μά το μαυσωλεῖο αὐτὸ ποτέ δένεγίνε, γιατί ἐκεῖνοι πού φθονοδσαν τὴ δόξα τοῦ Πάπα τὸν ἔπεισαν πώς ἡταν κακὸς οἰωνός νά κατασκευάσει τὸν τάφο του, ἐνῶ ἀκόμη ζοῦσε. "Ετσι, ἀπό τὸ μεγαλοπρεπὲς αὐτὸ μνημεῖο δ Μιχαῆλ "Αγγελος μπόρεσε νά τελειώσει μόνο τὸ περίφυτο, ἄγαλμα τοῦ

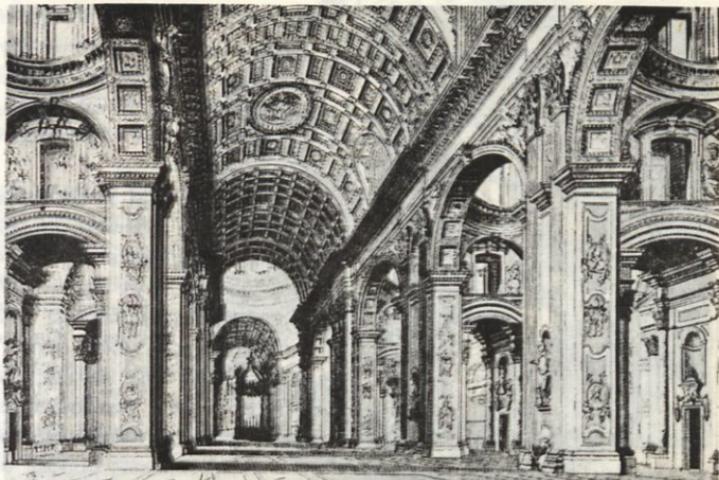
Μικελάντζελο, Pietà (λεπτομέρεια) της πρηγούμενης εικόνας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μιουργός, ήταν κυρίως γλύπτης, μά και ζωγράφος και ποιητής, που σύνθεσε ώραια ποιήματα. Ήταν δηλαδή ένας πολυμερής νοῦς, σάν το Λεονάρδο ντά Βίντσι. "Υστερα από μακροχρόνιες άνατομικές μελέτες έγινε γνώστης τοῦ γυμνοῦ σώματος. Ή βαθύτερή του τάση ήταν νά δώσει πλαστική μορφή σε έννοιες ψυχηλές και τό κατόρθωνε αυτό μέ τό νά δίνει τολμηρές στάσεις στά πρόσωπα και νά μήν ύποχωρεῖ μπροστά στίς πιό μεγάλες δυσκολίες. Γι' αυτό και τά έργα του περισσότερο προξενοῦν συγκίνηση και ταραχή και λιγότερο δίνουν τήν ηρεμη ἀπόλαυση τοῦ ώραιού. Τέτοιο δημιουργημά του είναι ή γιγάντια μορφή τοῦ **Μωυσῆ**, που ἐπρόκειτο νά τὸν στήσει πάνω στό μαυσωλεῖο αὐτό ποτέ δένεγινε, γιατί τόν ἔπεισαν πώς ήταν κακός οἰωνός νά σε. "Ετσι, από τό μεγαλοπρεπές αὐτό λειώσει μόνο τό περίφημο ἄγαλμα τοῦ Μωυσῆ, που σήμερα βρίσκεται στό παρεκκλήσι τοῦ San Pietro in vincoli (=δ "Άγιος Πέτρος στά δεσμά) στή Ρώμη. Επίσης τελείωσε και δύο ἀγάλματα δούλων, που δωρήθηκαν στό βασιλιά τῆς Γαλλίας Φραγκίσκο τόν Α', και σήμερα βρίσκονται στό μουσεῖο τοῦ Λούβουρι.

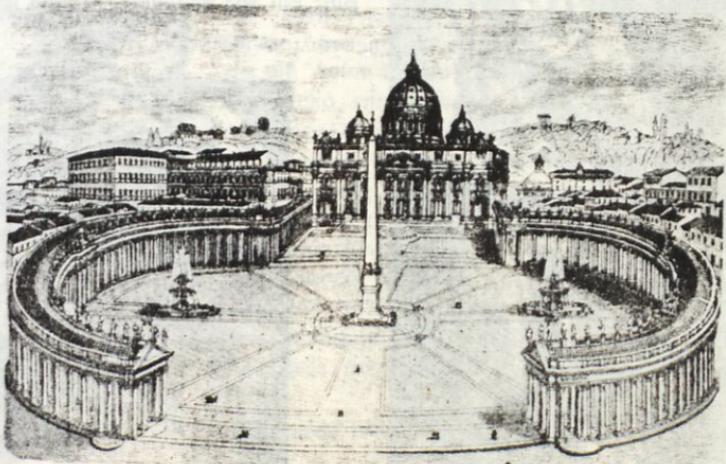
Ο Πάπας Ιούλιος δέ έγραψε στον Μιχαήλ "Αγγελο νά στολίσει μέ τοιχογραφίες τό παρεκκλήσι του Ἅγιου Σίξτου (Capella Sixtina) μέσα στό Βατικανό. Ο Μιχαήλ "Αγγελος έργαστηκε ἐδώ ἐπι τεσσεράμισι χρόνια και πολλές φορές ἀγανακτοῦσε γιατί ήταν ἀναγκασμένος νά ζωγραφίζει τήν δροφή ξαπλωμένος ἀνάσκελα πάνω σέ σκαλωσιά. Στήν δροφή, μιά ἔκταση πολλῶν ἑκατοντάδων τετραγ. μέτρων, γιά τήν δροφή, διόλεψε πάνω

Τό εσωτερικό του ναού του Αγίου Πέτρου (Βατικανό, Ρώμη)

ἀπό τέσσερα χρόνια, ἀπεικόνισε σκηνές ἀπό τήν Παλιά Διαθήκη, δῆπος εἶναι ἡ Δημιουργία καὶ ἡ Παρακοή, ἐνῶστίς γωνίες ζωγράφισε κολοσσιαῖς μορφές τῶν Προφητῶν καὶ τῶν Σιβυλλῶν. Στόν τοῖχο τοῦ θυσιαστηρίου ἀπεικόνισε τὴ Δευτέρα Παρουσία μὲ τήν ἡράκλεια μορφή τοῦ Χριστοῦ στή μέση καὶ στὰ δύο μέρη τούς δίκαιους νά ἀνεβαίνουν στόν οὐρανό καὶ τούς ἀμαρτωλούς νά γκρεμίζονται στήν κόλαση. Τά πρόσωπα θυμίζουν ἀρχαϊκές μορφές καὶ ξαναβρίσκουμε σ' αὐτές τή με-

Η Πλατεία του Αγίου Πέτρου (Βατικανό, Ρώμη)

Ο Αναστημένος Χριστός (Μιχαήλ Αγγελος)

Ο Μωυσῆς (Μιχ. Αγγελος)

γαλοπρέπεια, που χαρακτηρίζει τή γλυπτική του.

"Άλλο άξιόλογο γλυπτό έργο του Μιχαήλ Αγγελου, που βρίσκεται στό ναό του Αγίου Πέτρου της Ρώμης, είναι ή περίφημη Pietà, δηλαδή ή Παναγία, μέ τό Χριστό νεκρό στήν αγκαλιά της.

'Ο Δαβίδ του Μιχαήλ Αγγελου, που είναι γυμνός σάν τον Ντονατέλλο, άλλα φτιαγμένος από μάρμαρο, βρίσκεται στή Φλωρεντία. Τό αγαλμα αυτό άλλοτε ήταν στημένο ξέω στό θηριόθυρο, στήν Πλατεία της Φλωρεντίας, άλλα σήμερα βρίσκεται μέσα στήν Ακαδημία τῶν Καλῶν Τεχνῶν της πόλεως. Μέ έντολή του Πάπα Λέοντα τού Ι' κατασκεύασε ο καλλιτέχνης στή Φλωρεντία τό Μαυσωλεῖο τῶν Μεδίκων μέ τίς δύο μεγαλοπρεπεῖς μορφές τού Ιουλίου και τού Λορέντζου στίς κόγχες τού μνημείου. 'Ο Μιχαήλ Αγγελος θεωρείται ο άρχηγός της Φλωρεντιανής Σχολής.

'Ο Ραφαήλ Σάντι (Raffaele Santi, 1483-1520) άποτελεῖ τό άποκορύφωμα τής ιταλικής ζωγραφικής. Ή σύντομη ζωή του (πέθανε σέ ήλικια 37 χρονών) ήταν μιά συνεχής δημιουργία. 'Ο Ραφαήλ ήταν μιά σπάνια καλλιτεχνική φύση, προικισμένος μέ μιά λεπτή αἰσθηση τής διμορφιᾶς και τής άρμονίας. Μέ μιά άπεριγραπτή εύ-Κεφάλι τού Δαβίδ (Μιχ. Αγγελος)

κολία και κυριαρχία στή χρήση του πινέλου δημιούργησε εἰκόνες, πού άποπνέουν εὐλάβεια και χάρη συνάμα, καθώς και δραματικά συμπλέγματα και προσωπογραφίες γεμάτες ζωή.

Τόν Ραφαήλ, πού ή λιδιοφυῖα του είχε ἑκδηλωθεῖ σε πολύ νεαρή ἡλικία, ἐνῶ ἦταν ἀκόμη μόλις 25 χρονῶν, τόν κάλεσε στή Ρώμη δό Πάπας Ἰούλιος δό Β', δημιουργάφισε τούς τοιχογραφίες εἰκονίζονται συμπλέγματα μορφῶν, πού παριστάνουν τή Θεολογία (Disputà = συζήτηση γιά τά "Ἄχραντα Μυστήρια), τήν Ποίηση, τήν Φιλοσοφία (Σχολή Ἀθηνῶν) και τή Δικαιοσύνη.

Ο Ραφαήλ ζωγράφιζε κυρίως ιερές εἰκόνες, πού τό χαρακτηριστικό τους είναι οι στρογγυλοπρόσωποι μικροί ἄγγελοι, οι γεμάτοι ἀπό παιδική ἀφέλεια, δύναμη και ύγεια μικροί Χριστοί και ίδιως οι Παναγίες, πού ἔχουν δμοια τεχνοτροπία και πού τίς παριστάνει νεαρές και δμορφες μέστα σ' ἓνα πολύ γλυκό φῶς και ἀσύγκριτο χρωματισμό. Ζωγράφισε μεγάλο ἀριθμό εἰκόνων τής Παναγίας μέ τό μικρό Χριστό, πού είναι γνωστές μέ τό ὄνομα Madonnæ.

Ἡ πιό ὄνομαστή ἀπ' αὐτές είναι ή Παναγία τοῦ Ἀγίου Σίξτου (Madonna Sixtina), πού τό πρωτότυπό της βρίσκεται στό Μουσείο τής Δρέσδης (Γερμανία). Ο Ραφαήλ είναι ἀρχηγός τής Ρωμαϊκῆς Σχολῆς και δ πιό γνήσιος ἀντιπρόσωπος τής Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως.

Στά ἴδια χρόνια και ή Βενετία είχε μεγάλους καλλιτέχνες και ίδιαίτερα ζωγράφους. Ο πιό ὄνομαστός ἀπό αὐτούς ήταν δ Τιτσιάνο (Tiziano, 1477-1576), πού πέθανε σέ βαθιά γεράματα και δημιούργησε ἓνα πλῆθος ἀπό εἰκόνες. Ζωγράφιζε συνήθως πάνω σέ τοιχους πολύ

Μιά Μαντόννα (Ραφαήλ)

Τό νόμισμα τοῦ Κήνσου (Τιτσιάνο, Μουσείο Δρέσδης)

Οι Απόστολοι Παῦλος και Μάρκος ('Αλμπρεχτ Ντύρερ)

Στή Γερμανία οι σπουδαιότεροι καλλιτέχνες είναι ο "Άλμπρεχτ Ντύρερ (Albrecht Dürer, 1471-1528) και ο Χόλμπαϊν (Hölebein, 1497-1543)." Εργα του πρώτου είναι η περίφημη χαλκογραφία **Μελαγχολία**, που θεωρεῖται ένα από τα μέ πολύ βαθύ νόημα έργα της Αναγεννήσεως. Ο δεύτερος διακρίθηκε ως προσωπογράφος. Εργα του είναι: το **Πορτραΐτο του Έρασμου**, ή **Μαδόνα του Δημάρχου Meyer**, που άποτελεί ένα σύνολο πορτραίτων, κ.α.

Στή Γαλλία οι άρχιτεκτονες έξακο-

πλατιές παραστάσεις, που παρίσταναν σκηνές από τη μυθολογία ή από την Ιερή Ιστορία. Άλλα τά πρόσωπα αυτῶν τῶν εἰκόνων ήταν σύγχρονοί του, ἄνθρωποι, που φοροῦν πολυτελέστατες στολές τῆς ἐποχῆς τους και ξεχωρίζουν γιά τή φυσική τους ζωηρότητα και χάρη. Έργα του είναι: ο **ένταφιασμός του Χριστού**, ή **Madonna του Οίκου Pessaro**, ο **Οὐράνιος** και ο **Ἐπίγειος Έρωτας**, τό **Νόμισμα του Κήνσου** κ.α. Ο Τιτσιάνο διακρίθηκε και ώς προσωπογράφος. Ξακουστές είναι οι εἰκόνες τῶν δύο ἀντίζηλων ήγεμόνων τῆς ἐποχῆς του, τού Καρόλου Ε' τῆς Γερμανίας και τού Φραγκίσκου Α' τῆς Γαλλίας.

"Άλλοι άξιόλογοι ζωγράφοι τῆς **Ἐνετικῆς Σχολῆς** ήταν ἐπίσης ο **Βερονέζε** (Veronese) και ο **Τιντορέττο** (Tintoretto).

'Η τέχνη έξω από τήν Ιταλία

'Η Ιταλία δέν ήταν ή μόνη χώρα, στήν δύοια ἄκμασαν οι Καλές Τέχνες. Τήν ἀκολούθησαν ή Γαλλία, ή Γερμανία και οι Κάτω Χώρες. Ιδίως στή Γαλλία και στή Γερμανία, δημιουργήθηκαν σ' αυτά τά χρόνια άξιόλογα έργα.

Διακοσμημένο πιάτο του 16ου αιώνα.

λούθησαν νά χτίζουν σύμφωνα μέ τό γοτθικό ρυθμό. Άλλα σιγά σιγά τεχνίτες άπό τήν Ιταλία εισήγαγαν τήν ιταλική τέχνη στή Γαλλία. Ο Γλύπτης **Μιχαήλ Κολόμπ** (Michel Colombe, 1431-1512) συνδυάζοντας τίς δύο τάσεις κατασκεύασε τό έπιτύμβιο μνημεῖο τοῦ **Δούκα τῆς Βρετανῆς**, ένα άπό τά πιό χαριτωμένα έργα τής Αναγεννήσεως (Μητρόπολη Νάντης).

Ανάμεσυ στούς ζωγράφους τής Αναγεννήσεως στήν Ισπανία σπουδαία θέση κατέχει ο Έλληνας ζωγράφος **Κυριακός Δομήνικος Θεοτοκόπουλος**, γνωστός μέ τό ονόμα **El Greco** 1541-1614). Άπο νωρίς έμαθε πολύ καλά τή βυζαντινή ζωγραφική και στά εϊκοσι χρόνια του άφησε τήν πατρίδα του, τό Ήράκλειο τής Κρήτης, και πήγε στή Βενετία, δην έργαστηκε κοντά στόν Τιτσιάνο, πού ήταν πιά γέρος. Εμεινε επίσης και στή Ρώμη και άργοτερα πήγε στήν Ισπανία και έγκαταστάθηκε στό Το-

Ο «αἴρων τόν Σταυρόν αύτοῦ». (Θεοτοκόπουλος – Μουσείο Μαδρίτης)

‘Ο Πιλάτος «νίπτει τάς χειρας» του. (Χάνς Χόλμπαϊν – Μουσείο Βασιλείας)

‘Ο Ιησοῦς στό δρος τῶν ἔλαιων. (Θεοτοκόπουλος – Μουσείο Λίλλης)

λέδο. Έκει συνδέθηκε μέ ανθρώπους τῶν γραμμάτων, μέ στρατιωτικούς καί ἐπιστήμονες, καί ἔγινε γνωστός ώς περίφημος ζωγράφος. «Η ζωγραφική, ἔλεγε δ Γκρέκο, δὲν εἶναι τεχνική, δηλαδή συνταγές καί κανόνες, ἀλλά ἄθλος, ἔμπνευση, ἐνέργεια ἀπόλυτα προσωπική». Τό ἔργο του ἦταν πάρα πολύ πλούσιο. Ἀλλά γιά πολύν καιρό ἔμεινε ἄγνωστο ἡ περιφρονημένο. Σήμερα προκαλεῖ ἐνθουσιασμό, ἐνῷ οἱ πινακοθῆκες τῆς Εύρωπης εἶναι γεμάτες ἀπό ἔργα τοῦ Θεοτοκόπουλου, πού θεωρεῖται πρόδρομος τοῦ ἔξπρεσσιονισμοῦ (expression = ἔκφραση) κι ἔνας ἀπό τούς μεγάλους ζωγράφους τοῦ κόσμου.

Τά ἔργα τοῦ Θεοτοκόπουλου, πού βρίσκονται στήν Ἐθνική μας Πινακοθήκη, εἶναι τά ἔξης: 1) δ Χριστός «αἵρων τὸν Σταυρόν», 2) ή Σταύρωση, 3) δ "Αγιος Φραγκίσκος τῆς Ασίζης καὶ 4) ή Συναυλία τῶν Αγγέλων. Τό τελευταῖο ἀγοράστηκε στό Μόναχο στά 1931 ἀπό τό τότε Διευθυντή τῆς Ἐθνικῆς μας πινακοθήκης Ζαχαρία Παπαντωνίου 6.000.000 δραχμές. Ἡ τιμή αὐτή τότε θεωρήθηκε μεγάλη, μά σήμερα ἡ ἀξία του, καθώς καὶ δλων τῶν ἔργων τοῦ Θεοτοκόπουλου, εἶναι ἀνυπολόγιστη.

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Τά αἴτια

‘Η βαθιά συγκίνηση και ή ζωτανή πίστη, πού χαρακτήριζε τούς χριστιανούς τῶν ἀπόστολικῶν χρόνων, ἀπό καιρό είχαν ἀτονήσει κάπως και ή θρησκεία στό χριστιανικό κόσμο σέ πολλά θέματα είχε κατανήσει ξερός τύπος και μερικές φορές νεκρό γράμμα.

‘Η θρησκευτικότητα τῶν μεσαιωνικῶν τύπων ήταν περισσότερο θρησκοληψία και δεισιδαιμονία. ‘Ο μεσαιωνικός ἄνθρωπος ζούσε συνεχῶς κάτω ἀπό τό φόβο τοῦ Σατανᾶ και νόμιζε διτί ἀμαρτάνει σέ κάθε του βῆμα. ‘Η σπουδαιότερη φροντίδα του ήταν πώς νά ἀποφύγει τή φωτιά τῆς κολάσεως μέ τή θαυματουργή δύναμη τῶν εἰκόνων και τῶν Ἱερῶν λειψάνων. Γι’ αὐτό ἔκανε μακρινά ταξίδια και πήγαινε στούς Ἱερούς τόπους, γιά νά προσκυνήσει και νά ζητήσει τή συγχώρηση τῶν ἀμαρτιῶν του. ‘Ο σπουδαιότερος τόπος προσκυνήματος τῶν πιστῶν ήταν οἱ ‘Ἄγιοι Τόποι. ‘Αλλά, ἀπό τότε πού οἱ Τούρκοι κυρίεψαν τήν Παλαιστίνη, οἱ πιστοί ἀρχισαν νά πηγαίνουν και σ’ ἄλλα μέρη, ἵδιως στή Ρώμη, δηπού μέ τά περίφημα συγχωροχάρτια (indulgentia) ἔπαιρναν γραπτή ἀφεση τῶν ἀμαρτιῶν τους.

‘Αλλά στίς ἀρχές τῶν νέων χρόνων γιά διάφορους λόγους ἀφυπνίστηκε τό θρησκευτικό συναίσθημα στή Δύση, ιδίως στίς Γερμανικές χώρες. Τώρα ή κατάσταση τῆς ἐκκλησίας πολλούς ἄρχισε νά μή τούς ίκανοποιεῖ. Οἱ πιό ἔξυπνοι μελετῶντας τίς Γραφές ἔβλεπαν διτί ή ζωή τῶν Χριστιανῶν δέ συμφωνοῦσε μέ τή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ. Τή συνείδηση τῶν πιό αὐστηρῶν τή σκανδάλιζε ίδιαίτερα ή συμπεριφορά τῶν ἀνώτερων κληρικῶν, πού ζούσαν μέ πολυτέλεια σάν τούς κοσμι-

κούς ἄρχοντες. Ντύνονταν σάν τους ἵπποτες και ἔπαιρναν μέρος στό κυνήγι και στόν πόλεμο. Ἀλλά ύστερα ἀπό τή διάδοση τῆς παιδείας πολλοί ἀπ' αὐτούς μελετούσαν τους ἀρχαίους συγγραφεῖς και ἐμπνεύστηκαν ἀπ' αὐτούς τήν ἀγάπην πρός τήν κοσμική ζωή, πού χαρακτηρίζει τήν ἑλληνική ἀρχαιότητα, ἐνῶ ἀντίθετα στούς μεσαιωνικούς χρόνους κυριαρχοῦσε η ἀσκητική τάση.

Ἐντύπωση προξενοῦσε ἐπίσης η κατάσταση τοῦ κατώτερου Κλήρου. Δέν είχε μόνιμο εἰσόδημα, ἀλλά συντηροῦνταν ἀπό τήν ἑλεημοσύνην τῶν πιστῶν. Ζοῦσε μέστα στήν ἀμάθεια και στή φτώχεια, σάν τους φτωχούς χωρικούς, σύχναζε στά λαϊκά κέντρα, ἔπινε και χαρτόπαιζε.

Ἡ μεταρρύθμιση στή Γερμανία

Πολλοί σέ διαφορετικές ἐποχές είχαν αἰσθανθεῖ τήν ἀνάγκη γιά τήν ἀναμόρφωση τῆς ἐκκλησίας, δύος δὲ Ἰωάννης Οὐίκλιφ (Wycliffe, 1320-1384) στήν Ἀγγλία και ὁ Ἰωάννης Χούς (Huss, 1363-1415) στή Βοημία. Μά η φωνή τους δέν ἔβρισκε πλατύτερη ἀπήχηση, ἐνῶ δὲ Κλήρος, πού ήταν πανίσχυρος ἀκόμη, καταπνιγετίς διαμαρτυρίες και μάλιστα πολλές φορές μέ ἄγριο τρόπο. Ἐτσι δὲ Χούς κάηκε ζωντανός μέ ἀπόφαση τῆς συνόδου τῆς Κωνσταντίας (1415).

Μά κατά τόν ΙΣΤ' αἱ. δὲ ἀναβρασμός ἔγινε πολύ πιό ζωηρός ἀπό πρίν. Τά πνεύματα ήταν ἔξοργισμένα ἰδιαίτερα στή Γερμανία η ὅποια καταπιεζόταν περισσότερο ἀπό τίς καταχρήσεις τοῦ Κλήρου, γιατί η γερμανική ἐκκλησία ὑπαγόταν ἀπευθείας στόν Πάπα. Γενικά σκανδάλιζαν τή συνειδηση τῶν περισσότερο ἀπλῶν και αὐστηρῶν κατοίκων τῆς γεωργικῆς τότε Γερμανίας οἱ θρησκευτικοί νεοτερισμοί τῶν δυτικῶν λαῶν, πού ήταν περισσότερο ἀναπτυγμένοι.

Ο πάπας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Λέων δὲ Ι', ἐπειδή είχε ἀνάγκη ἀπό χρήματα, γιά νά ἀποτελείσωσει τό ναό τοῦ Ἀγίου Πέτρου τῆς Ρώμης, ἔδωσε τήν ἄδεια στόν ἀρχιεπίσκοπο τῆς Μαγεντίας νά ἐκδίδει ἐπί 8 χρόνια συγχωροχάρτια, ἀλλά μέ τή συμφωνία νά μοιραστοῦν τά ἔσοδα. Τό πούλημα τῶν συγχωροχαρτιῶν γινόταν μέ τρόπο σκανδαλώδη. Ο δομηνικανός καλόγερος Τέτζελ ὑποσχόταν ἀπεριόριστη ἄφεση τῶν ἀμαρτιῶν. Μποροῦσε κανείς μέ δρισμένο ἀντίτιμο νά ἔξαγοράσει ὅχι μόνο τίς δικές του ἀμαρτίες, ἀλλά και τῶν πεθαμένων συγγενῶν του. Μόλις ἀκούστει δὲ ἡχος τῶν χρημάτων, ἔλεγε, η ψυχή ἀναπηδάει πάνω ἀπό τό καθαρτήριο.

Ἀλλά τότε ξεσηκώθηκε ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς συγχωρήσεως τῶν ἀμαρτιῶν δὲ αὐγούστινιανός καλόγερος Μαρτίνος Λούθηρος (1483-1546), πού ήταν ἱεροκήρυκας και καθηγητής τῆς Θεολογίας στό Πανεπιστήμιο τῆς Βιττεμβέργης. Ἐπιτέθηκε μέ τά κηρύγματά του ἐναντίον τοῦ Τέτζελ και σύμφωνα μέ τή συνήθεια τῆς ἐποχῆς ἐκείνης στίς 31 Ὁκτωβρίου τοῦ 1517 τοιχοκόλλησε στήν κεντρική πόρτα τῆς ἐκκλησίας τῶν ἀνακτόρων ἔνα ἔγγραφο μέ 95 θέσεις, δηλ. θέματα γιά συζήτηση, και προκαλοῦσε τόν Τέτζελ σέ δημόσια συζήτηση. Ἡ πράξη αὐτή τοῦ Λουθήρου είχε μεγάλη ἀπήχηση στή Γερμανία και γι' αὐτό δὲ χρόνος ἐκείνος θεωρεῖται ως ἀρχή τῆς Μεταρρυθμίσεως.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου

"Οπως δῆλοι οἱ ἐμπνευσμένοι ἰδρυτές θρησκειῶν καὶ ἀναμορφωτές, ἔτσι καὶ ὁ Λούθηρος, δέν ἔδωσε δόλοκληρωμένο καὶ δριστικό σύστημα τῶν γνωμῶν του. Οἱ βασικές ἀντιλήψεις τῆς διδασκαλίας του εἰναι ἡ θεία χάρη καὶ ἡ ἐλεύθερη ἔρευνα.

Ἡ σπουδαιότερη φροντίδα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του ἦταν πῶς νά σώσουν τήν ψυχή τους. Πάνω στὸ πρόβλημα αὐτὸ δὲ Λούθηρος ἔδωσε ἱκανοποιητική λύση διδάσκοντας πῶς δὲ ἀνθρωπος δέ σώζεται μέ μερικά ἔργα, ποὺ ἐπιβάλλει δὲ νόμος (μέ ἀσκήσεις, νηστεῖες, προσευχές, προσκυνήματα κ.τ.λ.), ἀλλά μέ τή θεϊκή χάρη. Ὁ κάθε ἀνθρωπος, μπορεῖ νά σώσει τήν ψυχή του μέ τήν θερμή πίστη καὶ μέ τήν ἀπευθείας ἐπικοινωνία μέ τό Θεό, χωρίς νά μετολαβήσουν οἱ ιερεῖς, οἱ ἐπίσκοποι ἢ οἱ Πάπας.

Τήν ἀληθινή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ τή βρίσκει κανείς μελετώντας δὲ ἵδιος ἀπευθείας τήν Ἀγία Γραφή. Ἡ παράδοση, στήν ὅποια στηρίζοταν ἡ Δυτική Ἐκκλησία, δέν ἔχει ἀξία, ἐφόσον δέ συμφωνεῖ μέ τήν Ἀγία Γραφή. Αὐτά εἰναι τά δύο γονιμότερα σημεῖα τῆς νέας διδασκαλίας, ποὺ προξένησαν ἐντύπωση καὶ προσέλκυσαν διπαδούς.

Σύμφωνα μέ τό Λούθηρο τά μυστήρια εἰναι δύο, τό βάπτισμα καὶ ἡ Θεία εὐχαριστία. Τό δεύτερο εἰναι μία τελετή, κατά τήν ὅποια δέ γίνεται μετουσίωση, ἀλλά ἀπλῶς παρουσία τοῦ Θεοῦ. Ἡ λατρεία πρέπει νά γίνεται στή γλώσσα πού μιλιέται σέ κάθε τόπο καὶ δχι στή λατινική. Κέντρο τῆς εἰναι τό κήρυγμα. Γι' αὐτὸ δὲ προτεσταντική ἐκκλησία ἀντί γιά ιερεῖς ἔχει ιεροκήρυκες καὶ καταργεῖ τίς πανηγυρικές τελετές. Δέ δικαιολογοῦνται τά πρωτεῖα τοῦ Πάπα, ἡ προσκύνηση τῶν Ἀγίων καὶ τῶν εἰκόνων τους οὐτε τό νά μένουν ἀνύπαντροι οἱ ιερεῖς.

"Οπως βλέπουμε λοιπόν, ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου δέν εἰναι ἕνα προϊόν ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, ἀλλά γέννημα μιᾶς ζωηρῆς θρησκευτικῆς συγκινήσεως. Ὁ Λούθηρος θέλει νά ξαναφέρει τήν Ἐκκλησία στήν παλιά της ἀπλότητα καὶ αὐστηρότητα. Μιλεῖ μέ περιφρόνηση γιά τήν ἐπιστήμη καὶ ἀντιπαθεῖ τήν ὄρμη γιά ἔρευνα καὶ γιά μάθηση, πού χαρακτηρίζει τήν ἐποχή τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἡ Μεταρρύθμιση στρέφεται ἐναντίον τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων εἰδωλολατρῶν συγγραφέων καὶ τῆς χαρούμενης ἀντιλήψεως γιά τή ζωή, πού ἦταν συνέπεια αὐτῆς τῆς μελέτης. Καὶ γι' αὐτό είχε δίκιο δὲ Ἐρασμος, δταν ἔλεγε πώς, δπου διαδίδεται δὲ λουθηρανισμός, ἐκεὶ καταστρέφονται οἱ ἐπιστήμες. Μόνον ἀπό μιά ἀποψη είχε γόνιμη ἐπιδραση ἡ Μεταρρύθμιση. Δίνοντας στόν ἀνθρωπο τήν ἐλεύθερία νά διαμορφώσει τήν πίστη του μελετώντας δὲ ἵδιος τήν Ἀγία Γραφή, ἐνίσχυε τήν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου

Ὁ Λούθηρος (τοῦ Λουκᾶ Κράναχ, "Αουξ-μπουργκ")

καὶ τὸ θάρρος τῆς γνώμης του. Μά τὰ ἀποτελέσματα αὐτά φάνηκαν ἀργότερα.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθῆρου διαδόθηκε στὴ μέση καὶ στὴ βόρεια Γερμανία, στὴ Σουηδία καὶ στὴ Δανία, ὅπου τῇ δέχτηκαν οἱ ἡγεμόνες καὶ τὴν ἔκαμαν θρησκεία τοῦ κράτους τους.

Ἡ ἐξάπλωση τῆς Μεταρρυθμίσεως

Ἡ Μεταρρύθμιση βρήκε κατάλληλο ἔδαφος στὴ Γερμανία, ὅπου οἱ διανοούμενοι τῇ δέχτηκαν μέν ἐνθουσιασμό. Κυρίως ὅμως προόδευσε ἐδῶ, γιατὶ τὴν ὑποστήριζαν οἱ μικροὶ ἡγεμόνες γιά πολιτικούς λόγους. Ἀλλά συνάντησαν καὶ μεγάλα ἐμπόδια καὶ ισχυρούς ἀντιπάλους, δηλαδή τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης.

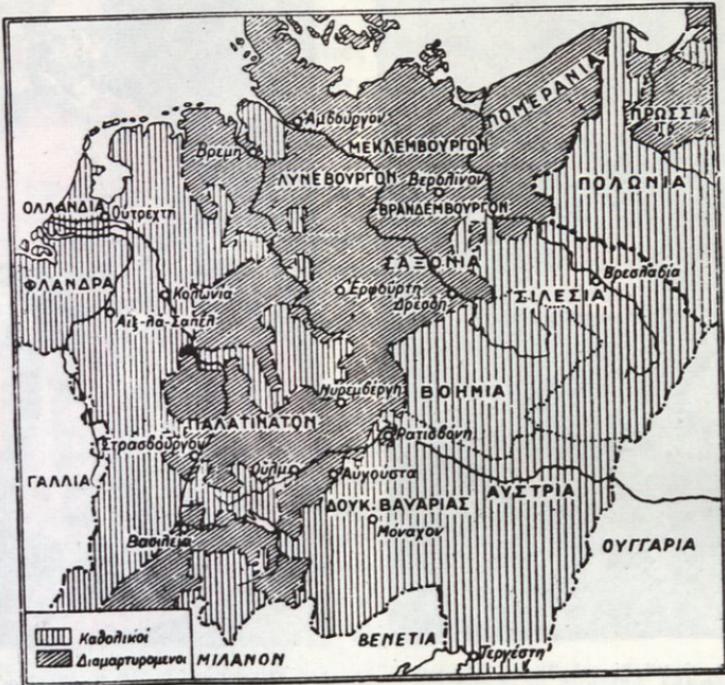
Διού χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Λουθῆρου (1519) ἀναγορευόταν αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας ὁ περιφημος Κάρολος ὁ Ε'. Αὐτὸς σχεδίαζε νά ταπεινώσει τοὺς μικροὺς ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας, νά συγκεντρώσει τὴν ἔξουσία στά χέρια του καὶ νά ἐπιβάλει τὴν ἀπόλυτη μοναρχία, σύμφωνα μὲ τὸ πρότυπο τῶν βασιλιάδων τῆς Γαλλίας. Γι' αὐτό ἀντιπαθοῦσε τὴν Μεταρρύθμιση, πού ἔφερε τὸ χωρισμό στὴ Γερμανία, ἡ ὁποία ἦταν κιόλας χωρισμένη, καὶ ἀκόμη μποροῦσε αὐτῇ νά χρησιμεύσει ώς στήριγμα στοὺς φεούδαρχες.

Ἐπίσης κι ὁ Πάπας ὑστερα ἀπὸ κάποιους δισταγμούς κηρύχτηκε ἐναντίον τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ ἀφόρισε τὸ Λούθηρο. Ἀλλά ἐκεῖνος ἔκαψε τὴ βούλα τοῦ Πάπα μπροστά στὸν κόσμο καὶ μάλιστα μπροστά στὴν πύλη τῆς πόλεως, ἐνῶ συνοδεύοταν ἀπὸ τοὺς μαθητές του καὶ πολὺν κόσμο (1520). Κι ὁ Αὐτοκράτορας κάλεσε τὸ Λούθηρο μπροστά στὸ μεγάλο συνέδριο τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων (=Διαιτα) στὴν πόλη Βόρμς (Worms, 1521) καὶ τὸν ὑποχρέωσε νά ἀποκηρύξει τὰ συγγράμματά του. "Οταν ἀρνήθηκε ὁ Λούθηρος, τότε τὸν κήρυξε ἐκτός νόμου καὶ ἔδωσε διαταγὴ νά καίονται τὰ βιβλία του.

Ἐτσι λοιπὸν ὁ Λούθηρος καταδικάστηκε ἀπὸ τὸν Πάπα καὶ τὸν αὐτοκράτορα καὶ φαινόταν ὅτι διατρέχει τὸν πιὸ μεγάλο κίνδυνο, ἀλλά τὸν ἔσωσαν οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες. Ὁ ἐκλέκτορας τῆς Σαξονίας τὸν ἔκρυψε ἐπὶ δύο χρόνια μέσα στὸ δάσος τῆς Θουριγκίας (Κεντρική Γερμανία), δηλαδή μετάφρασε τὴν Ἀγία Γραφή στὰ γερμανικά, ἐνῶ συγχρόνως διεύθυνε τὴν κίνηση ἐναντίον τοῦ καθολικισμοῦ.

Ο Αὐτοκράτορας ἤθελε νά χτυπήσει τὴ Μεταρρύθμιση, ἀλλά τὸν ἐμπόδισαν ὁ πόλεμος ἐναντίον τοῦ βασιλιά τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου τοῦ Α' καὶ ὁ τουρκικός κίνδυνος. Σ' αὐτά τὰ χρόνια ἐμφανίστηκε μπροστά στὴ Βιέννη ὁ πανίσχυρος σουλτάνος τῶν Τούρκων Σουλεϊμάν ὁ Β', ὁ Μεγαλοπρεπής καὶ ὁ Αὐτοκράτορας εἰλές ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ὑποστήριξη τῆς ἐνωμένης Γερμανίας (1529).

Στὸ μεταξύ ἡ Μεταρρύθμιση κέρδισε ἔδαφος καὶ ὀργανώθηκε σὲ πολιτική κίνηση, πού στρεφόταν ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορα Καρόλου τοῦ Ε'. Πολλοὶ ἡγεμόνες τὴν εἰσήγαγαν στὶς χώρες τους, πήραν τὰ ἐκκλησιαστικά κτήματα καὶ ἀνακήρυξαν τοὺς ἔαυτούς τους ἀρχηγούς τῆς ἐκκλησίας στὰ κράτη τους. "Ετσι δημιουρ-

Η Γερμανία υπέρισπερτη της Αύγουστας.

γήθηκαν οι τοπικές έκκλησίες της Γερμανίας. "Όταν δημοσίες ή αυτοκράτορας επιχείρησε νά περιορίσει τήν έξαπλωση της Μεταρρυθμίσεως, οι λουθηρανοί κατάθεσαν γραπτή διαμαρτυρία και γι' αυτό δονομάστηκαν Διαμαρτυρόμενοι (Protestantes), ένω οι ίδιοι δόνομάζαν τούς έσωτους τους Εναγγελικούς (1529).

Τόν άλλο χρόνο (1530) στη Δίαιτα της Αύγουστας (Augsburg) οι διαμαρτυρόμενοι υπόβαθλαν γραπτή δομολογία πίστεως, πού δονομάστηκε Αύγουσταία δομολογία (Confessio augustana), και ήθελαν μέ αυτή νά δείξουν δτι οι μεταρρυθμιστές δέν είναι αίρετικοι μέ σφαλερές θρησκευτικές άντιληψιες, άλλα δτι θέλουν νά ξαναγυρίσουν στή γνήσια παράδοση της έκκλησίας. Τήγ δομολογία τήν είχε συντάξει δονομαστός Έλληνιστής, δ γνωστός μέ τό δνομα Φίλιππος Μελάγχθων (1449-1560), πού τό έξελλήνισε σύμφωνα μέ τή συνήθεια τών χρόνων της Αναγεννήσεως και έγινε πολύτιμος συνεργάτης του Λουθήρου.

Οι θρησκευτικές φιλονικίες πήραν μεγάλες διαστάσεις στή Γερμανία, οι δπαδοί τών δύο δογμάτων δργανώθηκαν κι δ έμφύλιος πόλεμος φαινόταν έτοιμος νά ξεσπάσει. Τότε δ Κάρολος δ Ε', επειδή έβλεπε δτι ήταν άδύνατο νά έπιβάλει τή θρησκευτική ένότητα, προτίμησε νά συμβιβαστεί μέ τούς διαμαρτυρόμενους ήγε-

Τζιοκόντα (Λεονάρδο ντά Βίντσι) Μουσείο
Λούβρου, Παρίσι

Δομ. Θεοτοκόπουλου. Ο Καρδινάλιος Γκου-
εβάρα, ὁ Μεγάλος Ἱεροεξεταστής. Μητροπο-
λιτικό Μουσείο Ν. Υόρκης

Σχολή Αθηνών (Ραφαήλ, τοιχογραφία σέ αίθουσα του Βατικανού)

Ψηφιωτοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μόνες. Έτσι ύπογράφτηκε ή Θρησκευτική Είρήνη της Αύγουστας (1555), που δριζε τά έξης: 1) Τά δύο δόγματα έχουν ίσα δικαιώματα, 2) οι ήγειρόνες έχουν τό δικαίωμα νά έπιβάλλουν τό δόγμα τους στους υπηκόους τους (cuius regio, ejus religio) και 3) δσα έκκλησιαστικά κτήματα είχαν κατασχεθεῖ ὡς τά 1552 παραμένουν στους διαμαρτυρομένους. Μέ τή σύμβαση αύτή λοιπόν άποτράπηκε ό πόλεμος.

‘Η Μεταρρύθμιση στήν ’Ελβετία και στή Γαλλία

Ο ’Ελβετός ιερέας Ούλριχ Ζβίγγλιος (Zwingli, 1484-1531) πήρε κι αύτός άφορμή άπό τά συγχωριγύρτια και σχεδόν ταυτόχρονα μέ τό Λούθηρο κήρυξε τή Μεταρρύθμιση στή Ζυρίχη (1519). Ή διδασκαλία του διαδόθηκε στή βόρεια και δυτική ’Ελβετία, καθώς και στή νότια Γερμανία, ἐνῷ ή δρεινή ’Ελβετία έμεινε πι-στή στόν Πάπα.

Ο Γάλλος μεταρρυθμιστής Ιωάννης Καλβίνος (Calvin, 1509-1564) άπομακρύ-νεται περισσότερο άπό τό Λούθηρο. Στή Γαλλία δ λαός δέν ηθελε θρησκευτικούς νεωτερισμούς και οι βασιλιάδες καταπολέμησαν σκληρά τήν αἵρεση, που άπει-λούσε νά διασπάσει τήν ένότητα τού κράτους. Παρ’ δλα αύτά ή Μεταρρύθμιση βρήκε θερμούς δπαδούς σέ πολλά μέρη τής Γαλλίας, ίδιως στίς πόλεις, άνάμεσα στους μορφωμένους. Ό Καλβίνος καταγόταν άπό τή βόρεια Γαλλία, είχε πάρει άνθρωπιστική μόρφωση και νέος άκομη είχε ύποστει τήν έπιδραση τού Λουθήρου. Έπειδή δμως κινδύνευε στή Γαλλία, έφυγε στή Γενεύη, δπου βρήκε κατάλληλο έδαφος, γιά νά διαδώσει τή διδασκαλία του, που δνομάστηκε καλβινισμός και οι δπαδοί του καλβινιστές.

Ο Καλβίνος κατάργησε τόν Κλῆρο και δρισε νά διοικοῦν τήν έκκλησία οι γέροι (πρεσβύτεροι) τής κοινότητας. Γι’ αύτό και ή καλβινική έκκλησία δνομάζε-ται πρσβυτεριανή.

Η Μεταρρύθμιση τού Καλβίνου διαδόθηκε στίς νεολατινικές χώρες, ίδιως στή Γαλλία, δπου οι καλβινιστές δνομάστηκαν Ούγενότοι, στίς Κάτω Χώρες, στή Σκο-τία και στήν ’Αγγλία.

‘Η Μεταρρύθμιση στήν ’Αγγλία και στή Σκοτία

Στήν ’Αγγλία, δπου τά πνεύματα άπό πολύν καιρό ήταν προετοιμασμένα, γιά τή θρησκευτική μεταβολή, τή Μεταρρύθμιση τήν είσήγαγε δραστήριος και ίδιόρ-ρυθμος βασιλιάς Έρρικος δ Ή’.

Ο Έρρικος ηθελε νά χωρίσει τή γυναίκα του Αίκατερίνη τής Αραγωνίας, τή θεία τού Καρόλου Ε’, γιά νά παντρευτεί μιά κυρία τῶν τιμῶν, τήν Άννα Μπόλεϊν (Boleyn). Έπειδή δμως δ Πάπας καθυστερούσε τήν ύπόθεση, κήρυξε άνεξάρτητη τήν έκκλησία τής ’Αγγλίας και τόν έαυτό του άρχηγό τής άγγλικής έκκλησίας (1531).

Η θρησκευτική Μεταρρύθμιση στήν ’Αγγλία πέρασε πολλές περιπέτειες και

πήρε δριστική μορφή στήν έποχή της περίφημης βασίλισσας 'Ελισάβετ, της θυγατέρας του 'Ερρίκου Η' και της "Αννας Μπόλευν. 'Ο βασιλιάς άναγνωρίστηκε ἀρχηγός της ἐκκλησίας, διατηρήθηκαν οἱ ἐπίσκοποι καὶ καθιερώθηκε στή λειτουργία ἡ ἀγγλική γλώσσα, ἐνδιώκεται πρός τά ἄλλα ἔγινε δεκτό τό καλβινικό δόγμα. Συγχρόνως δύμας διατηρήθηκαν καὶ μερικοὶ τύποι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, διποτανοί, τό δργανο (=ένα ἐκκλησιαστικό μουσικό δργανο), ἡ στολή τῶν ιερέων κ.τ.λ. "Ετσι διαμορφώθηκε ἡ ἀγγλική Ἐπισκοπική ἐκκλησία.

'Η Σκοτία εἰσήγαγε πιό ριζικές μεταρρυθμίσεις. Κατάργησε τούς ἐπισκόπους καὶ δλους τούς ἑξωτερικούς τύπους, πού θύμιζαν τήν καθολική ἐκκλησία. 'Η σκοτική ἐκκλησία διαμορφώθηκε σύμφωνα μέ τό πρότυπο τῆς καλβινικῆς (πρεσβυτεριανῆς) ἐκκλησίας τῆς Γενεύης.

'Από τήν ἐπίσημη ἀγγλική καὶ σκοτική ἐκκλησία ἀποσχίστηκαν δύο δμάδες πιό αὐστηρῶν μεταρρυθμιστῶν, οἱ Πουριτανοί καὶ οἱ 'Ανεξάρτητοι, πού ἀπόρριπταν κάθε τελετή καὶ δέχονταν τήν ισότητα ἀνάμεσα στούς πιστούς.

'Η Ιρλανδία ἔμεινε καθολική κι ἔτσι κοντά στήν ἑθνική διαφορά της ἀπό τήν 'Αγγλία προστέθηκε τώρα καὶ ἡ θρησκευτική. (Οἱ Ιρλανδοί εἰναι ἀπόγονοι τῶν παλιῶν Κελτῶν, ἐνδιώκεται ἡ Αγγλοί ἀνήκουν στή γερμανική φυλή τῶν 'Αγγλοσαξόνων, πού ἐγκαταστάθηκαν στήν 'Αγγλία κατά τήν έποχή τῆς μεταναστεύσεως τῶν Γερμανῶν).

Η ἀντιμεταρρύθμιση

Οἱ ἐπιθέσεις προκάλεσαν ἀντίδραση μέσα στήν καθολική ἐκκλησία, ἡ δποία ὑστερα ἀπό λίγο ξεσηκώθηκε, γιά νά καταπολεμήσει τήν αἵρεση. "Ετσι ἀπό τά μέσα του ΙΣΤ' αἰώνα ἀρχισε μία ζωηρή κίνηση μέσα στήν παπική ἐκκλησία, πού τήν δονομάζουν 'Αντιμεταρρύθμιση ἡ Καθολική Μεταρρύθμιση. 'Ως μέσα γιά τήν ἅμυνα καὶ τήν ἐπίθεση χρησιμοποιήθηκαν ἀπό τήν παπική Ἐκκλησία τά ἔχῆς:

a) 'Η Σύνοδος τοῦ Τριδέντου. Αὐτή συνεδρίασε στό Τρίδεντο σέ τρεῖς περιόδους ἀπό τό 1545-1563 καὶ διατύπωσε τό καθολικό δόγμα σ' ἔνα ἐνιαῖο σύστημα καὶ σκόπιμα τόνισε τά σημεῖα ἐκεῖνα στά δποῖα διαφωνοῦσε ἡ καθολική ἐκκλησία μέ τή διαμαρτυρόμενη. 'Αναγνώρισε τόν Πάπα ἀνώτερο ἀπό τίς συνόδους καὶ ἐνέκρινε τό διωγμό τῶν αἵρετικῶν.

b) Τό τάγμα τῶν Ιησουιτῶν (Societas Jesu, 1540). Αὐτό τό ἴδρυσε ὁ 'Ισπανός Ιγνάτιος Λούδολα (Loyola) καὶ τό δργάνωσε μέ σύστημα στρατιωτικό. 'Ο Ιησουίτης εἶναι καλόγερος καὶ συγχρόνως στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας. 'Εκτός ἀπό τίς ἀρετές τοῦ καλόγερου, τήν πενία καὶ τήν παρθενία, πρέπει ἀκόμη νά ἔχει καὶ τήν ἀρετή τῆς ὑπακοῆς, τῆς τυφλῆς ὑπακοῆς πρός τούς ἀνφτέρους, τόν ἀρχηγό τοῦ τάγματος καὶ τόν Πάπα. Σκοπός τοῦ τάγματος ἡταν νά καταπολεμήσει τήν αἵρεση, ἀλλά εἰχε καταπληκτική ἀνάπτυξη. Προτοῦ νά συμπληρωθεῖ αἰώνας, οἱ Ιησουίτες εἶχαν ἀπλωθεῖ σ' δλη τήν Εὐρώπη. Καὶ, ἐπειδή κατάλαβαν δτι ἡ διαπαιδαγώγηση τῆς νεολαίας ἡταν ισχυρό δπλο, ἐπιδίωξαν καὶ κατόρθωσαν νά πάρουν στά

χέρια τους μεγάλο μέρος άπό την έκπαιδευση της Εύρωπης και μετάτρεψαν μοναστήρια σέ σχολεῖα Μέσης Έκπαιδεύσεως.

γ) **Η Ιερή Εξέταση** (Inquisitio). Αυτή δργανώθηκε μέ πρότυπο τό άνωτα δικαστήριο της Ισπανίας, πού τό είχαν χρησιμοποιήσει οι βασιλιάδες της, γιά νά καταπολεμήσουν τούς άνυπότακτους φεουδάρχες κι άργοτερα, γιά νά καταδιώξουν τούς άλλοθρησκους, δπως τούς Έβραιους, τούς Μωαμεθανούς, και άκόμη και τούς Διαμαρτυρομένους. Άποτελούνταν άπό έξι καρδινάλιους και είχε δικαίωμα γιά ζωή και γιά θάνατο στά θρησκευτικά ζητήματα. "Οσους άπομακρύνονταν άπό την δρθή πίστη, τούς καταδίκαζε νά καούν ζωντανοί πάνω στή φωτιά. Η άπανθρωπη αύτη πράξη θεωρούνταν σάν ή πιό θεάρεστη, ἔργο πίστεως (actus fidei, ἀπ' δπου και ή Ισπανική λέξη autodafé) και ενεργετική γι' αύτόν πού καταδικαζόταν, γιατί μέ τό προσωρινό βασάνισμα άπαλλασσόταν άπό την αιώνια καταδίκη. Η Ιερή Εξέταση, άπαγόρευε νά τυπώνονται συγγράμματα χωρίς τήν έγκρισή της και άκόμη νά διαβάζουν οι πιστοί δρισμένα βιβλία. "Ετσι άπό αύτό προηλθαν οι πίνακες τῶν ἀπαγορευμένων βιβλίων (Indices librorum prohibitorum ή ἀπλῶς Index), δηλαδή πίνακες, στούς δποίους έγραφε και έξακολουθεί και σήμερα άκόμη νά γράφει ή Δυτική Εκκλησία τά άνεπιθύμητα γι' αύτήν συγγράμματα. Η Ιερή Εξέταση, ἔκαμε φρικτές ἀγριότητες και έμποδίσε τήν άναπτυξή τοῦ άνθρωπου. ('Ο Ισπανός ιερέας Λιορέντε γραμματέας της Ιερῆς Εξετάσεως άπό τό 1791-1808 ύπολογίζει, χωρίς δώμας νά είναι σίγουρο, δτι κάηκαν 31.912 ἄτομα και τιμωρήθηκαν αύστηρά 291.450).

Έκτός άπό τά έξωτερικά αύτά άμυντικά μέτρα δημιουργήθηκε μιά βαθύτερη μεταβολή στήν παπική ἐκκλησία. Άπο άντιδραστη πρός τή Μεταρρύθμιση ἀφυπνίστηκε τό θρησκευτικό συναίσθημα. Κι αύτό ἐκδηλώνεται ζωηρά ὑστερα άπό τή Μεταρρύθμιση στήν τέχνη και στή λογοτεχνία, στά έργα της ζωγραφικής και τής γλυπτικής και ίδιαίτερα στό νέο, τό βαρύ κι ἐπιβλητικό ρυθμό τῶν ναόν, πού λέγεται Μπαρόκ. Άκομη ἐκδηλώνονται και στήν ἐκκλησιαστική μουσική και στήν ποίηση, πού άποκορύφωμά της είναι ή «Ἐλευθερωμένη Ιερουσαλήμ» τοῦ Τορκού-άτο Τάσσο.

την περιπολή του στην Εγκαίνια της πόλης της Αγρινίου με την παρέμβαση της αρχιτέκτονος της Εγκαίνιας και της Αρχιτέκτονος της Αγρινίου, οι οποίες είναι η πρώτη στην Ελλάδα που διατάσσεται σε έναν αρχιτέκτονα για την προστασία της πόλης από την παρατηρητική της περιοχή. Η πρώτη στην Ελλάδα που διατάσσεται σε έναν αρχιτέκτονα για την προστασία της πόλης από την παρατηρητική της περιοχή είναι η πρώτη στην Ελλάδα που διατάσσεται σε έναν αρχιτέκτονα για την προστασία της πόλης από την παρατηρητική της περιοχή.

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ

Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

‘Η Γερμανική Αύτοκρατορία – Κάρολος δ Ε’

Η Γερμανία κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους ήταν χωρισμένη σε πολλά μικρά κράτη, πού οι ήγεμόνες τους είχαν διάφορους τίτλους και άνομάζονταν βασιλιάδες, δοῦκες, κόμητες κ.τ.λ. Κατά τό Γ' αιώνα, όταν άρχισαν τίς έπιδρομές τους οι Ούγγροι, οι ήγεμόνες της Γερμανίας αισθάνθηκαν τήν άνάγκη νά συνενωθούν κάτω από τήν έξουσία ένός κοινού άρχηγού, πού νά διευθύνει τίς πολεμικές έπιχειρήσεις. Διάλεξαν λοιπόν ως άνωτατο άρχηγό της Γερμανίας τόν πολύ ισχυρό ήγεμόνα τής έποχής έκείνης, τόν Έρρικο, τό δούκα της Σαξονίας (919-936). Από τότε τά γερμανικά κράτη άποτέλεσαν μιά διοσπονδία, πού άνομάστηκε ‘Αγία Ρωμαϊκή αύτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ έθνους. Οι σπουδαιότεροι από τούς Γερμανούς ήγεμόνες, πού στήν άρχη ήταν έπτα και άργότερα δικώ, άνομάζονταν έκλεκτορες. Αύτοι έβγαζαν ως αύτοκράτορα έναν από τούς ήγεμόνες της Γερμανίας, συνήθως τόν ισχυρότερο, πού συγχρόνως έξακολουθούσε νά είναι και ήγεμόνας τής δικῆς του έπικράτειας. Ως πρώτος αύτοκράτορας αυτοῦ τοῦ διοσπονδιακοῦ γερμανικοῦ κράτους στέφθηκε στή Ρώμη στά 962 μ.Χ. δ ‘Οθωνας Α’, δ γιός τοῦ Έρρίκου της Σαξονίας.

Από τό τέλος τοῦ ΙΔ' αιώνα έπικράτησε ή συνήθεια νά έκλεγονται αύτοκράτορες της Γερμανίας πρίγκιπες από τήν Αψβούργική βασιλική οίκογένεια (Habsburg). Οι Αψβούργοι ήταν ήγεμόνες της Αυστρίας και είχαν τόν τίτλο τοῦ άρχιδούκα. Η Αψβούργική βασιλική οίκογένεια απόκτησε πολύ μεγάλη δύναμη στήν Εύ-

ρώπη μέ πετυχημένους γάμους, γιατί τότε οἱ χῶρες θεωροῦνταν κτήματα τῶν ἡγεμόνων καὶ κληρονομοῦνταν ἡ δίνονταν ώς προίκα.

Κατά τὰ τέλη τοῦ IE' αἰώνα αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας ἐκλέχτηκε ὁ **Μαξιμιλιανός ὁ Α'** (1493-1519), πού παντρεύτηκε τὴν κληρονόμο τῆς Βουργουνδίας καὶ πῆρε ώς προίκα τὸ Ἀρτού (Artois), τίς Κάτω Χώρες, τὸ Λουξεμβούργο καὶ τὴν Ἐλεύθερη Κομητεία (Franche Comté). Πάντρεψε καὶ τὸ γιό του τὸ **Φίλιππο** μέ τὴν Ἰωάννα τὴν τρελή, τῇ θυγατέρᾳ καὶ κληρονόμῳ τῶν βασιλιάδων τῆς Ἰσπανίας τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς Ἰσαβέλλας καὶ ἔτσι κατόρθωσε νά συμπεριλάβει στὸν Ἀψβουργικό οἶκο τὴν Ἰσπανία μαζί μέ τίς ἀποικίες τῆς στή νότια Ἰταλία καὶ κυρίως στήν Ἀμερική. Ἔνα λατινικό ἐπίγραμμα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἔλεγε: «*Bella gerant alii, tu, felix Austria, nube (=ἄς κάνουν πολέμους οἱ ἄλλοι ἐσύ, εὐτυχισμένη Αὐστρία, νά παντρεύεσαι)*». Ἀπό τό γάμο αὐτό γεννήθηκε στά 1500 ὁ Κάρολος, πού, δταν πέθανε ὁ πατέρας του καὶ τρελάθηκε ἡ μάνα του, ἔγινε βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας μέ τό ὄνομα **Κάρολος Α'**. Ὡς ἀντιβασιλιά είχε τὸν παππού του Φερδινάνδο, ἀλλά ὅστερα ἀπό τό θάνατό του (1516) ἀνάλαβε προσωπικά ὁ ἴδιος τῇ βασιλείᾳ σέ ἡλικία 16 χρονῶν. Καί, δταν στά 1519 πεθαίνει καί ὁ Ἀψβουργος παππούς του **Μαξιμιλιανός**, ἐκλέγεται ἀπό τούς ἐκλέκτορες καὶ ώς αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας μέ τό ὄνομα **Κάρολος Ε'** (Quintus).

Ο Κάρολος Ε' (1519-1556) είναι ἀπό τούς πιό ἀξιόλογους ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης. Ἡ δύναμή του ἦταν μεγάλη καὶ οἱ κτήσεις του ἀπέραντες. Ὡς βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας ἦταν κύριος τῆς Ἰσπανίας μέ τίς ἀπέραντες ἀποικίες τῆς στήν Ἀμερική, καθώς καὶ τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σικελίας, καὶ ἀκόμη καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ τῆς Ἐλεύθερης Κομητείας. Ὡς ἀρχιδούκας πάλι τῆς Αὐστρίας κατεῖχε τίς κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ συγχρόνως ἦταν καὶ αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας. Γι' αὐτό δίκαια ἔλεγαν δτι ὁ ἥλιος δέ δύει στό κράτος του.

Τό δνειρό τοῦ Καρόλου ἦταν νά κάμει τήν Ἰσπανία κόσμοκράτειρα καὶ ἀκόμη νά συντρίψει τήν ἀντίσταση τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας καὶ νά καταπνίξει τή θρησκευτική μεταρρύθμιση. Ἀλλά τά σχέδιά του ἀνησύχησαν τούς Γερμανούς ἡγεμόνες. Γι' αὐτό ἀπό τή μιά μπλέχτηκε σ' ἔνα μακροχρόνιο πόλεμο μέ τό βασιλιά τῆς Γαλλίας, ἐνδιάπολη τήν ἄλλη ἡ θρησκευτική πολιτική του προκάλεσε πολλές ἐσωτερικές ταραχές στή Γερμανία.

Περίφημη ἦταν ἡ ἀντιζηλία τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' καὶ τοῦ βασιλιά τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου

Ο Κάρολος ὁ Ε' (Τιτσιάνο - Μαδρίτη, Μουσεῖο Πράντο).

Α'. Οι δύο ήγεμόνες μπλέχτηκαν σ' ἕνα μακροχρόνιο πόλεμο, πού τόν συνέχισαν οι διάδοχοί τους. Ἐτσι ἄρχισε ἡ πάλη ἀνάμεσα στούς βασιλιάδες τῆς Γαλλίας και τῆς Ἀψβουργικῆς βασιλικῆς οἰκογένειας, πού ἐπρόκειτο νά κρατήσει πολλά χρόνια και νά ἀναστατώσει τήν Εὐρώπη.

Ἄφορμή στή σύγκρουση ἔδωσε τό Μεδιόλανο (Μιλάνο) και ἡ Ἐλεύθερη Κομητεία, πού ἦταν γερμανικά φέουδα, ἀλλά τά είχαν κατακτήσει οἱ Γάλλοι. Ὁ Κάρολος ἄρχισε τόν πόλεμο ἔχοντας ὡς σύμμαχο τό βασιλιά τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκο τόν Η'. Ἡ προσπάθειά του νά εἰσβάλει στή νότια Γαλλία ἀπότυχε, ἀλλά δὲ ἵπποτικός στρατός τῶν Γάλλων συντρίφτηκε κοντά στήν Παβία στή βόρεια Ἰταλία και δὲ Φραγκίσκος πάστηκε αἰχμάλωτος (1525) πολεμώντας ἐπικεφαλῆς τῶν Γάλλων ἵπποτῶν. Ἀλλά ὅστερα ἀπό λίγο τόν ἄφησαν ἐλεύθερο, ἀφοῦ πρῶτα δρκίστηκε πώς δέν ἔχει ὅξιώσεις στής παραπάνω χῶρες.

Πολύ μεγάλη ἐντύπωση προκάλεσε στήν Εὐρώπη ἡ σύμμαχία τοῦ Φραγκίσκου τοῦ Α' μέ τό σουλτάνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Σουλεϊμάν τό Μεγαλοπρεπή. Ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας, ὅταν βρισκόταν στήν αἰχμαλωσία, ζήτησε μέ γράμμα του βοήθεια ἀπό τό Σουλτάνο. Τότε λοιπόν δ Σουλεϊμάν, πού είχε κυριέψει τήν Ούγγαρια, ἔκαμε ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Βιέννης, και τήν πολιόρκησε. Συγχρόνως δ πειρατικός στόλος τῆς Ἀφρικῆς μέ ἐπικεφαλῆς τό Χαῖρεντίν Βαρβαρόσσα ρήμαζε τή Μεσόγειο και ἀπειλοῦσε τά παράλια τῆς Ἰταλίας.

Τότε φάνηκε πώς ἡ Χριστιανική Εὐρώπη ἀπειλοῦνταν σοβαρά ἀπό τόν Τουρκικό κίνδυνο, ἀλλά μπροστά στήν ἀποφασιστικότητα τῆς ἐνωμένης Γερμανίας δ Σουλεϊμάν ἀναγκάστηκε νά υποχωρήσει. Ἐτσι δ Κάρολος, ἀφοῦ ἀπαλλάχτηκε ἀπό τήν ἀπειλή τοῦ Σουλτάνου, χτύπησε τήν Τύνιδα, πού ἦταν κέντρο τῶν Ἀλγερίνων πειρατῶν και βάση τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Χαῖρεντίν Βαρβαρόσσα. Ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν ἀπιστων και ἐπικίνδυνων πειρατῶν είχε χαρακτήρα σταυροφορίας, στήν όποια πήραν μέρος κυρίως οἱ Ἰσπανοί ἀλλά και Ἰταλοί και Γερμανοί (1535). Τότε οἱ διάφοροι αἰχμάλωτοι, πού τούς κρατοῦσαν μέσα στήν πόλη, ἐπαναστάτησαν και ἐπιτέθηκαν ἀπό πίσω ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν και ἔτσι βοήθησαν τόν Κάρολο νά κυριεύσει τό φρούριο.

Ἀλλά δ Κάρολος κανένα ἀπό τά μεγάλα σχέδιά του δέν κατόρθωσε νά πραγματοποιήσει. Τόν ἔπιασε μελαγχολία και ἀποσύρθηκε ἀπό τήν ἔξουσία, ἀλλά πρωτότερα μοίρασε τό κράτος του στόν ἀδελφό του Φερδινάνδο και τό γιό του Φίλιππο. Ὁ πρῶτος πήρε τό ἀρχιδουκάτο τῆς Αὐστρίας και τόν τίτλο τοῦ αὐτοκράτορα, ἐνώ δ δεύτερος ἔγινε βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας (1556) ὡς Φίλιππος Β'.

Ωστόσο δ Κάρολος συνέχισε νά κυβερνᾶ ἀπό τά παρασκήνια ὡς τό θάνατό του (1558). Ἡ προσπάθεια γιά μία ἐνιαία Γερμανική Αὐτοκρατορία είχε ἀποτύχει, γιατί τό κράτος τῶν Ἀψβουργῶν ἦταν μία μοναρχία μεσαιωνικοῦ τύπου, πού δέ στηριζόταν στήν ἀρχή τῶν Ἐθνοτήτων, η όποια ἀπ' αὐτά τά χρόνια ἄρχισε νά γίνεται συνειδητή στήν Εὐρώπη.

Ἡ Γαλλία

Ἡ Γαλλία είχε τό πλεονέκτημα νά κατοικεῖται ἀπό όμοιογενή πληθυσμό. ᩩ

βασιλική οίκογένειά της δέ διακόπηκε, άλλα έδωσε μία σειρά άπό πολύ ίκανούς βασιλιάδες και έτσι στή Γαλλία δέν έξασθένησε ή κεντρική έξουσία, δπως έγινε στή Γερμανία και στήν Ιταλία. Αντίθετα, ή χώρα συνεχῶς συσπειρωνόταν δόλο και πιό πολύ γύρω άπό τό βασιλικό οίκο.

Έξαιρετικά γεγονότα ένισχυσαν τή βασιλική έξουσία κατά τό τέλος τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων και ύστερα άπό τόν τερματισμό τοῦ Ἐκατονταετοῦ πολέμου ἀνάμεσα στούς Γάλλους και τούς "Αγγλους (1339-1453). Στόν πόλεμο αὐτό διακρίθηκε ή Γαλλίδα ήρωιδα Jeanne d'Arc, πού ύστερα άπό τό διώξιμο τῶν "Αγγλων κατακτητῶν άπό τή Γαλλία έστεψε και πάλι βασιλιά στή Ρέμς τόν Κάρολο Ζ'. Ο Κάρολος, στηριγμένος στά καλά δρυανωμένα οἰκονομικά τοῦ κράτους, πρώτος ἀνάμεσα στούς Εὐρωπαίους ήγεμόνες δημιούργησε στρατό και μέ συμφωνία ἀπαλλάχτηκε άπό τίς ἐπεμβάσεις τοῦ Πάπα.

Τήν προσπάθειά του τή συνέχισε δι γιός του Λουδοβίκος δ ΙΑ' (1461-1483), πού ήταν ξυπνος και σκληρός σάν τόν πατέρα του. Πολέμησε ἐναντίον τῶν Ισχυρῶν φεουδαρχῶν τῆς χώρας του, άπό τούς δποίους έξόντωσε πολλούς και συνένωσε τίς κτήσεις τους μέ τίς κτήσεις τοῦ στέμματος. Ταυτόχρονα βοήθησε νά ἀναπτυχθοῦν οἱ πόλεις, τό έμποριο και ή βιομηχανία και διπλασίασε τά εἰσοδήματα τοῦ κράτους μέ φροντισμένη διαχείριση τῶν οἰκονομικῶν.

Τό Λουδοβίκο τόν ΙΑ' τόν διαδέχτηκαν οἱ βασιλιάδες Κάρολος δ Η' (1483-1498) και Λουδοβίκος δ ΙΒ' (1498-1515), πού στηριγμένοι στήν οἰκονομική και στρατιωτική δύναμη τῆς χώρας στράφηκαν σέ έξωτερικές κατακτήσεις, ίδιως στήν Ιταλία. Οι ιταλικοί πόλεμοι κράτησαν 65 χρόνια (1494-1559) και σπατάλησαν ἄσκοπα τή δύναμη τῆς χώρας.

Ο Φραγκίσκος δ Α' (1515-1547), πού διαδέχτηκε τό Λουδοβίκο τό ΙΑ', ήταν ξακουστός και φιλόδοξος βασιλιάς. Ή προσπάθειά του νά διατηρήσει τήν Ιταλία τόν ἔφερε σέ σκληρό ἀνταγωνισμό μέ τόν Κάρολο τόν Ε', δπως εἴπαμε παραπάνω. Ή βασιλεία του είχε συμπέσει μέ τά χρόνια τῆς Αναγεννήσεως στή Γαλλία και τήν ύποστήριξε μέ τήν ίδρυση τοῦ Collège de France (1530), πού έδωσε μεγάλη ὅδηση στήν ἀνθρωπιστική κίνηση στή Γαλλία. Αρχηγός τῆς κινήσεως αὐτής ήταν δ γραμματέας τοῦ βασιλιά και ἐμψυχωτής τῶν κλασικῶν σπουδῶν Γουλιέλμος Μπυντέ (Guillaume Budé, 1468-1540), πού δνομάστηκε Έρασμος τῆς Γαλλίας. Τόν Φραγκίσκο Α' τόν διαδέχτηκε δ γιός του Έρρικος Β', πού συνέχισε τούς πολέμους τοῦ πατέρα του μέ μεγαλύτερη ἐπιτυχία. Προσάρτησε τή Βρετάνη, τό

Ο Φραγκίσκος Α' (Παρίσι, Μουσεῖο Λούβρου)

Καλαί και τίς πόλεις Μέτς, Τούλ και Βερντέν και ἔτσι ἔδωσε συνοχή στή Γαλλία. Παραιτήθηκε δώμας ἀπό τίς διεκδικήσεις του στήν 'Ιταλία μέ τή συνθήκη τοῦ 1559, πού τήν ύπόγραψε μέ τόν Φερδινάνδο Α', τόν ἀδελφό και διάδοχο τοῦ Καρόλου τοῦ Ε'.

'Ισπανία

Προέλευση

Οἱ πιό παλιοί κάτοικοι τῆς 'Ισπανίας ἦταν οἱ 'Ιβηρες, πού ἐκλατινίστηκαν κατά τή διάρκεια τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Κατά τή μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν ἡ χώρα κατακτήθηκε ἀπό τούς Βησιγότθους, πού μέ τόν καιρό ἀφομοιώθηκαν ἀπό τούς παλιοὺς τῆς κατοίκους. Τόν Η' αἰώνα μ.Χ. ἥρθαν οἱ 'Αραβες, πού νίκησαν τούς Βησιγότθους και πῆραν τά πιό εὐφορα μέρη τῆς χώρας. Τότε οἱ Χριστιανοί περιορίστηκαν στά ὀρεινά μέρη, δουν ἴδρυσαν μικρά κράτη, και ἔχοντας ὡς ἀρχηγούς γενναίους πολεμιστές πολεμοῦσαν συνεχῶς ἐναντίον τῶν 'Αράβων ή τῶν Μαύρων (Mauries), δπως τούς δνόμαζαν. 'Ο Χαλιφῆς τῶν 'Αράβων εἶχε πρωτεύουσα τήν Κορδούνη. Οἱ Μουσουλμάνοι εἰσήγαγαν στήν 'Ισπανία τόν ἀνατολικό πολιτισμό, καλλιεργοῦσαν μέ ἐπιμέλεια τή γῆ και είχαν ἔξαιρετικό σύστημα γιά τήν ὕδρευση. Καλλιέργησαν τά γράμματα και τίς ἐπιστῆμες σέ ἀξιόλογο βαθμό και ἔχτισαν ἔξαιρετικές οἰκοδομές, δπως εἶναι τά ἀνάκτορα τῆς 'Αλάμπρας στή Γρανάδα.

Τόν IA' αἰώνα διαλύθηκε τό χαλιφάτο τῆς Κορδούνης και δημιουργήθηκαν ἀπό αὐτό μικρά μουσουλμανικά κράτη, πού πολεμοῦσαν μεταξύ τους. Οἱ χριστιανοί ήγειμόνες τό ἐκμεταλλεύτηκαν αὐτό και ἐπέκτειναν τίς κτήσεις τους πρός τά νότια.

'Ενωση τῆς 'Ισπανίας

Γύρω στά τέλη τοῦ IE' αἰώνα ἐνώθηκαν τά δύο σπουδαιότερα χριστιανικά κράτη τῆς Καστίλης και τῆς 'Αραγωνίας, δταν ὁ διάδοχος τῆς 'Αραγωνίας Φερδινάνδος πῆρε γυναίκα του τή θυγατέρα τοῦ βασιλιά τῆς Καστίλης 'Ισαβέλλα.

'Ο Φερδινάνδος και ἡ 'Ισαβέλλα ἄρχισαν τόν πόλεμο ἐναντίον τῶν 'Αράβων και στά 1492 κυρίεψαν τήν πρωτεύουσά τους τή Γρανάδα. 'Ετσι ἔληξε ἡ ἀραβική κυριαρχία στήν 'Ισπανία και θεωρήθηκε αὐτό ὡς μεγάλο και πολύ σπουδαῖο γεγονός γιά τή χριστιανική Εύρωπη. 'Ο Πάπας δνόμασε τό Φερδινάνδο Καθολικό και ἡ 'Ισπανία ἐνώθηκε σέ ἓνα κράτος κάτω ἀπό τό σκῆπτρο τοῦ Φερδινάνδου και τῆς 'Ισαβέλλας.

'Ο Φερδινάνδος και ἡ 'Ισαβέλλα ἔγιναν ἀπόλυτοι κύριοι στό κράτος τους και ἔκαμαν ἀπεριόριστη τήν ἔξουσία τους. Στηρίχτηκαν στήν ἀστική τάξη, πού ἀναπτυσσόταν τότε, και σύντριψαν τούς εὐγενεῖς. Γιά τό σκοπό αὐτό ἴδρυσαν τό περιφημό δικαστήριο τῆς Ιερῆς Ἐξετάσεως, πού καταδίωξε τούς ἀνυπότακτους φεουδάρχες.

Στίς ἀρχές τοῦ IΣΤ' αἰώνα ὁ Φερδινάνδος κυρίεψε τό κράτος τῆς Νεαπόλεως,

ένω ή Σικελία και ή Σαρδηνία άνηκαν από το ΙΙ' αιώνα στή βασιλική οίκογένεια της 'Αραγωνίας και ό Κολόμβος είχε άνακαλύψει τήν 'Αμερική. Τότε φάνηκε διτί άνοιγεται λαμπρό μέλλον γιά τήν 'Ισπανία, πού έφτασε σέ πολύ μεγάλη λαμπρότητα και δύναμη στήν έποχή του **Καρόλος Α'**, δ όποιος ήταν έγγονός του Φερδινάνδου και της 'Ισαβέλλας. 'Ο Κάρολος έγινε αυτοκράτορας τής Γερμανίας ως Κάρολος Ε' και χρησιμοποίησε τή μοναδική στήν ιστορία δύναμή του, γιά νά κάμει τήν 'Ισπανία κοσμοκράτειρα.

Παρακμή τής Ισπανίας

"Υστερα από τή διανομή του κράτους από τόν Κάρολο Ε' στό θρόνο τής 'Ισπανίας άνεβηκε δι γιός του **Φίλιππος Β'** (1556-1598), και έγινε δι πλουσιότερος και ίσχυρότερος ήγεμόνας τής Ευρώπης. 'Εκτός από τήν 'Ισπανία έξουσίαζε και τίς Κάτω Χώρες (Βέλγιο και 'Ολλανδία), τό βασίλειο τής Νεαπόλεως, τή Σικελία και τό Μεδιόλανο και άκομη είχε απέραντες χώρες στήν 'Αμερική. 'Επίσης είχε υφθονα είσοδήματα, στρατό και στόλο ίσχυρό.

"Ο Φίλιππος μεταχειρίστηκε μέ τρόπο κακό τή δύναμή του και δόδγησε τό κράτος του στήν καταστροφή. 'Ηταν προσκολλημένος στό καθολικό δόγμα σάν τόν πατέρα του και νόμιζε διτί κάνει θεάρεστη πράξη μέ τό νά καταδιώκει «τήν αἵρεση» τῶν Διαμαρτυρομένων. 'Ηταν ψυχρός και δυσκολοπλησίαστος, πάρα πολύ έργατικός σάν τόν πατέρα του, άλλα άργος στήν έργασία και στή σκέψη. "Εζησε μιά απομονωμένη ζωή στά ξακουστά άνάκτορα του 'Εσκοριάλ (Escorial, κοντά στή Μαδρίτη). Αυτό ήταν ένα συγκρότημα οίκοδομών και περιλάμβανε έκτος από τά άνάκτορα έκκλησία, μοναστήρια, πάνθεο και βιβλιοθήκη μέ πολλά σπάνια βιβλία και χειρόγραφα.

Τά άνάκτορα του 'Εσκοριάλ

Ο Φίλιππος έγινε ύπερασπιστής τοῦ καθολικισμοῦ. 'Υποστήριξε τούς καθολικούς τῆς Γαλλίας, μέ σκοπό νά άνεβάσει στὸ θρόνο της Ἰσπανό πρίγκιπα. Παντρεύτηκε τή βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας Μαρία Τυδόρ, τήν Καθολική, γιά νά έξουσιάσει καὶ τήν Ἀγγλία. Μά καὶ οἱ δύο σκοποί του ἀπότυχαν.

'Επιχείρησε νά ξερίζωσει τή Μεταρρύθμιση ἀπό τίς Κάτω Χώρες καὶ νά τίς κυβερνήσει ἀπολυταρχικά, ἀλλά μπλέχτηκε σ' ἕνα μακροχρόνιο καὶ σκληρό ἀγώνα, πού έξαντλησε τίς δυνάμεις τῆς Ἰσπανίας. Χρησιμοποίησε βίαια μέσα καὶ ὁ στρατηγός του, δ κόμης Ἀλβα, ἔγινε περιβόητος γιά τίς ἀγριότητές του. Στό τέλος ή Ὁλλανδία μέ σκληρό καὶ μακροχρόνιο ἀγώνα 70 περίπου χρόνων κατόρθωσε νά ἀποκτήσει τήν ἀνεξαρτησία της (1581). Τότε ἐπτά βόρειες ἐπαρχίες της ἀποτέλεσαν τήν Ἐνωση τῆς Οὐτρεχτ καὶ διακήρυξαν τήν ἀνεξαρτησία τους ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ Φιλίππου Β' ὡς τά 1648, ὅποτε ἀναγνωρίστηκε αὐτή μέ τή συνθήκη τῆς Βεστφαλίας.

Κατάληξε σέ μεγάλη καταστροφή ἡ προσπάθεια τοῦ Φιλίππου νά τιμωρήσει τή μισητή βασιλίσσα τῆς Ἀγγλίας Ἐλισάβετ, πού ἀντιτάχτηκε στά σχέδιά του γιά τήν ἀποκατάσταση τοῦ καθολικισμοῦ στήν Ἀγγλία. 'Ο ισπανικός στόλος, ἡ περιφημη ἀνίκητη ἀρμάδα (invincibile armada), πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 130 πλοῖα μέ 20 χιλ. στρατιῶτες μέσα, ἐνδ ἐπρόκειτο νά παραλάβει ἀλλες 30 χιλ. στρατο ἀπό τή βελγική ἀκτή, γιά νά κάμει ἀπόβαση στήν Ἀγγλία, κάτω ἀπό κακή διοίκηση διασκορπίστηκε ἐξαιτίας τῆς τρικυμίας; καὶ οἱ Ἀγγλοι μέ τά μικρά εὐκίνητα πλοῖα τους καὶ τά πυρπολικά τους συμπλήρωσαν τήν καταστροφή (1588).

Τό μόνο πού πέτυχε ὁ Φίλιππος ήταν νά πραγματοποιήσει τόν πόθο τῆς Ἰσπανίας νά υποτάξει τήν Πορτογαλία (1580), πού ἔμεινε 60 χρόνια κάτω ἀπό τήν ισπανική κυριαρχία. 'Επίσης πήρε σημαντικό μέρος στό συνασπισμό ἐναντίον τῆς Τουρκίας, πού είχε ώς ἀποτέλεσμα νά καταστραφεῖ ὁ τουρκικός στόλος κοντά στή Ναύπακτο (Ναυμαχία Lepanto, 1571).

Ο Φίλιππος ὁδήγησε τήν Ἰσπανία στήν καταστροφή, γιατί οἱ μακροχρόνιοι καὶ ἄσκοποι πόλεμοί του ἐξάντλησαν τοὺς πόρους της. Στήν ἐποχή τῶν διαδόχων του, τοῦ Φιλίππου Γ' καὶ τοῦ Φιλίππου Δ', συνεχίστηκε ἡ παρακμή, γιατί οἱ Ισπανοί είχαν συνθήσει στόν πλοῦτο, πού χωρίς κόπο είσαγόταν στή χώρα τους ἀπό τίς ἀποικίες, καὶ γι' αὐτό ἀπόφευγαν τή δουλειά. 'Η γῆ καλλιεργοῦνταν ἄσχημα ἡ μᾶλλον ἔμενε ἀκαλλιέργητη, συγχρόνως δῆμος τό μίσος τῶν Ἰσπανῶν ἐναντίον τῶν ἄλλων θρησκειῶν ἔδιωξε ἀπό τή χώρα τούς ἐργατικούς ἀπογόνους τῶν Μαύρων, πού ήταν καλοί γεωργοί καὶ τεχνίτες. 'Ο κλῆρος κυριάρχησε στήν Ἰσπανία. Σύμβουλοι τοῦ βασιλιᾶ, ὑπουργοί, διοικητές ἐπαρχιῶν ήταν συνήθως κληρικοί καὶ γύρω στά 1700 ἡ μισή γῆ ἀνῆκε στόν Κλῆρο καὶ στά μοναστήρια.

Ἡ Ἀγγλία

Τό ισχυρό καὶ δραστήριο ἀγγλικό ἔθνος προηλθε ἀπό τήν ἀνάμιξη τῶν παλαιῶν κατοίκων τῆς Μ. Βρετανίας, τῶν Βρετανῶν, πού κατάγονται ἀπό τόν κελτικό κλάδο τῆς ίνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, μέ μιάν δρμητική γερμανική φυλή, τούς Ἀγ-

γλοσάξονες, πού κατά τά μέσα του Ε' αιώνα μ.Χ. μετανάστευσαν άπό τή Βόρεια Γερμανία στή Μ. Βρετανία και ίδρυσαν έκει διάφορα κράτη.

Κατά τίς άρχες τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων πιά οἱ Ἀγγλοι ήταν ἀρκετά ἀναπτυγμένοι. Ἀργότερα δέχτηκαν άπό τοὺς Γάλλους ισχυρή ἐπίδραση, δταν οἱ δοῦκες τῆς Νορμανδίας ἔγιναν βασιλιάδες τῆς Ἀγγλίας – Γουλιέλμος δ Κατακτητής 1066 μ.Χ. –. Καὶ στήν Ἀγγλία ἐπικράτησε τό φεουδαρχικό σύστημα, ἀλλά η βασιλεία διατηρήθηκε πάντοτε ισχυρή, γιατί ἡ ἀριστοκρατία ποτέ δέν κυριάρχησε στή χώρα και οἱ κόμητες ήταν ὑπάλληλοι τού βασιλιᾶ.

Ἄλλα τό ίδιαίτερο χαρακτηριστικό τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος είναι δτι δίπλα στή βασιλική ἔξουσία ἀναπτύχθηκε τό Κοινοβούλιο. Αὐτό ήταν ἓνα συμβούλιο ἀπό εὐγενεῖς κτηματίες, πού περιόριζε τήν ἔξουσία τοῦ βασιλιᾶ, ίδιως σέ ζητήματα φορολογίας, γιατί ὁ βασιλιάς στήν Ἀγγλία δέν είχε τό δικαίωμα νά ἐπιβάλλει φόρους χωρίς τή συγκατάθεση τοῦ Κοινοβούλιον.

Οταν ὁ βασιλιάς Ἰωάννης ὁ Ἀκτήμονας τοῦ ΙΓ' αιώνα ἐπιχείρησε νά καταργήσει αὐτό τό δικαίωμα, οἱ εὐγενεῖς ξεσηκώθηκαν και τόν ὑποχρέωσαν νά τό ἐπικυρώσει μέ ἐπίσημο ἔγγραφο, τή Magna Charta (1215), πού είχε πολύ μεγάλη σημασία στήν κατοπινή ἀνάπτυξη τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος.

Κατά τά τελευταῖα ἑκατό χρόνια τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων οἱ βασιλιάδες τῆς Ἀγγλίας μπλέχτηκαν σ' ἓνα μακροχρόνιο πόλεμο μέ τούς βασιλιάδες τῆς Γαλλίας, πού κράτησε μέ διακοπές πάνω ἀπό ἑκατό χρόνια και δνομάστηκε Ἐκατονταετής πόλεμος (1339-1453). Μά οἱ Ἀγγλοι, πού είχαν κυριέψει μεγάλο μέρος τῆς Γαλλίας, τελικά διώχτηκαν ἀπό αὐτήν. Ἀπό τά 1455-1485 ἐπί τριάντα χρόνια ἡ Ἀγγλία ἀναστατώθηκε ἀπό ἐμφύλιους πολέμους, πού ἔγιναν ἀνάμεσα στίς δύο βασιλικές οἰκογένειες, Λανκάστερ και Γιόρκ (Lancaster και York), για τή διαδοχή τοῦ θρόνου. Ὁ πόλεμος αὐτός δνομάστηκε πόλεμος τῶν δύο ρρόδων και ἔξαφάνισε μεγάλο μέρος τῶν εὐγενῶν, πράγμα πού συνετέλεσε νά ἐνισχυθεῖ ὁ βασιλιάς. Ὁ Ἐρρίκος Ζ' Τυδόρ (Tudor) τερμάτισε τούς ἐμφύλιους πολέμους και ίδρυσε τή δυναστεία τῶν Τυδόρ (1485-1603). Οἱ βασιλιάδες Ἐρρίκος Ζ' και Ἐρρίκος Η' ἐκμεταλλεύτηκαν τόν πόθο τοῦ λαοῦ γιά εἰρήνη και ἔκαμαν τήν ἔξουσία τους σχεδόν ἀπεριόριστη. Ἐξασθένισαν τή δύναμη τῶν εὐγενῶν και ὑποχρέωσαν τό Κοινοβούλιο νά ὑπακούει στό στέμμα.

Ὁ Ἐρρίκος Η' (1509-1547) είναι ὁ περίφημος Ἀγγλος βασιλιάς, πού βασίλεψε στά χρόνια τῆς Ἀναγεννήσεως και τῆς θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως και είναι γνωστός γιά τίς ἔξαιρετικές του ἀρετές και τήν ἀνθρωπιστική του μόρφωση, ἀλλά και γιά τή σκανδαλώδη ίδιωτική ζωή του. Παντρεύτηκε ἔξι γυναῖκες. Ἡ πρώτη ήταν ἡ νύφη του, ἡ γυναίκα τοῦ πεθαμένου ἀδελφοῦ του, ἡ Αἰκατερίνη τῆς Ἀραγωνίας, και θεία τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' (ἀδελφή τῆς μάνας του τῆς Ἰωάννας). Ἡ ἐπιμονή του νά τή χωρίσει ὑστερα ἀπό 18 χρόνια ἔγγαμου βίου (1527) τόν ἔφερε σέ σύγκρουση μέ τόν Πάπα και τόν ὁδήγησε στήν ἀπόφαση νά εἰσαγάγει τή Μεταρρυθμιση στήν Ἀγγλία. Ἀπό αὐτόν τό γάμο ἀπόκτησε μιά κόρη, τή Μαρία Τυδόρ. Τή δεύτερη γυναίκα του τήν Ἀννα Μπόλεϊν, πού ήταν μιά ὅμορφη Ἰρλανδή

“Ερρίκος Η’ (άνακτορα του Οὐίνδσορ, Αγγλία)

καὶ τοῦ ἔδωσε μιὰ κόρη, τήν Ἐλισάβετ, τὴν κατηγόρησε ὁ ἴδιος γιά ἀπιστία καὶ τὴν ἀποκεφάλισε (1536). Ἡ τρίτη γυναίκα του, ἡ Ἰωάννα Σεϋμούρ, πέθανε ὑστερα ἀπὸ τῇ γέννα, ἀφοῦ τοῦ ἔδωσε ἕνα γιό, τὸν Ἐδουάρδο. Τὴν τέταρτη τῇ χώρισε καὶ τὴν πέμπτη τὴν ἀποκεφάλισε καὶ αὐτήν. Μόνο ἡ ἕκτη σώθηκε καὶ ἔζησε καὶ ὑστερα ἀπὸ τὸν τρομερό σύζυγο. “Υστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἐρρίκου τοῦ Η’ στὸ θρόνο τῆς Αγγλίας ἀνέβηκε ὁ γιός του ἀπὸ τὴν τρίτη γυναίκα του ως Ἐδουάρδος ΣΤ’ (1547-1553). “Υστερα ἀπ’ αὐτὸν, πού πέθανε στὰ 17 του χρόνια, ἀνέβηκε στὸ θρόνο ἡ θυγατέρα του ἀπὸ τὸν πρῶτο του γάμο, ἡ Μαρία Τυδόρ (1553-1558). Αὐτή, ἀφοῦ ἀνέβηκε στὸ θρόνο, παντρεύτηκε τὸ Φίλιππο Β’ τῆς Ισπανίας καὶ παρακινημένη ἀπ’ αὐτὸν προσπάθησε νά ξαναφέρει τὸν καθολικισμό στήν Αγγλία. Στά χαμένα δύμως, γιατί στήν ἐποχή τῆς Ἐλισάβετ ἡ Αγγλικανική ἐκκλησία πήρε τὴν δριστική της διαιμόρφωση μέ την ἀρχηγό της τὸ βασιλιά.

Ἡ Ἐλισάβετ (1558-1603) ἐγκαινιάζει μιὰ δοξασμένη περίοδο στήν ιστορία τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. “Οταν ἀνέβηκε στὸ θρόνο, ἡ Αγγλία ἦταν μιὰ φτωχὴ ἀγροτικὴ χώρα μέ 3 ἑκατομμύρια κατοίκους. Ἀλλά στὸ διάστημα τῆς βασιλείας της μπήκαν οἱ βάσεις γιά τὴν βιομηχανία καὶ γιά τὴν δημιουργία τοῦ ναυτικοῦ καὶ ἀποικιακοῦ κράτους της. Ἡ πολιτική της γιά τὴν θρησκευτική γαλήνη ἔφερε τὴν Ἐλισάβετ, δπως εἰδαμε, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν φανατικὸ ὑπερασπιστή τοῦ Καθολικισμοῦ Φίλιππο Β’ τῆς Ισπανίας, πού σχεδίαζε ἀπόβαση στήν Αγγλία. Ἀλλά ἡ καταστροφή τῆς ἀνίκητης ἀρμάδας του (1588) στὸ στενό τῆς Μάγχης ἔβαλε τέρμα στὰ σχέδια τῶν Αψβούργων γιά μία Ισπανική κοσμοκρατορία καὶ ἔδωσε στήν Αγγλία τὴν δριστική της θέση ἀνάμεσα στὶς ἀποικιακές δυνάμεις.

Στήν παραλία τῆς Βόρειας Αμερικῆς ἰδρυσαν οἱ Ἀγγλοί τὴν πρώτη τους ἀποικία, πού τήν δονόμασαν Βιρτζίνια, γιά νά τιμήσουν τὴν ἀνύπαντρη βασιλισσά τους. Τὴν οἰκονομική ἀκμή τῆς Αγγλίας τήν ἀκολούθησε καὶ μία ἀξιόλογη πνευματική ἀνάπτυξη. Ἡ ἐποχή τῆς Ἐλισάβετ είναι ὁ «Χρυσός αἰώνας» τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Χώρας. Στήν ἐποχή της ἔζησαν ὁ μεγάλος δραματικός ποιητής Σαΐξ-πηρ καὶ ὁ φιλόσοφος Βάκων.

Ἐνα μελανό σημεῖο στήν ιστορία τῆς Ἐλισάβετ είναι ἡ ἀντιζηλία της πρός τήν ξαδέρφη της Μαρία Στούαρτ, πού σχεδόν σέ νηπιακή ήλικια, ὑστερα ἀπὸ τὸ

θάνατο τοῦ πατέρα της Ἰακώβου τοῦ Ε', εἶχε κληρονομήσει τό θρόνο τῆς Σκοτίας. Σέ ήλικια 16 χρονῶν (1558) παντρεύτηκε τό νεαρό διάδοχο τοῦ γαλλικοῦ θρόνου Φραγκίσκο, πού ἡταν δύο χρόνια νεώτερός της. Μά, δταν πέθανε δ' Ἐρρίκος Β' (1559), τῆς Γαλλίας, στό γαλλικό θρόνο ἀνέβηκε δ' Φραγκίσκος Β' μαζί μέ τη Μαρία Στούαρτ. Ἐπειδή δμως πέθανε σέ λίγο δ' Φραγκίσκος (1560), η Μαρία ἀποφάσισε νά γυρίσει στή Σκοτία ώς διάδοχος τοῦ θρόνου τῆς χώρας της. Μάλιστα οἱ Καθολικοί αὐτήν θεωρούσαν ώς νόμιμη διάδοχο ἀκόμη καί τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου, γιατί συγγένευε μ' αὐτόν καί γιατί δέν ἀναγνώριζαν τό γάμο τοῦ Ἐρρίκου τοῦ Η' μέ τήν "Αννα Μπόλευν. Ἡ Μαρία υστέρα ἀπό περιπέτειες ἀναγκάστηκε νά καταφύγει στήν Ἀγγλία. Ἡ Ἐλισάβετ στήν ἀρχῇ τήν ὑποδέχτηκε φιλικά, ἀλλά κατόπιν, γιά νά σταθεροποιήσει τή θέση της στό θρόνο, τή φυλάκισε καί τήν καταδίκασε σέ θάνατο μέ ἀποκεφαλισμό (1587).

"Ἡ Ἐλισάβετ, παρ' δλο πού φέρθηκε ἔτσι πρός τή Μαρία καί παρά τά ἐλαττώματά της, δμως θεωρεῖται ἀπό τούς θεμελιωτές τοῦ μεγαλείου τῆς Ἀγγλίας.

Ἡ Βασίλισσα Ἐλισάβετ

ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Οι Θρησκευτικοί πόλεμοι της Γαλλίας

Οι βασιλιάδες της Γαλλίας πολέμησαν μέ μεγάλη μανία τή θρησκευτική Μεταρρύθμιστη, γιά νά προλάβουν τή διάσπαση, πού άπειλονσε νά φέρει στό κράτος τους. "Ομως ή Γαλλία κατά τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΣΤ' αιώνα ταράχτηκε σχεδόν ἐπί σαράντα χρόνια ἀπό ἐμφύλιες θρησκευτικές ταραχές, γιατί τίς θρησκευτικές ἀντιθέσεις τίς ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ εὐγενεῖς, γιά νά ἐνισχύσουν τή δική τους δύναμη.

Τή βασιλεία τοῦ 'Ερρίκου Β' τή διαδέχτηκε ή ἔξασθενμένη βασιλεία τῶν γιῶν του, τοῦ **Φραγκίσκου Β'** (1559), τοῦ **Καρόλου Θ'** (1560-1574) καί τοῦ **'Ερρίκου Γ'** (1574-1589), ἀπό τοὺς δοποίους οἱ δύο ἀνέβηκαν στό θρόνο ἀνήλικοι. Γι' αὐτό καί ἀπόκτησε μεγάλη δύναμη ή μάνα τους, ή πονηρή καί φίλαρχη Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων. Στήν ἐποχῇ αὐτῶν τῶν βασιλιάδων διεκδικοῦσαν τήν ἐπιρροή στήν αὐλή δύο ἰσχυρές οἰκογένειες, οἱ **Βουρβόνοι** (Bourbons) καί οἱ **Γκυζές** (Guises). Οἱ Γκυζές ήταν φανατικοί καθολικοί, ἐνῷ οἱ Βουρβόνοι συμπαθοῦσαν τή Μεταρρύθμιστη.

"Υστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ Φραγκίσκου τοῦ Β' στό θρόνο ἀνέβηκε ὁ ἀδελφός του Κάρολος δ Θ', πού, ἐπειδή ήταν ἀνήλικος καί είχε ἀδύνατο χαρακτήρα, ἀσκοῦσε τά καθήκοντά του ὡς ἐπίτροπός του ή μάνα του ή Αἰκατερίνη. Γιά νά σταθεροποιηθεῖ ή εἰρήνη, ἀρραβώνιασαν τήν ἀδερφή τοῦ βασιλιά **Μαργαρίτα Βαλονά** μέ το νεαρό Βουρβόνο **Έρρικο τῆς Ναβάρρας**, πού, ὅπως καί ή οἰκογένειά του, ἀνῆκε στή

Μεταρρύθμιση. Μά υστερα ἀπό λίγο οι Βουρβόνοι και οι Ούγενότοι ἀπόκτησαν μεγάλη ἐπιρροή πάνω στό βασιλιά. Τότε ή Αίκατερίνη ἀπό φόβο μήπως παραγκωνιστεῖ ἐντελῶς συνεννοήθηκε μέ τούς Γκυζές καὶ τό καθολικό κόμμα. Κι ἔτσι, δταν γινόταν δύ γάμος τοῦ Ἐρρίκου, συνέβηκαν στή γαλλική πρωτεύουσα τρομακτικές σκηνές ἀπό τίς πιό βάρβαρες στήν ιστορία. Οι καθολικοί μέ τήν ὑποκίνηση τῆς Αίκατερίνης ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τῶν Ούγενότων, πού μέ τήν εὐκαιρία τοῦ γάμου είχαν συγκεντρωθεῖ στό Παρίσι, καὶ ἐσφαξαν δύο χιλιάδες ἀπ' αὐτούς. Αὐτή είναι ἡ λεγόμενη Νύχτα τοῦ Ἀγίου Βαρθολομαίου (23-24 Αύγουστου τοῦ 1572). Ο διωγμός τῶν Ούγενότων ἐπεκτάθηκε καὶ στίς ἐπαρχίες, δπου σκοτώθηκαν γύρω στίς 30 χιλιάδες.

Οι καθολικοί συνενώθηκαν καὶ ἔκαμαν τή συμμαχία Liga καὶ δ ἀγώνας ξανάρχισε μέ πεῖσμα, γιατί ἥθελαν νά ἐμποδίσουν τόν Ἐρρίκο τῆς Ναβάρρας, πού ἦταν νόμιμος διάδοχος τοῦ ἄτεκνου Ἐρρίκου τοῦ Γ', νά ἀνεβεῖ στό θρόνο τῆς Γαλλίας. Τελικά υστερα ἀπό πεισματική πάλη ἐπικράτησε δ Ἐρρίκος τῆς Ναβάρρας καὶ, ἀφοῦ ἔγινε καθολικός, μπήκε στό Παρίσι καὶ στέφθηκε βασιλιάς μέ τό δνομα Ἐρρίκος Δ' (1589).

Μέ τόν Ἐρρίκο τόν Δ' (1589-1610), πού είναι ἔνας ἀπό τούς σπουδαιότερους βασιλιάδες τῆς Γαλλίας, τερματίστηκαν οι θρησκευτικοί πόλεμοι, ἡ Γαλλία ἡσύχασε καὶ ξαναμπήκε σέ περίοδο νέας ἀκμῆς. Γιά δριστική κατάπαυση τῶν θρησκευτικῶν φιλονικιῶν δ Ἐρρίκος δ Δ' ἔβγαλε τό Διάταγμα τῆς Νάντης (1598), μέ τό δποιο παραχωροῦνταν θρησκευτική ἐλευθερία καὶ ίσότητα πολιτικῶν δικαιωμάτων στούς Ούγενότους, πού ἐπί πλέον διατήρησαν μερικές δχυρές θέσεις. "Ετσι μέ τόν Ἐρρίκο τόν Δ' ἀνέβηκε στό θρόνο τῆς Γαλλίας ἡ Βουρβονική βασιλική οἰκογένεια.

‘Ο Τριακονταετής πόλεμος (1618-1648)

"Υστερα ἀπό τήν παραίτηση τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' στόν αὐτοκρατορικό θρόνο ἀνέβηκε δ ἀδερφός του δ Φερδινάνδος δ Α' (1558-1564) καὶ κατόπιν δ Μαξιμιλιανός δ Β' (1564-1576) καὶ τέλος δ Ροδόλφος δ Β' (1576-1612). Αὐτοί κυβέρνησαν μέ σύνεση καὶ μετριοπάθεια καὶ κατόρθωσαν νά διατηρήσουν πάνω ἀπό μισό αιώνα τή γαλήνη, πού προήλθε ἀπό τή θρησκευτική είρηνή τῆς Αύγουστας (1555). 'Αλλά στίς ἐποχή τῶν διαδόχων τους, τῶν αὐτοκρατόρων Ματθία (1612-1619) καὶ Φερδινάνδου τοῦ Β' (1619-1637), ξανάρχισαν οι διωγμοί ἐναντίον τῶν μεταρρυθμιστῶν, πού ἀναγκάστηκαν νά δργανώσουν τήν Προτεσταντική Ένωση (Union) μέ ἀρχηγό τόν ἐκλέκτορα τοῦ Παλατινάτου Φρειδερίκο. Οι καθολικοί είχαν ίδρυσει τή συμμαχία τῆς Liga μέ ἀρχηγό τόν ἐκλέκτορα τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανό. 'Από τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς δύο παρατάξεις προήλθε δ τριακονταετής πόλεμος (1618-1648), πού δξελίχτηκε σέ ευρωπαϊκό πόλεμο.

"Αφορμή γιά τή σύγκρουση ἔδωσε ή προσπάθεια τοῦ αὐτοκράτορα Ματθία νά ἐπιβάλει μέ τή βία τόν καθολικισμό στή Βοημία (1618). "Ετσι ἄρχισε δ μακροχρό-

Βαλλενστάιν (τοῦ Bán Nták, Μουσεῖο Μονάχου)

νιος αὐτός πόλεμος, πού διαιρεῖται σέ 4 περιόδους, στήν Παλατινατική, τή Δανική, τή Σουηδική καί τή Γαλλοσουηδική. 1) Κατά τήν Παλατινατική ή Union καί ό Φρειδερίκος τοῦ Παλατινάτου ἀντιμετώπισαν τή Liga, πού ύποστήριζε τόν αὐτοκράτορα. Ό στρατηγός της Tilly νίκησε τό Φρειδερίκο καί τόν ἀνάγκασε νά ζητήσει καταφύγιο στήν Όλλανδια. 2) Κατά τή Δανική μπαίνει στόν πόλεμο κι ό βασιλιάς τῆς Δανίας ό Christianός ό Δ', γιά νά βοηθήσει τούς Διαμαρτυρομένους τῆς Γερμανίας. Άλλα ό αὐτοκράτορας Φερδινάνδος ό B', πού είχε διαδεχτεί τό Ματθία, είχε ἀποκτήσει τώρα δικό του στρατό, ἀνεξάρτητο ἀπό τό στρατό τῆς Liga, πού τόν ὅργανωσε ό "Άλμπρεχτ Βαλλενστάιν (Wallenstein).

Ο Χριστιανός ό Δ' συγκρούστηκε μέ τόν ίσχυρό αὐτό στρατό, ἀλλά νικήθηκε (1629) καί ἀναγκάστηκε νά ύποχωρήσει στό κράτος του. Νικητής τώρα ό Βαλλενστάιν ἔφασε ώς τή Βαλτική καί ἐπιχείρησε νά ναυπηγήσει στόλο. Άλλα, ἐπειδή νιστέρα ἀπό τίς νίκες του σχεδίασε νά συντρίψει τούς ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας καί νά τή μεταβάλει σ' ἔνα μεγάλο ἑνιαῖο κράτος, προκάλεσε τήν ἀντίδραση ἀκόμη καί τῶν καθολικῶν ἡγεμόνων, πού ἤταν σύμμαχοι τοῦ αὐτοκράτορα καί ἀπαίτησαν νά ἀπομακρυνθεῖ. "Ετσι ό αὐτοκράτορας θυσίασε τό Βαλλενστάιν – πού ἀπό τούς νεώτερους Γερμανούς ιστορικούς χαρακτηρίστηκε ώς πρόδρομος τοῦ Bίσμαρκ – καί ἀνάθεσε τήν ἀρχιστρατηγία τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων στόν Tilly. 3) Κατά τή Σουηδική περίοδο μπαίνει στόν πόλεμο μέ τό μέρος τῶν Διαμαρτυρομένων ό βασιλιάς τῆς Σουηδίας Γουσταύος Άδόλφος, πού ύποστηριζόταν μέ χρήματα ἀπό τόν περίφημο καρδινάλιο Rieselie, ό δοποῖος διεύθυνε τήν πολιτική τῆς Γαλλίας. Αὐτός προχώρησε νικητής πρός τή Βαυαρία καί κυρίεψε τό Μόναχο, ἐνώ ό Tilly νικήθηκε καί σκοτώθηκε. Ό Γουσταύος Άδόλφος νίκησε καί τό Βαλλενστάιν, πού νιστέρα ἀπό τό θάνατο τοῦ Tilly τόν ξανακάλεσαν στό στρατό, ἀλλά σκοτώθηκε ό ίδιος (1632) σέ μάχη κοντά στήν πόλη Lützen τῆς Σαξονίας. Ό νέος ἀρχηγός τῶν Σουηδῶν ό Bernardoς ό δούκας τῆς Σαξονίας καί τῆς Βαΐμάρης συνέχισε τίς νίκες του ἐναντίον τοῦ Βαλλενστάιν, ό δοποῖος, ἐπειδή κρατούσε πιά ἐπιφυλακτική στάση, θεωρήθηκε υποπτος καί δολοφονήθηκε (1634). 4) Κατά τή Γαλλοσουηδική περίοδο, μπαίνει στόν πόλεμο καί ή Γαλλία, πού κυβερνιόταν πιά ἀπό τόν καρδινάλιο Rieselie. "Υστέρα ἀπό τόν ξαφνικό θάνατο τοῦ Bernardoυ ή Γαλλία μέ τήν προτροπή τοῦ Rieselie ἔξαγόρασε τόν ἀκέφαλο στρατό του κι ἔτσι πήρε τήν Άλσατια, πού τήν είχε κυριέψει στό μεταξύ ό στρατός τοῦ Bernardoυ. Κατά τήν

Χάρτης τοῦ Τριακονταετοῦ πολέμου.

τελευταία αὐτή περίοδο ὁ πόλεμος ἐπεκτάθηκε καὶ ἔξω ἀπό τή Γερμανία κοντά στά βελγικά σύνορα. Στό Ροκρουά (Rocroi) τῆς βόρειας Γαλλίας ὁ Γάλλος στρατηγός Κοντέ (Condé) σύντριψε τὸν Ἰσπανικό στρατό. "Οταν δμως ὁ γαλλοσουηδικός στρατός προχώρησε πρός τή Βιέννη ὁ αὐτοκράτορας Φερδινάνδος ὁ Γ' (1637-1657), ποὺ διαδέχτηκε τό Φερδινάνδο τό Β', ἀναγκάστηκε νά ύπογράψει τή Βεστφαλική Εἰρήνη (1648).

Ἡ εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας

Μέ τήν εἰρήνην τῆς Βεστφαλίας:

1. Ἡ Γαλλία κράτησε δριστικά τό Μέτς, τήν Τούλ καὶ τό Βερντέν καὶ προσάρ-

τησε τήν **Άλσατια**. Ή Σουηδία πήρε τίς άκτες τής **Πομερανίας** και ἄλλες σπουδαῖες θέσεις κι ἔτσι ἐξασφάλισε τήν κυριαρχία στήν Βαλτική και ἐξουσίας τίς ἐκβολές τῶν γερμανικῶν ποταμιῶν. Άναγνωρίστηκε ή **Έλβετία** ως ἀνεξάρτητη ἀπό τὸν αὐτοκράτορα και οἱ **Κάτω Χώρες** ως ἀνεξάρτητες ἀπό τήν **Ισπανία**.

2. Ως πρός τὰ θρησκευτικά ζητήματα ἀναγνωρίστηκαν ἵσα δικαιώματα στά διάφορα δόγματα και ἔτσι ἀποκαταστάθηκε ή θρησκευτική εἰρήνη.

3. Στοὺς Γερμανούς ἡγεμόνες τοὺς ἀναγνωρίστηκε τὸ δικαίωμα νά είναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι στίς κτήσεις τους και ἐπί πλέον νά συνάπτουν συμμαχίες μεταξύ τους και μέ ξένα κράτη.

***Αποτελέσματα τοῦ πολέμου**

Ο τριακονταετής πόλεμος μετάτρεψε τήν Γερμανία σέ ἐρείπια, ή χώρα λεηλατήθηκε, τά χωριά καταστράφηκαν, τά χωράφια ἔμειναν ἀκαλλιέργητα, οἱ πόλεις ἐρημώθηκαν και σχεδόν οι τεχνίτες είχαν ἐξαφανιστεῖ. Ο πληθυσμός είχε ἐλαττωθεῖ σέ ἀπίστευτο βαθμό. Ήτσι ή χώρα δέχτηκε μεγάλο χτύπημα, ή ἀνάπτυξή της καθυστέρησε τουλάχιστο ἐπί ἐνάμιση αἰώνων και μόλις κατά τά μέσα τοῦ ΙΗ' αἰώνα κατόρθωσε ή Γερμανία νά συνέλθει και νά ἀκολουθήσει τήν πρόοδο τῶν δυτικῶν λαῶν.

Η εἰρήνη δμως αὐτή ἀπό ἄλλη ἀποψή ήταν ή ἀρχή μιᾶς νέας ζωῆς γιά τή Γερμανία, γιατί ἐκλεισε τήν ἑκατονταετή περίοδο τῶν θρησκευτικῶν φιλονικῶν και ἐξασφάλισε τό πολύτιμο στοιχεῖο γιά τήν ἀνθρώπινη πρόοδο, τήν ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως. Ή Αὐστρία δμως κατάπνιξε τήν ἐλευθερία αὐτή και ἔφερε στή χώρα τήν πνευματική ἀποτελμάτωση και σιγά σιγά ἀποξενώθηκε ἀπό τή ζωή τῆς ὑπόλοιπης Γερμανίας.

Η ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΟ ΤΗ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΩΣ ΤΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ

ΣΤ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ

Τά δικαιώματα τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ

Ἡ πολιτικὴ ἀνάπτυξη τῆς Ἀγγλίας κατά τοὺς μεσαιωνικούς χρόνους ἦταν πολὺ διαφορετικὴ ἀπό τῆς ὑπόλοιπης Εὐρώπης. Οἱ βασιλιάδες τῆς εἶχαν πάντα μεγάλη δύναμη, ἐνῷ οἱ εὐγενεῖς τῆς χώρας ποτέ δέν ἀπόκτησαν κυριαρχικά δικαιώματα. Ἀπό τὸ ἄλλο μέρος η βασιλικὴ ἔξουσία πάντοτε ὑποβαλλόταν σὲ μερικούς περιορισμούς. Ἰδίως στά φορολογικά ζητήματα δ βασιλιάς ἔπρεπε νά ζητεῖ τῇ γνώμῃ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν φορολογουμένων. Γ' αὐτό κάθε φορά πού ἐπρόκειτο νά ἐπιβάλει ἔνα νέο φόρο, καλοῦσε σέ συμβούλιο τοὺς γαιοκτήμονες, τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἡγουμένους τῶν μοναστηριῶν. Ἐτσι διαμορφώθηκε τὸ πρᾶτο κοινοβούλιο (Parlement) η Βουλὴ τῶν Λόρδων.

"Οταν τὸ II' αἰώνα δ βασιλιάς Ἰωάννης δ Ἀκτήμονας (1199-1216) θέλησε νά κυβερνήσει τή χώρα σύμφωνα μέ τίς ἐπιθυμίες του, οἱ εὐγενεῖς ξεσηκώθηκαν καὶ τόν ὑποχρέωσαν νά παραχωρήσει τήν δνομαστή Magna Charta (1215), τό πρᾶτο δηλαδή Σύνταγμα τῆς Ἀγγλίας, πού ἔξασφάλιζε τίς ἐλευθερίες τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ (συγκατάθεση γιά τή φορολογία, προσωπική ἐλευθερία, δικαίωμα ἀντιστάσεως).

"Ἀργότερα ἐπικράτησε η συνήθεια δ βασιλιάς νά συμβουλεύεται γιά οἰκονομικά κυρίως ζητήματα ἀντιπροσώπους τῶν συμβουλίων τῶν κομητειῶν καὶ τῶν κοινοτήτων. Ἐτσι δημιουργήθηκε δεύτερο συμβούλιο, η Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων, πού είναι η δεύτερη ἀγγλική Βουλή καὶ μέ τόν καιρό ἀπόκτησε μεγαλύτερη σπουδαι-

Η Ευρώπη υστερα από τήν Είρηνη τῆς Βεστφαλίας (1648)

ότητα, γιατί άντιπροσώπευε τό μεγαλύτερο μέρος του λαοῦ.

"Ετσι στήν Αγγλία ή βασιλεία μπήκε κάτω από τό νόμο, ένω στή Γαλλία ήταν πάνω από τό νόμο.

Απολυταρχικές τάσεις τῶν Στούαρτ

Υστερα από τό θάνατο τῆς Έλισάβετ (1603) στό θρόνο τῆς Αγγλίας προσκλήθηκε δι βασιλιάς τῆς Σκοτίας Ιάκωβος, δι γιός τῆς Μαρίας Στούαρτ. "Ετσι άνεβηκε στόν άγγλικο θρόνο ή δυναστεία τῶν Στούαρτ και ἐνώθηκαν ή Αγγλία και ή Σκοτία κάτω από τό ίδιο σκῆπτρο.

Οι Στούαρτ ἀκολούθησαν τίς τάσεις τῆς ἐποχῆς τους, κυρίως τό παράδειγμα τῶν βασιλιάδων τῆς Γαλλίας, και ἐπιχείρησαν νά κυβερνήσουν τήν Αγγλία ἀπολυταρχικά. Σκόνταψαν δμως στίς συνήθειες του ἀγγλικοῦ λαοῦ και προκάλεσαν ἴσχυρή ἀντίδραση. Ἐπιχείρησαν ἀκόμη νά τακτοποιήσουν τά θρησκευτικά ζητήματα και ἔξερθισαν τούς δπαδούς και τῶν δύο δογμάτων. Γι' αὐτό είχαν συνεχεῖς φιλονικίες μέ τό κοινοβούλιο. Πολλές φορές τό διάλυσαν, ἀλλά ἀναγκάστηκαν

πάλι νά τό συγκαλέσουν, γιατί είχαν άνάγκη άπό χρήματα. Γενικά ή πολιτική τους δέν είχε σταθερότητα και συνέπεια.

‘Ο Ιάκωβος ο Α’ (1603-1625) ήταν γιός καθολικής, άλλα άνατράφηκε σύμφωνα μέ τό επίσημο καλβινικό δόγμα και στράφηκε έναντιον και τῶν Καθολικῶν και τῶν Πουριτανῶν. Οι τελευταῖοι άναγκάστηκαν νά μεταναστέψουν διαδικά στήν Αμερική, δηπού ίδρυσαν τίς πρώτες, υπέρτερα άπό τή Βιργινία, άγγλικές άποικιες. ‘Ο Ιάκωβος έκαμε πάρα πολλά σφάλματα, πού τά πλήρωσε διό γιός του Κάρολος ο Α’.

‘Ο Κάρολος ο Α’ (1625-1649) ήταν διαφορετικός άπό τόν πατέρα του. Ήταν εύκινητος, δημοφιος και γενναῖος στήν έμφανιση, άλλα στό βάθος ήταν άδύνατος χαρακτήρας και δέν άποφευγε τό φέμα. Πολιτεύτηκε ασχήμα, σάν τόν πατέρα του. Διάλυσε πολλές φορές τό κοινοβούλιο, άλλα, δηταν τελικά άναγκάστηκε νά τό ξανασυγκροτήσει και διονόμαστηκε ἔξαιτίας τῆς μεγάλης διάρκειάς του Μακρό Κοινοβούλιο (1640-1653), συνάντησε μεγάλη ἀντίδραση ἀπ’ αὐτό. Ή βουλή καταδίκασε σέ θάνατο υπουργούς τοῦ βασιλιά, πού ήταν συνένοχοι μ’ αὐτόν στά άπολυταρχικά μέτρα και στίς θρησκευτικές καινοτομίες. Τέλος, ο Κάρολος ήρθε σέ φανερή ρήξη μέ το κοινοβούλιο και βγήκε στίς ἐπαρχίες, γιά νά δργανώσει τόν πόλεμο έναντιον του.

‘Η ἐπανάσταση τοῦ 1648 – Κρόμβελ

“Ετσι ἄρχισε διέμφύλιος πόλεμος άνάμεσα στό βασιλιά και τό κοινοβούλιο. Μέ τό μέρος τοῦ βασιλιά τάχτηκαν οι εὐγενεῖς, οι δηπαδοί τῶν ἐπισκόπων και γενικά οι

Κάρολος Α’ (Βάν Ντάικ – Παρίσι, Μουσεῖο Λούβρου).

‘Ο Κρόμβελ

δυτικές και βόρειες έπαρχιες, ένω οι άνατολικές και οι νότιες, που άποτελούσαν τό πολυπληθέστερο και πλουσιότερο μέρος της Αγγλίας, ύποστηριξαν τό κοινοβούλιο. Ό στρατός τοῦ βασιλιά ήταν πιό ίκανός γιά πόλεμο, γιατί άποτελούνταν ἀπό έξασκημένους και τολμηρούς εὐγενεῖς ιππεῖς και τό ιππικό άποτελούσε ἀκόμη τή σπουδαιότερη δύναμη τοῦ στρατοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Γι' αὐτό δ στρατός τοῦ κοινοβουλίου είχε πολλές ἀποτυχίες.

Ο Όλιβιέρος Κρόμβελ (Cromwell) ήταν βουλευτής και ἀξιωματικός στήν υπηρεσία τοῦ κοινοβουλίου και χρησιμοποίησε καινούριο σύστημα. Κατάρτισε ιππικό ἀπό δρεινούς πουριτανούς, πού ήταν φανατικοί στήν πίστη τους και δέν πολεμούσαν σάν τοὺς μισθοφόρους γιά τό χρῆμα, ἀλλά ἀπό ἀφοσίωση πρός τή θρησκεία τους. Οι πολεμιστές αὐτοί, δπως τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ἀντιπαθούσαν καθετί τό καθολικό. Ό Κρόμβελ λοιπόν κατόρθωσε νά τούς διεγείρει τό θρησκευτικό συναίσθημα μέ αὐτηρό τρόπο ζωῆς, μέ προσευχές, μέ τή μελέτη τῆς Αγίας Γραφῆς και μέ ἄσματα ἀπό τό ψαλτήρι. Ετσι δ στρατός αὐτός δέν ἄργησε νά φανεῖ ἀνότερος ἀπό τό στρατό τοῦ βασιλιά. Ό Κρόμβελ διορίστηκε ἀρχιστράτηγος και νίκησε τό βασιλιά, πού ἀναγκάστηκε νά καταφύγει στή Σκοτία. Άλλα οι Σκότοι τόν παράδωσαν στό ἀγγλικό κοινοβούλιο.

Ετσι ἐπικράτησε τό κοινοβούλιο, μά δέν ἄργησε νά 'ρθει σέ σύγκρουση μέ τόν Κρόμβελ. Ή πλειοψηφία τοῦ κοινοβουλίου ήταν ἐναντίον τοῦ Κρόμβελ, και ηθελε νά περιορίσει τίς αὐθαιρεσίες του. Άλλά δ στρατηγός κατέλαβε τό Λονδίνο και ἔδωξε ἀπό τή Βουλή ἐκείνους πού τόν ἀντιπολιτεύονταν. Αὐτή η πράξη ὀνομάστηκε κάθαρση τοῦ Κοινοβουλίου, ένω τό ἀκρωτηριασμένο μέ αὐτό τόν τρόπο κοινοβουλευτικό σῶμα Κολοβό Κοινοβούλιο (Rump-parlement), σύμφωνα μέ τή σατιρική τάση τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθῆκες στίς τάξεις τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ ώριμασε ή ἰδέα δτι κάθε κυριαρχία στηρίζεται στό λαό και πηγάζει ἀπό τό λαό. Ετσι, ἀντίθετα πρός τό ἀξίωμα τῆς "ἔλεφ Θεοῦ" κυριαρχίας, γεννήθηκε τό ἀξίωμα τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας.

Ο βασιλιάς δικάστηκε ἀπό ἔκτακτο δικαστήριο και καταδικάστηκε σέ θάνατο ὡς τύραννος, προδότης, δολοφόνος και ἔχθρός τοῦ λαοῦ και ἀποκεφαλίστηκε (1649), ένω οι δύο γιοί του Κάρολος Β' και Ιάκωβος Β' ἔξορίστηκαν στή Γαλλία.

Η Δημοκρατία (1649-1660)

Η μερίδα, πού μαζί μέ τόν Κρόμβελ είχε κυριαρχήσει στήν πολιτική κατάσταση, ἀποτελούσε μειοψηφία, ἀλλά ἔδειξε πολύ μεγάλη δραστηριότητα και κράτησε τήν ἔξουσία ἐπί ἔντεκα χρόνια. Η Αγγλία ἀνακηρύχτηκε δημοκρατία, ή 'Ανω Βουλή διαλύθηκε και τήν κυβέρνηση τήν ἀνάθεσαν σέ ἔκτακτο συμβούλιο. Επειδή δμως ή Σκοτία και ή Ιρλανδία δέν ἀναγνώρισαν τήν ἐπανάσταση, δ Κρόμβελ ἀποβιβάστηκε μέ στρατό στήν Ιρλανδία και ἐπνίξε τήν ἀντίσταση στό αίμα. Επίσης καταπνίγηκε και ή ἐπανάσταση στή Σκοτία.

Υστερα ἀπό τίς ἐπιτυχίες αὐτές δ Κρόμβελ ἔγινε κύριος τῆς καταστάσεως και

ἄρχισε νά έργαζεται, γιά γά δέξυψωσει τή δύναμη τῆς Ἀγγλίας. Ἐπειδή δμως ή Ὁλλανδική δημοκρατία ὑποστήριξε τούς Ἀγγλους βασιλικούς, δ Κρόμβελ στράφηκε ἐναντίον τῆς. Τό 1651-τό κοινοβούλιο ψήφισε τόν περίφημο νόμο γιά τή ναυτιλία, πού ἀπαγόρευε στά ξένα πλοῖα νά μεταφέρουν στά ἀγγλικά λιμάνια ἄλλα προϊόντα ἐκτός ἀπό αὐτά πού παράγονταν στις δικές τους χώρες. Αὐτό ἔβλαπτε κυρίως τήν δλλανδική ναυτιλία, πού τότε ἐκτελούσε σχεδόν ἀποκλειστικά τό διαμετακομιστικό ἐμπόριο σ' δλο τόν κόσμο. Γι' αὐτό ή Ὁλλανδία κήρυξε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας. Ἐπειδή δμως δ ἀγγλικός στόλος είχε ἀρκετές ἐπιτυχίες, ή Ὁλλανδία ἀνακάστηκε νά κλείσει εἰρήνη και νά ἀναγνωρίσει τό νόμο τό σχετικό γιά τή ναυτιλία.

Στό μεταξύ δ Κρόμβελ διάλυσε μέ τή βία τό Κολοβό Κοινοβούλιο και οι ἀνώτεροι ἀξιωματικοί τόν ἀναγόρευσαν ἀνώτατο ἄρχοντα ἰσόβια μέ τόν τίτλο τοῦ Λόρδου Προστάτη. Τότε δ Κρόμβελ ἀπόκτησε πολύ μεγάλη δύναμη και κυβερνούσε τή χώρα ώς δικτάτορας. Ή Ἀγγλία ἔγινε στήν ἐποχή του τό πιό ἴσχυρό διαμαρτυρόμενο κράτος και οι βασιλιάδες τῆς Εὐρώπης ζητούσαν τή συμμαχία του, μολονότι τόν ἀντιπαθούσαν ώς βασιλοκτόνο.

Ο Κρόμβελ πέθανε τό 1658 και τόν διαδέχτηκε δ γιός του Ριχάρδος Κρόμβελ ώς λόρδος προστάτης. Ἀλλά δέν είχε ούτε τό θάρρος ούτε τά ἡγετικά προσόντα τοῦ πατέρα του. Γι' αὐτό και μόνος του παραιτήθηκε.

Ἡ ἀποκατάσταση τῶν Στούαρτ στό Θρόνο

Τότε δ στρατηγός Μόνκ (Monk), πού είχε καταπνίξει τήν ἐπανάσταση τῆς Σκοτίας, βάδισε μέ τό στρατό του ἐναντίον τῆς πρωτεύουσας, μπήκε μέσα χωρίς ἀντίσταση και τάχτηκε μέ τό μέρος τῆς πλειοψηφίας, πού ἐπιθυμούσε τήν κατάλυση τῆς δημοκρατίας και τήν ἐπαναφορά τῆς βασιλείας. Τό κοινοβούλιο κάλεσε στό θρόνο τόν Κάρολο Β', πού ὁ λαός τόν δέχτηκε μέ ζωηρές ἐκδηλώσεις χαρᾶς.

Ἀλλά οι Στούαρτ δέν ἔβαλαν μυαλό στήν ἔξορια. Ο Κάρολος Β' (1660-1688) και δ ἀδελφός του Ιάκωβος Β' (1685-1688) ἐπανάλαβαν τά σφάλματα τῶν προηγουμένων και μάλιστα τά ξεπέρασαν. Ἐπειδή είχαν ζήσει στήν αὐλή τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', είχαν συνηθίσει στίς συνήθειες τῆς γαλλικῆς αὐλῆς και ηθελαν νά είσαγαγούν στήν Ἀγγλία τούς ἀπολυταρχικούς τρόπους και τήν αὐλική ζωή τοῦ βασιλιά τῆς Γαλλίας. Ἐπί πλέον ἐργάστηκαν δλοφάνερα γιά τό καθολικό δόγμα.

Ἡ βασιλεία τοῦ Καρόλου Β' πέρασε ἀνάμεσα σέ συγκρούσεις μέ τό κοινοβούλιο. Ο Κάρολος ἐργάστηκε, γιά νά καλυτερέψει τή θέση τῶν καθολικῶν. Ἀλλά τό κοινοβούλιο ψήφισε νόμο, πού ἔλεγε δτι μόνον δπαδοί τῆς ἐπισκοπικῆς ἐκκλησίας διορίζονται στίς δημόσιες θέσεις. Λίγο ἀργότερα (1679) ψήφισε τόν περίφημο νόμο Habeas corpus, πού ἔξασφάλιζε τούς πολίτες ἀπό τήν αυθαίρετη φυλάκιση, γιατί κατάργησε τήν προφυλάκιση και δρισε δτι κάθε πολίτης, πού συλλαμβάνεται, πρέπει μέσα σέ είκοσι τέσσερις ώρες νά παρουσιάζεται στό δικαστήριο, γιά νά δικαστεί.

Στά χρόνια αὐτά τοῦ πολιτικοῦ ἀνταγωνισμού διαμορφώθηκαν τά δύο μεγάλα

κόμματα της Βουλής των Κοινοτήτων, πού έπι δύο σχεδόν αιώνες κυβέρνησαν τήν Αγγλία. Αύτά ήταν τό κόμμα τῶν φιλοβασιλικῶν, πού δονομάστηκαν **Τόρις** (Tories, σημερινοί συντηρητικοί) και ἐκπροσωπούσαν τοὺς μεγάλους κτηματίες, και τό κόμμα τῶν συνταγματικῶν, πού δονομάζονταν **Οὐίξ** (Whigs, οἱ σημερινοὶ φιλελεύθεροι) και ἐκπροσωπούσαν τό κεφάλαιο (βιομηχανία καὶ ἐμπόριο).

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1688

‘Ο Ἰάκωβος Β’, πού διαδέχτηκε τὸν Κάρολο Β’, ὑποστήριξε δόλοφάνερα τὸν καθολικισμό, ἐπίσημα ἐπέτρεψε τήν καθολικὴ λειτουργία καὶ ἀνέβασε καθολικούς στά ἀνώτατα ἄξιωματα. ‘Ο λαός ἔλπιζε δτὶ θά ἀπαλλασσόταν ἀπό αὐτές τίς αὐθαιρεσίες ὑστερα ἀπό τὸ θάνατο τοῦ βασιλιᾶ, γιατὶ οἱ δύο θυγατέρες του, πού θά τὸν διαδέχονταν, ήταν διαμαρτυρόμενες. ‘Αλλά, χωρίς νά τό περιμένουν, ή βασίλισσα γέννησε γιό, πού ἀσφαλῶς θά ἀνατρεφόταν σύμφωνα μέ τό καθολικό δόγμα. Τότε οἱ Τόρις καὶ οἱ Οὐίξ συνεννοήθηκαν καὶ κάλεσαν στὸ θρόνο τήν μεγαλύτερη κόρη τοῦ Ἰακώβου, τήν **Μαρία**, καὶ τὸν ἄντρα της, τό **Γουλιέλμο** τῆς Ὀράγγης, πού ήταν κυβερνήτης τῆς Ὀλλανδίας. “Οταν οἱ νέοι βασιλιάδες ἀποβιβάστηκαν στήν Αγγλία, δηλη ἡ χώρα τάχτηκε μέ τό μέρος τους καὶ δ’ Ἰάκωβος ἔφυγε στή Γαλλία, δπου δ’ Λουδοβίκος δ’ ΙΔ’ τὸν δέχτηκε σάν ήγεμόνα.

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1688 ήταν ἔργο τῆς τάξεως τῶν πλουσίων, ἐνῷ ἀντίθετα ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1648 είχε προέλθει ἀπό τά λαϊκά στρώματα. Γι’ αὐτό ή δεύτερη ἐπανάσταση στερεώθηκε καὶ οἱ Ἀγγλοι τήν δονόμασαν **δοξασμένη ἐπανάσταση**. ‘Ο Γουλιέλμος καὶ ή Μαρία ἔγιναν βασιλιάδες τῆς Αγγλίας, ἀφοῦ πρωτύτερα ὑπόγραψαν τήν **Διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων** (Bill of rights), μέ τήν δποία ἔξασφαλίζονταν τά συνταγματικά δικαιώματα τοῦ Αγγλικοῦ λαοῦ (1689).

Πράξη διαδοχῆς – Βασίλισσα Ἀννα (1702-1714)

“Υστερα ἀπό τό θάνατο τῆς Μαρίας (1695) βασίλεψε μόνος του ὁ ἄντρας τῆς Γουλιέλμος Γ’ (1689-1702). Αὐτός, προτοῦ νά πεθάνει, είχε φροντίσει νά ψηφιστεῖ ἀπό τό Αγγλικό Κοινοβούλιο ή **Πράξη Διαδοχῆς** (1701), μέ τήν δποία ἀποκλείόταν νά τόν διαδεχτεῖ στό θρόνο δ’ καθολικός γιός τοῦ Ἰακώβου Β’ καὶ δριζε ὡς πρώτη διάδοχο τή νεώτερη θυγατέρα τοῦ Ἰακώβου Β’, τήν **Ἀννα**. “Υστερα ἀπ’ αὐτήν δριζε τή **Σοφία**, τήν ἐγγονή τοῦ Ἰακώβου Α’, πού είχε παντρευτεῖ τόν ἐκλέκτορα τοῦ Αννοβέρου **Ἐρνέστο-Αὐγούστο**.

“Ετσι, ὑστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ Γουλιέλμου (1702) βασίλευσε η **Ἀννα Στού-αρτ** (1702-1714), πού ή βασιλεία τῆς ήταν ἔκαουστη. Στήν ἀρχή αὐτή βρισκόταν κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή τῶν Οὐίξ καὶ ἐπηρεαζόταν ἀπό τήν εὐνοούμενή της δούκισσα τοῦ Μάρλμπορο, πού ὁ ἄντρας τῆς ἀναδείχτηκε ἔξαιρετικός διπλωμάτης καὶ στρατηγός, καὶ δέχτηκε νά πάρει μέρος στό συνασπισμό ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’ (Δέξ στό ἐπόμενο Ζ’ κεφ. «Ἐξωτερική πολιτική-Πόλεμοι Λουδοβίκου ΙΔ’»). Οι

"Αγγλοι είχαν μεγάλες έπιτυχίες έναντιον της Γαλλίας και της Ισπανίας, άπό την δύο που αφαιρέσαν τό Γιβραλτάρ (1704), τό κλειδί της Μεσογείου, που τό κατέχουν ως σήμερα.

Τήν έποχή αυτή (1707) έγινε ή δριστική ένωση της Σκωτίας μέ την Αγγλία και ή "Αννα πήρε τὸν τίτλο τῆς βασίλισσας τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Ή έπιθυμία της δύμως νά ἀνεβάσει στό θρόνο τὸν ἔξοριστο στή Γαλλία ἀδελφό της Ιάκωβο τὸν Γ' τὴν ἀνάγκασε νά στραφεῖ πρός τὸ μέρος τῶν Τόρις και νά σταματήσει τὸν πόλεμο πρός τη Γαλλία. Η "Αννα πέθανε πάνω στὶς προσπάθειές της γιά τὸν ἀδελφό της. Υστερα ἀπό τὸ θάνατὸ της κάλεσαν στό θρόνο τῆς Αγγλίας τὸ γιό τῆς Σοφίας και τοῦ "Ερνέστου-Αὐγούστου, τὸν ἐκλέκτορα τοῦ Αννοβέρου Γεώργιο Α', πού έγινε ἰδρυτής τῆς δυναστείας τοῦ Αννοβέρου, ή δοπία βασιλεύει στήν Αγγλία ὡς σήμερα.

Z' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΠΟΛΥΤΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ ΣΤΗΝ ΠΙΟ ΜΕΓΑΛΗ ΤΗΣ ΔΥΝΑΜΗ – ΧΡΟΝΙΑ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

Λουδοβίκος ΙΔ' – Ρισελιέ και Μαζαρέν

‘Ο Έρρικος Δ’ δολοφονήθηκε άπό ένα φανατικό καλόγερο (1610) και άνέβηκε στό θρόνο δι γιός του Λουδοβίκος ΙΙ’. Επειδή δμως αυτός ήταν άνήλικος, άσκοῦσε τά καθήκοντα τού βασιλιά ή μάνα του, ή Μαρία τῶν Μεδίκων, η δεύτερη γυναίκα τού Έρρικου τοῦ Δ’. Γιά ένα διάστημα έπικράτησαν στήν αὐλή οι εύνοούμενοι και οι αὐλοκόλακες, ωσπου πήρε τή διοίκηση στά στιβαρά χέρια του δι καρδινάλιος Ρισελιέ (1624-1642).

Ο Armand du Plessis, (Άρμάν ντυ Πλεσί), κόμης του Richelieu, καταγόταν από οικογένεια ευγενών και στήν άρχη προοριζόταν γιά στρατιωτικός, άλλα σέ ήλικια 22 χρονών χειροτονήθηκε έπισκοπος. Το 1614 έκλεχτηκε άντιπρόσωπος του Κλήρου στη Συνέλευση των τριῶν τάξεων, πού τίς κάλεσε ή Μαρία των Μεδίκων, γιά νά πάρουν δρισμένα μέτρα γιά τή διοίκηση. Ή Συνέλευση αυτή ήταν η τελευταία ώς τα 1789, γιατί, άφοι πήρε δρισμένες άποφάσεις, ή Μαρία σταμάτησε τίς έργασίες της. Αυτή διέκρινε τά προσόντα του Ρισελιέ καὶ τόν προβίβασε σέ καρδινάλιο. Το 1624 έγινε μέλος του Υπουργικού Συμβουλίου και Πρωθυπουργός και τό ἀξίωμα αυτό το κράτησε ώς τό θάνατό του (1642).

‘Ο Ρισελιέ ἐπιδίωξε τρεῖς σκοπούς: 1) νά καταστρέψει τό κόμμα τῶν Οὐγενό-

των, 2) νά ταπεινώσει τούς ευγενεῖς και 3) νά άνεβάσει τό γόητρο του βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας, συντρίβοντας τή δύναμη τῶν Ἀψβούργων. Κατόρθωσε και τούς τρεῖς νά τούς πραγματοποίησει.

Τό 1628 υστερα ἀπό ἐπίμονη πολιορκία κυριεύτηκε ἡ Λαροσέλ (La Rochelle, στή δυτική παραλία τῆς Γαλλίας), τό πιό ἵσχυρό φρούριο τῶν καλβινιστῶν, παρά τή βοήθεια τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. Ἀλλά δι Ρισελιέ είχε τή σύνεση νά διατηρήσει τή θρησκευτική ἑλευθερία και τήν ἰσότητα τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν Οὐγενότων.

Συγχρόνως στράφηκε ἐναντίον τῶν εὐγενῶν, πού κατά τή διάρκεια τῶν ἐμφύλιων πολέμων είχαν γίνει σχεδόν ἀνεξάρτητοι. Ἐδωσε διαταγή νά καταστρέψουν δλους τούς δχυρωμένους πύργους, πού δέ χρειάζονταν γιά τήν ἄμυνα τῆς χώρας. Τότε οἱ διοικητές τῶν ἐπαρχιῶν ἀνατίναξαν πολλούς ἀπ' αὐτούς.

Τό Ρισελιέ τόν μισοῦσαν πολύ και ἡ θέση του συνεχῶς γινόταν ἐπικίνδυνη. Γι' αὐτό και κυβέρνησε τυραννικά. Μέ μυστικά δργανα ἐπιτηροῦσε τά πάντα και σκότωσε πάνω ἀπό 50 ἀνθρώπους μέ τή δικαιολογία διτι ἐπιβούλευονταν τή ζωή του.

Ο Ρισελιέ ἐγκαθίδρυσε δριστικά τήν ἀπολυταρχία στή Γαλλία. Δέ συγκάλεσε τούς ἀντιπροσώπους τῶν τάξεων (Etats généraux) και μέ αὐτηρά μέτρα κατάπνιξε τήν ἀντίσταση τοῦ κοινοβουλίου (Parlement), δηλαδή τοῦ ἀνώτατου δικαστηρίου τοῦ Παρισιοῦ, πού σύμφωνα μέ παλιά συνήθεια είχε ἀποκτήσει τό δικαίωμα νά ἐκφέρει κρίσεις πάνω στά διατάγματα τοῦ βασιλιᾶ.

Ο Ρισελιέ κατά βάθος κυβέρνησε μέ κακό τρόπο. Καταστρεπτική ἦταν ίδιως ἡ οἰκονομική πολιτική του. Ὁταν πέθανε, είχε ξοδέψει κιόλας ἀπό πριν τά ἔσοδα πολλῶν ἐτῶν. Ἐτσι τώρα τά ἔξοδα ξεπερνοῦσαν τά ἔσοδα κατά 50 ἑκατομμύρια και οἱ γεωργοί είχαν καταστραφει ἀπό τή φορολογία. Ο καρδινάλιος πέθανε μισημένος ἀπό δλους και μόλις ἀργότερα ἐκτιμήθηκε ἀπό τούς Γάλλους πατριώτες, γιατί είχε ἐκμεταλλευτεῖ ἔξυπνα τούς ἐμφύλιους πολέμους τῆς Γερμανίας, γιά νά ταπεινώσει τήν αὐστριακή βασιλική οἰκογένεια. Στήν ἀρχή, δπως ειδαμε, βοηθησε κρυφά τό Γουσταύο Ἀδόλφο και ἀργότερα πῆρε ἐνεργό μέρος στόν τριακονταετή πόλεμο. Ο Ρισελιέ δέν είδε τό τέλος αὐτοῦ τοῦ πολέμου, πού τόν συνέχισε διάδοχός του Μαζαρέν (1643-1661).

Ο Μαζαρέν καταγόταν ἀπό τήν Ἰταλία και είχε διαπρέψει ώς ἀξιωματικός του παπικοῦ στρατοῦ και ἀργότερα ώς διπλωμάτης στήν ὑπηρεσία τοῦ Πάπα. Κατά τίς διπλωματικές ἀποστολές του στή Γαλλία γνώρισε τό Ρισελιέ, πού τόν ἔβαλε μέσα

* Ρισελιέ (Παρίσι, Μουσεῖο Λούβρου)

Γκόγια, 'Η σφαγή της 3ης Μαΐου
Μουσείο Prado. Μαδρίτη

Νταβίντ, 'Η στέψη του Ναπολέοντα
Λούβρο. Παρίσι

στήν αὐλή τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ'. Μέσα σὲ λίγον καιρό πολιτογραφήθηκε Γάλλος, προβιβάστηκε σὲ καρδινάλιο καὶ μπῆκε στό 'Υπουργικό Συμβούλιο (1642). 'Υστερα ἀπό τὸ θάνατο τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' ἡ μητέρα τοῦ βασιλιᾶ, ἡ Ἀννα ἡ Αὐτοκρατή, πού ἦταν ἐπίτροπος (ἀντιβασιλισσα) τοῦ πεντάχρονου γιοῦ της, τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', τόν διόρισε Πρωθυπουργό τῆς Γαλλίας. 'Ο Μαζαρέν εἶδε τίς μεγάλες ἐπιτυχίες τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ κατά τὸν τριακονταετή πόλεμο.

'Αλλά ἀκριβῶς τῇ χρονιά ἐκείνῃ, πού ὑπογραφόταν ἡ τόσο εὐνοϊκή γιά τῇ Γαλλίᾳ εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας (1648), ἡ χώρα κλονίστηκε ἀπό ἐσωτερικές ἐπαναστάσεις, γιατὶ ὁ λαός στέναζε κάτω ἀπό τὴν βαριὰ φορολογία καὶ τὸ Κοίνοβιούλιο τοῦ Παρισιοῦ διαμαρτυρήθηκε γιά τοὺς νέους φορολογικούς νόμους. Μά, δταν ὁ Μαζαρέν ἔδωσε διαταγή νά συλλάβουν μερικά ἀπό τὰ πιό ζωηρά μέλη του, ὁ λαός τοῦ Παρισιοῦ ἐπαναστάτησε ἔχοντας καὶ τὴν ὑποστήριξη τῶν εὐγενῶν. 'Η ἐπανάσταση αὐτή τῶν εὐγενῶν ὀνομάστηκε εἰρωνικά Σφεντόνα (Fronde), γιατὶ πολλοὶ ἀπό τοὺς διαδηλωτές, πού είχαν συγκεντρωθεῖ μπροστά στά ἀνάκτορα, ἤταν ἐφοδιασμένοι μὲ σφεντόνες. Τελικά δμως ἐπικράτησε ἡ βασιλεία καὶ συντρίφηκε ἡ τελευταία ἀντίσταση τῶν εὐγενῶν.

Λουδοβίκος ΙΔ' (1661-1715)

'Οταν πέθανε ὁ Μαζαρέν, ὁ Λουδοβίκος ἤταν 22 χρονῶν καὶ ὡς τὴν ἡμέρα ἐκείνη δέν είχε πάρει ἐνεργό μέρος στήν κυβέρνηση τῆς χώρας. Γι' αὐτὸ πολλοὶ νόμιζαν πώς δέ θά ἐνδιαφερόταν γιά τὰ προβλήματα τοῦ κράτους. 'Αλλά, τὴν ἡμέρα πού πέθανε ὁ Μαζαρέν, κάλεσε ἀμέσως τοὺς ὑπουργούς καὶ τοὺς δῆλωσε ὅτι ἀποφάσισε νά γίνει ὁ ἴδιος πρωθυπουργός. 'Ετσι ἀνάλαβε προσωπικά τὴ διοίκηση τοῦ κράτους, πού τὴ διαχειρίστηκε ὡς τὸ τέλος τῆς μακροχρόνιας βασιλείας του. Τά 54 χρόνια τῆς ἔξουσίας τοῦ Λουδοβίκου ἀποτελοῦν μιὰ ἀπό τίς πιό ἀξιοσημείωτες περιόδους τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας.

'Ο Λουδοβίκος ὁ ΙΔ' θεωροῦσε τὸν ἑαυτό του ἀντιπρόσωπο τοῦ Θεοῦ πάνω στὴ γῆ καὶ ὑπεύθυνο καὶ ὑπόλογο μόνο μπροστά στό Θεό. Είχε τὴ γνώμη δτὶ ἡ ἔξουσία τοῦ βασιλιᾶ δέν είχε κανένα περιορισμό, δτὶ σ' αὐτήν ἀνήκει ἡ ζωή καὶ ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων καὶ δτὶ ὁ βασιλιάς είναι ἡ ἐνσάρκωση τοῦ κράτους. 'Εγώ εἰμι αἱ τό κράτος (I' étais c'est moi), συνήθιζε νά λέει καὶ τὰ βασιλικά διατάγματα συνήθως τελείωναν μέ τὴ φράση: «Car tel est mon plaisir» (γιατὶ αὐτή είναι ἡ ἐπιθυμία μου).

Λουδοβίκος ΙΔ' (Παρίσι, Μουσεῖο Λούβρου).

Στήν έποχή του Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' ή Γαλλία κυβερνιόταν αύταρχικά, άσκούνταν πολύ αύστηρή άστυνομική έπιβλεψη, οἱ υποπτοι καὶ ἐκεῖνοι πού ἔπεφταν στή δυσμένεια τῶν ἀρχόντων συλλαμβάνονταν μέ μυστικά ἐντάλματα (lettres de cachet) καὶ, χωρίς νά δικαστοῦν, κλείνονταν στίς φυλακές τοῦ κράτους, ἀπό τίς δόποις ή πιό δόνομαστή ἦταν ή **Βαστίλλη** (Bastille), ἵνα ἀρχαῖο φρούριο τοῦ Παρισιοῦ.

Ο Λουδοβίκος ἔγκαταστάθηκε στά πολυτελή ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν, πού τά ἔχτισε διδοῖς. Γύρω ἀπό τό βασιλιά ὑπῆρχε μιά πολυτελέστατη καὶ ἀρκετά πολυέξοδη αὐλὴ καὶ πάνω ἀπό 3 χιλιάδες ἄπομα ἀποτελοῦσαν τήν ὑπηρεσία του. Ἡ ζωή τῆς αὐλῆς κανονιζόταν ἀπό μιά αύστηρή θεμιτούπια, πού καθόριζε πότε θά σηκωθεῖ ἀπό τό κρεβάτι του δι μεγαλειότατος, πότε θά βγει ἔξω ἀπό τό ὑπνοδωμάτιο, πότε θά δεχτεῖ τούς δικούς του, ποιός θά τοῦ προσφέρει τό νυκτερινό του φόρεμα, δταν πήγαινε στό κρεβάτι του γιά ὑπνο, η τό καπέλο του, δταν θά ἔβγαινε ἔξω. Κάτω δμως ἀπ' αὐτήν τή λαμπρότητα, τήν αύστηρότητα καὶ τίς πρόθυμες ὑποκλίσεις κρυβόταν μεγάλη ὑποκρισία, ψευτιά καὶ διαφθορά καὶ σπατάλη τοῦ δημόσιου πλούτου.

Ἐσωτερική πολιτική τοῦ Λουδοβίκου

Ο Λουδοβίκος είχε τήν ίκανότητα νά διαλέγει τούς συνεργάτες του. Γιά τή διαχείριση τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους χρησιμοποιοῦσε συστηματικά ἀνθρώπους ἀπό τήν ἀστική τάξη, γιούς ἐπιχειρηματιῶν καὶ τραπεζιῶν, γιατί ἦταν πιό ἐργατικοί καὶ πιό πειθαρχικοί. Μερικοί ὑπουργοί του ἔδειξαν ἔξαιρετική ιδιοφυΐα καὶ ἔγιναν δόνομαστοί, δπως π.χ. δ ὑπουργός τῶν οἰκονομικῶν **Κολμπέρ** καὶ δ ὑπουργός τῶν στρατιωτικῶν **Λουβουνά**.

Τά Οἰκονομικά

Ο **Κολμπέρ** (Colbert) διαχειρίστηκε γιά πολύν καιρό τά οἰκονομικά. Ἦταν πολύ ἐργατικός, είχε ἀσυνήθιστη ἀντοχή καὶ συγκέντρωνε τίς ἀμροδιότητες ἐπτά σημερινῶν ὑπουργείων. Ο Κολμπέρ είναι δ γνησιότερος ἀντιπρόσωπος τῶν οἰκονομικῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς του. Είχε τή γνώμη δτι δ πλούτος μιᾶς χώρας ἔξαρτιέται ἀπό τό ποσό τοῦ χρήματος πού ὑπάρχει σ' αὐτήν. Γιά νά αὐξηθεῖ δ πλούτος τῆς Γαλλίας, ἔπρεπε νά εισάγεται δσο τό δυνατό περισσότερο χρῆμα. Κι αὐτό θά κατορθωνόταν, ἀν οι ἔξαγωγές ξεπερνοῦσαν τίς εισαγωγές, μέ ἄλλα λόγια, ἀν ή Γαλλία ἀποκτοῦσε ἀνθηρή βιομηχανία. Ο Κολμπέρ πίστευε δτι ή βιομηχανία ἀναπτύσσεται μόνο μέ τήν ἐπέμβαση τοῦ κράτους. Αὐτό ἔπρεπε νά πάρει προστατευτικά μέτρα, νά ἐμποδίζει δηλαδή τήν εισαγωγή ξένων βιομηχανικῶν προϊόντων, νά διευκολύνει τήν εισαγωγή πρώτων ύλῶν καὶ νά ρυθμίζει τήν παραγωγή. Τήν οἰκονομική αὐτή ἀντίληψη, πού χαρακτηρίζει τό IZ' αἰώνα, τήν δνόμασαν **μερκαντιλισμό**.

Συγχρόνως δ Κολμπέρ κατάργησε μέσα στή Γαλλία τούς περιορισμούς τοῦ

έμπορίου, κατασκεύασε δρόμους, διώρυγες κ.τ.λ. Στά καλά χρόνια της βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ βιομηχανία τῆς Γαλλίας ἔφτασαν σὲ μεγάλη ἀκμή καὶ ἡ Γαλλία ἀπόκτησε σπουδαῖο ἀποικιακό κράτος, τὸν **Καναδά** καὶ τὴν **Λουιζιάνα** στὸ Μισισιππή.

Ο Στρατός

Ἄποτέλεσμα τῆς οἰκονομικῆς ἀκμῆς ἦταν ἡ μεγάλη στρατιωτική δύναμη τοῦ Λουδοβίκου. Ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας γιὰ πολλές δεκαετίες ἦταν ὁ πιό πλούσιος ἥγεμόνας τῆς Εὐρώπης. Δημιούργησε ἵσχυρό στρατό, ποὺ ἦταν τὸ στήριγμα τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας στὸ ἐσωτερικό καὶ τὸ μέσο νά ἐπιβάλλεται στὸ ἐξωτερικό. Ὁργανωτής τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ ἦταν ὁ **Λουβού** (Louvois).

Ἡ στρατιωτική δύναμη τῆς Γαλλίας στήν ἐποχὴ τοῦ Λουδοβίκου ἔφτασε τίς 220 χιλιάδες, ἐνῶ ἡ χώρα δέν εἶχε περισσότερο ἀπό 15-20 ἑκατομμύρια κατοίκους. Οἱ στρατιῶτες, δπως σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη, ἦταν μισθωτοί. Μά ὁ Λουδοβίκος στρατολογοῦσε μόνο Γάλλους, κυρίως χωρικούς. Ὁ γαλλικός στρατός ἦταν πολύ προηγμένος ἀπό τεχνική ἄποψη (πυροβολικό, τελειότερα ὅπλα συνδυασμός πυροβόλου ὅπλου καὶ λόγχης). Ἀνίθετα, στίς ἀνώτερες θέσεις ὁ Λουδοβίκος χρησιμοποίησε μόνο εὐγενεῖς. Ὁ στρατός ἦταν καθαρά βασιλικός. Ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς διόριζε τοὺς ἀξιωματικούς καὶ τοὺς μισθοδοτοῦσε ἀπό τὸ ταμεῖο του.

Ὁ Λουδοβίκος ἀπόκτησε πολλούς ὀνομαστούς στρατηγούς, δπως τοὺς Condé, Turenne, Luxembourg, Catinat κ.ἄ., καθώς καὶ τὸ διάσημο μηχανικό Vauban, ποὺ δχύρωσε τά βόρεια καὶ τά ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους μέ νέου τύπου δχυρά, ποὺ ἦταν χαμηλά καὶ παχιά καὶ σκεπάζονταν μέ πυκνό χῶμα καὶ χλόη. Ἡ Γαλλία στήν ἐποχὴ τοῦ Λουδοβίκου ἀπόκτησε ἐπίσης σπουδαία ναυτική δύναμη.

Η Θρησκευτική πολιτική

Ὁ Λουδοβίκος ἤθελε νά ἐπιβάλλεται στήν ἐκκλησία, γιατί εἶχε τή γνώμη ὅτι ἔπρεπε στή Γαλλία νά βασιλεύει ἔνας βασιλιάς ἔνας νόμος καὶ μία πίστη (un roi, une loi, une foi). Γι' αὐτό ἦρθε σέ ρήξη μέ τὸν Πάπα, τοῦ ὁποίου θέλησε νά περιορίσει τήν ἐπιρροή στή Γαλλία ὡς πρός τὸ διορισμό τῶν ἐπισκόπων. Ὁ βασιλιάς γιά τήν ἐκκλησιαστική πολιτική του στηρίχτηκε σέ σημαντικό μέρος τοῦ γαλλικοῦ κλήρου καὶ εἶχε πρόθυμο ὑπόστηρικτή της τὸν περίφημο ρήτορα καὶ συγγραφέα **Μποσσού** (Bossuet).

Ἡ συμπεριφορά τοῦ Λουδοβίκου ἀπέναντι στοὺς καλβινιστές ἦταν ἀπάνθρωπη καὶ συνάμα ἀνόητη. Παρακινοῦνταν ἀπό τὸν καθολικό κλῆρο καὶ ἰδίως ἀπό τοὺς Ἰησουίτες καὶ ἀποφάσισε νά ἔεριζώσει τήν αἵρεση ἀπό τή Γαλλία. Μεταχειρίστηκε πολλά βίαια μέσα ἐναντίον τῶν καλβινιστῶν καὶ ἀνακάλεσε τὸ διάταγμα τῆς Νάντης (1685). Χιλιάδες καλβινιστές τότε, πάνω ἀπό 100 χιλιάδες, ἔφυγαν ἀπό τή Γαλλία καὶ σκόρπισαν σέ διάφορες χῶρες τῆς Εὐρώπης, φέρνοντας μαζί τους σ' αὐτές τήν τέχνη τους καὶ τήν ἐπιμέλειά τους. Στήν Πρωσία μόνο ἐγκαταστάθηκαν

πάνω άπό 20 χιλιάδες Ούγενότοι, που δημιούργησαν τόν πυρήνα της τεχνικής βιομηχανικής και πνευματικής άναπτυξεως της χώρας.

Έξωτερική πολιτική – Πόλεμοι Λουδοβίκου ΙΔ'

Ο βασιλιάς της Ισπανίας Φίλιππος ο Δ' δέν έπικυρωσε τή συνθήκη της Βεστφαλίας, μέ την οποία άναγνωρίζοταν ή ανεξαρτησία τῶν Κάτω Χωρῶν άπό την Ισπανία, ἀλλά συνέχισε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Γαλλίας, γιατί ἔπλιζε δτι θά ώφελούνταν ἀπό τήν ἐσωτερική ἐπανάσταση τῆς Σφεντόνας (Fronde), πού έξεσπασε ἐκείνη τή χρονιά σ' αὐτήν (1648). Ο πόλεμος αὐτός ἀνάμεσα στούς Γάλλους και τούς Ισπανούς κράτησε πάνω ἀπό 10 χρόνια. Τελικά νικήθηκαν οἱ Ισπανοί και ἀναγκάστηκάν νά υπογράψουν τή Συνθήκη τῶν Πυρηναίων (1659), μέ την οποία παραχώρησαν στή Γαλλία τό 'Αρτονά και τό Ρουσιγιόν. Τήν ίδια χρονιά δ Λουδοβίκος ΙΔ' παντρεύτηκε τή Μαρία Θηρεσία, κόρη τοῦ Φιλίππου Δ', πού τοῦ ὑποσχέθηκε νά τοῦ δώσει γιά προίκα 500.000 κορδῶνες. Τότε δ Λουδοβίκος ΙΔ' δήλωσε πώς γιά ἀντάλλαγμα αντῆς τῆς προίκας παραιτεῖται ἀπό κάθε δικαίωμα, πού είχε στό θρόνο της Ισπανίας ἀπό κληρονομικό δικαίωμα τῆς γυναίκας του. Ἐπειδή δμως ή Ισπανία ήταν οἰκονομικά ἔξαντλημένη και δύσκολα θά μποροῦσε νά πραγματοποιήσει τήν ὑπόσχεσή της γιά ἔξοφληση τῆς προίκας, είναι αὐτονόητο δτι και δ Λουδοβίκος θεωροῦσε τόν ἐαυτό του ἀπαλλαγμένο ἀπό αὐτή τή δήλωση πρός τήν Ισπανία.

Ο Λουδοβίκος, ὑστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ πρωθυπουργοῦ του Μαζαρέν (1661) και τήν προσωπική πιά ἀνάληψη τῆς βασιλείας, ἐπιχειρεῖ νά ἐπεκτείνει τό κράτος του σέ βάρος τῶν ἄλλων κρατῶν και νά ἐπιβληθεῖ στήν Εὐρώπη ώς ἀνώτατος κυρίαρχος. Ἐτσι ἀρχίζει μιά σειρά ἀπό κατακτητικούς πολέμους, μέ σκοπό νά φτάσει στά φυσικά σύνορα, δπως ἔλεγαν οἱ Γάλλοι, δηλαδή στό Ρήνο. Οι ἔχθροι του δνόμιασαν αὐτούς τούς πολέμους ληστρικούς, γιατί είχε σκοπό νά ἀρπάξει μ' αὐτούς ξένα ἐδάφη.

α' Πόλεμος γιά τή διεκδίκηση τοῦ Ισπανικοῦ θρόνου (1667-1668)

Οταν στά 1665 πέθανε δ βασιλιάς τῆς Ισπανίας Φίλιππος ο Δ', δ Λουδοβίκος πρόβαλε ἀξιώσεις γιά κληρονομικά δικαιώματα στίς Ισπανικές κτήσεις τῶν Κάτω Χωρῶν, πού μεταβιβάζονταν στό γιό τοῦ Φιλίππου, τόν Κάρολο Β'. Ἐπειδή δμως δ γιός του αὐτός γεννήθηκε ἀπό δεύτερο γάμο τοῦ Φιλίππου, ἐνδή ή κόρη του ή Μαρία Θηρεσία ἀπό τόν πρῶτο του γάμο, δ Λουδοβίκος ΙΔ' ἐπικαλέστηκε ἔνα παλιό δικαίωμα, σύμφωνα μέ τό δρόπο στά ζητήματα κληρονομιᾶς προτιμόνταν τά παιδιά ἀπό τόν πρῶτο γάμο (jus devolutionis = δικαίωμα διεκδικήσεως) και κήρυξε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ισπανίας, ὑπερασπίζοντας δῆθεν τά νόμιμα δικαιώματα τῆς Μαρίας Θηρεσίας.

Ο αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας Λεοπόλδος Α' (1658-1705), πού διαδέχτηκε τό μεγαλύτερο ἀδερφό του Φερδινάνδο Γ', δέν ἀνταποκρίθηκε στό αἴτημα τῆς Ισπα-

νίας νά της στείλει βοήθεια. "Ετσι ό στρατός του Λουδοβίκου μπήκε χωρίς άντι-σταση στις Ισπανικές κτήσεις τῶν Κάτω Χωρῶν καί κυρίεψε τή Φλάνδρα καί τήν 'Ελεύθερη Κομητεία. 'Αλλά ή 'Ολλανδία κατόρθωσε νά συνεννοηθεῖ μέ τήν 'Αγγλία καί τή Σουδία καί ή τριπλή αύτή συμμαχία ἀνάγκασε τό Λουδοβίκο νά κλείσει εἰρήνη μέ τήν 'Ισπανία, στήν όποια ἔδωσε πίσω τήν 'Ελεύθερη Κομητεία καί ἀρκέστηκε νά κρατήσει μόνο τή Φλάνδρα (εἰρήνη τῆς Αϊ-λά-Σαπέλ, 1668).

β' Πόλεμος ἐναντίον τῆς 'Ολλανδίας (1672-1678)

"Ο Λουδοβίκος τώρα διψώντας ἐκδίκηση ζητοῦσε τήν κατάλληλη στιγμή νά χυτήσει τήν 'Ολλανδία, πού πρωτοστάτησε στήν παραπάνω συμμαχία. 'Αφοῦ πρῶτα κατόρθωσε νά τήν ἀπομονώσει μεταστρέφοντας πρός τό μέρος του τήν 'Αγγλία καί τή Σουδία, κατόπιν χτύπησε τή χώρα μέ πρωτάκουστη γιά ἐκεῖνα τά χρόνια δύναμη. 'Η χώρα κινδύνεψε πάρα πολύ καί οί πόλεις της δέχονταν τούς Γάλλους χωρίς ἀντίσταση. Τότε δ 'Ολλανδικός λαός ἐπαναστάτησε καί ἐριξε τήν κυβέρνηση τῶν μεγαλεμπόρων καί ἔδωσε τήν ἔξουσία στόν 22 χρονῶν νέο Γουλιέλμο τῆς 'Οράγγης. Αὐτός ἔδωσε διαταγή νά γκρεμίσουν τούς ὑδατοφράκτες, πού προστάτευαν τήν 'Ολλανδία ἀπό τή θάλασσα, καί ἐτσι δῆλη ἡ χαμηλή χώρα σκεπάστηκε ἀπό τά νερά καί οἱ Γάλλοι βρέθηκαν στό νερό καί τή λάσπη.

"Ο Γουλιέλμος καταγόταν ἀπό τή βασιλική οίκογένεια τῆς 'Οράγγης (Orange). "Ἐνας ἀπό τούς προγόνους του μέ τό ἴδιο ὄνομα είχε γίνει ξακουστός στόν ἀγώνα, πού ἔκαμε ή 'Ολλανδία γιά τήν ἀνεξαρτησία της ἐναντίον τῆς 'Ισπανίας. 'Ο νέος Γουλιέλμος στις κρίσιμες τώρα περιστάσεις, ἀφοῦ ἀνάλαβε τήν ἔξουσία, κυβέρνησε τήν 'Ολλανδία ἐπί 30 χρόνια καί ἀναδείχτηκε ἔξοχος διπλωμάτης. Κατά τό διάστημα αὐτό ἀλλά καί ἀργότερα, ὅταν ἔγινε βασιλιάς τῆς 'Αγγλίας, δέν ἔπαιψε νά συνενώνει ἔχθρούς ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου. "Ἐτσι μέ τίς ἐνέργειές του ή 'Ολλανδία, δ ἀυτοκράτορας Λεοπόλδος δ Α', τό Βραδεμβούργο καί ή 'Ισπανία συμμάχησαν ἐναντίον τῆς Γαλλίας. 'Ο γαλλικός στρατός τότε ἀναγκάστηκε νά ἐκκενώσει τήν 'Ολλανδία καί δ ἀλλάζει την έδαφη, πού τής είχε ἀποσπάσει, ἀλλά ως ἀντάλλαγμα γι' αὐτές τίς παραχωρήσεις καί γιά τίς νίκες τῶν στρατηγῶν Turenne καί Condé ή 'Ισπανία ἀναγκάστηκε νά παραχωρήσει πάλι στή Γαλλία τήν 'Ελεύθερη Κομητεία καί μερικές συνοριακές θέσεις στό Βέλγιο (Συνθήκη Νιμέγκ, 1678).

γ' Πόλεμος ἐναντίον τῆς Γερμανίας (1689-1697)

"Ο Λουδοβίκος είχε φτάσει πιά στό ἀνώτατο σημεῖο τῆς δυνάμεως του καί σέ δρισμένα σημεῖα κατόρθωσε νά ἐπεκτείνει τήν κυριαρχία τῆς Γαλλίας ὥς τό Ρήνο. 'Επειδή λοιπόν νόμιζε δτι μποροῦσε νά καταλαμβάνει συνεχῶς χωρίς ἀντίσταση, συγκρότησε ἴδιαίτερα συμβούλια (Chambres de réunion), γιά νά ἔξετάσουν ποιές πόλεις η καί χώρες ἡταν ἀλλοτε ἔξαρτήματα τῆς Γαλλίας. 'Αναζητοῦσε νά βρεῖ παλιούς τίτλους, πού ἔφταναν ως τόν Κάρολο τό Μεγάλο καί ἀκόμη ως τό

βασιλιά Δαγοβέρτο (628-638), καί κυρίευε μέ τό στρατό του σέ έντελως είρηνική περίοδο τίς πόλεις γιά τίς όποιες γνωμάτευαν τά·συμβούλια δι της ήταν ἄλλοτε γαλλικές. "Ετσι στήν ἀρχή κυρίεψε μέ τό στρατό του δέκα πόλεις τῆς Ἀλσατίας, ἀνάμεσα στίς όποιες καί τό Στρασβούργο, οί όποιες ἄνηκαν ἄλλοτε στή Γερμανική Αὐτοκρατορία. Ο αὐτοκράτορας ἔξαιτίας τῶν ταραχῶν τῆς Ούγγαριας καί τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς Τουρκίας ἦταν ἀπασχολημένος καί δέν μπόρεσε νά ἀντιταχτεῖ στό Λουδοβίκο. Γι' αὐτό καί δ Λουδοβίκος ἀξίωσε νά πάρει (1685) ἀπό τόν αὐτοκράτορα καί ἔνα τμῆμα ἀπό τήν ίδιοκτησία τοῦ πεθαμένου τώρα ἐκλέκτορα τοῦ Παλατινάτου ώς κληρονομιά τῆς ἀδερφῆς τοῦ ἐκλέκτορα τῆς Καρλόππατς·Ἐλισάβετ, πού ἦταν νύφη τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀπό τόν ἀδερφό του τό δούκα τῆς Ὀρλεάνης.

"Ετσι ἄρχισε δ τρίτος ληστρικός πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου (1689-1697). Ἀλλά ή πολιτική κατάσταση στράφηκε ξαφνικά ἐναντίον του, γιατί ή δοξασμένη ἐπανάσταση στήν Ἀγγλία ἔδιωξε τό φίλο του βασιλιά Ἰάκωβο τό Β' κι ἔφερε στό θρόνο τό Γουλιέλμο τῆς Ὀράγγης. Αὐτός συνένωσε ἐναντίον τῆς Γαλλίας τήν Ἀγγλία, τήν Ὀλλανδία, τόν αὐτοκράτορα Λεοπόλδο τόν Α', πού ἦταν πιά νικητής στόν πόλεμο ἐναντίον τῶν Τούρκων, τήν Ἰσπανία καί τή Σαβοΐα (Συνασπισμός Αὐγούστας) καί ἔγινε ή ψυχή τῆς ἀντιστάσεως ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου. Ο πόλεμος διεξαγόταν σέ διάφορα μέτωπα, ἀλλά τελικά οι Γάλλοι ἀναγκάστηκαν νά ἐκκενώσουν τό Παλατινάτο, ἀφοῦ πρότα ἐρήμωσαν τή χώρα μέ βάρβαρο τρόπο. Ο Λουδοβίκος ταπεινώθηκε καί ζήτησε ἀπό τούς διπλωμάτες του νά 'ρθον σέ συμφωνία μέ τούς ἀντιπάλους του, μέ τήν όποια ἀναγνώριζε τό Γουλιέλμο ώς βασιλιά τῆς Ἀγγλίας παρ' ὅλο ὅμως πού ταπεινώθηκε, διατήρησε τίς παλιές κτήσεις του, ἀκόμη καί τό Στρασβούργο (Συνθήκη Ρύσβικ, 1697).

δ' Πόλεμος γιά τή διαδοχή τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου (1701-1713)

"Ο τέταρτος καί τελευταῖος πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου ἦταν καταστρεπτικός γι' αὐτόν καί σημείωσε τήν κατάρρευση τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς στήν Εὐρώπη.

"Ο πόλεμος ἄρχισε μέ τήν ἀρχή τοῦ νέου αιώνα καί κράτησε δεκατρία χρόνια (1701-1713). Ο Λουδοβίκος ἐπιχείρησε νά ἐγκυαστήσει στό θρόνο τῆς Ἰσπανίας τόν ἐγγονό του Φίλιππον τον' Ἀνζού (Philippe d'Anjou) ώς διάδοχο τοῦ ἀσθενικοῦ καί ἄτεκνου βασιλιᾶ Καρόλου Β', πού ἦταν γιός τοῦ Φιλίππου Δ' καί τελευταῖος βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας ἀπό τή βασιλική οἰκογένεια τῶν Ἀψβούργων. Ἀλλά, ἐπειδή ἐτσι ή δύναμη τῆς Γαλλίας θά γινόταν πολύ μεγάλη, συνασπίστηκαν ἐναντίον του οι σπουδαιότερες δυνάμεις τής Εὐρώπης (Ἀγγλία, Ὀλλανδία, Γερμανία, Πρωσία, Σαβοΐα, Πορτογαλία καί τά ἐκλεκτοράτα τῆς Μαγεντίας, τοῦ Παλατινάτου, τοῦ Ἀννοβέρου κ.τ.λ.). "Ετσι δ ο πόλεμος ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου πήρε τή μορφή πανευρωπαϊκοῦ σχεδόν πολέμου.

Μά ή Γαλλία δέν είχε πιά τά προηγούμενα ἄφθονα μέσα, δ Λουδοβίκος ἦταν γέρος τώρα καί οι καλύτεροι στρατηγοί του είχαν πεθάνει. Αντίθετα οι ἔχθροι του είχαν δύο ἔξαιρετικούς στρατηγούς, οι Αὐστριακοί τόν πρίγκιπα Εὐγένιο τῆς Σα-

βοῖας, πού είχε δοξαστεῖ στούς πολέμους ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἐνῷ οἱ "Αγγλοὶ τὸ Μάρλμπορο (Marlborough), τὸν ἄντρα μιᾶς εὐνοούμενης τῆς βασίλισσας "Αννας (Δέες σελ. 58).

Ο πόλεμος στήν ἀρχή ἔπαιρνε εὐνοϊκή τροπή γιά τὸ Λουδοβίκο, ἀλλά, δταν οἱ δύο στρατηγοὶ Εὐγένιος καὶ Μάρλμπορο μετάφεραν κρυφά τὸν ἀγγλο-ολλανδικό στρατὸν ἀπό τῆς Κάτω χώρες στὴ Βαναρία, ὁ γαλλικός στρατός, πού βρισκόταν ἐκεῖ, ἔπαθε φοβερή ἥττα. Ταυτόχρονα ὁ ἀγγλικός στόλος κυρίεψε τὸ Γιβραλτάρ (1704), πού τὸ διμήτροῦν οἱ "Αγγλοὶ ὅς σήμερα. "Υστερα ἀπὸ νέα νίκη τοῦ ἐνωμένου στρατοῦ στὸ Βέλγιο οἱ δύο στρατηγοὶ βάδιζαν πιὰ ἐναντίον τοῦ Παρισιοῦ. "Απὸ τὴν κρίσιμη αὐτῇ θέσῃ ἔσωσε τὸ Λουδοβίκο ή ξαφνική πολιτική μεταβολὴ στήν Ἀγγλίᾳ.

"Η κυβέρνηση τῶν Οὐίξ ἔπεσε, ὁ στρατηγός Μάρλμπορο ἔχασε τὴ δύναμή του καὶ ἡ νέα κυβέρνηση ἔκλινε πρός τὴν εἰρήνην. Λίγο νωρίτερα είχε πεθάνει ὁ αὐτοκράτορας Ἰωσῆφ Α' (1705-1711). (γιός τοῦ Λεοπόλδου τοῦ Α') καὶ ἔτσι ὁ ἀδερφός του Κάρολος ὁ ΣΤ', ὁ ἀπαιτητής τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου, ἀναγορεύτηκε αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας (1711-1740). "Η Ἀγγλία καὶ ἡ Ὀλλανδία δέν είχαν συμφέροντα ἐνωθοῦν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰσπανία καὶ νά ἀναστηθεῖ τὸ κράτος τοῦ Καρόλου Ε'. "Ετσι η συμμαχία διασπάστηκε καὶ ἡ Γαλλία μπόρεσε νά σώσει τίς πιό πολλές ἀπό τίς κατακτήσεις τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'.

Ἡ εἰρήνη τῆς Οὐτρεχτ (1713)

"Η εἰρήνη τῆς Οὐτρεχτ (Utrecht, πόλη τῆς Ὀλλανδίας) δρισε τά ἔξῆς:

1. Ο ἐγγονός τοῦ Λουδοβίκου Φίλιππος ντ' Ἀνζού ἀναγνωρίστηκε ὡς βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας μέ τὸ δνομα Φίλιππος Ε', ἀλλά μέ τὴ συμφωνία νά μήν ἐνωθοῦν τὰ στέμματα τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας. "Ετσι μ' αὐτὸν ἀνεβαίνει στὸ θρόνο τῆς Ἰσπανίας ἡ βουρβονική βασιλική οἰκογένεια.

2. Ο αὐτοκράτορας πῆρε τίς Ἰσπανικές κτήσεις τῶν Κάτω Χωρῶν, τὸ Μιλάνο, τὴ Νεάπολη καὶ τὴ Σαρδηνία.

3. Ο δούκας τῆς Σαβοΐας Εὐγένιος πῆρε τὴ Σικελία καὶ τὸν τίτλο τοῦ βασιλιᾶ, ἀλλ' ἀργότερα ἀναγκάστηκε νά τὴν παραχωρήσει στὸν αὐτοκράτορα καὶ πῆρε ὡς ἀντάλλαγμα τὴ Σαρδηνία, πού μαζί μέ τὴ Σαβοΐα καὶ τὸ Πεδεμόντιο ἀποτελοῦσε ἐνα βασίλειο.

4. Ἡ Ἀγγλία κράτησε τὸ Γιβραλτάρ καὶ τὴ Μινόρκα καὶ ἐπὶ πλέον πῆρε σημαντικό μέρος ἀπό τίς γαλλικές κτήσεις τῆς Ἀμερικῆς.

5. Ἡ Γαλλία διατήρησε τίς κατακτήσεις τῆς ἀπό τοὺς πολέμους τοῦ Λουδοβίκου, δηλαδή τὴν Ἀλσατία, τὸ Ἀρτουά, τὴ Φλάνδρα καὶ τὴν Ἐλεύθερη Κομητεία.

Γιά τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας ἡ εἰρήνη τῆς Οὐτρεχτ σήμαινε τὴν ἐπανόρθωση τῆς καταστροφῆς τῆς, πού ἔγινε μέ τὴν εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας. "Ετσι ἡ Αὐστρία, μέ τὸ νά κατέχει κτήσεις στὶς Κάτω χώρες καὶ νά κυριαρχεῖ στὴν Ἰταλία καὶ μέ τὸ νά ἔχει γίνει κυριαρχη στὴν Οὐγγαρία διώχνοντας τοὺς Τούρκους, γινό-

ΤΗ ΕΥΡΩΠΗ ΟΥΤΕΡΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΤΗΣ ΟΥΤΡΕΧΤ (1713)

ταν πάλι ισχυρή δύναμη. Η Αγγλία έπεκτάθηκε πολύ στις άποικιες, ένω ή δύναμη της Όλανδίας συνεχώς έπεφτε. Η Γαλλία διατήρησε βέβαια σχεδόν όλες τις κατακτήσεις της, άλλα δέν ήταν πιά ή κυρίαρχη δύναμη στην Ευρώπη.

Θάνατος του Λουδοβίκου του ΙΔ'

Ο Λουδοβίκος πέθανε 77 χρονών (1715). Ήμεινε στό θρόνο 72 χρόνια και κυβέρνησε τη Γαλλία επί 54 χρόνια. Άλλα ο άντιπρόσωπος αὐτός του Θεού πάνω στη γῆ, ο βασιλιάς ήλιος (le roi soleil), δημιούργησε τόν έαυτό του, πεθαίνοντας ἀφήνε τή χώρα του καταστραμμένη, δημιούργησε τήν Ισπανία. Είχε ξοδέψει τεράστια ποσά για νά ίκανοποιήσει τίς έπιθυμίες του. Από τό 1667 έκανε σχεδόν συνεχή πόλεμο έναντίον της Ευρώπης, ένω τά ξέσδα σέ οίκοδομές, τά δώρα σέ εύνοουμένους και ή πολυτελής ζωή τής αὐλής άπορρόφησαν μυθικά ποσά.

Η παράλογη φορολογία έξαντλησε οίκονομικά τούς χωρικούς, ένω διωγμός τῶν Οὐγενώτων στέρησε τή χώρα άπό άριστους τεχνίτες και κατάστρεψε τή βιομηχανία. Σέ πολλά μέρη οι χωρικοί μέ δυσκολία έβρισκαν ψωμί και σ' δόλοκληρη τή Γαλλία παρατηρήθηκε έλάτωση τού πληθυσμού. Γι' αυτό δ λαός αισθάνθηκε άνακούφιση, δταν έληξε ή μακροχρόνια βασιλεία του.

Ο Λουδοβίκος είχε δεῖ νά πεθαίνουν τό ένα ουτερά άπό τό άλλο δλα τά μέλη τής οίκογένειάς του. Είχε άπομείνει μόνο δ πεντάχρονος γιός τού έγγονού του, πού άνεβηκε στό θρόνο της Γαλλίας μέ τό δνομα Λουδοβίκος ΙΕ'.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ.
Ο ΑΙΩΝΑΣ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΤΟΥ ΙΔ'

Τά γαλλικά γράμματα

Κατά τό ΙΖ' αιώνα ή Γαλλία έγινε κέντρο της πνευματικής κινήσεως. Ιδίως άναπτύχτηκε πολύ η λογοτεχνία. Οι σπουδαιότεροι από τους συγγραφεῖς τού ΙΖ' αιώνα ήταν Γάλλοι. Η γαλλική γλώσσα έγινε σ' δηλ τήν Εύρωπη ή γλώσσα τῶν μορφωμένων καὶ οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς έγιναν τό υπόδειγμα γιά τούς ἄλλους λαούς.

‘Αργότερα νόμισαν δι τήν ἀκμῇ αὐτή την προκάλεσε ο Λουδοβίκος ΙΔ’, πού προστάτεψε τούς συγγραφεῖς και ὁ Βολταΐρος ὀνόμασε αὐτήν την ἐποχὴν αἰώνα Λουδοβίκου ΙΔ’. Αὐτὸ δῆμος δέν εἶναι ἐντελῶς σωστό, γιατὶ ἡ Γαλλία εἶχε μεγάλους συγγραφεῖς και πρίν ἀκόμη ἀπό τό Λουδοβίκο και ἡ λεγόμενη ἐπίδραση αὐτοῦ τοῦ βασιλιᾶ ἦταν μικρότερη ἀπό δῆση τοῦ ἀπόδωσαν. ‘Η ἀνάπτυξη ἦταν κυρίως ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς και ἔξωτερικῆς δυνάμεως τῆς Γαλλίας κατά τόν ΙΖ’ αἰώνα. ‘Αλλά εἶναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητο δι της γαλλικής αὐλής σκόρπισε μέ απλοχεριά στις Βερσαλλίες τά μέσα γιά τήν καλοπέραση και δημιούργησε στήν πρωτεύουσα μιά ἐκλεκτή κοινωνία, πού εἶχε ἐπίδραση εύνοϊκή γιά τήν ἀκμή τῶν γραμμάτων.

‘Η κοινωνία ἐκείνη ἡταν κομψή καὶ ἀξεπέραστη σὲ λεπτότητα, ἀλλά καὶ ὑπερβολικά πειθαρχική καὶ τυπική χωρίς δυνατή ἐσωτερική δρμή. Γι’ αὐτό καὶ η λογοτεχνία της ξεχωρίζει γιά τὴν κομψότητα καὶ τή συμμετρία τῆς μορφῆς, ἀλλά δέ διαπνέεται ἀπό ισχυρή δημιουργική πνοή.

Ἡ Ἀκαδημία

Ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία ἦταν στήν ἀρχή μιά συγκέντρωση ἀπό ίδιοτες. Ἀλλά διπελιέ τήν ἀναγνώρισε ως ἐπίσημο σωματεῖο μέ τὸ δνομα Γαλλικὴ Ἀκαδημία καὶ πῆρε τὸν τίτλο τοῦ προστάτη τῆς (1635). Ἐπίσης τήν προστάτεψε κι ὁ Λουδοβίκος ΙΔ'. Ὄταν ὅριστικά δραγανώθηκε, τήν ἀποτέλεσαν σαράντα μέλη, πού ἀργότερα δονομάστηκαν ἀθάνατοι. Ὁ Ρισελιέ τῆς ἀνάθεσε τὸ ἔργο νά τακτοποιήσει τή γλώσσα, ώστε νά ἐπαρκεῖ στίς ἀνάγκες τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐπιστήμης. Γι' αὐτό ἐπρεπε νά συντάξει λεξικό, γραμματική, ρητορική καὶ ποιητική, ἀλλά κατόρθωσε νά συντάξει μόνο τὸ λεξικό. Ἔτσι προήλθε τὸ δονομαστό Λεξικό τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας (Α' ἑκδοση 1694).

Οἱ συγγραφεῖς

Κατά τήν ἐποχή αὐτή δέν ὑπῆρχε στήν Εὐρώπῃ ίδιαίτερη τάξη συγγραφέων, γιατί δέν ὑπῆρχε εὐρύ ἀναγνωστικό κοινό καὶ κέρδιζε κανείς ἀπό τὰ βιβλία ἐλάχιστο κέρδος. Γι' αὐτό οἱ λογοτέχνες τοῦ ΙΖ' αἰώνα ἦταν ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον πλούσιοι ἀστοί, πού καλλιεργοῦσαν τά γράμματα ἐρασιτεχνικά. Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', δημος ἐπιθυμοῦσε νά κερδίζει μεγάλες νίκες, ἔτσι ἀκριβῶς φιλοδοξοῦσε νά δεῖ τή βασιλεία του νά δοξάζεται ἀπό μεγάλους συγγραφεῖς. Γι' αὐτό θέλησε νά προστατέψει τούς συγγραφεῖς, ἀλλά τά ἐπιδόματα μοιράζονταν ἀδέξια καὶ ἔτσι λίγο ὠφελήθηκαν ἀπ' αὐτά οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς.

Στήν παλιότερῃ γενιά τής βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀνήκουν τρεῖς μεγάλοι συγγραφεῖς. Ὁ Πέτρος Κορνήλιος (Pierre Corneille, 1606-1684) ἔγραψε πρῶτα περίπλοκες κωμῳδίες καὶ κατόπιν παρουσίασε στά 1636 τὸν Cid, ἔνα ἵπποτικό δράμα, πού σημείωσε καταπληκτική ἐπιτυχία. Ὁ Κορνήλιος καλλιέργησε τό ήρωικό δράμα. Ὁπως δλοι οἱ δραματικοί συγγραφεῖς τῆς Γαλλίας τοῦ ΙΖ' αἰώνα, ἔτσι καὶ αὐτός είχε ως πρότυπο τό ἀρχαῖο δράμα. Τίς ὑποθέσεις του τίς ἐπαίρεν κατά προτίμηση ἀπό τή ρωμαϊκή ἱστορία, γιατί οἱ Ρωμαῖοι, δημος ἔλεγε, είχαν ὑφος μεγαλοπρεπές. Τά ἄριστα δράματά του είναι: ὁ Ὁράτιος, ὁ Κίνας καὶ ὁ Πολύευκτος.

Κατά τήν ἓδια ἐποχή δι Ντεκάρτ (Descartes, 1596-1650), γνωστός μέ τό ἐκλατινισμένο δνομα Καρτέσιος (Cartesius), ἔβγαλε τό πρῶτο σημαντικό φιλοσοφικό ἔργο σε γαλλική γλώσσα μέ τὸν τίτλο Λόγος γιὰ τή μέθοδο, μέ τό δποιο ἔγινε ἔνας ἀπό τούς θεμελιωτές τοῦ γαλλικοῦ λόγου.

Λίγο ἀργότερα δι Πασκάλ (Pascal, 1623-1662), πού σχεδόν ἀπό παιδί είχε δείξει σπάνια ἰδιοφυΐα στά μαθηματικά καὶ στή φυσική, δημοσίευσε μιὰ σειρά ἀπό ἐπιστολές ἐναντίον τῶν Ἰησουνιτῶν, πού δονομάστηκαν Provinciales καὶ θεωρήθηκαν ως πρότυπο τοῦ γαλλικοῦ πεζοῦ λόγου. "Υστερα ἀπό τὸν πρόωρο θάνατο του οἱ φίλοι του δημοσίευσαν μέ τὸν τίτλο Σκέψεις (Pensées) τά ἀποσπάσματα ἀπό ἔνα σύγγραμμά του, μέ τό δποιο ἥθελε νά ἀποδείξει τήν ἀλήθεια τῆς καθολικῆς θρησκείας.

Στίς ἀρχές τής βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' διακρίθηκαν τέσσερις ποιητές:

ὁ Μολιέρος, ὁ Λαφονταίν, ὁ Μπουαλό καὶ ὁ Ρακίνας. 'Ο Μολιέρος (Molière, 1622-1673) ήταν μιά έξαιρετική ιδιοφυΐα, διάσημος πραγματικός δημιουργός από τους συγγραφεῖς του 17ου αιώνα. Οι 29 κωμωδίες του είναι άπό τα τελειότερα έργα σ' αυτό τό είδος. 'Ο Μολιέρος γνώριζε καλά τόν ανθρώπο, ξέπερνε καλά τή σκηνική τέχνη καὶ σατίρισε τά έλαττάματα τῶν συγχρόνων του. 'Αλλά τά πρόσωπα τῶν κωμωδιῶν του ξεπερνοῦν τά δρια τῆς ἐποχῆς του καὶ καταντοῦν αἰώνιοι τύποι. 'Ο 'Αρχοντοχωράτης, οἱ Σοφές Γυναῖκες, ὁ Φιλάργυρος, είναι θεατρικά έργα γεμάτα χάρη, πού δείχνουν τίς διάφορες ὄψεις τοῦ ἀνθρώπινου χαρακτήρα, ἐνώ ὁ Μισάνθρωπος κι ὁ Ταρτούφος είναι ἀριστουργήματα, στά δοποῖα τό κωμικό πλησιάζει τά δρια τοῦ τραγικοῦ.

'Ο Λαφονταίν (La Fontaine, 1621-1695) ήταν ἀριστοτέχνης τοῦ γαλλικοῦ στίχου. Κυρίως διακρίθηκε ὡς ποιητής μύθων, πού τίς ὑποθέσεις τους τίς ἔπαιρνε ἀπό τοὺς ἀρχαίουν μυθογράφους. Μέ τή μορφή δύμως τῶν ζώων ζωγράφισε τά ἥθη καὶ τά ἔλαττάματα τῶν ἀνθρώπων κι ἔτσι οἱ μύθοι του είναι ἀληθινά μικρά δράματα, πού διακρίνονται γιά τή ζωηρότητα καὶ τή λεπτότητα τῶν παρατηρήσεων. 'Ο Λαφονταίν θεωρεῖται ἀπό τοὺς γνησιότερους ἀντιπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος καὶ οἱ μύθοι του τοποθετοῦνται ἀνάμεσα στά ἀριστουργήματα τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας.

'Ο Μπουαλό (Boileau, 1636-1711) δέν ήταν οὐσιαστικά ποιητής, ἀλλά εἶχε λεπτή καλλιτεχνική ἀντίληψη. Είναι ὁ ἀναγνωρισμένος κριτικός τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. 'Ηταν θαυμαστής τοῦ 'Ορατίου καὶ γι' αὐτό τά έργα του Σάτιρες, Επιστολές καὶ Ποιητική τέχνη είναι ἀπομιμήσεις ἀνάλογων έργων τοῦ Λατίνου ποιητῆ. 'Ο Λουδοβίκος τόν διόρισε ίστοριογράφο τῆς αὐλῆς.

'Ο πιό καλλιτεχνικός ἀπ' αὐτή τή σειρά ήταν ὁ νεώτερός της Ιωάννης Ρασίν (Racine, 1639-1699), δι γνωστός σ' ἐμᾶς Ρακίνας. Φοίτησε σέ μιά σχολή μοναχῶν καὶ προοριζόταν νά γίνει ιερωμένος. 'Αγάπησε δύμως τό θέατρο καὶ ἔγραψε τραγωδίες, στίς δόποις μιμήθηκε τόν Εδύριπηδή, πού τόν διάβαζε ἀπό τό πρωτότυπο, χωρίς δύμως νά τόν καταλαβαίνει πάντοτε καλά. Μέσα σέ μιά δεκαετία ἔγραψε τά καλύτερα έργα του, τήν Ανδρομάχη καὶ τήν Ιφιγένεια, τό Βρετανικό καὶ τή Φαιδρα. 'Έγραψε μέ παραδειγματική ἐνέχερεια στίχους συγκινητικούς καὶ πετύχαινε μιά τέλεια συμμετρία τοῦ συνόλου. 'Ο Ρακίνας θεωρεῖται τό πρότυπο τοῦ κλασικοῦ ὑφους καὶ τῆς κλασικῆς τέχνης. 'Επε:δή δύμως πικράθηκε ἀπό τήν κακή ὑποδοχή, πού ἔκαμε τό κοινό στή Φαιδρα του, ἐγκατάλειψε τό θέατρο καὶ ἀφιερώθηκε στή σύνθεση θρησκευτικῶν ποιημάτων. 'Αργότερα μέ

Ο Μολιέρος (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη).

Ρακίνας (Παρίσι, Έθνική Βιβλιοθήκη).

(*Les aventures de Télémaque*), πού είναι ένα είδος έπικης διηγήσεως. 'Ο κύριος δώμας σκοπός του συγγραφέα ήταν νά δώσει ένα νέο πρότυπο ήγεμόνα, πού έργαζεται για τό καλό τῶν ὑπηκόων του. 'Αλλά οι «Περιπλανήσεις» κατακρίθηκαν ἀπό τὴν αὐλή καὶ διηγημένη τούς καταδικάστηκε σὲ μιά δικαιολογημένη τυπικά ἔξορια· τὸν ἀπομάκρυναν στὴν ἐπαρχία του.

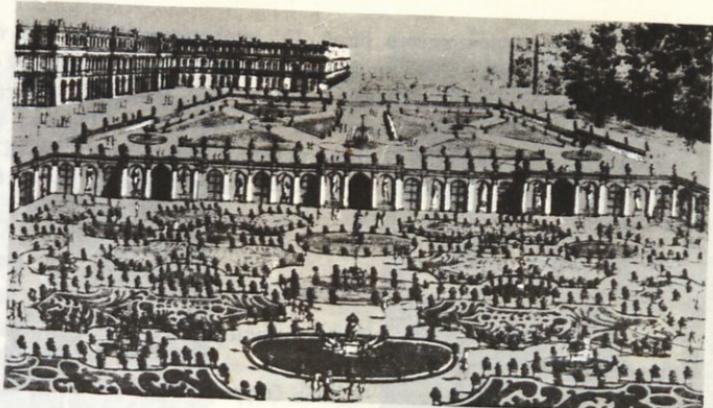
'Αρχιτεκτονική καὶ ζωγραφική στή Γαλλία

'Ο Λουδοβίκος ΙΔ' ξόδεψε τεράστια ποσά γιά οἰκοδομές, γιατὶ ήθελε νά διμορφύνει τή βασιλεία του μέ μεγαλόπρεπα μνημεῖα. 'Η ἀρχιτεκτονική καὶ ή ζωγραφική ἀναζωογονήθηκαν μέ τό ἀπλόχερο σκόρπισμα τοῦ χρήματος. 'Ο Λουδοβίκος ἐπιδιόρθωσε τά ἀνάκτορα τοῦ Κεραμεικοῦ (*Tuileries*) καὶ τοῦ Λούβρου καὶ ἔχτισε τά ἀνάκτορα τοῦ Μαρλύ (*Marly*) καὶ τοῦ Τριανόν (*Trianon*). 'Αλλά τό σπουδαιότερο ἀρχιτεκτονικό μνημεῖο τῆς βασιλείας του είναι τά παραμυθένια γιά τὴν πολυτέλειά τους ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν (*Versailles*). Οἱ Βερσαλλίες βρίσκονται σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό τό Παρίσι καὶ ἀποτελοῦνται ἀπό ένα σύμπλεγμα οἰκοδομῶν. Τό κεντρικό οἰκοδόμημα ἔχει μάκρος 450 μέτρα καὶ στὴν πρόσοψη στολίζεται μέ κολόνες. 'Αποτελεῖται ἀπό έναν δρόφο πολὺ ψηλό καὶ ἀπό ένα δεύτερο χαμηλότερο καὶ ἀντί γιά στέγη ἔχει μιά ἐπίπεδη ταράτσα. Μπροστά ἀπό τά ἀνάκτορα ὑπάρχει ένα ἀπέραντο πάρκο μέ πλατιές σειρές ἀπό δέντρων στολίζεται μέ μαρμάρινα ἀγάλματα πού παριστάνουν πρόσωπα τῆς μυθολογίας. Οἱ δρόμοι καταλήγουν σέ βρύσες

δυσκολία καὶ μέ τά παρακάλια τῆς μαρκησίας ντέ Μαιντενόν ξαναγύρισε στό θέατρο κι ἔγραψε δύο θρησκευτικά δράματα, τὴν Ἐσθήρ καὶ τὴν Ἀθαλία. Είναι ἔργα πού δείχνουν ἄλλη δψη τῆς ίδιοφυΐας τοῦ ποιητῆ, γεμάτα ἀπό λεπτή θρησκευτική συγκίνηση, πού θυμίζουν εἰκόνες τοῦ Ραφαήλ.

Οἱ τέσσερις αὐτοὶ συγγραφεῖς ἐπιβλήθηκαν στὴν κοινή γνώμη καὶ τά ἔργα τους θεωρήθηκαν ὑπόδειγματικά. Οἱ κανόνες, πού θέστισε δ Μπουαλό στό ἔργο του Ποιητική Τέχνη, γιά πολύν καιρό θεωροῦνταν οἱ τελευταῖς λέξεις τῆς αἰσθητικῆς. Αὐτή λοιπόν είναι ή σπουδαιότερη κλαστική λογοτεχνία τῆς Γαλλίας.

Σέ νεώτερη γενιά ἀνήκουν διηγημένη (*La Bruyère*, 1645-1696) διηγημένη τῶν Χαρακτήρων καὶ διηγημένη τῶν Φενελόν (*Fenelon*, 1652-1715), διηγημένη τοῦ ἐγγονοῦ τοῦ βασιλιᾶ, πού ἔχοντας ως ὑπόδειγμα τὴν Ὀδύσσεια ἔγραψε τίς Περιπλανήσεις τοῦ Τηλέμαχον

Βερσαλλίες

μικρές λίμνες, πού στολίζονται κι αυτές μέ άγαλματα ἀρχαίων θεών καί συντριβάνια, ἀπό τά όποια τό νερό ἀναπηδάει σέ μεγάλο ὑψος.

Οι οἰκοδομές αὐτές είναι χτισμένες σύμφωνα μέ τό ρυθμό τοῦ **Μπαρόκ** (Baroque), πού είναι μία παραλλαγή τοῦ ρυθμοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως. 'Ο καινούριος ρυθμός μέ τήν δύκιδη μορφή δόλοκληρης τῆς οἰκοδομῆς καί τή συμμετρική σειρά τῶν μερῶν της ζητεῖ νά δημιουργήσει μιά ἐντύπωση, πού νά δείχνει μεγαλοπρέπεια καί ἐπιβλητικότητα. 'Αντι γά τίς ειδεῖτες γραμμές τοῦ κλασικοῦ ρυθμοῦ προτιμᾶ τήν τεθλασμένη ἡ τήν καμπύλη γραμμή καί τήν παραφορτωμένη διακόσμηση μέ γλυπτά καί ζωγραφιστά στολίδια.

Γενικά τό ρυθμό τοῦ Μπαρόκ τόν χαρακτηρίζει κάτι τό βίαιο, τό βαρύ καί τό ἐπιδεικτικό, ἀντίθετα μέ τή λιτότητα τῆς κλασικῆς τέχνης. 'Η δόνομασία του προσῆλθε κατά τήν ἐπικρατέστερη γνώμη ἀπό τήν πορτογαλική λέξη bartoco, μέ τήν όποια οί κοσμηματοπδλες ὀνόμαζαν τίς ἀκατέργαστες καί ἀκανόνιστες πολλύτιμες πέτρες.

Ἡ Γαλλική ζωγραφική τοῦ IZ' αιώνα δέ δημιούργησε ἔργα μέ μεγάλη ἀξία. ባ τέχνη είχε τελειοποιηθεῖ καί οἱ καλλιτέχνες ζωγράφιζαν μέ μεγάλη ἐπιμέλεια, ἀλλά τό κοινό

Ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν ('Η αἴθουσα τῶν Κατόπτρων).

ζητοῦσε τό φανταχτερό και τό βαρύ. Γι' αὐτό περισσότερο ἀπό τίς κανονικές, τίς σοβαρές και ψυχρές συνθέσεις ἐκτιμοῦν τά έργα του **Νικ. Πουσέν** (Nic. Poussin), πού παριστάνουν τοπία μέθηματα ἀπό τήν ιστορία και τή μυθολογία, δῶς εἰναι τά: **Βοσκοί τῆς Ἀρκαδίας**, **Ίδανικό τοπίο**, **Ορφέας και Εὐριδίκη**, ή **Ἀρπαγὴ τῶν Σαβίνων** κ.ἄ. Ἐπίσης ἐκτιμοῦν και τά τοπία του **Κλώντ Λορράιν** (Claude Lorrain), δῶς εἰναι τά έργα: **Προί, Βράδυ, ή Ἐπιβίβαση τῆς βασίλισσας του Σαβᾶ** κ.ἄ.

Ίσπανοί ζωγράφοι

Ἀντίθετα, ή **Ισπανία** ἀνάδειξε στά χρόνια αὐτά μερικούς ἀπό τούς καλύτερους ζωγράφους τῆς Εὐρώπης.

Ο Βελάσκεθ (Velasquez, 1599-1660) ζωγράφιζε μέτέχνη και ἐκφραστικότητα και κατόρθωσε μέταπλά χρώματα νά δημιουργήσει μία ἀρμονία ἀπό φωτοσκιάσεις. Ἐκτός ἀπό τίς μεγάλες θρησκευτικές εἰκόνες (**Σταύρωση** κ.τ.λ.) φιλοτέχνησε προσωπογραφίες βασιλιάδων και μικρῶν πριγκίπων τῆς αὐλῆς, μερικές ἀπό τίς δῶς εἰναι δονομαστές (**Πριγκίπισσα Μαργαρίτα** κ.τ.λ.), ἐνῶ μία ιστορική εἰκόνα του (**Παράδοση τῆς Μπρέντα**) εἰναι περιφημη.

Ο Μουριλλό (Murillo, 1617-1682) ζωγράφιζε πάνω σέ τοίχους μοναστηριῶν και ἐκκλησιῶν σκηνές ἀπό τήν ιερή Ιστορία. Πολὺ χαριτωμένες εἰναι οι Παναγίες,

Η Ινφάντιν (πριγκίπισσα) Τερέζα (Βελάσκεθ).

► Η Αγία Σύλληψη (Μουριλλό, Μουσείο Λούβρου).

Η "Αγια Οίκογένεια" (Μουριλλό,
Μουσείο Λούβρου).

Παιδιά πού παίζουν τά ζάρια (Μουριλλό,
Μουσείο Μονάχου).

πού τίς παρουσιάζει μέσα σέ απαλό φως, καιί έξισου χαριτωμένος είναι κι ο μικρός Χριστός, πού παίζει μέ το μικρό Ιωάννη ή μέ άρνι. Ἐπίσης ζωγράφιζε καιί σκηνές άπο τήν καθημερινή ζωή, χωρικούς καιί παιδιά τού δρόμου μέσα σέ χρυσό φωτισμό και μέ μία πιστή άναπαράσταση τής πραγματικότητας. Ἐργα του είναι: Η "Αγια Οίκογένεια, ή Ανάληψη τῆς Παρθένου, ή "Αγια Σύλληψη, ο "Αγιος Αντώνιος μέ τό Χριστό παιδί, ο Χριστός καιί ο Ιωάννης παιδιά μέ τό άρνι, Παιδιά πού τρώνε σταφύλια κ.α.

Η ζωγραφική στίς Κάτω Χώρες

Κατά τό IZ' αιώνα οι Κάτω Χώρες (Βέλγιο καιί Όλλανδια) δημιούργησαν μιά άξιόλογη ζωγραφική, πού σέ πολλά είναι πιο πλούσια και πιο πολυυσύνθετη άκομη καιί άπο τήν ιταλική ζωγραφική τής Αναγεννήσεως.

Κέντρα τής ζωγραφικής αυτής τής περιόδου είναι η Φλάνδρα καιί η Όλλανδια. Οι δύο σχολές, ή Φλαμανδική καιί η Όλλανδική, ώς κοινό έθνικό χαρακτήρα έχουν τήν άγαπη πρός τή φύση. Άλλα η Φλάνδρα έμεινε πιστή στό καθολικό δόγμα καιί ήταν έξαρτημένη άπο τήν καθολική Ισπανία. Γι' αύτό καιί διατήρησε τήν παράδοση τής χριστιανικής τέχνης. Αντίθετα ομως η Όλλανδια άποσπάστηκε άπο τήν καθολική έκκλησια καιί άπο τόν ισπανικό ζυγό καιί δημιούργησε μιά τέχνη περισσότερο κοσμική.

Ο σπουδαιότερος άπο τούς Φλαμανδούς ζωγράφους αυτής τής περιόδου ήταν

Ο Βάν Ντάικ (Προσωπογραφία).

◀ Ο Ρούμπενς και ή γυναίκα του
(Ρούμπενς, πινακοθήκη Μονάχου).

Μάθημα ἀνατομίας (Ρέμπραντ, Μουσείο "Αμστερνταμ")

ὁ Ρούμπενς (Rubens, 1577-1640). Γιά ἔνα διάστημα ἔζησε στήν Ἰταλία, διόπου μελέτησε τούς καλλιτέχνες τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ κατόπιν ἐγκαταστάθηκε στήν Ἀμβέρσα, διόπου ἔζησε συνεχῶς, σχεδόν ὡς τὸ θάνατό του. Ἡταν ἀπό τούς πιό παραγωγικούς καλλιτέχνες. Μιά Ἐπιτροπή, πού συγκροτήθηκε στήν Ἀμβέρσα, ὑπολόγισε τοὺς πίνακές του, πού σώζονται σήμερα καὶ εἰναι σκορπισμένοι στά μουσεῖα τῆς Εὐρώπης, σέ 2235. Μερικά ἀπό τὰ ἔργα του εἰναι: Ἀποκαθήλωση, Κεντήθηκε μὲ λόγχη, Προσωπογραφία τοῦ καλλιτέχνη (μέ τὴν πρώτη γυναίκα του) κ.ἄ.

Ἐνας ἀπό τούς πιό γνωστούς μαθητές τοῦ Ρούμπενς ἦταν ὁ **Βάν Ντάικ** (Van Dyck, 1599-1641), πού ἔμεινε γιά πολὺν καιρό στήν Ἀγγλία, στήν αὐλή τοῦ Καρόλου Α'. Γνωστά ἔργα του εἰναι τά: **Κάρολος Α', Τά παιδιά τοῦ Καρόλου Α'**, κ.ἄ.

Ἀπό τούς Ὀλλανδούς ζωγράφους τοῦ IZ' αἰώνα ὁ πιό ἀξιόλογος εἰναι ὁ **Ρέμπραντ** (Rembrandt, 1606-1669), πού ζωγράφισε κυρίως προσωπογραφίες, τοπία καὶ σκηνές τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Τὸ ἔργο του τό χαρακτηρίζει μιά ἀσυναγώνιστη ἀπόδοση τῶν χρωμάτων καὶ μιά ἀντίθεση φωτός καὶ σκιᾶς. Ἀπό τὰ πιό γνωστά ἔργα του εἰναι: **Ἡ Νυκτερινή Φρουρά** καὶ τό **Μάθημα τῆς Ἀνατομίας**, πού παριστάνει ἔνα γιατρό νά δείχνει στούς συναδέλφους του ἔνα ἀνθρώπινο σῶμα σέ ὥρα σπουδῆς τῆς ἀνατομίας.

Οἱ Ἐπιστῆμες

Ἀπό τά πιό σημαντικά γεγονότα τῶν νέων χρόνων εἰναι ἡ ἀνάπτυξη τῶν **Φυσικῶν Επιστημῶν**.

Κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους οἱ ἀνθρωποι ζητοῦσαν νά λύσουν τίς ἀπορίες τους μελετώντας τά βιβλία τῶν ἀρχαίων καὶ κυρίως τοῦ Ἀριστοτέλη, ἀλλά καὶ στούς **νεώτερους** χρόνους οἱ καθηγητές τῶν Πανεπιστημίων συνέχισαν γιά πολὺν καιρό τό ίδιο σύστημα.

Τό IZ' αἰώνα δικαὶοι πολλοὶ σοφοί ἄρχισαν νά μελετοῦν ἀπευθείας τή φύση. Κατασκεύασαν κατάλληλα δργανα μέ τά δόποια κατόρθωναν νά παράγουν σύμφωνα μέ τή θέλησή τους τά φαινόμενα, πού ήθελαν νά μελετήσουν. Ἔτσι δημιούργησαν τίς νεώτερες μεθόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τήν **παρατήρηση** καὶ τό **πείραμα**. Οι

Ἀποκαθήλωση (Ρέμπραντ)

Ο Γαλιλαῖος

λαοὶ τῆς Δύσεως ἔδειξαν μεγάλη δεξιοτεχνία σ' αὐτές τίς μελέτες καὶ στὸ σημεῖο αὐτό ἔπειρνοῦν πολὺ τούς ἀρχαίους.

Οἱ σοφοὶ τοῦ ΙΖ' αἰώνα, πού ἐμβάθυναν στὶς μελέτες αὐτές, ἡταν λίγοι καὶ δῆλοι σχεδόν ἐρασιτέχνες, πού βρίσκονταν ἔξω ἀπό τὰ Πανεπιστήμια, τά δῆποια ἀπαγόρευαν αὐτές τίς μελέτες. Ἐπίσης καὶ ἡ Ἑκκλησία καταδίωκε κάθε καινοτομία στὴ μελέτη τῆς φύσεως, σάν νά ἡταν αἴρεση. Οἱ ἐπιστῆμες ἀκόμη δέν ἡταν πολὺ ἀναπτυγμένες κι ἔτσι κατόρθωνε κανείς, μελετώντας καὶ μόνος του νά ξέρει δλες τίς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του. Γι' αὐτό καὶ οἱ σοφοὶ τοῦ ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' αἰώνα ἡταν συγχρόνως μαθηματικοί, φυσικοί καὶ φυσιολόγοι. Ἔγραφαν στὴ λατινικὴ καὶ τίς γνῶμες καὶ τίς ἀνακαλύψεις τους τίς ἀνακοίνωναν ὁ ἔνας στὸν ἄλλο μέν ἀλληλογραφία προσωπική.

Οἱ κυβερνήσεις παρατήρησαν δτι ἡταν δυνατό νά προέλθει ἀπό αὐτές τίς μελέτες κάποια ώφελεια. Κυρίως ἐνδιαφέρονταν γιά τὴν ἀστρολογία, γιατί οἱ ἄνθρωποι ἔξακολουθοῦσαν ἀκόμη νά πιστεύουν δτι μποροῦν νά προβλέψουν τό μέλλον διαβάζοντας τὰ ἄστρα. Δέν ἄργησαν δμως νά ἐκτιμήσουν τίς θετικές ὑπηρεσίες τῆς

Ίσαάκ Νεύτων

'Αστρονομίας. Στά 1667 χτίστηκε κοντά στό Λονδίνο τό 'Αστεροσκοπεῖο τοῦ Γκρήνουιτς (Greenwich) καὶ σχεδόν συγχρόνως τό ἀστεροσκοπεῖο τοῦ Παρισιοῦ. Ὁργάνωσαν βοτανικούς κήπους, ιδίως στὶς πανεπιστημιακές πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας, καὶ συλλογές φυτῶν καὶ δρυκτῶν, πού τίς δύνομασαν Μουσεῖα, ἀπό τά δῆποια τό πιό δύνομαστό ἡταν τό Βρετανικό μουσεῖο (British Museum).

'Επειδή δμως τά πανεπιστήμια δέν ἡθελαν νά ἀκολουθήσουν τό νέο τρόπο τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, οἱ κυβερνήσεις τῶν κρατῶν ἰδρυσαν Ἐπιστημονικές Ἀκαδημίες, ἀλλά τά μέλη τους δέν τά πήραν ἀπό τούς κύκλους τῶν καθηγητῶν τῶν Πανεπιστημίων. Οἱ Ἀκαδημίες βοήθησαν πολὺ στὴν πρόοδο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

'Η ἀστρονομία καὶ γενικά οἱ φυσικές ἐπι-

στήμες σημείωσαν σημαντική πρόοδο κατά τό IZ' αιώνα. Ό Πολωνός ιερέας **Κοπέρνικος** (Copernicus, 1473-1543) σπούδασε πολλά χρόνια στήν Ιταλία και άπόδειξε τή διπλή κίνηση τῶν πλανητῶν. Άκομη ὑποστήριξε δτί κέντρο τοῦ συστήματος, στό όποιο ἀνήκει ἡ γῆ, είναι ὁ ἥλιος. Ό Γερμανός ἀστρονόμος **Κέπλερ** (Kepler, 1571-1630) στίς ἀρχές τοῦ IZ' αιώνα ἔδωσε μαθηματική ἀπόδειξη τοῦ συστήματος και διατύπωσε τούς γνωστούς **Νόμους τοῦ Κέπλερ**. Άλλα δ σπουδαιότερος θεμελιωτής τῆς νεώτερης φυσικῆς ἐπιστήμης είναι ὁ ἔργουστος **Ιταλός Γαλιλαῖος** (Galilei, 1564-1642). Θεωροῦσε ἀναμφισβήτητο δτί κέντρο τοῦ ἥλιακοῦ συστήματος είναι ὁ ἥλιος και δτί ἡ γῆ κινεῖται γύρω ἀπ' αὐτόν. Άνακάλυψε ἀκόμη τούς νόμους τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων και ἔβαλε ἔτσι τίς βάσεις τῆς μηχανικῆς. Κατασκεύασε και μεγεθυντικούς φακούς, μέ τούς δποίους μπόρεσε νά διακρίνει τά δρη τῆς σελήνης και τούς δορυφόρους τοῦ Δία και ἔξακριώσε τή φύση τοῦ γαλαξία. Άλλα δ **Ιερή Έξέταση** καταδίκασε τή διδασκαλία του και τόν ὑποχρέωσε νά ἀποκηρύξει γονατιστός τίς «πλάνες» του.

Τίς παρατηρήσεις αὐτές τίς συστηματοποίησε διάσημος **Αγγλός φυσικός Νεύτων** (Newton, 1642-1727) και τίς συνένωσε στό νόμο τῆς **παγκόσμιας ἔλξεως**. Τίς βάσεις τῶν Μαθηματικῶν τίς πήραν οἱ νεώτεροι ἀπό τούς ἀρχαίους μελετώντας τούς **Ἐλληνες μαθηματικούς**. Ό **Γάλλος Βιέτ** (Viete, 1540-1603) εἰσήγαγε στήν **Ἀλγεβρά τά γράμματα** και τῆς ἔδωσε τή νεώτερη μορφή της, ἐνδ δ φιλόσοφος **Ντεκάρτ** (ἢ **Καρτέσιος**), πού ἦταν και ἔξαιρετικός μαθηματικός, εἰσήγαγε στή **Γεωμετρία τόν ἀλγεβρικό λογισμό** και δημιούργησε τήν **Αναλυτική Γεωμετρία**. Άλλος φιλόσοφος ἦταν δ **Γερμανός Λάιμπνιτς** (Leibniz, 1646-1716), πού ἀνακάλυψε τόν **ἀπειροστικό λογισμό**. **Ἔτσι, κατά τό τέλος τοῦ IZ'** αιώνα είχαν διαμορφωθεῖ οι διάφοροι κλάδοι τῶν Μαθηματικῶν.

Η **Φυσική** στήν ἀρχή δέν ἦταν χωρισμένη ἀπό τά Μαθηματικά και τήν **Αστρονομία**. Ό **Γαλιλαῖος** διόπολύγισε τό νόμο τῆς **πτώσεως τῶν σωμάτων**, ἐνδ δ **Τορρικέλλι** (Torricelli, 1608-1647), πού ἦταν κι αὐτός **Ιταλός**, μελέτησε τό νόμο τῆς **ἰσορροπίας** τῶν ρευστῶν και κατασκεύασε τό **βαρόμετρο**, μέ τό δποίο μπόρεσαν νά παρατηρήσουν τή **βαρύτητα τοῦ ἄερα** (Pascal). **Ἔτσι ἀπό τόν IZ'** αιώνα ή φυσική ἔγινε πιά πειραματική ἐπιστήμη.

Η Φιλοσοφία

Οι ἀρχαῖοι **Ἐλληνες** είχαν ἀναπτύξει πολύ πλούσια φιλοσοφία και προσπάθησαν νά ἔξηγήσουν τήν ἀρχή και τό σκοπό τοῦ κόσμου, καθώς και τήν ἀξία και τό σκοπό τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Κατά τό τέλος τοῦ Δ' Π.Χ. αιώνα δ **Ἀριστοτέλης** παρουσίασε μέ τρόπο συστηματικό τίς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του στά **ἀναλυτικά συγγράμματά του**. **Ἔτσι ἐπιβλήθηκε** στίς ἐπόμενες γενιές και κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους ἔγινε **αὐθεντία**, στήν όποια ἔπερπε νά στηριχτεῖ κάθε ἐπιστήμη και κάθε σοφία. Η φιλοσοφία αὐτῶν τῶν χρόνων, ή λεγόμενη **σχολαστική φιλοσοφία**, αὐτόν είχε ως δάσκαλο και δδηγό της.

Κατά τήν Ἀναγέννηση οἱ σοφοὶ τῆς Εὐρώπης μελέτησαν τά συγγράμματα τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ μερικοὶ ἐπιχείρησαν νά ξαναφέρουν στή ζωή τά ἀρχαῖα φιλοσοφικά συστήματα. Ἰδίως μελετήθηκε πολύ καὶ ἀπόκτησε διπάδους δ Πλάτων. Ἀλλά τά αὐτοτελή φιλοσοφικά συστήματα τῶν νεώτερων χρόνων δημιουργήθηκαν μόλις κατά τό IZ' αἰώνα.

Ο διάσημος Ἀγγλος φιλόσοφος **Μπέικον** (Bacon, 1561-1626), δ γνωστός σ' ἡμᾶς **Βάκων**, συστηματοποίησε καὶ ὑποστήριξε τή θεωρία τῆς νέας μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Δίδασκε διτί τίς γνώσεις μας γιά τή φύση πρέπει νά τίς ἀντλήσουμε μέ τή βοήθεια τῆς πείρας. Πρέπει δηλαδή πρῶτα νά παρατηρήσουμε τά φαινόμενα καὶ νά τά ἔξακριβώσουμε μέ τό πείραμα. Ἐπίσης նστερα πρέπει νά τά ταξινομήσουμε καὶ ἀπό τίς μερικές περιπτώσεις νά συμπεράνουμε ἐπαγωγικά τό γενικό, δηλαδή τούς νόμους τῶν φαινομένων. Ἐπειδή δμως οἱ σχολαστικοὶ φιλόσοφοι ἀκολούθησαν τήν ἀντίθετη πορεία, δηλαδή στηρίζονταν στή γνώμη τῶν παλιῶν σοφῶν καὶ προσπαθοῦσαν ἀπό γενικές ὑποθέσεις νά ἔξηγήσουν τά μερικά φαινόμενα, δ Μπέικον πολέμησε ἐντονα τή σχολαστική μέθοδο. Γι' αὐτό καὶ τό σύγγραμμά του τό δόνόμασε **Novum organum**, σέ ἀντίθεση πρός τή λογική τού Ἀριστοτέλη, πού τήν είχαν δνομάσει **"Οργανόν**, γιατί θεωρήθηκε ώς μέσο τῆς σωστῆς σκέψεως, πάνω στήν δποία είχε στηρίχτει ή σχολαστική ἐπιστήμη.

Ο Γάλλος φιλόσοφος **Ντεκάρτ** ή **Καρτέσιος** (Descartes, 1596-1650) ἔκαμε αὐτήν την σχολαστικής μεθόδου κάνοντας τήν ἔξης σκέψη: Οι ἀνθρωποι παίρνουν συνήθως τίς γνώσεις ἀπό τούς παλιότερους, χωρίς νά τίς ἔλέγχουν μέ ἀκρίβεια καὶ λεπτομέρεια, κι ἔτσι στηρίζονται περισσότερο στή γνώμη τῶν παλιότερων σοφῶν, στίς αὐθεντίες, δπως λένε.

Ο Καρτέσιος καταδίκασε αὐτή τή μέθοδο, τάχτηκε φανερά ἐναντίον κάθε αὐθεντίας καὶ ἄρχισε νά ἀμφιβάλλει γιά δλα, δχι μόνο γιά τά διδάγματα τῶν σοφῶν, ἀλλά καὶ γιά τήν ὑπαρξη τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του ἀκόμη. Ἐβαλε λοιπόν ώς ἀρχή του νά μή δεχεται τίποτε ώς ἀληθινό, παρά μόνο δ, τι φαινόταν στόν ἴδιο ώς λογικό καὶ ἔκεκάθαρο. Αὐτές τίς γνώμες του τίς παρουσίασε στό σύντομο ἀλλά μέ πλούσιο περιεχόμενο σύγγραμμά του **Λόγος γιά τή μέθοδο** (Discours de la méthode), πού τό ἔγραψε στήν καθομιλουμένη γαλλική. Ο Καρτέσιος, δπως εἶδαμε, ήταν ἔξαιρετικός μαθηματικός καὶ φυσικός, δεχόταν τό σύστημα τοῦ Κοπέρνικου καὶ ὑποστήριξε διτί δλα στόν κόσμο γίνονται ἀπό **μηχανική ἀνάγκη**. (Προσπάθησε δηλαδή δλα, ἐκτός ἀπό τή σκέψη, νά τά ἔξηγήσει σύμφωνα μέ τούς νόμους τῆς μηχανικῆς). Ἰδιαίτερη δμως θέστη ἔδινε στήν ἀνθρώπινη διάνοια, πού κατά τόν Καρτέσιο διαφέρει ριζικά ἀπό τό σῶμα καὶ γενικά ἀπό τήν ὅλη τήν ὥλη τήν δνόμαζε **ἐκτατή οὐσία**, δηλαδή οὐσία πού μπορεῖ νά ἐκταθεῖ, ἐνδιό τό πνεύμα ήταν γι' αὐτόν οὐσία σκεπτόμενη. Ή διδασκαλία τοῦ Καρτέσιού ἔκαμε ἐντύπωση, διαδόθηκε πολύ καὶ ἀπόκτησε διπάδους. Μά οι θεολόγοι καταδίκασαν τό σύστημά του καὶ τό IΗ' αἰώνα ἀκόμη οι καθηγητές τῶν Πανεπιστημίων ἀπαγόρευαν στούς φοιτητές νά μελετοῦν τά ἔργα του.

Κατά τό δεύτερο μισό τοῦ IZ' αἰώνα ἀξιόλογο φιλοσοφικό σύστημα ἀνάπτυξε

ο Μπαρούχ Σπινόζα (Spinoza, 1632-1677), που έκτιμηθηκε άργοτερα. Είχε γεννηθεῖ άπό Έβραιούς γονεῖς στό "Αμστερνταμ και ἔζησε στή Χάγη φωτώχος και ἄγνωστος. Ζοῦσε ώς οἰκότροφος σ' ἔνα σπίτι μικροστῶν μέτρια οἰκονομική κατάσταση. Τά δημόσια ιδέα της ζωής του τά έξοικονομούσε μέτρια τά νά τρίβει και νά γναλίζει φακούς γιά ματογυάλια, μικροσκόπια και τηλεσκόπια ή άπο οἰκονομικές ενισχύσεις φίλων του. 'Ο Σπινόζα θήβει νά δώσει στούς συλλογισμούς του μαθηματική άκριβεια. Γι' αὐτό στό σπουδαιότερο σύγγραμμά του, τήν **'Ηθική** (Ethica ordine geometrico demonstrata), στή διατύπωση τῶν σκέψεών του άκολουθεῖ τή σειρά ένός έγχειριδίου Γεωμετρίας μέθεωρήματα, άποδείξεις και πορίσματα. Παραδεχόταν ότι δύλα στόν κόσμο διέπονται άπο μία έννοια άρχη και αιτία, ή όποια είναι συγχρόνως Θεός και φύση, δηλαδή Θεός και φύση είναι ένα και τό αὐτό (deus sive natura). Γι' αὐτό και τό φιλοσοφικό του σύστημα τό δύνομασαν **πανθεϊστικό**. 'Η φιλοσοφία τοῦ Σπινόζα ἐπιβάλλεται μέτρια τῷ θεόντος και τήν εὐγένεια, γιατί διδάσκει ότι ή άρετή είναι ή κανονική λειτουργία τῆς ἀνθρώπινης φύσεως και συντελεῖ στό γαλήνεμα τοῦ σοφοῦ και στήν καταπράνυση τῶν παθῶν του.

Κατά τά τέλη τοῦ IZ' αιώνα ὁ "Αγγλός Τζών Λόκ (John Locke, 1632-1704) ὑποστήριξε διτὶ διεξοδούς οἵ γνώσεις ἔχουν ως πηγὴ τοὺς τὴν πείρα. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπόρριπτε τίς λεγόμενες ἐμφυτευτὲς ἔννοιες τοῦ Καρτέσιου καὶ δεχόταν διτὶ ἡ πηγὴ κάθε γνώσεως εἶναι τὸ αἰσθῆμα καὶ ἡ ἐπεξεργασία τῶν παραστάσεων, ποὺ γίνεται μέσα στὸ μυαλό τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπομένως τίποτε δέν ὑπάρχει στή σκέψη, ποὺ πρωτιնτερα νά μήν ὑπῆρχε στίς αἰσθήσεις. Ἡ διδασκαλία τοῦ Locke σημαίνει ἀντίδραση στά θεωρητικά συστήματα τοῦ IZ' αιώνα καὶ τὴν ἀρχὴ μιᾶς καινούριας περιόδου στή φιλοσοφία. Παρουσιάζεται τώρα ἡ ἐμπειρικὴ μέθοδος, ποὺ εἶναι ἀντίθετη πρός τὴν ὀρθολογική, ποὺ δέχεται ως πηγὴ τῆς γνώσεως τῇ νόησῃ, τό λογικό.

Λίγα χρόνια νεώτερος ήταν δ ο Γερμανός **Λάιμπνιτς** (Leibniz, 1646-1716), που είναι η πρώτη άξιόλογη φιλοσοφική διάνοια της Γερμανίας νότερα από την άνασταση των θρησκευτικών φιλονικιών και έπιχειρησε νά δικαιολογήσει δρθολογικά τη διδασκαλία της Εκκλησίας.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Θ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

1. Ἀνάπτυξη τῆς Ρωσίας

Οἱ Ρῶσοι

Στίς ἀπέραντες πεδιάδες τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης ζούσαν διάφορες σλαβικές φυλές, ἀπό τίς δποῖες προῆλθαν οἱ νεώτεροι σλαβικοὶ λαοί: Ρῶσοι, Πολωνοί, Ρουθηνοί, Τσέχοι, Σλοβάκοι, Νοτιοσλάβοι. Οἱ Σλάβοι ἐξελίχτηκαν πολὺ ἀργότερα ἀπό τούς ἄλλους λαούς τῆς Εὐρώπης.

Ἡ πιό πολυάριθμη καὶ ἡ πιό δυνατὴ σλαβικὴ φυλή ἦταν οἱ Ρῶσοι. Τὸ πρῶτο ρωσικό κράτος τὸ ἰδρυσαν οἱ Νορμανδοί τὸν Θ' αἰώνα. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ρούρικ βασίλεψε ὡς τὸ τέλος τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα. Κατά τίς ἀρχές τοῦ ΙΖ' αἰώνα ἀνέβηκε στὸ θρόνο ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῶν Ρωμανῶφ (1613), πού κυβέρνησε τὴν Ρωσία ὡς τίς ἀρχές τοῦ αἰώνα μαζ (1917).

Οἱ Ρῶσοι τά πρῶτα στριχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τους τά πῆραν ἀπό τὸ Βυζάντιο. Τό ΙΖ' αἰώνα δμως ἡ Ρωσία θεωροῦνταν ἀκόμη ἀσιατική χώρα. Οἱ κάτοικοι τῆς ζούσαν μακριά ἀπό τὸν εὐρωπαϊκό πολιτισμό καὶ διατηροῦνταν ἀσιατικές συνήθειες. Φοροῦσαν φορέματα μακριά ὡς κάτω στὸν ἀστράγαλο, συνήθιζαν νά προσκυ-

νοῦν τούς ήγεμόνες, ήταν θρησκόληπτοι και κρατοῦσαν περιορισμένες τίς γυναικες. Ἡ κυρίαρχη τάξη, δηλαδή οἱ εὐγενεῖς και ὁ Κλῆρος, κρατοῦσε ἐχθρική στάση ἀπέναντι στὸν πολιτισμό τῶν Εὐρωπαίων, πού τούς θεωροῦσαν αίρετικούς.

Τὸ ρωσικό κράτος δέν εἶχε ἄνοιγμα πρός τὴν θάλασσα, γιατὶ τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς τὰ κατεῖχαν οἱ Σουηδοί και τοῦ Εὔξεινου Πόντου οἱ Τούρκοι. Ἡ μοναδική ρωσική θάλασσα, ἡ Λευκή Θάλασσα, κατά τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ χρόνου εἶναι παγωμένη. Ἔκει βρίσκεται τὸ λιμάνι τοῦ Ἀρχάγγελου, δπου ἔρχονταν νάρμπορευτοῦν τά ἀγγλικά και τά δὲλλανδικά πλοῖα.

Ἄλλα κατά τὸ τέλος τοῦ IZ' αἰώνα οἱ Ρῶσοι ήρθαν σέ ἐπικοινωνία μέ τούς Εὐρωπαίους τῆς Δύσεως και μέσα σέ δύο αἰώνες κατόρθωσαν νά ἐνταχθοῦν στὸν κύκλο τῶν προοδευμένων λαῶν.

Ο μέγας Πέτρος (1682-1725)

Ο Μέγας Πέτρος εἶναι ὁ ήγεμόνας πού εἰσήγαγε τὸ λαό του στὸν πολιτισμό τῆς δυτικῆς Εὐρώπης και ἔκαμε τὴν Ρωσία μεγάλη δύναμη. Ὁταν ἀνέβηκε στὸ θρόνο ἔβαλε τριπλό στόχο: «νά ἀνοίξει παράθυρο», δπως ἔλεγε, πρός τὴν θάλασσα και νά κάμει τὴν Ρωσία κράτος ἐκσυγχρονισμένο, εἰσάγοντας σ' αὐτό τίς δυό δυνάμεις τοῦ νεώτερου ἀνθρώπου, τή φυσική ἐπιστήμη και τήν ἀντίστοιχη τεχνική.

Ο Πέτρος ἐπιδίωκε διέξοδο στὴ Βαλτική και στὸν Εὔξεινο Πόντο, ἀλλά τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς τὰ κατεῖχαν, δπως εἶδαμε, οἱ Σουηδοί και τὰ παράλια τοῦ Εὔξεινου Πόντου οἱ Τούρκοι. Ἡ πρώτη ἐπίθεση τοῦ Πέτρου γιά τήν κατάληψη τοῦ λιμένα τοῦ Ἀζώφ, πού κατεῖχαν οἱ Τούρκοι, ἀπέτυχε. Τόν ἐπόμενο δμως χρόνο (1696), ἀφοῦ ἀναδιοργάνωσε τό στρατό του μέ τή βοήθεια Εὐρωπαίων ἀξιωματικῶν κατέλαβε τό Ἀζώφ κι ἐτοι ἔξασφάλισε διέξοδο στὸν Εὔξεινο πόντο.

Υστερα πραγματοποίησε ταξίδια σέ Εὐρωπαϊκές χώρες, γιά νά διδαχθεῖ ὁ Ἰδιος τήν τεχνική τῶν Εὐρωπαίων. Πέρασε ἀπό τήν Πρωσία και ἔφθασε στήν Ὀλλανδία, δπου ἐργάστηκε σέ ναυπηγεῖα ὡς ἐργάτης ἀπλός, μέ τό δνομα Πέτρος ὁ ἔυλουργός. Ἀπ' ἐκεὶ πέρασε στήν Ἀγγλία, δπου ἔμεινε περισσότερο χρόνο, γιατὶ ὁ τρόπος (ναυπηγικῆς) ἐργασίας τῶν ἄγγλων τοῦ ἄρεσε περισσότερο.

Κατά τήν ἀπουσία του ἐπαναστάτησαν οἱ Στρελίτσοι, τάγμα ἐπιλέκτων, ἀνάλογο πρός τούς γενίτσαρους τῆς Τουρκίας, ὑποκινημένοι ἀπό τούς παλαιορώσους και τήν ἀδελφή τοῦ Πέτρου, τή Σοφία, γιατὶ φθονοῦσαν τούς ξένους ἀξιωματικούς, (πού εἶχε φέρει ὁ Πέτρος) και δέν ἀνέχονταν τούς νεωτερισμούς τοῦ Πέτρου. Ἡ στάση καταπνίγηκε και ὅταν γύρισε ὁ Πέτρος προχώρησε σέ δμαδικές θανατώ-

Ο Μέγας Πέτρος

σεις, σκότωσε στασιαστές μέ τά ίδια του τά χέρια καί τελικά διέλυσε τό τάγμα τῶν Στρελίτσων. Οταν προσῆλθαν οἱ πρόκριτοι νά τόν προσκυνήσουν (κατά τή συνήθεια τῆς χώρας), δ Πέτρος τούς ἀπαγόρευσε τή γονυκλίσια καί μέ ψαλίδα τούς ἔκοψε τή γενειάδα. Τό βράδυ σέ συμπόσιο τούς ἔκοψε τά ἄκρα τῶν περιχειρίδων καί ἐπέβαλε νά φορούν στό μέλλον ἐνδυμασία Εὐρωπαϊκή καί ἀμέσως μετά καθόρισε μέ οὐκάζιο (διάταγμα) τίς λεπτομέρειες τῆς νέας ἐνδυμασίας.

Ο ρωσικός λαός ἔβλεπε τούς νεωτερισμούς τοῦ ἡγεμόνα του ώς σκάνδαλα καί οἱ καλόγεροι διέδιδαν γι' αὐτὸν πράγματα φοβερά. Ο Πέτρος δμως σύντριψε τήν ἀντίδραση ἔξαναγκάζοντας τόν Κλῆρο σέ υπακοή.

Τή διέξοδο πρός τή Βαλτική τήν πέντε ώρα τυχεί նστερα ἀπό σκληρού ἀγώνα πρός τόν Κάρολο ΙΒ' τῆς Σουηδίας. Ή Σουηδία, δπως γνωρίζουμε, ἔξουσίαζε τά παράλια τῆς Βαλτικῆς ἀπό τήν ἐποχή τῆς Εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας (1648) καί ἡταν μεγάλη δύναμη στή Β. Εὐρώπη. Εναντίον τοῦ νεαροῦ (μόλις δεκαπεντάχρονον) βασιλιά τῆς Σουηδίας Καρόλου ΙΒ' (1697-1718) συμμάχησαν ή Πολωνία, ή Ρωσία καί ή Δανία στή συμμαχία αὐτή προσχώρησαν ἀργότερα οι βασιλιάς τῆς Πρωσίας καί ο ἐκλέκτορας τοῦ Ἀννοβέρου. Ετσι ἄρχισε διεγόμενος βόρειος πόλεμος (1700-1721), πού συγκλόνισε τήν Εὐρώπη στίς ἀρχές τοῦ ΙΗ' αιώνα.

Ο νεαρός βασιλιάς τῆς Σουηδίας ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῶν συνασπισμένων ἀντιπάλων του καί, ἀφοῦ ὑποχρέωσε τή Δανία νά εἰρηνεύσει, στράφηκε ἐναντίον τῆς Πολωνίας καί τῆς Ρωσίας. Κοντά στή Νάρβα, πρωτεύουσα τῆς Ιγγρίας (στά παράλια τῆς Βαλτικῆς) δ στρατός τοῦ Καρόλου (8000 ἄνδρες) νίκησε τόν πενταπλάσιο στρατό τοῦ Μ. Πέτρου (1700). Ο Πέτρος δμως δέν ἀποθαρρύνθηκε· «Οι Σουηδοί, εἶπε, μέ τίς νίκες τους θά μᾶς διδάξουν νά τούς νικήσουμε». Καί ἐργάστηκε μέ ὑπομονή, γιά νά ἀνασυγκροτήσει τίς δυνάμεις του. Παράλληλα (τό 1703) στό βάθος τοῦ Φιλλανδικοῦ κόλπου, στίς ἐκβολές τοῦ ποταμοῦ Νέβα δ Πέτρος ἔβαλε τά θεμέλια τῆς πόλης πού πήρε τό σημάδι του (Πετρούπολη, σημερινό Λένιγκραντ). Τό 1709 στήν περίφημη μάχη τῆς Πολτάβας δ Κάρολος νικήθηκε τελειωτικά καί μέ λίγους ἵπτεις του διέφυγε στήν Τουρκία.

Συν. Νο 7αδ 1721.

Η Σουηδία έχασε τίς κτήσεις της στή νότια παραλία της Βαλτικής και έπαυσε νά είναι μεγάλη δύναμη, ένω ή Ρωσία κατέλαβε τήν Ιγγρία, τήν Λιθουανία, τήν Εσθονία και έτσι άπεκτησε διέξοδο και στή Βαλτική.

Η Αίκατερίνη ή Β' (1762 - 1796)

Οι διάδοχοι τού Μεγάλου Πέτρου, πού άναλαβαν τήν έξουσία άμεσως υστερα απ' αύτον, δέν είχαν ούτε τή δύναμη τή δική του ούτε τήν πολυπραγμοσύνη του. Στήν έποχή τους συνεχίστηκε ή πάλη άνάμεσα στούς νεωτεριστές και στούς συντηρητικούς και ξανάρχισαν οι πόλεμοι έναντιον τῶν Τούρκων, ώστου στά 1762 πήρε τή βασιλεία ή περίφημη Αίκατερίνη ή Β'.

Η Αίκατερίνη ήταν Γερμανίδα, θυγατέρα ένος Γερμανού δούκα, και είχε παντρευτεί τό διάδοχο τού ρωσικού θρόνου Πέτρο. "Εδειξε ένδιαφέρον γιά τό ρωσικό λαό, έμαθε τή γλώσσα του, έγινε όρθοδοξη, ένω ήταν διαμαρτυρόμενη, προσποιήθηκε δτι είναι πολύ εύσεβής και έτσι έγινε πολύ άγαπητή στό λαό. "Ο αντρας της ήταν άνάξιος, μεθοδισ, τής φερνόταν σκληρά και σκεπτόταν νά άπαλλαγει απ' αύτήν. "Αλλά ή Αίκατερίνη κέρδισε τήν εύνοια τῶν άξιωματικῶν και έκθρόνισε τόν Πέτρο, πού οι φίλοι της τόν δολοφόνησαν στή φυλακή.

Η Αίκατερίνη είχε μέτριο άνάστημα και ήταν χοντρή, ύγιής, λίγο άργοκίνητη, άλλα κεφάτη και πολύ δραστήρια. "Αγαπούσε τόσο τίς διασκεδάσεις δσο και τή δουλειά. Στά νιάτα της είχε άποκτήσει καλή μόρφωση, έμαθε τά γαλλικά και διάβαζε Γάλλους συγγραφεῖς, δπως τό Βολταΐρο και τό Μοντεσκιέ. "Ηθελε πολύ νά γίνεται λόγος γι' αύτήν και γι' αύτό κολάκευε τούς Γάλλους συγγραφεῖς, γιατί έλπιζε δτι μέ τή βοήθειά τους θά γινόταν ξακουστή. "Επί 15 χρόνια άλληλογραφούσε μέ τό Βολταΐρο, έπεισε τόν Ντιντερό νά έπισκεψθει τήν Πετρούπολη και έστελνε στόν Μπυφόν μετάλλια και γουναρικά τής Σιβηρίας. "Έγραψε στά γαλλικά δχι μόνο έπιστολές και άπομνημονεύματα, άλλα και ίστορικά δράματα και κωμωδίες. "Η αύταρχική και φιλάρεσκη βασίλισσα κατόρθωσε νά κατα-

Αίκατερίνη ή Β'.

κτήσει τούς Παριζιάνους κι δλους τούς προοδευτικούς τοῦ ΙΗ' αιώνα, γιατί ήξερε νά παιζει τό ρόλο τοῦ προοδευτικού και νεωτεριστή ήγεμόνα.

‘Η Αίκατερίνη ἀγαποῦσε τήν πρόοδο και ἐπιχείρησε νά διαδώσει στή χώρα της τόν εὐρωπαϊκό πολιτισμό, ἀλλά χωρίς νά ρθει σέ σύγκρουση μέ τά ἔθιμα και τίς ἀντιλήψεις τῶν ὑπηκόων της. Μέ δλα τά μέσα ηθελε νά δημιουργήσει στή Δυτική Εὐρώπη τήν ἐντύπωση δτί είναι μιά προοδευτική και φιλάνθρωπη βασίλισσα. Πραγματικά ἀπόκτησε μεγάλη φήμη στήν Εὐρώπη και δονομάστηκε Σεμίραμη τοῦ Βορρᾶ. Στήν ούσια δμως κυβέρνησε αὐταρχικά, ήταν ματαιόδοξη, παράφορη σέ ἀπίστευτο βαθμό και είχε ἀνώμαλη ιδιωτική ζωή.

Οι πόλεμοι ἐναντίον τῆς Τουρκίας

‘Η Αίκατερίνη συνέχισε τό ἔργο τοῦ Μ. Πέτρου και ταπείνωσε τήν Τουρκία. Συνεργάστηκε μέ τό Μεγάλο Φρειδερίκο και τή Μαρία Θηρεσία γιά τό διαμελισμό τῆς Πολωνίας (1772), ἀπό τόν δόποιο πήρε «τή μερίδα τοῦ λέοντος». Μεγάλη σημασία γιά τήν ‘Ανατολή ἔχουν οι πόλεμοι τῆς Αίκατερίνης ἐναντίον τῆς Τουρκίας, γιατί συγκίνησαν τούς σκλαβωμένους στήν Τουρκία χριστιανικούς λαούς, πού ἔβλεπαν στό πρόσωπο τῆς βασίλισσας και τοῦ δρθόδοξου χριστιανικού ρωσικού λαοῦ τό θεόσταλτο ἀπέλευθερωτή.

‘Οταν στά 1768 δ στρατός τῆς Αίκατερίνης είσέβαλε στήν Πολωνία, ή Τουρκία ὅπερα ἀπό παρακίνηση τῆς Γαλλίας κήρυξε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ρωσίας. ‘Ο τουρκικός στρατός ἀπό τή Μ. ‘Ασία ἔφτασε ἀργά, ἐνῷ ἀντίθετα ή Αίκατερίνη πρόλαβε νά συγκεντρώσει στρατό και νά ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τῶν τουρκικῶν κτήσεων στόν Εὗξεινο Πόντο. Οι δύο στρατοί μέ κακό δύλισμό και κακή συντήρηση γιά πολὺν καιρό σφάζονταν μεταξύ τους στίς ἔρημες και ἐλώδεις πεδιάδες ἀνάμεσα στό Δνείστερο και τόν Προύθο, ἐνῷ περισσότεροι πέθαιναν ἀπό τίς ἄρρωστιες. ‘Ο Μέγας Φρειδερίκος ἔλεγε εἰρωνικά: « Πολεμοῦν μονόφθαλμοι μέ τυφλούς ». Τέλος δ τουρκικός στρατός πανικοβλήθηκε και σκόρπισε, ἐνῷ οι Ρώσοι κατέλαβαν τή Μολδαβία και τή Βλαχία κι ἔφτασαν στό Δύνανβη.

Προτοῦ ἀκόμη νά ἀρχίσει δ πόλεμος αὐτός, ή Αίκατερίνη, γιά νά δημιουργήσει στρατιωτικό ἀντιπερισπασμό στό ἐσωτερικό τῆς ‘Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, είχε στείλει πράκτορες και καλόγερους, γιά νά παρακινήσουν σέ ἐπανάσταση τούς σκλαβωμένους στήν Τουρκία χριστιανικούς λαούς τῆς Βαλκανικῆς. Συγχρόνως δ ρωσικός στόλος τῆς Βαλτικῆς πήρε διαταγή νά πλεύσει στή Μεσόγειο. ‘Ο στόλος αὐτός μέ ἀρχηγό τόν ‘Αλέξιο ‘Ορλώφ ἐφοδιάστηκε στήν ‘Αγγλία, πήρε ἀπό ἐκεῖ ‘Αγγλους δόηγους και ἀξιωματικούς και ἐπλευσε ἀπό τό Γιβραλτάρ στήν Πελοπόννησο. Τότε ἀναπτερώθηκαν οι ἐλπίδες τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς και οι ‘Ελληνες τῆς Πελοποννήσου ἐπαναστάτησαν. ‘Αλλά οι Τούρκοι είσέβαλαν στήν Πελοπόννησο κι ἐσφαξαν τούς κατοίκους πολλῶν πόλεων, ἐνῷ δ ρωσικός στόλος ἀναγκάστηκαν νά ἀπομακρυνθεῖ.

‘Αλλά οι Ρώσοι είχαν σπουδαία ἐπιτυχία στή θάλασσα. Χτύπησαν ξαφνικά τόν

τουρκικό στόλο, πού ήταν σχεδόν διπλάσιος σέ αριθμό, στό λιμάνι του Τσεσμέ (ἀπέναντι από τή Χίο). Οι "Αγγλοι ἀξιωματικοί ἔριξαν ἐναντίον του πυρπολικά και
νστερα τόν κατάστρεψαν μέ βομβαρδισμό (26 Ιουνίου 1770). 'Αλλ' οι Ρώσοι δέν
τόλμησαν νά ἀκολουθήσουν τή συμβουλή τοῦ "Αγγλου ναυάρχου "Ελφινστον, γιά
νά παραβιάσουν τά Δαρδανέλια.

Στό μεταξύ δ ρωσικός στρατός κατέλαβε τήν Κριμαία, ἐνδι ἄλλος ρωσικός
στρατός πέρασε τό Δούναβη και περικύλωσε τόν τουρκικό στρατό. 'Ο σουλτάνος
Μουσταφᾶς πέθανε και διάδοχός του νστερα ἀπό τήν δλοκληρωτική ἦττα τοῦ
τουρκικοῦ στρατοῦ στή Βουλγαρία, ὑπόγραψε μέ τή Ρωσία (1774) τήν ειρήνη τοῦ
Κιουτσούκ Καΐναρτζή (κοντά στή Σιλιστρια). Μέ αὐτήν ή Ρωσία κράτησε τό 'Αζώφ
και τό Κέρτζ και πέτυχε νά πλέουν ἐλεύθερα τά πλοῖα τῆς στόν Εὔξεινο Πόντο. 'Η
Τουρκία κράτησε τή Βλαχία, τή Μολδαβία και τήν Ἐλλάδα, μέ τή συμφωνία νά
κυβερνιοῦνται καλύτερα και ἀναγνώρισε τήν πολιτική ἀνεξαρτησία τῶν Τατάρων
τῆς Κριμαίας και τοῦ Κουμπάν. 'Ἐπι πλέον δ Σουλτάνος ὑποχρεωνόταν « νά προσ-
τατεύει συνεχῶς τή χριστιανική θρησκεία και τίς ἐκκλησίες τῆς και νά ὑπολογίζει
τίς διπλωματικές διαμαρτυρίες τῆς Ρωσίας γιά τήν προστασία τῆς ἐλληνικῆς ἐκ-
κλησίας ». 'Ἐπομένως ή συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καΐναρτζή ἔδινε τό δικαίωμα
στούς Ρώσους νά ἐπεμβαίνουν στά ἐσωτερικά ζητήματα τοῦ Τουρκικοῦ κράτους.

'Άλλα ή Αίκατερίνη ποτέ δέν ἔπαιψε νά ἐπιδιώκει τήν ἔξοδο τῆς Ρωσίας σέ
ἀνοικτή και ζεστή θάλασσα (πράγμα πού ἀποτελοῦσε τόν ἄξονα τῆς ρωσικῆς
ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἀπό τό Μ. Πέτρο και ἔπειτα) και νά ἔχει τό βλέμμα τῆς
στραμμένο στήν Κωνσταντινούπολη και τά Στενά. Γι' αὐτό ἀπό τό 1780 ἤρθε σέ
πολιτικές διαπραγματεύσεις μέ τόν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας 'Ιωσήφ τό Β' και σέ
συνενόηση μαζί του κατάρτισε τό περίφημο «**Ἐλληνικό σχέδιο**», μέ τό δοποίο σχε-
διαζόταν λύση τοῦ 'Ανατολικοῦ Ζητήματος τέτοια, πού εύνοοῦσε τίς δυό αὐτές δυ-
νάμεις και ίδιως τή Ρωσία. 'Από τίς ἀρχές τοῦ 1783, ἀφότου ή Αίκατερίνη Β' δέ-
χτηκε τούς δρους τοῦ 'Ιωσήφ τοῦ Β', ὑπάρχει πραγματική συμμαχία ἀνάμεσα στούς
δύο αὐτούς ἡγεμόνες.

Τότε ή Αίκατερίνη ἐκμεταλλεύτηκε τίς διχόνοιες τῶν Τατάρων και κατέλαβε
τήν Κριμαία (1783), δου ἔχτισε τό φρούριο τῆς **Σεβαστούπολεως**. Σχεδίασε ἀκόμη
νά κυριέψει τίς κτήσεις τοῦ Σουλτάνου στήν Εύρώπη μαζί μέ τήν Κωνσταντινούπο-
λη. Γι' αὐτό ἔναν ἐγγονό τῆς τόν δονόμασε Κωνσταντίνο, τόν διδαξε τά ἐλληνικά μέ
μιά ἐλληνίδα παιδαγωγό και ἔκοψε μετάλλιο, πού παρίστανε τήν 'Αγια-Σοφιά μέ
τόν Εὔξεινο Πόντο και μ' ἔνα ἄστρο νά ἀνατέλλει: Στά 1787 ἔκαμε μία περιοδεία
στίς κατακτημένες χώρες και μπήκε στή Σεβαστούπολη, δου είχαν στηθεῖ θριαμ-
βευτικές ἀφίδες μέ τήν ἐπιγραφή: «**δρόμος πρός τό Βυζάντιο**».

'Η Αίκατερίνη ἐπιχείρησε και δεύτερο πόλεμο (1787-1792) ἐναντίον τῆς Τουρ-
κίας, ἔχοντας ώς σύμμαχό της τόν 'Ιωσήφ Β' τῆς Αὐστρίας. 'Ο τουρκικός στρατός
και πάλι νικήθηκε, ἄλλα ή Αὐστρία ἀναγκάστηκε νά κλείσει ειρήνη ἐξαιτίας τῆς
ἀποστασίας τοῦ Βελγίου. Και ή Αίκατερίνη ἔκλεισε τήν ειρήνη τοῦ 'Ιαστίου (1792),
γιά νά στρέψει τήν προσοχή της στήν πολωνική ὑπόθεση.

Μέ αυτούς τούς δύο πολέμους τής Αίκατερίνης Β' ἐναντίον τής Τουρκίας συνδέονται διξιομημόνευτα γεγονότα στήν Ἑλλάδα, πού ἔξιστοροῦνται παρακάτω ώς μέρος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

II. Πολωνία

Η κατάσταση τῆς Πολωνίας

Τό βασίλειο τῆς Πολωνίας ἐνώθηκε τό ΙΔ' αιώνα μέ τό Μεγάλο Δουκάτο τῆς Λιθουανίας καὶ ως τό ΙΣΤ' αιώνα ἡταν μεγάλο κράτος, πού ἀπλωνόταν ἀπό τή Βαλτική ώς τόν Εὔξεινο Πόντο.. Ἀλλά ἀπό τό ΙΖ' αιώνα ἡ Πολωνία ἄρχισε συνεχῶς νά καταρρέει ἔξαιτίας τῶν συνεχῶν ἐπιθέσεων τῶν Τούρκων, τῶν Τατάρων, τῶν Σουηδῶν καὶ τῶν Ρώσων. Ὁ βασιλιάς Ἰωάννης Σομπιέσκι (1674-1696) προσπάθηκε νά τή συγκρατήσει ἀπό τήν κατάρρευση. Αὐτός ἔσωσε καὶ τή Βιέννη ἀπό τή δεύτερη πολιορκία τῶν Τούρκων. (1683).

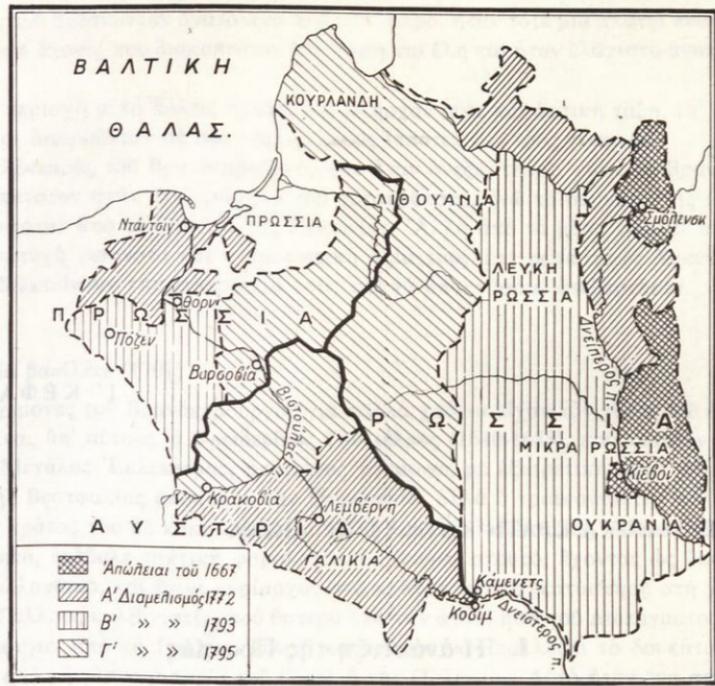
Τό ΙΗ' αιώνα ἡ Πολωνία παρουσιάζει ἀδυναμία νά ἐπιβιώσει ώς κράτος εὐρωπαϊκό. Ἡ χώρα δέν είχε φυσικά σύνορα καὶ οἱ ἀπέραντες πεδιάδες τῆς, πού διασχίζονται ἀπό ἥρεμα ποτάμια, διευκόλυναν τίς ἀρπακτικές διαθέσεις τῶν γειτόνων τῆς.

Ο ἀνομοιογενής πληθυσμός τῆς χωρίζόταν πιό βαθιά ἔξαιτίας τῆς θρησκευτικῆς διαφορᾶς. Οι Λιθουανοί ἡταν δρόδοξοι, οι Πολωνοί καθολικοί καὶ δσοι κατοικοῦσαν στήν περιοχή, πού συνορεύει μέ τήν ἀνατολική Πρωσία, ἡταν προτεστάντες. Ἡ πολωνική κοινωνία ἀποτελοῦνταν ἀπό δύο τάξεις, τούς εὐγενεῖς καὶ τούς χωρικούς. Ἀπό τούς πρώτους λίγοι ἡταν μεγαλοκτηματίες καὶ οἱ ὑπόλοιποι είχαν μόνο τόν τίτλο, ἐνώ οἱ δεύτεροι ζοῦσαν ἄθλια ζωή. Δέν ὑπῆρχε μεσαία ἀστική τάξη, πού θά βοηθοῦσε στήν ἀνάπτυξη τού δημοπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

Οι εὐγενεῖς μέ τίς φιλοδοξίες καὶ τή φιλαρχία τους μερικές φορές ἔβλαψαν τήν ἔθνική ὑπόθεση τῆς Πολωνίας. Αὐτοί κυριαρχοῦσαν στή Δίαιτα (=Βουλή), πού ἔξέλεγε τό βασιλιά καὶ ἔλεγχε κάθε ἐνέργειά του. Ἡ Δίαιτα ἔπαιρνε τίς ἀποφάσεις τῆς μόνο ὄστερα ἀπό συμφωνία δλων τῶν μελῶν τῆς. Καὶ μόνον ἔνας νά ἀρνοῦνταν, ἡ ἀπόφαση ἡταν ἄκυρη (Liberum veto). "Ετσι ἡ διοίκηση τῆς χώρας παρέλυε καὶ κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια ἡταν καταδικασμένη σέ ἀποτυχία. Οι εὐγενεῖς ἀποτελοῦσαν καὶ τήν πολεμική δύναμη τῆς Πολωνίας, γιατί ἡ χώρα δέν είχε μόνιμο στρατό. Καλοῦνταν στό στρατό, μόνο δταν ἡταν ἀνάγκη, καὶ παρά τήν ἀντρεία τους ἀποτελοῦσαν μιά ἀπειθάρχητη μάζα, πού ἡταν ἀνίκανη νά ἀντιμετωπίσει ἔναν τακτικό στρατό.

Ο διαμελισμός

Ἡ Πολωνική Δημοκρατία, δπως δνόμαζαν τό κράτος τους οἱ Πολωνοί, δέν ἡταν σέ θέση νά ἀμυνθεῖ ἐναντίον τῶν ἐπιθέσεων τῶν γειτόνων τῆς, πού είχαν συνηθίσει νά ἐπεμβαίνουν στά ἐσωτερικά τῆς καὶ νά ρυθμίζουν τήν κατάστασή τῆς σύμφωνα μέ τίς ἐπιθυμίες τους. Οι τρεῖς ίσχυροί γειτονές τῆς, ἡ Ρωσία, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσία, ἐπειδή είχαν συμφέρον νά διατηροῦν τό πολίτευμα, πού ἔξασφάλιζε

Διαμελισμός της Πολωνίας.

τήν άδυναμία της Πολωνίας, παρουσιάζονταν ώς προστάτες τοῦ «νόμιμου καθεστώτος» ή καὶ ύποστήριζαν εύνοούμενούς τους ύποψηφίους γιά τό βασιλικό θρόνο.

Τό 1772 ἡ Αἰκατερίνη τῆς Ρωσίας, ὁ Φρειδερίκος τῆς Πρωσίας καὶ ἡ Μαρία Θηρεσία συνεννοήθηκαν καὶ ἀπόσπασαν σημαντικά ἐδάφη τῆς Πολωνίας. Αὐτός είναι ὁ πρῶτος διαμελισμός τῆς Πολωνίας. Ἡ Ρωσία πήρε τή μεγαλύτερη μερίδα, τήν ἀνατολική Λιθουανία, ἡ Αὐστρία τή Γαλικία καὶ Λοδομιρία καὶ ὁ Φρειδερίκος μικρότερο μερίδιο, τήν Ἐρμαλάνδη καὶ τή Δυτική Πρωσία, πού είχε δόμως τό προσόν νά ἔνώνει τίς μή συνεχόμενες κτήσεις του. Στά 1793 ἡ Πολωνία δέχτηκε δεύτερο διαμελισμό ἀπό τή Ρωσία καὶ τήν Πρωσία καὶ στά 1795, μολονότι οἱ Πολωνοί ἀντιστάθηκαν ἡρωικά μέ ἀρχηγό τό Θαδδαῖο Κοτσιούνσκο, ἡ Αὐστρία, ἡ Ρωσία καὶ ἡ Πρωσία μοιράστηκαν μεταξύ τους δ, τι είχε ἀπομείνει. Ἀπό τότε ώς τό τέλος τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1918) ἔπαψε νά ὑπάρχει πολωνικό κράτος.

I ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

I. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς Πρωσίας

Παλαιότερη ιστορία τῆς Πρωσίας

Ἡ Πρωσία στήν ἀρχὴ ἦταν μιά ἀσήμαντη ἡγεμονία. Ὁ πυρήνας, ἀπό τὸν δόπιο ἀναπτύχθηκε, εἶναι ἡ μαρκιωνία τοῦ Βρανδεμβούργου (Brandenburg), πού βρίσκεται ἀνάμεσα στά ποτάμια "Ἐλβα καὶ "Οδερ. "Ολη ἡ χώρα ἀνατολικά ἀπό τὸν "Ἐλβα κατοικοῦνταν ἀπό Σλάβους, ποὺ ἐκερμανίστηκαν κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους. Στίς χῶρες αὐτές, καθώς καὶ στήν Αὐστρία, οἱ Γερμανοί ὑστερα ἀπό μακροχρόνιους πολέμους κατόρθωσαν νά ἰδρύσουν μικρές ἡγεμονίες ἐκκλησιαστικές ἢ συνοριακές (Mark = σύνορο, περιφέρεια). Τό ΙΔ' αἰώνα ὁ ἀντοκράτορας τῆς Αὐστρίας ἔδωσε στὸν ἡγεμόνα τοῦ Βρανδεμβούργου τὸν τίτλο τοῦ ἐκλέκτορα καὶ τὸ ΙΕ' αἰώνα τὸ δώρισε στὴ βασιλικὴ οἰκογένεια τῶν Χοεντζόλλερν (Hohenzollern). "Ετοι ἡ οἰκογένεια αὐτή, πού ἀρχικά ἦταν νοτιογερμανική (Νυρεμβέργη), μεταφυτεύτηκε στὴ βόρεια Γερμανία, διόπου ἐπρόκειτο νά οἰκοδομήσει μέλλον λαμπρό.

Στίς ἀρχές τοῦ ΙΖ' αἰώνα οἱ Χοεντζόλλερν τοῦ Βρανδεμβούργου ἀπόκτησαν ἀπό κληρονομιά μιά μικρή κτήση στήν περιοχὴ τοῦ Ρήνου (δουκάτο τοῦ Κλέβη), καθώς καὶ τὸ δουκάτο τῆς Πρωσίας, τῇ σημερινή ἀνατολική Πρωσία, πού βρισκόταν κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τῆς Πολωνίας.

Μόνον οἱ δυτικές κτήσεις τῶν Χοεντζόλλερν είχαν κάποια μικρή ἀνάπτυξη,

ιατί έκει ύπηρχαν όπωσδήποτε πόλεις δμοιες μέ τις δλλανδικές. Ἀντίθετα οι κτή-
εις τους, πού βρίσκονταν ἀνατολικά ἀπό τὸν Ἐλβα, ηταν τότε μιά πλατιά πεδιάδα,
μμώδης καὶ ἄγονη, πού διακοπτόταν ἀπό δάση καὶ ἐλη καὶ ηταν ἐλάχιστα ἀναπυγ-
ένη.

Στήν περιοχή αὐτή πόλεις σχεδόν δέν ύπηρχαν οὕτε καὶ ἀστική τάξη. Γι' αὐτό
ι κάτοικοι διαιροῦνταν σέ δύο τάξεις, στούς ιππότες καὶ τούς γεωργούς.

Ο ἐκλέκτορας τοῦ Βρανδεμβούργου δέν ηταν ἀνεξάρτητος, γιατί τὸ Βρανδεμ-
οῦργο ύπαγόταν στήν ἐπικυριαρχία τοῦ αὐτοκράτορα, ἐνῷ τὸ δουκάτο τῆς Πρω-
τείας ἔξαρτιόταν ἀπό τὸ βασιλιά τῆς Πολωνίας. Ἀλλά ἀπό τὰ μέσα τοῦ ΙΖ' αιώνα
ιαύφορα εὐτυχή γεγονότα καὶ ἡ προσωπική ἀξία τους ἐπέτρεψε στούς Χοεντζόλ-
ερν νά ἐπεκτείνουν τήν ἐπικράτειά τους καὶ νά ἀποκτήσουν ἀνεξαρτησία.

Η Πρωσία βασίλειο (1701)

Οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρανδεμβούργου γιά πολλά χρόνια είχαν τὸν τίτλο τοῦ ἐκλέ-
κτορα. Ἔνας ἀπ' αὐτούς, ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος (1640-1688), πού κατόπιν δνο-
μάστηκε Μεγάλος ἐκλέκτορας, ηταν ἔνας ἡγεμόνας μέ ἔξαιρετική ἀξία. Μέ τήν
ιρήνη τῆς Βεστφαλίας ἀπόκτησε τήν Πομερανία, ἀλλά ὁ τριακονταετής πόλεμος
ιφήσεις τὸ κράτος του σέ κακή κατάσταση. Ο μεγάλος ἐκλέκτορας πολιτεύτηκε μέ
πιδεξιότητα, ἐπέβαλε τακτική φορολογία, δργάνωσε στρατό, ἔχοντας ώς ύπόδει-
μα τὸν δλλανδικό, καὶ ἔγινε κυρίαρχος στὸ κράτος του. Ἐγκατάστησε στήν χώρα
του τοὺς Γάλλους καλβινιστές, πού ὑστερα ἀπό τήν ἀνάκληση τοῦ Διατάγματος τῆς
Νάντης ἔφυγαν ἀπό τήν Γαλλία. Τέλος, κατόρθωσε νά ἀπαλλάξει τὸ δουκάτο τῆς
Πρωσίας ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τοῦ βασιλιά τῆς Πολωνίας. Αὐτό ηταν ἔνα σημαν-
τικό γεγονός, γιατί οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρανδεμβούργου γίνονταν μέ αὐτό τὸν τρόπο
ἀνεξάρτητοι σ' ἔνα τμῆμα τοῦ κράτους τους.

Ο γιός του ὁ Φρειδερίκος ὁ Α' (1688-1713) πήρε ἀπό τὸν πατέρα τον κράτος
δργανωμένο καὶ στρατό ἀξιόλογο. Βοήθησε τόν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας ἐναν-
τίον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ πήρε ώς ἀνταμοιβή τόν τίτλο τοῦ βασιλιά γιά τό
ἀνεξάρτητο τμῆμα τοῦ κράτους του, τήν Πρωσία (1701). Ἀπό τότε οἱ ἐκλέκτορες
τοῦ Βρανδεμβούργου δνομάστηκαν βασιλιάδες τῆς Πρωσίας καὶ οἱ ύπήκοοι τους
Πρῶσοι, σέ ὅποιδήποτε τμῆμα τῆς ἐπικράτειας καὶ ἄν ἀνῆκαν. Ο Φρειδερίκος Α'
εἶναι ὁ πρῶτος βασιλιάς τῆς Πρωσίας.

Ο διάδοχός του Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α' (1713-1740), ὁ πατέρας τοῦ Φρειδε-
ρίκου τοῦ Μεγάλου, ηταν ἄνθρωπος περίεργος καὶ τόσο ἰδιόρρυθμος, ώστε νά θε-
ωρεῖται στήν Εὐρώπη ὅτι δέν ηταν στά καλά του. Ως νέος δέν ἔμαθε τίποτε, ἀλλ'
οὕτε καὶ αἰσθανόταν τήν ἀνάγκη τῆς μορφώσεως καὶ τῶν γνώσεων, γιατί πίστευε
ὅτι φροντίζει γι' αὐτὸν ὁ Θεός. Σιχαινόταν ὅμως τήν πολυτέλεια καὶ τίς ἐπιδείξεις
καὶ ἐπέβαλλε αὐστηρή οἰκονομία στόν ἑαυτό του καὶ στήν οἰκογένειά του. Κάποτε
χτύπησε μέ ραβδί ἐργάτες, γιατί κατά τή γνώμη του δέ δούλευαν καλά. Κατά βάθος
ὅμως είχε πρακτικό μυαλό καὶ παρά τίς παραξενιές του κυβέρνησε καλά. Κυρίως

Ο Μεγάλος Έκλεκτορας Φρειδερίκος Γουλιέλμος.

φρόντισε γιά τά οἰκονομικά καί κατόρθωσε νά αὐξήσει ἀρκετά τά εἰσοδήματα τοῦ κράτους του.

Ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἀγάπησε μέ πάθος τή στρατιωτική ζωή. Πάντοτε φοροῦσε στρατιωτική στολή καί συναναστρεφόταν μέ ἀξιωματικούς. Εἰσήγαγε καινούρια τακτική στό στρατό. Καταπονούσε τούς στρατιώτες μέ συνεχεῖς στρατιωτικές ἀσκήσεις. "Ηθελε δῆλοι τους νά ἐκτελοῦν ταυτόχρονα ὅμοιόμορφες κινήσεις, νά σηκώνουν τό πόδι τους στό ἴδιο ὑψος κ.τ.λ. "Ετσι δημιουργήθηκε ἡ λεγόμενη πρωσική τακτική. "Οταν πέθανε, ἄφησε 8½ ἑκατομμύρια τάλιρα περίσσεμα, 83 χιλιάδες στρατό καί οι κάτοικοι τοῦ κράτους του είχαν αὐξῆθει κατά τή διάρκεια τῆς βασιλείας του ἀπό 1.700.000 σέ 2.700.000.

Φρειδερίκος ὁ Μεγάλος (1740-1786)

Τή δύναμη αὐτή τή μεταχειρίστηκε δι γιός του Φρειδερίκος δ' Β', γιά νά ἐπεκτείνει τό κράτος του καί νά κάμει τήν Πρωσία μεγάλη δύναμη.

Ο Φρειδερίκος πέρασε δύσκολη ζωή στά νιάτα του, γιατί δι πατέρας του, πού φιλοδοξούσε νά κάμει τό γιό του «εὐσεβή χριστιανό, γενναῖο στρατιώτη καί καλὸ οἰκογενειάρχη», ἀγανακτούσε γιά τήν κλίση του πρός τή μουσική καί τήν ποίηση καί γ' αὐτό τόν ἔβριζε καί τόν ἔδερνε. "Η ἀντίθεση ἀνάμεσα στό γιό καί στόν πατέρα ἔφτασε σέ τόση δξύτητα, ὥστε δι Φρειδερίκος ἐπιχείρησε νά δραπετεύσει στό ἔξωτερικό, ἀλλά ἀνακαλύφτηκε καί τόν φυλάκισε δι πατέρας του γιά ἔνα χρόνο. "Υστερα δύμας ἀστήθηκε μέ ἐπιμέλεια στά στρατιωτικά ἐπί δέκα χρόνια, μυήθηκε στίς ὑποθέσεις τοῦ κράτους κι ἄρχισε νά ἐκτιμᾶ τόν πατέρα του. "Ετσι, δῆταν δι Φρειδερίκος ἀνέβηκε στό θρόνο, λίγοι ἡγεμόνες είχαν τή δική του κατάρτιση καί λιγότεροι τή χρησιμοποίησαν τόσο ἔξυπνα. "Αν καί στά νιάτα του είχε συμπαθήσει τίς θεωρίες τῶν Γάλλων φιλοσόφων γιά ίστοτητα καί ἐλευθερία τῶν ἀνθρώπων καί γιά λαϊκή κυριαρχία, ἐν τούτοις κυβέρνησε ὡς ἀπόλυτος μονάρχης.

Άλλα δι Φρειδερίκος διέφερε ἀπό τούς προηγουμένους του σέ βασικά σημεῖα. Πίστευε δηλαδή δῆτι δι βασιλιάς πρέπει νά κυβερνᾶ μέ δικαιοσύνη καί ἀφιλοκέρδεια καί νά ἔχει ὡς πρώτη φροντίδα του τό συμφέρον τοῦ λαοῦ, γιατί δι βασιλιάς ὑπάρχει γιά χάρη τοῦ λαοῦ καί ὅχι δι λαός γιά χάρη τοῦ βασιλιά. «Ο βασιλιάς, ἔλεγε, είναι δι πρῶτος ὑπάλληλος τοῦ κράτους». Τήν ἀντίληψη αὐτή τῆς ἐποχῆς του γιά τά καθήκοντα τοῦ ἡγεμόνα τήν δύναμασαν φωτισμένη δεσποτεία (despotisme éclairé).

‘Ο Φρειδερίκος ήταν θαυμαστής τῶν Γάλλων συγγραφέων. Κάλεσε τό Βολταΐρο στό παλάτι του, δους ἔμεινε ἐκεῖ γιά κάμποσον καιρό και ἀπολάμβανε ἡγεμονικές τιμές. Ἀλλά οἱ δύο ἄντρες δέν ἅργησαν νά ψυχρανθοῦν μεταξύ τους και χωρίστηκαν περιφρονώντας ὁ ἔνας τὸν ἄλλο. ‘Ο Φρειδερίκος ἔγραψε διάφορα ἔργα στά γαλλικά. Οἱ στίχοι του δέν εἰναι ἀψεγάδιαστοι, ἀλλά τὰ ιστορικά του συγγράμματα, παρ’όλο πού ἔχουν ἀνώμαλο ὑφος, εἰναι ἔργα μέ μεγάλη ἀξία και ξεχωρίζουν γιά τή βαθύτητα τῆς ιστορικῆς ἀντιλήψεως.

‘Αλλά ὁ πολυμαθής και φιλόσοφος βασιλιάς φρόντισε περισσότερο γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας και τῆς κτηνοτροφίας, τῆς βιομηχανίας και τοῦ ἐμπορίου παρά γιά τά γράμματα και τίς ἐπιστῆμες. Ἐμεινε ὥς τό τέλος ὁ πιό ἀνεκτικός ἡγεμόνας ἀπέναντι στίς ἄλλες θρησκείες. «Στήν Πρωσία, ἔλεγε, δ καθένας μπορει νά σώσει τήν ψυχή του, μέ δποιον τρόπο θέλει ὁ ἰδιος». Ἡ χώρα του πλούτισε, ὁ πληθυσμός της αὐξήθηκε και μπήκαν οι βάσεις τῆς κατοπινῆς βιομηχανικῆς ἀκμῆς. Κατά τή διάρκεια τῆς βασιλείας του ἐγκαταστάθηκαν στό κράτος του 300.000 μετανάστες. Αυτό τό δύναμες ὁ ἰδιος ἐσωτερική κατάκτηση.

‘Η πιό σπουδαία φροντίδα τοῦ Φρειδερίκου ήταν δ στρατός. Ὁργάνωσε ἀξιόλογη στρατιωτική δύναμη, ἔκαμε μακροχρόνιους πολέμους και ἀπόκτησε τή φήμη μεγάλου στρατηγοῦ. Ἀπό τήν Πολωνία ἀπόσπασε δρισμένες περιοχές κι ἐτοι ἀποκαταστάθηκε ἡ συνοχή τῆς Πρωσίας μέ τό Βρανδεμβούργο. Ἐπίσης ἀπό τήν Αὐστρία ἀπόσπασε μιά ἀξιόλογη ἐπαρχία, τή Σιλεσία, και κατόρθωσε νά διατηρήσει τίς κατακτήσεις του πολεμώντας ἐναντίον σχεδόν δλόκληρης τῆς συνενωμένης Εὐρώπης. ‘Ετοι, ὑστερα ἀπό βασιλεία 45 χρόνων, είχε διπλασιάσει σχεδόν σέ ἔκταση τό κράτος του (200 χιλ. τετρ. χιλιόμετρα) και σχεδόν τό είχε τετραπλασιάσει σέ πληθυσμό (6 ἑκατομμύρια). Οἱ φόροι ἔδιναν 22 ἑκατομμύρια τάλιρα εἰσόδημα τό χρόνο και τό δημόσιο ταμεῖο είχε περίσσεμα 60 ἑκατομμύρια. Ἡ γεωργία και ἡ βιομηχανία βρίσκονταν σέ μεγάλη ἀκμή.

‘Ο πόλεμος γιά τή διαδοχή στόν αὐστριακό θρόνο (1740-1748).

Κατά τά μέσα τοῦ ΙΗ’ αιώνα ἡ Εὐρώπη ταράχτηκε ἀπό αίματηρούς πολέμους, γιά τούς δποίους ἔδωσαν ἀφορμή ἀπό τή μία οι βλέψεις διάφορων ἡγεμόνων στίς κτήσεις τῆς Αὐστρίας κι ἀπό τήν ἄλλη ἡ δύναμη τῆς Πρωσίας, πού συνεχῶς αὐξανόταν. Οἱ πόλεμοι αὐτοί είναι δύο: ὁ πόλεμος γιά τή διαδοχή στόν αὐστριακό θρόνο και ὁ ἐπταετής πόλεμος.

‘Ο αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας Κάρολος δ ΣΤ’, ἐπειδή δέν είχε γιό, ἤθελε νά ἀφήσει διάδοχο στό θρόνο τή θυγατέρα του Μαρία Θηρεσία. Κανόνισε τή διαδοχή μέ ἐπίσημη πράξη, πού δνομάστηκε Pragmatica Sanctio. ‘Η πράξη αὐτή δριζε τό δικαιώμα νά τόν διαδεχεῖ στό θρόνο ὑστερα ἀπό τό θάνατό του ή μεγαλύτερη κόρη του, ή Μαρία, ἀλλά οι κτήσεις τῆς ἀψβουργικῆς οἰκογένειας θά διατηροῦνταν ἀδιαιρετες, ἀν ή Μαρία ἀποκτοῦσε ἀπογόνους. Μέ ἀκούραστες προσπάθειες κατόρθωσε νά πείσει νά ἀναγνωρίσουν τήν πράξη του και αὐτοί πού ἐνδιαφέρονταν ἄμε-

σα, ἀλλά καὶ οἱ ἔνοι ἡγεμόνες. Μά, δταν πιά πέθανε, κανένας δέ σεβάστηκε τίς συνθῆκες, γιατί ἡ Αὐστρία δὲν εἶχε στρατό, γιά νά ἐπιβάλει μέ τή δύναμη τό σεβασμό τους.

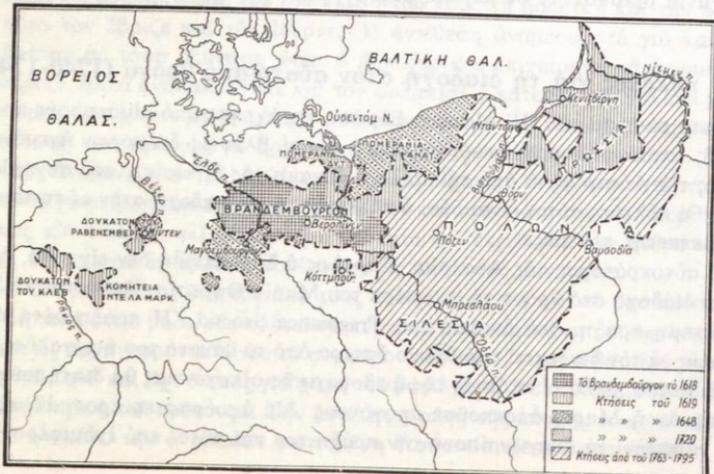
Ο ἐκλέκτορας τῆς Βαυαρίας προέβαλε ἀξιώσεις γιά ὅλη τήν κληρονομιά καὶ τόν ὑποστήριξε ἡ Γαλλία. Ἐτσι βαναρικός καὶ γαλλικός στρατός εἰσέβαλαν στήν Αὐστρία, ἐνώ δὲ βασιλιάς τῆς Πρωσίας κατάκτησε τή Σιλεσία σχεδόν χωρίς ἀντίσταση. Ἡ Ισπανία, ἡ Σαξονία καὶ ἡ Σαρδηνία στράφηκαν ἐναντίον τῆς Αὐστρίας.

Στήν κρίσιμη αὐτή στιγμή ἡ Μαρία δέν εἶχε οὕτε στρατό οὕτε χρήματα καὶ φαινόταν χαμένη. Ἀλλά τήν ἔσωσε ἡ πίστη τῶν ὑπηκόων της, ἰδίως τῶν Οὐγγρων, καὶ ἡ ὑποστήριξη τῆς Αγγλίας. Ο αὐστριακός στρατός ἔδειξε μεγάλη ἀντοχή, οἱ ἔχθροι ἀποκρούστηκαν καὶ, δταν ἡ Ρωσία προσχώρησε στή συμμαχία τῆς Αὐστρίας, ἀποφάσισαν νά κλείσουν ειρήνη. Μέ τήν ειρήνη τῆς Αϊξ-λα-Ζαπέλ (Aix la Chapelle, 1748) ἡ Μαρία Θηρεσία διατήρησε τό στέμμα κι δλες τίς χώρες της, ἐκτός ἀπό τή Σιλεσία καὶ τό μικρό δουκάτο τῆς Πάρμας στήν Ιταλία. Ἡ Pragmatica Sanctio ἀναγνωρίστηκε καὶ ἀποτέλεσε τή βάση, πάνω στήν δόπια στηρίχητε ἡ ὑπαρξη τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας ὡς τό τέλος της.

Ο Ἐπταετής πόλεμος (1756-1763)

Στό διάστημα τῶν 8 χρονῶν, πού μεσολάβησαν, ἀντιστράφηκαν οι συμμαχίες. Ἡ Γαλλία συμμάχησε μέ τήν Αὐστρία, γιατί ἀνησυχοῦσε γιά τή δύναμη τῆς Πρωσίας, πού συνεχῶς μεγάλωνε. Ἐξάλλου, ἀνάμεσα στήν Αὐστρία καὶ στήν Πρωσία

Ἀνάπτυξη τῆς Πρωσίας.

δημιουργήθηκε ζωηρή άντιθεση γιά τό ποιά θά κυριαρχήσει στό γερμανικό χώρο. Ιδίως δμως ίππηρχε μεγάλος άνταγωνισμός άναμεσα στήν Αγγλία και τή Γαλλία, που ή πρόδοδός της στίς άποικιες άρχισε νά άνησυχει τούς Αγγλους. "Ετσι ή Εύρωπη χωρίστηκε σέ δυο στρατόπεδα. 'Ο Φρειδερίκος πέτυχε τήν ίπποστήριξη τῆς Αγγλίας, άλλα είχε νά άντιμετωπίσει τό συνασπισμό τῆς Αύστριας, τῆς Γαλλίας και τῆς Ρωσίας, στόν δόπο άργοτερα προστέθηκαν ή Σουηδία, τά μικρά γερμανικά κράτη και ή Ισπανία. 'Η σύγκρουση, που είναι γνωστή ώς έπιταξής πόλεμος, ήταν ή πιο φοβερή τοῦ ΙΗ' αιώνα. Πεδία τῶν μαχῶν ήταν ή Εύρωπη, οι Ινδίες και ή Β. Αμερική.

'Ο Φρειδερίκος μέ τίς περιβόητες έπιτυχίες που είχε, κάνοντας έπιθέσεις έναντιον τῶν Γάλλων στό Ρόσμπαχ (Rossbach 1757), τῶν Αύστριακῶν στό Λόυτεν (Leuthen) και τῶν Ρώσων στό Τσόρντορφ (Zorndorf), άπόκτησε τή φήμη τού πιό μεγάλου στρατηλάτη τῆς έποχής του. Μά οι νίκες αὐτές δέν έφτασαν, γιά νά νικήσει τούς συνασπισμένους άντιπάλους του. Οι Γάλλοι ζήτησαν τή βοήθεια τῶν Βουρβόνων τῆς Ισπανίας, οι Ρώσοι κατέλαβαν τό Βερολίνο (1759) κι ο Φρειδερίκος κρατώντας συνεχῶς άμυνα βρέθηκε σέ δύσκολη θέση. Εντυχῶς γι' αὐτόν στά 1762 πέθανε ή Ελισάβετ τῆς Ρωσίας και στό θρόνο άνεβηκε ο Πέτρος Γ', που θαύμαζε πολύ τό Φρειδερίκο και έκλεισε άμεσως ειρήνη μέ τήν Πρωσία. 'Η άνελπιστη αὐτή ειρήνη ξεσωσε τό Φρειδερίκο. Τόν έπόμενο χρόνο ίππογράφηκε ειρήνη άναμεσα στήν Αύστρια και τήν Πρωσία, ή δόπια κράτησε τή Σιλεσία.

'Άλλα ί έπτάχρονος πόλεμος παρά τίς έντυπωσιακές μάχες στήν Εύρωπη είναι κυρίως πάλη στίς άποικιες άναμεσα στήν Αγγλία και τή Γαλλία. 'Η Γαλλία νικήθηκε στή θάλασσα κι έχασε τό στόλο και τίς άποικιες της. 'Η μόνη νικήτρια φαινόταν πώς ήταν ή Αγγλία, άλλα κι αυτή πλήρωσε άκριβά, γιατί ή άποστασία τῶν Ένωμένων Πολιτειῶν τῆς Αμερικής άπό αυτήν ήταν κατά μεγάλο μέρος άποτέλεσμα τοῦ έπτάχρονου αύτοῦ πολέμου. 'Ο πόλεμος άναμεσα στήν Αγγλία και τή Γαλλία τερματίστηκε μέ τήν ειρήνη τοῦ Παρισιοῦ (1763).

Η γερμανική δυαρχία

'Η άνάπτυξη τῆς Πρωσίας δημιουργησε ένα νέο γερμανικό κράτος, που άρχισε νά διεκδικεῖ τήν κυριαρχία πάνω στή Γερμανία, που ώς τότε τήν είχε ή Αύστρια. 'Ο πρωσικός στρατός είχε φανεῖ άνώτερος άπό τόν αύστριακό και οι νίκες του, ίδιως έναντιον τῆς Γαλλίας, κολάκεψαν τόν έγωισμό τῶν Γερμανῶν. 'Από τότε φάνηκε δτι τό μέλλον άνήκει στό δμοιογενές έθνικό κράτος τῆς Πρωσίας και έτσι γεννήθηκε ζωηρός άνταγωνισμός άναμεσα στά δύο μεγάλα κράτη, τῆς Αύστριας και τῆς Πρωσίας, γιά τήν κυριαρχία πάνω στή Γερμανία. Τήν κατάσταση αὐτή τήν άνομαστην γερμανική δυαρχία (dualismus).

II. ΑΥΣΤΡΙΑ

Σύνθεση τοῦ αὐστριακοῦ κράτους

Η Αύστρια κατόρθωσε τό ΙΗ' αιώνα νά διορθώσει τίς ζημιές, πού είχε πάθει στή συνθήκη τῆς Βεστφαλίας. "Υστερα ἀπό τόν πόλεμο ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' μέ τήν εἰρήνη τῆς Οῦτρεχτ (1713) τό κράτος τῶν Ἀψβούργων ἐπεκτάθηκε ἀρκετά. Ἐκτός ἀπό τίς χῶρες τοῦ στέμματος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό τό δουκάτο τῆς Αύστριας καὶ τό δουκάτο τῆς Στυρίας, τῆς Καρινθίας καὶ τῆς Καρνιόλης, είχε συμπεριλάβει καὶ τά βασίλεια τῆς Βοημίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας, τήν Τρανσυλβανία καὶ τίς νέες κτήσεις, τό Μιλάνο, τή Νεάπολη, τή Σαρδηνία καὶ τό Βέλγιο.

Η αὐστριακή ἐπικράτεια λοιπόν κατά τό ΙΗ' αιώνα ἦταν μιά μεγάλη ἐπικράτεια, πού ἐκτεινόταν σέ ἀπέραντες χῶρες μέ 29 ἑκατομμύρια κατοίκους. Ἄλλα ἡ σύνθεσή της ἦταν διαφορετική ἀπό τά ἄλλα κράτη. Η Αύστρια ἦταν κράτος καθολικό, σάν τό παλιό ρωμαιόκ, καὶ περιλάμβανε στοὺς κόλπους του πολύ διαφορετικούς λαούς: Γερμανούς, Τσέχους, Οὐγγρους, Σέρβους, Ρουμάνους, Φλαμανδούς, Ἰταλούς, Γάλλους κ.ἄ. Οι λαοί αὐτοί ἀποτελοῦνταν ιδιαίτερα κράτη, πού είχαν ιδιαίτερη πρωτεύουσα, ιδιαίτερη διοίκηση, ιδιαίτερη βουλή, πού συνήθως δνομαζόταν διαίτα. Ο αὐτοκράτορας είχε ἀνάγκη ἀπό τίς τοπικές κυβερνήσεις, γιατί μ' αὐτές είσεπραττε τούς φόρους, συγκέντρωνται στρατό καὶ ἐπέβαλε τούς νόμους. Μάλιστα η Βοημία καὶ η Οὐγγαρία είχαν καὶ ιδιαίτερα συντάγματα.

Οι προσπάθειες γιά τήν ἐνοποίηση τῆς Αύστριας

Ἐνα τέτοιο κρατικό συγκρότημα δέν ἦταν δυνατό νά είναι στερεό. Οι ἡγεμόνες τῆς Αύστριας είχαν συχνές φιλονικίες στό ἐσωτερικό καὶ μέ τά γειτονικά κράτη. Γι' αὐτό ἦταν ἀναγκασμένοι νά διατηροῦν συνεχῶς ἰσχυρό στρατό, γιά νά συγκρατοῦν τά ἀνομοιογενή στοιχεῖα τῆς μοναρχίας καὶ νά ματαιώνουν τούς σκοπούς τῶν γειτόνων. Κατά τά μέσα τοῦ ΙΗ' αιώνα ὁ πόλεμος γιά τή διαδοχή τοῦ θρόνου ἀπειλησε, δπως εῖδαμε, τήν ἀκεραιότητα τῆς μοναρχίας, πού τήν ἔσωσε η δραστηριότητα καὶ τό θάρρος τῆς Μαρίας Θηρεσίας.

Η Μαρία, ἀφοῦ ἀπαλλάχτηκε ἀπό τόν ἔξωτερικό κίνδυνο, μέ τή βοήθεια τοῦ γιοῦ της Ἰωσήφ τοῦ Β' ἐπιχείρησε νά μεταρρυθμίσει τό κράτος. Ήθελε δηλαδή νά ἐπιβάλει δμοιόμορφη διοίκηση, νά συγκεντρώσει δλη τήν ἔξουσία στά χέρια της, δπως είχαν κάνει οι Χοεντζόλερν στήν Πρωσία, καὶ νά ἀφομοιώσει τά διάφορα θήνη τῆς ἐπικράτειάς της, δπως τό είχαν δνειρευτεῖ πρίν ἀπό ἐναν αἰώνα ὁ Βαλλενστάιν καὶ ὁ Φερδινάνδος Β'. Καὶ τό ἐπιδίωκαν αὐτό, γιατί νόμιζαν, πολύ σωστά, δτι η μοναρχία τότε μόνο θά μποροῦσε νά ζήσει, δταν θά ἔπαιρνε τή μορφή ἐνιαίου θήνικου κράτους μέ ἰσχυρή κεντρική ἔξουσία, δπως ἦταν η Γαλλία καὶ η Ἀγγλία καὶ δπως είχαν γίνει κατά τή διάρκεια τοῦ ΙΗ' αιώνα η Πρωσία καὶ η Ρωσία.

Μά τό ἔργο αὐτό ἦταν δύσκολο, γιατί η αὐστριακή μοναρχία ἀποτελοῦνταν

άπό διάφορα ξθνη, πού είχαν άφυπνισμένη τήν έθνική τους συνείδηση και είχαν άκόμη ήλλα συμφέροντα και θρησκευτικές διαφορές και άντιθέσεις, πού δέν ήταν δυνατό νά συμβιβαστούν. Γι' αυτό και τό μεταρρυθμιστικό έργο τής Μαρίας και του Ιωσήφ πέτυχε μόνο κατά ένα μέρος.

Μαρία Θηρεσία και Ιωσήφ Β'

Η Μαρία ή Θηρεσία (1740-1780) είχε καθαρή αντίληψη και πρακτικό μυαλό. Ήθελε νά έπιβάλει τή μεταρρύθμιση σιγά σιγά, χωρίς νά 'ρθει σέ σύγκρουση μέτο αίσθημα τῶν υπηκόων της.

Η πρώτη φροντίδα της ήταν νά δημιουργήσει ίσχυρό στρατό και νά άναπτύξει τή βιομηχανία τοῦ τόπου. Κυβέρνησε μόνη τῆς μέ λίγους συμβούλους και έπιχειρησε νά συγκεντρώσει τή διοίκηση τῆς μοναρχίας έκτός άπό τής Ούγγαριας, πού διατήρησε τήν άνεξάρτητη άριστοκρατική διοίκησή της και τή Διαιτά της.

Η Μαρία ή Θηρεσία ήταν εύχαριστη και εύθυμη, τολμηρή και ειλικρινής και έγινε ξακουστή γιά τήν οίκειότητά της πρός τούς υπηκόους της. Άγαπούσε ίδιαίτερα τό στρατό, πού πολλές φορές τόν έπιθεωρούσε έφιππη. Ήταν άφοσιωμένη στό καθήκον της, άλλα άγαπούσε έπισης τή μουσική και τούς χορούς. Στήν έποχή της ή αύλη και γενικά ή Βιέννη άπόκτησαν τήν ξακουστή εύθυμια και λαμπρότητά τους.

Η Μαρία άπό τό 1765 πήρε ώς βοηθό στή διακυβέρνηση τοῦ κράτους τό γιό της Ιωσήφ, πού τή διαδέχτηκε υστερα άπό τό θάνατό της. Ό Ιωσήφ Β' (1780-1790) ήταν μιά πολύ συμπαθητική μορφή. Ήταν δι βασιλιάς φιλόσοφος και δι σπουδαιότερος φιλάνθρωπος ήγεμόνας τής έποχής του. Ή ζωή του ήταν πρότυπο τάξεως και έργατικότητας.

Ο Ιωσήφ έπιχειρήσε νά έπιβάλει τίς μεταρρυθμίσεις μέ περισσότερο σύστημα. Άλλα προσπάθησε νά τίς συνδυάσει μέ τίς νέες αντιλήψεις γιά τό κράτος και τή διοίκηση. Είχε μελετήσει τούς Γάλλους συγγραφεῖς τῆς έποχής του και ήθελε νά τακτοποιήσει τό κράτος του σύμφωνα μέ τίς υποδείξεις τῶν φυσιοκρατῶν και τῶν φιλοσόφων, πού θά τίς γνωρίσουμε παρακάτω. "Οπως οι περισσότεροι διανοούμενοι τοῦ ΙΗ' αιώνα, έτσι κι αυτός άποστρεφόταν τίς συνήθειες τοῦ παλιού καθεστῶτος, καθετί τό παραδοσιακό και τό καθιερωμένο άπό τήν ιστορία. Μά τό καθεστώς τής Αύστριας στηριζόταν στήν παράδοση και στά ιστορικά δικαιώματα τῶν εύγενῶν, πού οι φιλόσοφοι τά δονόμαζαν προλήψεις.

Ο Ιωσήφ κατάργησε τή δουλοπαροικία, γιατί πίστενε δτι οι πραγματικοί ίδιοκτήτες τής γής είναι οι γεωργοί και δχι οι φεούδαρχες. Θέσπισε άκόμη τήν έλευθερία τής βιομηχανίας, και τήν έλευθερία τοῦ τύπου και καθιέρωσε τήν άνεξηθρησκεία.

Ο Ιωσήφ προηγήθηκε σέ πολλά άπό τούς μεταρρυθμιστικούς θεσμούς τῆς γαλλικής έπαναστάσεως, πού ξέσπασε κατά τόν τελευταίο χρόνο τής βασιλείας του. Άλλα ή Αύστρια δέν ήταν τό κατάλληλο έδαφος γιά τέτοιες ριζικές μεταρρυθμί-

σεις. Οι Ουγγροί εξοργίστηκαν γιά τήν κατάργηση τής δουλοπαροικίας και οι Βέλγοι γιά τούς θρησκευτικούς νεωτερισμούς. Οι διατάξεις γιά τήν ἀνεξιθρησκεία συγκρούστηκαν μέ τήν ἀμάθεια και τό μίσος τῶν φανατικῶν ἔχθρων πρός τίς ἄλλες θρησκείες, ἐνῷ ή συγκεντρωτική διοίκηση ἔβαλε σέ ἀνησυχίες τίς ἐθνότητες τῆς μοναρχίας. Οι Βέλγοι ἐπαναστάτησαν, κήρυξαν ἕκπτωτο τὸν Ἰωσῆφ καὶ ἀπόκτησαν τήν ἀνεξαρτησία τους. Ὁ Ἰωσῆφ εἶδε τήν προσπάθειά του νά γκρεμίζεται καὶ πέθανε γεμάτος πικρία κοντά στό Δούναβη, δῆπου πολεμοῦσε ἐναντίον τῶν Τούρκων, μέ τό δινειρό νά διαλύσει τό κράτος τῶν βαρβάρων καὶ νά ἐλευθερώσει τούς χριστιανικούς πληθυσμούς.

Ο άδερφός και διάδοχός του **Λεοπόλδος δ' Β'** (1790-1792) κατάργησε άμεσως σχεδόν όλες τις μεταρρυθμιστικές διατάξεις του, γιά νά φέρει τή γαλήνη στό κράτος του. Πάντως ή μεταρρυθμιστική προσπάθεια τής Μαρίας και τού Ιωσήφ δέν άποτυχε στό σύνολό της, γιατί έκαψε τήν Αύστρια κράτος στρατιωτικό και άκμαζο άπο οίκονομική αποψη κι έτσι μπόρεσε νά ζήσει ἐπί ένα και περισσότερο άκομη αιώνα.

ΙΑ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΓΓΑΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

‘Η Δυναστεία τοῦ Ἀννοβέρου — ‘Ο Γεώργιος ὁ Α’ καὶ ὁ Γεώργιος ὁ Β’

Τό πολιτικό καθιερώθηκε τό IZ' αιώνα μέ δύο ἐπαναστάσεις, στερεώνεται τό IH' αιώνα κάτω ἀπό τή δυναστεία του 'Αννοβέρου.

‘Ο Γεώργιος Α’ (1714-1727) ήταν πιά 54 χρονών, δταν τόν κάλεσαν στό θρόνο της Αγγλίας. Δέν ήξερε τά άγγλικά, δπως και οι Γερμανοί, πού άποτελούσαν τήν άκολουθία του. ‘Εμεινε πάντοτε ξένος άναμεσα σέ ξένους και ποτέ δέν παρηγορήθηκε, πού έγκατελέιψε τό ‘Αννόβερο. Συνέχισε νά είναι συγχρόνως και έκλεκτορας τοῦ ‘Αννοβέρου, πού τά συμφέροντά του τά υποστήριξε πάντοτε δλόψυχα.

"Ο γιός του Γεώργιος δ' Β' (1727-1760) είχε κι αὐτός τις συνήθειες και τις ίδες τοῦ πατέρα του. Μά οι "Αγγλοι τούς ἀνέχτηκαν ἀπό αἰσθημα νομιμοφροσύνης, ἀλλὰ κυρίως, γιατὶ ἡταν διαμαρτυρόμενοι καὶ ἔξαιτις τῆς θέσεώς τους ἦταν ἀκίνδυνοι γιά τις ἀγγλικές ἐλευθερίες.

Πραγματικά οί δύο αὐτοί Γεώργιοι μέ τό χλιαρό ἐνδιαφέρον τους γιά τόν τόπο καὶ τήν ἔλλειψη ἐπιβολῆς τους ἀφησαν τή φροντίδα γιά τή διακυβέρνηση τῆς χώρας στό κοινοβούλιο καὶ καθιέρωσαν τή συνήθεια νά παίρνουν τους δυο πουργούς τους ἀπό τό κόμμα ἐκεῖνο πού είχε τήν πλειοψηφία στή βουλή. Ἡ συνήθεια αὐτή ήταν εύνοϊκή γιά τή στερέωση τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος. Χάρη στή μακροχρόνια ἀποχή τῆς βασιλείας, ἀπό κάθε ἀνάμειξη στά κυβερνητικά ἔργα ἐπικράτησε ἡ ἀντίληψη διτ στήν Ἀγγλία δ βασιλιάς βασιλεύει, ἀλλά δέν κυβερνᾶ.

Παράλληλα καθιερώθηκε ένα κυβερνητικό σύστημα, πού έπιβάλλει τό χωρισμό των έξουσιων. Έπειδή ό βασιλιάς είναι άνευθυνος, τήν έκτελεστική έξουσία

τήν άσκούν οι ύπουργοί, ένω πρωτύτερα τούς ύπουργούς τούς πρότεινε δι βασιλιάς. Και σιγά σιγά έπικράτησε ή συνήθεια νά γίνεται πρόεδρος τής κυβερνήσεως δι αρχηγός του κόμματος, πού είχε τήν πλειοψηφία στό κοινοβούλιο, κι έτσι αυτός άπόκτησε σχεδόν δικτατορική έξουσία πάνω στούς διποδούς του. **Η νομοθετική έξουσία** άνήκε στό κοινοβούλιο, πού άποτελούνταν από δύο βουλές, τή **Βουλή τῶν Λόρδων** και τή **Βουλή τῶν Κοινοτήτων**. Τά μέλη τής πρώτης διορίζονταν από τό βασιλιά, ένω τής δεύτερης έκλεγονταν από τό λαό, τουλάχιστο από δύο μέρος του, γιά μιά έπταστία (ἀπό τό 1716). Μέ τόν καιρό ή Βουλή τῶν Λόρδων έχασε τήν έπιρροή της πρός δημόσιο τής δεύτερης.

Στή **Βουλή τῶν Κοινοτήτων**, δπως είπαμε σέ προηγούμενο κεφάλαιο, δι πήραν δύο κόμματα, οι **Τόρις** και οι **Ούιξ**. "Οταν βασίλευαν οι δύο πρῶτοι Γεώργιοι, κυβέρνησαν οι Ούιξ, έπειδή είχαν πολεμήσει τούς **Στούναρτ** και χρησίμευαν ώς στηριγμα τής προτεσταντικής δυναστείας. **Η πολιτική** τους γιά πολύν καιρό ήταν φιλειρηνική.

Ο Ούάλπουλ (Walpole, 1676-1745), πού ήταν δι ποδι δραστήριος πρωθυπουργός αυτής τής περιόδου, κυβέρνησε έπι είκοσι ένα χρόνια (1721-1742). Απόφυγε μέ επιμέλεια κάθε σύγκρουση μέ τά άλλα κράτη. Διατήρησε καλές σχέσεις μέ τή **Γαλλία** και έξασφάλισε γιά ένα διάστημα τήν ειρήνη στήν **Ευρώπη**.

Ξαλάφρωσε τή γεωργία από τούς φόρους και έτσι κέρδισε τούς **ιδιοκτήτες** τής γῆς. Κατά τήν έποχή, πού τά άλλα κράτη έκλειναν αντηπρά τά σύνορά τους στίς έξαγωγές και εισαγωγές, αυτός έγκαινιασε ένα είδος έλευθερης συναλλαγής και κέρδισε και τούς έμπόρους. Διευκόλυνε άκομη τήν εισαγωγή πρώτων όλων και τήν έξαγωγή βιομηχανικῶν προϊόντων.

"Η έπιτυχία δικαίωσε τήν τόλμη του. Οι πόλεις, πού σήμερα είναι τά κέντρα τής άγγλικής βιομηχανίας, τήν πρώτη τους άνάπτυξη τήν είδαν στίς μέρες του. Οι έξαγωγές από 600.000 λίρες έφτασαν σέ 12.000.000 και ή άξια τῶν άκινήτων τριπλασιάστηκε.

Άλλα δι γρήγορος αυτός πλουτισμός και τά οίκονομικά μέτρα του Ούάλπουλ προκάλεσαν στή χώρα διαφθορά και ήθική κρίση. **Απέναντι σ'** αυτή τήν κατάσταση δημιουργήθηκε τότε μιά άντιδραση. **Η άπομόνωση**, στήν δποία δόηγησε τή χώρα ή φιλειρηνική πολιτική, ξεσήκωσε πολλούς έθνικιστές. Τέλος ή χαλαρή στάση του κατά τόν πόλεμο γιά τή διαδοχή στόν αδιστριακό θρόνο προκάλεσε τήν πτώση του (1742). Οι Ούιξ κράτησαν τήν έξουσία, άλλα κάτω από τήν άρχηγία τού νέου άρχηγον τους **Πίτ** (William Pitt, 1708-1778) ή δι πρῶτος Πίτ, δπως τόν λένε, ήταν ένας από τούς μεγαλύτερους πολιτικούς του Ένωμένου Βασιλείου. Σέ ήλικια 27 έτῶν έγινε βουλευτής και ήταν άντιπαλος του Ούάλπουλ, πού τόν κατηγορούσε δι ήταν υπεύθυνος γιά τή διαφθορά και τήν άνυποληψία τής **Αγγλίας**. Ήταν άνθρωπος εύθυνος σέ τέτοιο βαθμό, ώστε νά δονομάζεται **άδιαφθορος**, και συνάμα θερμός πατριώτης μέ άπεραντη περηφάνια, πού τήν έξωτερίκευε μέ θεατρική εύγλωττία. **Γι'** αυτό λοιπόν έγινε καί πολύ άγαπητός από τό λαό.

Κάτω από την ήγεσία τοῦ Πίτ ή Ἀγγλία πήρε μέρος στόν ἐπταετή πόλεμο καὶ κέρδισε τις γαλλικές ἀποικίες.

‘Ο Γεώργιος δ Γ’ (1760-1820) – Ἡ κοινοβουλευτική κρίση

Ο Γεώργιος δ Γ’ ἀνέβηκε στό θρόνο σέ ηλικία 23 χρονῶν. ἦταν ἀπλός στούς τρόπους, ἥρεμος στή ζωή, εὐλαβῆς καὶ εἰλικρινῆς. Ἀντιπαθοῦσε τή διαιφθορά καὶ εἶχε ἐμπνευστεῖ ἀπό τήν Πρωσίδα μητέρα του τήν ἰδέα δι πρέπει νά είναι πραγματικός βασιλιάς. Ἔτσι δ Γεώργιος δ Γ’ θέλησε νά μήν είναι μόνο βασιλιάς, ἀλλά καὶ νά κυβερνᾷ. Ἠθελε μάλιστα νά είναι δ πρῶτος ὑπουργός τοῦ βασιλείου. Εἶχε δηλαδή τήν ἀπαίτηση, νά ἀντικαταστήσει τήν κοινοβουλευτική κυβέρνησή μέ προσωπική. Συμφωνοῦσε σ’ αὐτό μέ τις ἀντιλήψεις τῶν Τόρις γιά τό βασιλιά καὶ γι’ αὐτό τούς συμπαθοῦσε, ἐνῷ τούς Οὐίξ τούς ἀντιπαθοῦσε.

Ἡ ἀπαίτηση αὐτή τοῦ βασιλιᾶ δημιούργησε κοινοβουλευτική κρίση. Ἡ πρώτη προσπάθειά του νά ἀνεβάσει στήν ἔξουσία τό κόμμα τῶν Τόρις προκάλεσε τήν ἐπανάσταση τοῦ λαοῦ. Ἀλλά τό 1770 ἐκμεταλλεύτηκε τήν ἐμπλοκή τῆς χώρας σέ πόλεμο στίς ἀποικίες στήν Ἀμερική, χρησιμοποίησε γιά 12 χρόνια (1770-1782) τό λόρδο Νόρθ (North) καὶ κυβέρνησε αὐταρχικά δ ἴδιος.

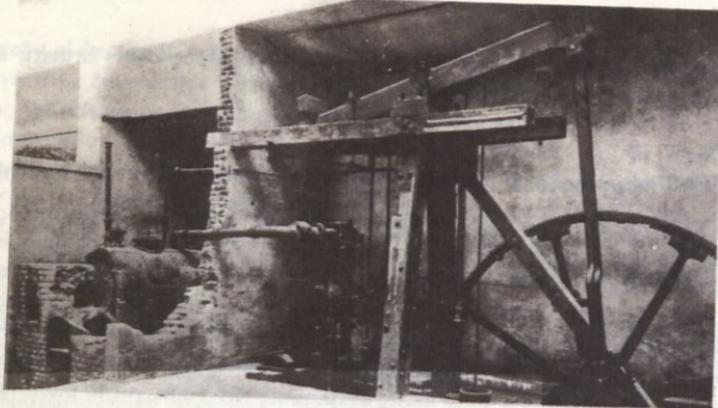
Ο ζωήρος ἐρεθισμός τῆς κοινῆς γνώμης, πού ἐκδηλώθηκε μέ τήν ἵδρυση πολιτικῶν σωματείων, μέ συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις, μέ σάτιρες καὶ τόν τύπο, κυρίως δμως τά ἀτυχήματα στόν πόλεμο ἐναντίον τῶν ἀποικιῶν στήν Ἀμερική, ὑποχρέωσαν τό βασιλιά νά ὑποχωρήσει. Ο Γεώργιος δ Γ’ βρέθηκε μπροστά σέ ἀδιέξodo καὶ ἀναγκάστηκε νά παραδώσει τήν ἔξουσία στό νεαρό γιό τοῦ Πρώτου Πίτ.

Ο Δεύτερος Πίτ (1759-1806) ἔγινε πρωθυπουργός στά 24 χρόνια του. Ἠταν ἀδιάφθορος καὶ πατριώτης, σάν τόν πατέρα του, καὶ ἤρθε στήν ἔξουσία κάτω ἀπό ἔξαιρετικές περιστάσεις. Εἶχε μέ τό μέρος του τήν κοινή γνώμη, ἀλλά τό Κοινοβούλιο ἦταν ἐναντίον του καὶ τόν καταψήφισε 16 φορές μέσα σέ 3 μῆνες. Ὡστόσο δ Πίτ, ἀντίθετα ἀπό δ, τι συνηθίζοταν, δέν παραιτήθηκε καὶ διάλυσε τό Κοινοβούλιο. Οι ἐκλογές ἔφεραν πλειοψηφία ἀφοσιωμένη σ’ αὐτόν καὶ κυβέρνησε τήν Ἀγγλία ώς ἀπόλυτος κυρίαρχος πάνω ἀπό 20 χρόνια (1783-1806).

Ἐξύψωσε τό θήικό τῆς χώρας, τακτοποίησε τά οἰκονομικά της, πού ἐπαθαν καταστροφές ἀπό τόν πόλεμο τῶν ἀποικιῶν, καὶ ἀνάπτυξε τό ἐμπόριο. Χάρτη σ’ αὐτόν μετριάστηκε ἡ ἀνάθεση ἀνάμεσα στούς Οὐίξ καὶ τούς Τόρις καὶ σχηματίστηκε ἔνα κόμμα πατριωτικό, πού ἦταν ἀφοσιωμένο στό βασιλιά καὶ στό σύνταγμα. Ἔτσι τό ἔθνος ἐνωμένο ἀντιμετώπισε τή γαλλική ἐπανάσταση, ἐναντίον τῆς δούιας δ Πίτ κήρυξε «ἔξοντωτικό πόλεμο».

‘Η ἀνάπτυξη τῆς Ἀγγλίας

Κατά τή διάρκεια τοῦ ΙΙ^{ου} αιώνα ή Ἀγγλία ἀναπτύχθηκε καὶ ἔγινε μιά ἔξαιρετικά βιομηχανική καὶ ἐμπορική χώρα. Τήν πρώτη ὁδηση γιά τή βιομηχανική ἀκμή

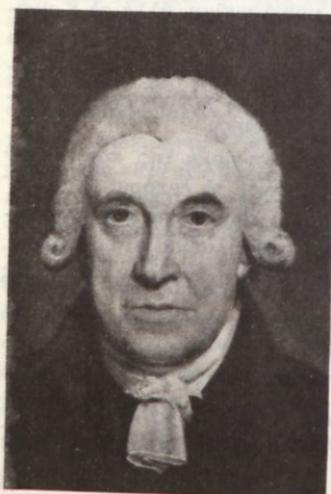

Ατμομηχανή του Ουάτ του 18ου αιώνα

τῆς χώρας τήν εδωσε ἡ ἀπότομη αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ της, πού ἀπό τό 1700 ὥς τό 1780 διπλασιάστηκε. "Υστερά ἡ χρήσιμοποίηση τοῦ κάρβουνου ἀντί γιὰ ξύλα γιά τήν ἐπεξεργασία τῶν μεταλλευμάτων τοῦ σίδερου ἤταν γιὰ τὴν Ἀγγλία, χώρα πλούσια σὲ πετροκάρβουνο καὶ σίδερο, ἡ ἀρχὴ τῆς μεταλλουργικῆς βιομηχανίας, πού γιὰ πολὺν καιρό ἔμεινε ἀσυναγώνιστη.

Σχεδόν συγχρόνως ἐπινόησαν διάφορες μηχανές, ἀνάμεσα στίς δοποῖες καὶ τήν κλωστική μηχανή, ἐνδὴ ὁ Ουάτ (Watt) ἔδινε τὴν κίνηση στὰ ἐργοστάσια τελειοποιώντας τήν ἀτμομηχανή (1769-1779). Στήν ἔξωτερική πολιτική είχαν ἀκόμη μεγαλύτερη ἐπιτυχία. Ἀφοῦ ἐκτόπισαν τοὺς ἀντιπάλους τους Ἰσπανούς, Γάλλους καὶ Ὀλλανδούς, οἱ "Ἀγγλοι ἔγιναν κυρίαρχοι στή θάλασσα καὶ οἱ ἀμαξηλάτες τῆς θάλασσας, δῶς συνήθιζαν νά δονομάζουν νωρίτερα τοὺς Ὀλλανδούς.

Τέλημες Ουάτ: τὸ πρωτοποριακὸ ἔργο του στήν τελειοποίηση καὶ ἀξιοποίηση τῆς ἀτμομηχανῆς ὑπῆρξε παράγοντας σημαντικός τῆς βιομηχανικῆς ἐποχῆς. Ἐθνική πινακοθήκη. Λονδίνο.

"Ἡ Ἀγγλία θεωροῦνταν ἡ χώρα τῶν ἐλευθεριῶν καὶ παρουσιαζόταν ὡς ὑποδειγματική σ' ὅλη τήν Εὐρώπη. Οἱ συνεδριάσεις τῶν δύο βουλῶν ἤταν δημόσιες, πού μποροῦσε δηλαδή νά τίς παρακολουθήσει ἐλεύθερα ὁ λαός, καὶ οἱ συζητήσεις πού γίνονταν σ' αὐτές δημοσιεύονταν τήν ίδια μέρα στίς ἐφημερίδες. Τήν ἐποχὴν αὐτή εἶδαν τό φᾶς πολλές ἐφημερίδες, μερικές ἀπό τίς δοποῖες ἐξελίχτηκαν σέ τεράστιους δημοσιογραφικούς ὄργανισμούς καὶ ἐξακολουθοῦν νά βγαίνουν ἀκόμη καὶ σήμερα, δῶς είναι οἱ **Καιροί** (Times), ὁ **Πρωινός Ταχυδρόμος** (Morning Post) κ.ἄ.

"Ἡ Ἀγγλία θεωροῦνταν ἡ χώρα τῶν ἐλευθεριῶν καὶ παρουσιαζόταν ὡς ὑποδειγματική σ' ὅλη τήν Εὐρώπη. Οἱ συνεδριάσεις τῶν δύο βουλῶν ἤταν δημόσιες, πού μποροῦσε δηλαδή νά τίς παρακολουθήσει ἐλεύθερα ὁ λαός, καὶ οἱ συζητήσεις πού γίνονταν σ' αὐτές δημοσιεύονταν τήν ίδια μέρα στίς ἐφημερίδες. Τήν ἐποχὴν αὐτή εἶδαν τό φᾶς πολλές ἐφημερίδες, μερικές ἀπό τίς δοποῖες ἐξελίχτηκαν σέ τεράστιους δημοσιογραφικούς ὄργανισμούς καὶ ἐξακολουθοῦν νά βγαίνουν ἀκόμη καὶ σήμερα, δῶς είναι οἱ **Καιροί** (Times), ὁ **Πρωινός Ταχυδρόμος** (Morning Post) κ.ἄ.

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

‘Η ἀπολυταρχία στή Γαλλία

Σ' δηλη τή διάρκεια τοῦ ΙΗ' αἰώνα στή Γαλλία συνεχίζεται, τυπικά τουλάχιστο, τό καθεστώς, πού είχε διαμορφωθεί ἀπό τό Λουδοβίκο τό ΙΔ'. Οἱ δύο βουρβόνοι, δ' Λουδοβίκος δ' ΙΕ' κι δ' Λουδοβίκος δ' ΙΣΤ', πού ἡ βασιλεία τους γεμίζει τόν αἰώνα, είναι ἀπόλυτοι (δηλαδή μέ ἀπεριόριστη ἔξουσία) μονάρχες, πού διοικοῦν προσωπικά οἱ ἴδιοι. Ἐπίσης καὶ τό περιβάλλον τους, τά κρατικά δργανα, ἐμπνέονται ἀπό τήν παράδοση τῆς ἀπολυταρχίας.

Μά ἡ πίστη στήν ἀπολυταρχία είχε κλονιστεῖ πιά στήν ἐποχή τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' καὶ τό χάσμα ἀνάμεσα στή βασιλεία καὶ τό λαό διευρυνόταν ἔξαιτίας τῶν μεγάλων σφαλμάτων τῶν διαδόχων του.

‘Αντιβασιλεία – Λουδοβίκος ΙΕ' (1715-1774)

Τό Λουδοβίκο ΙΔ' τόν διαδέχτηκε δ' γιός τοῦ ἐγγονοῦ του Λουδοβίκος δ' ΙΕ'. Ἐπειδή δμως δ' νέος βασιλιάς ἦταν μόλις 5 χρονῶν, ἐπί 8 χρόνια τή Γαλλία τήν κυβέρνησε δ' θεῖος του Φίλιππος τῆς Ὀρλεάνης, πού είναι γνωστός στήν ίστορία, μέ τό δνομα Régent (=ἀντιβασιλιάς). Ό Φίλιππος ἦταν ἀνθρωπος ἔξυπνος, μὲ ἄψογη ἀνατροφή καὶ εὐγενικούς τρόπους. Ἀλλά πάνω σ' αὐτόν καὶ στό διάδοχό του βάραιναν οἱ ἀμαρτίες τῆς προηγούμενης βασιλείας. Ό Λουδοβίκος ΙΔ' είχε

Τη κυρία Πομπαντούρ (Λατούρ, Παρίσι, Μουσείο Λούβρου)

πραγματικά γιά 19 χρόνια. Αυτή ρύθμιζε τά πιό σπουδαία θέματα της ειρήνης, ή τού πολέμου και οι άνωτατοι άξιωματικοί διορίζονταν μέ δική της ίνποδειξη. Τά οικονομικά καταστράφηκαν έντελως έξαιτιας της παράλογης σπατάλης, έναν τό γόντρο της Γαλλίας έπεσε πολύ ύστερα από τις άποτυχίες της στούς πολέμους και ίδιως έξαιτιας της άπωλειας τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν στήν Αμερική.

Ο Λουδοβίκος κάπου κάπου είχε και στιγμές πνευματικής διαύγειας. Γιά τούς ίνπουργούς του έλεγε ότι άσφαλδς θά καταστρέψουν τό κράτος, άλλα πρόσθετε: «Ἐν τούτοις θά διαρκέσει δσο ζούμε ἐμεῖς». Γι' αὐτό σ' αυτόν άπόδωσαν τήν περιβόητη ἔκφραση της άδιαφορίας: «Après moi le déluge (=ύστερα από ἐμένα ἄς ἔρθει δ κατακλυσμός»).

‘Ο Λουδοβίκος ὁ ΙΣΤ’ (1774-1792)

Τό Λουδοβίκος ΙΕ’ τόν διαδέχτηκε ό είκοσάχρονος ἐγγονός του Λουδοβίκος ὁ ΙΣΤ’. Ο νέος βασιλιάς ήταν καλόψυχος και ήθικός, άλλα δέν είχε μάθει τίποτε στά νιάτα του κι ως τό τέλος της ζωῆς του δέν κατόρθωσε νά καταλάβει τις ίνποθέσεις τοῦ κράτους. Ἐπί πλέον δυσκολεύοταν νά πάρει μόνος του ἀποφάσεις και δεχόταν συνεχῶς τήν ἐπίδραση αὐτῶν πού βρίσκονταν γύρω του.

Ἡ γυναίκα του, Μαρία ή Ἀντουανέττα, θυγατέρα της άυτοκράτειρας της Μαρίας της Θηρεσίας, ήταν μιά ὅμορφη και ζωηρή νέα, πού είχε συνηθίσει στήν ἐλα-

ἀφήσει ἵνα ίνπέρυγκο χρέος, πού συνεχῶς μεγάλωνε μέ τό ἐτήσιο ἔλλειμμα τοῦ προϋπολογισμοῦ. Ἡ προσπάθεια τοῦ Φιλίππου νά βελτιώσει τά οἰκονομικά, βγάζοντας χαρτονόμισμα σύμφωνα μέ τό σύστημα, πού είσηγήθηκε ό Σκότος τραπεζίτης Λόου (Law), κατάληξε σέ τρομερή χρεωκοπία.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΕ’ κυβέρνησε τή Γαλλία πάνω ἀπό 50 χρόνια (1723-1774) και ή κυβέρνησή του έμεινε ξακουστή γιά τά ἐρείπια πού σώριασε. Ἡ βασιλεία γιά τό Λουδοβίκο ΙΕ’ ήταν τό μέσο, γιά νά ίκανοποιήσει τά γονστα του δ ἄρχοντας. Ιδίως ύστερα ἀπό τόν πόλεμο γιά τή διαδοχή στόν αὐτοριακό θρόνο ἔπεσε πολύ ήθικά και τις ίνποθέσεις της Γαλλίας τις διαχειρίζονταν, δπως ἀκριβῶς ήθελαν, οι εύνοούμενοι και οι εύνοούμενες. Ἀπ’ αὐτές ή πιό γνωστή είναι ή κυρία Πομπαντούρ, πού είχε ἀστική καταγωγή και είχε πραγματικά μιά έξαιρετική δμορφιά. Τής ἔδωσε τόν τίτλο τής μαρκήσιας και αυτή ή κυρία ἀσκούσε τόση ἐπιρροή πάνω του, ώστε κυβέρνησε τή Γαλλία

Λουδοβίκος ΙΣΤ'
(Μουσείο Βερσαλλιών)

Μαρία Αντουανέττα
(Μουσείο Βερσαλλιών)

φρή και ἀφελή ζωή τῆς αὐλῆς τῆς Βιέννης. Συνήθως ήταν ἀδιάφορη γιά τὴν πολιτική, ἀλλά στὶς κρίσιμες στιγμές ἀσκησε ἀποφασιστική και μοιραία ἐπιρροή πάνω στὸ βασιλιά και τὴν κυβέρνηση. Στὴ Γαλλία δέν εἶχε πολλές συμπάθειες και οἱ ἀντίπαλοι τῆς Γαλλοαυστριακῆς συμμαχίας εἶχαν κακές διαθέσεις ἀπέναντι της. Ο λαός αὐτήν κατηγορούσε γιά τὴν ἀντίδραση τοῦ βασιλιᾶ στὶς μεταρρυθμίσεις. Τὴν δόνόμαζαν μὲν ὑπερβολική ἀγανάκτηση «ἡ Αὐστριακή» ἢ «ἡ κυρία ἀντίρρηση» (Autrichienne ή Madame veto).

*Μιραμπό : ὁ Βαβ. ἔχει μητρία στα ἀγδεαία
την μητρία των.*

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

‘Ο διαφωτισμός

‘Ανάμεσα σ’ αὐτούς πού κυβερνοῦσαν καί στό λαό ἀπό πολύν καιρό εἶχε δημιουργηθεῖ ἔνα χάσμα, πού γινόταν ὀλοένα βαθύτερο. Σπουδαῖοι συγγραφεῖς, πού τούς ὀνόμασαν φιλοσόφους καί οἰκονομολόγους, διαφώτισαν τό λαό δείχνοντας τά ψεγάδια καί τίς ἀνοησίες τοῦ καθεστώτος. Γι’ αὐτό τά χρόνια αὐτά τά ὀνόμασαν αιώνα τοῦ διαφωτισμοῦ.

Ἐναντίον τοῦ καθεστώτος ἦταν ἐκτός ἀπό τοὺς φιλοσόφους καί τοὺς οἰκονομολόγους καί πολλοὶ μορφωμένοι ὑπάλληλοι τοῦ κράτους. Ἐπίσης καί πολλοὶ κληρικοί καί εὐγενεῖς ὑποστήριξαν τή μεταρρύθμιση. Τέτοιοι ἦταν ὁ Κονδοροσάι (Condorcet), πού ἦταν εὐγενής καί ἀπό τοὺς πρώτους δημοκρατικούς τῆς Γαλλίας, ὁ Λαφαγιέ (La Fayette), πού εἶχε πάρει μέρος στὸν ἄγωνα τῶν Ἀμερικανῶν γιά τήν ἀνεξαρτησία τούς, ὁ κόμης Μιραμπό (Mirabeau), πού ἐκλέχτηκε ώς ἀντιπρόσωπος τῆς τρίτης τάξεως καί ἦταν ὁ σπουδαιότερος ρήτορας τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς Ἐπαναστάσεως.

Οἱ μεταρρυθμιστές εἶχαν ώς κοινό γνώρισμα τό δτι ἥθελαν νά βελτιώσουν τό καθεστώς καί τοὺς θεσμούς τῆς Γαλλίας σύμφωνα μέ τόν δρθό λόγο (raison). Ἀλλά ὑπῆρχαν δύο τάσεις. Ἄλλοι ἥθελαν νά κάνουν μεταρρυθμίσεις στή διοίκηση μόνο, μένοντας πιστοί στό θεσμό τῆς ἀπεριόριστης βασιλείας. Ἡθέλαν ἀκόμη νά ἐνοποιήσουν τούς νόμους, νά καθιερώσουν τή φορολογική ἰσότητα καί νά καλυτερέψουν τή θέση τοῦ χωρικοῦ. Ἐπομένως εἶχαν στό νοῦ τους ἔνα εἰδος φωτισμένης μοναρχίας σύμφωνα μέ τό σύστημα π.χ. τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Β' τῆς Αὐστρίας. Ἀντίθετα

ἄλλοι, ἐκτός ἀπό τή διοικητική, δικαστική και οἰκονομική ριζική βελτίωση, ἥθελαν ἐπί πλέον πολιτική ἐλευθερία και σύνταγμα, πού νά δίνει στό λαό τό δικαίωμα νά παίρνει μέρος στή διοίκηση τοῦ κράτους. Οἱ τελευταῖοι ἀκολούθησαν τή διδασκαλία τῶν φιλοσόφων και είχαν ώς πρότυπο τό ἀγγλικό πολίτευμα και τό πρόσφατο (ἀπό τό 1787) ἀμερικανικό. Τήν ἀνατροπή τῆς βασιλείας και τήν ἐγκαθίδρυση τῆς δημοκρατίας στήν ἀρχή πολύ λίγοι τή ζητοῦσαν.

Οἱ φιλόσοφοι

Οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς τοῦ ΙΗ' αἰώνα διαβάζονταν σ' δῆλη τήν Εὐρώπη μέ πολλή ἀγάπη και ἡ γαλλική λογοτεχνία αὐτοῦ τοῦ αἰώνα διαδόθηκε και ἐπιβλήθηκε πολύ. Οἱ συγγραφεῖς τώρα δέν ἦταν πιά ποιητές ἢ καθαροί λογοτέχνες, ἀλλά στά συγγράμματά τους ἔξεταζαν κοινωνικά και πολιτικά θέματα. Κατηγοροῦσαν αὐτηρά τό πολίτευμα, πού ἐπικρατοῦσε, και προσπαθοῦσαν νά διαδώσουν τίς νέες ἰδέες γιά τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Γ' αὐτό τούς δνόμασαν φιλοσόφους.

Πατρίδα τῶν νέων ἰδεῖν, πού τίς δνόμαζαν τότε φιλελεύθερες, ἦταν ἡ Ἀγγλία. Κατά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1648 ἐκεῖ είχε γεννηθεῖ ἡ ἀντίληψη γιά τήν κυριαρχία τοῦ λαοῦ και οἱ "Ἀγγλοί φιλόσοφοι, ἰδίως ὁ περιφήμος Τζών Λόκ (John Locke, 1632-1704), είχαν διδάξει δτι ὁ ἀνθρωπος είναι ἀπό τή φύση του ἐλεύθερος και ἔχει ἀναφαίρετο τό δικαιόωμα τῆς ζωῆς και τῆς ἰδιοκτησίας. Αὐτά είναι τά φυσικά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἄνθρωποι παραχωροῦν στό κράτος τήν ἔχουσα, πού ἀπαιτεῖται, γιά νά προστατέψει τά δικαιώματά τους. Ἀνάμεσα στό λαό και στούς κυβερνήτες ὑπάρχει ἑνα είδος συμβολαίου, πού δέν ἐπιτρέπεται νά τό παραβοῦν οἱ δευτεροί. Αὐτή είναι ἡ θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου. "Αν δμως τό κράτος, ἀντί νά προστατεύει τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, τά παραβιάζει, τότε αὐτό δέν ἔχει λόγο νά ὑπάρχει και τό συμβόλαιο, πού ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' αὐτό και στούς πολίτες, διαλύεται και οἱ πολίτες ἔχουν τό δικαιόωμα νά ἐπαναστατήσουν. Αὐτό είναι τό λεγόμενο δικαιόωμα τῆς ἀντιστάσεως.

Ἡ ἐκκλησία σύμφωνα μέ τόν Λόκ είναι μιά θεληματική ἔνωση τῶν ἀνθρώπων, γιά νά λατρεύουν ἐλεύθερα σέ δημόσιο χῶρο τό Θεό, δπως κρίνουν αὐτοί δτι είναι θεάρεστο και συμφέρον γιά τή σωτηρία τῆς ψυχῆς τους. Είτε τό κράτος είτε ἄλλη δργάνωση δέν ἔχει τό δικαιόωμα νά ἐπιβάλλει μέ τή βία ἑνα δρισμένο δόγμα οὔτε ἔναν δρισμένο τρόπο λατρείας. Αὐτή είναι ἡ θεωρία τῆς ἀνεξιθρησκείας (tolérance), δηλαδή ἡ ἀνοχή ἀπέναντι στίς ἄλλες θρησκείες.

Στήν παλιότερη γενιά τῶν Γάλλων φιλοσόφων ἀγήκουν δύο δνομαστοί συγγραφεῖς, ὁ Βολταῖρος και ὁ Μοντεσκιέ.

Ο Βολταῖρος (Voltaire, 1694-1778) καταγόταν ἀπό πλούσια ἀστική οἰκογένεια και είχε σπουδάσει σέ μιά σχολή Ἰησουιτῶν. "Οταν ἦταν ἀκόμη νέος, μάλωσε μέ κάποιον εὐγενή, ὁ δποῖος τόν ξυλοκόπησε. Κι δταν ὁ Βολταῖρος ζήτησε δικαιοσύνη, ὁ εὐγενής κατόρθωσε νά τόν κλείσει στή φυλακή τῆς Βαστίλλης. Ἀφοῦ βγῆκε ἀπό τή φυλακή, πῆγε στήν Ἀγγλία, δπου ἔμεινε ἐκεῖ 3 χρόνια. Ἡ διαμονή του στή

φιλελεύθερη καί προηγμένη χώρα τῶν Ἀγγλοσαξόνων εἶχε βαθιά ἐπίδραση στή σκέψη του.

Ο Βολταῖρος ἦταν ἔνας ἀνθρωπος τολμηρός καί μέ πολλά ἐνδιαφέροντα. Ἡταν γλαυφύρος συγγραφέας, πολυμαθής καί εὐφυολόγος μά δέν ἦταν βαθύς. Διακρίθηκε σ' ὅλα τά εἴδη τοῦ λόγου, δηλαδή ως ἐπικός ποιητής καί δραματογράφος, ως μυθιστορηματογράφος, ως σατιρικός, ως φιλόσοφος καί κριτικός, ως ιστορικός καί μαθηματικός. Κατά βάθος δ Βολταῖρος δέν εἶχε δημοκρατικές διαβέσεις οὔτε εἶχε ζωηρό ἐνδιαφέρον γιά τήν πολιτική. Ἡθελε μόνο νά καταργήσει τά ἀπάνθρωπα μέτρα τῆς ἀπολυταρχίας, τήν θανατική ποινή καί τήν κατάσχεση τῆς περιουσίας καί πολέμησε μέ μεγάλη δρμητικότητα τό μίσος πρός τίς ἄλλες θρησκείες.

Ο Μοντεσκιέ (Montesquieu, 1689-1755) εἶχε γίνει γνωστός μέ τίς Περσικές ἐπιστολές του (Lettres persanes, 1721), στίς δόποις σατίρισε τόν τρόπο τῆς ζωῆς τῶν εὐγενῶν καί τίς καταχρήσεις τῶν κυβερνητῶν. Ἀργότερα στό δονομαστό ἔργο του τό Πνεῦμα τῶν Νόμων (L'esprit des lois, 1748) ἐξέτασε μέ σύστημα καί δξύνοια τίς νέες θεωρίες γιά τό κράτος. Ἀκολουθώντας τό φιλόσοφο Ἀριστοτέλη πρότεινε νά διαιρεθούν οἱ ἔξουσίες τοῦ κράτους σέ τρεῖς, τήν νομοθετική, τήν ἐκτελεστική καί τή δικαστική. Ο Μοντεσκιέ ἦταν ἔνας ἀπό τούς πάρα πολύ σπουδαίους συγγραφεῖς τοῦ αἰώνα καί ἡ ἐπίδρασή του ἦταν πάρα πολύ γόνιμη.

Ο Βολταῖρος καί δ Μοντεσκιέ κατά βάθος Ἠταν μοναρχικοί καί ἀριστοκρατικοί. Δέ ζητοῦσαν τήν ἀνατροπή τοῦ καθεστῶτος, ἀλλά ἀπλῶς τή μεταρρύθμισή του. Δέν ἄργησε δμως νά παρουσιαστεῖ μιά νέα γενιά φιλοσόφων, πού Ἠταν πιό ἐπαναστατική καί ζητοῦσε πιό ριζική ἀλλαγή. Στή γενιά αὐτή ἀνήκουν διανοούμενοι καί συγγραφεῖς, πού βρίσκονται γύρω ἀπό τό φιλόσοφο Ντιντερό καί δνομάζονται μέ τό κοινό δνομα Ἐγκυκλοπαιδιστές, γιατί συνεργάστηκαν στήν Ἐγκυκλοπαίδεια, πού ίδρυτης τῆς ὑπῆρξε δ Ντιντερό (1751).

Ο Ντιντερό (Diderot, 1713-1784) καταγόταν, δπως δ Βολταῖρος, ἀπό τήν ἀστική τάξη καί εἶχε σπουδάσει, δπως κι ἐκεῖνος, σέ σχολή Ἰησουιτῶν. Κατά τά μέσα τοῦ αἰώνα ἀνάλαβε νά ἐκδώσει ἔνα μεγάλο Ἐγκυκλοπαιδικό λεξικό μέ τή συνεργασία πολλῶν διανοούμενων. Τό ἔργο εἶχε σκοπό νά δώσει μιά εἰκόνα τῶν ἐπιστημονικῶν καί φιλοσοφικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς του. Γιά τή σύνταξή του συνεργάστηκαν πολλοί ἐπαναστατικοί συγγραφεῖς καί ἔτσι τό ἔργο ἔγινε τό πολεμικό δργανο τῶν φιλοσόφων καί τῶν δπαδῶν τῶν νέων ίδεων. Ο κυριότερος συνεργάτης του, δ μαθηματικός Νταλαμπέρ (d'Alembert), ἔγραψε τόν πρόλογο, πού ἐκτιμήθηκε πολύ. Στούς τελευταίους τόμους συνεργάστηκαν πιό ριζοσπαστικοί συγγραφεῖς, δπως δ Ἐλβέτιος (Helvetius) κι δ βαρδνος Χόλμπαχ (Holbach), πού ἔκλιναν πρός τόν ὑλισμό καί τήν ἀθεϊσμό. Η Ἐγκυκλοπαίδεια ἐκδόθηκε ἀνάμεσα στά χρόνια 1751-1772 καί ἔγινε ἔνα μνημειώδες ἐπιστημονικό ἔργο. Ἔτσι προήλθε δ Μεγάλη Ἐγκυκλοπαίδεια (Grande Encyclopédie) τοῦ ΙΗ' αἰώνα.

Κατά τήν ἐποχή αὐτή εἶχε ἀποκτήσει φήμη μεγάλου συγγραφέα δ Ρουσσό (Jan Jacques Rousseau, 1712-1778). Ἡταν γιός ἐνός ώρολογοποιοῦ τῆς Γενεύης καί δέν εἶχε ἀποκτήσει συστηματική ἀνώτερη μόρφωση. Τό κύριο ἔργο του είναι τό Κοι-

νονικό Συμβόλαιο (Contrat Social, 1762). Ό Ρουσσό δέν ήθελε νά δργανώσει τό κράτος έχοντας ώς πρότυπο τό άγγλικό, γιατί είχε τή γνώμη δτι οι "Αγγλοι έχουν φαινομενική έλευθερία και δχι πραγματική. «Οι άνθρωποι, έλεγε, πρέπει νά συγκεντρώνονται και νά θεσπίζουν τούς νόμους άπευθείας οι ίδιοι, δπως γινόταν στά άρχαία κρατίδια, γιατί ή κοινή θέληση ζητεῖ πάντοτε τό άριστο». Ό Ρουσσό πιστεύει δτι δ άνθρωπος άπό τή φύση είναι πλασμένος καλός, άλλά τόν έχει διαφθείρει δ πολιτισμός. Γιά νά διορθωθούμε και νά άποκτήσουμε τήν παλιά άθωστητα, πρέπει νά ξαναγυρίσουμε στή φύση.

"Όταν έκδόθηκε τό Κοινωνικό Συμβόλαιο του, τό δικαστήριο τοῦ Παρισιοῦ είχε καταδικάσει τό άλλο έργο του, τόν Αίμιλιο (Emile) και είχε διατάξει τή σύλληψη τοῦ συγγραφέα. Άλλά δ Ρουσσό δραπέτευσε στήν Έλβετία. Ό Αίμιλιος είναι τό δνομαστό παιδαγωγικό σύγγραμμα τοῦ Ρουσσό μέ τό δποδο διδάσκει δτι πρέπει νά μελετήσουμε τίς φυσικές κλίσεις τοῦ παιδιοῦ και σύμφωνα μ' αυτές νά ρυθμίσουμε τήν άγωγή του. Ό Αίμιλιος έκτιμήθηκε ίδιως στή Γερμανία και άνανέωσε τήν παιδαγωγική έπιστημη. Γενικά ήταν πάρα πολύ σπουδαία ή έπιδραση τοῦ Ρουσσό. Οι πιό ριζοσπαστικοί άπό τούς έπαναστάτες είχαν συνήθως στά χείλη τους γνῶμες και φράσεις δικές του, ένδ δ συναισθηματικός και δνειρεμένος συγγραφικός τρόπος του προετοίμασε τό ρομαντισμό τοῦ ΙΘ' αιώνα.

Οι οίκονομολόγοι

Οι γνῶμες γιά τόν πλούτο τῶν λαῶν και τή διοίκηση τῶν οίκονομικῶν τοῦ κράτους ήλλαξαν κατά τό ΙΗ' αιώνα. Οι συγγραφεῖς, πού δσχολήθηκαν στά συγγράμματά τους μέ τά ζητήματα τής πολιτικής οίκονομίας, δπως λέμε σήμερα, ήταν κυρίως Γάλλοι και δνομάστηκαν Οίκονομολόγοι.

Κατά τό ΙΖ' αιώνα πίστευαν δτι δ πλούτος μιᾶς χώρας άποτελεῖται άπό τό ποσό τοῦ χρυσοῦ πού ίπάρχει σ' αύτήν και δχι μέσο γιά τήν άπόκτηση τοῦ χρυσοῦ θεωρούσαν τό έξαγωγικό έμπόριο. Τό ΙΗ' αιώνα δ Γάλλος Κεναί (Quesnay, 1694-1774) διδάξει δτι ή γη είναι ή πηγή τοῦ πλούτου, γιατί καλλιεργώντας την παράγουμε τό καθετί, πού θέλουμε, και γι' αύτό οι πραγματικοί παραγωγοί είναι οι γεωργοί. «Φτωχοί γεωργοί, έλεγε, σημαίνει φτωχό κράτος και φτωχό κράτος σημαίνει φτωχός βασιλιάς». Οι δπαδοί τής θεωρίας αύτής δνομάστηκαν φυσιοκράτες. Ό Γκουρναί (Gournay, 1712-1759) έξαλλοι διδάξει δτι ή έπεμβαση τοῦ κράτους στήν οίκονομική ζωή είναι έπιζήμια και άπαιτησε τέλεια έλευθερία τής παραγωγῆς και τοῦ έμπορίου "laissez faire, laissez passer". (λαϊσσέ φαίρ, λαϊσσέ πασσέ).

Τίς θεωρίες αύτές τίς συστηματοποίησε δ πιό διάσημος άπό τούς οίκονομολόγους τοῦ ΙΗ' αιώνα, δ Σκότος Άδάμ Σμιθ (Adam Smith, 1723-1790), στό δνομαστό έργο του Έρευνες γιά τή φύση και τά αίτια τοῦ πλούτου τῶν έθνων. Διδασκε δτι τόν πλούτο τόν παράγει ή έργασία μέ δλες τίς μορφές της και, γιά νά πετύχουμε τήν εύημερία τῶν άνθρωπων, πρέπει νά άφησουμε τόν καθένα νά δουλεύει, δπως θέλει. Οι άνθρωπινοι νόμοι, πού έχουν σκοπό τάχα νά προστατέψουν τό κοινό συμφέρον,

φέρνουν άκριβῶς τό αντίθετο αποτέλεσμα. «Τό ἄτομο, δταν δουλεύει γιά δικό του λογαριασμό, δδηγεῖται ἀπό ἔνα ἀόρατο χέρι, γιά νά συμβάλει στό κοινό καλό». Αύτή είναι ή θεωρία του ἐλεύθερου συναγωνισμού, πού στηρίζεται στήν προσφορά καί στή ζήτηση τῶν ἀγαθῶν.

Ἐτσι κατά τό ΙΗ' αιώνα, ἀντίθετα πρός τό προστατευτικό σύστημα τῆς ἐποχῆς τοῦ μερκαντιλισμοῦ, ἐπικράτησε ἡ ἀρχή τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου καί τῆς βιομηχανίας. Αύτή είναι ή λεγόμενη φιλελεύθερη τάση η λιμπεραλισμός (Liberalismus).

Φωτισμένη δεσποτεία

Οι νέες ίδεες γιά τό κράτος καί τά ἀνθρώπινα δικαιάματα διαδόθηκαν σ' ὅλη τήν Εὐρώπη, ἔκαμαν βαθιά ἐντύπωση στούς λαούς καί δέν ἄφησαν ἀσυγκίνητους τούς ήγεμόνες.

Πραγματικά, πολλοί κυβερνήτες ἀσπάστηκαν τίς καινούριες ίδεες εἴτε γιατί πίστευαν σ' αὐτές είτε γιατί είχαν συμφέρον καί προσπάθησαν νά τίς ἐφαρμόσουν στή διοίκησή τους. Τή νέα ἀντίληψη τή συνόψιζαν στό ἀξίωμα: «Ο ήγεμόνας πλάστηκε γιά τό λαό ἡ τό κράτος δέν είναι κτήμα τοῦ ήγεμόνων». Τούς ήγεμόνες αὐτούς τούς ὀνόμασαν φωτισμένους δεσπότες (Φρειδερίκος ὁ Μέγας, Ἰωσήφ ὁ Β', Αἰκατερίνη ἡ Β') καί τό σύστημα φωτισμένη δεσποτεία.

Οι ήγεμόνες αὐτοί, ἀν καί εἰλικρινά φρόντιζαν γιά τό καλό τῶν ὑπηκόων τους, ηθελαν νά τό κάνουν αὐτό χωρίς τή συνεργασία τους. Ἡ ἀρχή τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου τῆς Πρωσίας ήταν: «Ολα γιά τό λαό καί τίποτε μέ τό λαό». Ἐνθαρρύνουν τή γεωργία, καταργοῦν τά τελωνεῖα, κατάσκευάζουν δρόμους, διώρυγες, λιμάνια, φροντίζουν γιά τήν ἐκπαίδευση, καταργοῦν ἡ περιορίζουν τή δουλοπαροικία καί μετριάζουν τίς σκληρές ποινές. Ἀποφεύγουν δμως κάθε πολιτική ἀλλαγή.

ΙΔ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΣΤΙΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

I. ΑΠΟΙΚΙΑΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Αποικιακοί λαοί

Οι Πορτογάλοι και οι Ισπανοί προηγήθηκαν στήν ανακάλυψη και τήν έξερεύνηση τῶν νέων χωρών, ἀλλά δέ φάνηκαν ἄξιοι τῆς μεγάλης τύχης τους. Καί οι δύο ἡταν λαοί λίγο δημιουργικοί και λιγότερο προοδευτικοί. Κατέλαβαν τίς νέες χώρες στό δνομα τοῦ βασιλιᾶ τους και τίς ἐκμεταλλεύτηκαν μέ τρόπο κακό, γιατί ἥθελαν νά πλουτίσουν χωρίς κόπο. "Οσοι ἀπό αὐτούς ἐγκαταστάθηκαν στίς νέες χώρες δέχτηκαν τήν ἐπίδραση τοῦ κλίματος ἡ ἀναμίχτηκαν μέ τούς ντόπιους και ἔξελιχτηκαν σέ δκνηρούς λαούς.

Οι Όλλανδοι έδειξαν μεγαλύτερη ίκανότητα. Έκμεταλλεύτηκαν τις Ινδίες πιό μεθοδικά, δημιουργησαν σπουδαία ναυτιλία και τό IZ αιλώνα είχαν στά χέρια τους τό διαμετακομιστικό έμποριο δλου τοῦ κόσμου. Παράλληλα άναπτυξαν στή χώρα τους άξιόλογο πολιτισμό, ή ιδωτική ζωή προόδεψε και άκμασε η τέχνη, ίδιως ή ζωγραφική. Άλλα και τό άποικιακό σύστημα τῶν Όλλανδῶν είχε μειονεκτήματα. Τιρυσαν περισσότερο έμπορικούς σταθμούς παρά πραγματικές άποικιες. Θεωροῦσαν τις άποικιες μόνο ώς μέσο, για νά πλουτίσουν, φάνηκαν συμφεροντολόγοι και άναξιοπρεπεῖς άπέναντι στούς ντόπιους.

"Υστερα ἀπό τούς Ὀλλανδούς ἤρθαν οἱ Γάλλοι καὶ οἱ "Αγγλοι. Οἱ βασιλιάδες

τῆς Γαλλίας προσπάθησαν πολύ νά δημιουργήσουν ἀποικιακό κράτος. Ο γαλλικός ἀποικισμός ἦταν περισσότερο κρατική ἐπιχείρηση, ἀλλά οἱ ἔδιοι οἱ Γάλλοι δέν ἔδειξαν πραγματικό ἐνδιαφέρον γιά τίς ὑπερπόντιες κτήσεις. Οἱ εὐγενεῖς ἔπαιρναν τὴν ἄδεια ἀπό τὸ βασιλιά νά ἐκμεταλλευτοῦν τῇ νέᾳ χώρᾳ, πού ἀνακαλυπτόταν, τὴν καταλάμβαναν στὸ ὄνομα τοῦ βασιλιὰ τους καὶ τὴν κυβερνοῦσαν ώς γαλλική ἐπαρχία. Στίς νέες χῶρες συνήθως ἔστελναν καταδίκους καὶ πολὺ λίγους γεωργούς. Τούς ἐπιχειρηματίες τούς ἀκολουθοῦσαν ἴεραπόστολοι καὶ ὁ Κλήρος ἀποκοῦσε μεγάλη δύναμη στίς ἀποικίες. Τό πιο μεγάλο μέρος π.χ. τῆς γῆς στόν Καναδά ἦταν ἰδιοκτησία τοῦ Κλήρου. Γενικά ἡ ἀποικιακή πολιτική στῇ Γαλλία εἶχε λίγους θαυμαστές. Ό Βολταΐρος π.χ. ἔλεγε δότι ἀπορεῖ γιατὶ οἱ Γάλλοι καὶ οἱ "Ἄγγλοι σφάζονται μεταξύ τους γιά λίγα πλέθρα χιονιοῦ, ἐννοώντας τὴν κοιλάδα τοῦ 'Οχαίο, καὶ οἱ περισσότεροι πολιτικοὶ τῆς Γαλλίας εἴχαν τή γνώμη δτι «μία τετραγωνική λεύγα στίς Κάτω Χῶρες ἀξίζει περισσότερο ἀπό μία ἀποικία».

"Αντίθετα, τίς ἀγγλικές ἀποικίες τίς δημιουργησε ἡ ἀτομική πρωτοβουλία. Τό ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰώνα ἔγινε μεγάλη ἔξοδος τῶν "Ἄγγλων στίς ἀποικίες. Αὐτούς δέν τούς ἔστειλε ὁ βασιλιάς ἡ ἡ κυβέρνηση, ἀλλά ἔφυγαν μόνοι τους, γιά νά βροῦν νέα πατρίδα. Δέν ἦταν σάν τούς Γάλλους ἀποίκους κατάδικοι, ἀλλά ἄνθρωποι ἐλεύθεροι μέ ζωηρή ἀντίληψη τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ πήγαιναν στίς ἀποικίες, γιά νά βροῦν περισσότερη ἐλευθερία ἀπό δση εἴχαν στήν πατρίδα τους. Οἱ πουριτανοί π.χ. ἀπό τίς καταπίεσεις τήν ἐποχή τοῦ Ιακώβου μετανάστευσαν δημαδικά στή Βόρεια Αμερική.

"Η ἀγγλική ἀποικία δέν ἔξαρτιόταν ἀπό τή μητρόπολη, ἀλλά εἶχε δική της ξεχωριστή διοίκηση, δικούς της νόμους, δπως συνέβαινε στίς ἀρχαίες ἐλληνικές ἀποικίες. Οἱ "Ἄγγλοι ἀποικοι ἦταν ἀναπτυγμένοι, ἔβγαζαν ἐφημερίδες καὶ τύπωναν βιβλία.

Γιά δλους αὐτούς τούς λόγους οἱ "Ἄγγλοι ἀναδείχτηκαν πολύ σπουδαῖος ἀποικιακός λαός. "Αν καὶ παρουσιάστηκαν τελευταῖοι στόν ἀποικισμό, ξεπέρασαν δλους τούς ἄλλους καὶ κατόρθωσαν νά δημιουργήσουν πέρα ἀπό τόν ωκεανό ἔναν ἀληθινό νέο κόσμο, μία δεύτερη Εὐρώπη, πού ξεπερνοῦσε μάλιστα τήν παλιά σέ ζωντανία καὶ δημιουργική πνοή.

"Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι στίς ἀποικίες

Κατά τό ΙΗ' αἰώνα ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας ἀμφισβήτισε, τήν κυριαρχία τῆς "Άγγλιας στή θάλασσα καὶ προσπάθησε νά τήν κερδίσει ἡ Γαλλία. "Υπῆρξαν χρόνια κατά τά δποια ἀναπτύχθηκε τό γαλλικό ναυτικό σέ βαθμό ἐπικίνδυνο γιά τό ἀγγλικό. Οἱ Γάλλοι ἀπόκτησαν σπουδαῖες ἀποικίες στήν Αμερική καὶ στίς Ινδίες καὶ ὁ ἀνταγωνισμός τῶν δύο κρατῶν ἔφασε σέ μεγάλη δξύτητα. Κάθε σύγκρουση στήν Εὐρώπη εἶχε ώς ἀποτέλεσμα τόν πόλεμο στίς ἀποικίες καὶ κάθε φιλονικία στίς ἀποικίες εἶχε ἀντίκτυπο στήν Εὐρώπη.

Στή Β. Αμερική οἱ Γάλλοι εἴχαν ἐγκατασταθεῖ κατά τίς ἀρχές τοῦ ΙΖ' αἰώνα στή χερσόνησο Ακαδία καὶ στόν κόλπο τοῦ Αγίου Λαυρεντίου. (Saint Laurent).

Ακόμη πιό βόρεια έξερεύνησαν και κατέλαβαν τόν **Καναδά** και άπό τό 1673 κατέβηκαν στήν κοιλάδα τοῦ Μισσισιππή και τήν άπέραντη πεδιάδα, πού άνακάλυψαν, τήν δύναμασαν **Λουιζιάνα** τιμητικά γιά χάρη τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'.

Οἱ "Αγγλοι κατέλαβαν στήν άρχη τή **Βιργινία** κι ἔτσι ἐγκαταστάθηκαν νοτιότερα. Ἀργότερα οἱ "Αγγλοι πουριτανοί, προσπαθώντας νά ξεφύγουν άπό τίς καταπίέσεις τοῦ 'Ιακώβου τοῦ Α', κατέλαβαν τή χώρα ἀνάμεσα στή **Βιργινία** και τίς γαλλικές ἀποικίες και τήν δύναμασαν **Νέα Αγγλία**. Ἐδῶ άπό τό 1608 ως στά 1732 ίδρυθηκαν 13 ἀγγλικές ἀποικίες (Βιργινία, Μασσαχουσέτη, Νέα Υόρκη, Καρολίνα, Γεωργία κ.τ.λ.), πού άποτέλεσαν τόν πυρήνα τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν τῆς Αμερικῆς.

Οἱ Γάλλοι και οἱ "Αγγλοι στήν ἐκμετάλλευση τῶν Ἰνδιῶν ἀκολούθησαν τό παράδειγμα τῶν Ὀλλανδῶν. Ὁργάνωσαν δηλαδὴ ἐμπορικές ἑταιρίες γιά τή διεξαγωγή τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ ἀγγλική ἑταιρεία ίδρυθηκε στά 1599 και δράγανωσε διάφορους ἐμπορικούς σταθμούς, πού βάση τους ήταν τό **Μανδράς** (Madras) στήν ἀνατολική παραλία τῆς Ἰνδικῆς χερσονήσου.

Ἡ γαλλική ἑταιρεία ίδρυθηκε στά 1604 και σχεδόν είχε τόν ἵδιο δργανισμό. Κατέλαβε μερικά νησιά στήν **Ίνδικό Όκεανό**, ιδίως τή **Μαδαγασκάρη**, και στήν ἐποχή τοῦ Κολμπέρ διενεργούσε ζωηρό ἐμπόριο. Οἱ Γάλλοι ίδρυσαν ἀκόμη και πολλούς ἐμπορικούς σταθμούς στήν **Ίνδική παραλία**, μέ κέντρο τους τό **Ποντισερύ** (Pondichéry) στά νότια τοῦ **Μανδράς**.

Ἐτσι οἱ Γάλλοι και οἱ "Αγγλοι ήταν ἀντιμέτωποι στήν **Άμερική** και στίς **Ίνδιες** και δ ἀνταγωνισμός μεταξύ τους ἔδωσε ἀφορμή σέ μακροχρόνιους σκληρούς ἄγωνες. Κατά τούς μεγάλους πολέμους στήν **Εὐρώπη** ἀνάμεσα στίς δύο χῶρες διεξαγόταν ζωηρός ἀγώνας και στίς ἀποικίες. Οἱ "Αγγλοι ἀποικοὶ ήταν πιό πολυάριθμοι και πιό δραστήριοι άπό τούς Γάλλους και τό κράτος τους ἔδειξε μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιά τίς ἀποικίες. Κατά τόν **Ἐπταετή πόλεμο** (1756-1763) οἱ "Αγγλοι κατέλαβαν τίς γαλλικές ἀποικίες στήν **Άμερική** και υστερα ἀπό τούς να πολεόντειους πολέμους μέ τήν **Ειρήνη τοῦ Παρισιού** (1815) ἀναγνωρίστηκε ή κυριαρχία τῆς **Άγγλιας** πάνω σ' αὐτές.

Τόν ἵδιο ἀκριβῶς καιρό οἱ "Αγγλοι κυρίεψαν τό **Ποντισερύ** και κατέλαβαν τούς γαλλικούς σταθμούς τῶν **Ίνδιῶν**. Μέ τήν ειρήνη τοῦ 1763 τό ἔδωσαν πίσω αὐτό μαζί μέ ἄλλες τέσσερις θέσεις, ἀλλά ή **Γαλλία** υποχρεώθηκε νά μή διατηρεῖ στρατό στό **Ποντισερύ**. Ἐτσι ή **Γαλλία** ἔχασε τό ἀποικιακό κράτος τῆς στήν **Άμερική** και στίς **Ίνδιες**.

Τό ἀποικιακό κράτος τῆς **Άγγλιας**

Οἱ "Αγγλοι είχαν ἐγκατασταθεῖ πιά σταθερά στή **B.** **Άμερική**. Ἀφοῦ δμως ἔδιωξαν τούς Γάλλους άπό τίς **Ίνδιες**, στράφηκαν στήν κατάκτηση τῆς μεγάλης χερσονήσου. Τήν κατάκτησή της τήν δργάνωσε δ λόρδος **Κλάιβ** (Clive), πού ήταν διευθυντής τῆς ἑταιρείας τῶν **Ίνδιῶν**. Παίρνοντας ἀφορμή άπό τό φόνο λίγων "Αγγλων, ἀρχισε τόν πόλεμο ἐναντίον τῶν θιαγενῶν και μέσα σέ 10 χρόνια (1757-1767)

κυρίεψε τή **Βεγγάλη**. Ή αγγλική κυβέρνηση προβλέποντας διτι ό ίνδικός χώρος θά είχε ίδιαίτερη άξια στό μέλλον κράτησε γιά τόν έαυτό της τίς κατακτημένες χώρες και διόρισε τόν Κλάύδιο ικανή τους.

Γύρω στά 1600 οι 'Ολλανδοί είχαν άνακαλύψει τήν άνατολική παραλία τής Αύστραλίας. Άλλά τή νέα ήπειρο τήν έξερεύνησε ό αγγλος θαλασσοπόρος Κούκ (Cook) και τήν κατέλαβε στό δύναμι τοῦ βασιλιᾶ τής Αγγλίας (1770). Οι 'Αγγλοι ίδρυσαν άποικια στή θέση τής σημερινής πόλεως Σιδνεύ (Sydney). Έτσι λοιπόν μπήκαν οι στερεές βάσεις τοῦ άποικιακοῦ κράτους τής Αγγλίας.

II. Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΩΝ ΕΝΩΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ

Οι άποικίες έναντιον τής Μητροπόλεως

Ό επταετής πόλεμος έδωσε δύως είδαμε στήν Αγγλία τήν κυριαρχία στή Β. Αμερική. Άλλα 13 χρόνια ύστερα από τό τέλος τοῦ πολέμου οι αγγλικές άποικιες, έπαναστάτησαν έναντιον τής Μητροπόλεώς τους και ύστερα από άγώνα 7 χρόνων άποκτησαν τήν άνεξαρτησία τους.

Οι δεκατρεῖς άποικιες τής Β. Αμερικής είχαν αυτοδικηση κάτω από τήν αγγλική κυριαρχία. Οι βορειότερες άποτελούνταν από μικροκαλλιεργητές, άπογόνους τῶν πουριτανῶν, πού είχαν έγκαταλείψει τήν πατρίδα τους στήν έποχή τοῦ Ιακώβου τοῦ Α'. Αργότερα, δυταν έπικράτησε ό Κρόμβελ και έπιβλήθηκε ή Δημοκρατία, πολλοὶ εὐγενεῖς έφυγαν από τήν Αγγλία και έγκαταστάθηκαν στίς νότιες άποικιες, δηπού καλλιεργοῦσαν στίς μεγάλες φυτείες τους καπνό και βαμβάκι χρησιμοποιώντας δούλους. Οι θαλασσοπορίες και ό συνεχής πόλεμος έναντιον τῶν ιθαγενῶν και τῶν Γάλλων άποικων είχαν άναπτύξει τή δραστηριότητα και τήν άποφασιστικότητα τῶν Αγγλων άποίκων. Ο πληθυσμός τῶν άποικων κατά τό ΙΗ' αιώνα έφτανε τά δύο έκατομμύρια.

Οι άποικιες έξαρτιόνταν οίκονομικά από τή Μητρόπολη και τό έμποριό τους τό κανόνιζε ή αγγλική κυβέρνηση. Σύμφωνα μέ τή μερκαντιλική πολιτική, πού έπικρατούσε στά χρόνια αυτά, οι άποικιες ήταν υποχρεωμένες νά έξάγουν τίς πράτες όλες τους μόνο στήν Αγγλία και από αυτήν πάλι νά προμηθεύνονται τά βιομηχανικά προϊόντα, πού άπαγορευόνταν ή παραγωγή τους στίς άποικιες.

Ή κυβέρνηση τῶν Ονίξ, πού ήταν μιά κυβέρνηση βιομηχάνων και έμπορων, είχε έκμεταλλευτεῖ άχορταγα τίς άποικιες.

Ό επταετής πόλεμος δημιούργησε μεγάλες οίκονομικές δυσκολίες στήν Αγγλία. Ή κυβέρνηση, γιά νά μπορέσει νά τά βγάλει πέρα, άναγκάστηκε νά φορολογήσει πιό βαριά τίς άποικιες και έπέβαλε άρκετά άπογορευτικά μέτρα, πού ξεσήκωσαν τούς άποικους.

Η έπανασταση

Άφορμή στόν έρεθισμό τῶν πνευμάτων έδωσε ό λεγόμενος φόρος τοῦ χαρτο-

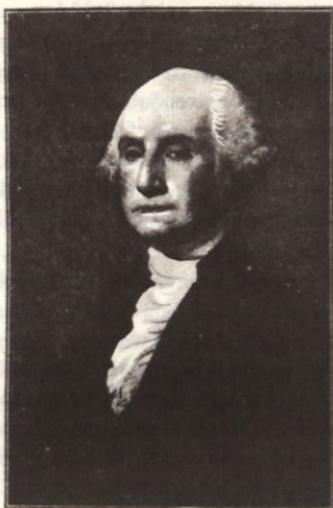
σήμου. Σύμφωνα μέ τήν ἀγγλοσαξονική ἀντίληψη δ φορολογούμενος ἔπερε πότε δίοις νά ἀποφασίζει γιά τοὺς φόρους του. Τό ἀγγλικό λοιπόν κοινοβούλιο δέν είχε τό δικαίωμα νά ἐπιβάλλει φόρους στίς ἀποικίες, γιατί αὐτές δέν ἀντιπροσωπεύονταν στό κοινοβούλιο. Ἡ κυβέρνηση τῆς Βιργινίας διαμαρτυρήθηκε ὑποστηρίζοντας τά ἔξης: «Οι πρῶτοι ἀποικοὶ ἔφεραν μαζί τους και μετάδωσαν στοὺς ἀπογόνους τους δλα τά προνόμια κι δλες τίς ἐλευθερίες τῶν "Ἀγγλῶν ὑπηκόων. Ἡ γενική συνέλευση τῆς ἀποικίας ἔχει τό ἀποκλειστικό δικαίωμα νά εἰσπράττει φόρους ἀπό τοὺς κατοίκους τῶν ἀποικιῶν, και κάθε προσπάθεια, γιά νά σφετεριστεῖ κάποιος ἄλλος αὐτή τήν ἔξουσία, είναι παράνομη, ἀντισυνταγματική καὶ ἀδικη και πάει νά καταστρέψει τήν ἀγγλική, καθώς και τήν ἀμερικανική ἐλευθερία».

Ἡ ἀγγλική κυβέρνηση κατάργησε τό φόρο τοῦ χαρτοσήμου και στή θέση του ἐπέβαλε τόν τε-

λωνειακό φόρο γιά δρισμένα εἰδη, πού εἰσάγονταν στήν Ἀμερική. ብ φορολογία δέν ἦταν σπουδαία, ἄλλα οι τελωνοφύλακες, πού ἐγκατάστησε ἡ Ἀγγλία μέ τήν πρόφαση αὐτή, ἐμπόδιζαν τό λαθρεμπόριο, πού διεξαγόταν σέ πολὺ μεγάλη ἕκταση. Γι' αὐτό προκλήθηκε μεγάλη ἐπανάσταση. Ἰδίως στή Βοστόνη ἔγινε σύγκρουση λαοῦ και στρατοῦ. Τότε ἡ ἀγγλική κυβέρνηση ἐπέμεινε μόνο στή φορολογία τοῦ τσαγιοῦ, ἄλλα οι Ἀμερικανοί δέν ἐπέτρεψαν νά ἔσεφορταθοῦν τά πλοῖα, πού ἔφερναν τσάι. Στή Βοστόνη μιά δύμάδα ἀπό κατοίκους, πού είχαν μεταφιεστεῖ σέ ἴνδι-άνους, ἀνέβηκαν σέ τρία πλοῖα, πού βρίσκονταν στό λιμάνι και ἔριξαν τά κιβώτια τοῦ τσαγιοῦ στή θάλασσα. Αὐτό ἔστηκε τήν κοινή γνώμη στήν Ἀγγλία ἐναντίον τῶν κατοίκων τῆς Βοστόνης και δόθηκε διαταγή νά γίνει ἀποκλεισμός τοῦ λιμανιοῦ της.

Τότε οἱ ἀποικίες ἔστειλαν ἀντιπροσώπους στή Φιλαδέλφεια, γιά νά συσκεψοῦν γιά τήν κατάσταση. ብ συνέλευση τῆς Φιλαδέλφειας δημοσίευσε τή Διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων, μέ τήν όποια διαμαρτυρόταν ἐναντίον τῆς φορολογίας, και ἀποφάσισε τόν ἀποκλεισμό τῶν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων. ብ ἀγγλική κυβέρνηση κατάφυγε στή βία και ἔστειλε ἐναντίον τῆς Βοστόνης στρατιωτική δύναμη, ἄλλα ἡ πολιτοφύλακή τῆς Μασσαχουσέττης πήρε τά δπλα και δ ἀγγλικός στρατός πολιορκήθηκε στή Βοστόνη ἀπό τοὺς ἔθνοφορουρούς τῆς Νέας Ἀγγλίας.

Ἡ συνέλευση τῆς Φιλαδέλφειας τότε δήλωσε δτι ἡ ἅμυνα τῆς Μασσαχουσέτης είναι κοινή ὑπόθεση δλων τῶν ἀποικιῶν. Γι' αὐτό ἀποφάσισε νά συγκροτήσει στρατό και διόρισε ὡς ἀρχιστράτηγο τό γαιοκτήμονα τῆς Βιργινίας Γεώργιο Οὐάσιγκτον (Washington, 1732-1799), πού είχε ἀποκτήσει φήμη στόν πόλεμο ἐναντίον

Ὁ Γεώργιος Οὐάσιγκτον

τῶν Γάλλων καὶ ἐπιβαλλόταν μέ τήν εὐθύτητα τοῦ χαρακτήρα του. Οἱ κάτοικοι κάθε ἀποικίας ἔξελεξαν ἐπαναστατική κυβέρνηση, πού κατάρτισε ἴδιαίτερο σύνταγμα. Μέ αὐτό οἱ ἀποικίες γίνονταν ἀνεξάρτητα κράτη, δημοκρατίες.

Ἡ πιό σπουδαία ἀπό δλες τίς ἀποικίες, ἡ Βιργινία, πρόταξε στὸ σύνταγμά της, τή διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτή εἶναι ἔνα ἔγγραφο μὲ μεγάλη σπουδαιότητα, γιατὶ ἀποκρυσταλλώνει τίς ἀντιλήψεις γιά τό νέο πολίτευμα καὶ χρησίμευσε ως ὑπόδειγμα γιά τίς ἄλλες ἀποικίες, καθώς καὶ γιά τή διακήρυξη τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789. Οἱ ἀρχές πάνω στίς ὁποῖες στηρίζεται εἶναι οἱ ἔξῆς:

α) **τὸ φυσικὸ δίκαιο.** Ὁ ἀνθρωπὸς ἀπό τή φύση γεννιέται ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος καὶ ἔχει δρισμένα ἀπαράγραπτα δικαιώματα, πού εἶναι τό δικαίωμα τῆς ζωῆς, τῆς περιουσίας, τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς ἀσφάλειας.

β) **Ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ.** Κάθε ἔξουσία ἀνήκει στό λαό καὶ πηγάζει ἀπ' αὐτόν, ἐνῶ οἱ ἄρχοντες εἶναι ἐντολοδόχοι καὶ ὑπάλληλοι του.

γ) **Τὸ πολίτευμα.** Τό τελειότερο πολίτευμα, σύμφωνα μὲ τή διακήρυξη, εἶναι ἡ δημοκρατία, γιατὶ δημιουργεῖ στόν πολίτη τήν πιό μεγάλη εὐτυχία καὶ ἀσφάλεια καὶ εἶναι περισσότερο ἔξασφαλισμένη ἀπό τόν κίνδυνο τῆς κακῆς διοικήσεως.

δ) **Ο χωρισμός τῶν ἔξουσιῶν.** Ἡ νομοθετική ἡ ἐκτελεστική καὶ ἡ δικαστική ἔξουσία πρέπει νά χωριστοῦν, δπως δίδαξε ὁ Μοντεσκιέ.

ε) **Ἡ ἐκλεγμένη κυβέρνηση.** Γιά νά προλαβαίνονται αὐταρχικές παραβάσεις τῶν δύο πρώτων ἔξουσιῶν, πρέπει νά τίς ἀναλαμβάνουν ἀπλοὶ ἰδιώτες, πού ἐκλέγονται κατά μικρά χρονικά διαστήματα.

Τό ἀγγλικό κοινοβούλιο ἀποφάσισε νά στείλει 6 χιλιάδες στρατό, γιά νά πολεμήσει ἐναντίον τῶν ἀποικιῶν. Ἀλλά, ἐπειδή ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀγγλίας δέ βρήκε ἀρκετούς Ἀγγλους γιά στρατολογία, ἀγόρασε τό στρατό πολλῶν μικρῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας. Τότε οἱ Ἀμερικανοί, πού κατά βάθος δέν θθελαν νά χωριστοῦν ἀπό τήν Ἀγγλία, ἔξοργίστηκαν, δταν ἔμαθαν δτι ὁ βασιλιάς ὅπλιζε ἔνενους ἐναντίον τους. Κάτω ἀπό αὐτές τίς περιστάσεις ἀναπτύχθηκε ἐθνικό ἀμερικανικό αἴσθημα καὶ ἡ συνέλευση τῆς Φιλαδέλφειας κήρυξε τήν ἀνεξαρτησία τῶν ἀποικιῶν στίς 4 Ἰουλίου τοῦ 1776.

Ἐτσι ἄρχισε ὁ ἀγώνας τῶν ἀποικιῶν γιά τήν ἀνεξαρτησία τους, ὁ δποῖος κράτησε ἐπτά χρόνια (1776-1783). Οἱ Ἀμερικανοί, δέν είχαν στρατό δργανωμένο, ἀλλά είχαν ἀποφασιστικότητα καὶ ἔνθερμους ἀρχηγούς. Ἡ ὑπόθεσή τους ξεσήκωσε ἐνθουσιασμό σ' δλη τήν Εὐρώπη καὶ ἰδίως στή Γαλλία. Ὁ περίφημος πολιτικός ἀπό τή Βοστόνη Βενιαμίν Φραγκλίνος (Franklin) στάλθηκε στήν αὐλή τοῦ βασιλιὰ τῆς Γαλλίας, δπου ἐργάστηκε μέ μεγάλη ἐπιδεξιότητα γιά τήν ἀμερικανική ὑπόθεση. Τέλος, ἡ Γαλλία ἐκλεισε ἐπίσημη συμμαχία μέ τούς ἐπαναστάτες, ἐνῶ ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ Ὀλλανδία ἐπενέβηκαν ἐπίσης γ' αὐτούς. Μά καὶ στήν Ἀγγλία ὑπῆρχαν πολλοὶ πού συμπαθοῦσαν τήν ἐπανάσταση τῶν Ἀμερικανῶν. Τελικά, μέ τήν Εἰρήνη τῶν Βερσαλλιῶν (1783) ἡ Ἀγγλία ἀναγνώρισε τήν ἀνεξαρτησία τῶν ἀποικιῶν.

Τό πολίτευμα

Οι πολίτευες της Β. Αμερικής ένώθηκαν σέ μια δημοσπονδία μέ τὸν τίτλο **Ένωμένες Πολίτευες τῆς Ἀμερικῆς** (United States of America, συντομογραφικά U.S.A.). Σύμφωνα μέ τὸ σύνταγμα, ποὺ ἵσχει ἀπό τὸ 1787, ἡ κυβέρνηση τῆς ένωσεως ἔχει ἐδρα τὴν Οὐάσιγκτον, διευθύνει τὴν ἐξωτερική πολιτική, τὰ στρατιωτικά καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νά ἐπιβάλλει φόρους καὶ νά κόβει νόμισμα.

Τή νομοθετική ἔξουσία τὴν ἀσκεῖ τὸ **Κογκρέσο** (Congress), πού σύμφωνα μέ τὴν ἀγγλοσαξονική ἀντίληψη ἀποτελεῖται ἀπό δύο βουλές, τῇ **Βουλῇ τῶν ἀντιπροσώπων** καὶ τῇ **Γερουσίᾳ**. Ἡ πρώτη ἀποτελεῖται ἀπό ἀντιπροσώπους τῶν πολιτειῶν, ποὺ ἐκλέγονται ἀπευθείας ἀπό τοὺς ἐκλογεῖς ἀνάλογα μέ τὸν πληθυσμό τῆς καθεμιᾶς, ἐνῷ ἡ δεύτερη ἀποτελεῖται ἀπό δύο γερουσιαστές ἀπό κάθε πολιτεία, ἄσχετα μέ τὸν πληθυσμό της, ποὺ τοὺς ἐκλέγει ἡ ἰδιαίτερη βουλή κάθε πολιτείας.

Τή ἐκτελεστική ἔξουσία τὴν ἀσκεῖ ὁ **Πρόεδρος**, πού ἐκλέγεται γιά μιά τετραετία ἀπό ἀντιπροσώπους τῶν πολιτειῶν, οἱ ὅποιοι ἐκλέγονται εἰδικά γι' αὐτὸν τὸ σκοπό. Αὐτός είναι ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ, διαπραγματεύεται τίς συνθήκες καὶ διορίζει τοὺς ὑπαλλήλους. Αὐτός διορίζει καὶ τοὺς ἀνώτερους λειτουργούς τοῦ κράτους μέ τὴ συγκατάθεση τῆς Γερουσίας.

Τή δικαστική ἔξουσία τὴν ἀσκεῖ τό **Άνωτατο Δικαστήριο**, πού γνωμοδοτεῖ κάθε φορά πού δημιουργεῖται ζήτημα γιά τὴν ἔρμηνεία τοῦ συντάγματος ἢ τῶν νόμων, πού ρυθμίζουν τή λειτουργία τῆς συμπολιτείας.

Οἱ 3 ἔξουσίες είναι ἀνεξάρτητες. Τό Κογκρέσο συνέρχεται αὐτοδικαίως κάθε χρόνο καὶ ὁ Πρόεδρος δέ δικαιοῦται οὕτε νά ἀναβάλλει τή συνέλευση οὕτε νά τό διαλύσει. Ἀλλά καὶ τό Κογκρέσο δέν ἔχει καμιά ἔξουσία πάνω στὸν Πρόεδρο καὶ στοὺς **Υπουργούς**, πού στὴν Αμερική ὀνομάζονται Γραμματεῖς καὶ δέ λαμβάνονται ἀπό τή **Βουλή**, ἀλλά εἶναι ἐξωκοινοβουλευτικά πρόσωπα. Ὁ Πρόεδρος δημοσ ἔχει τό δικαίωμα νά ἀπαιτήσει ἀπό τή **Βουλή** νά συζητήσει αὐτή ἔναν ἀπό τὴν ἀρχή ἔνα νόμο, πού ψήφισε. Ἀλλά σ' αὐτήν τὴν περίπτωση, γιά νά ἀποκτήσει ἵσχυ δ νόμος, πρέπει νά ψηφιστεῖ ἀπό τά δύο τρίτα τῶν ἀντιπροσώπων. Ἐπειδή δημοσ σπάνια πετυχαίνεται μιά τέτοια πλειοψηφία, ἐπιστροφή νόμου ἀπό τὸν Πρόεδρο γιά νά συζητηθεῖ ἔναν ἰσοδυναμεῖ μέ ἀρνηση ἢ ἀκύρωσή του. Αὐτό είναι τό λεγόμενο νεῖο τοῦ Πρόεδρου.

Κάθε πολιτεία ἀποτελεῖ ἰδιαίτερο κράτος μέ αὐτοδιοίκηση, δική του βουλή καὶ δική του κυβέρνηση. Ἡ **Όμοσπονδία** ἀπό τὴν ἀρχή δέν περιορίστηκε στὶς ἀρχικές 13 πολιτεῖς, ἀλλά μποροῦσε νά διευρυνθεῖ, γιατὶ κάθε πολιτεία, μόλις ἀποκτοῦσε 50 χιλιάδες πληθυσμό, είλε τό δικαίωμα νά ἀποτελέσει ἰδιαίτερη πολιτεία.

Οἱ **Ένωμένες Πολιτεῖς** προδόδευσαν γρήγορα. Κατά τό τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα είχαν δημιουργηθεῖ κιόλας νέες πολιτεῖς. Ἀγόρασαν ἀπό τό Ναπολέοντα τὴν περιοχή τοῦ **Μισσισιππῆ** καὶ τή **Φλωρίδα** ἀπό τὴν **Ισπανία**. Τό **Τέξας** ἀποσχίστηκε ἀπό τό **Μεξικό** καὶ προσχώρησε στή μεγάλη συμπολιτεία. Μά αὐτό ἔγινε ἀφορμή νά ἔξεπάσει πόλεμος ἀνάμεσα στὶς **Ένωμένες Πολιτεῖς** καὶ στό **Μεξικό**, στὸν ὅποιο νίκησαν οἱ Πολιτεῖς καὶ μέ τὴν εἰρήνη τοῦ 1848 ἀπόκτησαν καὶ τὴν **Καλιφόρνια**.

ΙΕ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΜΕΓΑΛΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

I. ΟΙ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Οι αἰτίες

Κατά τό τέλος τοῦ ΙΗ' αἰ. στή Γαλλία ὑπῆρχε μιά γενική ἐπιθυμία νά ἀλλάξει τό καθεστώς. Οἱ καταχρήσεις τῆς μοναρχίας τῶν Βουρβόνων, τά προνόμια² τῶν εὐ-γενῶν καὶ τοῦ ἀνώτερου Κλήρου, ἡ ἄθλια³ κατάσταση τῶν κατώτερων τάξεων καὶ ἡ ἐπίδραση τῶν Γάλλων φιλοσόφων καὶ λογοτεχνῶν τοῦ Διαιφωτισμού ἤταν τά κυριότερα αἴτια, πού δόδγησαν στήν τεράστια κινητοποίηση, πού δονομάστηκε **Γαλλική ἐπανάσταση**. Στά παραπάνω πρέπει νά προστεθοῦν καὶ τό ἐλκυστικό παράδειγμα⁴ τῆς Ἀγγλίας καὶ ἡ ἐπίδραση τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἐνωμένων⁵ Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς.

Τό παλιό καθεστώς

Τό πολίτευμα σ' δόλοκληρο τό ΙΗ' αιώνα έξακολουθεῖ νά είναι, δπως εἴπαμε και πρωτύτερα, **ἀπόλυτη μοναρχία**. Ό βασιλιάς κυβερνᾷ μέ λίγους ἀνώτερους κρατικούς ὑπαλλήλους, πού τούς ἐκλέγει ο ἴδιος. Ἐπιβάλλει τούς νόμους, δρίζει τούς φόρους και διαθέτει, δπως τοῦ ἀρέσει, τό δημόσιο πλοῦτο.

‘Η Γαλλία δέν είχε ένοποιηθεί έντελῶς. Οἱ νόμοι, ἡ φορολογία, οἱ τρόποι τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν, τά μέτρα, τά σταθμά καὶ τό νόμισμα διαφέρουν ἀπό μιά

περιοχή στήν άλλη. Αύτό προκαλεῖ σύγχυση και μεγάλα έμποδια στό έμπόριο.

Οι κάτοικοι τής Γαλλίας διαιροῦνταν σέ τρεις τάξεις: στίς δύο προνομιούχες, δηλαδή τούς εύγενεις και τόν Κλήρο, και στό λαό ή τρίτη τάξη, τήν Tiers état, δπως τήν δύναμαζαν οι Γάλλοι. Οι δύο προνομιούχες τάξεις άποτελούσαν μία μικρή μειονωφεία, περίπου τά δύο έκατοστά τού συνολικού πληθυσμού. Σέ σύνολο 25 περίπου έκατομμυρίων οι εύγενεις και δ ἀνώτερος Κλήρος ήταν 500 χιλιάδες περίπου.

Οι εύγενεις ήταν άπογονοι τῶν ἀρχαίων πολεμιστῶν ή ἄνθρωποι, στούς δποίους δι βασιλιάς είχε δώσει τόν τίτλο τού εύγενη. Ήταν κύριοι τού περισσότερου μέρους τής γῆς, ἀπαλλάσσονταν ἀπό τή φορολογία και ἔπαιρναν μέ εὐκολία τίς ἀνώτερες θέσεις.

Ο Κλήρος ἀποτελοῦνταν ἀπό 130.000 πρόσωπα. Ἀπ' αύτά οι 5-6 χιλιάδες ἀποτελοῦσαν τόν ἀνώτερο Κλήρο (ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, ἡγούμενοι), πού είχε μεγάλα εἰσοδήματα. Είχαν ἀπέραντα κτήματα (τό 1/3 τής γαλλικῆς γῆς) και ἄλλη περιουσία ἀπό δωρεές τῶν βασιλιάδων και τῶν πιστῶν. Τίς θέσεις αὐτές τῶν κληρικῶν, οι δποῖες τούς ἔδιναν πολλά εἰσοδήματα, δι βασιλιάς συνήθως τίς παραχωροῦσε στούς δευτερότοκους γιούς τῶν εύγενῶν, πού τίς ἐκμεταλλεύνονταν ὡς τιμάρια και ζοῦσαν στήν Αὐλή, ἔχοντας τίς ἀπολαύσεις τῶν εύγενῶν.

Ἀπέναντι σ' αύτή τή μειονηφεία τῶν προνομιούχων ὑπῆρχε δι μεγάλος δγκος τού λαοῦ, ή Tiers état, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό τούς καλλιεργητές τής γῆς, τούς ἐμπόρους και τούς ἐπαγγελματίες τῶν πόλεων, δηλαδή τούς ἀστούς. Ή ἀστική τάξη (bourgeoisie) κατά τό τέλος τού ΙΗ' αιώνα βρισκόταν σέ ἄνοδο. Είχε νά παρουσιάσει ἐπιχειρηματίες και ἐπαγγελματίες μέ οίκονομική ἀνεξαρτησία, γιατρούς, δικηγόρους και διανοούμενους. Αύτή θά δώσει τούς σπουδαιότερους ἀρχηγούς κατά τήν Ἐπανάσταση.

II. ΜΟΝΑΡΧΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ἡ σύγκληση τῶν τάξεων

Τά οίκονομικά τού κράτους είχαν φτάσει σέ ἀδιέξοδο. Ἐν τούτοις οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες τῶν ὑπουργῶν Τυργκό (Turgot) και Νεκέρ (Necker) ἀπότυχαν, γιατί συνάντησαν τήν ἀντίδραση τής αὐλῆς και τῶν εύγενῶν. Ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ', ἐπειδή πιεζόταν ἀπό τήν ἀνάγκη, κάλεσε σέ συνέλευση τίς Γενικές Τάξεις (États Généraux), δηλαδή τούς ἀντιπροσώπους τῶν τριῶν τάξεων, πού ἀπό τίς μέρες τού Ρισελιέ (1614) δέν είχαν κληθεῖ σέ συνέλευση. Οι ἀντιπρόσωποι συγκεντρώθηκαν γιά συνεδρίαση στίς 5 Μαΐου τού 1789 στίς Βερσαλλίες. Οι πατριῶτες, δπως δύναμαζαν τούς δπαδούς, τῶν μεταρρυθμίσεων, ήταν εύχαριστημένοι ἀπό τό βασιλιά, γιατί είχε ἐπιτρέψει τό διπλασιασμό τῶν ἀντιπροσώπων τής Τρίτης Τάξεως. Σέ 1200 ἀντιπροσώπους πάνω ἀπό 600 ἀνήκαν στήν τρίτη τάξη και ἀνά 300 περίπου στήν τάξη τῶν εύγενῶν και τού Κλήρου (285 εύγενεις, 308 κληρικοί, 621 τρίτη τάξη).

(2)

(6)

(1)

9 για την σερια
1302

‘Αλλά άμέσως άπό τήν άρχη δημιουργήθηκε σοβαρό ζήτημα. Οι άντιπρόσωποι τής τρίτης τάξεως ήθελαν νά ψηφίζουν κατ’ απομο, γιατί υπολόγιζαν δτι μέ τήν ύποστηριξη τῶν μεταρρυθμιστῶν ἐφημερίων, θά είχαν τήν πλειοψηφία. ‘Αντίθετα, οι προνομιούχοι ἐπέμεναν νά ψηφίζουν κατά τάξεις, δπότε θά είχαν αὐτοί τήν πλειοψηφία. ‘Ἐπειδή δμως δέν υποχωροῦσαν οι εὐγενεῖς και οι κληρικοί, οι άντιπρόσωποι τής τρίτης τάξεως, στούς δποίους είχαν προσχωρήσει και 15 ἐφημέριοι, άνακηρυξαν τούς ἑαυτούς τους ἀντιπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ θηνους, δηλαδή ‘Εθνοσυνέλευση (Assemblée nationale). Αυτή ήταν η πρώτη ἐπαναστατική πράξη τής συνελεύσεως, πού ἀνάτρεπε τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε ώς τότε (17 Ιουνίου 1789).

Ο βασιλιάς τάχτηκε μέ τό μέρος τῶν εὐγενῶν και τοῦ Κλήρου και ἔδωσε διαταγή νά κλείσουν τήν αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων, μέ τήν πρόφαση πώς θά ἐτοιμαστεῖ γιά τή βασιλική συνεδρίαση. ‘Αλλά οι άντιπρόσωποι, ἔχοντας ἐπικεφαλῆς τους τόν πρόεδρο τής συνελεύσεως ἀστρονόμο Μπαιγύ (Bailly) και τόν ἀββά Σιεγίες (abbé Sieyés), κατέλαβαν τήν αἴθουσα τῶν ἀνακτόρων, πού χρησιμοποιοῦσαν ώς σφαιριστήριο, (γιά νά παίζουν μπιλιάρδο), συνεδρίασαν ἐκεῖ παρά τήν ἀπαγόρευση και δρκίστηκαν δτι δέ θά χωριστοῦν, προτοῦ δώσουν σύνταγμα στή Γαλλία. ‘Η πράξη αυτή δνομάστηκε ‘Ορκος τοῦ σφαιριστηρίου (20 Ιουνίου 1789). Στίς 23 Ιουνίου ἔγινε η ἐπίσημη συνεδρίαση, πού προετοιμαζόταν, και πήραν μέρος και οι 3 τάξεις. Ο βασιλιάς παρουσιάστηκε στήν αἴθουσα και δήλωσε μέ αὐταρχικό υφος δτι τά προνόμια είναι ἀπαραβίαστα και ἔδωσε διαταγή νά ψηφίζουν κατά τάξεις. ‘Αλλά δετερα ἀπό τό τέλος τής συνεδριάσεως ή Τρίτη Τάξη ἔμεινε μόνη τής στήν αἴθουσα και μέ πρόταση τοῦ περιφημού κόμη Μιραμπό κήρυξε τά μέλη τής έθνοσυνελεύσεως ἀπαραβίαστα. Οι περισσότεροι κληρικοί και ἀρκετοί εὐγενεῖς ἐνώθηκαν μέ τήν τρίτη τάξη. Τότε ο βασιλιάς ἀναγκάστηκε νά υποχωρήσει.

Ἐξέγερση τοῦ Παρισιοῦ – Βαστίλη

Ο βασιλιάς σκέφτηκε νά χρησιμοποιήσει βία ἐναντίον τής συνελεύσεως και συγκέντρωσε γύρω ἀπό τίς Βερσαλλίες στρατιωτική δύναμη, ίδιως ἀπό Ελβετούς και Γερμανούς τής φρουρᾶς του. Αυτό δμως προκάλεσε μεγάλο ἀναβρασμό στήν πρωτεύουσα. ‘Αλλά, δταν ἔφτασε η εῖδηση δτι ο βασιλιάς ἀπόλυτε τό μεταρρυθμιστή θηνούργο Νεκέρ, ἔσπασε η ἐπανάσταση.

Η μανία τοῦ πλήθους στρεφόταν ἐναντίον τοῦ φρουρίου τής Βαστίλης, πού χρησίμευε ώς φυλακή γιά πολιτικούς καταδίκους. Στίς 14 Ιουλίου τοῦ 1789 δ λαός τοῦ Παρισιοῦ ἐπιτέθηκε σ’ αὐτό και, ἀφοῦ τό κατέλαβε δετερα ἀπό αίματηρή σύγκρουση, ἔσφαξε τή φρουρά και γκρέμισε τό μιστό φρούριο.

Η πτώση τής Βαστίλης σήμαινε τό τέλος τής ἀπολυταρχίας στή Γαλλία. Οι πόλεις κατάρτισαν δημοτικά συμβούλια και έθνοφρουρές. ‘Αρχηγός τής έθνοφρουρᾶς τοῦ Παρισιοῦ ήταν δ νεαρός μαρκήσιος Λαφαγιέτ, πού είχε ἀποκτήσει μεγάλη φήμη.

"Οταν ἔπεσε ή Βαστίλλη, δ ἀδερφός τοῦ βασιλιά, δ κόμης τοῦ Ἀρτουά, πού ἦταν ἔνας ἀπό τούς πολύ ἀσυμβίβαστους ἀπολυταρχικούς, μαζί με πολλούς ἀπό τὴν ἀνώτερη ἀριστοκρατία ἐγκατάλειψε τὴ Γαλλία. Αὐτούς τούς ἀκολούθησαν πολλοί δυσαρεστημένοι εὐγενεῖς καὶ κληρικοί. Οἱ δραπέτες αὐτοί, πού δονομάστηκαν Ἐπι-*grés*, συγκεντρώθηκαν στή Γερμανική περιοχή τοῦ Ρήνου, ιδίως στίς ἐκκλησιαστικές ἡγεμονίες Κολωνία, Μαγεντία κ.ἄ. καὶ ἐργάζονταν ἐναντίον τῆς Ἐπαναστάσεως.

‘Η νύχτα τῆς 4ης Αὐγούστου – Κατάργηση τῶν προνομίων

Ύστερα ἀπό τὴν ἔξέγερση τοῦ Παρισιοῦ ἀκολούθησαν ἐπαναστάσεις σ' δῆλη τῇ Γαλλίᾳ. Κάτω ἀπό τὴν ἐπίδραση τῶν γεγονότων ἡ ἐθνοσυνέλευση κατάργησε κατά τὴν νυκτερινή συνεδρίαση τῆς 4ης Αὐγούστου τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ Κλήρου, δηλαδή τὰ φεουδαρχικά δικαιώματα καὶ τὸ φόρο τῆς δεκάτης, καθὼς καὶ τίς ἄλλες ἀπαλλαγές τους ἀπό τὴν φορολογία. Οἱ εὐγενεῖς μέσα σὲ ἀπερίγραπτη συγκίνηση δήλωσαν δτὶ παραιτοῦνται ἀπό τὰ δικαιώματά τους καὶ ἀκολούθησαν ἐκδηλώσεις συναδελφώσεως ἀνάμεσα στούς ἀντιθέτους. ‘Ο Λουδοβίκος ξανάφερε στή θέση του τό Νεκέρ, ἀναγνώρισε τὴν κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ καὶ ἐπιχείρησε νά πάρει πάλι τὴν ἔξουσία.

‘Η διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου

‘Η συνέλευση ἀφῆσε κατά μέρος τό σκοπό, γιά τὸν δποῖο κλήθηκε, δηλαδή νά τακτοποιήσει τά οἰκονομικά τοῦ κράτους, καὶ ἀνάλαβε νά συντάξει σύνταγμα γιά τὴ Γαλλία, δηλαδή μιὰ βασική νομοθεσία, πού νά ρυθμίζει στό ἔξῆς τὴ διοίκηση τῆς χώρας. Γι' αὐτὸ δηλαδή πρώτη συνέλευση δονομάστηκε ἀπό τίς 9 Ιουλίου τοῦ 1789 Συντακτική Συνέλευση (*Assemblée constituant*). ‘Υστερα ἀπό πρόταση τοῦ Λαφαγιέτ καὶ σύμφωνα μέ τό πρότυπο τῆς Ἀμερικῆς ή Συνέλευση πρόταξε στό σύνταγμα γενικές ἀρχές γιά τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη.

‘Η διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, δπως δονομάστηκε ἡ ἔκθεση αὐτῶν τῶν ἀρχῶν, εἶναι ἔνα ἔγγραφο μέ μεγάλῃ σπουδαιότητα καὶ ἡ πιό ριζοσπαστική πράξη τῆς συνέλευσεως. Σ' αὐτὴν κηρύσσονται ἡ ἐλευθερία, ἡ ίσοτητα μπροστά στό νόμο, ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως ἐναντίον κάθε καταπιέσεως ὡς φυσικά δικαιώματα, δηλαδή ὡς κοινά γιά κάθε ἀνθρωπο ἄσχετα ἀπό τὴν καταγωγή, τὴν ἔθνοτητα καὶ τὴ φυλή του.

Τό νέο πολιτικό καὶ κοινωνικό καθεστώς

Τό σύνταγμα, πού κατάρτισε ἡ πρώτη συντακτική συνέλευση, ἄλλαξε ριζικά τό πολιτικό καὶ κοινωνικό καθεστώς τῆς Γαλλίας.

Οἱ σπουδαιότερες διατάξεις του εἶναι οἱ ἔξῆς:

1) Διατηρεῖται ἡ κληρονομική βασιλεία, ἀλλά δ βασιλιάς ἔχει μόνο τὴν ἐκτελεστική ἔξουσία.

2) Ή νομοθετική έξουσία άσκεται άπό άντιπροσώπους τοῦ Εθνους, πού ἐκλέγονται μέ την προφορία καὶ ἀποτελοῦν μόνο μία βουλὴ.

3) Ή δικαστική έξουσία, καθὼς καὶ κάθε ἄλλη, πηγάζει ἀπό τὸ λαό. Οἱ δικαστές πρέπει νά ἐκλέγονται ἀπό τὸ λαό καὶ οἱ δίκες νά διεξάγονται σὲ δημόσιο χῶρο, δου μπορεῖ νά τις παρακολουθήσει δποιος θέλει.

4) Τά ἐκκλησιαστικά κτήματα μέ τεράστια χρηματική ἀξία κηρύχτηκαν ἔθνικά.

5) Τά μοναχικά τάγματα καταργήθηκαν καὶ οἱ ιερεῖς καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἔγιναν δημόσιοι ὑπάλληλοι, πού μισθοδοτοῦνταν ἀπό τὸ κράτος. Τά φιλανθρωπικά ἰδρύματα, πού ὡς τότε τά συντηροῦσε δ Κλῆρος, ἀνάλαβε νά τά συντηρήσει τό κράτος.

Οἱ ιερεῖς ὑποχρεώθηκαν νά ὀρκιστοῦν πίστη στό νέο πολίτευμα. Πολλοὶ δμως ἀρνήθηκαν νά ὀρκιστοῦν καὶ γι' αὐτό δνομάστηκαν ἀνώμοτοι (insertmentés), ἀλλά οἱ χωρικοὶ τούς σέβονταν αὐτούς περισσότερο ἀπό αὐτούς πού ὀρκίστηκαν. Οἱ ιερεῖς πού δέν ὀρκίστηκαν ἀντιδροῦσαν ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ παλιοῦ ἀπολυταρχικοῦ καθεστώτος βρήκαν σ' αὐτούς ἴσχυρό στήριγμα.

Τώρα πιά δέν ὑπῆρχαν ταξικές διαφορές στή Γαλλία, γιατί ή τάξη τῶν εὐγενῶν καταργήθηκε.

Ἡ φυγή τοῦ βασιλιᾶ

Ἡ μερίδα τῆς συνελεύσεως, πού είχε τήν πλειοψηφία, ἦταν μοναρχική καὶ ἔδειχνε σεβασμό πρός τό πρόσωπο τοῦ βασιλιᾶ. Ἀλλά οἱ ἐπαναστατοί σύλλογοι, ή περίφημη Λέσχη τῶν Ἰακωβίνων (Jacobins) καὶ ή Λέσχη τῶν Κορνελιέ (Cordeliers), πού δνομάστηκαν ἔτσι ἀπό τά δμώνυμα μοναστήρια δπου συνεδρίαζαν, μέ τά πολυνάριθμα παραρήματά τους στίς ἐπαρχίες, διάδιναν δημοκρατικές ἰδέες.

Στίς 5 Ὁκτωβρίου τοῦ 1789 μία διαδήλωση τοῦ λαοῦ, πού ἀποτελοῦνταν κατά μεγάλο μέρος ἀπό γυναίκες τῆς ἀγορᾶς, πήρε ἀφορμή ἀπό τήν ἔλλειψη ψωμοῦ, τράβηξε πρός τίς Βερσαλλίες καὶ συγκρούστηκε μέ τή φρουρά τῶν ἀνακτόρων. Ὁ βασιλιάς μέ συμβουλή τοῦ Λαφαγιέτ ἐγκατάλειψε τίς Βερσαλλίες καὶ ἐγκαταστάθηκε στό Παρίσι. Ἐκεῖ στήν πρωτεύουσα μεταφέρθηκε μαζί του καὶ ή Ἐθνοσυνέλευση. Ἀπό τότε δ βασιλιάς βρισκόταν κάτω ἀπό τήν ἔξουσία τοῦ λαοῦ τοῦ Παρισιοῦ καὶ τῆς ἔθνοφορυρᾶς. Γιά νά ἀντιμετωπιστεῖ ή οἰκονομική κρίση, ή Συνέλευση χρησιμοποίησε τά ἐκκλησιαστικά κτήματα ὡς ἀντιστάθμισμα καὶ τύπωσε χαρτονόμισμα (assignats).

Ἡ Ἐπανάσταση, ἀφοῦ ἀποκατάστησε τήν ἴσοτητα καὶ τήν ἐλευθερία, θέλησε νά διακηρύξει καὶ τήν ἀδελφοσύνη σύμφωνα μέ τό τριτλό σύνθημά της (Liberté-égalité-fraternité). Κατά τήν πανηγυρική γιορτή τῆς συναδελφώσεως (Fête de Féderation), πού γιορτάστηκε στίς 14 Ιουλίου τοῦ 1790 κατά τήν ἐπέτειο τῆς καταλήψεως τῆς Βαστίλλης, δ βασιλιάς ὀρκίστηκε στό νέο σύνταγμα κάτω ἀπό τίς ζητωκραυγές τοῦ λαοῦ καὶ ή ἐπανάσταση φαινόταν δτι ἔλληξ.

Στό μεταξύ δ Μιραμπό, πού τόν κατηγοροῦσαν δχι ἄδικα δτι συνθηκολόγησε μέ τήν αὐλή, πέθανε καὶ τόν ἔθαψαν μέ μεγάλες τιμές. Ὁ βασιλιάς ἔχασε αὐτό τόν

Αρχική

καλό σύμβουλο, ένας άπόκτησαν μεγάλη έπιρροή οι άρχηγοι των έπαναστατικῶν σωματείων, ίδιως ὁ Ρομπεσπιέρ (Robespierre), ὁ άρχηγός των Κορντελιέ Νταντόν (Danton) καὶ ὁ διάσημος Μαρά (Marat), ὁ ἐκδότης τῆς ἐφημερίδας «L'ami du Peuple (= ὁ φίλος τοῦ λαοῦ)».

Κάτω ἀπό τις περιστάσεις αὐτές ὁ βασιλιάς ἀποφάσισε νά χτυπήσει τὴν ἐπανάσταση μὲν μιά τολμηρή ἀπόπειρα. Στίς 20 Ιουνίου τοῦ 1791 ἔφυγε μαζί μὲ τὴν οἰκογένειά του ἀπό τὴν πρωτεύουσα πρός τὰ βελγικά σύνορα. Είχε σκοπό νά φτάσει στὸ Βέλγιο καὶ νά μπει ἐπικεφαλῆς τῶν αὐτοεξόριστων εὐγενῶν καὶ τοῦ ἔξουσου στρατοῦ, πού τοὺς ὑποστήριξε. Στό δρόμο δῶμας τὸν γνώρισαν, τὸν ἔπιασαν καὶ τὸν δόδγησαν πίσω στὸ Παρίσι. Τότε ἡ Συνέλευση τοῦ ἀφαίρεσε τὴν ἔξουσία καὶ ἀσκήσει αὐτῇ δᾶλες τὶς ἔξουσίες. Μά ἡ προσπάθεια τῶν ἀντιμοναρχικῶν νά καταλύσουν τὴ βασιλεία ἀπότυχε. Ὁ βασιλιάς ἐπανάλαβε τὸν δρόκο του στὸ σύνταγμα καὶ ἀνάλαβε πάλι τὴν ἔξουσία. Στό μεταξύ ἡ συνέλευση συμπλήρωσε τὸ σύνταγμα καὶ διαλύθηκε στίς 30 Σεπτεμβρίου τοῦ 1791. Ἡ Συντακτική Συνέλευση κατάργησε τὸ παλιό καθεστώς, καθόρισε τὰ πλαίσια τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας καὶ ἐμπιστεύτηκε τὴν ἀνώτατη ἔξουσία στοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ. Ἡ ἐργασία αὐτῆς τῆς Συνέλευσεως ἦταν ἡ πιό ωφέλιμη σ' δῆλη τὴν περίοδο τῆς Ἐπαναστάσεως.

'Ο Μιραμπό

Ἡ Νομοθετική Συνέλευση (1791-1792)

Σύμφωνα μὲ τὸ νέο σύνταγμα ἔξέλεξαν τὴν τακτική βουλή, πού ὁνομάστηκε Νομοθετική Συνέλευση (Assemblée legislative) καὶ συνεδρίασε τὴν 1 Οκτωβρίου 1791. Ἀποτελέστηκε ἀπό νέους ἄντρες, γιατὶ ἡ Συντακτική μέ πρόταση τοῦ Ρομπεσπιέρ είχε ἀποφασίσει κανένα ἀπό τὰ μέλη τῆς νά μήν ἐκλεγεῖ γιά τὴ νέα συνέλευση. "Ετσι ἡ Νομοθετική Συνέλευση στερήθηκε τοὺς ἔμπειρους ἄντρες, πού είχαν δώσει τὸ σύνταγμα στὴ Γαλλία.

Ἀπό τὶς πρῶτες συνεδριάσεις τῆς ἡ Νομοθετική Συνέλευση βρέθηκε χωρισμένη σὲ κόμματα. Στὴ δεξιὰ πτέρυγα τοῦ Βουλευτηρίου κάθονταν οἱ συνταγματικοὶ μοναρχικοί, πού είχαν τὴν πλειοψηφία. Στὴν ἀριστερὴ πλευρά ἦταν οἱ μετριοπαθεῖς δημοκρατικοί, πού είχαν χάσει τὴν ἐμπιστοσύνη τους πρός τὸ βασιλιά ὅπερα ἀπό τὴν προσπάθειά του νά δραπετεύσει. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἦταν μέλη τῆς Λέσχης τῶν Ιακωβίνων καὶ διακρίνονταν γιά τὴν εὐχέρεια τοῦ λόγου. Ἐπειδὴ δῶμας μερικοὶ σπουδαῖοι ἀρχηγοὶ τους κατάγονταν ἀπό τὴν περιοχὴ τοῦ ποταμοῦ Ζιρόνδη (Gironde), τὸ κόμμα τους ὁνομάστηκε Ζιρόνδινοι (Girondins). Στὴν ἀριστερὴ ἄκρη καὶ στὶς πιό ψηλές θέσεις τοῦ βουλευτηρίου κάθονταν οἱ λίγοι ἐπα-

ναστατικοί, πού άνηκαν στά ακρα. Αύτοί ήταν μέλη τής λέσχης τῶν Κορντελιέ, πού τούς δόνόμασαν Ὀρεινούς (Montagnards) και ἀπ' αὐτούς οἱ ἀνατρεπτικοὶ δονομάστηκαν γενικά δρεινοί η ὄρος (Montagne), ἐνῶ ἀντίθετα οἱ συντηρητικοὶ δονομάστηκαν πεδινοί η πεδιάδα (Plaine).

‘Ο πόλεμος – ‘Η ἐπανάσταση τῆς 10 Αὐγούστου 1792

Τήν ἀνοιξη τοῦ 1792 οἱ Γερμανοί ἡγεμόνες, ιδίως δ ἀντοκράτορας τῆς Αὐστρίας και δ βασιλιάς τῆς Πρωσίας, ἔξωθήθηκαν ἀπό Γάλλους μετανάστες και ἀπό τίς μυστικές ὑποκινήσεις τοῦ Λουδοβίκου και τῆς Ἀντουανέττας και ήταν ἔτοιμοι νά εἰσβάλουν στό γαλλικό ἔδαφος, γιά νά συντρίψουν τήν Ἐπανάσταση. Στή Γαλλία δλα τά κόμματα γιά ἀντίθετους λόγους ἥθελαν τὸν πόλεμο. ‘Ετσι λοιπόν ή Συνέλευση κήρυξε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Αὐστρίας (20 Ἀπριλίου 1792). ‘Η ἀπειλητική προκήρυξη τοῦ ἀρχιστρατήγου τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ **Μπραυνσχβέικ** (Braunschweik), ἀντί νά ἐκφοβίσει τούς ἐπαναστάτες, ἀντίθετα προκάλεσε μεγάλο ἐρεθισμό.

‘Ολόκληρη ή Γαλλία ἄρχισε νά κινητοποιεῖται. Στήν πρωτεύουσα συγκεντρώνονταν ἰθελοντές ἀπό δλα τά σημεῖα. Στίς 30 Ἰουλίου ἔφτασαν 500 Μασσαλιῶτες τραγουδώντας ἵνα καινούριο τραγούδι, πού τό είχε συνθέσει γιά τό στρατό τοῦ Ρήγου ὁ ἀξιωματικός τοῦ μηχανικοῦ Pouzé ντέ Λίλ (Rouget de Lisle). Τό τραγούδι δονομάστηκε Μασσαλιώτιδα (Marseillaise) και ἔξακολουθεῖ νά είναι δ θηνικός υμνος τῶν Γάλλων.

Μέσα σ' αὐτές τίς περιστάσεις οἱ ριζοσπαστικοί κέρδιζαν ἔδαφος. Τή νύχτα τῆς 9 πρός τή 10 Αὐγούστου τοῦ 1792 οἱ Ἰακωβίνοι ἔδιωξαν ἀπό τή δημαρχία τούς συντηρητικούς συμβούλους και σχημάτισαν νέο κοινοτικό συμβούλιο (Commune), στό δποιο πήραν μέρος ως μέλη του και δ Νταντόν, δ Μαρά και δ Ρομπεσπιέρ, και στίς 10 ξεσήκωσαν τό λαό. ‘Η συνέλευση ψήφισε τήν ἀναστολή τῆς βασιλικῆς ἔξουσίας και ἀποφάσισε νά συγκαλέσει νέα συντακτική συνέλευση, γιά νά δώσει νέο σύνταγμα στή Γαλλία. Συγχρόνως σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση, τήν δποία δ Νταντόν ήταν υπουργός Δικαιοσύνης. ‘Αλλά τήν ἔξουσία τήν είχε κυρίως τό δημοτικό συμβούλιο τοῦ Παρισιοῦ.

Κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν ἀποτυχιῶν στό μέτωπο ἐπικράτησε μεγάλη ταραχή στήν πρωτεύουσα. ‘Ιδίως ἔγινε αὐτό, δταν ἔφτασε ή εἰδηση δτι δ Λαφαγιέτ, δ ήρωας τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν ήμερῶν, πού ήταν ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ τῶν βελγικῶν συνόρων, ἐπιχείρησε νά τόν στρέψει ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τῆς πρωτεύουσας και, δταν ἀπότυχε, δραπέτευσε στούς ἔχθρούς. Οι εὐγενεῖς και ἐκεῖνοι πού δπωσδήποτε συμπαθοῦσαν τό παλιό καθεστώς ἔγιναν υποπτοι και δ ὀχλος πάνω στήν παραφορά του σκότωσε περίπου 1000 φυλακισμένους ιερεῖς και εὐγενεῖς (Φόβοι τοῦ Σεπτεμβρίου).

Βαλμύ (20 Σεπτεμβρίου 1792)

‘Η αὐτοτροπωσική εἰσβολή τοῦ 1792 ἀπότυχε οἰκτρά, γιατὶ μπροστά στὴν δόρμη τῆς γαλλικῆς νεολαίας ὁ στρατός τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων, πού ἦταν δργανωμένος μέ καλό τρόπο, ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει.

‘Ο πρωσικός στρατός καὶ τὸ σῶμα τῶν Γάλλων μεταναστῶν, πού τὸν ἐνίσχυσε, προχώρησαν στὴν Καμπανία τῆς Γαλλίας. Ξαφνικά ὅμως παρατήρησαν δτὶ οἱ συγκοινωνίες τους κινδύνευαν νά κοποῦν ἀπό τοὺς Γάλλους, πού κάτω ἀπό τίς διαταγές τοῦ Ντυμουριέ καὶ τοῦ βοηθοῦ του Κέλλερμαν εἶχαν ὀχυρωθεῖ στὸ Βαλμύ. Οἱ Πρᾶδοι καὶ οἱ Γάλλοι εὐγενεῖς, πού ὀνόμαζαν τὸ στρατό τῶν ἐπαναστατῶν «στρατό τῶν τσαγκάρηδων καὶ τῶν ραφτῶν», ἔμειναν κατάπληκτοι ἀπό τὴν ἀντοχή τους. Βομβάρδισαν τὸ Βαλμύ, ἀλλά εἶδαν δτὶ οἱ Γάλλοι κρατοῦσαν τίς θέσεις τους. ‘Ο Μπραουνσβάϊκ θεώρησε καλό νά ὑποχωρήσει καὶ νά ἐκκενώσει βιαστικά τὸ γαλλικό ἔδαφος. ‘Ο Γερμανός ποιητής Γκαΐτε (Goethe), πού εἶχε παρακολουθήσει τὴν ἐκστρατεία καὶ βρέθηκε στὴν ὑποχώρηση, κατάλαβε τῇ σημασίᾳ τῶν γεγονότων. «Ἀπό τὸ μέρος αὐτό καὶ ἀπό σήμερα, εἰπε, ἀρχίζει μιά νέα ἐποχή στὴν παγκόσμια ιστορία καὶ μπορεῖτε νά πείτε δτὶ βρεθήκατε στὴν ἀρχή της.»

III. Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Κατάργηση τῆς βασιλείας

Τή μέρα πού οἱ γαλλικὲς ἐπαναστατικὲς δυνάμεις νίκησαν στὸ Βαλμύ, ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευση παραχώρησε τὴ θέση τῆς σέ μιά νέα ἐθνοσυνέλευση· ἐνδὴ στὶς δύο προηγούμενες ἐκλογές εἶχαν ψηφίσει μόνον δσοι πλήρων φόρο, τώρα οἱ ἐκλογές ἔγιναν μέ καθολική ψηφοφορία καὶ πλειοψήφισαν οἱ δημοκρατικοί. Οἱ Ζιρονδίνοι τώρα εἶχαν τή δεξιά πτέρυγα τοῦ βουλευτηρίου (συντηρητικοί), ἐνδὴ τὴν ἀριστερή τὴν κατέλαβαν οἱ Ὁρεινοί. ‘Υπῆρχε ὅμως κι ἔνας σημαντικός ἀριθμός ἀπό βασιλικούς συνταγματικούς (πεδίνοι). ‘Ο Ρομπεσπιέρ καὶ δ Νταντόν ἦταν ἀπό τοὺς πρώτους, πού ἐκλέχτηκαν. Ἐκλέχτηκε ἐπίσης καὶ δ Μαρά. ‘Ετσι καταρτίστηκε ἡ δεύτερη ἐθνοσυνέλευση τῆς ἐπαναστάσεως, πού δνομάστηκε Convention Nationale ἢ Convent. Αὐτή κυβέρνησε τὴ Γαλλία τρία περίπου χρόνια (ἀπό τίς 20 Σεπτεμβρίου τοῦ 1792 ώς τίς 26 Ὁκτωβρίου τοῦ 1795) καὶ εἶναι ἡ κυρίως ἐπαναστατικὴ συνέλευση.

‘Η Convention κατά τὴν πρώτη συνεδρίαση ἀποφάσισε ὅμοφωνα τὴν κατάργηση τῆς βασιλείας, ἀνακήρυξε τὴ Γαλλία δημοκρατία, ἄλλαξε τὴ χριστιανικὴ χρονολογία καὶ ὡς ἀρχή τῆς νέας χρονολογίας δρισε τὴν ἡμέρα τῆς ἀνακηρύξεως τῆς δημοκρατίας.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ’ δικάστηκε ώς ἀπλός ίδιωτης μέ τὸ δνομα Louis Capet καὶ κατηγορήθηκε δτὶ συνωμοτεῖ ἐναντίον τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ καὶ ἐπιβουλεύεται τὴ γενική ἀσφάλεια τοῦ κράτους. Οἱ κατηγορίες στηρίχτηκαν σέ ἐπιστολές, πού ἀποδείκνυαν δτὶ συνεννοοῦνταν μέ τοὺς μετανάστες καὶ τὴν Αύστρια. ‘Η πρόταση

Ο Μαρά νεκρός (έργο του Γάλλου ζωγράφου David).

τῶν Ζιρονδίνων νά ρωτηθεῖ ὁ κυρίαρχος λαός μέ δημοψήφισμα ἀπορρίφητε. Ο ③ βασιλιάς καταδικάστηκε σέ θάνατο μέ μικρή πλειοψηφία καὶ διδηγήθηκε στή λαι-

μητόμο στίς 21 Ιανουαρίου τοῦ 1793.

Η τρομοκρατία

Η Ἐπανάσταση καὶ οἱ ἀρχηγοί της βρίσκονταν συνεχῶς κάτω ἀπό τήν ἀπειλή τῆς καταστροφῆς. Ο στρατός είλε σοβαρές ἀποτυχίες στά σύνορα καὶ οἱ βασιλικοί ④ ξεσήκωσαν τό λαό σέ ἐπικίνδυνες ἐπαναστάσεις στίς ἐπαρχίες. Ο Ντυμουριέ, ὁ νικητής τοῦ Βαλμύ, ἐπιχείρησε νά παρασύρει τό στρατό ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων στό Παρίσι καὶ ἀρχισε νά συνεννοεῖται μέ τόν ἔχθρό γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς βασιλείας. Τέλος, ἐπειδή ἀπότυχε; αὐτομόλησε στό αὐστριακό στρατόπεδο, δῶς εἰλε κάνει πρωτύτερα ὁ Λαφαγιέτ.

Η συνέλευση κάτα ἀπό τήν ἐπίδραση αὐτῶν τῶν γεγονότων συγκρότησε τήν ⑤ περίφημη Ἐπιτροπή τῆς Κοινῆς Σωτηρίας (Comité du Salut public), πού τήν ἀποτέλεσαν ὁ Νταντόν, ὁ πιό ἰσχυρός ἄνθρωπος τῆς ήμέρας ἀνάμεσα στοὺς Ὀρεινούς, μαζί μέ ἐννιά ὀπαδούς του. Στίς ἐπαρχίες σχηματίστηκαν παραρτήματα αὐτῆς τῆς ἐπιτροπῆς, οἱ λεγόμενες ἐπιτροπές τῆς ἐποπτείας, πού οὐσιαστικά αὐτές πήραν στά χέρια τους τήν ἔξουσία. Ἐτσι τώρα ἡ Γαλλία ἔξουσιαζόταν ἀπό τούς Ιακωβίνους.

Κατόπιν ἀκολούθησε ἄγρια πάλη ἀνάμεσα στοὺς Ζιρονδίνους καὶ τούς Ὀρει- ⑥ νούς, πού μέ τήν ὑποστήριξη τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ ὅχλου τοῦ Παρισιοῦ κατόρθωσαν νά ἔξουδετερώσουν τούς πρώτους. Πιάστηκαν 29 Ζιρονδίνοι, ἐνῶ πολλοί ἔφυγαν στίς ἐπαρχίες, γιά νά δργανώσουν ἀντεπανάσταση. Η ἀπόγονος τοῦ τραγικοῦ ποιητῆ Κορνήλιου, η Charlotte Corday, ἀπό τή Νορμανδία, δολοφόνησε τό Μαρά στό σπίτι του μέσα στό λουτρό.

Ο Ρομπεσπιέρ:

Μέ πρόταση του Νταντόν συγκροτήθηκε
Έκτακτο έπαναστατικό δικαστήριο μέ παραρτή-
ματα στίς έπαρχιες, πού ἀντιδροῦσαν ἐναντίον
τῆς έπαναστάσεως, καὶ ἄρχισαν καταγγελίες ἐν-
αντίον τῶν ὑπόπτων καὶ δημαδικές ἔκτελέσεις.
Ἄντιδραστικοὶ Ἱερεῖς, δραπέτες καὶ γενικά κα-
θένας, πού είχε ἀντίθετα φρονήματα ἢ δέν ἐνέ-
κρινε τίς πράξεις τῶν κυβερνητῶν, συλλαμβα-
νόταν καὶ ὑστερα ἀπό πρόχειρη διαδικασία ὁδη-
γοῦνταν στή λαιμητόμο. Γι' αὐτό τήν περίοδο
τῶν 14 μηνῶν ἀπό τό Μάιο τοῦ 1793 ως τόν 'Ιού-
λιο τοῦ 1794 τήν δόνμασαν **Τρομοκρατία** (Terror). (8)

Ο Νταντόν θεωροῦσε τήν τρομοκρατία προσωρινό μέτρο, γιά νά στερεωθεῖ ἡ δημοκρατία. Γι' αὐτό θέλησε νά φανεῖ πιό μετριοπαθής, δταν ἀπομακρύνθηκε ὁ ἔξωτερικός κίνδυνος. Ἀλλά ἥρθε σέ σύγκρουση μέ τούς ἀσυμβίβαστους καὶ ἔπεσε θύμα τῆς ὑπουλης πολιτικῆς τοῦ Ρομπεσπιέρ, πού φθονοῦσε τή συμπάθεια τοῦ λαοῦ πρός αὐτόν. Κατά τή δίκη ἀκούστηκε ἡ βροντερή φωνή τοῦ περιφήμου δημαγωγοῦ, πού ἐπικαλέστηκε ως ἀπόδειξη τοῦ πατριωτισμοῦ του ὅτι ἔσωσε τή Γαλλία καὶ τή δημοκρατία. Ἐν τούτοις, καταδικάστηκε καὶ ἀποκεφαλίστηκε μαζί μέ τόν Ντεμουλέν, πού μέ τήν ἐφημερίδα τοῦ Le Vieux Cordelier είχε ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τῶν ὑπερ-
βολῶν τῆς τρομοκρατίας. Τότε κυριάρχησε ὁ Ρομπεσπιέρ καὶ ὑστερα ἀπό τήν ψή-
φιση τοῦ νόμου, πού ἐπέτρεψε νά καταδικάζεται κανείς χωρίς μάρτυρες, οἱ θανατι-
κές ἔκτελέσεις ξεπέρασαν κάθε δριο. Κατά τήν περίοδο τῆς τρομοκρατίας ἡ λαιμη-
τόμος λειτουργησε τακτικά σέ δύο θέσεις τοῦ Παρισιοῦ. Ἐκτελέστηκαν γύρω στά
2600 ἄτομα, ἀπό τά δύοια τά 1376 μέσα στίς τελευταῖς 39 μέρες, κατά τίς δύοις
κυριάρχησε ὁ Ρομπεσπιέρ.

Στό διάστημα τῆς τρομοκρατίας ὁ χριστιανισμός καταργήθηκε ἐπίσημα. Ἀντί γιά τή χριστιανική χρονολογία καθιερώθηκε ἡ χρονολόγηση ἀπό τήν ἀνακήρυξη τῆς Δημοκρατίας (22 Σεπτεμβρίου 1792) καὶ τά λατινικά δόνματα τῶν μηνῶν ἀντι-
καταστάθηκαν μέ λαϊκά δόνματα. Καὶ ἀντί γιά τή διαίρεση σέ ἑβδομάδες καθιερώ-
θηκε ἡ διαίρεση σέ δεκάδες καὶ ἡ δέκατη μέρα ἀφιερώθηκε στή λατρεία τοῦ ἀνώτα-
του ὄντος.

Υστερα ἀπό τήν πτώση τοῦ Νταντόν ὁ Ρομπεσπιέρ κυβέρνησε τή Γαλλία ως
δικτάτορας μαζί μέ τούς περιβότους δπαδούς του, τόν **Σαιν Ζιούντ** (Saint Just) καὶ
τόν **Κουθόν** (Couthon). Ἀλλά δέν ἥργησε νά γίνει μιστός καὶ ἐπικίνδυνος ἀκόμη
καὶ στούς δπαδούς του. Γι' αὐτό δρεινοὶ καὶ μετριοπαθεῖς συνεννοήθηκαν καὶ ἐτοί-
μασαν τήν περιφήμη ἡμέρα τής 9 Thermidor (27 Ιουλίου 1794), κατά τήν δύοια
ὑστερα ἀπό θυελλώδη συνεδρίαση τῆς Συνελεύσεως συνέλαβαν τόν Ρομπεσπιέρ
μαζί μέ τούς ἐμπίστους του. Ὁ περιβότος ἐπαναστάτης, πού ξεσήκωνε τό λαό,
ἀνέβηκε στή λαιμητόμο. Μαζί του ἀνέβηκαν οἱ βουλευτές, πού πιάστηκαν, καθώς

καὶ πολλά μέλη τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου καὶ Ἰακωβίνοι τοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαστηρίου κ.ἄ., συνολικά 104 ἄτομα.

Τό Διευθυντήριο (27 Οκτωβρίου 1795-9 Νοεμβρίου 1799)

Ἡ πιώση τοῦ Ρομπεσπιέρ φανέρωσε μιὰ βαθύτερη μεταβολή. Ἡ ἐπαναστατικὴ δρμή είχε ξεθυμάνει πιά καὶ ἀρχισε ἡ ἀντίδραση. Ἡ τρομοκρατημένη τάξη τῶν πλουσίων πῆρε θάρρος τώρα. Οἱ νέοι αὐτῆς τῆς τάξεως, ἡ λεγόμενη χρυσή νεολαία, ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τῆς λέσχης τῶν Ἰακωβίνων, πού ἡ συνέλευση ἔδωσε διαταγὴνά τήν κλείσουν.

Ἡ νέα ἐθνοσυνέλευση ψήφισε ἔνα ἄλλο σύνταγμα πολὺ συντηρητικό. Τήν ἐκτελεστική ἔξουσία τήν ἔδινε σέ Διευθυντήριο (Directoire) ἀπό 5 ἄντρες, πού κυβερνοῦσαν μέ τῇ βοήθεια δύο βουλῶν, **Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων** καὶ **Βουλῆς τῶν Γερόντων** ἀπό 250 ἄνδρες, πού είχαν ἡλικία πάνω ἀπό 40 χρόνια. Ἄλλα, γιά νά τά βγάλουν πέρα μέ τῇ μοναρχική ἀντίδραση, πού αὐξανόταν, ἀποφάσισαν οἱ ἀντιπρόσωποι τά δύο τρίτα τῆς νέας βουλῆς νά τά πάρουν ἀπό τά μέλη τῆς Convention. Τό νέο σύνταγμα ἔγινε δεκτό μέ δημοψήφισμα. Ἄλλα ἡ μοναρχική μερίδα τῆς πρωτεύουσας πῆρε μέ τό μέρος τῆς τήν ἐθνοφρουρά καὶ ἐπιχείρησε νά ἀνατρέψει τό καθεστώς μέ πραξικόπημα. Ἡ συνέλευση βρέθηκε τότε σέ δύσκολη θέση καὶ ἀνάθεσε τήν ἄμυνα τῆς πρωτεύουσας στό νεαρό στρατηγό **Ναπολέοντα Βοναπάρτη**, πού είχε διακριθεῖ στήν πολιορκία τῆς Τουλόν. Ο Ναπολέοντας κατάπνιξε εύκολα τή σάση μέ τήν ὑπεροχή τοῦ πυροβολικοῦ του.

Τά δημιουργήματα τῆς ἐπαναστάσεως

Μεγάλο μέρος ἀπό τό ἔργο τῆς ἐπαναστάσεως ἦταν ἀρνητικό, γιατί ὁ ἀρχικός σκοπός της ἦταν νά ἀνατρέψει καὶ νά καταργήσει τό παλιό καθεστώς. Ἡ ἐπανάσταση διαπνεόταν ἀκόμη καὶ ἀπό ζωηρό πόθο γιά δημιουργία, γιατί καὶ οἱ πιό φοβεροί τρομοκράτες είχαν σχέδια προοδευτικά καὶ ἀνθρωπιστικά.

Τό σύνταγμα τοῦ 1792 δρισε ἡ ἐκπαίδευση νά είναι κοινή καὶ νά προσφέρεται δωρεάν σέ δλους τούς πολίτες. Ἡ Convention ἀποφάσισε μέ πρόταση τοῦ Νταντόν ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση νά είναι ὑποχρεωτική. Ἡ Convention παρά τίς ἐξωτερικές καὶ ἐσωτερικές δυσκολίες ἔφερε στή ζωή ἰδρύματα, πού τιμοῦν τή Γαλλία. Ἡ περίοδος τῆς Τρομοκρατίας δέν είναι μόνο περίοδος αἴματος καὶ βίαιων πράξεων, δπως συνήθως φαντάζονται πολλοί, ἀλλά στίς ήμέρες ἐκεῖνες ἔγιναν ἔργα μέ μεγάλη σημασία. Τό σπουδαιότερο δημιούργημα τῆς Convention ἀπό ἐκπαίδευτική ἀποψη είναι τό διδασκαλεῖο γιά τήν κατάρτιση δασκάλων, ἡ γνωστή École Normale. Γενικά φρόντισε πολύ γιά τή στοιχειώδη ἐκπαίδευση μέ τήν ἰδρυση πολλῶν δημοτικῶν σχολείων. Ἐπί πλέον ἰδρυσε **Πολυτεχνεῖο** γιά τήν κατάρτιση μηχανικῶν. Οἱ Ἀκαδημίες καταργήθηκαν ως ἀντιδραστικά ἰδρύματα καὶ στή θέση τους ἰδρύθηκαν **Ινστιτούτα** γιά τήν καλλιέργεια τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Ἐκτός ἀπ'

αὐτά ἴδρυσε Μουσεῖο Φυσικῆς Ἰστορίας καὶ Ὡδεῖο. Τέλος τὸ σπουδαιότατο ἔργο τῆς Convention ἦταν ἡ μεταρρύθμιση τοῦ μετρικοῦ συστήματος καὶ ἡ καθιέρωση τοῦ δεκαδικοῦ.

IV. ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ἡ νέα τακτική

“Ως τά χρόνια τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, δπως ξέρουμε, οἱ στρατοὶ τῶν Εὐρωπαίων ἡγεμόνων ἀποτελοῦνταν ἀπό μισθοφόρους. Ὁ στρατός τῆς Ἐπαναστάσεως συγκροτήθηκε ἀπό τῇ γαλλικῇ νεολαίᾳ, πού προσκλήθηκε στά δύπλα, γιά νά ὑπερασπιστεῖ τὴν πατρίδα καὶ τῇ δημοκρατίᾳ. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο οἱ Γάλλοι κατόρθωσαν νά στρατολογήσουν πολυάριθμες ἀνθρώπινες μάζες πρωτόφαντες στὴν Ἰστορία. Ὁ στρατός αὐτὸς είχε τὸ προσόν νά μήν είναι τόσο πολυέξοδος δσο δ μῆσθοφορικός τῶν ἡγεμόνων. Δέν είχε βέβαια ἀντηρή πειθαρχία, ἀλλά είχε θερμό ἐνθουσιασμό καὶ μεγάλη ἀγάπη γιά τὴν πατρίδα, γιατὶ οἱ Γάλλοι στρατιώτες ἀντλοῦσαν δύναμη ἀπό τὴν πίστη διτὶ πολεμοῦν γιά τὴν ἐλευθερία τῶν ἄλλων λαῶν.

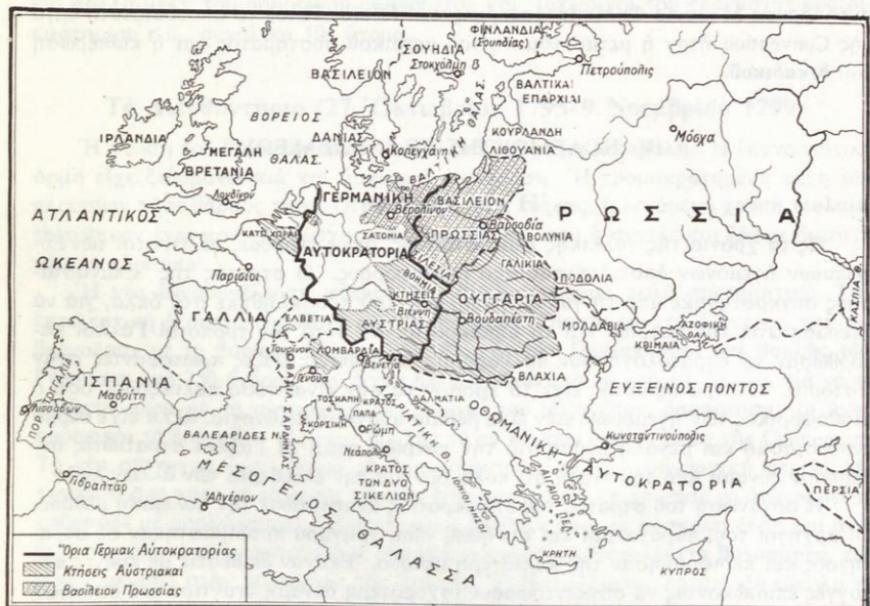
Ἡ ὁργάνωση τοῦ στρατοῦ τῆς δημοκρατίας ἀναστάτωσε τὴν πολεμική μέθοδο. Οἱ ἀρχηγοὶ του, παράτολμοι καὶ συνήθως νέοι, γρήγορα προβιβάστηκαν σέ στρατηγούς καὶ περιφρόνησαν τὴν παλιότερη μέθοδο. Ἐκαναν ἐπιθέσεις μέ πυκνές φάλαγγες ἐπιδιώκοντας νά συγκεντρώσουν ἰσχυρότερη δύναμη ἐναντίον τοῦ σπουδαιότερου ἐχθρικοῦ σώματος. Γι’ αὐτὸ δῆλα ἔξαρτιόνταν ἀπό συνδυασμένες κινήσεις καὶ συγκεντρώσεις πρὶν ἀπό τῇ μάχῃ. Ἀριστοτέληνς στή νέα πολεμική τακτική ἀναδείχτηκε δ Ναπολέοντας.

Τὸν ἐπαναστατικό στρατὸ τὸν ὁργάνωσε δ περίφημος Λάζαρος Καρνό (Carnot), πού πῆρε τὴν ἐπωνυμία ὁργανωτῆς τῆς νίκης. Ἡταν σοφός μαθηματικός καὶ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Κοινῆς Σωτηρίας, δημιούργησε τις 14 στρατιές τῆς ἐπαναστάσεως καὶ χάραξε τὰ σχέδια τῶν ἐκστρατειῶν.

Ο συνασπισμός ἐναντίον τῆς Γαλλίας

Ἡ γερμανική ἐκστρατεία τοῦ 1792 ἀπότυχε οἰκτρά μπροστά στὴν ἀνέλπιστη δρμή τῆς γαλλικῆς νεολαίας, ἐνῶ ὁ στρατός τῶν Γερμάνων ἥφησε τὸ γαλλικό ἔδαφος. Ὁ στρατός τοῦ Ντυμουριέ κατέλαβε τότε τὸ Βέλγιο, ἐνῶ ἄλλος στρατός προχώρησε γρήγορα δῆ τὸ Ρήνο. Συγχρόνως κατέλαβαν οἱ Γάλλοι πρὸς τὰ νότια τὴν Νίκαια καὶ τὴν Σαβοΐα, πού ἀνακηρύχτηκαν δημοκρατίες μέ τὸ δνομα Δημοκρατία τῶν Ἀλλοβρόγων. Ἡ προσάρτηση τῶν κατακτημένων χωρῶν καὶ ἡ ἐκτέλεση τοῦ βασιλιά είχαν ὡς ἀποτέλεσμα νά σχηματιστεῖ ἔνας γενικός ἀντεπαναστατικός συνασπισμός ἐναντίον τῆς Γαλλίας.

Τότε ἡ Ἀγγλία μέ χρήματα καὶ ἀπειλές συνένωσε ἐναντίον τῆς Γαλλίας τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, τὸ βασιλιά τῆς Πρωσίας, πολλούς Γερμανούς ἡγεμόνες, τὴν Ἰσπανία καὶ τὴν Ὀλλανδία (1793). Μπροστά στό συνασπισμό αὐτὸ φά-

Η Ευρώπη στά 1789

νηκε πώς κινδυνεύει η δημοκρατία. Οι Γάλλοι νικήθηκαν σέ πολλά μέρη και σέ διάφορες έπαρχιες της Γαλλίας ξέσπασαν στάσεις. "Οπως είδαμε ώς τώρα, δ Ντυμουριέ και δ Λαφαγιέτ έφυγαν κρυφά στά έχθρικά στρατόπεδα. "Υστερα απ' αυτό έπικράτησε γενική δυσπιστία άπεναντι στούς εὐγενεῖς στρατηγούς και γι' αυτό δλοι τους σχεδόν άντικαταστάθηκαν μέ αξιωματικούς, πού είχαν άστική προέλευση και πολλοί απ' αυτούς ήταν νεαρότατοι, δπως δ συμπαθητικός και ήρωικός Χός (Hoche), πού ήταν μόνο 23 χρονών, δ Ναπολέοντας Βοναπάρτης κ.ἄ. Κάτω από αυτές τις περιστάσεις έπικράτησαν οι Ιακωβίνοι και ή 'Επιτροπή της Δημόσιας Σωτηρίας μέ τήν δραδική στρατολογία έριξε στά σύνορα μεγάλες μάζες στρατού.

Μέ άποφασιστικές μάχες στά βελγικά σύνορα οι Γάλλοι ξαναπήραν τό Βέλγιο και τήν άριστερή δική τοῦ Ρήνου. Έξαλλον δ στρατηγός Pichegru μέ έπιμονες μάχες έναντιον τοῦ ἀγγλοολλανδικοῦ στρατοῦ βαδίζοντας πάνω στούς πάγους πέρασε τίς διακλαδώσεις τοῦ Ρήνου και κυρίεψε τή Χάγη και τό "Αμστερνταμ. Παράλληλα δ ὄλλανδικός στόλος ἀποκλείστηκε μέσα στούς πάγους ἀνάμεσα στή Helder και στό νησί Texel και παραδόθηκε στούς ἐλαφρά δπλισμένους ίππεις τῆς γαλλικῆς ἐμπροσθοφυλακῆς. Η 'Ολλανδία ἀνακηρύχτηκε δημοκρατία μέ τό ονομα Βαταβική Δημοκρατία.

Στά 1795 δ συνασπισμός διασπάστηκε, γιατί δ βασιλιάς τῆς Πρωσίας μέ μυ-

στική συνθήκη, πού ύπογράφηκε στη **Βασιλεία** (Basel), έκλεισε είρήνη μέ τή Γαλλία καὶ μέ μυστική συμφωνία τῆς ἀναγνώρισε τήν κυριαρχία στήν ἀριστερή ὅχθη τοῦ Ρήνου, τήν δόποια στό μεταξύ κατέλαβαν οἱ Γάλλοι.

Από τότε ἡ Πρωσία ὃς στά 1806 είχε είρηνικές σχέσεις μέ τή Γαλλία. Τόν ἵδιο χρόνο ἔκλεισε είρήνη και ἡ **Ισπανία**.

Τόν πόλεμο πού είχε ἄρχισει ἡ Convention, τόν συνέχισε τό Διευθυντήριο. Ἡ Αὐστρία ἀπομονώθηκε καὶ ἀπειλήθηκε ἀπό 3 γαλλικές στρατιές. Τίς δύο ἀπ' αὐτές τίς σταμάτησε στό Ρήνο ὁ ξακουστός στρατάρχης ἄρχιδούκας Κάρολος. Ἀλλά ὁ ἄρχηγός τῆς τρίτης στρατιᾶς ὁ Ναπολέοντας Βοναπάρτης, ἔγινε ἐνδοξός κατά τήν δονομαστή **ἐκστρατεία τῆς Ἰταλίας** (1796). Τέλος ἡ Αὐστρία ὑποχρεώθηκε νά κλείσει τήν είρήνη τοῦ Καμποφόρμιο (Campo-Formio, 17 Ὁκτωβρίου τοῦ 1797), μέ τήν δόποια παραχώρησε τό Βέλγιο στή Γαλλία και τή Λομβαρδία στήν Ἐδδοθε ἀπό τίς **"Ἀλπεις Δημοκρατία**, πού τή δημιούργησε ὁ Ναπολέοντας. Ἐπίσης ἡ Αὐστρία μέ μυστική συμφωνία ἀναγνώριζε κι αὐτή τήν κυριαρχία τῆς Γαλλίας στήν ἀριστερή ὅχθη τοῦ Ρήνου. Ως ἀντιστάθμισμα πήρε τή χώρα τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας, πού πρίν ἀπό λίγο είχε καταλύσει ὁ Ναπολέοντας, ἀλλά τοῦ παραχώρησε τά Ἐπτάνησα.

Ο πόλεμος στή θάλασσα

Υστερα ἀπό τήν είρήνη τοῦ Campo-Formio μόνον ἡ Ἀγγλία συνέχισε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Γαλλίας. Γαλλία και Ἀγγλία πάλεψαν γιά πολύν καιρό στή θάλασσα. Τά πολεμικά πλοῖα τότε ἦταν ξύλινα και κινούνταν μέ πανιά. Τά σπουδαιότερα πολεμικά πλοῖα ἦταν τά **πλοῖα τῆς γραμμῆς**, πού είχαν ὅς 120 τηλεβόλα, ἐνῶ οἱ φρεγάτες ἦταν πιό ἐλαφριές και πιό γοργοκίνητες και δπλισμένες μέ 30-60 τηλεβόλα.

Κατά τούς πολέμους τῆς **Ἐπαναστάσεως** ἡ Ἀγγλία είχε πολύ ἀνάτερο στόλο. Γι' αὐτό ὁ ἀγγλικός στόλος κυριαρχούσε στή θάλασσα; χωρίς δμως νά κατορθώνει νά κάνει τέλειο ἀποκλεισμό στά παράλια τῆς Γαλλίας. Στά 1793 τόν κάλεσαν οἱ βασιλικοί ἀντεπαναστάτες και κατέλαβε τήν Τουλόν, ἀλλά ἀναγκάστηκε νά τήν ἐγκαταλείψει, δταν ἔφτασε ἐκεῖ ὁ γαλλικός στρατός, ἔκαψε δμως τό λιμάνι και τά γαλλικά πολεμικά πλοῖα, πού βρέθηκαν ἐκεῖ. Κατά τίς συγκρούσεις στή θάλασσα συνήθως νικούσαν οἱ "Αγγλοι".

Η ἐκστρατεία στήν Αἴγυπτο

Υστερα ἀπό τίς νίκες στήν **Ιταλία** τό Διευθυντήριο τίμησε τό Ναπολέοντα μέ μεγάλες τιμές και τοῦ ἀνάθεσε τήν ἀρχηγία τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας. Ο Ναπολέοντας κατάστρωσε ἔνα σχέδιο, γιά νά κάμει ἀπόβαση στήν Ἀγγλία, ἀλλά δέν κατόρθωσε νά τό πραγματοποιήσει. Σκέφτηκε τότε νά καταλάβει τήν Αἴγυπτο και κατόπιν νά χτυπήσει τήν πηγή τῆς ἀγγλικῆς δυνάμεως, τήν ἴδια τήν Ἀγγλία.

Η Αἴγυπτος κατά τό ὅνομα μόνο ἀλλά ὅχι πραγματικά ἀνήκε στό Σουλτάνο.

viuta
Άρνασα
ρίβοι

Τήν έξουσία τήν είχαν κυρίως οι **Μαμελούκοι** μπέηδες, οι άρχηγοι τῶν Μαμελούκων πολεμιστῶν. Ό Ναπολέοντας συγκέντρωσε στήν Τουλόν διαλεχτό στρατό ἀπό 38 χιλιάδες και πήρε μαζί του τούς καλύτερους ἄξιωματικούς, πού είχαν διακριθεῖ στὸν πόλεμο τῆς Ἰταλίας. Πήρε μαζί του ἀκόμη και διάφορους σοφούς, καλλιτέχνες και τεχνίτες, γεωργικές μηχανές και δλόκληρο ἐπιτελεῖο, γιά νά ἀνοίξει τὸν Ἰσθμό τοῦ Σουέζ. Τό μυστικό κρατήθηκε καλά, γιατὶ ὁ Ναπολέοντας διάδινε διτὶ ἑτοίμαζε ἀπόβαση στή Μ. Βρετανία. Γ' αὐτό και ὁ ναύαρχος τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου τῆς Μεσογείου, ὁ περίφημος Νέλσων (Nelson), ἀπόκλεισε τὴ διάβαση τοῦ Γιβραλτάρ και ἀφῆσε τὸ Ναπολέοντα νά πλεύσει ἀνεμπόδιστα στήν Αἴγυπτο.

Ο Ναπολέοντας πλέοντας πρός τήν Αἴγυπτο κατέλαβε τό πολὺ δχυρωμένο λιμάνι τῆς Μάλτας, ἔδιωξε ἀπό ἐκεῖ τό τάγμα τῶν **Μελιταίων** ἵπποτῶν και ἔτσι ἀπόκτησε ἴσχυρή ναυτική βάση. Κατόπιν ἀμέσως ὁ γαλλικός στρατός ἀποβιβάστηκε ἀνεμπόδιστα στὸν δρόμο τοῦ **Ἀβουκίρ**, κατέλαβε τήν **Ἀλεξάνδρεια** και βάδισε ἐναντίον τοῦ Καΐρου. Ἡ ἀντίσταση τῶν Μαμελούκων ἦταν ἀσήμαντη, μά ὁ Ναπολέοντας εἶχε νά παλέψει πρός τίς κλιματικές συνθήκες, πού δέν τίς εἶχε προβλέψει. Οι στρατιώτες, βαδίζοντας στίς ἀνυδρες ἐρήμους κάτω ἀπό τόν καυτερό ἥλιο ντυμένοι μέ τίς βαριές χειμερινές στολές τους, κυριεύονταν ἀπό ἀπελπισία και μερικοί αὐτοκτόνησαν.

Οι Μαμελούκοι ἵππεις ἐπιχείρησαν νά φράξουν τό δρόμο πρός τό Κάιρο ἀλλά ἦταν ἐντελῶς ἀνίσχυροι ἀπέναντι στό εύρωπαϊκό πεζικό και πυροβολικό. Κατά τή μάχη τῶν **Πυραμίδων** (21 Ιουλίου 1798), δπως ὀνόμασε γιά μεγαλύτερη ἐπίδειξη αὐτή τή σύγκρουση ὁ Ναπολέοντας, τό γαλλικό πυροβολικό θέρισε 2 χιλιάδες Μαμελούκους, ἐνδ μόνον 30 Γάλλοι σκοτώθηκαν. Ἐτσι τόν Οκτώβριο τοῦ 1798 ὅλη ἡ Αἴγυπτος βρισκόταν κάτω ἀπό τήν έξουσία τῶν Γάλλων.

Στό μεταξύ ὁ Νέλσων, ἀφού εἶχε ψάξει σ' δλη τή Μεσόγειο, γιά νά βρει τους Γάλλους, ἔφτασε στὸν δρόμο τοῦ **Ἀβουκίρ** και κατάκαψε τό γαλλικό στόλο τήν 1 Αὔγουστου τοῦ 1798. Ό Ναπολέοντας στράφηκε τότε ἐναντίον τῆς **Συρίας** (1799). Μέ μικρή δύναμη διέσχισε τήν ἐρήμο, πού βρίσκεται ἀνάμεσα στήν Αἴγυπτο και τή Συρία, και κατέλαβε τήν **Ιόππην**. Ἀλλά ἀπότυχε, δταν χτύπησε τήν δχυρή θέση τοῦ **Ἄγιου Ιωάννη τῆς Ἀκρας**. Κατόπιν γύρισε στήν Αἴγυπτο και νίκησε τῶν τουρκικού στρατού, πού εἶχε ἀποβιβάσει ὁ ἀγγλικός στόλος στήν **παραλία τοῦ Ἀβουκίρ**.

Στίς ἐπιχειρήσεις αὐτές τοῦ Ναπολέοντα στήν Αἴγυπτο πολέμησε κάτω ἀπό τίς γαλλικές σημαῖες και ἔνα σῶμα Ἐλλήνων ἐθελοντῶν μέ ἀρχηγό τό Νικόλαο Τσεμελή ἡ **Παπάζογλου** (Colonel Nicol). Γιά τό ἔλληνικό ἐκεῖνο στρατιωτικό σῶμα (Brigande grecque), πού πολέμησε στήν Αἴγυπτο, δ Ἀδαμάντιος Κοραής σύνθεσε τό «Ἀσμα Πολεμιστήριον» (1800).

Στό μεταξύ ἡ Τουρκία δέχτηκε τήν ἐπίθεση τοῦ Ναπολέοντα στήν Αἴγυπτο και ζήτησε τή βοήθεια τῆς Ρωσίας, ἡ δποία ἔβλεπε τώρα δτι ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ναπολέοντα στήν Αἴγυπτο και γενικά τό ἀνατολικό σχέδιο του θά ἐκμηδένιζε τά σχέδια τῆς δικῆς της ἀνατολικῆς πολιτικῆς. Τό πλησίασμα τῶν δύο δυνάμεων, τῆς Ρωσίας και τῆς Τουρκίας, πού τά συμφέροντά τους συνέπεσαν τότε, ἔστω και προσωρινά,

έπισφραγίστηκε μέ τή συνθήκη τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Δεκέμβριος 1798), πού είχε σκοπό νά διώξει τούς Γάλλους ἀπό τήν ἀνατολική λεκάνη τῆς Μεσογείου. Γιά τήν ἐκτέλεση τῆς συμφωνίας αὐτῆς γιά πρώτη φορά στήν ιστορία ὁ ρωσικός στόλος πέρασε τό Βόσπορο καί συνενώθηκε μέ τόν τουρκικό. Οἱ δύο στόλοι μέ ἀρχηγούς τούς Νανάρχονς Ούστακόφ καί Καδήρ-μπεη μαζί τώρα ἔπλευσαν ἐναντίον τῶν Ἐπτανήσων, πού ἀπό τό 1797 τά κατεῖχαν οἱ Γάλλοι, καί τά κατέλαβαν τό Φεβρουάριο τοῦ 1799. Ἀπό τότε ἄρχισε νέα περίοδος στήν ιστορία τῶν Ἐπτανήσων, πού ἀποτέλεσαν ἔνα ἀνεξάρτητο κράτος κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τῆς Τουρκίας, ἀλλά καί τήν κηδεμονία τῆς Ρωσίας μέ τό δνομα Πολιτεία τῶν Ἐπτά Ἐνωμένων νησιών (1800-1807).

Ἡ θέση τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ στήν Αἴγυπτο ἦταν κρίσιμη, γιατί δέν μποροῦσε οὔτε στήν Αἴγυπτο νά διατηρηθεῖ, ἀλλά οὔτε καί στή Γαλλία νά γυρίσει. Κατά τή δύσκολη αὐτή στιγμή ὁ Ναπολέοντας, ἐπειδή ἡ πολιτική κατάσταση στή γαλλική πρωτεύουσα ἦταν πολὺ δύσκολη, ἀναχώρησε κρυφά μέ μερικούς ἀφοσιωμένους ἀξιωματικούς καί κατόρθωσε νά φτάσει στή Γαλλία. Μέ πολλές περιπέτειες ὁ γαλλικός στρατός, πού βρισκόταν στήν Αἴγυπτο, συνθηκολόγησε μέ τούς Ἄγγλους, μέ τή συμφωνία νά μεταφερθεῖ στή Γαλλία (1801). Μέ τήν ἴδια συμφωνία παραδόθηκε καί ἡ γαλλική φρουρά τῆς Μάλτας.

Αὐτό ἦταν τό τέλος τῆς ἐκστρατείας στήν Αἴγυπτο. Ἀλλά ὠφελήθηκε ἀπ' αὐτήν σημαντικά ἡ ἐπιστήμη, γιατί Γάλλοι σοφοί μελέτησαν τήν οἰκονομική καί κοινωνική ὁργάνωση τῆς χώρας. Μελέτησαν ἀκόμη καί τό ἀρδευτικό σύστημα τῆς κοιλάδας τοῦ Νείλου καί κατάρτισαν τό σχέδιο, γιά νά ἀνοιχτεῖ διώρυγα ἀνάμεσα στή Μεσόγειο καί στήν Ἐρυθρά θάλασσα. Τό Αίγυπτιακό Ινστιτούτο, πού ίδρυθηκε τότε, συγκέντρωσε πολλές ἐπιστημονικές παρατηρήσεις καί μελέτησε μνημεῖα, πού ὅς τότε ἦταν ἄγνωστα. Ο Γάλλος σοφός Σαμπολλιόν (Champollion) διάβασε τήν ιερογλυφική γραφή καί θεμελίωσε τήν αἰγυπτιολογία. Τά συμπεράσματα αὐτῶν μελετῶν δημοσιεύτηκαν σέ ἔνα μεγάλο σύγγραμμα μέ τόν τίτλο ἡ Αἴγυπτος.

ΙΣΤ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

I. Η ΑΝΥΨΩΣΗ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ

·Υπατεία καὶ αὐτοκρατορία

Στά χρόνια τῶν μεγάλων πολιτικῶν ταραχῶν πολλές φορές συμβαίνει ἀπό τὸν ἀνταγωνισμὸν δύο πολιτικῶν φατριῶν νά προκύψει στρατιωτική ἀπολυταρχία. Αὐτό ἔγινε στά ἀρχαῖα Ἑλληνικά κρατίδια, δῆμοι ἀπό τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ γεννήθηκε ἡ τυραννίδα, δηλαδή τὸ τυραννικό πολίτευμα. Ἐπίσης στὴ Ρώμη ἀπό τὴν πάλη τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληγείων προῆλθε ἡ καισαρική ἡ αὐτοκρατορική ἔξουσία.

Κατά τόν ίδιο τρόπο και στή Γαλλία άπό τους κλονισμούς τής 'Επαναστάσεως γεννήθηκε ή αυτοκρατορία του Ναπολέοντα. "Υστερα άπό τήν πτώση τής τρομοκρατίας ἐδοχλώθηκε μία ζωηρή ἀντίδραση, πού κατά τή χαλαρή διοίκηση του Διευθυντηρίου συνεχώς δυνάμωνε. 'Ο λαός ἄρχισε νά ἀνησυχεῖ, γιατί ἔβλεπε νά κινδυνεύουν τά δημιουργήματα τής ἐπαναστάσεως. Τότε ὑποστήριξε ἓνα στρατηγό, τό Ναπολέοντα, πού κέρδιζε πολλές νίκες και γιά τό λαό συμβόλιζε τή δημοκρατία και τήν ἀσφάλεια τῶν δικαιωμάτων, πού είχαν ἀποκτηθεῖ μέ τήν ἐπανάσταση. 'Ο Ναπολέοντας ἀνακηρύχτηκε "Υπατος και ἀργότερα Αὐτοκράτορας τῶν Γάλλων και κυβέρνησε τή Γαλλία ἐπί 16 περίπου χρόνια. Τήν περίοδο αυτή οι Γάλλοι τήν δονομάζουν 'Υπατεία (1799-1804) και Αὐτοκρατορία (1804-1815).

‘Ο Ναπολέοντας, δταν γύρισε άπό την Αίγυπτο στό Παρίσι, βρήκε μιά γενική

ΠΑΡΟΙ
 ΑΡΤΑ
 ΡΑΣΑ
 ΣΑΡ - ΑΑ.
 ΣΑΡΠΑ

δυσαρέσκεια άπεναντι στό Διευθυντήριο. Τό
 άνατρεψε μέ τό πραξικόπημα τῆς 18 Brumaire
 (Νοέμβριος 1799) και προχώρησε στή σύν-
 ταξη νέου συντάγματος, πού ήταν τό τέταρτο
 άπό τό 1789. Σύμφωνα μέ τό νέο σύνταγμα
 έπικεφαλής τοῦ κράτους μπήκε ό Ναπολέον-
 τας ώς πρώτος ὑπατος (Premier consul), πού
 έκλεχτηκε γιά 10 χρόνια μαζί μέ δύο άλλους
 υπάτους, πού είχαν συμβουλευτική ψήφο. 'Ο
 πρώτος ὑπατος ήταν ό άνωτας άρχηγός τοῦ
 στρατοῦ, διαχειρίζόταν τήν έσωτερική πολι-
 τική και είχε τήν ἐκτελεστική ἔξουσία. 'Επι-
 σης ό ἕδιος διόριζε τά μέλη τῆς Γερουσίας
 (Senat), πού άποτελούνταν ἀπό 60 μέλη. Κα-
 τόπιν αὐτή ἔξελεγε τά μέλη τῶν δύο βουλῶν
 ἀπό ἔναν κατάλογο μέ περισσότερα δονόματα,
 πού κατάρτιζαν οἱ ἐκλογεῖς. 'Ο Ναπολέοντας
 διορίζοντας στή Γερουσία πρόσωπα τῆς ἐμ-
 πιστοσύνης του ίσοβια και μέ πλούσια ἀμοιβή τήν είχε πάντοτε ἀφοσιωμένη στό
 πρόσωπο του κι ἔτσι ἔξουσίαζε τήν κρατική μηχανή.

'Ο Ναπολέοντας είχε νά παλέψει ἐναντίον τῶν δημοκρατικῶν, καθώς και πρός
 τούς νομιμόφρονες βασιλικούς, δηλαδή τούς διαδούς τῶν Βόυρβόνων. Κατόρθωσε
 νά νικήσει και τούς δύο. Στά 1802 ἐκμεταλλεύτηκε τίς νίκες του και πήρε τόν τίτλο
 τοῦ Ισόβιου Υπάτου. 'Επειδή δμως αὐτό δημιούργησε ἀντίδραση, τούς δημοκρατι-
 κούς στρατηγούς τούς ἀποστράτευσε η τούς ἔστειλε σέ υπερπόντιες ἐκστρατείες.
 Τέλος, κατάπνιξε μιά συνωμοσία τῶν βασιλικῶν, πήρε τόν τίτλο Κληρονομικός αὐ-
 τοκράτορας τῶν Γάλλων και στίς 2 Δεκεμβρίου τοῦ 1804 στέφτηκε μπροστά στόν
 Πάπα στό ναό τῆς Παναγίας τοῦ Παρισιού. 'Υστερα ἀπό ἓνα χρόνο στέφτηκε κλη-
 ρονομικός βασιλιάς τῆς Ιταλίας, και διόρισε ως ἀντιβασιλιά τό γιό τῆς γυναικας
 του Ιωσηφίνας, τόν Εὐγένιο Μποαρναί.

'Η ἔξουσία τοῦ Ναπολέοντα είχε ὀρκετά στερεό κοινωνικό στήριγμα, γιατί γιά
 τις λαϊκές μάζες ό αυτοκράτορας είχε συμβολική σημασία. 'Ηταν ή προσωποποί-
 ηση τῆς Δημοκρατίας και ό ισχυρός ἄντρας, πού προστάτευε τίς ἐλευθερίες, πού
 ἀποκτήθηκαν μέ τήν ἐπανάσταση. 'Η ἀνώτερη πάλι τάξη ἔβλεπε στό πρόσωπό του
 τήν πολιτική σταθερότητα, πού ἐμπόδιζε τίς ξαφνικές ἀνατροπές.

'Ο Ναπολέοντας (1769-1821) είναι ἀπό τά περίεργα δημιουργήματα τῶν ταραγ-
 μένων καιρῶν. Γεννήθηκε στά 1769 στό Αιάκιο (Ajaccio) τῆς Κορσικῆς. 'Ηταν δευ-
 τέροτοκος γιός τοῦ Ιταλοῦ δικηγόρου Καρόλου Βοναπάρτε (Buonaparte). Σπούδασε
 στό Κολλέγιο τῆς Βριέννης και στή Στρατιωτική Σχολή τοῦ Παρισιού. Τό ύφος
 του είχε ἐκφραστικότητά και στίς προκηρύξεις και τίς ἀγορεύσεις πρός τό στρατό
 ἔφτανε σέ ἐπιβλητική εὐγλωττία.

Ο Ναπολέοντας.

Τά πνευματικά χαρίσματα τοῦ Ναπολέοντα καὶ ἡ σωματικὴ ἀντοχὴ του ἡταν σπάνια. Εἶχε ἀπεριόριστη μνήμη καὶ πολὺ μεγάλη διορατικότητα. Ἡ εὐκινησία τοῦ πνεύματός του ἡταν ἀσυναγώνιστη. Εἶχε τό χάρισμα νά καταλαβαίνει τά πράγματα ὡς τίς τελευταῖς λεπτομέρειες καὶ συγχρόνως νά σχηματίζει στό μυαλό του καθαρή τήν εἰκόνα τοῦ συνόλου. Ἡ αὐτοπεποίθηση καὶ ἡ δύναμη τῆς θελήσεώς του ἡταν καταπληκτικές, ἀλλά καὶ ὁ ἐγωισμός καὶ ἡ φιλοδοξία του δέν εἶχαν δρια. Ἡ δραστηριότητά του ξεπερνοῦσε τά συνηθισμένα ἀνθρώπινα δρια· μποροῦσε νά ὑπαγορεύει συγχρόνως τά ἔγγραφα δλων τῶν ὑπουργείων. Πολλές φορές τοῦ ἔφτανε μόνον 3 ώρες ὅπνος.

Ἡ διοίκηση τοῦ Ναπολέοντα

Ο Ναπολέοντας κυβέρνησε τή Γαλλία, σάν νά ἡταν στρατός, πού ἔπρεπε νά ἐκτελεῖ τίς διαταγές του χωρίς συζήτηση. Οι πολίτες, πού ἀντιδροῦσαν, μπήκαν κάτω ἀπό αὐτηρή ἀστυνομική ἐπιτήρηση. Κατά τίς πρώτες μέρες τῆς ὑπατείας του ἔκλεισε τίς περισσότερες ἐφημερίδες καὶ στό ἔξης ἔπαινε καὶ διόριζε τούς διευθυντές τῶν ἐφημερίδων, σάν νά ἡταν κρατικοί ὑπάλληλοι.

Ο Ναπολέοντας δημιούργησε αὐλή, στήν δποία εἰσήγαγε τίς συνήθειες τοῦ παλιοῦ καθεστώτος. Οι κυρίες διδάχτηκαν νά κάνουν ὑποκλίσεις, δπως ἄλλοτε στήν αὐλή τῶν Βουρβόνων. Ξαναμπήκαν στή ζωή οι παλιοί τίτλοι καὶ τά ἀδέρφια τοῦ αὐτοκράτορα δνομάστηκαν αὐτοκρατορικοί πρίγκιπες. "Υστέρα ἀπό τίς μεγάλες στρατιωτικές ἐπιτυχίες του δημιούργησε βερόνους, κόμητες, δούκες, ἵπποτες, δηλαδή τήν ἀριστοκρατία τής νέας αὐτοκρατορίας, στούς δποίους ἔδινε χρηματικά ἐπιδόματα καὶ τούς δώριζε εἰσόδηματα. Ἐπίσης δημιούργησε τή Λεγεώνα τής Τιμῆς, πού τά μέλη της ἔπαιρναν ἐπιδόματα. Κι δλα αὐτά τά ἔκαμε, γιατί καταλάβαινε δτι ἡ κληρονομική βασιλεία δέν μποροῦσε νά στηριχτεῖ χωρίς κληρονομική ἀριστοκρατία. Διοικητές, ὑποδιοικητές καὶ δημαρχοι τῶν ἐπαρχιῶν διορίζονταν δλοι ἀπό τήν κυβέρνηση. Ἐτσι καταργήθηκε ἡ αὐτοδιοίκηση καὶ δημιουργήθηκε αὐστηρό διοικητικό συγκεντρωτικό σύστημα. Ἐν τούτοις δ περισσότερος λαός ἡταν εύχαριστιμένος, γιατί τό κράτος ξαναβρήκε τή γαλήνη καὶ ἔξασφαλίστηκε ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης.

Ο Ναπολέοντας πέτυχε νά γεφυρώσει τό χάσμα, πού δημιούργησε ἡ ἐπανάσταση ἀνάμεσα στό Κράτος καὶ στήν Ἐκκλησία. Ἡρθε σέ συνεννόηση καὶ συμφωνία μέ τόν Πάπα, ἡ δποία δνομάζεται Κονκορδάτο (Concordat, 1801). Μέ αὐτήν δ πρώτος "Υπατος διόριζε τούς ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους καὶ τό κράτος ἀναλάμβανε νά μισθωδοτεῖ τούς κληρικούς, οι δποίοι, ἃς σημειωθεῖ δέν εἶχαν πληρωθεῖ ἀπό τό 1794. Ὁ Πάπας ἀναγνωρίζοταν ώς ἀρχηγός τῆς γαλλικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπικύρωνε τήν ἐκλογή αὐτῶν, πού διορίζονταν ἀπό τό κράτος στά ἀνώτερα ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα. Ἡ συμφωνία αὐτή ἐφαρμόστηκε ώς τά 1905.

Ἐπέβαλε αὐστηρές οἰκονομίες καὶ ὑποχρέωσε τίς κατακτημένες χώρες νά συντηροῦν τά στρατεύματά του. Ἐτσι βελτιώθηκαν τά οἰκονομικά τῆς Γαλλίας καὶ στά

1800 ίδρυθηκε ή Τράπεζα της Γαλλίας. Φρόντισε γιά τήν έκπαιδευση, ίδρυοντας σχολεῖα, βιβλιοθήκες, μουσεῖα καί τό πανεπιστήμιο της Γαλλίας. 'Ο Ναπολέοντας, ήθελε νά προστατέψει τούς άνθρώπους τῶν γραμμάτων, δπως ἔκαμε ό Λουδοβίκος δ ΙΔ', ἀλλά δέν ἀγαποῦσε τούς φιλελεύθερους συγγραφεῖς. 'Ἐξόρισε τούς δύο ἄριστους συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς του, τό Σατομπριάν καί τήν κυρία Στάελ, ἐνῶ προστάτεψε λογοτέχνες μέ κατώτερη ἀξία. 'Αλλά τό σπουδαιότερο ἥργο τοῦ Ναπολέοντα ήταν ή ἔκδοση τοῦ Ναπολέόντειου Κώδικα (1804), πού περιλάμβανε τό ἀστικό δίκαιο, τό δποτο στηριζόταν στίς νέες κοινωνικές ἀντιλήψεις καί τό μιμήθηκαν πολλές χώρες.

II. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ

'Η στρατηγική τοῦ Ναπολέοντα

'Ο Ναπολέοντας τελειοποίησε τήν πολεμική μέθοδο τῶν στρατηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ξεκινοῦσε κι αὐτός ἀπό τό ἀξίωμα δτι ό περισσότερο πολυάριθμος στρατός νικᾶ πάντοτε τόν πιό ὀλιγάριθμο. Γι' αὐτό ήθελε νά κρατᾶ συγκεντρωμένες τίς δυνάμεις του καί μέ τολμηρή ἐπίθεση νά συντρίβει τό κυριότερο σῶμα τοῦ ἔχθροῦ. 'Αναδείχτηκε ἀριστοτέχνης ἀντῆς τῆς τακτικῆς. Είχε τό χάρισμα νά ὑπολογίζει καλά τά πράγματα, νά καταστρώνει μέ ταχύτητα σχέδια καί νά τά ἐκτελεῖ μέ θαυμάσια ἐπίσης ταχύτητα. 'Ο στρατός του ήταν ἀκούραστος στίς πορείες καί μέ τίς γρήγορες μετακινήσεις τοῦ στρατοῦ καί τήν ἐπίκαιρη συγκέντρωσή του ἔξασφάλιζε τή νίκη. «Μέ τίς κνήμες μας κερδίζει τίς μάχες», ἔλεγαν οἱ στρατιώτες του. Οι στρατηγοὶ του ἀκολούθησαν τήν πολεμική μέθοδο του, ήταν ἀφοσιωμένοι στό πρόσωπό του καί πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς δοξάστηκαν, δπως ό Νέυ ό Μπερναντότ, ό Μασσενά, κ.ά. (Ney, Bernadotte, Massenat).

'Ο Ναπολέοντας συστηματοποίησε τή γενική στρατολογία, πού τήν είχε ἀρχίσει ή ἐπανάσταση, καί κατόρθωσε νά κινητοποιήσει μεγάλες μάζες ἀνθρώπων. 'Ο στρατός του ἀπό τό 1805 πῆρε τήν ἐπωνυμία Μεγάλη στρατιά (Grande armée). 'Υπῆρχαν ὅμως καί περισσότερο ὄλικοι λόγοι γιά τήν τυφλή ἀφοσίωση τοῦ στρατοῦ τοῦ Ναπολέοντα στό πρόσωπό του, γιατί ό Γάλλος χωρικός πίστευε δτι, ἂν πέσει ή ἔχουσια του, θά ξαναγύριζε τό παλιό καθεστώς καί θά ἔχανε τά χωράφια, πού είχε πάρει ἀπό τούς εὐγενεῖς.

'Ο δεύτερος συνασπισμός ἐναντίον τῆς Γαλλίας (1798-1802)

Στά 1798 ή Γαλλία βρέθηκε ἀντιμέτωπη μπροστά σέ νέο συνασπισμό, στόν δποτο πῆραν μέρος ή Ἀγγλία, ή Αύστρια, ή Ρωσία καί ή Τουρκία. Στήν ἀρχή οἱ Γάλλοι είχαν σημαντικές ἀποτυχίες. 'Ο ἀρχιδούκας Κάρολος τῆς Αύστριας ἀπομάκρυνε τό γαλλικό στρατό πέρα ἀπό τό Ρήγο, ἐνῶ στήν Ἰταλία ό διάσημος Ρῶσος στρατηλάτης Σουβάρωφ, πού δδηγοῦντε τό ρωσιωνστριακό στρατό, είχε λαμπρές

έπιτυχίες. Ο ρωσικός στρατός πολεμούσε με έξαιρετικό φανατισμό έναντίον τῶν «ἄθεων Γάλλων ἐπαναστατῶν».

Άλλά ή τόχη τοῦ πολέμου ἄλλαξε, δταν τὸ Μάιο τοῦ 1800 ὁ Ναπολέοντας διαβίβασε ἀπό τὸν "Αγιο Βερνάρδο στὴν Ἰταλία τὴν ἐφεδρική στρατιά πού τὴν είχε ἑτοιμάσει κρυφά. Οἱ Αὐστριακοὶ νικήθηκαν κοντά στὸ Μαρέγκο καὶ ἐκκένωσαν τὴν Ἰταλία (Ιούνιος 1800). Άλλά καὶ ὁ στρατηγός Μορό (Moreau) κέρδισε λαμπρή νίκη κοντά στὸ Μόναχο καὶ ἤνοιξε τὸ δρόμο πρός τὴν Βιέννη. Τότε ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας δέχτηκε νά κλείσει εἰρήνη. Η Εἰρήνη τῆς Λουνεβίλ (Lunéville, 1801) ἐπικύρωσε τοὺς δρους τῆς εἰρήνης τοῦ Καμποφόρμιο. Τόν ἐπόμενο χρόνο (1802) ὑπόγραψε καὶ ἡ Ἀγγλία, δπου είχε πέσει ὁ Πίτ, τὴν εἰρήνη τῆς Ἀμιέν (Amiens), μέ τὴν δποία ὑποχρεωνόταν νά δώσει πίσω τίς γαλλικές ἀποικίες καὶ νά ἐκκενώσει τὴ Μάλτα καὶ τὴν Ἀλεξάνδρεια.

Πολιτικές μεταβολές

Η εἰρήνη τῆς Λουνεβίλ καὶ τῆς Ἀμιέν ἦταν ὁ πρῶτος σταθμός τῆς κυριαρχίας τοῦ Ναπολέοντα πάνω στὴν Εὐρώπη. Ο Γάλλος δικτάτορας τακτοποίησε τὰ πράγματα, δπως ηθελε. Τίς δημοκρατίες, πού είχαν σχηματιστεῖ γύρω ἀπό τὴ Γαλλία, ἄλλες τίς προσάρτησε στὸ κράτος του κι ἄλλες τίς ἔκαμε βασίλεια. Προσάρτησε τὸ Πεδεμόντιο καὶ τὴ δημοκρατία τῆς Γενουας, ἐνῷ τὴν ἐδῶθε ἀπό τίς "Αλπεις δημοκρατία τὴ μετονόμασε σὲ Βασίλειο τῆς Ἰταλίας, στέφθηκε βασιλιάς του καὶ διόρισε τὸν προγονό του Εὐγένιο Μποαρνάι ἀντιβασιλιά. Πιό σημαντική ἦταν ἡ μεταβολή, στὴ Γερμανία. Ο Ναπολέοντας παράδωσε τὰ ἐκκλησιαστικὰ κράτη καὶ τίς ἐλεύθερες πόλεις, ἐκτός ἀπό λίγες, στοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντες, πού είχαν χάσει χῶρες πέρα ἀπό τὸ Ρήνο, δσες προσαρτήθηκαν στὴ Γαλλία.

Οι μεταβολές αὐτές είχαν μεγάλη σημασία γιά τὸ μέλλον τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας, γιατί μέ αὐτές ἔγινε σημαντική συγκέντρωση, πού τὴν ἐνίσχυσαν μεταγενέστερες συνθήκες τοῦ Ναπολέοντα. Ἐνῷ στὰ 1789 ὑπῆρχαν 190 κρατιδία καὶ ἐλεύθερες πόλεις, στὰ 1815 ἔμειναν μόνον 39. "Ετσι ὁ Ναπολέοντας, χωρίς νά τό καταλάβει, δούλεψε γιά τὴν ἐνωση τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Ο τρίτος συνασπισμός

Οι Ἀγγλοι ἐμποροὶ δέν ἦταν εὐχαριστημένοι ἀπό τὴν εἰρήνη (τοῦ 1802), γιατί μέ τὸν πόλεμο ἔξασφάλιζαν γιά λογαριασμό τους τὸ μονοπώλιο τοῦ ἀποικιακοῦ ἐμπορίου. Γι' αὐτό ἡ Ἀγγλία δέν ἐκκένωσε τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὴ Μάλτα καὶ ἔτσι τὸ Μάιο τοῦ 1803 ξανάρχισαν οἱ ἔχθροπραξίες. Οἱ Ἀγγλοι ξανακάλεσαν στὴν ἔξουσία, τὸν Πίτ, ὁ δποῖος διακήρυξε δτι θά πολεμήσει ὅς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του τὸν Ναπολέοντα. Ο Ναπολέοντας συγκέντρωσε στὴ Βουλόνη πολυάριθμο στρατό, μέ σκοπό νά ἐπιχειρήσει ἀπόβαση στὴ Μ. Βρετανία. Ο Πίτ συνένωσε τότε τὴν Αύ-

στρία, τή Ρωσία και τή Σουηδία ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντα, ἐνῶ ὁ βασιλιάς τῆς Πρωσίας ἔμεινε πάλι οὐδέτερος.

Οὐλμ – Ἀούστερλιτς – Τράφαλγκαρ

Ο Ναπολέων τό στρατό, πού είχε συγκεντρώσει στή Βουλόνη, τόν ἐστρεψε ἐναντίον τῆς Αύστριας. Μέ ἀστραπαια ταχύτητα προχώρησε πρός τόν Πάνω Δούναβη, ὅπου τά νοτιογερμανικά κράτη Βαυαρία, Βυρτεμβέργη και Βάδη τάχθηκαν μέ τό μέρος τῆς Γαλλίας. Συγχρόνως ὁ στρατηγός του Μπερναντός, παραβιάζοντας τήν οὐδέτερότητα τῆς Πρωσίας, βάδιζε ἀπό τό Ἀννόβερο πρός τήν ἴδια κατεύθυνση. Ἐτσι ὁ αὐστριακός στρατός μέ ἀρχηγό τό στρατηγό Μάκ (Mack) προχώρησε ὡς τήν Οὐλμ (Ulm) και ἐπειδή ἀποκόπηκε, ἀναγκάστηκε νά συνθηκολογήσει· παραδόθηκαν στούς Γάλλους 30 χιλιάδες ἄντρες και 53 τηλεβόλα ('Οκτώβριος 1805). Κατόπιν ὁ Ναπολέοντας μπήκε στή Βιέννη.

Αφοῦ ἄφησε τό στρατό του νά ξεκουραστεῖ και τόν ἀνασύνταξε, χτύπησε τούς Αύστριακούς και τούς Ρώσους κοντά στό Ἀούστερλιτς (Austerlitz) βόρεια ἀπό τή Βιέννη. Ἡ περιβόητη αὐτή μάχη ὀνομάστηκε μάχη τῶν **τριῶν αὐτοκρατόρων**, γιατί ἐκτός ἀπό τό Ναπολέοντα βρέθηκαν ἐκεί και ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αύστριας Φραγκίσκος Β' και ὁ Τσάρος τῆς Ρωσίας 'Αλέξανδρος Α'. Ἡ μάχη αὐτή είναι ἕνα ὑπόδειγμα τῆς ναπολεόντειας πολεμικῆς τακτικῆς. Οι σύμμαχοι είχαν 15 χιλιάδες νεκρούς και τραυματίες και 20 χιλιάδες αἰχμαλώτους (2 Δεκεμβρίου 1805).

Στό μεταξύ ὁ στόλος τοῦ Ναπολέοντα, πού τόν είχε ἐτοιμάσει μέ πολλές θυσίες, γιά νά ὑποστηρίξει τήν ἀπόβασή του στήν Ἀγγλία, ἐπαθε πανωλεθρία. Ο γαλλικός στόλος ἐνωμένος μέ τόν Ἰσπανικό ἔπλευσε γιά προστασία στό λιμάνι τῶν Γαδείρων. Ὁταν ὅμως ἐπιχείρησε νά βγει ἔξω, χτυπήθηκε ἀπό τό ναύαρχο Νέλσων, πού ἔκαψε τό μεγαλύτερο μέρος του και αἰχμαλώτισε τό ὑπόλοιπο κοντά στό ἀκρωτήριο Τράφαλγκαρ βόρεια ἀπό τό λιμάνι τῶν Γαδείρων. Ὁ ναύαρχος Νέλσων σκοτώθηκε κατά τή ναυμαχία (20 'Οκτωβρίου 1805).

Τό τέλος τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας

Οι σύμμαχοι δέν είχαν πιά στρατό. Γι' αὐτό ή Αύστρια ἀναγκάστηκε, νά ὑπογράψει τήν **Ειρήνη τοῦ Πρέσμπουργ** (26 Δεκεμβρίου 1806), μέ τήν ὁποία παραχωροῦσε τή Βενετία στό βασιλιά τῆς Ἰταλίας και τό Τυρόλο στό βασιλιά τῆς Βαυαρίας. Ἡ Βαυαρία και ἡ Βυρτεμβέργη ἀνακηρύχτηκαν βασίλεια. Συγχρόνως

'Ο Νέλσων.

ό Ναπολέοντας κήρυξε έκπτωτους τούς Βουρβόνους τῆς Νεαπόλεως και παράδωσε τό βασίλειο στόν ἀδερφό του Ἰωσήφ. Ἡ Βαταβική δημοκρατία γίνεται τώρα τὸ βασίλειο τῆς Ὀλλανδίας και προσφέρεται στόν ἀδερφό τοῦ Ναπολέοντα Λουδοβίκο. Στά 1806 δημιουργεῖ τὴν Ὁμοσπονδία τοῦ Ρήνου, πού σιγά σιγά περιέλαβε ὅλα τὰ κράτη τῆς Γερμανίας ἐκτός ἀπό τὴν Πρωσία και τὴν Αὐστρία. Ἡ δημοσπονδία μπαίνει κάτω ἀπό τὴν προστασία του, συνάπτει μαζὶ του συμμαχία και ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωση νά τοῦ δίνει σέ περίπτωση πολέμου 63 χιλιάδες στρατού.

Ἐτσι δὲν ὑπῆρχε πιά Γερμανική αὐτοκρατορία. Γι' αὐτό ὁ αὐτοκράτορας Φραγκίσκος Β' ἀφήσει τὸ γερμανικό στέμμα και περιορίστηκε στὸν τίτλο τοῦ Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας (6 Αὐγούστου 1806). Ἐτσι ἔλληξε ἡ Ἄγια Ρωμαϊκή αὐτοκρατορία τοῦ γερμανικοῦ έθνους, πού ὑπῆρχε ἀπό τὴν ἐποχή τοῦ "Οθωνα τοῦ Μεγάλου (962 μ.Χ.).

‘Ο τέταρτος συνασπισμός – Κατάρρευση τῆς Πρωσίας (1806)

‘Ο Ναπολέοντας κυριαρχοῦσε τώρα στή Γερμανία. Τά στρατεύματά του κινοῦνταν ἐλεύθερα, ἔχειμόνιαζαν σ' αὐτήν και συμπεριφέρονταν σάν κατακτητές. Αὐτό προκαλούσε δύσνηρή ἐντύπωση στούς Γερμανούς και πολλοί ἀρχισαν νά ξεσηκώ-

‘Η Ναπολεόντεια αὐτοκρατορία στά 1812.

νονται έναντιον της ταπεινώσεως. Καθώς περνούσε ό καιρός, δημιουργήθηκε μιά φιλοπόλεμη μερίδα, που ψυχή της ήταν η φιλοπόλεμη βασίλισσα της Πρωσίας Λουίζα, και δέν ἄργησαν οι φιλοπόλεμες ἐκδηλώσεις στό Βερολίνο. Ο βασιλιάς της Πρωσίας συνεννοήθηκε μέ τη Ρωσία και τήν Ἀγγλία και ἀπαίτησε ἀπό τό Ναπολέοντα νά ἀποσύρει τά στρατεύματά του ἀπό τή Γερμανία. Ἐκεῖνος δμως ἀντί για ἀπάντηση κινητοποίησε τό στρατό του. Ο πρωσικός στρατός, που ήταν δρα- νωμένος σύμφωνα μέ τό παλιό σύστημα και δόηγούνταν ἀπό τό γέρο Μπράουν- σβάικ (Braunschweig), τόν ἀρχηγό τής πρώτης γερμανικής εἰσβολής στή Γαλλία, συντρίψτηκε σέ δύο μεγάλες μάχες κοντά στήν Ἰένα (Jena) και τήν Ἀουερστέτ (Auerstädt). Ο Ναπολέοντας μπήκε θριαμβευτής στό Βερολίνο (Οκτώβριος 1806) ἐνδο οι Πρόδοι στρατηγοί παραδίνονταν δένας ὑστερα ἀπό τόν ἄλλο. Καί αὐτός δ Μπλύχερ (Blücher), που ὑστερα ἀπό τά γεγονότα αὐτά ἀργότερα δοξάστηκε, ὑπο- χώρησε ως τό Λύμπεκ (Lübeck) και ἀναγκάστηκε νά συνθηκολογήσει. Η βασιλική οἰκογένεια τότε ζήτησε καταφύγιο στό Καίνιξμπεργκ τής ἀνατολικής Πρωσίας. Ἀργότερα ἐμφανίστηκαν οι Ρώσοι, που πρόβαλαν σοβαρή ἀντίσταση ἐναντίον τῶν Γάλλων κι ἔγινε σκληρή μάχη στήν Ἀνατολική Πρωσία. Τελικά ἐπικράτησε δ Ναπολέοντας, που σύντριψε τούς Ρώσους στή μάχη τού Φρίντλαντ (Friendland, 14 Ἰουνίου 1807). "Υστερα ἀπό τή μάχη αὐτή δ Τσάρος Ἀλέξανδρος ἀναγκάστηκε νά συνθηκολογήσει.

Τότε ἔγινε η δνομαστή συνάντηση τοῦ Ναπολέοντα μέ τόν τσάρο Ἀλέξανδρο πάνω στό ποτάμι Νιεμεν, ἀπέναντι ἀπό τήν πόλη Τίλσιτ, μέσα σ' ἔνα πλωτό περί- πτερο. "Υστερα ἀπό τή συνάντηση αὐτή ἀκολούθησε η συνθήκη τοῦ Τίλσιτ (18 Ἰουλίου 1807). Ο Ναπολέοντας ἐμφύσησε στόν Ἀλέξαντρο τήν ἐλπίδα δι τούς οί δύο ἄν συνεννοούνταν, θά μπορούσαν νά κυριαρχήσουν στόν κόσμο και ἔτσι κατόρθωσε νά τόν κερδίσει. Γι' αὐτό δ Τσάρος πήρε σοβαρά ἀνταλλάγματα, ἀνά- μεσα στά δοποῖα ήταν και δόλόκληρη ή Φιλανδία, και ἐγκατάλειψε τήν Πρωσία, που τή διαμέλισε δ Ναπολέοντας. Αὐτός ἀπόσπασε τίς δυτικά ἀπό τόν Ἐλβα κτήσεις της, τίς συνένωσε μέ τό ἐκλεκτοράτο τής Ἐσσης, μέ τό Μπράουνσβάικ και τό Ἀν- νόβερο και δημιούργησε τό βασίλειο τής Βεστφαλίας, που τό ἔδωσε στόν ἀδελφό του τόν Ιερώνυμο. Ἀπόσπασε ἀκόμη τήν Πρωσική Πολωνία και δημιούργησε τό Μεγάλο Δουκάτο τής Βαρσοβίας, που τό ἔδωσε στό βασιλιά τής Σαξονίας. Η Πρω- σία ὑποχρεώθηκε νά πληρώσει ως πολεμική ἀποζημιώση 160 ἑκατομμύρια φράγκα: Ἐπειδή δμως δέν μπαρούσε νά τά πληρώσει, ἔμεναν σ' αὐτήν 160 χιλιάδες στρατός, που τόν συντηρούσε ή Ἰδια.

Παράλληλα, μέ μυστική διάταξη τής συνθήκης τοῦ Τίλσιτ, η Ρωσία ὑποχρε- ώθηκε νά παραχωρήσει στή Γαλλία τήν περιοχή τοῦ Καττάρο και μέ δόλόκληρη τήν κυριότητα (ώς γαλλικό ἔδαφος) τά νησιά τοῦ Ἰόνιου πελάγους. Για τήν ἐκτέ- λεση τής διατάξεως αὐτῆς δ στρατηγός Berthier κατέλαβε τό Σεπτέμβριο τοῦ 1807- τά Ἐπτάνησα, που τά προσάρτησε στή γαλλική ἀντοκρατορία. Ἀπό τότε ἀρχίζει η δεύτερη γαλλοκρατία στά Ἐπτάνησα. (Ἀπό τό 1809 ἀρχισε νά τά καταλαμβάνει η Ἀγγλία τό ἔνα ὑστερα ἀπό τό ἄλλο κτί στά 1815 ἐπισημοποίησε τήν κατοχή τους

με ίδιαίτερη συνθήκη, που ύπογράφτηκε στό Παρίσι στις 5 Νοεμβρίου.)

'Ηπειρωτικός ἀποκλεισμός

'Ο Ναπολέοντας είχε φτάσει στό ἀνώτατο σημείο τῆς δυνάμεώς του. 'Από τό Βερολίνο ἔβγαλε ἔνα διάταγμα, μέ τό δόποιο ἐπέβαλε τὸν ἀποκλεισμό τοῦ ἀγγλικοῦ ἡμπορίου. 'Η Ἀγγλία ἦδη ἀπό τό Μάιο τοῦ 1806 είχε ἀποκλεῖσει τὰ γαλλικά λιμάνια ἀπό τή Βρέστη ὡς τήν Ἀμβέρσα. Γιά ἀπάντηση ὁ Ναπολέοντας ἔδωσε διαταγὴν νά ἀποκλειστοῦν τά ἀγγλικά παράλια καὶ ἀπαγόρεψε τό ἐμπόριο μέ τήν Ἀγγλία καὶ τό πούλημα ἀγγλικῶν ἡμπορευμάτων στή Γαλλία καὶ στίς χῶρες τῶν συμμάχων τῆς. Αὐτό δονομάστηκε ἡπειρωτικός ἀποκλεισμός (Νοέμβριος 1806). Τότε ἡ Ἀγγλία ἀπόκλεισε τά λιμάνια τῶν κρατῶν, που δέχονταν τό ναπολεόντειο ἀποκλεισμό. 'Η Πρωσία καὶ ἡ Ρωσία προσχώρησαν στόν ἡπειρωτικό ἀποκλεισμό.

'Ο ἀποκλεισμός ἔβλαψε ἰδίως τή Γαλλία καὶ τίς χῶρες τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, γιατί παρουσιάστηκε μεγάλη ἔλλειψη ἀπό ἀποκλεισμένων προϊόντων καὶ ἀκριβύναν πολύ τά εἰδη πρώτης ἀνάγκης.

Κατάληψη τῆς Πορτογαλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας

'Η Πορτογαλία δέν είχε δεχτεῖ τό ναπολεόντειο ἀποκλεισμό καὶ ἡ Λισσαβόνα ἔγινε κέντρο λαθρεμπορίου. Γι' αὐτό ὁ Ναπολέοντας συνεννόθηκε μέ τόν πρωθυπουργό τῆς Ἰσπανίας καὶ κατέλαβε ἔσφρακτά τή Λισσαβόνα, μέ 25 χιλιάδες στρατό καὶ κήρυξε ἔκπτωτο τό βασιλιά τῆς Πορτογαλίας, που ἔφυγε μέ ἀγγλικό καράβι στή Βραζιλία (1807).

Τόν ἄλλο χρόνο είσέβαλε στήν Ἰσπανία. 'Υποχρέωσε τό βασιλιά τῆς νά παραιτηθεῖ καὶ ἔστεψε ὡς βασιλιά τῆς Ἰσπανίας τόν ἀδερφό του τόν Ἰωσήφ (1808). Προκάλεσε δῆμως πολύ μεγάλη ἀντίδραση, γιατί οἱ μάχες τοῦ Ἰσπανικοῦ λαοῦ ἤταν πολύ συντηρητικές καὶ οἱ παπάδες καὶ οἱ καλόγεροι τίς φανάτιζαν ἐναντίον τῶν Γάλλων. "Αρχισε τότε ἔνας μακροχρόνιος καὶ ἐπίμονος ἀγώνας γιά τούς Γάλλους, που τούς στοίχισε γύρω στίς 300 χιλιάδες ἄντρες. Οἱ Ἰσπανοί χωρισμένοι σέ μικρά σώματα καὶ μέ δόδηγούς φανατικούς καλόγερους ἔκαναν κλεφτοπόλεμο (Guérilla), ἐνῷ οἱ κινήσεις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ δυσκολεύονταν πολύ στήν δρεινή, θερμή καὶ ἄγονη περιοχῇ.

"Υστερα ἀπό λίγο οἱ "Αγγλοί μέ ἀρχηγό τόν περίφημο στρατηγό Οὐέλλιγκτον (Wellington) ἀποβιβάστηκαν στή Λισσαβόνα καὶ κατασκεύασαν ἔνα δχυρωμένο στρατόπεδο ἀπό θάλασσα σέ θάλασσα (1 Αδγούστου 1808). Στό μεταξύ δύο Γάλλοι στρατηγοί στήν Ἰσπανία ἀναγκάστηκαν νά συνθηκολογήσουν. Τότε ἔξεστράτευσε ὁ ἴδιος ὁ Ναπολέοντας καὶ κατέλαβε τή Μαδρίτη. 'Αλλά οἱ Γάλλοι στρατηγοί παρά τίς αἰματηρές μάχες δέν κατόρθωσαν νά διασπάσουν τίς δχυρές θέσεις γύρω ἀπό τή Λισσαβόνα. 'Αργότερα, δταν κατάρρευσε ἡ δύναμη τοῦ Ναπολέοντα, οἱ Γάλλοι ἐκκένωσαν τήν Ἰβηρική χερσόνησο καὶ ὁ Οὐέλλιγκτον πέρασε τά Πυρηναῖα καὶ είσέβαλε στή Γαλλία.

‘Ο πέμπτος συνασπισμός (1809)

“Υστερα από λίγο ή Αύστρια μπλέχτηκε σε νέο πόλεμο με τό Ναπολέοντα, έχοντας και τή βοήθεια τῆς Αγγλίας. Ο Ναπολέοντας έφτασε βιαστικά άπό την Ισπανία, συγκέντρωσε τίς δυνάμεις, πού είχε στή Γερμανία, άπομάκρυνε τόν αύστριακό στρατό και κατέλαβε τή Βιέννη. “Υστερα από περιπετειώδεις συμπλοκές κατά τό πέρασμα τού Δούναβη νίκησε τελικά σέ μια κρίσιμη μάχη κοντά στό Βάγκραμ (Wagram, 5-6 Ιουλίου 1809).

Μέ τήν ειρήνη τῆς Βιέννης (Οκτώβριος 1809) ή Αύστρια ύποχρεώθηκε νά παραχωρήσει τίς ίλλυρικές ἐπαρχίες στή Γαλλία κι έτσι έχασε τήν έξοδο πρός τή Μεσόγειο θάλασσα. Ἐπίσης έγινε σημαντική μεταβολή στήν έσωτερική της πολιτική, γιατί ή φιλελεύθερη κυβέρνηση της άντικαταστάθηκε άπό άλλη άντιδραστική μέ πρωθυπουργό τόν πανούργο Μέττερνιχ. (Κυβέρνησε ως τό 1848 και έγινε ή ψυχή τής άντιδράσεως στήν Εύρωπη).

Ο Ναπολέοντας, ένω βρισκόταν στό άνωτατο σημεῖο τής δόξας του, χώρισε τήν Ιωσηφίνα μέ τήν πρόφαση δτί ήταν άτεκνη και στά 1810 παντρεύτηκε τή θυγατέρα τού αὐτοκράτορα τῆς Αύστριας Φραγκίσκου Α', τή Μαρία Λουίζα, πού ήταν τότε 20 χρονών. Άπο τό γάμο αὐτό γεννήθηκε διάδοχος Ναπολέοντας δ Β', πού πήρε τόν τίτλο τού βασιλιά τῆς Ρώμης (Αετιδέας, Aiglon), πού άργότερα δ Μέττερνιχ τόν καταδίκασε σέ άργο θάνατο μέσα στά άνάκτορα τῆς Αύστριας.

‘Η ἔκταση τῆς Ναπολέοντειας ἐκστρατείας

Στά 1810 δ Ναπολέοντας ήταν κύριος μιᾶς άπέραντης αὐτοκρατορίας, πού περιλάμβανε, ἐκτός άπό τή Γαλλία, τήν άριστερή οχθή τού Ρήνου, τήν Όλλανδια και τή γερμανική παραλία τῆς Βόρειας θάλασσας ως τό Λύμπεκ (Lübeck). Στήν Ιταλία είχε τό Πεδεμόντιο, τή Κένουα τήν Τοσκάνη και τό κράτος τού Πάπα, παρ' δύο πού άντεδρασε αὐτός και τόν άφορισε τό Ναπολέοντα (1809). Τέλος, περιλαμβάνονταν στό κράτος του οι ίλλυρικές ἐπαρχίες τῆς Αύστριας και τά ‘Επτάνησα. Εξάλλου έξαρτιόνταν ἀπ' αὐτόν τά βασίλεια τῆς Ιταλίας, τῆς Νεαπόλεως, ή Ισπανία, ή Όμοσπονδία τού Ρήνου και τό Μεγάλο Δουκάτο τῆς Βαρσοβίας. Η Πρωσία, ή Δανία και ή Ρωσία ήταν σύμμαχοί του. Η Σουηδία, δπου πρίν άπό λίγο δ Γάλλος στρατηγός Μπερναντόντον είχε άναγνωριστεί ως διάδοχος τού άτεκνου βασιλιά, βρισκόταν κάτω άπό γαλλική ἐπιρροή.

III. ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ

‘Η ἔκστρατεία ἐναντίον τῆς Ρωσίας

Φιλονικίες διάμεσα στή Γαλλία και στή Ρωσία είλαν άρχισει κιολάς άπό τό 1809. Η σπουδαιότερη αίτια ήταν δ ηπειρωτικός άποκλεισμός, πού είχε καταστρε-

πτικές συνέπειες γιά τό ρωσικό έμπόριο καί υποχρέωσε τόν Τσάρο 'Αλέξανδρο Α' νά μή τόν έφαρμόζει. 'Ο 'Αλέξανδρος έκλεισε συμμαχία μέ τή Σουηδία.

Τόν 'Απρίλιο τού 1812 δ Ναπολέοντας ήταν έτοιμος νά ἀντιμετωπίσει τούς Ρώσους μέ 600.000 περίπου στρατό, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό Γάλλους, Γερμανούς, Ιταλούς καί Πολωνούς. 'Ο Ναπολέοντας πέρασε τό Νιεμεν καί προχώρησε ώς τό Σμόλενσκ, πού οι Ρώσοι·τό έκκενωσαν υστερα ἀπό αίματηρή μάχη.

'Ο ρωσικός στρατός μέ ἀρχηγό τόν **Κουτούζοφ** ἀπόφευγε συστηματικά νά παραταχτεῖ σέ μάχη καί, καθώς υποχωροῦσε, κατάστρεψε τή χώρα, στήν δύοις υστερα ἀπό λίγο θά ἐμπαινε δ ἔχθρος. Τέλος, κοντά στό Βοροδίνο 70 χιλιόμετρα ἔξω ἀπό τή Μόσχα δόθηκε η ἀποφασιστική μάχη. Οι Ρώσοι, ἀφού ἀντιστάθηκαν μέ πεῖσμα, υποχώρησαν καί υστερα ἀπό λίγες ήμέρες μπήκαν οι Γάλλοι στή Μόσχα (14 Σεπτεμβρίου 1812). Αντή είναι η μάχη τής Μόσχας, δπως τήν δύομασε δ Ναπολέοντας, στήν δυοία σκοτώθηκαν περισσότεροι ἀπό 70 χιλιάδες ἄντρες.

'Ο Ναπολέοντας κατάπληκτος βρήκε τήν πόλη ξηρημη ἀπό κατοίκους καί δυό μέρες υστερα ἀπό τήν ἐγκατάστασή του μυστηριώδεις πυρκαϊές κατάστρεψαν τά 3/4 τής πόλεως. 'Επι πέντε ἔβδομάδες στά χαμένα περίμενε τόν τσάρο νά ζητήσει εἰρήνη. 'Ο χειμώνας πλησίαζε, τά τρόφιμα ἄρχιζαν νά σπανίζουν καί ἀπλωνόταν στό στράτευμα ἀταξία. 'Η παραμονή στή Ρωσία ήταν ἀδύνατη καί στίς 18 'Οκτωβρίου τού 1812 δ Ναπολέοντας ἔδωσε τό σύνθημα γιά υποχώρηση. 'Η υποχώρηση ήταν ἀληθινή κόλαση, γιατί τό κρύο, η πείνα καί οι Κοζάκοι μέ τίς συχνές ἐπιθέσεις τους προξενούσαν τρομερές καταστροφές στή Μεγάλη Στρατιά. Οι Γάλλοι, καθώς περνοῦσαν τό ποτάμι Βερεζίνινα, είχαν τρομερές ἀπώλειες. 'Οταν τό Δεκέμβριο τού 1812 ξαναπερνοῦσε δ Ναπολέοντας τό ποτάμι Νιεμεν, είχε τώρα μόνο τό 1/5 τού στρατού του. 'Ο στρατός αὐτός τελείως διαλυμένος ζήτησε νά ἀνοίξει δρόμο ἀνάμεσα ἀπό τήν Πολωνία καί τήν Πρωσία. 'Ο ίδιος δ Ναπολέοντας ἔφυγε κρυφά μέ ταχυδρομικό ἀμάξι καί περνώντας ἀπό τή Βαρσοβία καί τή Δρέσδη ἔφτασε στό Παρίσι, δπου μέ ἀνακοινωθέν ἀνάγγειλε τήν καταστροφή τής Μεγάλης Στρατιᾶς.

'Η ἐκστρατεία στή Ρωσία διάλυσε τό μύθο δτί δ Ναπολέοντας ήταν ἀνίκητος καί ήταν μιά ἀπό τίς πιο μεγάλες καταστροφές τής παγκόσμιας ιστορίας. 'Από τούς 600.000 ἄντρες, πού μπήκαν στό ρωσικό ἔδαφος, οι 250.000 ήταν νεκροί, τραυματίες ή ἄρρωστοι, οι 130.000 αἰχμάλωτοι καί οι 50.000 λιποτάκτες.

Οι Πρώσοι καί οι Αύστριακοι, πού είχαν ἀκολουθήσει ἀναγκαστικά τό Ναπολέοντα, μόλις είδαν τήν καταστροφή, ἀποστάτησαν καί δλόκληρη η Γερμανία κινοῦνταν πιά ἐναντίον τού Ναπολέοντα.

'Η ἐξέγερση τής Γερμανίας – Λιψία

Τήν καταστροφή τής Ρωσίας, υστερα μάλιστα ἀπό τήν ἀποτυχία τού Ναπολέοντα καί στήν Ισπανία, τήν ἀκολούθησε μεγάλη κινητοποίηση στή Γερμανία. 'Επικεφαλῆς τού ἀπελευθερωτικού ἀγώνα μπήκε η Πρωσία, στήν δυοία οι διανοούμενοι είχαν πετύχει νά ξυπνήσουν τό πατριωτικό συναίσθημα. 'Αφού ἐνισχύθηκε μέ ἀγγλικά χρήματα καί ἐφάρμοσε τήν καθολική υποχρεωτική στρατιωτική θητεία,

κατόρθωσε νά παρατάξει 270 χιλιάδες στρατό. Οι Γάλλοι έκκενωσαν τό Βερολίνο και άποσύρθηκαν πέρα από τό ποτάμι 'Όδερ. 'Αλλά δ Ναπολέων ήταν πάντοτε έπικινδυνος.

'Η Ρωσία, ή Πρωσία, ή 'Αγγλία και ή Σουηδία, στίς οποίες προστέθηκε άργότερα και ή Αύστρια συγκρότησαν τόν έκτο συνασπισμό έναντιον τοῦ Ναπολέοντα. Οι σύμμαχοι αντέταξαν έναντιον του 500 χιλιάδες ἄντρες, χωρισμένους σέ 3 στρατιές. Τή μιά ἀπ' αὐτές τήν δόδηγονσε δ ἄλλοτε στρατηγός τοῦ Ναπολέοντα δ Μπερναντότ, τήν ἄλλη δ Πρώσος στρατηγός Μπλύχερ και τήν τρίτη δ αύστριακός Σβάρτσενμπεργκ, πού ήταν και γενικός ἀρχιστράτηγος.

'Ο Ναπολέοντας γρήγορα ἀναδιοργάνωσε τό στρατό του, στρατολογώντας νεαρότατους στρατιώτες και σέ δύο μάχες κοντά στό Λούτζεν (Lützen) και τό Μπάουτσεν (Bautzen) νίκησε τούς ένωμένους Ρώσους και Πρώσους. Τότε προσχώρησε στό συνασπισμό και ή Αύστρια και ή ἀποφασιστική μάχη δόθηκε στή Αιγαία. 'Ο ἀγώνας ήταν σκληρός και κράτησε 3 μέρες (16-19 'Οκτωβρίου 1813) μέ σοβαρές ἀπώλειες και ἀπό τά δυό μέρη. Αὐτή είναι ή μάχη τῆς Αιγαίας η μάχη τῶν 'Εθνῶν, διπάς τήν δύναμασαν οἱ σύμμαχοι. 'Ο γαλλικός στρατός νικήθηκε και ὑποχρεώθηκε νά υποχωρήσει στή Γαλλία. Τώρα ή Γερμανία ώς τό Ρήνο ήταν ἐλεύθερη, οἱ Γερμανοί ήγεμόνες ἀποστάτησαν και ή 'Ομοσπονδία τοῦ Ρήνου διαλύθηκε.

'Η εισβολή στή Γαλλία

Στίς ἀρχές τοῦ 1814 πέντε στρατιές προσπαθοῦσαν ἀπό διάφορα σημεῖα νά παραβιάσουν τά γαλλικά σύνορα. Οι καταπληκτικές προσπάθειες τοῦ Ναπολέοντα δέν ἔφεραν κανένα ἀποτέλεσμα και στίς 31 Μαρτίου τοῦ 1814 οἱ σύμμαχοι μπήκαν στό Παρίσι. 'Ο Ναπολέοντας προσπάθησε νά σώσει τό θρόνο γιά λογαριασμό τοῦ γιοῦ του, ἀλλά στήν πρωτεύουσα ἐπικράτησαν οἱ διποδοί τῶν Βουρβόνων και ή Γερουσία. Αὐτή βρισκόταν κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή τοῦ Ταλλεϋράν, τοῦ ἄλλοτε 'Υπουργοῦ τῶν 'Εξωτερικῶν τοῦ Ναπολέοντα, και κήρυξε ἔκπτωτο τό Ναπολέοντα.

Οι σύμμαχοι ἀνέβασαν στό θρόνο τῆς Γαλλίας τόν ἀδελφό τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' τό Λουδοβίκο ΙΙ', πού ἀμέσως ὑπόσχεθηκε διτι θά παραχωρήσει σύνταγμα. Μαζὶ μέ αὐτόν οἱ σύμμαχοι ὑπόγραψαν τήν πρώτη Είρηνή τοῦ Παρισιοῦ (30 Μαΐου 1814); μέ τήν οποία ή Γαλλία ξαναγύριζε στά σύνορα τοῦ 1792, ξαναποκτοῦσε πάλι σχεδόν δλες τίς ἀποικίες της και δέν ήταν ὑποχρεωμένη νά πληρώσει πολεμική ἀποζημίωση οὗτε νά δώσει πίσω τά καλλιτεχνικά ἔργα, πού δ Ναπολέοντας είχε ἀφαιρέσει ἀπό διάφορα μουσεῖα τῆς Εὐρώπης. 'Η 'Αγγλία κρατοῦσε τή Μάλτα και τήν 'Ελγολάνδη. Σχεδόν δλοι οἱ ἐκθρονισμένοι ήγεμόνες ξαναγύριζαν στούς θρόνους τους (restauration = παλινόρθωση, ἀποκατάσταση στήν προηγούμενη θέση)

* 'Ως Λουδοβίκος ΙΖ' θεωρεῖται δ γιός τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΣΤ', πού ποτέ δέ βασίλευσε και πέθανε νεαρότατος στίς φυλακές.

Ο Ναπολέοντας στά 1814.

και δριζόταν νά γίνει συνδιάσκεψη τῶν κρατῶν στή Βιέννη, γιά νά ρυθμίσει τή νέα κατάσταση τῆς Εὐρώπης.

Μέ πρόταση τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου παραχωρήθηκε στὸ Ναπολέοντα ως ἡγεμονία τό νησὶ Ἐλβα καὶ ὑποχρεώθηκε ἡ Γαλλία νά τοῦ δίνει ἐτήσια χρηματική ἐπιχορήγηση.

Τό συνέδριο τῆς Βιέννης

Κατά τό τέλος τοῦ 1814 συγκεντρώθηκαν στή Βιέννη οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων καὶ δλων τῶν κρατῶν, πού ἐνδιαφέρονταν γιά τήν εἰρήνη, πολλοί ἡγεμόνες, ὑπουργοί καὶ στρατηγοί.

Πολύ μεγάλη ἐπιρροή ἀσκήσει στίς διαπραγματεύσεις ὁ Μέτερνιχ (Metternich, 1773-1859). Μέλος τῆς ρωτικῆς ἀντιπροσωπείας ἦταν καὶ ὁ "Ἐλληνας

Καποδίστριας. Μέ μεγάλη ἐπιτηδειότητα ἐργάστηκε ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας Ταλλεϋράν (Talleyrand, 1754-1838), πού κατόρθωσε νά πάρει μέ τό μέρος του τούς ἀντιπροσώπους τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας καὶ πέτυχε νά διασπάσει τούς συμμάχους. Παρά λίγο θά ξεσποῦσε πόλεμος ἀνάμεσα στό νέο συνόνασμό καὶ τή Ρωσία καὶ Πρωσία. Οι συνεννοήσεις δέν είχαν καταλήξει σέ δριστικό ἀποτέλεσμα, δόποτε ἔφτασε ἡ εἰδηση ὅτι ὁ Ναπολέοντας ξαναγύρισε στή Γαλλία. Ό συνασπισμός τῶν ὀκτώ κρατῶν ἀνανεώθηκε καὶ οἱ σύμμαχοι κήρυξαν τό Ναπολέοντα ἐχθρό καὶ ταραξία τῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου.

Οἱ ἔκατο μέρες - Βατερλό

Ο Ναπολέοντας είχε ἔξακριβωμένες πληροφορίες γιά τίς ἀντιθέσεις τῶν συμμάχων στή Βιέννη. Ήξερε ἐπίσης καλά ὅτι ὁ γαλλικός λαός δέν ἀγαποῦσε τό Λουδοβίκο. Πολλοί στρατηγοί καὶ διπλωμάτες συνεννοοῦνταν μαζί του, γιά νά τόν ξαναφέρουν στήν ἔξουσία. Παίρνοντας λοιπόν θάρρος ἀπ' αὐτά ἀνάλαβε τήν καπαπληκτική ἐπιχείρηση νά ξαναγύρισε στή Γαλλία. Τήν 1 Μαρτίου τοῦ 1815 ἀποβιβάστηκε μέ 1100 ἄντρες στής Κάννες τῆς Προβηγκίας. Λαός καὶ στρατιώτες τόν δέχτηκαν παντοῦ μέ ζητωκραγές «Ζήτω ὁ αὐτοκράτορας». Ό στρατηγός Νέυ, πού στάλθηκε ἐναντίον του προσχώρησε μαζί μέ τό στρατό του σ' αὐτόν καὶ ὅλη ἡ Γαλλία τόν ἀναγνώρισε, ἐνώ ὁ Λουδοβίκος ἐφυγε στό στρατόπεδο τῶν συμμάχων στό Βέλγιο. Έτσι ὥρχισε νέα περίοδος δράσεως τοῦ Ναπολέοντα, πού κράτησε

λιγό περισσότερο από 3 μῆνες καὶ στήν ἱστορίᾳ ὀνομάζεται Ἐκατό μέρες (20 Μαρτίου - 28 Ἰουνίου 1815).

Ο Ναπολέοντας περιποιήθηκε τό γαλλικό λαό, τοῦ παραχώρησε φιλελεύθερο πολίτευμα καὶ στίς προκηρύξεις του μεταχειρίστηκε ἐκφράσεις τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν χρόνων. Συγχρόνως ἅρχισε νά καταρτίζει στρατό καὶ κατόρθωσε γρήγορα νά ἔτοιμασε 208 χιλιάδες καλά ἀσκημένο στρατό.

Η θέση τοῦ Ναπολέοντα τώρα ήταν πολὺ δύσκολη. Στό Βέλγιο ὑπῆρχαν δύο στρατόπεδα, ὁ Ἀγγλος στρατηγός Οὐέλλιγκτον μέ 100 χιλιάδες στρατό καὶ ὁ Μπλύχερ μέ 150 χιλιάδες. Τό Ρήνο τόν κρατούσαν 350 χιλιάδες Αὐστριακοί καὶ πίσω ἀπ' αὐτούς ὑπῆρχαν 225 χιλιάδες Ρῶσοι. Οἱ σύμμαχοι δήλωσαν ὅτι δέ θάρθοιν σέ συνεννόηση μέ τό Ναπολέοντα.

Ο Ναπολέοντας, γιά νά προλάβει περισσότερη συγκέντρωση τοῦ ἔχθροῦ, προχώρησε γρήγορα μέ 120 χιλιάδες ἐκλεκτό στρατό πρός τό Βέλγιο, σκοπεύοντας νά χωρίσει μέ δυνατό χτύπημα τά στρατεύματα τοῦ Οὐέλλιγκτον καὶ τοῦ Μπλύχερ. Τό πρῶτο χτύπημα τό δέχτηκαν οἱ Πρῶσοι. "Υστερα ἀπό πεισματική μάχη οἱ Γάλλοι κατόρθωσαν νά διασπάσουν τό κέντρο τους καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μπλύχερ ἔπεσε ἀπό τό ἄλογό του καὶ κινδύνεψε. Ἀμέσως ὑστερα χτύπησε τούς "Αγγλους, ἐλπίζοντας πώς θά τούς συντρίψει μέ τήν ἀριθμητική ὑπεροχή του (74 χιλιάδες Γάλλοι μέ 246 τηλεβόλα ἐναντίον 60 χιλιάδων "Αγγλων μέ 148 τηλεβόλα). "Ηδη είχαν ἀρχίσει νά κλονίζονται οἱ τάξεις τῶν "Αγγλων, δόποτε ἐμφανίστηκαν οἱ Πρῶσοι τοῦ Μπλύχερ. Οἱ Γάλλοι τράπηκαν σέ φυγή. Τό πρωσικό ἵππικό τούς καταδίωξε δλη τή νύχτα τόσο, ὥστε τά συντρίμμια τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ πέρασαν μέ πανικό τά βελγικά σύνορα καὶ μέ δυσκολία κατόρθωσαν νά ξανασυνταχτοῦν στό δρόμο, πού δόηγοῦντε στό Παρίσι. Αὐτή είναι ή περιφημη καταστροφή στό Βατερλό (18 Ἰουνίου 1815).

"Υστερα ἀπό τήν καταστροφή οἱ δύο βουλές συνεδρίασαν στή γαλλική πρωτεύουσα χωρίς τήν ἄδεια τοῦ Ναπολέοντα. Σχήματισαν προσωρινή κυβέρνηση, ἀνάγκασαν τό Ναπολέοντα νά παραιτηθεῖ καὶ τοῦ ἔδωσαν διαταγή νά ἐγκαταλείψει τή Γαλλία. Ο Ναπολέοντας ζήτησε προστασία σέ ἀγγλικό πολεμικό, τό Ροσεφόρ, καὶ οἱ "Αγγλοι τόν μετάφεραν στήν Ἀγία Ἐλένη, ἔνα μικρό νησί στό νότιο Ἀτλαντικό, ὅπου ἔζησε ἔξι χρόνια ἄρρωστος καὶ κατενοχωρημένος καὶ πέθανε στά 1821.

Ο Οὐέλλιγκτον.

Η δεύτερη εἰρήνη τῶν Παρισίων

Τούτη η δεύτερη εἰρήνη που συνέβη μεταξύ Γαλλίας και Αγγλίας το 1815, ήταν η πρώτη μετατροπή της Ευρώπης μετά την έκατη ολοκληρωμένη αποκόμιδη της Βρετανίας. Η ιστορία της είναι πλούσια σε γεγονότα, πολιτικές αλλαγές και σημαντικές συμφωνίες.

Οι αποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης

Τούτη η δεύτερη εἰρήνη που συνέβη μεταξύ Γαλλίας και Αγγλίας το 1815, ήταν η πρώτη μετατροπή της Ευρώπης μετά την έκατη ολοκληρωμένη αποκόμιδη της Βρετανίας. Η ιστορία της είναι πλούσια σε γεγονότα, πολιτικές αλλαγές και σημαντικές συμφωνίες.

Τούτη η δεύτερη εἰρήνη που συνέβη μεταξύ Γαλλίας και Αγγλίας το 1815, ήταν η πρώτη μετατροπή της Ευρώπης μετά την έκατη ολοκληρωμένη αποκόμιδη της Βρετανίας. Η ιστορία της είναι πλούσια σε γεγονότα, πολιτικές αλλαγές και σημαντικές συμφωνίες.

Η Ιερή Συμμαχία (1815)

Τούτη η δεύτερη εἰρήνη που συνέβη μεταξύ Γαλλίας και Αγγλίας το 1815, ήταν η πρώτη μετατροπή της Ευρώπης μετά την έκατη ολοκληρωμένη αποκόμιδη της Βρετανίας. Η ιστορία της είναι πλούσια σε γεγονότα, πολιτικές αλλαγές και σημαντικές συμφωνίες.

* Η Ευρώπη υστερά από τό 1815.

Στήν 'Ιερή Συμμαχία δέ συμμετεῖχε δύο βασιλιάς της Αγγλίας, γιατί δεσμευόταν από τό σύνταγμα. "Υστερά από λίγο δύμας (20 Νοεμβρίου 1815) συγκροτήθηκε νέα τετραμερής συμμαχία από τήν Αγγλία, τήν Αυστρία, τήν Πρωσία και τή Ρωσία, που είχε τούς ίδιους σκοπούς με τήν 'Ιερή Συμμαχία. Μ' αυτήν τή νέα συνθήκη οι ήγεμόνες, που τήν υπόγραψαν, έπιφύλαξαν γιά τούς έαυτούς τους τό δικαιώμα στό μέλλον νά επεμβαίνουν μέ κοινή συνεννόηση, γιά νά καταπνίγουν τά έπαναστατικά κινήματα, που θά ξεθαν σέ κίνδυνο τήν είρηνη και τήν ισορροπία τής Ευρώπης, που μέ τόσο κόπο άποκαταστάθηκαν.

Στή συνθήκη αυτή προσχώρησε άργιότερα και η ^{Γαλλία} (1818). Η συνθήκη αυτή είναι γνωστή ως Πενταρχία. Στά έπόμενα χρόνια η 'Ιερή Συμμαχία και μάλιστα η Πενταρχία άσκησε πραγματική αυταρχική έξουσία πάνω στήν Ευρώπη. Κυνήγησε τούς φιλελευθέρους, κατάπνιξε πολλές φορές μέ βίαια μέσα κάθε προοδευτική έκδήλωση τών λαῶν και τυράννησε τήν Ευρώπη γιά 50 χρόνια. Γι' αυτό, δταν ξέσπασε η 'Έλληνική Έπανάσταση, οι ήγεμόνες και οι διπλωμάτες τής Ιερῆς Συμμαχίας στράφηκαν έναντίον τής μέ σκληρότητα.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ-ΤΕΧΝΕΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

Τά γαλλικά γράμματα

Κατά τό ΙΗ' αιώνα ή ἐπίδραση τῶν γαλλικῶν γραμμάτων στήν Εύρωπη είναι ἀκόμη μεγαλύτερη ἀπό πρωτύτερα. Σ' δλες τίς χῶρες διδάσκονται καὶ μελετοῦν τή γαλλική γλώσσα, πού γίνεται ἡ γλώσσα τῆς διεθνοῦς διπλωματίας. Οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς χρησιμεύουν ώς ὑπόδειγμα καὶ ἡ τέχνη, τά ηθη, τά ἔθιμα καὶ γενικά ὁ τρόπος ζωῆς τῶν Γάλλων βρίσκουν ζωηρή ὑποδοχή, ὥστε μποροῦμε νά μιλήσουμε γιά πνευματική κυριαρχία τῶν Γάλλων κατά τό ΙΗ' αιώνα.

Ἄλλα οἱ σπουδαιότεροι ἀπό τούς Γάλλους συγγραφεῖς τοῦ ΙΗ' αιώνα, δπως ὁ Βολταῖρος, ὁ Μοντεσκιέ, ὁ Ντιντερό, γιά τούς δποίους μιλήσαμε ἀναλυτικά, δέν είναι καθαροί λογοτέχνες, ἀλλά πολιτικοί συγγραφεῖς καὶ ἐξετάζουν στά συγγράμματά τους, περισσότερο κοινωνικά προβλήματα. Παράλληλα δμως συνεχίστηκε καὶ ἡ παράδοση τοῦ IZ' αιώνα καὶ ἔτσι ὑπάρχουν συγγραφεῖς, πού συνθέτουν δράματα καὶ μύθους σύμφωνα μέ τό ὑπόδειγμα τοῦ μεγάλου αιώνα τῶν γαλλικῶν γραμμάτων. Ἀλλά, δπως συνήθως συμβαίνει, τά προϊόντα τῆς μιμήσεως δέν ἔχουν ἀληθινή ἔμπνευση.

ΤΗ ἀκμή τῆς γερμανικῆς λογοτεχνίας

Κατά τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΗ' αιώνα ἡ Γερμανία ἀνάδειξε ἀξιόλογους ποιητές

καὶ ζωγράφους. Ἡ γερμανική λογοτεχνία δέχτηκε μά πολύν καιρό τήν ἐπιδραση^{τής} κλασικιστικής γαλλικής λογοτεχνίας καὶ χρειάστηκε νά κάμει ἀγώνα, γιά νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τή μίμηση. Οἱ Γερμανοὶ στράφηκαν τότε πρός τήν παράδοση^{τῆς} ἀρχαίας γερμανικής ποιήσεως καὶ ἀνακάλυψαν τούς θησαυρούς τής μητρικής τους γλώσσας. Κατά τά μέσα τοῦ ἴδιου αἰώνα ἐμφανίστηκε ὁ πρῶτος δημιουργός ποιητής, ὁ Φρειδερίκος Κλόπστοκ (Klopstock, 1724-1803), πού ἔγραψε τή **Μεσσάδα** καὶ ἔδειξε στούς συγχρόνους του τή λεπτότητα καὶ τήν ἐκφραστική δύναμη τής γερμανικής γλώσσας.

Τήν ἴδια ἐποχή διανοούμενοι καὶ κριτικοὶ τής τέχνης ζητοῦσαν νά καταλάβουν βαθύτερα τήν ἐλληνική ἀρχαιότητα. Στά 1764 ἐκδόθηκε ἡ **Ιστορία τής τέχνης τής ἀρχαιότητας** τοῦ **Βίνκελμαν** (Winckelman, 1717-1768), πού παρουσίαζε καινούρια ἀντίληψη γιά τήν δμορφιά τῶν ἀρχαίων. Δύο χρόνια ἀργότερα φάνηκε τό σπουδαιότερο ἔργο τής κριτικής τής ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ **Λαοκόδοντας** τοῦ **Λέσσινγκ** (Lessing, 1729-1781). Ὁ **Λέσσινγκ** μιλώντας γιά τή γνήσια κλασική παράδοση καταπολέμησε τόν ψευτοκλασικισμό καὶ πρόβαλε ὡς ὑπόδειγμα δραματικής τέχνης τόν **Σαιξπρ**. Ἐνδιό **Λέσσινγκ** θεωροῦσε ὡς σπουδαιότερη τή διανοητική ἐργασία, ἀντίθετα ὁ **Χέρντερ** (Herder, 1744-1803) κήρυττε ὡς πηγή τής ἐμπνεύσεως τό συναίσθημα καὶ τή φαντασία καὶ προσπάθησε νά στρέψει τήν προσοχή στή δημοτική ποίηση. Τό σπουδαιότερο ἔργο του είναι ἡ **Φιλοσοφία τής Ιστορίας τής Ἀνθρωπότητας**.

Ὑστερα ἀπό αὐτή τήν προετοιμασία ἄρχισε ἡ ἀκμή τῶν γερμανικῶν γραμμάτων. Τίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ ΙΗ' αἰώνα οἱ Γερμανοὶ τίς δονομάζουν περίοδο τής **Θενέλλας καὶ τής Ὄρμης** (Sturm und Drang), γιατί δημιουργήθηκαν πολλά μεγάλα ἔργα.

Κατά τά χρόνια αὐτά ἐκδηλώθηκε ἡ μεγάλη ποιητική ἴδιοφυΐα τοῦ **Γκαϊτε** (Goethe, 1749-1832). Τό πρῶτο σπουδαιό ἔργο του ἡταν τό μυθιστόρημά του ὁ **Βέρθερ**, στό δποιο εἰκονίζεται ἡ ρομαντική διάθεση πού κατεῖχε τίς τότε νεαρές ψυχές. Τό ἔργο είναι συνταγμένο σέ μορφή ἐπιστολῶν καὶ ἀπλή γλώσσα, δημιούργησε ἴδιαίτερη λογοτεχνική τεχνοτροπία καὶ ἀπόκτησε πολλούς μιμητές.

Ο **Γκαϊτε** ἔξελίζεται σέ μεγάλο πνευματικό ἄνθρωπο, πού συνδύαζε τήν παράδοση τοῦ γερμανικοῦ μεσαιώνων μέ τό πνεύμα τής ἐλληνικής ἀρχαιότητας, τήν δποία ἀγάπησε ὑπερβολικά.

Ἡ μεγάλη δημιουργία του είναι ὁ **Φάουστ** (Faust). Ἡρωας αὐτοῦ τοῦ ἔργου, πού ἔχει τή μορφή δράματος, χωρίς δμως τήν ἐσωτερική

‘Ο Γκαϊτε.

ένότητα ένός θεατρικού έργου, είναι διάφοροι παρουσιάζονται πώς είναι διαφορά των χρόνων της 'Αναγεννήσεως. Αύτος, όφελος σ' διλητής της κουράστηκε νά ψάχνει νά βρει τήν άληθεια και νά προσπαθεῖ νά φρελήσει τούς ανθρώπους, γέρος πιά μετανιώνει, πού πέρασε έτσι τά νιάτα του, και θέλει νά ξαναζήσει γιά νά δώσει στήν ζωή του άλλη κατεύθυνση. Πενήντα έφτα χρόνια δούλεψε διαφορά στήν ζωή της γιγάντια αυτή σύνθεσή του.

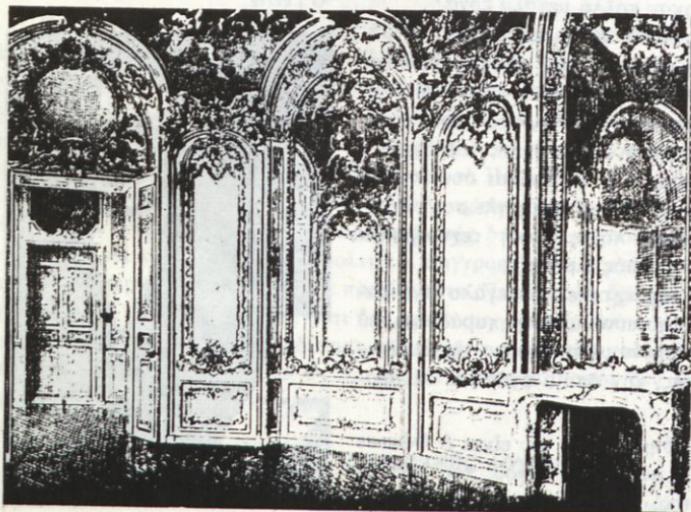
'Ο Γκαΐτε έγινε στενός φίλος μέτριος του Φρειδερίκου Σίλλερ (Schiller, 1759-1805), πού τά νεανικά του δράματα *Ληστές*, *Φιέσκο*, *Δόν Κάρολος* διαπνέονται από θερμή άγαπη πρός τήν έλευθερία του άτομου και του πολίτη. 'Η κάπως σύντομη ζωή του ήταν μία διαρκής δημιουργία. Τά έργα του διαπνέονται, *διά Βαλλενστάιν*, *διά Μαρία Στούναρτ*, *διά Γουλιέλμος* είναι από τά άριστα δραματικά δημιουργήματα τής Γερμανίας.'

Οι καλές τέχνες

Στήν τέχνη τοῦ ΙΗ' αἰώνα σημειώθηκε σημαντική μεταβολή, πού ήταν άναλογη μέτριας τάσεις και τόν τρόπο τής ζωῆς τής έποχης.

'Η Αρχιτεκτονική φαίνεται νά άκολουθεῖ τυπικά τόν οίκοδομικό τρόπο τοῦ ΙΖ' αἰώνα και γι' αυτό τά καλύτερα οίκοδομήματα, άνάκτορα, ναοί, στήν έξωτερη τους έμφανιση θυμίζουν τίς Βερσαλλίες και άλλες οίκοδομές τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. 'Εν τούτοις ή μεταβολή είναι αισθητή. Τά οίκοδομήματα δέν έχουν ούτε τό μέγεθος

Αιθουσαί τοῦ μεγάρου Σουμπίζ στό Παρίσι.

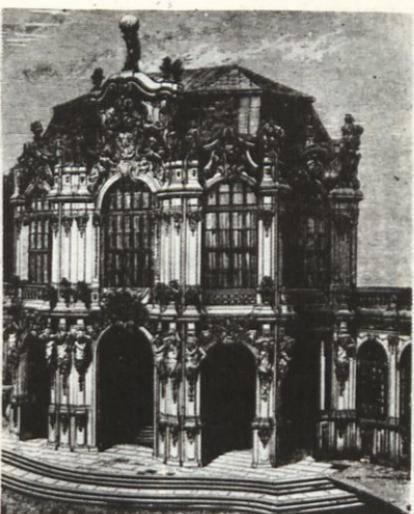

οῦτε τό βαρύ καὶ ψυχρό δύκο τοῦ Μπαρόκ. Οἱ καλλιτέχνες ἀποφεύγουν συστηματικά τήν εὐθυγραμμία στήν πρόσωψη τῶν οἰκοδομῶν καὶ προτιμοῦν τίς καμπύλες καὶ τίς ἴδιομορφες γραμμές. Τά ἀετώματα κάμπτονται καὶ κυριαρχοῦν τά αὐθαίρετα σχέδια καὶ ἡ διακόσμηση μὲν φανταστικά φυτά, πουλιά ἢ δστρακα. Γενικά ἐπιδιώκουν τό ἔλαφρό, τό κομψό καὶ τό χαρούμενο. Σπουδαιότερη εἶναι ἡ μεταβολή στήν ἑσωτερική διαρροήση καὶ τήν ἐπίπλωση. Τά δωμάτια γίνονται μικρότερα καὶ κατασκευάζονται ἴδιαίτερα, μυστικά διαμερίσματα καὶ σκάλες, ἀπό δου μπορεῖ νά μπει ἢ νά βγει κανείς, χωρίς νά γίνει ἀντιληπτός. Στήν ἐπίπλωση καὶ τή διακόσμηση τοῦ ἑσωτερικοῦ ἐπιδιώκουν τό κομψό καὶ συγχρόνως τό ἀναπαυτικό. Γενικά ζητοῦν ἐπίμονα τό ἀπαλό, διτι εὐχαριστεῖ τίς αισθήσεις. Τήν τεχνοτροπία αὐτή τήν δνόμασαν **Ροκοκό** (Rococo, ἀπό τό Rocaille = δστρακο). Τό Ροκοκό εἶναι ἡ τέχνη τῆς ἐποχῆς τῆς ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ'.

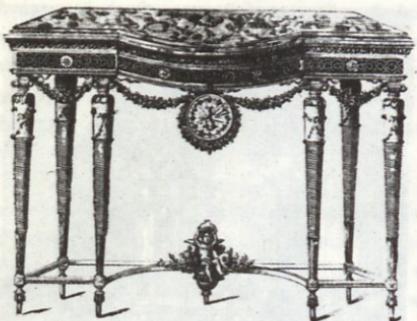
‘Ο ρυθμός αὐτός διαδόθηκε σέ διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης, δπου Γάλλοι τεχνίτες πολλές φορές κατασκεύασαν δμοια ἔργα. ‘Αξιόλογα εἶναι τά οἰκοδομήματα, πού κατασκεύασαν πολλοί μικροί ήγεμόνες τῆς Γερμανίας, ιδίως τῆς Σαξονίας στή Δρέσδη.

‘Ομοια τεχνοτροπία ἐπικρατεῖ καὶ στή ζωγραφική, πού τά προϊόντα τῆς δέν ἀπευθύνονται στή φαντασία ἢ στή σκέψη, ἀλλά ἔχουν προορισμό νά εὐχαριστήσουν τά μάτια. Πολλές φορές δμως εἶναι γεμάτα ἀπό κίνηση καὶ ζωή. ‘Ο πιό σπουδαῖος ἀπό τούς Γάλλους ζωγράφους αὐτής τῆς περιόδου εἶναι δ **Βαττό** (Watteau, 1684-1721). Αὐτός ζωγράφισε σκηνές ἀπό τήν ἀγροτική ζωή καὶ γιορτές βοσκῶν, μά τά πρόσωπα τῶν εἰκόνων του εἶναι ἀντρες καὶ γυναίκες ἀπό τήν ὑψηλή κοινωνία, πού εἰκονίζονται μέσα σέ ἀγροτικό περιβάλλον. Τά πιό δνομαστά ἔργα του εἶναι: ‘Ἐπιβίβαση γιά τά Κύνθηρα, Γεῦμα στήν ὑπαιθρο, κ.τ.λ.

Κατά τό ΙΗ' αἰώνα ἀκμάζουν σπουδαῖοι ζωγράφοι στήν Αγγλία, πού ξεχωρίζουν γιά τήν πιστή ἀπόδοση τῆς φύσεως καὶ τήν περιγραφή τῆς καθημερινῆς ζωῆς (realistisμος). ‘Ο ἰδρυτής τῆς νέας ἀγγλικῆς ζωγραφικῆς **Χόγκαρτ** (Hogarth, 1697-1764), πού ήταν δλλανδικῆς καταγωγῆς, ἀπεικόνισε τή ζωή τῶν ἀκατάστατων ἀνθρώπων καὶ τά ἀποτελέσματα τῆς ἀμέλειας καὶ τῆς ἀσωτίας καὶ εἶναι ἐκείνος πού δημιούργησε τήν ήθική γελοιογραφία. ‘Έργα του εἶναι: **Ιστορία δπηρέτριας, Ιστο-**

Δυτικό περίπτερο τοῦ Zwinger (Δρέσδη).

Τραπέζι και ρολόι ροκοκό.

ρία ἀσώτουν, Ὁ γάμος σύμφωνα μέ τή μόδα. Έξαλλου οἱ δύο μεγάλοι "Αγγλοι ζωγράφοι τοῦ αἰώνα, ὁ **Ρέινολντς** (Reynolds, 1723-1792) καὶ ὁ **Γκαινσβούρη** (Gainsborough, 1727-1787) ἡταν ἐξαιρετικοὶ ζωγράφοι προσωπογραφιῶν καὶ τοπίων σύμφωνα μέ τό σύστημα τοῦ Βαττό.

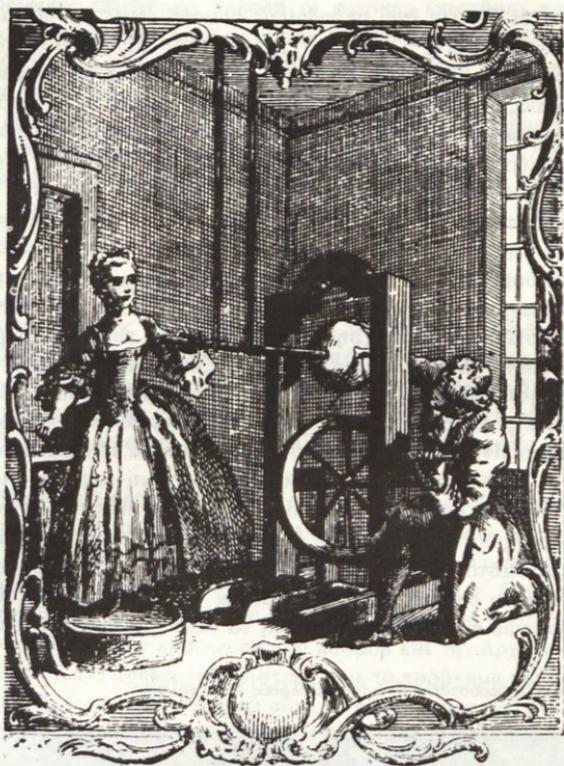
Κατά τό τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα καὶ τήν ἀρχή τοῦ ΙΘ' ἔχουμε ἐπιστροφή στόν πρότυπο κλασικό ρυθμό. Στό Παρίσι καὶ σέ ἄλλα μέρη χτίζουν ναούς καὶ μεγαλοπρεπή μεγάλα οἰκοδομήματα σύμφωνα μέ τόν ἀρχαῖο ρυθμό. "Ο Ναπολέοντας ἰδρύει θριαμβευτικές ἀψίδες καὶ στῆλες, πού είναι ἀπομίμηση τῶν ρωμαϊκῶν. "Ο βασιλιάς τῆς Βαυαρίας θέλει νά κάμει τό Μόναχο πόλη τῶν μνημείων καὶ οἱ ἀρχιτέκτονές του κατασκευάζουν Στοές καὶ Προπύλαια, προσπαθώντας νά μιμηθοῦν τά μνημεῖα τῆς κλασικῆς Ἀθήνας. "Ἐπίστης ή διακόσμηση καὶ τά ἔπιπλα γίνονται πιό ἀπλά καὶ πιό εὐθύγραμμα (ρυθμός emprise = αὐτοκρατορικός).

Οι γλύπτες ἔχουν τή γνώμη δτι ἡ ὑψηλὴ τέχνη είναι κάτι τό **ἥρωικό**, πού τό πετυχαίνει κανείς μέ τό γυμνό σύμφωνα μέ τό ὑπόδειγμα τῶν ἀρχαίων. Τήν κομψή καὶ περίτεχνη γλυπτική τοῦ ΙΗ' αἰώνα δέν τήν ἐκτιμοῦν πιά καὶ ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη δτι μόνο μέ τήν τέλεια μίμηση τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων μποροῦν νά πετύχουν τήν ἴδαινική δμορφιά. Κατά τίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰώνα δύο γλύπτες ἔχουν μεγάλη φήμη, ὁ **Ιταλός Κανόβα** (Canova, 1757-1822) καὶ ὁ Δανός **Τορβάλδσεν** (Thorwaldsen, 1770-1844), πού ἔζησαν καὶ ἐργάστηκαν στή Ρώμη. Καὶ οἱ δύο είχαν μεγάλη εὐχέρεια νά ζωγραφίζουν καὶ δημιούργησαν πάρα πολλά ἔργα, προσπαθώντας νά μιμηθοῦν τή συμμετρία τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων.

"Ομοιες τάσεις κυριαρχοῦν καὶ στή ζωγραφική καὶ παραμελεῖται ἡ πρωτότυπη καὶ γεμάτη ζωή τέχνη τοῦ ΙΗ' αἰώνα. "Ο ἀρχηγός τῆς κλασικιστικῆς ζωγραφικῆς, ὁ **Γάλλος Δαβίδ** (David, 1748-1825), πού είναι ὁ σπουδαιότερος ζωγράφος τῆς ἐποχῆς

Ἡ Ἡβη (Τορβάλδσεν).

Ηλεκτρική μηχανή.

τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐπιχειρεῖ νά ἀναγεννήσει τῇ ζωγραφική, φέρνοντας στή ζωή τίς συμμετρικές γραμμές καὶ τήν ἄρμονία τῆς μυϊκῆς διαπλάσεως τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων. Κυριαρχεῖ στόν κόσμο τῆς τέχνης γιά σαράντα χρόνια. Τά σπουδαιότερα ἔργα του είναι: *"Ορκος τῶν Ορατίων, Λεωνίδας στίς Θερμοπύλες, οἱ Σαβίνες*. Οἱ πιό ξακουστοί ζωγράφοι αὐτῆς τῆς ἐποχῆς είναι μαθητές του.

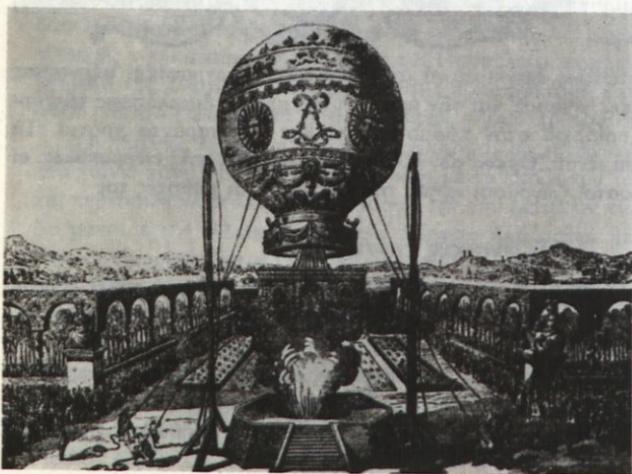
Οἱ φυσικές ἐπιστῆμες

Ἡ ζωηρή ἐπιστημονική κίνηση τοῦ IZ' αἰώνα συνεχίστηκε κατά τό ΙH' αἰώνα. Οἱ συνθῆκες τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας δέν ἄλλαξαν. Γενικά οἱ ἐπιστήμονες δέν είναι εἰδικοί, πού ἀσχολούνται μόνο μέ τήν ἐπιστήμη, ἀλλά ἀντίθετα καλλιεργοῦν τίς ἐπιστῆμες ἐράσιτεχνικά, δπως π.χ. ὁ Λαβουαζιέ, ὁ ἰδρυτής τῆς Χημείας, είναι μισθωτής φόρων. Ἀλλά τώρα οἱ κυβερνήσεις ὑποστηρίζουν μέ μεγαλύτερη προθυμία τήν ἐπιστημονική ἔρευνα, ιδρύουν ἀκαδημίες καὶ διοργανώνουν ἐπιστημονικές ἀποστολές.

Η Γαλλία έχει σπουδαίους σοφούς, ιδίως μαθηματικούς, άπό τους όποιους διασποριάτερος, δι Λαπλάς (Laplace, 1749-1827), γράφει τά κυριότερα έργα του στίς αρχές του ΙΘ' αιώνα. Τή σπουδαιότερη πρόοδο δι σημειώνει πάλι ή φυσική. Κατασκευάζουν δργανο με μεγαλύτερη άκριβεια γιά τη μέτρηση της θερμότητας, τό θερμόμετρο με διδράγυρο. Αύτοι είναι δι Φαρενάιτ (Fahrenheit, 1716) στήν Αγγλία δι Ρεαυμύρος (Reaumur) στή Γαλλία (1713) και δι Κέλσιος (Celsius) στή Σουηδία (1742). Τά δύο διέλφια Μονγκολφιέρ (Montgolfier) άπό τή Γαλλία κατασκευάζουν τό άεροστατο (1783) και δι Σκότος Ούάτ (Watt, 1736-1819) τροποποιει τήν άτμομηχανή, πού τήν πρώτη ίδεια της είχε συλλάβει δι Γάλλος Παπέν (Papin) στήν έποχή του Λουδοβίκου ΙΔ'. Ό Ούάτ κατορθώνει τώρα νά τήν κάμει νά παράγει κινητήρια δύναμη και τή χρησιμοποιει στά μεταλλεία και στά ύφαντήρια. Άργοτερα γίνεται προσπάθεια νά τή χρησιμοποιήσουν και γιά τήν κίνηση τῶν άμαξιδων και τῶν πλοιών. Άλλα ή έλλειψη υπόστηρίζεως άπό τήν κυβέρνηση καθυστερει τήν άξιοποίηση τής έφευρέσεως. Ή μελέτη του ήλεκτρισμού δδηγει σέ διάφορες παρατηρήσεις καί στήν άνακαλυψη του ήλεξικέραυνου άπό τόν Αμερικανό Φραγκλίνο. Τούτο είναι τό πρώτο πρακτικό άποτελεσμα τῶν μελετῶν.

Η Χημεία άναπτύσσεται σέ έπιστημη άπό τόν Λαβούαζιέ (Lavoisier, 1743-1794), πού καθορίζει τή μέθοδο της. Άφοῦ διαπίστωσε δι ή όλη μπορει νά άλλάζει μορφή, διατηρώντας δώμας πάντοτε τό βάρος της, άποδεικνύει δι ο υγός είναι άλανθαστο δργανο γιά κάθε χημική έρευνα. Ό Λαβούαζιέ έξακριβώσει άκρη τή σύνθεση του άέρα και τή σημασία του δξυγόνου γιά τήν καύση. Έπισης κατόρθωσε μέ άναλυση και σύνθεση νά δειξει τά συστατικά του νερού.

Δοκιμή άεροστατου άπό τους άδελφους Μονγκολφιέρ.

Έπισης καὶ οἱ φυσιοδιφικές ἐπιστῆμες, δηλαδή οἱ φυσικές ἐπιστῆμες πού ἀσχολοῦνται μὲ τὴ μελέτη τῶν ζώων, τῶν φυτῶν καὶ τῶν δρυκτῶν, σημειώνουν κι αὐτές μεγάλες προόδους. Ο Σουηδός Λιννέ (Linné, 1707-1778) μελέτησε τὸ φυτικὸ βασίλειο καὶ καθιέρωσε ἔνα γενικό σύστημα γιά τὴν ταξινόμηση τῶν φυτῶν καὶ μιὰ δνοματολογία, πού ἔγινε δεκτή γενικά καὶ χρησιμοποιεῖται ἀκόμη καὶ σήμερα. Φήμη μεγάλου φυσιοδιφή ἀπόκτησε καὶ ὁ Γάλλος Μπυφφόν (Buffon, 1707-1788), πού τὰ συγγράμματά του, ἐκτός ἀπό τὴν ἐπιστημονική ἀξία πού ἔχουν, εἰναι συνάμα καὶ ἔξαιρετικά λογοτεχνήματα.

Ἡ φιλοσοφία

Σὲ ἀντίθεση πρός τοὺς φιλοσόφους τοῦ IΖ' αἰώνα, πού δίδασκαν δτὶ ὁ ἄνθρωπος ἀπό τὴ γέννησή του ἀκόμη ἔχει μέσα του ἀπό τὴ φύση μερικές γνώσεις, τίς ἔμφυτες ἔννοιες, οἱ Γάλλοι φιλόσοφοι καὶ ψυχολόγοι τοῦ IΗ' αἰώνα δίδαξαν δτὶ οἱ γνώσεις μας προέρχονται μόνον ἀπό τίς αἰσθήσεις καὶ τέλος δτὶ ἡ βασικὴ οὐσία τοῦ κόσμου εἰναι ἡ ὑλη. "Ἔτσι ἐπικράτησαν, ἴδιως στὴ Γαλλία, αἰσθησιαρχικές καὶ ὑλιστικές ἀντιλήψεις.

Μά ἡ τάση αὐτή δὲν ἄργησε νά προκαλέσει ἀντιδράσεις. Ο Γερμανός Ἐμμανουὴλ Κάντ (Kant, 1724-1804), πού ἦταν ἔνας ἀπό τοὺς φιλοσόφους ἐκείνους μέ τὸν πιό ἀντηρό δρθολογισμό, ἐπιχείρησε νά ἀποδεῖξει δτὶ οἱ δπαδοὶ τῶν δύο ἀντιθετῶν ἀντιλήψεων είχαν ἀδικο. Οἱ πρίν ἀπ' αὐτὸν φιλόσοφοι είχαν πέσει σ' ἔνα βασικό σφάλμα, γιατὶ πίστεψαν δτὶ τὸ λογικὸ τοῦ ἄνθρωπου εἰναι ἰκανό νά λύσει τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας, τὴν προέλευση τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἀρχή καὶ τὴν οὐσία τῆς ψυχῆς. Κατά τὸν Κάντ πρέπει νά ἀντιστρέψουμε τό πρόβλημα καὶ νά ἔξετάσουμε ἄν τὸ λογικό μας εἰναι σέ θέση νά λύσει αὐτά τὰ προβλήματα. Γι' αὐτό λοιπόν ἡ φιλοσοφία πρέπει νά ἀρχίσει ἀπό τὴν κριτική τοῦ λογικοῦ τοῦ ἄνθρωπου. Γι' αὐτό ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ δονομάζεται **κριτικὴ φιλοσοφία** καὶ τὸ σπουδαιότερο ἔργο του ἔχει τὸν τίτλο **Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου**. Ο Κάντ φτάνει στὸ συμπέρασμα δτὶ εἰναι ματαιοπονία νά θέλουμε νά λύσουμε μέ τὸ λογικό τὰ παλιά προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς καὶ δτὶ τὸ κύριο ἔργο τῆς φιλοσοφίας εἰναι ἡ ἡθική. Ο ἴδιος δίδαξε τὴν καθαρή ἡθική, δτὶ δηλαδή ἡ ἀξία τῶν πράξεων ἔξαρτιέται ἀπό τὴν ψυχικὴ διάθεση ἡ ἀλλιώς ἀπό τὴν **ἀγαθὴ ἡ ἡθικὴ βούληση**, πού ἀποδεικνύει τὴν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως καὶ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Ο Κάντ ἔδωσε νέα κατεύθυνση στὴ φιλοσοφία, πού δονομάστηκε **ἰδεαλισμός**. "Οπως κατά τὴν ἀρχαιότητα ἀπό τὸ Σωκράτη, ἔτσι καὶ κατά τὰ τέλη τοῦ IΗ' καὶ τὶς ἀρχές τοῦ IΘ' αἰώνα βγῆκε ἀπό τὸν Κάντ μία δλόκληρη γενιά φιλοσόφων, ἀπό τοὺς ὅποιοὺς οἱ σπουδαιότεροι εἰναι ὁ **Φίχτε** (Fichte, 1762-1814), **Σέλλινγκ** (Schelling, 1775-1854) καὶ ὁ **Χέγκελ** (Hegel, 1770-1831).

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΗ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΙΟ ΜΕΓΑΛΗ ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
ΚΑΙ Ο ΣΤΑΔΙΑΚΟΣ ΞΕΠΕΣΜΟΣ ΤΟΥ

Οι κατακτήσεις τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' (1451-1481)

Ο Μωάμεθ, ἀφοῦ κυρίευσε στά 1453 τὴν Κωνσταντινούπολη, τό προπύργιο τῆς Βαλκανικῆς, ἐμφανίστηκε ὡς μάστιγα τῶν δυναστειῶν αὐτῆς τῆς χερσονήσου καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ύστερα ἀπό λίγο δὲ ὀλόκληρη ἡ Ἑλλάδα ὑπόκυψε στούς Ὀθωμανούς. Ο Μωάμεθ στά 1460 κατάλυσε τὸ κράτος τῶν Παλαιολόγων στὴν Πελοπόννησο, τό Δεσποτάτο τοῦ Μυστρᾶ, καὶ στά 1461 τὴν Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας. Ο Θωμᾶς Παλαιολόγος κατάφυγε στὴν Εὐρώπη, δους ἀργότερα ὁ γιός του Ἀντρέας πούλησε τὰ δικαιώματα, ποὺ εἶχε γιά τὸ θρόνο τοῦ Βυζαντίου, στὸ βασιλιά τῆς Γαλλίας Κάρολο τὸν Ή', ποὺ ὀνειρευόταν μιὰ σταυροφορία ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν (1494). Συγχρόνως κυρίευσαν οἱ Τούρκοι τά φραγκικά κράτη τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Θήβας καὶ ἀπόσπασαν τὴν Εὔβοια καὶ τὴ Χίο ἀπό τοὺς Ἐνετούς καὶ τὴ Λέσβο ἀπό τοὺς Γενουάτες. Ἐτσι, προτοῦ νά τελειώσει οἱ IE' αἰώνας, ὑπόκυψε στούς Τούρκους τό μεγαλύτερο μέρος τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Οι Ἐνετοί κρατούσαν ἀκόμη τὴν Κύπρο, τὴν Κρήτη, τά Ἐπτάνησα, τὴ Ναύπακτο καὶ μερικά λιμάνια στὴν Πελοπόννησο, ἐνῶ τὴ Ρόδο (1310-1522) τὴν κατεῖχε τό τάγμα τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννη, οἱ δοποῖοι ἦταν καλόγεροι καὶ συγχρόνως καὶ πολεμιστές. Πρός τά δυτικά ὁ Μωάμεθ προσέβαλε στά 1456 τό Βελιγράδι καὶ παρά τά ἀνδραγαθήματα τοῦ περίφημου βοεβόδα τῆς Τρανσυλβανίας Ἰωάννη Οὐνυάδη ἡ Σερβία ὑποδούλωθηκε, γιατί οἱ γαιόκτημονες τῆς Σερβίας, οἱ Βογιάροι, ποὺ ἦταν δρθόδοξοι χριστιανοί, προτίμησαν τὴν κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. Ετσι ἡ Σερβία

ζεγινε τουρκική έπαρχια. Στά 1464 ύποδουλώθηκε και ή Βοσνία και υστερα από λίγο ή Έρζεγοβίνη. Στή βόρεια Αλβανία ό περιφημος Γεώργιος Καστρινός ή Σκεντέρ-μπεης περιφρονούσε τή δύναμη τῶν Ὀθωμανῶν. Άλλα, όταν πέθανε γέρος πιά, ή χώρα του υποτάχτηκε στό Σουλτάνο. Στά 1481, όταν πέθανε ο Μωάμεθ, δηλ ή Μ. Ασία και δλες οι χώρες άναμεσα στό Σάβο, τό Ντόν και τό Ταΐναρο (έκτος από τό Μαυροβούνιο, τή Δαλματία και τή Μάνη) είχαν γίνει τουρκικές.

Οι κατακτήσεις τοῦ ΙΣΤ' αιώνα

Οι κατακτήσεις τῶν Ὀθωμανῶν συνεχίστηκαν και κατά τό ΙΣΤ' αιώνα. Γι' αυτό αύτοί οι δύο αιώνες, ο ΙΕ' και ο ΙΣΤ', στήν ιστορία όνομάζονται αιώνες τῶν μεγάλων τουρκικῶν κατακτήσεων. Ή δύναμη τῶν Ὀθωμανῶν έφτασε στό άνωτα σημείο τήν έποχή τῶν σουλτάνων Σελίμ τοῦ Α' και τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Β'.

Ο Σελίμ ο Α' (1512-1520) ήταν ἄγριος και αίμοχαρής. Άνεβηκε στό θρόνο κάνοντας στάση ἐναντίον τοῦ πατέρα του Βαγιαζίτ, πού πιθανόν νά τόν δολοφόνησε, δπως και τούς πιό κοντινούς συγγενεῖς του. Είναι ο πράτος ἀπό τούς σουλτάνους, πού σχεδίασε νά ἔξισλαμισει τούς κατοίκους τῆς Αὐτοκρατορίας του. Τό ἐλληνικό έθνος τότε πέρασε ἔναν πάρα πολύ σοβαρό κίνδυνο, πού τόν ἀπομάκρυνε η ἐπιτήδεια πολιτική τοῦ Πατριαρχείου. Ο Σελίμ κατάκτησε τή Συρία και τήν Αἴγυπτο. Τίς χώρες αὐτές τίς ἔξουσίαζαν Μογγόλοι ίπετες, πού όνομάζονταν Μαμελούκοι (= δούλοι) και τούς είχε πάρει στήν υπηρεσία του ο χαλίφης τῆς Βαγδάτης ώς μισθοφόρους κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους. Ο ἀρχηγός τους είχε τόν τίτλο τοῦ Σουλτάνου τῆς Αίγυπτου και ἔξουσίαζε τή Συρία. Οι Μαμελούκοι νικήθηκαν κοντά στό Χαλέπι και, όταν ο Σελίμ μπήκε σ' αὐτή τήν πόλη, διεροκήρυκας τού μεγάλου τεμένους τόν προσφώνησε υπηρέτη τῶν δύο ιερῶν πόλεων τῆς Μέκκας και τῆς Μεδίνας (1517). "Ετσι οι Σουλτάνοι τῆς Τουρκίας πήραν τόν τίτλο τοῦ Χαλίφη, δηλαδή τοῦ τοποθηρητή τοῦ Προφήτη.

Ο Σουλεϊμάν Β' (1520-1566) είναι ο πιό ξακουστός ἀπό τούς Τούρκους ήγεμόνες και ήταν σύγχρονος μέ τόν Κάρολο Ε', τό Φραγκίσκο Α', τό Λέοντα Ι' και τό Λούθηρο. Εύρωπαιοι συγγραφεῖς ἔγραψαν πολλά γι' αὐτόν, Εύρωπαιοι ζωγράφοι τόν ἀπεικόνισαν και σώζονται μακροσκελεῖς ἐκθέσεις γι' αὐτόν ἀπό Βενετούς Πρεσβευτές. Οι Εύρωπαιοι τόν δνόμασαν Μεγαλοπρεπή (magnifique) και οι Τούρκοι Γιαβούς (= ξέοχος) και Κανουνί (= νομοθέτη). Ο Σουλεϊμάν διακρίθηκε ώς πολεμιστής, ώς προστάτης τῶν γραμμάτων και ώς νομοθέτης. Μόλις ἀνάλαβε τήν ἔξουσία, γκρέμισε τά δύο προπύργια τού χριστιανισμού, τό Βελιγράδι και τή Ρόδο. Η Ρόδος ἔπεσε υστερα ἀπό σκληρή ἀντίσταση τῶν ιπποτῶν, πού ἔφυγαν ἀπό τό νησί υστερα ἀπό συνθήκη και ἐγκαταστάθηκαν στή Μάλτα (1522). Η δύναμη τῶν Ὀθωμανῶν έφτασε τότε σέ μεγάλη ἀκμή και οι ήγεμόνες τῆς Εύρωπης ἐπιδίωξαν τή συμμαχία τοῦ Σουλεϊμάν. Σώζονται ἐπιστολές τοῦ Σουλεϊμάν, στίς δποίες φουσκωμένος ἀπό ἀσιατικές καυχησιές μιλεῖ γιά τή δύναμη του.

Ο Σουλτάνος προσέβαλε τήν Ούγγαρια (1526). Στήν περίφημη μάχη τοῦ Μά-

χατς (Mochacs) συντρίφηκε τό ούγγρικό ίππικό και ό βασιλιάς της Ούγγαριας **Λουδοβίκος Β'** σκοτώθηκε. Οι Τούρκοι μπήκαν στή Βούδα και, άφού κατασκεύασαν μία πελώρια γέφυρα, πέρασαν τό Δούναβη και κατέλαβαν και τήν Πέστη. Τότε οι Ούγγροι εύγενείς έδωσαν τό στέμμα της Ούγγαριας στόν **Άρχιδούκα της Αύστριας Φερδινάνδο**, ένω δ Σουλεϊμάν ήποστήριζε τόν άνταγωνιστή έκείνου, τόν **Ιωάννη Ζαπόλια**.

Έπειδή δ Άρχιδούκας κατά τήν άπουσία τού Σουλτάνου κατέλαβε τήν Πέστη, δ Σουλεϊμάν έτοιμασε μεγάλη έκστρατεία έναντιον της Αύστριας και προχώρησε γρήγορα ώς έξω άπο τή Βιέννη. Ύστερα από λίγο 250 χιλιάδες στρατών μέ 300 τηλεβόλα περικύλωσαν τήν αύστριακή πρωτεύουσα, πού τήν ήπερασπίζοταν 16 χιλιάδες στρατών μέ 72 τηλεβόλα. Άλλα τελικά οι Τούρκοι μπροστά στήν άνωτερη πολεμική τέχνη τῶν Εύρωπαίων ήποχώρησαν (1529).

Η κατάληψη τῆς Ρόδου άνοιξε στούς Μωαμεθανούς τήν **Ανατολική Μεσόγειο**. Ο Σουλτάνος διόρισε τότε δργανώτη και διοικητή τού στόλου τόν περιφήμο πειρατή και ήγεμόνον τού **Άλγεριον Χαϊρεντίν Βαρβαρόσσα**. Ή τουρκική άρμαδα είδε τότε ήμέρες δόξας και οι **Άλγερινοι πειρατές** σκορπούσαν τόν τρόμο στή Μεσόγειο, λαφυραγωγώντας τά έμπορικά πλοῖα, άρπάζοντας τούς έπιβάτες ώς αίχμαλώτους. Γι' αύτό ή έκστρατεία τού Καρόλου τού Ε' πήρε χαρακτήρα σταυροφορίας. Τό φρούριο τό κατέλαβαν οι Χριστιανοί, δ Χαϊρεντίνην διώχτηκε άπο τήν Τύνιδα και χιλιάδες αίχμαλωτοι έλευθερώθηκαν.

Στήν έποχή τού γιοι και διαδόχου τού Σουλεϊμάν **Σελίμ** τού **Β'** (1566-1574) οι

Τουρκία κατά τό 17ο αιώνα.

Τούρκοι έδιωξαν τους Ένετούς από την **Κύπρο** και τήν κατέλαβαν (1571). Ο τουρκικός στόλος άπειλούσε πιά τήν Κρήτη και τά παράλια τής Δαλματίας. Τότε ο Πάπας Πίος ο Ε' ένωσε σέ ιερή συμμαχία τήν Ένετία, τήν Ισπανία και τους ιππότες του Αγίου Ιωάννη. Ναύαρχος του ένωμένου χριστιανικού στόλου ήταν ο θεοφοραλής άδελφός του βασιλιά τής Ισπανίας Φιλίππου Β', ο Δόν Ιωάννης ο Αυστριακός (Don Juan d'Austria), που ήταν μόλις είκοσι δύο χρονών, άλλα ήταν ένδοξος πιά από τους πολέμους του έναντινος τῶν πειρατῶν τῆς Αφρικῆς. Ο χριστιανικός στόλος, που άποτελούνταν από 250 περίπου πλοῖα, από τά δύοια πολλά άνηκαν σέ "Ελληνες και κυβερνιόταν από "Ελληνες, προσέβαλε τόν τουρκικό έξω από τόν Κορινθιακό Κόλπο κοντά στά νησιά Έχιναδες. Ο τουρκικός στόλος άποτελούνταν από Αιγυπτίους, Άλγερινους και Τούρκους πολεμιστές, καθώς και από "Ελληνες κωπηλάτες, που στρατολογήθηκαν μέ τη βία. Κατά τή ναυμαχία, που άκολούθησε και πού είναι μία από τίς πιο άξιόλογες τής Ιστορίας, δ μωαμεθανικός στόλος, που άποτελούνταν από 270 πλοῖα, καταστράφηκε τελείως. Ο χριστιανικός κόσμος χαιρέτησε τόν Ιωάννη τόν Αυστριακό ώς θεόσταλτο σωτήρα. Αυτή είναι ή δονομαστή **ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου** (Lepanto 1571). Η άποτυχία στή Βιέννη και ή καταστροφή στή Ναύπακτο έβαλαν φραγμό στήν τουρκική έπεκταση και έτσι πιά τό IZ' αιώνα άρχιζει ή έσωτερική παράλυση τῆς Τουρκίας.

Η άρχη τῆς τουρκικῆς παρακμῆς

Στάσεις τῶν Γενίτσαρων και μηχανορραφίες τοῦ χαρεμιοῦ κλονίζουν τήν τουρκική δύναμη, διστά ηδη από τό πρῶτο μισό τοῦ IZ' αιώνα τό διορατικό βλέμμα τῶν Εύρωπαίων διπλωματῶν νά διακρίνει τήν πρώτη άρχη τῆς παρακμῆς.

Ο περιβόλτος σουλτάνου **Mουράτ ο Δ'** (1623-1640) μόνο μέ βίαια μέσα και προσωρινά συγκράτησε τήν προχωρητική έσωτερική διάλυση. Τά κεφάλια τῶν Βεζίρηδων ἔπεφταν δύως και στήν έποχή τοῦ αίμοχαρον Σελίμ. Πρῶτα πρῶτα αποκεφαλίστηκε δ Σεΐχουλιτσλάμης· και δ Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης ἔπεσε θύμα τῆς θηριωδίας τοῦ Σουλτάνου και τῶν μηχανορραφιῶν τῶν Ιησουιτῶν τοῦ Γαλατᾶ τῆς Κωνσταντινούπολεως.

Υστέρα από τό θάνατο τοῦ Μουράτ συνεχίστηκε ή άναρχία, που γιά ένα διάστημα στό δεύτερο μισό τοῦ IZ' αιώνα τή σταμάτησαν οι μεγάλοι βεζίρηδες, που κατάγονταν από τή μεγάλη οἰκογένεια τῶν **Κιοπρουλήδων**. Ο πρῶτος απ' αὐτούς, δ Μεχμέτ Κιοπρουλής, άνάλαβε τό άξιωμα τοῦ Βεζίρη σέ ήλικια έβδομήντα χρονῶν πιά. Δέν ήξερε άνάγνωση και γραφή, άλλα ήταν δραστήριος σέ σημείο που πλησίαζε τά δρια τῆς άγριότητας και είχε έμφυτη ίκανότητα. Κατά τόν πρῶτο χρόνο τῆς έξουσίας του αποκεφάλισε ή ἔριξε στό Βόσπορο τέσσερις χιλιάδες ατόμα και σέ 39 χιλιάδες ήπολογίζονται τά θύματά του στά πέντε χρόνια που ήταν βεζίρης (1656-1661). Ανάμεσα στά θύματά του ήταν και δ Πατριάρχης **Παρθένιος**.

Η κατάληψη τῆς Κρήτης (1645-1669)

Τήν έποχή που είχε άνάψει στήν Εύρωπη δ τριακονταετής πόλεμος, οί Τούρ-

κοι έτοιμασαν μία μεγάλη έκστρατεία έναντιον τής Κρήτης, που τήν κατέβαν οι Ένετοι. Στά 1645 άποβιβάστηκαν στό νησί και κατέλαβαν άμέσως τα Χανιά και τη Σούδα και στά 1648 άρχισαν τήν πολιορκία του Μεγάλου Κάστρου, που μέ διαλείμματα κράτησε 21 χρόνια, καί έγινε ζακουστή.

Στήν έποχή τών Κιοπρουλήδων οι Τούρκοι αυξήσαν τίς προσπάθειές τους και στά 1666 δ' ίδιος προσωπικά δ' δεύτερος Κιοπρουλής, δ' Αχμέτ, άνάλαβε τήν άρχηγία τής έκστρατείας στήν Κρήτη. Αύτός άντιθετα μέ τόν πατέρα του ήταν μορφωμένος καί ήπιος καί είχε μαζί του ώς διερμηνέα τόν "Ελληνα Παναγιώτη Νικούσιο, ένω τήν άμυνα τοῦ φρουρίου τή διεύθυνε δ' ζακουστός Ένετός στρατηγός Φραγκίσκος Μοροζίνης. Τέλος, θέστερα άπό τρία χρόνια, οι Ένετοι άναγκαστηκαν νά συνθηκολογήσουν και τίς διαπραγματεύσεις τίς διεύθυνε δ' Νικούσιος. "Ετσι ή Κρήτη ήποτάχτηκε στούς Τούρκους (28 Σεπτεμβρίου 1669).

Η τελευταία πολιορκία τής Βιέννης (1683)

"Ο μεγάλος βεζίρης **Καρά Μουσταφάς**, γαμπρός άπό άδελφή τοῦ δεύτερου Κιοπρουλή (τοῦ Αχμέτ) και διάδοχος ήταν, χρησιμοποίησε τήν άναγεννημένη δύναμη τής Τουρκίας και δργάνωσε μία μεγάλη έπιχειρηση έναντιον τής Εύρωπης. Φιλοδοξούσε νά πετύχει δ', τι δέν είχε κατορθώσει πρίν άπό ένα αιώνα δ' Σουλεϊμάν δ' Μεγαλοπρεπής. Έκμεταλλεύτηκε τήν έξασθένηση τής Αύστριας άπό τούς πολέμους τής έναντιον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' και έμφανίστηκε μέ 200 χιλιάδες στρατό μπροστά στή Βιέννη, που τήν υπερασπιζόταν μόνο 10 χιλιάδες τακτικός στρατός και πολιτοφυλακή άπό φοιτητές και ένοπλους πολίτες. Στήν κρίσιμη ήταν η στιγμή έσωσε τή Βιέννη δ' βασιλιάς τής Πολωνίας **Ιωάννης Σομπιέσκι**. Κάτω άπό τήν άρχηγία του οι χριστιανοί ήγεμόνες προσέβαλαν τό στρατόπεδο τοῦ Μουσταφᾶ. Οι Γενίτσαροι δέν πολέμησαν καλά και τράπηκαν σέ άτακτη φυγή. "Ο χριστιανικός κόσμος εύλογήσε τό δνομα τοῦ Ιωάννη Σομπιέσκι. δπως έκαμε πρίν άπό ένα αιώνα γιά τό νικητή τής Ναυπάκτου. "Ετσι άποτυχε ή τελευταία έπιθεση τών Τούρκων έναντιον τής Εύρωπης. 'Από τότε άρχισε νά καταρρέει ή δύναμή τους και γρήγορα φάνηκε δτι δ' ο ευρωπαϊκός στρατός ήταν πολύ άνωτερος άπό τόν τουρκικό στήν δργάνωση, τόν έξοπλισμό και τό ήθικό.

Ο συνασπισμός τοῦ 1684 έναντιον τής Τουρκίας

Παίρνοντας θάρρος άπό τίς έπιτυχίες τους μπροστά στή Βιέννη οι χριστιανοί ήγεμόνες, δ' αύτοκράτορας τής Αύστριας, δ' βασιλιάς τής Πολωνίας, ή Ένετία και οι ιππότες τής Μάλτας, σχημάτισαν μιά **Ιερή Συμμαχία** μέ τήν παρακίνηση τοῦ Πάπα. Σ' αύτήν μπήκε στά 1686 και ή δρθόδοξη Ρωσία. 'Ο πόλεμος κράτησε 16 χρόνια. Η έκστρατεία αύτή δνομάστηκε 14η Σταυροφορία. Οι Τούρκοι χτυπήθηκαν τότε άπό πολλά σημεία και έπαθαν πολλές καταστροφές. Στά 1686 έπεσε ή Βούδα, τό προπύργιο αύτό τών Όθωμανῶν, και ή ούγγρική Δίαιτα (= Βουλή) κήρυξε δτι τό ούγγρικό Στέμμα θά κληρονομεῖται άπό τή βασιλική οίκογένεια τής

Αύστριας. Τότε οι Ἐνετοί μέ αρχηγό τό γέρο ήρωα τῶν πολέμων τῆς Κρήτης Φραγκισκο Μοροζίνη προσέβαλαν τὴν Πελοπόννησο. Ὁ Μοροζίνης κατέλαβε τὴν Πελοπόννησο ὡς τὴν Κόρινθο καὶ τὸν Ἰσθμό καὶ βάδισε ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως ὁ Παρθενώνας χτυπήθηκε ἀπό τοὺς Ἐνετούς πάνω ἀπό τὸ λόφο τοῦ Φιλοπάππου καὶ ἔπαθε φοιβερή καταστροφή (26 Σεπτεμβρίου 1687).

Οἱ Τούρκοι πολεμώντας ἐναντίον τῶν Αύστριακῶν ἔπαθαν μεγάλες ἡττες. Στά 1697 ὁ πρίγκιπας Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας κέρδισε τῇ μεγάλῃ μάχῃ τῆς Ζέντας (Γιουγκοσλαβία). Δύο χρόνια ὑστερα ἀπ' αὐτό ὁ Σουλτάνος ἔκλεισε τὴν Ειρήνη τοῦ Κάρλοβιτς, τὴν πιὸ ἐπιζήμια γιὰ τὴν Τουρκία, μέ τὴν ὅποια ἡ Πελοπόννησος καὶ πολλὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου ἔμεναν κάτω ἀπό τὴν ἐνετική κυριαρχία (1699).

Ἄφοῦ μέ τὴν εἰρήνη τῆς Οὐτρεχτ (1713) δαμάστηκε ἡ ὄρμη τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αύστριας, ἔστειλε τὸν καλύτερο στρατηγὸ του, τὸν πρίγκιπα Εὐγένιο τῆς Σαβοΐας, ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ὁ Μεγάλος Βεζίρης, πού ἡταν ἐτοιμος νά ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τῆς Κέρκυρας, στράφηκε ἐναντίον τῶν Αύστριακῶν καὶ πέρασε τὸ Σάβο. Μά ἡ δύναμι του συντρίψτηκε στὰ τείχη τοῦ Πετροβαρδαίνου (πόλη τῆς Αύστριας πάνω στὸ Δούναβη, 1716) καὶ ὁ τουρκικός στρατός, πού πολιορκοῦσε τὴν Κέρκυρα, ἀποσύρθηκε χωρὶς τάξη.

Ο Ἐυγένιος μέ νέα νίκη κατέλαβε τὸ Βελιγράδι καὶ σχεδίαζε νά προχωρήσει γρήγορα ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλά ἡ ειρήνη τοῦ Πασσάροβιτς (σήμερα είναι πόλη τῆς Σερβίας, 1716) ἔβαλε τέρμα στὸ σκληρὸ ἀγώνα ἀνάμεσα στὴν Αύστρια καὶ τὴν Τουρκία. Μέ αὐτὴν ἡ Αύστρια ἔπαιρνε τὸ Βανάτο, τὴ βόρεια Σερβία μαζὶ μὲ τὸ Βελιγράδι καὶ ἔνα μέρος τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Βλαχίας, ἀλλά ἡ Πελοπόννησος ἐπιστράφηκε στὴν Τουρκία. Ἡ συνθήκη τοῦ Πασσάροβιτς είναι ἔνας σημαντικός σταθμός στὴν τουρκική ιστορία, γιατί σημαίνει τὴν ἀρχὴ τῆς ὑποχωρήσεως τῶν Τούρκων ἀπό τὴν Εὐρώπη. Ἀπό τότε ἡ Τουρκία δέν ἀποτελεῖ πιά κίνδυνο. "Ηδη ἀπό τὶς ἀρχές τοῦ ΙΗ' αἰώνα είναι δόλοφάνερη ἡ κατάρρευση τῆς μεγάλης Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλά τὸ ζήτημα τῆς κληρονομίας τῶν χωρῶν της ἀρχίζει νά δημιουργεῖ πρόβλημα, τὸ πολύπλοκο Ἀνατολικό Ζήτημα, πού οι Εύρωπαικές Δυνάμεις ζήτησαν νά τό λύσουν μέ διαφορετικούς τρόπους ἀνάλογα μέ τὰ συμφέροντά τους. Καὶ τό ἄφησαν ἄλυτο ὡς τὸν 20ό αἰώνα.

Ἡ παρακμή τῆς Τουρκίας

Οἱ Τούρκοι δέν ἡταν σέ θέση νά παρακολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξη τῆς Εὐρώπης. Ἰδίως δέν κατόρθωσαν νά ἔξοικειωθοῦν μέ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν τεχνική, τίς δύο μεγάλες δυνάμεις τοῦ νεώτερου ἀνθρώπου. "Ηδη ἀπό τὸν ΙΖ' αἰώνα ἡ Τουρκία ὑστερεῖ σημαντικά σέ σύγκριση μέ τοὺς Εύρωπαιούς καὶ ἡ ἀπόσταση συνεχῶς γίνεται μεγαλύτερη, δσο προοδεύουν οἱ λαοί τῆς Δύσεως. Παράλληλα καὶ ἡ μωαμεθανική θρησκεία ἀποτρέπει τὸν πιστό ἀπό τὸ νά ἀσχολεῖται μέ τὴ μελέτη τῆς ἐπιστήμης, πού είναι ἔργο τῶν ἀπιστων χριστιανῶν.

‘Υπάρχουν δώματα και ἄλλες αἰτίες τῆς τουρκικῆς παρακμῆς, πού είναι περισσότερο ἔξωτερικά συμπτώματα τῆς μιᾶς βαθύτερης αἰτίας:

1. ‘Η δύναμη τῶν Σουλτάνων στηρίχτηκε στίς κατακτήσεις και τὸ ταμεῖο τους γέμιζε ἀπό τὰ λάφυρα τῶν νέων χωρῶν. ‘Οταν λοιπόν σταμάτησαν οἱ κατακτήσεις, ἀμέσως ἀρχισε νά κλονίζεται τὸ κράτος, γιατί ὁ Σουλτάνος δέν είχε χρήματα.

2. ‘Οταν ἔπαψαν οἱ κατακτήσεις καὶ ἡ ζωὴ ἔγινε πιό ἡρεμη, πολὺ γρήγορα ξεθύμανε ἡ ὅρμητικότητα τῶν Τούρκων και ἐπεσε τὸ ἀγέρωχο φρόνημά τους. ‘Ο Σουλτάνος δέν ἦταν πιά ὁ δυνατός ἀρχηγός τῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἰσλάμ, ἀλλά ἀπό πολὺν καιρό είχε κλειστεῖ μέσα στὰ ἀνάκτορα και δέν ἔμφανιζόταν. ‘Αφηνε συνήθως τή διοίκηση στούς βεζίρηδες και στίς γυναικες τοῦ χαρεμιοῦ. Γι’ αὐτό είχε πέσει ἀνάλογα και ἡ πολεμική ἰκανότητα τοῦ στρατοῦ. Τό σῶμα τῶν Γενιτσάρων, ἐπειδή διοικοῦνταν μέ τρόπο κακό, είχε παραλύσει τελείως.

3. Τό τουρκικό κράτος διατήρησε τό μεσαιωνικό φεουδαρχικό χαρακτήρα του. Οἱ διοικητές τῶν ἐπαρχιῶν ἦταν μικροί τύραννοι, πού ἐκβίαζαν τούς κατοίκους, και σέ πολλά μέρη οἱ δυνατοί πασάδες είλαν γίνει σχεδόν ἀνεξάρτητοι. Στρατολογούσαν στρατό και ἔκαναν πολέμους γιά δικό τους λογαριασμό, δῆπος ὁ Ἀλήπασας τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου κ.ἄ.

4. Δημόσιες θέσεις και δικαιοσύνη μποροῦσαν νά ἔξαγοραστοῦν. Θέσεις διοικητῶν πουλιόνταν σύμφωνα μέ δρισμένο τιμολόγιο και οἱ πασάδες, πού ἔξαγόραζαν τίς θέσεις, ἐκβίαζαν τούς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, γιά νά καλύψουν τά χρήματα τῆς ἔξαγορᾶς τῆς θέσεώς τους. ‘Επίσης πουλιόνταν και οἱ θέσεις τῶν δικαστῶν. Οἱ καταχρήσεις τῶν Τούρκων σέ βάρος τοῦ δημοσίου ἔγιναν περιβότες. Τό ταμεῖο τοῦ Πατισάχ (= βασιλιᾶ) είναι θάλασσα και ὅποις δέν πίνει ἀπ’ αὐτήν είναι γουρούνι, ἔλεγε ἔνα τουρκικό γνωμικό.

5. Οἱ κυρίως Τούρκοι ἀποτελοῦσαν μία μειοψηφία στό κράτος, ἐνῷ οἱ χριστιανοί ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου, πού ἦταν πολυάριθμοι, πλούσιοι και ἀναπτυγμένοι, θεωροῦσαν τήν αὐτοκρατορία, ως ἔχθρική και ζητοῦσαν τήν ἀνεξαρτησία τους. ‘Ηταν δηλαδή στοιχεῖα διαλυτικά και δούλευαν γιά τή διάλυση τοῦ κράτους.

ΙΘ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Συνέπειες τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως

Μέ τὴν τουρκική κατάκτηση ἔπεσε στο ἐλληνικό ἔθνος ἡ πιό μεγάλη συμφορά. Ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία του παραδίνονταν στήν κρίση τῶν ἀλαζονικῶν πολεμιστῶν, πού θεωροῦσαν τὸ νικημένο **ραγιά** σάν τὸ πιό τιποτένιο πράγμα τοῦ κόσμου. Τὴν προέλαση τῶν Τούρκων τῇ συνόδεψαν σφαγές καὶ λεηλασίες. Γι' αὐτό, ὅσοι ἀπό τοὺς κατοίκους μπόρεσαν, ἔφυγαν μπροστά ἀπό τὴν τουρκικὴ λαίλαπα σὲ χῶρες πιό εὐτυχισμένες.

Τὸ τουρκικό κράτος διατήρησε τὸ φεουδαρχικὸ χαρακτήρα του ὃς τὸ ΙΘ' αἰώνα. Οἱ Τούρκοι ἀποτελοῦσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν. Οἱ μπέηδες ἦταν ἀπόγονοι τῶν πολεμιστῶν, στοὺς δποίους δ Σουλτάνος είχε μοιράσει τὴ γῆ, καὶ ἀποτελοῦσαν τοὺς μεγαλοκτηματίες τῆς Τουρκίας. Οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Ἀλβανοί ἦταν γεωργοί, πού καλλιεργοῦσαν τὰ κτήματα τῶν μπέδων, ἐνῶ οἱ Ἐλληνες είχαν συγκεντρωθεῖ στὶς πόλεις, δπού ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὶς τέχνες. Ἀποτελοῦσαν δηλαδὴ τὴν ἀστικὴ τάξη τῆς Τουρκίας. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο οἱ Σλάβοι γεωργοί ἀπλώνονταν συνεχῶς νοτιότερα καὶ σ' αὐτὸ ὁφείλεται ἡ προοδευτικὴ εἰρηνικὴ μετανάστευση τῶν Ἀλβανῶν στήν Ἐλλάδα.

Μά ἡ θρησκευτικὴ διαιρέση τῶν ὑπέκοwn τοῦ Σουλτάνου ἦταν βαθύτερη. Στὴν Ἀνατολὴ δηλαδὴ δέν ἀφομοιώθηκαν οἱ λαοί, δπως ἔγινε στὴ Δύση ὑστερα ἀπό τὴ

μετανάστευση τῶν Γερμανῶν, ὅπου ἀπὸ τῇ συγχώνευση τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν κατακτημένων προήλθαν ἐνιαία μεγάλα ἔθνη. Οἱ μωαμεθανοὶ ἦταν οἱ κυρίαρχοι, πού θεωροῦσαν τούς χριστιανούς ὡς κατότερη φυλή καὶ περιφρονητικά τούς ὄνδρους· μαζανὸι **Ραγιά(δες)** (= ὑπηκόους), **Γκιαούρ(ηδες)** (= ἀπίστους) ή **Κιαφίρ(ηδες)** (= εἰδωλολάτρες). Ἀλλά καὶ οἱ χριστιανοί τούς ἀντιπαθοῦσαν τούς μωαμεθανούς, γιατὶ τούς θεωροῦσαν ἀπολίτιστους καὶ σιχαμερούς.

Οἱ ραγιάδες ὑπόφεραν χιλιάδες ταλαιπωρίες. Φορολογοῦνταν πιὸ βαριά, πλήρωναν τὸν **κεφαλικό φόρο** (= χαράτσι) καὶ δέν ἔβρισκαν δικαιοσύνη στὰ τουρκικά δικαστήρια. Οἱ χριστιανοί δέν στρατολογοῦνταν, γιατὶ οἱ μωαμεθανοὶ τούς θεωροῦσαν εἰρηνικούς καὶ ἀκατάλληλους γιὰ πόλεμο. Πλήρωναν δῦμας φόρο ὡς ἀντιστάθμισμα καὶ ὑποχρεώνονταν κατὰ τοὺς πολέμους νά κάνουν διάφορες ἄγγαρεῖς. Στά παλιότερα χρόνια εἶχαν δώσει καὶ φόρο αἵματος στοὺς Τούρκους, πού τοὺς ἄρπαζαν τὰ ἀγόρια τους γιὰ τὸν τουρκικὸν στρατὸν (παιδιομάζωμα, ἀπὸ τὸ 1363 ἐπί Μουράτ τοῦ Α') καὶ τὰ κορίτσια τους γιὰ τὰ χαρέμια τῶν ἴσχυρῶν μωαμεθανῶν.

(a) Γι' αὐτό καὶ τὸ πρῶτο καὶ σπουδαιότερο ἀποτέλεσμα τῆς κατακτήσεως ἦταν ἡ **ἐλλάττωση τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ**. Ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα, πού ἄλλοτε κυριαρχοῦσε στήν Ἀνατολή, τώρα ὑποχώρησε καὶ περιορίστηκε σὲ λίγα ἔκατομμύρια ἀνθρώπους. Οἱ Τούρκοι κατάστρεψαν τὴ βυζαντινὴ ἀριστοκρατία, τὴ στρατιωτικὴ καὶ τὴ φεουδαρχικὴ τῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ χριστιανοί ἡγεμόνες εἴτε σφάχτηκαν ἢ ἔξιστηκαν ἢ ἐφύγαν στήν Εὐρώπη.

(b) Δεύτερο, **καταστράφηκε ἡ περιουσία τῶν Ἑλλήνων**. Ὁ Σουλτάνος ἀφαίρεσε ἀπὸ τοὺς χριστιανούς τὰ καλύτερα χωράφια καὶ τὰ μοίρασε σὲ Τούρκους πολεμιστές καὶ ἄλλα τὰ ἔδωσε στά τζαμιά ὡς **βακούφια**. Μόνο μικρά κτήματα σὲ ἀπόκεντρα καὶ ὀρεινά μέρη ἀπόμειναν στοὺς ὑποδούλους, πού ὑποχρεώθηκαν νά εἰσφέρουν τό ἔνα πέμπτο τῶν προϊόντων τους. Γι' αὐτό Ἡλληνες μεγαλοκτηματίες διατηρήθηκαν κυρίως στήν Πελοπόννησο, στά νησιά, στή Στερεά Ἑλλάδα καὶ στή νότια *"Ηπειρο"*.

(c) Τρίτο, **καταστράφηκε ὁ ἐλληνικός πολιτισμός** καὶ ἡ ἀσιατικὴ ἀγραμματοσύνη ἀπλώθηκε στίς κατακτημένες χώρες. "Ο, τι εἶχε ἀπομείνει ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ἐκπαιδευση της καταστράφηκε. Τώρα τὰ γράμματα λησμονήθηκαν, ἡ τέχνη παράκμασε καὶ ἀκόμη καὶ ὁ χαρακτήρας ἐνός μέρους τῶν ὑποδούλων ἐπαθε θλιβερή ἀλλοίωση, γιατὶ χάθηκε ἀπ' αὐτούς τὸ ἐλεύθερο φρόνημα.

(d) Κάτω ἀπὸ τὴν μακροχρόνια τουρκικὴ κυριαρχία ἔπαθε **καταστροφές** καὶ αὐτή ἡ φύση τῆς χώρας. Ἡ καταστροφή τῶν δασῶν καὶ ἡ ἀποχέρσωση τῆς γῆς, πού εἶχαν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ τέλος τῶν κλασικῶν χρόνων, τώρα πήραν μεγαλύτερες διαστάσεις. **Ἐπίσης παραμελήθηκαν καὶ οἱ δρόμοι**. Ἀλλά μέ τὴν τουρκικὴ κατάκτηση τὸ ἐλληνικό ἔθνος, πού μέ τὴν ἀλωση τῆς Κωνσταντινούπολεως ἀπὸ τοὺς Φράγκους στὰ 1204 κομματιάστηκε, τώρα συνενώθηκε σὲ ἔνα. Οἱ Τούρκοι καταλύόντας τὰ διάποκτήσει τὴν **πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ του ἐνότητα**.

Όργάνωση τοῦ Ἐλληνισμοῦ

Οἱ πιστοὶ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, δοῖοι κατέλαβαν τίς ἑλληνικές χῶρες, ἡταν κυρίως πολεμιστές, πού, δπως κάθε στρατιωτική ἀριστοκρατία, είχαν ἀνάγκη ἀπό παραγωγούς, γεωργούς καὶ τεχνίτες. Γι' αὐτό καὶ ὁ Σουλτάνος τούς διατήρησε τούς Ἑλληνες, ἐπειδή ἡταν ἔμποροι καὶ τεχνίτες. Ἐξάλλου, ἡ μωαμεθανική θρησκεία διευκόλυνε τή διατήρηση τῶν ἔνων ἔθνοτήτων. Ὁ Σουλτάνος μετάφερε πολλούς Ἑλληνες στήν Κωνσταντινούπολη ἀπό τίς πόλεις, πού κυρίευσε.

Ἄφοῦ λοιπόν τό ἑλληνικό ἔθνος κατόρθωσε μ' αὐτό τόν τρόπο νά διατηρηθεῖ, δργανώθηκε, δπως τά ὑπόδουλα ἔθνη στά παλιά τά χρόνια, δπως π.χ. ἡταν δργανώμενοι οἱ λαοί, πού ἡταν ὑποτελεῖς στό Ρωμαϊκό, τό Βυζαντινό καὶ τό Ἀραβικό κράτος. Διατήρησαν δηλαδή οἱ Ἑλληνες τήν ἐκκλησιαστική καὶ κοινοτική διοίκηση, ἀλλά τήν προσάρμοσαν στίς νέες ἀνάγκες. Μέ δμοιο τρόπο δργανώθηκαν καὶ οἱ ἄλλες ἔθνοτήτες, δπως οἱ Ἐβραῖοι, οἱ Ἀρμένιδες κ.τ.λ.

Ο Μωάμεθ ὁ β' διατήρησε τούς θρησκευτικούς ἀρχηγούς τῶν μή μουσουλμανικῶν ἔθνοτήτων καὶ τούς ἔδωσε πολιτική ἔξουσία πάνω στά ποιμνιά τους καὶ ἀκόμη τούς κατάστησε ὑπεύθυνους γιά τήν τήρηση τῆς τάξεως μέ κίνδυνο τῆς ζωῆς τους. Ἐλπίζε δτι προσφέροντάς τους ἀφθονες τιμές καὶ πλούτη, θά τούς είχε ἀφοσιωμένους στά ἀνάκτορα τῶν Ὀσμανιδῶν καὶ θά ἡταν πρόθυμοι νά ἀποκοιμίζουν τό ποιμνιό τους μέ τή διδασκαλία ἐλευθερία στόν οὐρανό καὶ ὑποταγή κάτω στή γῆ.

Ἡ σπουδαιότερη ἀπό τίς χριστιανικές ἔθνοτήτες ἡταν ἡ ἑλληνική. Ο Μωάμεθ διατήρησε τό ἑλληνικό **Πατριαρχεῖο** τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τρεῖς μέρες ὅστερα ἀπό τήν ἀλωση, ἐπειδή χήρεψε ὁ πατριαρχικός θρόνος, ἔδωσε διαταγή νά ἐκλέξουν νέο Πατριάρχη. Ἐτσι ἐκλέχτηκε ὁ **Γεώργιος Σχολάριος**, πού δνομάστηκε κατόπιν **Γεννάδιος**. Ἡταν ὁ ἀρχηγός τῆς ἀνθενωτικῆς μερίδας, πού ἔξασφάλιζε τό θρησκευτικό χάσμα ἀνάμεσα στήν **Ἀνατολή** καὶ στή **Δύση**.

Ο νέος Πατριάρχης στέφτηκε μέ δλη τή λαμπρότητα, πού συνηθίζοταν τήν ἐποχή τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἀπό τό ναό τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, δπου είχε καταφύγει τό Πατριαρχεῖο, πήγε στό ἀνάκτορο τοῦ Μωάμεθ. Ἐκεῖ τοῦ ἔκαμε ἕνα ἀρχοντικό τραπέζι καὶ ἐπερβοδώντας τον τοῦ ὑποσχέθηκε δτι θά ἔχει τή φιλία καὶ τήν εੰνοιά του καὶ θά συνεχίσει νά ἀπολαμβάνει τά δικαιώματα καὶ τά προνόμια του, δπως καὶ στήν ἐποχή τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων. Τόν συνόδεψε ως τήν αὐλή, τόν βοήθησε νά ἀνεβεῖ σέ ἔνα ἄσπρο ἀλογο καὶ τόν ἐστειλε στά Πατριαρχεῖα μέ συνοδεία Τούρκων ἀρχόντων. Ἐκτός ἀπ' αὐτό οἱ θρησκευτικές τελετές τῶν δρθοδόξων διατήρησαν ἔνα μέρος ἀπό τήν παλιά λαμπρότητα καὶ ή μέρα τοῦ Πάσχα στό Φανάρι θύμιζε μέρες παλιᾶς μεγαλοπρέπειας.

Γιά ἀρκετούς αἰώνες δλοι οἱ ὁρθοδόξοι λαοί τῆς Τουρκίας, Ἑλληνες, Ἀλβανοί, Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι, θεωροῦνταν δτι ἀποτελοῦν μία φυλή. Οι Τούρκοι δέν ἔκαναν διάκριση καὶ τούς ὀνόμαζαν δλους μέ τό κοινό ὄνομα **Ρούμ** (= Ρωμαῖοι). Ο **Ἐλληνες Πατριάρχης** τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡταν ὁ θρησκευτικός ἀρχηγός δλων τῶν δρθοδόξων τῆς Τουρκίας καὶ ίδιως μάλιστα, ἀφότου στά 1766-67 καταργήθηκαν οἱ δύο ἀρχαῖες αὐτοκέφαλες ἐκκλησίες, η σερβική τοῦ **Ιπέκ** καὶ η

βουλγαρική τῆς Ἀχρίδας. Ἀπό τότε ὁ ἐλληνικός Κλῆρος ἀπόκτησε στά ἑκκλησιαστικά ζητήματα σχεδόν ἵστη δύναμη μὲ τὴν πολιτική δύναμη τοῦ Σουλτάνου.

Τό πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινούπολεως, ἀφοῦ διώχτηκε ἀπό τὸ ναοῦ τῶν Ἅγιον Ἀποστόλων καὶ ἀπό ἄλλους ναούς, ἀπό τὰ τέλη τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα εἶχε τὴν ἔδρα του στό Φανάρι, πού εἶναι μιά συνοικία χτισμένη στὴ νότια παραλία τοῦ Κεράπιου κόλπου. Τό πατριαρχεῖο ἤταν τό ἑκκλησιαστικό κέντρο τῶν Ὁρθοδόξων τῆς Τουρκίας, προπάντων ὅμως τὸ ἑθνικό κέντρο τῶν Ἐλλήνων, γύρω ἀπό τὸ δόποιο εἶχε συσπειρωθεῖ τό ἔθνος ὕστερα ἀπό τὴν τραγική καταστροφή του. Ἐκεῖ μέσα στό σκιερό καὶ τό λαβυρινθόδες πατριαρχικό μέγαρο καθώς καὶ στίς γύρω ἀπ' αὐτό συνοικίες μὲ τὴν ἀνατολίτικη ὥψη ἔξελιχτηκε ἡ ἑκκλησιαστική καὶ ἑθνική ζωὴ τοῦ ὑπόδουλου ἐλληνισμοῦ.

Οἱ Φαναριῶτες

Γύρω ἀπό τὴν πατριαρχική αὐλή δημιουργήθηκε σιγά σιγά μὲ τὸν καιρὸν μιά νέα τάξη εὐγενῶν, πού πήρε σημαντικό μέρος στὴ ζωὴ τῆς ἑκκλησίας. Αὗτοί εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἀπό τὰ διάφορα μέρη τοῦ ἐλληνισμοῦ καὶ μόνο μὲ τὸν καιρὸν ἀπόκτησαν ἀνώτερη κοινωνική θέση καὶ ἀξίωμα. Οἱ νέοι αὗτοί εὐγενεῖς ὀνομάστηκαν Φαναριῶτες ἀπό τὴν συνοικία, ὅπου βρισκόταν τό Πατριαρχεῖο. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἤταν ἔξυπνοι, μάθαιναν ἔνενες γλώσσες καὶ ἤξεραν τὰ εὐρωπαϊκά ζητήματα καλύτερα ἀπό τοὺς Τούρκους. Γι' αὐτό δὲ Σουλτάνος τοὺς χρησιμοποιοῦσε σὲ ἀνώτερες κρατικές ὑπηρεσίες καὶ πολλοὶ διακρίθηκαν ὡς διερμηνεῖς ἢ πρεσβευτές τῆς Πύλης. Ἀργότερα ἀπ' αὐτούς δὲ Σουλτάνος διάλεγε τοὺς ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας.

Ἄλλα οἱ Φαναριῶτες, ἐπειδὴ ζοῦσαν ἀνάμεσα στοὺς Τούρκους καὶ ἔρχονταν συνεχῶς σὲ ἐπαφή μὲ τοὺς Τούρκους κυβερνήτες, εἶχαν ἔξοικειωθεῖ μὲ τοὺς τρόπους τους, καθώς καὶ μὲ τίς συνήθειες τῆς τουρκικῆς αὐλῆς. Τίς ἀνώτερες θέσεις στὴν τουρκική ὑπηρεσία τίς ἐπαιρναν μὲ δωροδοκίες καὶ ταπεινώσεις καὶ πολλές φορές διτλοῦχος ραγιάς τίς πλήρωνε μὲ τὴ ζωὴ του, γιατὶ τὰ τουρκικά ἥθη τότε ἤταν ἄγρια καὶ δὲ Σουλτάνος ἢ διεγάλος βεζίρης γιά τὴν παραμικρή αἰτίᾳ ἢ συκοφαντία τὸν ἔστελνε στὴν κρεμάλα.

Ἡ διοίκηση τῶν κοινοτήων

Ἀνέκαθεν οἱ ἐλληνικές πόλεις καὶ τὰ χωριά ἤταν δργανωμένα σὲ κοινότητες. Ὁριζαν δῆλαδή μία ἐπιτροπή, πού φρόντιζε, γιά νά συντηρεῖ τοὺς ναούς, τίς βρύσες, τά νεκροταφεῖα κ.τ.λ. Οἱ Τούρκοι τίς ἀναγνώρισαν καὶ τίς διατήρησαν, γιά τοὺς λόγους πού τίς εἶχαν διατηρήσει καὶ οἱ Ρωμαῖοι καὶ οἱ Βυζαντῖοι, γιατὶ διευκόλυναν τὸ ἔργο τῆς διοικήσεως. Ἰδίως τοὺς βοηθοῦσαν στὴ φορολογία, γιατὶ ἡ κυβέρνηση, ἀντί νά ἀπευθύνεται σὲ ίδιωτες, εἶχε ὑπενθύνα σωματεῖα, μὲ τὰ δόποια συνεννοοῦνταν γιά τὴν εἰσπραξὴ τῶν φόρων. Οἱ προύχοντες ἢ προεστοί ἢ δημογέ-

ροντες η κοτζαμπάσηδες κάθε κοινότητας συνεννοούνταν μέ τίς τουρκικές ἀρχές η μέ τούς ἐνοικιαστές τῶν φόρων και καθόριζαν τό ποσό τοῦ φόρου, πού ἔπρεπε νά πληρώνει η κοινότητα. Αὐτοί ἀκόμη κανόνιζαν τό μερίδιο, πού ἀναλογούσε σέ κάθε κάτοικο.

Τά προνόμια τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους

Ἐτσι λοιπόν περισσότερο παλιές συνήθειες παρά καλοπροαιρέτες παραχωρήσεις τῶν Σουλτάνων δημιούργησαν ἔνα είδος αὐτοδιοικήσεως τῶν Ἐλλήνων κάτω ἀπό τήν τουρκική κυριαρχία. Τήν αὐτοδιοίκηση τῶν θρησκευτικῶν και κοινοτικῶν πραγμάτων τήν ὄνομασαν ἀργότερα προνόμια τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, πού ὅμοιά τους είχαν και οἱ ἄλλες ἐθνότητες τῆς Τουρκίας. Οὐσιαστικά τά προνόμια είναι τά ἔξης:

1. Ἔλευθερία θρησκείας και γλώσσας.

2. Προστασία και ἀπαραβίαστο τοῦ Κλήρου. Οἱ ἐπίσκοποι ἀσκοῦσαν ἔνα είδος πολιτικῆς και θρησκευτικῆς ἐπιβλέψεως. Δικαιοῦνταν δηλαδή σύμφωνα μέ τούς χριστιανικούς νόμους, πού ὑπῆρχαν πρίν ἀπό τήν τουρκική κατάκτηση, νά τιμωροῦν ὅσους ἔκαναν παραβάσεις στά θρησκευτικά η οἰκονομικά ζητήματα πού ἀφοροῦσαν τήν κοινότητα. Ἡ τιμωρία, πού τούς ἐπέβαλλαν, ήταν ὁ ἔξωεκκλησιασμός, τό ἀνάθεμα, ὁ ἀφορισμός η και η παράδοσή τους στίς πολιτικές ἀρχές. Ὁ Πατριάρχης είχε τό δικαίωμα νά καταδικάζει τούς παραβάτες σέ φυλάκιση η και σέ θάνατο ἀκόμη.

4. Μέ ρητή ἐντολή τοῦ Σουλτάνου ὑπάγονται στόν Κλήρο δλες οἱ δίκες, πού ἔχουν σχέση μέ τό γάμο και τίς κληρονομιές. Τίς δίκες αὐτές τίς ἐκδικάζει τό Πνευματικό Δικαστήριο, στό ὅποιο προεδρεύει ὁ ἐπίσκοπος. Γιά τίς ἀποφάσεις του μπορεῖ νά ὑποβάλλει κανείς ἔφεση μόνο στήν Ιερή Σύνοδο και στόν Πατριάρχη. Ἀλλά, ἐπειδή η διαδικασία στά δικαστήρια τῶν Τούρκων ήταν πολυέξοδη και ἐνέπνεε μικρή ἐμπιστοσύνη, οἱ χριστιανοί ὑπόβαλλαν στό Πνευματικό Δικαστήριο ἀκόμη και τίς ἀστικές ὑποθέσεις τους. Πολλές φορές Τούρκοι και Ἐβραῖοι κατάφευγαν κι αὐτοὶ στούς ἀρχιεπισκόπους, γιατί είχαν μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη στήν ἀμεροληψία τή δική τους παρά στοῦ Μουφτῆ τῶν Τούρκων.

5. Ἔλευθερία τῆς δημοτικῆς διοικήσεως, δηλαδή τής αὐτοδιοικήσεως τῶν Κοινοτήτων ἀπό μία δημογεροντία(ἔνα συμβούλιο δημογερόντων), η δποίαεκλεγόταν ἐλεύθερα ἀπό τούς κατοίκους. Μερικές ἀπό τίς ἐλληνικές κοινότητες είχαν μεγαλύτερα προνόμια, ὅπως ήταν η Χίος, η Τήνος, η Νάξος και τά τρία ναυτικά νησιά "Υδρα, Σπέτσες και Ψαρά, πού ἔξαρτιόνταν κατευθείαν ἀπό τόν Καπετάν πασά (ναύαρχο και Ὅπουργό τῶν Ναυτικῶν)". Ἐξάλλου η Μάνη στήν πραγματικότητα ποτέ δὲν ὑποτάχτηκε στούς Τούρκους και ἀπό τήν ἐπανάσταση τῶν Ὁρλώφ (1770) κι ἐπειτα κυβερνιόταν ἀπό ἔναν ντόπιο ἀρχοντα, πού διοριζόταν ἀπό τό Σουλτάνο και είχε τόν τίτλο τοῦ μπέη.

Άρματολοί καὶ Κλέφτες

Τήν υπεράσπιση τῶν δρεινῶν διαμερισμάτων τῆς Ἑλλάδας τήν ἐμπιστεύτηκε ὁ Σουλτάνος σὲ στρατιωτικά σώματα, πού γιά πρώτη φορά είχαν σχηματιστεῖ κατά τή βυζαντινή ἀκόμη ἐποχή, γιά νά ἀντιμετωπίσουν τίς ἐπιδρομές τῶν Σέρβων καὶ τῶν Φράγκων. Τά στρατιωτικά αὐτά σώματα ὀνομάστηκαν **άρματολοί**, οἱ ἀρχηγοὶ τοὺς **καπετάνιοι** καὶ τά διαμερίσματα, πού ἐπόπτευαν, **άρματολίκια**.

Στήν πραγματικότητα δύμως μεγάλα διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδας, δπως τά "Αγραφα, τό Ξηρόμερο, ἡ περιοχή ἀνάμεσα στό Πήλιο καὶ στόν "Ολυμπο κτλ, βρίσκονταν συνεχῶς σὲ ἀναρχία. Ἔνα σημαντικό μέρος τῶν κατοίκων βρισκόταν σὲ κατάσταση ἀνταρσίας ἡ ἡμιανταρσίας. Δέν ἦταν λίγοι καὶ ἔκεινοι πού ζοῦσαν ἀπό τή ληστεία. Ἀλλά ἡ ληστεία θεωροῦνταν ἐκδήλωση τῆς ἀγάπης τῶν Ἑλλήνων γιά τήν ἑλευθερία. "Οσοι δέν μποροῦσαν νά ὑποφέρουν τό ζυγό τῆς σκλαβιᾶς, δσοι ἔνιωθαν μέσα στό στήθος τους τήν καρδιά τους νά πλημμυρίζει ἀπό γενναιότητα ἔφευγαν στά βουνά καὶ ὁ χτεσινός σκλάβος γινόταν ἔνας φοβερός ἔχθρός. Αὐτοί ἦταν οἱ λεγόμενοι **κλέφτες**. «Ἀλλά τό δνομα τοῦ κλέφτη δχι μόνον δέ θεωροῦνταν ντροπή, δπως γινόταν μέ τό δνομα τοῦ ληστῆ στούς ἀρχαίους, ἀλλά ἀντίθετα νομιζόταν δοξασμένο καὶ τά δνόματα ἐκείνων πού ἀναδείχτηκαν ἀνάμεσα σ' αὐτούς τούς ἄντρες μεταδίνονταν μέ σεβασμό ἀπό γενιά σε γενιά», γράφει ὁ ἴστορικός τῆς Ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως Σπυρ. Τρικούπης.

"Η Πύλη δέν ἔδινε μεγάλη σημασία στίς ἀπομονωμένες αὐτές ἀνταρσίες καὶ περιορίζόταν μόνο νά τιμωρεῖ ἄγρια δσους κατόρθωνε νά συλλάβει. Ἀλλά ἀνάμεσα στό φρουρό καὶ τόν ἀντάρτη ἡ ἀπόσταση δέν ἦταν μεγάλη. Ὁ χτεσινός ἀρματολός γινόταν ὁ αὐριανός κλέφτης καὶ πολλούς δνομαστούς κλέφτες τους διόριζε ἡ Πύλη ἀρματολούς. Γενικά ὑπῆρχε μιά βαθύτερη συμπάθεια ἀνάμεσα στούς ἀρματολούς καὶ τους κλέφτες, που τους ἔνωνε τό μίσος ἐναντίον τῶν Τούρκων. Γι' αὐτό καὶ ἡ ἔθνική συνειδήση τους ἔξψωσε καὶ τους δύο σε ἥρωες. Ὁ "Ολυμπος, ή Πίνδος, τά "Αγραφα, τό Ξηρόμερο, ὁ Βάλτος είναι τά ξακουστά λημέρια τους, ἐνδ ἡ ζωή τους, τά κατορθώματα καὶ τά παθήματα τους ἀποτελοῦν τό ἀγαπημένο θέμα τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν.

Ἐμπόριο καὶ ναυτιλία τῶν Ἑλλήνων

"Η καταστροφή τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὀφείλεται κυρίως στήν παρακμή τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ της καὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς στά παράλια. Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας τῶν ἵταλικῶν πόλεων καὶ ἡ κατάληψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Φράγκους στά 1204 χτύπησαν ἀποτελεσματικά τό βυζαντινό ἐμπόριο. Ἀλλά τήν καταστροφή τή συμπλήρωσε ἡ τουρκική κατάκτηση καὶ ἔτσι δέν μπορεῖ νά γίνει σπουδαῖος λόγος γιά ναυτιλία καὶ ἐμπόριο τῶν Ἑλλήνων στά πρότα χρόνια ὕστερα ἀπό τήν "Αλωση. Ἀλλά, δσαν μέ τήν ἐπέκταση τῶν Τούρκων δημιουργήθηκε καινούρια κατάσταση πραγμάτων, οἱ "Ἑλληνες σιγά σιγά πήραν στά χέρια τους τό ἐμπόριο. Σ' δλη τήν Τουρκία οἱ "Ἑλληνες ἔξασκούσαν τό μικροεμπόριο καὶ ἀργότερα ἔγιναν οἱ ἀπαραίτητοι μεσίτες καὶ διεκπεραιωτές τῶν

μεγάλων ἐμπορικῶν καὶ ναυτιλιακῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Εὐρωπαίων. Κατά τὸ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰώνα, ὅπότε ἄκμαζε τὸ γαλλικό ἐμπόριο στήν Ἀνατολή, οἱ Ἔλληνες πλούτισαν ὡς ἐμπορικοί πράκτορες τῶν Γάλλων. Ἰδίως στή Σμύρνη ἀναπτύχθηκαν πλούσιες ἐμπορικές ἐπιχειρήσεις.

Μά τό πιό σπουδαῖο γεγονός γιά τόν τουρκοκρατούμενο ἔλληνισμό είναι ἡ δημιουργία τοῦ ναυτικοῦ τῶν νησιῶν. Πρώτη ἡ "Υδρα ἀπόκτησε ναυτικό καὶ τῇ μιμήθηκαν ἄλλα νησιά, δῆλος οἱ Σπέτσες, τά Ψαρά, ή Μύκονος κτλ. Τό ΙΗ' αἰώνα οἱ Ἔλληνες είχαν σπουδαία ναυτιλία. Μέ τά ίστιοφόρα πλοῖα τους μετακόμιζαν σιτάρι ἀπό τή Ρωσία ή ἐγχώρια προϊόντα στήν Εὐρώπη καὶ ἐπαιρναν ἀπό ἐκεῖ ἀποικιακά, ὑφάσματα καὶ ἄλλα βιομηχανικά εἰδή. Ἡ ἐλληνική ναυτιλία ὠφελήθηκε πολὺ ἀπό τή συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καΐναρτζή (1774), πού ἔγινε ἀνάμεσα στή Ρωσία καὶ τήν Τουρκία καὶ πού ἐπέτρεπε ὑστερα καὶ ἀπό μεταγενέστερες συμβάσεις στά ἐλληνικά πλοῖα νά ταξιδεύουν μέ ρωσική σημαία. Κατά τούς πολέμους τής γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τό ναπολεόντεο ὀποκλεισμό οἱ Ἔλληνες ναυτικοί πλούτισαν μέ τό ἐμπόριο καὶ ιδίως μέ τό λαθρεμπόριο. Τολμηροί θαλασσινοί, καθώς ήταν, πειριφορούνταν τούς κινδύνους τοῦ ὀποκλεισμοῦ καὶ ἔφερναν στά εὐρωπαϊκά λιμάνια ἐμπορεύματα, πού οἱ τιμές τους είχαν φτάσει σέ μεγάλα ὑψη.

Τά ἐμπορικά καράβια τής ἐποχῆς ἐκείνης ήταν ὀπλισμένα μέ τηλεβόλα, γιατί φοβούνταν τούς πειρατές τοῦ Ἀλγερίου, καὶ οἱ ναῦτες ήταν ἔξασκημένοι στίς συμπλοκές. Γι' αὐτό καὶ ήταν εἴκολο νά μεταβληθοῦν αὐτά σέ πολεμικά πλοῖα. Ἡ ἀντοχή, ή φροντίδα τῶν Ἐλλήνων καὶ ιδίως η συνήθεια τους νά ζοῦν μιά λιτή ζωή τούς ἔκαμαν ἀσυναγώνιστους σέ πολλά εἰδή ἐπιχειρήσεων. Στή Μασσαλία, τή Γένοντα, τή Βενετία, τήν Ἀμβέρσα, στό Λονδίνο καὶ στό Παρίσι καὶ σέ ἄλλα μεγάλα κέντρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐμπορίου δημιουργήθηκαν παροικίες Ἐλλήνων ἐμπόρων. Ἡ διασπορά αὐτή ὠφέλησε τό ἔθνος, γιατί οἱ Ἔλληνες γνώρισαν ἔναν ἀνώτερο κόσμο καὶ ἀκόμη τόν τρόπο τής σκέψεως τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἔτσι γνώρισαν καλύτερα τήν εὐρωπαϊκή πολιτική. Κοιτάζοντας ἀπό κάποια ἀπόσταση κατάλαβαν δτι η Τουρκία εἶναι ἔνα κράτος πού καταρρέει καὶ ὅχι ὁ τρομερός καὶ ἀκαταπολέμητος κατακτητής, δῆλος τήν αἰσθάνονταν, ἐφόσον βρίσκονταν κάτω ἀπό τό πέλμα της.

Ἡ ἐλληνική παιδεία στήν Τουρκοκρατία

Αφότου οἱ τελευταῖοι "Ἐλληνες ἀνθρωπιστές, δῆλος δὲ Πλήθων, δὲ Βησσαρίων, δὲ Γεώργιος Τραπεζούντιος, δὲ Ιωάννης Ἀργυρόπουλος καὶ ἄλλοι, μπροστά στήν τουρκική λαίλαπα ἐφευγαν καὶ μεταλαμπάδευαν τό ἀρχαῖο ἐλληνικό πνεῦμα στή Δύση, πυκνό σκοτάδι σκέπασε τήν ἀτυχή Ἀνατολή. Ωστόσο καὶ στά πιό σκοτεινά χρόνια τής σκλαβιᾶς δέν ἔλειψαν κάποια ἀμυδρά φῶτα σέ διάφορα σημεῖα τής ἐλληνικῆς χώρας. Λένε πῶς τό τραγικό πρόβλημα τής παιδείας τοῦ σκλαβομένου ἔθνους τό συνέλαβε σ' δῆλη του τήν ἔκταση ὁ πρώτος ὑστερα ἀπό τήν "Αλωση Οἰκουμενικός Πατριάρχης Γεννάδιος Β' δὲ Σχολάριος (Πρέπει δῆλος ἔδω νά σημειωθεῖ δτι ὡς τώρα δέν ἔχουμε καμία σαφή καὶ ρητή μαρτυρία δτι τόν πρώτο αἰώνα ὑστερα ἀπό τήν "Αλωση λειτούργησε σχολεῖο στήν Κωνσταντινούπολη, ἄν καὶ πιστεύεται

σύμφωνα μέ μιά παλιά παράδοση δτι ή περίφημη ἀπό τή βυζαντινή ἑποχή Πατριαρχική Σχολή ἀνασυστήθηκε καὶ λειτουργοῦσε ἡδη ἀπό τά χρόνια τῆς πατριαρχείας τοῦ Γενναδίου. Στά 1556, ὅταν ἀνέβηκε στόν Πατριαρχικό θρόνο ὁ Ἰωάσαφ, μαζὶ μέ τό Ναυπλιώτη λόγιο Ἰωάννη Ζυγομαλά ἴδρυσε τό πρότο γνωστό πατριαρχικό σχολεῖο, πού ἦταν ὁ πρόδρομος τῆς Μεγάλης Σχολῆς τοῦ Γένους¹). Μά οἱ λόγιοι τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα δέν εἶχαν ἀποβάλει τή μεσαιωνική στενότητα καὶ συνέχιζαν τή μακροχρόνια φιλονικία μέ τή δυτική ἐκκλησία, προσπαθώντας νά διακριθοῦν γιά τό μίσος τους ἐναντίον τῶν παπιστῶν. Μόλις κατά τό ΙΖ' αἰώνα ἔγινε κάποια μεταβολή, γιατί οἱ λόγιοι ἔξανθυμοῦνται ζωηρότερα τόν ἀρχαῖο κόσμο καὶ ἀρχίζουν νά διαισθάνονται τή σημασία τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, πού ἀναπτύσσεται στήν Εὐρώπη.

Ἄρχηγός τῆς νέας τάσεως είναι ὁ Κύριλλος Λούκαρης (1572-1638), πού ἦταν σύγχρονος τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Καρτέσιου. Ἐπανειλημμένα ἔγινε πατριάρχης καὶ ἦταν ἔνας σπουδαῖος διανοούμενος καὶ πνευματικός μαχητῆς. Ἡ ζωή του είναι γεμάτη ἀπό ἀγῶνες καὶ περιπέτειες, γιατί ἡ ἐλευθερία τῶν θεολογικῶν φρονημάτων του ξεσήκωσε ἐναντίον του πολλούς ἀντιπάλους, δικούς μας καὶ ἔνους. Ἀλλά οἱ σκληροί ἀγῶνες ἔδωσαν στά συγγράμματά του δύναμη καὶ βαθύτητα, πού ὡς τότε ἦταν ἄγνωστη. Στίς δικές του μέρες ἴδρυθηκε στήν Κωνσταντινούπολη τό πρότο τυπογραφεῖο, πού ἦταν ἔξαρτημα τῆς Μεγάλης Σχολῆς τοῦ Γένους. Τό τυπογραφεῖο τό ἀγόρασε ἀπό τό Λονδίνο μέ χορηγίες τοῦ ἔργου στοῦ Πατριάρχη ὁ ἵερωμένος Κεφαλλονίτης Νικόδημος Μεταξᾶς καὶ λειτούργησε κάτω ἀπό τή δική του διεύθυνση. Τέλος, ἐπικράτησαν οἱ δολοπλοκίες τῶν ἀντιπάλων τοῦ Λούκαρη κι ἔτσι ὁ φωτισμένος Πατριάρχης καθαιρέθηκε καὶ τέλος πέθανε μέ μαρτυρικό θάνατο.

Ἄλλοι σπουδαῖοι διανοούμενοι σύγχρονοι τοῦ Λούκαρη είναι ὁ Κορυδαλλέας, ὁ Καρυοφύλλης καὶ ὁ Λέων Ἀλλάτιος, πού περιμένει τή σωτηρία τῶν Ἐλλήνων ἀπό τούς Εὐρωπαίους. Στό ποίημά του Ἐλλάς ζητεῖ ἀπό τόν καρδινάλιο Ρισελιέ νά βοηθήσει τήν πατρίδα του, πού τήν ποδοπατοῦν οι Τούρκοι. Ἀπεικονίζει ἀκόμη σ' αὐτό τήν παλιά ἐλληνική λαμπρότητα καὶ θρηνεῖ γιά τήν ὀλοκληρωτική καταστροφή τῆς Ἐλλάδος καὶ γιά τή βαθιά νύκτα, πού τή σκεπάζει.

Κατά τά τέλη τοῦ ΙΖ' καὶ τίς ἀρχές τοῦ ΙΗ' αἰώνα ἀρχίζει ἡ δράση τῶν Μαυροκορδάτων. Ο Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1636-1709) σπούδασε στήν Πάδοβα τῆς Ἰταλίας καὶ ἔγραψε μιά σπουδαία διατριβή στά λατινικά γιά τήν κυκλοφορία τοῦ αἵματος. Ἔγινε καὶ καθηγητής τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ιατρικῆς καὶ τιμήθηκε πολύ ἀπό τόν Κιοπουρή Ἀχμέτ-πασά. Κατά τίς διαπραγματεύσεις τῆς εἰρήνης τοῦ Κάρλοβιτς (1699) διορίστηκε μεγάλος διερμηνέας καὶ ἔδειξε ἔξαιρετή διπλωματική ἐπιδειξιότητα. Γι' αὐτό εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη ἐπιρροή στούς Τούρκους καὶ ὁ καταπισμένος ἐλληνικός λαός ἔστρεφε τά βλέμματά του πρός αὐτόν, δπως σέ πατέρα. Ἔγραψε πολυάριθμα συγγράμματα, ἀπό τά ὅποια σπουδαιότερα είναι ἡ Ρητο-

1. Ἰστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, τ. I. Ἀθῆνα 1974, σ. 372-373.

ρική, ή Γραμματική, ή Ιουδαϊκή και Ρωμαϊκή Ιστορία, που έχουσαν φωτεινή άκτινα στό Φανάρι και ανοιξαν τό δρόμο γιά μιά πιο έλευθερη σκέψη.

Ο γιός του ό **Νικόλαος Μαυροκορδάτος** είναι ό πρώτος Έλληνας διποδάρος (= ήγεμόνας) τῆς Βλαχίας (1709) και έδωσε τήν πρώτη ώθηση στήν άνάπτυξη τοῦ έλληνισμοῦ στίς παραδούναβεις ήγεμονίες. Ιδρυσε τυπογραφεῖο και σχολή, στήν όποια διδάσκονταν ή έλληνική και ή λατινική γλώσσα. Άπο τήν έποχή έκεινη ώς τήν έπανάσταση ή Βλαχία και ή Μολδαβία γίνονται κέντρο έλληνικής παιδείας. Στό Βουκουρέστι και στό Ιάσιο λειτουργοῦν άνωτερα έλληνικά σχολεῖα (Ακαδημία, Λύκειο). Ακόμη οι "Έλληνες ήγεμόνες στίς αὐλές τους περιποιοῦνται και τιμοῦν "Έλληνες διανοούμενους και δασκάλους.

Η άνάπτυξη τῆς έλληνικής παιδείας κατά τό ΙΗ' αἰώνα

Γιά πραγματική πρόοδο τῆς έλληνικής παιδείας μπορεῖ νά γίνει λόγος μόνο κατά τό ΙΗ' αἰώνα. Γιατί, ένω παλαιότερα ή παιδεία περιορίζοταν μόνο στόν Κλήρο και σχολεῖα συντηροῦνταν μακριά άπό τό βλέμμα τῆς τουρκικής έξουσίας σε μοναστήρια ή στούς νάρθηκες τῶν ἐκκλησιῶν, τώρα ή παιδεία τείνει νά γίνει πιο κοσμική, γιατί ή τάξη τῶν ἐμπόρων ζητεῖ διαφορετική μόρφωση. Γι' αὐτό δημιουργοῦνται έκπαιδευτήρια σε πολλά μέρη. Κατά τό πρότυπο τῆς Πατριαρχικής Σχολῆς τοῦ Φαναρίου, ή όποια διατελοῦσε κάτω άπό τήν έπιβλεψη τοῦ Κλήρου και γ' αὐτό είχε άποκτήσει μεγάλη ύπόληψη, ίδρυθηκαν κατά τό ΙΗ' αἰώνα άνωτερα σχολεῖα στήν Πάτμο, τά Ιωάννινα, τή Λάρισα, τή Θεσσαλονίκη, στόν Τύρναβο, στήν Αδριανούπολη.

Τό ΙΖ' αἰώνα, κυρίως δύμας τό ΙΗ' αἰώνα, σε μεγάλη άκμη έφτασε ή πλειρωτική πρωτεύουσα, τά Γιάννεννα. Κατά τήν τουρκική ἀπογραφή τοῦ 1731 ή πόλη άριθμοῦ σε 40 χιλιάδες κατοίκους άπό τούς δροίους τά 3/4 ήταν "Έλληνες, και κατά τά μέσα τοῦ αἰώνα έγινε σπουδαίο ἐμπορικό κέντρο. Μερικοί καλοί πατριώτες Γιαννιώτες, πού πλούτισαν στήν Πόλη, ιδίως δύμας στό έξωτερικό, φιλοτιμήθηκαν νά κάμουν τήν πατρίδα τους φωτοβόλο πνευματικό κέντρο.

Η ίστορία τῆς έλληνικής παιδείας κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας είναι περισσότερο συνυφασμένη μέ τήν ίστορία τῆς Όρθοδοξης Εκκλησίας. Γι' αὐτό και ένα μεγάλο μέρος τῆς είναι έργο τῶν κληρικῶν. Πολύ χαρακτηριστικό είναι τό γεγονός δι τούς μακροσκελεῖς καταλόγους τῶν Έλλήνων διανοούμενων στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας τά δύο τρίτα και περισσότερο άπό τούς δασκάλους είναι ίερωμένοι.

Οι δάσκαλοι του γένους

Ένας άπό τους άρχαιοτερούς διανοούμενούς του ΙΗ' αιώνα είναι ο Κεφαλλονίτης **Ηλίας Μηνιάτης** (1669-1714), πού είναι ξαναδειχθείσει ως έξαιρετικός έκκλησιαστικός ρήτορας. Για νά πλησιάσει τήν ψυχή του λαού, χρησιμοποιούσε πιό άπλή γλώσσα και οι γεμάτες άπό ζωή διμιλίες του άκομη και σήμερα διαβάζονται μέ εύχαριστηση. Άλλα οι κορυφαίοι διανοούμενοι του ΙΗ' αιώνα είναι δύο Κερκυραίοι, ο **Εὐγένιος Βούλγαρης** (1716-1806) και ο **Νικηφόρος Θεοτόκης** (1736-1800). Ο Βούλγαρης είχε φιλοσοφικό μυαλό και σπουδασε στήν Πάδοβα. Γνώρισε τίς θεωρίες τοῦ Λόκκε (Locke), τοῦ Λάιμπνιτς (Leibniz) και τοῦ Βόλφ (Wolff) και έπιχειρησε νά είσαγάγει και στήν Ελλάδα τά διδάγματά τους. Η **Λογική του** (1766) και η **Μεταφυσική του** (1805) είναι άπό τά πιό άξιόλογα έργα τῶν νεώτερων Ελλήνων. Ο Θεοτόκης άγαπησε περισσότερο τά μαθηματικά και τίς φυσικές έπιστημες, άλλα διακρίθηκε και ως θεολόγος ιεροκήρυκας. Τό **Κυριακοδρόμιο του**, δηλαδή άναλυσεις τῶν Ενάγγελίων τῆς Κυριακῆς, άκομη και σήμερα χρησιμεύουν ώς βοήθημα γιά τούς ιεροκήρυκες. Και οι δύο τους ήταν ιερωμένοι και δίδαξαν σέ διάφορες σχολές. Μετανάστευσαν στήν Ρωσία, δησπου έργαστηκαν μέ ζηλο, γιά νά διαφωτίσουν τόν δρθόδοξο ρωσικό λαό και διακρίθηκαν και οι δύο. Η αυτοκράτειρα Αικατερίνη τούς περιποιήθηκε και τούς έκαμε άρχιεπισκόπους.

"Άλλος δάσκαλος τοῦ γένους ήταν ο **Φραγκίσκος Σκούφος** άπό τίς Κυδωνίες τῆς Κρήτης. Σπουδασε θεολογία και φιλοσοφία στό Ελληνικό Κολλέγιο τοῦ Αγίου Αθανασίου στή Ρόμη. Στά 1669 διορίστηκε δάσκαλος στή Φλαγγινιανή Σχολή στή Βενετία. Έγραψε ρητορική και πολλά άλλα έργα.

Μέ τά χρόνια αύτά συμπίπτει ή δράση τοῦ **Κοσμᾶ τοῦ Αίτωλοῦ** (1714- 1779). Γεννήθηκε στό χωριό Ταξιάρχης, πού βρίσκεται κοντά στό Μεγάλο Δέντρο τῆς Αίτωλιας, και νεώτατος έγινε καλόγερος. Διψούσε γιά μάθηση και γιά δράση και κατόρθωσε μέ πολλές περιπέτειες νά φτάσει στήν Κωνσταντινούπολη. Έκει γνωρίστηκε και έκτιμήθηκε άπό τόν Πατριάρχη και πολλούς Αρχιεπισκόπους και, σάν νά κυριεύτηκε άπό θεϊκή έμπνευση, ἀρχισε νά κηρύγγει τό θεϊκό λόγο άπό τό 1760. Γύρισε σχεδόν δύσκοληρη τήν Ελλάδα, τά νησιά τοῦ Αιγαίου, τή Μακεδονία, τήν Ήπειρο, τή Θεσσαλία, τή Στερεά Ελλάδα και τά Επτάνησα. Τά κηρύγματά του τά έκανε στήν άπλή γλώσσα τοῦ λαού και ξεσήκωσε άκρατητο ένθουσιασμό σέ χιλιάδες λαό, πού έτρεχε νά παρακολουθήσει τό κήρυγμά του. Στά τελευταῖα χρόνια του ο Κοσμᾶς είχε διαλέξει ώς κέντρο τῆς δρύσεώς του τήν Ήπειρο. Έκει τόν έπιασαν οι Τούρκοι και τόν θανάτωσαν μέ μαρτυρικό θάνατο στίς 24 Αύγουστου τοῦ 1779. Η Εκκλησία μας τόν κατάταξε άναμεσα στούς Αγίους.

"Άλλά δύοντας αύτούς τούς ξεπέρασε στή φήμη ο **Άδαμάντιος Κοραής** (1748-1833), γιατί στό πρόσωπό του τό έθνος είδε τό σπουδαιότερο σοφό και έρμηνευτή τῶν προγονικῶν συγγραμμάτων του. Ο Κοραής ήταν πολύ έπιμελής και έξυπνος μελετητής και έγραψε πολλά και μέ ποικίλο περιεχόμενο συγγράμματα. Σχολίασε και τύπωσε άρχαιοις Ελληνες συγγραφεῖς, δησπου τόν Ξενοφώντα, τόν Πλάτωνα, τόν Ίπποκράτη, τόν Πλούταρχο, τό Θεόφραστο (Ελληνική Βιβλιοθήκη, 1807-

Άνθρα ποιητικής : Σάρα Βοϊδη Γαλήνη
Σερπίνα : Γραπτογράφου - Εγγυαρά Αθηνών -

1825). Είναι άπό τους λίγους "Ελληνες, που έκτιμηθηκαν στή Δύση και γι' αυτό έπανειλημμένα προτάθηκε νά γίνει μέλος της Γαλλικής Ακαδημίας τῶν Γραμμάτων. Προπάντων δύναται εὐγενικός χαρακτήρας, άγαπονσε μέ πάθος τήν πατρίδα του και άπό τό Παρίσι, δην ήταν έγκαταστημένος, έργαστηκε μέ κάθε τρόπο γιά τήν πνευματική άφύπνιση και τήν άπελευθέρωσή της.

Τούς έξαιρετικούς λοιπόν αὐτούς ἄντρες, που στά σκοτεινά έκεινα χρόνια βοήθησαν στήν πνευματική καλλιέργεια τοῦ ἔλληνικοῦ λαοῦ, τούς δύναμασαν Δασκάλους τοῦ Γένους.

Δημοτική ποίηση

Έκτός ἀπό τή λόγια λογοτεχνία, που λίγοι μόνο τήν καταλάβαιναν, δ ἔλληνικός λαός είχε δημιουργήσει ήδη κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους μία δημοτική ποίηση στήν κοινή ἀπλή γλώσσα, που μιλιόταν ἀπό δλους. Στήν ἀρχή ή δημοτική ποίηση έμφανιζεται στό λαό τῆς πρωτεύουσας και στά τσουχτερά πειράγματα τοῦ ἵπποδρόμου.

Δέν ἄργησε δύναται νά ἀποκτήσει μεγάλη λαμπρότητα στά ἀκριτικά τραγούδια τῆς Μ. Ασίας. Τά τραγούδια αὐτά έξινμονδαν τά ἡρωικά κατορθώματα τῶν συνοριακῶν φρουρῶν, που δόνομάζονταν Ἀκρίτες, στούς ἀσταμάτητους πολέμους ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Ἀργότερα δ ἔλληνικός λαός θρήνησε τήν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως και σ' δλη τή διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας τραγούδησε τά βάσανα και τούς πόθους του.

Πολλά ἀπό αὐτά τά τραγούδια, που δόνομάζονται δημοτικά τραγούδια τοῦ ἔλληνικοῦ λαοῦ, είναι ἀριστουργήματα γιά τήν ἐκφραστική τους δύναμη και τήν τελειότητα τῆς μορφῆς τους. Τραγούδον συνήθως τά ἀπλά και ίσχυρά συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου, τή λύπη, τόν ἔρωτα και τόν πόνο γιά τό θάνατο. "Αλλα πάλι έξυμοντ τόν ἥρωισμό τῶν ἀντρῶν έκεινων που πολέμησαν τούς Τούρκους ή ἔπεσαν θύματα τῆς ἀγριότητάς τους, ίδιως τούς ἀρματολούς και τούς κλέφτες. Διαπνέονται ἀπό θερμή ἀγάπη πρός τή φύση, τά ψηλά βουνά, δπως είναι δ "Ολυμπος και δ Κίσσαβος, πρός τά μεγάλα πουλιά, που ζοῦν στήν ἐλεύθερη ἀτμόσφαιρα τῶν βουνῶν. Ἐκδηλώνουν ἀνήσυχο ἐνδιαφέρον γιά τούς πολεμιστές, που ἀφήνουν τά σπίτια τους και φεύγουν στά βουνά. Πολλά ἀπ' αὐτά είναι συνθεμένα ἀπό γυναῖκες, ἀπό συζύγους, μητέρες ή ἀδερφές τῶν πολεμιστῶν. Τά δημοτικά τραγούδια έξινψω-

Αδαμάντιος Κοραής.

σαν τό φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἶναι τά πιό γνήσια μνημεῖα τοῦ πολιτι-
σμοῦ καὶ τῆς πνευματικῆς καταστάσεώς του στά χρόνια τῆς σκλαβιᾶς.

‘Ανάπτυξη τῆς Κρήτης

Ἐπί 4 1/2 αιώνες (1210-1669) τό μεγάλο νησί, ἡ Κρήτη, ἔζησε κάτω ἀπό τήν Ἐνετική κυριαρχία. Οἱ Ἐνετοί παρά τίς αὐθαίρετες πράξεις τους στά θρησκευτικά ζητήματα καὶ τήν ὑποστήριξην τοῦ παπικοῦ κλήρου κυβέρνησαν μέ διπεικία. Στίς μέρες τους οἱ Ἑλληνες εἰχαν κάποια σχετική ἐλεύθερία στήν Ἰδιωτική τους ζωή καὶ στό ἐμπόριο, διατήρησαν τή γλώσσα καὶ τή θρησκεία τους καὶ εἶδαν καλές μέρες, ἰδίως ἀπό τήν Ἀναγέννηση ὃς τήν ἄλωση ἀπό τούς Τούρκους (1669). Οἱ Κρητικοί σ' ὅλο αὐτό τό διάστημα ἀγάπησαν τά γράμματα, τά τραγούδια καὶ τίς καλές τέχνες, ἰδίως τή ζωγραφική, καὶ ὠφελήθηκαν ἀπό τίς σχέσεις τους μέ τή Δύση. Στά χρόνια λοιπόν τῆς Ἐνετοκρατίας ἀναπτύχθηκε στήν Κρήτη μιά ἀξιόλογη λογοτεχνία. Καλλιεργήθηκε, ὥπως στίς χώρες τῆς Δύσεως, ἡ λαϊκή γλώσσα, πού ἔγινε ἔξαιρετικό ἐκφραστικό δργανο. Οἱ Κρητικοί ἔγραψαν ἔργα σε πεζό λόγο, διακρίθηκαν δμως περισσότερο ὃς ποιητές. ‘Ἔγραψαν ποιήματα διδακτικά, τραγωδίες, κωμῳδίες, ποιμενικά δράματα καὶ μεγάλα ἀφηγηματικά ποιήματα. Καλλιέργησαν πολύ τό θρησκευτικό δράμα, τό λεγόμενο μυστήριο. ‘Αριστο δεῖγμα ἀπ' αὐτό τό είδος είναι ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, στό δρόπο δο Κρητικός ποιητής Βιτσέντζος Κορνάρος στά νεανικά του χρόνια σέ 1154 πολιτικούς (Ιαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους) στίχους ἀνάστησε τή βιβλική ὑπόθεση.

Γύρω στά 1590 δο Ρεθύμνιος ποιητής Γεώργιος Χορτάτζης ἔγραψε τήν τραγωδία ‘Ἐρωφίλη, πού παρά τό μάκρος της περιέχει ώραῖα μέρη καὶ ἰδίως χορικά. Τό ἔργο μαρτυρεῖ τήν ἐπαφή τῆς Κρήτης μέ τό δυτικό κόσμο. ‘Ο ἴδιος ἔγραψε καὶ τό ποιμενικό δράμα Πανώρια (ἡ Γύπαρης) καὶ τήν κωμῳδία τοῦ Κατζούρμπου. ‘Αλλά τό πιό σπουδαῖο ἔργο τῆς κρητικῆς ποιήσεως καὶ ἀριστούργημα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας είναι τό ἔργο τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου ‘Ἐρωτόκριτος. Στό μακροσκελές αὐτό ρομαντικό ποίημα δο λαϊκός ποιητής ἔξυμνει τήν ἀντρεία, τήν ἄδολη φιλία, τόν ἔρωτα καὶ τά εὐγενικά συναισθήματα τοῦ λαοῦ. Δίκαια τό ποίημα ἀγαπήθηκε ἀπό τό λαό, διαβάστηκε πολύ στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ὑπῆρχαν Κρητικοί, πού ἦξεραν νά ἀπαγγείλουν δλόκληρο τόν ‘Ἐρωτόκριτο’ ἀπ' ἔξω.

Στά χρόνια αὐτά διακρίθηκαν οἱ Κρητικοί καὶ στίς Καλές Τέχνες, ἰδίως στή ζωγραφική. ‘Ηδη τό ΙΣΤ’ αἰώνα ἄκμασε στήν ἀγιογραφική τοιχογραφία ἡ βυζαντινή σχολή, πού ἔλκει τήν καταγωγή της πιθανόν ἀπό τίς τοιχογραφίες τοῦ Μυστρᾶ. Τά ἔργα τῆς ξεχωρίζουν ἀπό τίς ἀπότομες φωτοσκιάσεις καὶ ἀπό τήν ἀνάγλυφη μορφή τῶν ἀντικειμένων μέ βίαιες ἀντιθέσεις – ἰδίως τέτοια δψη παρουσιάζουν τά πρόσωπα καὶ τά γυμνά μέρη – καὶ ἔτσι δίνουν τήν ἐντύπωση ἀναγλύφων. Δέν παραμελήθηκαν δμως καὶ οἱ φορητές είκόνες, πού ἀκολουθούν κι αὐτές τήν ἴδια τεχνοτροπία.

Σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι τῆς Κρητικῆς Σχολῆς κατά τό ΙΣΤ’ αἰώνα είναι: ‘Ο Θεοφάνης (Στρελίτσας Μπαθᾶς), πού στά 1535 ζωγράφισε τίς τοιχογραφίες τοῦ

καθολικοῦ (= κεντρικῆς ἐκκλησίας τοῦ μοναστηριοῦ) τῆς μονῆς τῆς Λαύρας στό "Αγιο Ὄρος, πού ἀποτελοῦν ὑπόδειγμα κρητικῆς τεχνοτροπίας. Ὁ Θεοφάνης ἐπηρεάστηκε ἀπό ἵταλικά ἔργα, ἀλλά μπόρεσε νά ύποτάξει ἀρκετά τά ξένα δάνεια στή βυζαντινή τεχνοτροπία. Ὁ Ζώρζης ζωγράφισε (1547) τό καθολικό τῆς μονῆς τοῦ Διονυσίου στό "Αγιο Ὄρος.

Εἰκονογράφοι φορητῶν εἰκόνων είναι οἱ ἔζης: Ὁ Μιχαήλ Δαμασκηνός (ΙΣΤ'-ΙΖ' αἰώνας). Ἔργα του σώζονται σέ πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδος (Κέρκυρα, Ζάκυνθος, Κρήτη, Ἀθήνα καὶ ἄλλοι). Ἐπίσης ἀρκετές τοιχογραφίες του υπάρχουν στήν ἑλληνική ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στή Βενετία. Σύγχρονος μέ τό Δαμασκηνός είναι καὶ ὁ Γεώργιος Κλότζας. Κατά τό ΙΖ' αἰώνα διακρίθηκαν ὁ Ρεθύμνιος Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνταλής, ὁ Ἡλιοῦ, ὁ Μόσχος, ὁ Θεόδωρος Πουλάκης, γύρω στά τέλη τοῦ ΙΖ' αἰώνα ὁ Βίκτωρ κ.ἄ.

Ἀπό τό κλίμα αὐτό βγήκε ὁ πιό σπουδαῖος καλλιτέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, γιά τὸν δόποιο ἔγινε ἡδη λόγος στό σχετικό μέ τή εὐρωπαϊκή ἀναγέννηση κεφάλαιο.

Ἐπτανησιακός πολιτισμός

Τά Ἐπτάνησα ἔχουν μιά ξεχωριστή θέση στήν ἀνάπτυξη τοῦ Ἑλληνισμοῦ στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Τά 7 νησιά τοῦ Ἰονίου Πελάγους δέ γνώρισαν τόν τουρκικό ζυγό, ἀλλά ἔζησαν στήν ἀρχή κάτω ἀπό ἐνετική κυριαρχία καὶ ἀργότερα κάτω ἀπό τοὺς Γάλλους, Ρώσους καὶ Ἀγγλους καὶ γ' αὐτό διατήρησαν μιὰ ἀμεσότερη ἐπαφή μέ τήν Ἰταλία καὶ τήν υπόλοιπη Εὐρώπη. Ἐξαιτίας ἀπ' αὐτό ἀναπτύχθηκε στά Ἐπτάνησα καὶ κυρίως στήν Κέρκυρα μιὰ ἰδιαίτερη ζωή κι ἔνας ξεχωριστός πολιτισμός. Κατά τό ΗΖ' αἰώνα τά ἀνώτερα σχολεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ βρίσκονταν στήν Κέρκυρα. Ἀπ' αὐτά ἀποφοίτησαν ἄντρες, δπως ὁ Μηνιάτης, ὁ Βούλγαρης, ὁ Θεοτόκης κ.ἄ., πού διακρίθηκαν στά γράμματα. Πάρα πολύ σπουδαῖο γεγονός στήν πνευματική ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους είναι ἡ ἰδρυση τῆς Ἰονίας Ἀκαδημίας. Ὁ σπουδαῖος Ἀγγλος φιλέλληνας Φρειδερίκος Νόρθ Γκίλφορδ, πού ἦταν γιός ὑπουργοῦ καὶ ἤξερε τά ἑλληνικά, στά 1824 ἴδρυσε στήν Κέρκυρα ἀνώτατο ἐκπαιδευτήριο, πού δονομάστηκε Ἰονίος Ἀκαδημία, δπου διδάσκονταν ἡ κλασική φιλολογία, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἱστορία, ἡ φυσική πειραματική, ἡ νομική καὶ ἡ ἱατρική. Σ' αὐτή δίδαξαν ὁ Κ. Ἀσώπιος, ὁ Ἀντρέας Κάλβος κ.ἄ.

Ἡ πίστη στήν ἀναγέννηση τοῦ ἔθνους

Ἡ Ἐκκλησία λοιπόν καὶ ὁ Κλῆρος, ἡ κοινοτική αὐτοδιοίκηση καὶ ἡ ἔνοπλη ἀντίσταση, δπου ἦταν δυνατό, καὶ ἐκτός ἀπ' αὐτά τό ἐμπόριο, ἡ ναυτιλία καὶ ἡ πνευματική ἀνάπτυξη ἦταν τά κοινωνικά καὶ ἥθικά στηρίγματα τοῦ σκλαβωμένου Ἑλληνισμοῦ. Μά οἱ Ἐλλήνες ἀπό τίς πράτες κιόλας μέρες τῆς καταστροφῆς πίστεψαν ὅτι ἡ τουρκική κυριαρχία θά ἦταν προσωρινή. Ὡστόσο ἡ ἀπελευθέρωση

στούς πρώτους αιώνες υστεραί από τήν άλωση ήταν μόνο ένας άπλός πόθος, γιατί οι Έλληνες δέν έβλεπαν μέ ποιά μέσα ήταν δυνατό νά λυγίσει ή ισχυρή αύτοκρατορία τῶν Ὀθωμανῶν, πού μπροστά της έτρεμαν άκομη και οἱ Εύρωπαῖοι.

Αλλά έπαναστάσεις, έστω και ἀπελπισμένες, δέν έλειψαν σ' δῆλη τή διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀπό τήν άλωση τῆς Κωνσταντινούπολεως ώς τό 1821 σημειώνονται στήν ιστορία πάνω ἀπό δεκαπέντε σχέδια ἐπαναστάσεως και ἔγιναν γύρω στά δέκα κινήματα, πού είχαν τοπικό χαρακτήρα. "Εγιναν ἐπίσης τρεῖς μεγάλες ἔξεγέρσεις, ἀπό τίς ὁποῖες ή μία ἔγινε ἀμέσως υστεραί ἀπό τήν άλωση (1463-1479), ή δεύτερη τό IZ' αι. κατά τοὺς Τουρκοενετικούς πολέμους (1684-1698) και ή τρίτη κατά τὸν Τουρκορωσικό πόλεμο τοῦ 1770. Καταπληκτικό παράδειγμα είναι τό δεύτερο κίνημα (τό πρῶτο ἔγινε στά 1600 στή Θεσσαλία) τοῦ Μητροπολίτη Λάρισας-Τρίκκης (Τρικάλων) Διονύσιου τοῦ Σκυλόσοφου. Αὐτός υστεραί ἀπό τήν ἀποτυχία τοῦ πρώτου κινήματος του συγκέντρωσε 1000 περίπου γεωργούς και βοσκούς ἀπό τά βουνά τῆς Ἡπείρου και μέ δρμητική ἐπίθεση μπήκε στά Γιάννενα τή νύχτα τῆς 10ης πρός τήν 11η Σεπτεμβρίου τοῦ 1611. Κατέλαβε τό Διοικητήριο τοῦ Ὀσμάν-πασᾶ στή συνοικία Καλούστεσμε (σημ. Καλούτσιανη) και ἔζόντωσε μερικούς ἀνθρώπους του. Μά τό κίνημα ἀπότυχε. 'Ο Ὀσμάν ἔπιασε μέ προδοσία τό Διονύσιο και τόν θανάτωσε μέ μαρτυρικό θάνατο (τόν ἔγδαραν ζωντανό στήν πλατεία τῶν Ἰωαννίνων).

Κατά τό IE', IΣΤ' και IZ' αιώνα μόνον οἱ βασιλιάδες τῆς Δύσεως μπορούσαν νά βοηθήσουν τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς. Αλλά ὁ ἔλληνικός λαός, καθώς και οἱ πνευματικοὶ του ἀρχηγοί, κατά βάθος δέν εὐχονταν νά γίνει μία σταυροφορία ἀπό τοὺς Δυτικούς, γιά νά τοὺς ἀπελευθερώσει. Οἱ μεγάλες αὐστριακές νίκες στά τέλη τοῦ IZ' αιώνα και τίς ἀρχές τοῦ IH' δέν είχαν ἐνθουσιάσει τοὺς Ἑλληνες. Αλλά, δταν τό IH' αιώνα ή δρθόδοξη Ρωσία κήρυξε τόν πόλεμο ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως, Κλῆρος και λαός είδαν στό πρόσωπο τοῦ Τσάρου τό θεόσταλτο ἐκδικητή και λυτρωτή και δλοι αἰσθάνονταν δτι πλησίαζε ή ὥρα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Γένους.

Σχέσεις τῶν Ἑλλήνων μέ τή Ρωσία τό IH' αιώνα

Ἡ προχωρητική παρακμή τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἔπεισε τοὺς ἡγεμόνες και τούς πολιτικούς τῆς Ρωσίας δτι ήταν εὔκολο νά διαδεχτοῦν τοὺς Τούρκους στήν κληρονομιά τοῦ Βυζαντίου, ἀλλά ὡς φυσικούς συμμάχους τους στήν πάλη ἐναντίον τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας θεώρησαν τούς χριστιανούς ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου. Γι' αὐτό τό βασιλικό συμβούλιο τῆς Πετρουπόλεως δέν ἔπαιψε νά παρακινεῖ μέ κάθε τρόπο τόν ἴερο πόθο τῶν Ἑλλήνων, γιά νά ἀποτινάξουν τόν τουρκικό ζυγό. Οἱ Ἑλληνες, πού πήγαιναν στήν Πετρούπολη, ἀποκτούσαν ἀμέσως τή ρωσική ίθαγένεια, γίνονταν δεκτοί στό στρατό και προάγονταν σέ ἀξιώματα. Ἀπό τήν ἄλλη ὁ Κλῆρος τῆς Μόσχας ἀλληλογραφοῦσε συνεχῶς μέ τίς θλιμμένες ἐκκλησίες τῆς Ἑλλάδος και ἔστελνε στά μοναστήρια τοῦ Ἀγίου Ὁρούς διάφορα δῶρα, δπως ἄμφια πολύτιμα ἐκκλησιαστικά σκεύη, εἰκόνες, σταυρούς κτλ..

Η συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καΐναρτζῆ (1774) ἀναγνώριζε ως νόμιμη τὴν παλιά ἀπαίτηση τῆς Ρωσίας νά συμπαραστέκεται ως προστάτισσα στοὺς χριστιανούς τῆς Τουρκίας. "Ολα αὐτά καὶ ἐπί πλέον πολλές λαϊκές προφητεῖες φούντωναν τὸν πόθο τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς ἔκαναν πρόθυμους νά ἀκοῦνται τίς προσκλήσεις τῆς Ρωσίας. Γι' αὐτό ἀκριβῶς μέ τοὺς πολέμους τῆς Ρωσίας ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου συνδέθηκαν κινήματα τῶν Ἑλλήνων, πού εἶναι οἱ πρῶτοι πραγματικοί ἀγῶνες τους γιά τὴν ἀνεξαρτησία.

Τό κίνημα τοῦ 1769

Ἡ πολιτική τῆς Ρωσίας ἐναντίον τῆς Τουρκίας ἥρχισε ἀπό τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Πέτρου (1682-1725). Πρῶτος αὐτός μέ πράκτορες καὶ μέ προκηρύξεις ἐπιδίωξε νά ξεσηκώσει σέ ἐπανάσταση τοὺς σκλαβωμένους χριστιανικούς λαούς, πού κατοικοῦσαν νότια ἀπό τὸ Δούναβη, ἀλλά τὰ κηρύγματά τοῦ δέν εἶχαν καμιά ἀπῆχηση ἵδιως ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνες. Κι αὐτό, γιατὶ δέν τοὺς ὑποσχόταν δτὶ θά τοὺς βοηθοῦσε νά ξαναϊδρύσουν τὸ διαλυμένο ἑλληνικό κράτος τοῦ Βυζαντίου, πού ἀποτελοῦσε τό θερμό πόθο τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλά ἀπλῶς θά ἀντικαθιστοῦσε τὴν τουρκική κυριαρχία μέ μιά ἡπιότερη ρωσική.

Πρώτη ἡ Αἰκατερίνη Β' ἡ Μεγάλη (1729-1796) ἀντιμετώπισε τά προβλήματα τῶν σκλαβωμένων χριστιανικῶν λαῶν μέ τρόπο διαφορετικό ἀπό ἐκεῖνον πού ἀκολούθησε δ M. Πέτρος καὶ οἱ ἄμεσοι διάδοχοι του. Ἡ Αἰκατερίνη λοιπόν δέ διστασε νά ὑποσχεθεῖ στοὺς Ἑλληνες καὶ σέ ἄλλα ἔθνη τῆς Βαλκανικῆς ἔθνική καὶ πολιτική ἐλευθερία.

Μόλις ἀνέβηκε στό θρόνο ἡ Αἰκατερίνη Β', δέ εὐνόούμενός της Γρηγόριος Ὁρλώφ ἔστειλε στήν Ἑλλάδα τό Σιατιστινό Γεώργιο Παπάζολη, πού ἦταν Ἑλληνας ἀξιωματικός τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, γιά νά προετοιμάσει ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων κατά τὸ ρωσοτουρκικό πόλεμο, πού σχεδίαζε. Οἱ ὀπλαρχηγοί τῆς Μάνης φάνηκαν δύσπιστοι στά ώραία λόγια καὶ στίς πλούσιες ὑποσχέσεις τοῦ Παπάζολη. Ἀλλά δ σπουδαῖος προύχοντας τῆς Καλαμάτας Παναγιώτης Μπενάκης φάνηκε προθυμότερος, ἐνῷ φῆμες καὶ διαδόσεις ἔξερεθίζαν τή φαντασία τοῦ λαοῦ. Παντοῦ πίστευαν δτὶ ἡ Ἑλλάδα θά ἐλευθερωνόταν μέ τή βοήθεια τῆς Ρωσίας. Ψιθυριζόταν δτὶ φάνηκε ζαφνικά πάνω στήν Ἀγια-Σοφιά ἔνας ἀκτινοβόλος σταυρός καὶ δτὶ στά χαμένα προσπαθοῦσαν οἱ ἄπιστοι νά διώξουν τό θαυμαστό σημάδι καὶ δτὶ στά ἑλληνικά βουνά ἀντήχησε τό δημοτικό τραγούδι:

«'Ακόμη τούτ' τὴν ἀνοιξή ραγιάδες, ραγιάδες,
τοῦτο τό καλοκαίρι, δσο νά ῥθει δ Μόσκοβος
νά φέρει τό σεφέρι, Μωριά καὶ Ρούμελη».»

Γι' αὐτό ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Στερεά κινήθηκαν, μόλις φάνηκε στίς ἑλληνικές θάλασσες δ ρωσικός στόλος.

Στίς 17 Φεβρουαρίου δ Θεόδωρος Ὁρλώφ ἀποβιβάστηκε στό Οἴτυλο μέ λίγες ἑκατοντάδες Ρώσους ἀξιωματικούς καὶ ὀπλίτες. Σχηματίστηκαν ἀμέσως στή Μάνη

δυό μικρά έπαναστατικά σώματα, ή άνατολική και δυτική φάλαγγα, που όνομάστηκαν «λεγέδνες τῆς Σπάρτης» και πλαισιώθηκαν μέχελάχιστους Ρώσους. 'Απ' αύτές ή δυτική κυρίεψε τήν Καλαμάτα, τό Λεοντάρι, τήν Κυπαρισσία, ένως ή ίσχυρότερη άνατολική φάλαγγα κατέλαβε τό Μυστρά, διόπου έγκαταστάθηκε προσωρινή κυβέρνηση. Κατόπιν ή έπανασταση ἀπλώθηκε γρήγορα στίς βόρειες έπαρχιες τῆς Πελοποννήσου ώς τήν Πάτρα και τήν Κόρινθο και ἐπεκτάθηκε και πέρα ἀπό τόν Ισθμό στήν ηπειρωτική Ελλάδα. 'Ἐπίσης ύψωθηκε ή σημαία τῆς έπαναστάσεως και στήν Κρήτη, στά Σφακιά, ἀπό τόν Ιωάννη Δασκαλογιάννη, πού υπέτερα ἀπό λίγο βρήκε τραγικό τέλος. Στά τέλη Μαρτίου τοῦ 1770 είχαν ξεσηκωθεῖ δύο ληγηρη ή Πελοποννήσος ἐκτός ἀπό τήν Τρίπολη και τά φρούρια, ή Στερεά Ελλάδα και κατά ένα μέρος ή Θεσσαλία, ή Κρήτη, τά νησιά τοῦ Αίγαίου και τοῦ Ιόνιου πελάγους.

'Ο Θεόδωρος Ὁρλώφ, πού διεύθυνε μέ πολύ ἀνεπιτυχή τρόπο τόν έπαναστατικό ἄγώνα, ἔξαντλησε τίς μικρές δυνάμεις του πολιορκώντας τήν Κορώνη. 'Αλλά, και ὅταν ἔφτασε μέ νέα πλοϊα και πολεμοφόδια δ 'Αλέξιος Ὁρλώφ, οι δυνάμεις τῶν Ρώσων δέν ἦταν ἀρκετές γιά τήν ἐπιχείρηση. Γι' αὐτό ή ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Τριπόλεως, τῆς πρωτεύουσας τῆς Πελοποννήσου, ἀπότυχε, ένως τό Διβάνι ἐνέργησε δραστήρια και ἐστειλε ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου πολυάριθμες ἀλβανικές ὁρδές. 'Η Πάτρα κυριεύτηκε μέ ἔφοδο και 3 χιλιάδες κάτοικοι σφάχτηκαν μαζί μέ τόν ἀρχιεπίσκοπό της. Κοντά στήν Κορώνη οι Ἀλβανοί συνενώθηκαν μέ τή φρουρά τῆς Τριπόλεως και ἐσφαξαν 400 Μανιάτες. Συνέλαβαν αἰχμάλωτο και τόν ἀρχηγό τους Ιωάννη Μαυρομιχάλη. 'Ο Ἀλέξιος Ὁρλώφ ἔφυγε νικημένος στό Ναβαρίνο, ἀπό διό που ἔβλεπε τό αἷμα τῶν συμμάχων του, πού χυνόταν. Τελικά ἀπελπίστηκε, ἔγκατάλειψε τούς Ἐλλήνες στήν τύχη τους και ἀπόπλευσε τήν 1 Ιουνίου. Στή θάλασσα δ 'Ορλώφ είχε μεγαλύτερη ἐπιτυχία, γιατί δ ρωσικός στόλος χρησιμοποίησε πυρπολικά και κατόρθωσε νά κάψει τόν τουρκικό στόλο στό λιμάνι τοῦ Τσεσμέ (ἀπέναντι ἀπό τή Χίο) στίς 26 Ιουνίου 1770.

Τό κίνημα τῆς Πελοποννήσου πνίγηκε στό αἷμα και ή χώρα δέχτηκε φοβερές λεηλασίες ἀπό τούς Ἀλβανούς, πού κατέβαιναν δύμαδες δύμαδες πρός τά νότια και ἔκαμαν φοβερές καταστροφές και σφαγές χριστιανῶν στήν Ηπειρο, τή Θεσσαλία και τή Στερεά Ελλάδα. 'Αλλά οι Ἀλβανοί εἰσβολεῖς ἀντικατάστησαν τούς Τούρκους στή διοίκηση τῆς Πελοποννήσου και ἔγιναν ή μάστιγα δχι μόνον τῶν χριστιανῶν ἀλλά και τῶν δθωμανῶν κατοίκων, πού κι αὐτούς τούς τυραννοῦσαν και τούς λήστευαν. Τό κακό μεγάλωσε τόσο, ώστε ή Υψηλή Πύλη ἀποφάσισε νά ἀπαλλάξει τήν Πελοπόννησο ἀλλά και τίς ἄλλες ἐλληνικές ἐπαρχίες ἀπό τά ληστρικά πλήθη τῶν Ἀλβανῶν.

Τό ξεκαθάρισμα αὐτό τό ἀνάλαβε δ καπετάν πασάς Χασάν Μάνταλογλου. Αὐτός, ἀφοῦ ἀπότυχε νά πείσει τούς Ἀλβανούς νά φύγουν εἰρηνικά, ζήτησε τή βοήθεια τῶν Ἐλλήνων κλεφτῶν. Τούς χορήγησε δπλα και πολεμοφόδια και τούς ύποσχέθηκε ἀμνηστία. 'Αλλά υπέτερα ἀπό τήν καταστροφή τῶν Ἀλβανῶν στήν Τρίπολη (1779) προσέβαλε σύμφωνα μέ τήν τουρκική συνήθεια και τούς συμμάχους του. Τότε θύμα τῆς ἀθετήσεως τῆς συμφωνίας ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἔπεσε και δ

άρματολός από τη Γορτυνία **Κωνσταντίνος Κολοκοτρώνης** (1780), ό πατέρας του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, πού ήταν τότε παιδί και σώθηκε μέ δυσκολία. 'Η Μάνη υποχρεώθηκε νά γίνει υποτελής. Πλήρωνε 15 χιλιάδες γρόσια έτήσιο φόρο και διοικούνταν από έγχωριο μπέν. "Ετσι διαψεύστηκαν θλιβερά οι υποσχέσεις της Αικατερίνης και στήν καρδιά τῶν Ἑλλήνων ἔμεινε πικρία και δυσπιστία πρός τούς βόρειους ἐλευθερωτές.

Τά γεγονότα τῶν χρόνων 1787-1792 - Ο Λάμπρος Κατσώνης

'Η Αικατερίνη βιαζόταν νά ρυθμίσει τό 'Ανατολικό Ζήτημα σύμφωνα μέ τό συμφέρον της Ρωσίας. Γι' αὐτό κατάστρωσε στά 1780 τό 'Ελληνικό Σχέδιο, πού πρόβλεπε νά ξαναϊδρυθεῖ η Βυζαντινή Αυτοκρατορία μέ κληρονομικό ήγεμόνα τό νεώτερο από τούς έγγονούς της, τόν Κωνσταντίνο, πού τοῦ ἔδωσε μόρφωση ἀνάλογη. Τό σχέδιο αὐτό ὑστερα από πολλές διαπραγματεύσεις τό δέχτηκε και διατάξεις της Αυτοκράτειρας της Αυστρίας 'Ιωσήφ Β', ἀλλά ὑστερα από παραχώρηση ἐδαφικῶν ἀνταλλαγμάτων πρός τή χώρα του. "Ετσι από τίς ἄρχες τοῦ 1783 στήν ούσια υπῆρχε συμμαχία ἀνάμεσα στούς δύο αὐτοκράτορες, πού ἀπόβλεπε στό διαμελισμό της 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Μά ή ρωσοαυστριακή συμμαχία δέν κράτησε ως τό τέλος. "Οταν πέθανε δ 'Ιωσήφ Β', δ ἀδελφός του Λεοπόλδος Β' πού ἔγινε δ νέος αὐτοκράτορας της Αυστρίας, ἐπειδή ἀντιμετώπιζε πολεμικές και πολιτικές δυσκολίες, ἔκλεισε μέ τούς Τούρκους τήν εἰρήνη τοῦ Σιστόβου ('Ιούλιος 1790), μέ τή συμφωνία νά διατηρηθεῖ τό καθεστώς πού υπῆρχε πρίν από τόν πόλεμο. 'Η Αικατερίνη διμως συνέχισε τόν πόλεμο κατορθώνοντας νά νικᾶ ως τίς ἄρχες τοῦ 1792.

Στά 1788 δ Λάμπρος Κατσώνης, πού καταγόταν από τή Λιβαδειά και υπηρετούσε ως λοχαγός στό ρωσικό στρατό, ἀπόπλευσε από τήν Τεργέστη μέ μικρό στόλο, πού είχε ἔξοπλιστεί μέ συνεισφορές τῶν Ἑλλήνων.

Μέ ρωσική σημαία ἔφασε στό Αίγαιο και ἀρχισε τίς ἐπιδρομές. Μέ τή σύλληψη τουρκικῶν πλοίων αὔξησε τό στόλο του σέ 16 πλοῖα και ἔγινε τό φόβητρο τῶν Τούρκων στή Μεσόγειο. 'Επανειλημένα νίκησε σέ ναυμαχίες τμήματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου και ἐπιβίβασε πάνω στά πλοῖα του τόν δονομαστό ὀπλαρχηγό 'Ανδρίτσο μέ 500 παλικάρια. Στίς 17 Μαΐου τοῦ 1790 δέχτηκε τήν ἐπίθεση ισχυρῆς τουρκικῆς δυνάμεως κοντά στήν 'Ανδρο. 'Η σύγκρουση κράτησε δόλοκληρη τήν ήμέρα, χωρίς νά νικήσει κανένας. Τήν ἄλλη μέρα διμως, δταν βρέθηκε ἀνάμεσα στόν τουρκικό και τόν ἀλγερινό στόλο, δέν μπόρεσε νά ἀντισταθεῖ στό μεγαλύτερο ἀριθμό και τό ἀνώτερο πυροβολικό τοῦ ἀντιτάλου και δ περιβόλτος ἐπιδρομέας ὑστερα από ἀπελπισμένο ἀγώνα κατόρθωσε νά ξεφύγει.

Στήν κρίσιμη διμως ἐκείνη στιγμή τοῦ ἀρνήθηκαν κάθε βοήθεια οι Ρώσοι πράκτορες και ή Τσαρένα ἔκλεισε στά 1792 τήν εἰρήνη τοῦ 'Ιασίου και τοῦ ἔδωσε διαταγή να σταματήσει τίς ἔχθροπραξίες ἐναντίον τής Τουρκίας. 'Αλλά δ Λάμπρος, πού είχε συγκροτήσει νέο μικρό στόλο, δέν υπάκουσε και τό Μάρτιο τοῦ 1792 ἔβγαλε τήν περίφημη προκήρυξη, τή «φανέρωση τοῦ ἔξοχωτάτου χιλι-

Λάμπρος Κατσώνης

άρχου και ιππέως Λάμπρου Κατσώνη». Σ' αυτήν καταγγέλλει τήν ἀχάριστη ἐγκατάλειψη τῶν Ἑλλήνων ἀπό τὴν Αἰκατερίνη καὶ κηρύττει διτὶ οἱ Ἐλληνες θά ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησία τους μόνο μέ τις δικές τους δυνάμεις. Κατόπιν ἀποβίβασε τὸν Ἀνδρίτσο στὴν παραλία τοῦ Ταινάρου καὶ κάλεσε τοὺς Λάκωνες νά ἐπαναστατήσουν. Ἀλλά ἐκεῖνοι δὲν κινήθηκαν, ἐνῷ ὁ μπέης τῆς Μάνης Ζαννέτος Γρηγοράκης, ἐπειδὴ πιεζόταν ἀπό τοὺς Τούρκους, τὸν ἀπειληστὴν διτὶ θά βαδίσει ἐναντίον του. Τέλος προσβλήθηκε ἀπό ἴσχυρή ναυτική δύναμη καὶ διάλυσε τὴ βάση του στὸ Πόρτο-Κάγιο καὶ κατάφυγε στὴν Ἰθάκη. Κατόπιν ἀπό ἐκεῖ, ὑστερα ἀπό πολλές περιπέτειες γύρισε στὴν Κριμαία, διόπου πέθανε στὰ 1804.

Ο Ἀνδρίτσος ὅμως, ἐνῷ τὸν κυνηγοῦνσαν οἱ Τούρκοι, διάσχισε τὴν Πελοπόννησο καὶ μέ σκληρούς ἀγῶνες σώθηκε στὴν Ἰθάκη. Ἀλλά οἱ Ἐνετοί τὸν συνέλαβαν καὶ τὸν μετάφεραν στὴ δαλματική πόλη Ζάρα, διόπου τὸν παράδωσαν στοὺς Τούρκους. Ἀπό ἐκεῖ μεταφέρθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ θανατώθηκε μέ οἰκτρό θάνατο. Τά κατορθώματα ὅμως τοῦ κλέφτη μέ τις ξακουστές ἐπιδρομές του διατηρήθηκαν στὴ μνήμη τοῦ Ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ Αἰκατερίνη μέ τὴν εἰρήνη τοῦ Ιασίου ἐγκατάλειψε μέ ἀδιαφορία τοὺς Ἐλληνες συμμάχους της καὶ ψύχρανε ἐντελῶς τὶς συμπάθειες τῶν Ἑλλήνων, διοιες ὑπολείπονταν ἀπό τὸ 1770. Ἐπικράτησε τότε ἀντί γιά τῇ ρωσική ἡ γαλλική ἐπιρροή, γιατί ἥδη ἡ Εὐρώπη συγκλονιζόταν ἀπό τὴ γαλλική ἐπανάσταση καὶ ἡ προσοχὴ τῶν Ἑλλήνων στρεφόταν ἐλπιδοφόρα πρός τὰ θαυμάσια συνθήματα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητας.

ΤΑΝΕΙΔΑ. 81

Σούλι καὶ Ἀλήπασας

Περίπου σ' αὐτά τὰ χρόνια οἱ θρυλικοί ἀγῶνες τοῦ Σουλίου ἐναντίον τοῦ Ἀλήπασα τῶν Ιωαννίνων ἀνύψωσαν τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς ἐνίσχυσαν τὴν πεποίθηση διτὶ θά μποροῦνσαν νά ἀνταγωνιστοῦν μέ τοὺς μουσουλμάνους.

Ο Ἀλήπασας (1744-1822) ἦταν ἔνας ἀπό τοὺς ισχυρούς φεούδάρχες, ποὺ ἐκμεταλλεύονταν τὴν ἀδυναμία τῆς Πύλης καὶ σχεδίαζαν νά ἰδρύσουν δική τους ἔχωριστη ἔξουσία. Ο Ἀλής, καθώς καὶ ἄλλα δημιουργήματα τῆς πολυτάραχης ἐκείνης ἐποχῆς, δηπος π.χ. ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου, δ Μεχμέτ Ἀλής τῆς Αίγυπτου, ἦταν μιά ἀνήσυχη φύση, γεμάτος ἀπό παράλογη δρμῇ καὶ ἀκαμπτη σκληρότητα. Γεννήθηκε στὸ μικρὸ χωριό τῆς Ἀλβανίας Τεπελένι. Ο Ἀλής πέρασε τὰ νιάτα του ἀγάμεμα σέ βίαια πάθη, σέ δολοπλοκίες καὶ αίματηρές προδοσίες ἡ ἐκδίκησεις, γιά τὰ δοποῖα τότε ἦταν εὑρύ πεδίο ἀνταγωνισμοῦ ἡ Τουρκία καὶ ιδίως ἡ

Αλβανία, πού ήταν χωρισμένη σέ διάφορες θρησκείες και φατρίες. Πρόδωσε τόν ενεργέτη του πασά του Δελβίνου και άπόκτησε τή συμπάθεια τής Πύλης και έτσι έγινε κύριος τού πασαλικίου τῶν Τρικάλων (1786). Μέ πλαστογράφηση τού σουλτανικοῦ φερμανιοῦ έγινε κύριος τῶν Ιωαννίνων (1787) και στερέωσε τή θέση του μέ τήν τόλμη του ή ἔξαγοράζοντας αὐτούς πού ήταν ίσχυροί στό Διβάνι. "Ετσι λοιπόν κατόρθωσε νά κάμει τό κράτος του σχεδόν ἀνεξάρτητο ἀπό τό Σουλτάνο. "Ερχεται σέ διαπραγματεύσεις μέ τό Ναπολέοντα και πάιρνει στήν υπηρεσία του Γάλλους ἄξιωματικούς. "Οργανώνει στρατό 10-12 χιλιάδες και ἐπεκτείνει τήν ἔξουσία του στή Μακεδονία ώς τόν "Ολυμπο, καθώς και στήν "Ανατολική "Ελλάδα.

"Ο 'Αλής περιποιούνταν τούς χριστιανούς, γιατί είχε μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη σ' αὐτούς παρά στούς μουσουλμάνους μισθωτούς του. Μεταχειριζόταν τήν ἑλληνική γλώσσα ώς δργανο γιά τίς διπλωματικές συνεννοήσεις του, ἀναβε τόν πόθο τῶν 'Αλβανῶν γιά ἀνεξαρτησία και τροφοδοτούσε τίς ἀλπίδες τῶν Ἐλλήνων γιά ἑθνική ἀποκατάσταση. "Ελληνες και 'Αλβανοί υπηρέτησαν τόν περιβόητο σατράπη και πολλοί ἀπό τούς πολεμιστές τού 1821 και ἀπό τά δύο στρατόπεδα είχαν ἐκπαιδευτεῖ στήν υπηρεσία του, δπως λ.χ. δ γιός τού 'Ανδρίτσου δ 'Οδυσσέας, δ Καραϊσκάκης, δ 'Ομέρ-Βρυώνης κ.ἄ. Κυρίως δμως δέν ἀνεχόταν τίς φιλελεύθερες ἐκδηλώσεις και σύντριβε μέ πεῖσμα κάθε ἀντίσταση. 'Αλβανοί μπένδες και κάτοικοι δλόκληρων πόλεων δοκίμασαν τή σκληρότητα τού ζίφους του. Οι πιό τολμηροί ἀπό τούς "Ελληνες ἀρματολούς, δπως οι Κατσαντωνάιοι και δ Βλαχάβας, υπόκυψαν στή δύναμη ή στό δόλο του και τά ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια θρήνησαν τίς 16 ἀριστοκράτισσες γυναίκες τῶν Ιωαννίνων μαζί μέ τήν **Κυρα-Φροσύνη**, πού δ 'Αλής τίς ἐπνιξε στή λίμνη.

Οι Σουλιώτες ήταν "Ελληνες ἀλβανόφωνοι, πού κατά τό IZ' αιώνα προσπαθώντας νά ξεφύγουν ἀπό τούς Τούρκους είχαν ἀποσυρθεῖ στά ἄγρια Καστιοπαῖα βουνά τής νότιας Ἡπείρου, πού ἀπέχουν 12 ωρες ἀπόσταση ἀπό τά Γιάννενα. 'Εκεῖ ἰδρυσαν μιά στρατιωτική κοινότητα, πού αὐτοδιοικούνταν και στίς ἀρχές ἀποτελούνταν ἀπό τέσσερα και ἀργότερα ἀπό ἔντεκα χωριά. Πλήρωναν φόρο στήν Τουρκία, ἀλλά κι αὐτοί φορολογούνσαν τή γειτονική χώρα. Λένε πώς 60 χωριά, πού δνομάζονται χωριά τῶν Παρασουλιωτῶν, πλήρωναν φόρο στούς Σουλιώτες.

"Η πιό σπουδαία ἀσχολία τους ήταν ή κτηνοτροφία, ἀλλά η φύση τού τόπου τους και οι συχνές συμπλοκές μέ τούς γειτόνους τους τούς ἔκαμαν σκληρούς και

"Ο 'Αλήπασας.

έμπειροπόλεμους. Κι αύτές οι γυναικες τους άκομη ήξεραν νά χρησιμοποιούν τά δηλα.

Ο Αλής άποφάσισε νά έξαφανίσει τό μικρό δρεινό λαό, πού είχε τότε γύρω στούς 2.500 μαχητές. Άλλα ή πρώτη έπιθεση κατά τό 1789 άπότυχε έντελως, γιατί οι Αλβανοί του δέν μπόρεσαν νά διεισδύσουν στήν άγρια δρεινή χώρα και σκόρπισαν, λεηλατώντας τήν πεδιάδα τής Παραμυθιᾶς. Τότε πολλοί Αλβανοί τού Αλή σφάχτηκαν άπό τούς Σουλιώτες, πού έπεσαν έπάνω τους και προχώρησαν ώς τήν πεδιάδα τῶν Ιωαννίνων.

Τρία χρόνια άργότερα (1792) έπιτεθήκε μέ μεγαλύτερη προετοιμασία. Άλλα και ή έπιχειρήση αυτή, πού έπιχειρήθηκε μέ δόλο, δέν πέτυχε. Οι Σουλιώτες, άφού συνήλθαν άπό τόν πρότο αιφνιδιασμό, πρόβαλαν ίσχυρή άμυνα μέ τούς άρχηγούς τους Μπότσαρη και Λάμπρο Τζαβέλλα και άναγκασαν τόν Αλή νά γυρίσει πίσω στά Γιάννενα, τρίζοντας τά δόντια του άπό άγανάκτηση.

Έπι 8 χρόνια άφησε ήσυχους τούς Σουλιώτες, γιατί στό μεταξύ έγιναν μεγάλες πολιτικές μεταβολές και ο ίδιος είχε άλλες άπασχολήσεις. Ή ειρήνη τού Καμποφόρμιο (1797) παράδινε στούς Γάλλους τά Έπτάνησα και ού άντιπρόσωπος τής Γαλλικῆς Δημοκρατίας ύψωσε τήν τρίχρωμη σημασία τής δημοκρατίας στό φρούριο τής Κέρκυρας. Έτσι άνοιγόταν εύρυ πεδίο γιά δράση στίς δολοπλοκίες τού Αλή. Σκεπτόταν νά καταλάβει τά λιμάνια τής Ήπείρου, τήν Πρέβεζα και τήν Πάργα, πού τά κατείχαν ώς τή στιγμή έκεινη οι Ένετοι, και άκομη νά βάλει πόδι και στήν Κέρκυρα. Στήν άρχη παρίσταντε τό φίλο στούς νέους γείτονές του. Δέχτηκε φιλικές έκδηλώσεις άπό τό Ναπολέοντα και έδειξε προθυμία νά κατηχθεῖ στά κηρύγματα τῶν Ιακωβίνων. Έτσι μέ τήν άνοχή τού Γάλλου διοικητή τής Κέρκυρας έτοιμασε στόλο στόν κόλπο τής Αρτας, κατέλαβε ξαφνικά τά έλληνικά χωριά τής παραλίας και έσφαξε τούς κατοίκους τους. Ό Ναπολέοντας κατά τήν έκστρατεία του στήν Αϊγύπτο έστειλε άπό τή Μάλτα τούς χαιρετισμούς του στό φίλο τής γαλλικῆς δημοκρατίας. Ό Αλής γιά κάμποσο καιρό άκομη προσποιούνταν δή γοητεύεται άπό τίς υποσχέσεις τού Γάλλου στρατάρχη, άλλα ξαφνικά πέταξε τή μάσκα του. Συνέλαβε και έστειλε στήν Κωνσταντινούπολη τόν άπεσταλμένο τού Ναπολέοντα. Κατόπιν προσέβαλε τήν Πρέβεζα, πού τή φρουρούσαν 300 Γάλλοι, τήν κατέλαβε και τήν παράδωσε στή σφαγή και στή λεηλασία (1798). Κατέλαβε άκομη τό Βουθρωτό, τήν Ήγουμενίτσα και τήν Βόνιτσα. Μάλιστα, γιά νά άποδείξει τήν πίστη του πρός τό Σουλτάνο τού έστειλε 4 σακκιά κομμένα κεφάλια Γάλλων).

Ύστερα κινήθηκε πάλι έναντίον τῶν Σουλιώτων. Έτοίμασε ένα ειδος ιεροῦ πολέμου, έναντίον τους και προσπάθησε νά άνάψει στούς Τουρκαλβανούς τό θρησκευτικό φανατισμό τους. Οι δερβίσηδες (= μουσουλμάνοι καλόγεροι) και οι σεΐχηδες (= ήγούμενοι τῶν μουσουλμανικῶν μοναστηριῶν, τῶν τεκέδων) άναψαν τό κοινό μίσος τῶν Μωαμεθανῶν έναντίον τῶν γκιαούρηδων. Έτσι μέ σπουδαία προετοιμασία και μέ μεγάλες δυνάμεις προσέβαλε τούς Σουλιώτες. Έπειδή δέν μπόρεσε νά τούς νικήσει μέ έφοδο, στίς διεξόδους τῶν στενῶν περασμάτων έχτισε

δχυρωμένους πύργους καὶ ἔτσι μετάτρεψε τὴν πολιορκία σὲ ἀποκλεισμό. Ὁ ἄνισος ἄγώνας κράτησε 3 χρόνια (1800-1803), στὰ δοῦλα οἱ Σουλιώτες ἔδειξαν ἀσυναγώνιστη ἀντρεία. Ὁ Φάτος Τζαβέλλας, ὁ ἡρωικός γιος τοῦ Λάμπρου, ὁ καλόγερος Σαμουήλ καὶ μερικοί ἄλλοι εἶναι οἱ ἡρωες τῶν ἐπικῶν ἐκείνων περιπετειῶν. Οἱ τελευταῖς ἐπιθέσεις τοῦ Ἀλῆ ἔγιναν ἐναντίον τῶν Μποτσαρίων στὸ Ραδοβίζι στά 1804. Τελικά οἱ Σουλιώτες ἀναγκάστηκαν νά φύγουν ἀπό τά χωριά τους, ἀφοῦ πρᾶτα ἔκαμαν συνθήκη. Ἀλλά ὁ Ἀλῆς καταπάτησε τή συμφωνία του καὶ προσέβαλε τούς Σουλιώτες κατά τήν ἀποχώρησή τους. Μερικές δῆμοι Σουλιώτισσες, ἐπειδή βρέθηκαν σέ ἀπελπιστική θέση, ἀποφάσισαν νά θυσιαστοῦν, γιά νά ἀποφύγουν τήν ταπείνωση (Χορός τοῦ Ζαλλόγγου). Μόνο ἔνα μέρος τῶν κατοίκων σώθηκε στήν Πάργα καὶ πέρασε ἀπό ἐκεῖ στά Ἐπτάνησα.

Κ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

·Η τουρκική αύτοκρατορία στίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αιώνα –
Τό τουρκικό πρόβλημα

Στις άρχες του ΙΘ' αιώνα δο Σουλτάνος είναι άκομη κύριος άπέραντων κτήσεων στις τρεῖς ήπειρους. Στήν Εύρωπη ἔξουσιάζει τή Θράκη, τή Μακεδονία, τήν υπόλοιπη Ἐλλάδα μέ τήν Ἀλβανία καί τά ἑλληνικά νησιά ἐκτός ἀπό τά Ἐπτάνησα, πού δέ γνωρίσαν τήν τουρκική κυριαρχία. Ἐπί πλέον η Τουρκία κατέχει δηλη τή Βουλγαρία, τή Σερβία, τή Βοσνία καί τήν Ἐρζεγοβίνη. Πέρα ἀπό τό Δούναβη η Μολδαβία καί η Βλαχία μαζί μέ τή Βεσσαραβία ἀποτελοῦν δύο ήγεμονίες φόρου ύποτελεῖς, πού τίς διοικοῦν χριστιανοί ήγεμόνες διορισμένοι ἀπό τό Σουλτάνο. Τούς ήγεμόνες τῶν παραδουνάβιων ἐπαρχιῶν τούς παίρνει δο Σουλτάνος ἀπό τούς Φαναριώτες τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Στήν Ἀσία οι Τούρκοι ἔξουσιάζουν τή Μ. Ἀσία μαζί μέ τόν Πόντο ως τή Γεωργία καί ἀκόμη τή Συρία, τή Μεσοποταμία καί τήν Ἀραβία. Στήν Ἀφρική ἐκτός ἀπό τήν Αἴγυπτο ἔχει τήν ἐπικυριαρχία στήν Κυρηναϊκή, τήν Τρίπολη καί τό Ἀλγέρι.

Τό ΙΙΗ' αιώνα έγινε δύοφάνερο ότι η τουρκική αυτοκρατορία δέν είχε τη δύναμη νά συγκρατήσει τα μέλη της. 'Ο Σουλτάνος δέν είχε χρήματα ούτε ήταν σέθεση νά κινητοποιήσει τό στρατό του. Τό παλιό στρατιωτικό σύστημα τῶν Τούρκων είχε παρακμάσει, τό περίφημο σδύμα τῶν Γενιτσάρων ήταν περισσότερο πληγή

γιά τήν έξουσία και τά διεύθυνσης (= στρατώνες) μιά συνεχής έστια στασιαστικού άναβρασμού. Έξαλλου ή διαφθορά τῶν κυβερνητικῶν ὄργανων προχωροῦσε συνεχῶς βαθύτερα. Τή σύγχυση, πού ἐπικρατοῦσε στό κράτος, τήν ἐνίσχυε ἡ μεταρρυθμιστική προσπάθεια μερικῶν ἡγεμόνων και πολιτικῶν τῆς Τουρκίας. Δηλαδή κατά τό τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως μεταδόθηκε και στήν τουρκική κυβέρνηση ἡ ἀναμορφωτική τάση.

Ο Σελίμ δ' (1789-1807) ἐπιχείρησε νά ἔξευρωπασίει τήν Τουρκία, εἰσάγοντας τολμηρές οἰκονομικές και στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις. Καὶ προσπάθησε νά τό πετύχει, συντρίβοντας τούς δυσκολοπειθάρχητους Γενίτσαρους και ἐγκαινιάζοντας τή φωτισμένη δεσποτεία. Ἀλλά αὐτό ἔξεσκωσε ἐναντίον του τούς Παλαιότουρκους, τούς οὐλεμάδες (= νομομαθεῖς, θεολόγοι) και τούς Γενίτσαρους και ἔπινησε στούς σκλαβωμένους τίς ἀποκοιμισμένες δυνάμεις τους. Σέ πολλά μέρη ἴσχυροι σατράπες ἐπιχείρησαν νά ἔκμεταλλευτοῦν τήν ἀδυναμία τῆς Πύλης και νά ἀποσπαστοῦν ἀπό τήν κεντρική έξουσία, δπως ἔκαμαν δ' Ἀλής τῶν Ἰωαννίνων, δ' Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου και δ' Μεχμέτ' Ἀλής τῆς Αιγύπτου.

Κάτω ἀπ' αὐτές τίς περιστάσεις φάνηκε διτό κράτος τοῦ Σουλτάνου δέν μποροῦσε νά ζήσει και οἱ διπλωμάτες τῆς Εὐρώπης σκέψηται πᾶς θά ήταν δυνατό νά ώφεληθοῦν καλύτερα ἀπό τήν κληρονομιά τοῦ «Μεγάλου Ἀρρώστου». Τότε λοιπόν ἥρχισε δ' ἀνταγωνισμός τῶν Εὐρωπαίων γύρω ἀπό τήν Τουρκία. Κάθε μεγάλη δύναμη ἐπιδίωκε τό δικό της συμφέρον, ἀλλά ἀπό τόν ἀνταγωνισμό αὐτό προῆλθαν δύο μεγάλα γεγονότα ἀντίθετα ἀπό τίς προσδοκίες τῶν διπλωματῶν. Ἀπό τή μιά παρατάθηκε δη κυριαρχία τῶν Τούρκων στή Βαλκανική, ἐνῷ ἀπό τήν ἄλλη οἱ χριστιανικοί λαοί ἀπόκτησαν πάλι τήν ἀνεξαρτησία τους μόνοι τους. Ἡ μεγάλη ἐπανάσταση τῶν Ἐλλήνων στά 1821 τοποθέτησε τό τουρκικό πρόβλημα κάτω ἀπό τήν πραγματική του μορφή.

Ἡ ἐπίδραση τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως

Ἡ γαλλική ἐπανάσταση σύμφωνα μέ τά παραπάνω είχε διαλυτική ἐπίδραση στήν Τουρκία. Βαθύτερα ἀπό τά ἄλλα ἔθνη τῆς Βαλκανικῆς συγκίνησε τούς Ἐλληνες. Ἡδη πρίν ἀπό τήν ἐπανάσταση οἱ Γάλλοι φιλόσοφοι είχαν δυσφημίσει τήν ἀπολυταρχική έξουσία τοῦ Σουλτάνου. Πρίν ἀπό τόν πόλεμο τοῦ 1788 δ' Βολτατρος ἔγραφε στήν αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη: «Χτυπήστε τούς Τούρκους στό ὄνομα τοῦ Θεοῦ και γιά πεῖσμα τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Πάπα στήν Πολωνία, πού διάκειται ἀπέναντί τους τόσο φιλικά. Νά θριαμβεύσετε συγχρόνως και ἐναντίον τοῦ ὅγιου πατέρα και ἐναντίον τοῦ Μουφτῆ. Θά είναι ώραιο θέαμα νά βλέπει κανείς δύο αὐτοκράτειρες νά τραβοῦν ἀπό τά αὐτιά στήν Ἀσία τό χοντρό Μουσταφά».

Ἡ διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου βρῆκε μεγάλη ἀπήχηση στήν ψυχή τῶν σκλαβωμένων Ἐλλήνων. Οἱ Ἐλληνες φοιτητές τοῦ Παρισιοῦ και τῶν ιταλικῶν πόλεων κυριεύτηκαν ἀπό θερμό ζῆλο πρός τίς ἰδέες τῆς ισότητας. Ἐπίσης δλες οἱ κοινωνικές τάξεις τοῦ ἔθνους, δ' παπάς και δ' ἔμπορος, οἱ ἄρχοντες και δ' λαός, δ' βοσκός τῶν βουνῶν και δ' Φαναριώτης ἀριστοκράτης, ἐπιθυμούσαν νά

έφαρμοστούν οἱ ἀρχές αὐτές στήν Ἀνατολή. Ἀργότερα δὲ Κολοκοτρώνης διολόγησε ὅτι ἡ γαλλική ἐπανάσταση ἀνοίξει τὰ μάτια του σαλπίζοντας σάν σάλπιγγα τῆς «Δευτέρας Παρούσιας» ὅτι πλησιάζει ἡ ἡμέρα τῆς ἐλευθερίας. Γι' αὐτό κατά τὸν καιρὸν τῆς ναπολεόντειας ἐκστρατείας στήν Αἴγυπτο ὁ ἐλληνικός πληθυσμός ἤταν βαθιά συγκινημένος. Ἀπό τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα κιόλας οἱ σχέσεις τῶν Ἐλλήνων μέ τῇ Γαλλίᾳ είλαν γίνει πιό ζωηρές καὶ οἱ Ἐλληνες ἔμποροι καὶ ναυτικοὶ μετακομίζοντας τὸ ρωσικό σιτάρι στὰ λιμάνια τῆς Γαλλίας ἔπαιρναν ἀπό ἐκεῖ μαζί μὲ τὸ χρυσάφι καὶ τίς καινούριες ιδέες γιὰ τὴν ἐλευθερία.

‘Ο Ρήγας Φεραίος (1759-1798)

Τὴν τάση αὐτήν τὴν ἀντιπροσωπεύει ίδιως ὁ ἐνθερμός κήρυκας τῆς ἐλευθερίας Ρήγας Φεραίος.

‘Ο Ρήγας γεννήθηκε στὸ Βελεστίνο τῆς Θεσσαλίας καὶ γι' αὐτὸν δονομάζοταν Βελεστινλής. Ἀλλά οἱ Ἐλληνες διανοούμενοι, ἐπειδὴ νόμιζαν πώς στὴ θέση τοῦ Βελεστίνου βρισκόταν ἡ ἀρχαία πόλη Φεραίη, τὸν δόνομαζαν Φεραίο. Ἡταν μιὰ διάροχη φυσιογνωμία, πού δομοία τῆς ἡ Βαλκανική σπάνια εἶδε ἀπό πολλούς αἰδονες. Χαρακτηριστικά του ἤταν ἀκοίμητη φιλομάθεια, θερμή ἀφοσίωση στὸ ίδανικό καὶ συνάμα νεανική πίστη, πού δέν ὑπολογίζει τίς δυσκολίες. Τά πρῶτα γράμματα τὰ ἔμαθε στὸ Βελεστίνο καὶ κατόπιν συνέχισε στὴ Ζαγορά καὶ στὰ Ἄμπελάκια. Γιά ἔνα μικρό διάστημα χρημάτισε δάσκαλος στὰ χωριά τοῦ Πηλίου.

Ἐπειδὴ δῶμας ποθοῦσε ἐλευθερία, πήγε στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, δῆπον προσλήφητης ὡς γραμματέας τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας. Ἐκεῖ, δῶμας διηγεῖται ὁ σύντροφος καὶ βιογράφος του Χριστόφορος Περραϊβός, προξένης στὴν ψυχὴ του βαθιά ἐντύπωση ἡ γαλλική ἐπανάσταση, πού είχε ξεσπάσει τότε, καὶ γέννησε στὴν ψυχὴ του τὸν πόθο νά μάθει γαλλικά, γιὰ νά καταλάβει τὸ μεγάλο γεγονός. Πραγματικά ἔμαθε τὰ γαλλικά καὶ, ἀφοῦ ἐμβάθυνε στὰ διδάγματα τῆς ἐλευθερίας, ἀνάλαβε νά μυήσει σ' αὐτές τίς ίδεες δσους μποροῦσε. Κατόρθωσε νά κατηχήσει ὅχι μόνο πολλούς προκρίτους καὶ ἀρματολούς, ἀλλά, δῶμας λένε, κατόρθωσε νά προσελκύσει ἀκόμη καὶ αὐτὸν τὸν περίφημο Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου. Συγχρόνως τὰ ποιήματά του μετάδιναν τὴν συγκίνηση σ' δλη τὴν Ἐλλάδα.

‘Ο Ρήγας σύνθεσε τὸ «Θούριό» του ὡς Μασσαλιώτιδα τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Τὴν ἐπανάσταση τῇ φανταζόταν ὡς ἔνα γενικό ξεσήκωμα τῶν λαῶν τῆς Τουρκίας ἐναντίον τοῦ ἀπολυταρχικοῦ Σουλτάνου.

«Βούλγαροι κι Ἀρβανίτες καὶ Σέρβοι καὶ Ρωμιοί,
νησιώτες κι Ἦπειρωτες μέ μιά κοινή δρμή,
γιά τὴν ἐλευθερία νά ζώσουμε σπαθί.

.....
ν' ἀνάψουμε μία φλόγα εἰς δλην τὴν Τουρκιά,
νά τρέξει ἀπό τὴν Μπόσνα ἔως τὴν Ἀραπιά.»

Στά 1796 δὲ Ρήγας πήγε στὴ Βιέννη, δῶμας ἄκμαζε τὸ ἐμπόριο μέ τη Ρούμελη καὶ

υπήρχαν πολλοί εύποροι διμογενεῖς, πού προσπάθησε νά τους μυήσει στις ίδες του. Έκει συνεννοήθηκε ό ϊδιος προσωπικά μέ τόν πρεσβευτή τῆς Γαλλίας, τό στρατιγό Μπερναντότ, ένδι οι Ἑλληνες συζητοῦσαν μέ μεγάλο θόρυβο στά καφενεῖα τῆς Βιέννης γιά τή διάλυση τῆς Τουρκίας, πού ἐλπιζαν δτι πλησίαζε.

Ο Ρήγας ήταν ίδεολόγος, χωρίς νά είναι συνάμα και πρακτικός ἀνθρωπος. Γι' αυτό φαντάστηκε πώς θά μποροῦσε νά πραγματοποιήσει τους ἔθνικούς πόθους του μέ τή βοήθεια τοῦ Ναπολέοντα, πού τόν θεωροῦσε ὑπερασπιστή τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν. Στή Βιέννη τυπώνει μέ τήν ἐνίσχυση πλούσιων Ἑλλήνων τά ἐπαναστατικά του φυλλάδια, τήν προκήρυξή του και τή **Χάρτα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος**. Ἀπό τή Βιέννη ὁ Ρήγας πήγε στήν Τεργέστη, μέ σκοπό νά περάσει στήν Ἰταλία, γιά νά συναντήσει τό Ναπολέοντα. Ἀλλά τή νύχτα ή αὐστριακή ἀστυνομία περικύλωσε τό ξενοδοχεῖο του και, ἐπειδή βρήκε κιβώτια γεμάτα ἐπαναστατικά ἔντυπα, τόν συνέλαβε.

Ἀπό ἐκεῖ μεταφέρθηκε στή Βιέννη, δπου ὑποβλήθηκε σέ αὐστηρή ἀνάκριση. Ή σπουδαιότερη κατηγορία ἐναντίον τοῦ Ρήγα και τῶν δπαδῶν του ήταν δτι ἐτοίμαζε ἐπανάσταση ἐναντίον χώρας φιλικῆς πρός τήν Αὐστρία. Υστερα ἀπό πολλές συνεννοήσεις μέ τήν Πύλη ή αὐστριακή κυβέρνηση παράδωσε τό Ρήγα μαζί μέ ἐπτά ἀπό τους συντρόφους του, πού ἐπιασε, στόν πασά τοῦ Βελιγραδίου. Στίς 13 Ιουνίου τοῦ 1798 στραγγαλίστηκαν και τά πτώματά τους ρίχτηκαν στό Δούναβη. Οι ἄλλοι πατριώτες, πού μαρτύρησαν μαζί μέ τό Ρήγα, ήταν οι ἔξης: 1) δ Ἐυστράτιος Ἀργέντης ἐμπορος ἀπό τή Χίο, 2) δ Δημήτριος Νικολίδης, γιατρός ἀπό τά Γιάννενα, 3) δ Ἀντώνιος Κορωνίος, ἐμπορος και λόγιος ἀπό τή Χίο, 4) δ Ιωάννης Καρατζᾶς, λόγιος ἀπό τή Λευκωσία τῆς Κύπρου, 5) δ Θεοχάρης Γεωργίου Τουρούντζιας, ἐμπορος ἀπό τή Σιάτιστα, 6) δ Ιωάννης Ἐμμανουήλ, φοιτητής Ιατρικῆς ἀπό τήν Καστοριά και 7) δ ἀδελφός του Παναγιώτης Ἐμμανουήλ, ὑπάλληλος τοῦ Ἀργέντη.

Ἡ Φιλική Ἐταιρεία

Ὑστερα ἀπό τό Συνέδριο τῆς Βιέννης, στό δποιο δέν πάρθηκε καμία ἀπόφαση γιά τους Ἑλληνες και τους ὑπόλοιπους χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς, τό ἐλληνικό ἔθνος κυριεύτηκε ἀπό θλίψη και ἀπογοήτευση. «Τότε είδα, λέει δ Κολοκοτρώνης στά Ἀπομνημονεύματά του, πώς δ, τι κάμομεν θά τό κάμομεν μονάχοι και δέν ἔχουμε ἐλπίδα καμία ἀπό τους ἔνοντας». Οι Ἑλληνες τότε, ἐπειδή κουράστηκαν νά περιμένουν τήν ἐλευθερία τους ἀπό τά χριστιανικά ἔθνη τῆς Εὐρώπης, ἀποφάσισαν νά στηριχτοῦν στήν παλικαριά τους και στά ὅπλα τους. Λίγο πρίν ἀπό τό Συνέδριο τῆς Βιέννης ἰδρύθηκε ή Φιλική Ἐταιρεία. Οι πληροφορίες μας γιά τήν ἀρχή της δέν είναι ἀρκετές. Γεννήθηκε σέ ρωσικό ἔδαφος, στήν Ὁδησσό, δπου ἀνέκαθεν ἀκμάζε τό ἐλληνικό ἐμπόριο.

Τήν ίδρυσαν ἄντρες, πού δέ διακρίνονταν οὔτε γιά τήν ἀριστοκρατική καταγωγή τους οὔτε γιά τή μόρφωσή τους, ἀλλά ήταν δραστήριοι και ἀποφασιστικοί

(1814). Αύτοί ήταν ό **Νικόλαος Σκουφᾶς** άπό την "Αρτα, δ' Ἀθανάσιος Τσακάλωφ

άπό τά Γιάννενα καιί δ' Ἐμμανουήλ Ξάνθος

άπό τήν Πάτμο. Άλλά παρ' δόλο πού ή
ἀρχή της ήταν ἀσημη καί τά μέσα της ἀσήμαντα, αὐτή ἀπλώθηκε γρήγορα καί
σύνδεσε δόλο τόν ἐλληνικό χῶρο μέ τόν προσηλυτισμό καί ἔτσι βοήθησε πολύ νά
ξεσπάσει ή ἐπανάσταση. Οι πρῶτοι ιδρυτές της τήν ὄνόμασαν **'Εταιρεία τῶν Φιλικῶν**
καί προσπάθησαν νά τῆς δώσουν τήν ὀργάνωση τῶν μυστικῶν ἐταιρειῶν.
Άλλά ή σκόπιμη διάδοση δτί πίσω ἀπό τίς ἐνέργειες τῆς Ἐταιρείας κρύβεται μιά
μεγάλη δύναμη τῆς ἔδινε μεγάλη ἀκτινοβολία. Αὐτή λοιπόν είναι ή **'Αόρατη Ἀρχή**,
πού διάδιναν μέ ἐπιτηδειότητα. Κυκλοφορούσε συγκεκριμένα ή φήμη δτί τή δράση
τῆς ἐταιρείας τή διευθύνει μυστικά δ' **'Ιωάννης Καποδίστριας**, δ' ὑπουργός τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας **'Αλέξανδρου**, ή δ' Ἰδιος δ' **'Αλέξανδρος**.

Μέσα σέ λίγο διάστημα δ' **Πατριάρχης Γρηγόριος δ' Ε'**, δ' μπέης τῆς Μάνης
Μαυρομιχάλης, πάρα πολλοί ἀρχιερεῖς καί προύχοντες τῆς Πελοποννήσου καί τῶν
νησιῶν ήταν μυημένοι στό σκοπό τῆς ἐταιρείας. Γύρω στά 1819-1820 αὐτή ήταν τό¹
κοινό θέμα τῶν λόγων καί τῶν σκέψεων τῶν **'Ελλήνων**. "Ολοι πίστευαν δτί δλα τά
ρυθμίζει ἀόρατα «δάκτυλος ρωσικός», άλλά δ' ἀσυγκράτητος ζῆλος καί ή ἀθυρο-
στομία πολλῶν πολλές φορές ἔβαλαν σέ κίνδυνο τή **Φιλική Ἐταιρεία**.

'Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης ἀρχηγός τῆς Ἐταιρείας

"Οταν ἀπλώθηκε ή **'Ἐταιρεία**, αὐτοί πού τή διεύθυναν αἰσθάνθηκαν δτί είναι
'Αλέξανδρος Υψηλάντης (1792-1826).

ἀναπόφευκτη ἀνάγκη νά ἀναθέσουν τήν ἀρχηγία της σ' ἔναν ἄνθρωπο, πού νά ἐμπνέει
σεβασμό καί ἐμπιστοσύνη. Γι' αὐτό ἔστειλαν
στήν Πετρούπολη τόν **'Ἐμμανουήλ Ξάνθο**, γιά
νά προσφέρει τήν ἀρχηγία τῆς ἐταιρείας στόν
'Ελληνα υπουργό τοῦ Τσάρου, τόν **Καποδίστρια**. Μά δ' **Ξάνθος** ἔφτασε στήν Πετρού-
πολη σέ ἀκατάλληλη ώρα, γιατί πρίν ἀπό
λίγο είχε ξεσπάσει στήν **'Ισπανία** ἐπανά-
σταση ἐναντίον τοῦ ἀπολυταρχικοῦ ἡγεμόνα
Φερδινάνδου τοῦ Ζ' (1820) καί οἱ διπλωμάτες
τῆς **'Ιερῆς Συμμαχίας** ἔπαιρναν διάφορα μέ-
τρα, γιά νά καταπνίξουν τήν ἐπανάσταση. Γι'
αὐτό καί ή **ρωσική Αύλη** δέ θά υποδεχόταν μέ
συμπάθεια ἔναν ἀντιπρόσωπο μιᾶς μυστικῆς
ἐταιρείας, δπως ήταν ή **Φιλική**.

'Ο Καποδίστριας δέ δέχτηκε τήν ἀρχηγία
τῆς **'Ἐταιρείας**, καί δ' **Ξάνθος** τότε στράφηκε
πρός τόν **'Αλέξανδρο Υψηλάντη**.

'Ο Αλέξ. Υψηλάντης (1792-1828) κατα-

γόταν ἀπό παλιά φαναριώτικη οἰκογένεια. Εἶχε γίνει ξακουστός στούς πολέμους τῆς Ρωσίας ἐναντίον τοῦ Νάπολέοντα καὶ στή μάχῃ τῆς Λιψίας ἔχασε τὸ δεξῖ του χέρι. Εἶχε τὸν τίτλο τοῦ πρίγκιπα, τὸ βαθμό τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἦταν ὑπασπιστής τοῦ Τσάρου.

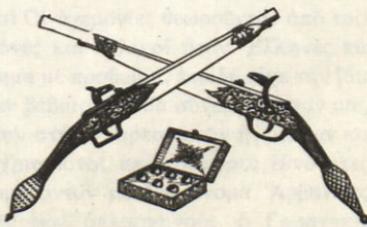
Οὐ 'Ψυχλάντης ἀφοῦ ἀνάλαβε τὴν ἀρχηγία, ἄρχισε νά δουλεύει μέζηλο καὶ δραστηριότητα. Δέν κατάλαβε δῆμος τὴν πραγματική κατάσταση, διτὶ δηλαδὴ ἀπό πρίν δέν εἶχε γίνει καμιά σοβαρή προετοιμασία γιά τὸν Ἀγώνα. Τὸ μόνο ποὺ ὑπῆρχε ἦταν ἔνας ἀσυγκράτητος ἐνθουσιασμός καὶ μιὰ μεγάλη κίνηση ἀνάμεσα σ' ὅλους τοὺς Ἑλληνες, πού περίμεναν νά συμβεῖ ἔνα μεγάλο γεγονός.

Ἡ δύναμη τῶν ἐμπολέμων

Ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, πού ξεσκωνόταν τώρα, ἡ Τουρκία δέν ἦταν σὲ θέση νά στείλει μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις, γιατί, δπως εἴπαμε σέ προηγούμενα κεφάλαια, τὸ παλιό στρατιωτικό της σύστημα ἦταν παραλυμένο καὶ οἱ Γενίτσαροι δέν ἦταν πιὰ οἱ φοβεροί πολεμιστές τοῦ ΙΕ' καὶ τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα. ᘾναντίον τῶν ἐπαναστατῶν ἡ Πύλη ἔστελνε συνεχῶς δυνάμεις, πού ἦταν λίγες καὶ δχι καλά ἐφοδιασμένες. Ἐπι πλέον καὶ τὸ πυροβολικό της ἦταν κακό. Γι' αὐτὸ συνήθως ἡ ὑπεροχὴ τῶν Τούρκων ἀπέναντι στοὺς Ἑλληνες δέν ἦταν σπουδαία. Ἀντίθετα δῆμος οἱ Ἑλληνες ὃς τὸ τέλος τοῦ Ἀγώνα δέν εἶχαν πυροβολικό. Ἐπίσης καὶ τὸ Τουρκικό ἴππικό δέν μποροῦσε νά δράσει στήν δρεινή χώρα καὶ πολλές φορές ἀπό Ἑλλειψη χόρτου γινόταν αὐτό μεγάλο ἐμπόδιο. ᘾναντίον αὐτῶν τῶν δυνάμεων λοιπόν, πού ἦταν ἀσχῆμα ἐφοδιασμένες καὶ τις δδηγοῦσαν μέ τρόπο κακό οἱ ἀρχηγοί τους, οἱ Ἑλληνες πολεμοῦσαν μέ ἐπιτυχία κάνοντας κλεφτοπόλεμο.

Μεγάλη σημασία γιά τὸν ἀγώνα εἶχαν τά πολλά φρούρια, πού εἶχαν οἱ Τούρκοι στήν Ἑλλάδα. Ἀλλά δλα χωρίς ἔξαιρεση ἦταν παραμελημένα καὶ δέν εἶχαν οὔτε πολεμοφόδια οὔτε ἀρκετές τροφές. Ἀπό τὴν ἄλλη μεριά δ τουρκικός στόλος, ἀν καὶ ἦταν ἀνώτερος ἀπό τὸν Ἑλληνικό, δέν κατόρθωσε νά τροφοδοτήσει τά φρούρια, γιατί καὶ αὐτός ἦταν, δπως πάντοτε, παραμελημένος. Στό ναύσταθμο τῆς Κωνσταντινούπολεως ὑπῆρχαν ἀρκετά πολεμικά πλοῖα, δπλισμένα μέ πολλά τηλεβόλα. Ἐκτός ατ' αὐτά δ Σουλτάνος μποροῦσε ἀκόμη νά διαθέσει τό ναυτικό τοῦ Ἀλγερίου καὶ τοῦ Ἀλῆ τῆς Αλγύπτου, πού βρισκόταν σέ καλύτερη κατάσταση. Μά οἱ Τούρκοι δέν ἦταν ποτέ τους καλοί ναυτικοί. Οι ναῦτες ἦταν ξένοι τυχοδιώκτες, πού δέν ἦταν καλά ἐκπαιδευμένοι καὶ δέ χειρίζονταν καλά τά δπλα.

Τὸν πυρήνα τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων τῆς ξηρᾶς τὸν ἀποτέλεσαν οἱ ἀρματολοί καὶ οἱ κλέφτες. Τά δπλα καὶ τά ροῦχα τῶν πολεμιστῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἦταν διάφορα. Τό συνηθισμένο πυροβόλο ἦταν ἐφοδιασμένο μέ πυριτόλιθο (= τσακράκι) καὶ κοντή κάννη. Στή διάρκεια τοῦ Ἀγώνα

Πιστόλες καὶ σφαῖρες ἀπό τά χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως.

άγοράστηκαν δπλα νεώτερου τύπου. Μά ή πολεμική τακτική τῶν κλεφτῶν ήταν πολύ διαφορετική ἀπό τήν τακτική τῶν εύρωπων στρατευμάτων. Τό μεγαλύτερο ἐλάττωμα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ήταν ή ἔλλειψη πειθαρχίας.

"Οταν πλησίαζε δέ χθρός, οἱ κλέφτες σκορποῦσαν καὶ ὁ καθένας τους ἔψαχνε ἔνα πρόχωμα ηθάμνο η ἄλλον τόπο κατάλληλο γιά ἐνέδρα, ἀπό δπου πυροβολοῦσε τοὺς Τούρκους. "Οπου ἔμεναν πολλοί μαζί, κατασκεύαζαν ὀχυρώματα, πού ἔμοιαζαν μέ μισοφέγγαρο. Εἶναι τά λεγόμενα **ταμπούρια**, πίσω ἀπό τά δποῖα παραμόνευαν, γιά νά χτυπήσουν ξαφνικά τόν χθρό, δταν πλησίαζε. 'Αλλά δ στρατός τους είχε δύο μεγάλα προτερήματα, τήν ἀντοχή και τήν ὀλιγάρκεια. Γι' αὐτό και δ Κολοκοτρώνης δέν ἀνησυχεῖ πολύ γιά τόν ἀνεφοδιασμό. Τά ἔδια προσόντα είχαν και οι πολεμιστές τής θάλασσας, πού προέρχονταν ἀπό τούς ναύτες τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἐλλήνων.

"Ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ στόλου οἱ "Ελληνες διαθέτουν τούς **πάρωνες**¹ τῆς Υδρας, τῶν Σπετσῶν και τῶν Ψαρῶν, δηλαδή τά ἐμπορικά πλοῖα τά ἔξοπλισμένα μέ τηλεβόλα. 'Αλλά οἱ "Ελληνες ναυτικοί ήταν ἀσύγκριτα ἀνότεροι ἀπό τοὺς Τούρκους και τά κατορθώματά τους μποροῦν νά συγκριθοῦν μόνο μέ τά κατορθώματα τῶν "Αγγλων στά χρόνια τῆς δημιουργίας τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. 'Ο δπλισμός τῶν πλοίων δέν ήταν σπουδαῖος, ἀλλά και τό πυροβολικό τοῦ τουρκικοῦ στόλου δέν ήταν πολύ ἀνότερο. "Ετσι σπάνια βθίζεται πλοῖο μέ δβιδα. Πολλές φορές ἔπειτα ἀπό πολύωρη ναυμαχία οἱ στόλοι χωρίζονται χωρίς σοβαρές βλάβες. 'Αντίθετα δμως οἱ "Ελληνες μέ τά πυρπολικά τους, πού τά χρησιμοποιοῦσαν ἀρκετά καλά, προξένησαν μεγάλες καταστροφές στά ἐχθρικά πλοῖα και τρομοκρατοῦσαν τόν τουρκικό στόλο.

1. Δίστηλο ίστιοφόρο πλοῖο, ἀλλιώς μπρίκι.

ΚΑ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

I. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

‘Η έπανάσταση στίς Παραδουνάβιες Ήγεμονίες

Κατά τή στιγμή τής ζωηρής πολιτικής κινήσεως και προετοιμασίας ένα γεγονός μέ μεγάλη σημασία έπιτάχυνε τό ξέσπασμα τής έπαναστάσεως. Ο Άληπασας τῶν Ιωαννίνων ἦρθε φανερά σέ σύγκρουση μέ τό Σουλτάνο (1820) και κάλεσε τούς Έλληνες νά τόν βοηθήσουν. Άλλα ἐκεῖνοι σκέφτηκαν πῶς νά ώφεληθούν ἀπό τόν έμφύλιο πόλεμο τῶν μωαμεθανῶν. Τότε δ ‘Υψηλάντης πήρε ἀπεριόριστη ἄδεια ἀπό τόν Τσάρο, κατέβηκε στήν Όδησσό καί στή σύσκεψη, πού ἔγινε στό Ίσμαήλιο τῆς Βεσσαραβίας ἀπό τούς Φιλικούς, ἀποφασίστηκε νά ἀρχίσει δ ἀγώνας ἀπό τή Μολδαβία καί τή Βλαχία.

Οι λόγοι τής προτιμήσεως είναι οι ἔξης: α) Οι ήγεμονίες θεωροῦνταν ἀπό τούς Έλληνες σάν μιά ἄλλη Έλλάδα, γιατί ήγεμόνες καί αὐλικοί ήταν Έλληνες καί γιατί νόμιζαν δτι δ λαός θά ὑποστήριζε τό κίνημα μέ προθυμία, ἐπειδή είχε τήν ἴδια θρησκεία μέ τούς Έλληνες. β) Οι Φιλικοί ήταν βέβαιοι δτι θά συνεργάζονταν μαζί τους οι μισθοφόροι στρατιῶτες, πού βρίσκονταν στήν ὑπηρεσία τῶν ήγεμόνων καί τῶν ἄλλων ντόπιων ἀρχόντων. Αύτοί ήταν χριστιανοί ἀπό διάφορες έθνοτητες, δπως Σέρβοι, Έλληνες, Βούλγαροι, καί δνομάζονταν μέ ένα δνομα ‘Αρβανίτες. Πραγματικά, οι δύο σπουδαιότατοι ἀπό τούς ἐκεὶ δπλαρχηγούς, δ Γεωργάκης Όλύμπιος καί δ Πάτμιος Σάββας Φωκιανός, μέλη τής ἐταιρείας, είχαν ὑποσχεθεῖ πῶς θά συνεργαστοῦν. γ) Δέν ὑπῆρχε τουρκικός στρατός στίς ήγεμονίες καί σύμ-

φωνα μέ τίς συνθήκες ή Τουρκία, γιά νά μεταφέρει ἐκεῖ στρατό, ἔπειτε νά ζητήσει τή συγκατάθεση τῆς Ρωσίας. Ἐπομένως ὑπῆρχε μεγάλη πιθανότητα, ἀν ξεσκούσσε ἐπανάσταση στίς ἡγεμονίες, ή Ρωσία και ή Τουρκία νά φιλονικήσουν. δ) Θεωροῦνταν κέρδος νά συγκεντρωθεῖ ὁ τουρκικός στόλος στό Δούναβη στίς παραμονές τῆς Ἑλληνικής ἐπαναστάσεως.

Στίς 22 Φεβρουαρίου τοῦ 1821 ὁ Ἀλέξαντρος Ὑψηλάντης πέρασε τὸν Προύθο, τὸν παραπόταμο τοῦ Δούναβη. Τὸν συνόδευαν τὰ ἀδέρφια του Γεώργιος και Νικόλαος και μερικοὶ ἄλλοι, καθὼς και 200 ἄντρες, ἀπό τοὺς ὅποιους οἱ πιό πολλοὶ εἶχαν ὑπηρετήσει στό ρωσικό στρατό. Κατά τό ἀπόγευμα λοιπόν μπήκε στό Ίασιο, τήν πρωτεύουσα τῆς Μολδαβίας. Ο ἡγεμόνας Μιχαήλ Σοῦτσος και οἱ κάτοικοι τόν δέχτηκαν μέ τή βεβαιότητα ὅτι πίσω του βαδίζουν ρωσικά στρατεύματα. Οἱ ὀπλοφόροι Ἀρβανίτες τῆς πόλεως και ή φρουρά τοῦ ἡγεμόνα μπήκαν κάτω ἀπό τίς διαταγές τοῦ Ὑψηλάντη. Παρουσιάστηκαν και πολλοὶ μαθητές μέ μεγάλο ἐνθουσιασμό. Ἀπό ἐκεῖ κυκλοφόρησε πρός τοὺς Ἐλληνες μιά προκήρυξη γεμάτη ἀπό ἐνθουσιασμό, στήν ὅποια ἐλέγει: **Κινηθεῖτε και θά ιδεῖτε πώς μιά ισχυρή δύναμη θά ὑπερασπιστεῖ τά δίκαια μας.**

Μά δέν ἄργησε νά ἀποδειχτεῖ ὅτι η Μολδοβλαχία δέν ήταν ὁ κατάλληλος τόπος γιά τόν ἑλληνικό ἀγώνα. Οἱ κάτοικοι φάνηκαν ἀδιάφοροι πρός τό ἑλληνικό κίνημα, ἐνδιόν διατάσσονται τῶν Ἀρβανιτῶν, στούς ὅποιους στηριζόταν η Ἐταιρεία, ήταν δὲ περισσότερος ἀνοργάνωτος.

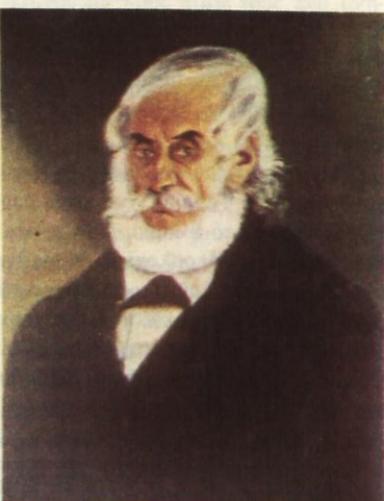
Ο Ὑψηλάντης προχώρησε ἀργά πρός τή Βλαχία. Στή Φωξάνη, μιά συνοριακή πόλη ἀνάμεσα στή Βλαχία και τή Μολδαβία, παρουσιάστηκαν νέοι ὀπλαρχηγοί και ἔτσι ή δύναμι του ἐνισχύθηκε ἀρκετά. Ἐκεῖ συγκροτήθηκε και ὁ Ἱερός Λόχος. Πεντακόσιοι νέοι ἀπό τίς πιό ἀριστοκρατικές οἰκογένειες, ἀπό τοὺς ὅποιους πολλοὶ ήταν φοιτητές εὐρωπαϊκῶν Πανεπιστημίων, ἀποτέλεσαν ιδιαίτερο πολεμικό σῶμα. Τό σῶμα αὐτό ἔχειχε γιά τήν πειθαρχία του και ἀποτέλεσε τόν πυρήνα τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὑψηλάντη. Ἀλλά δ ἀρχιστράτηγος ήταν ἀνακοφάσιστος. Προχώρησε ἀργά και χωρίς σχέδιο και μέ δυσκολία διετέρα ἀπό τέσσερις ἐβδομάδες μπήκε στό Βουκουρέστι (28 Μαρτίου).

‘Η ἀποτυχία τοῦ κινήματος

Τή φήμη, πού είχε στήν ἀρχή τό κίνημα τοῦ πρίγκιπα, γρήγορα ἀρχισε νά διαλύεται. Εἶχαν περάσει πέντε ἐβδομάδες, ἀπό τότε πού ὁ Ὑψηλάντης πέρασε τόν Προύθο, και ρωσική συνεργασία δέ φαινόταν. Ἀντίθετα, ἔπεισε σάν κεραυνός πάνω στό κεφάλι του η ἀποκήρυξη τοῦ κινήματος ἀπό τή Ρωσία και δ ἀφορισμός ἀπό τόν Πατριάρχη Γρηγόριο τόν Ε'. Ο τσάρος Ἀλέξανδρος, γιά νά δείξει ὅτι είναι πιστός στίς ἀρχές τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας και γιά νά διαλύσει τήν ὑποψία, πού ἐπικρατοῦσε δι τη Ρωσία ὑποστήριζε τό κίνημα τοῦ Ὑψηλάντη, τό ἀποκήρυξε ἐπίσημα. Ἐδώσε ἀκόμη διαταγή νά ἔγραψουν τό δονομα τοῦ Ὑψηλάντη, τό ἀποκήρυξε ἐπίσημα. Εδώσε ἀκόμη διαταγή νά ἔγραψουν τό δονομα τοῦ Ὑψηλάντη, τό κατάλογο τῶν Ρώσων ἀξιωματικῶν και δήλωσε στό Διβάνι μέ τόν πρεσβευτή του στήν Κωνσταντινούπολη δι τη Ρωσική πολιτική δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τό κίνημα τοῦ Ὑψηλά-

Ρήγας Φεραίος.
'Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

Παν. Σέκερης, κορυφαίο μέλος (και γενναῖος χρηματοδότης) της Φιλικής Εταιρείας.

Ο Βύρων μέ 'Ελληνική στολή.
'Εθνική πινακοθήκη. Λονδίνο.

Ο Αντώνης Οικονόμου ἐξεγείρει τὰ πληρώματα τῆς "Υδρας.

τη. Άπο τήν αλλη μεριά δι Πατριάρχης, ἐπειδή πιεζόταν ἀπό τό Σουλτάνο, ἀφόρισε τόν Ὑψηλάντη καὶ τόν δσποδάρο (= ἡγεμόνα) τῆς Μολδαβίας Μιχαήλ Σοῦτσο. Μέ την ἀποκήρυξη αὐτή ἔλπιζε πώς θά ἔσωζε ἀπό τά σκληρά ἀντίποινα τῶν Τούρκων τὸν ἑλληνικό πληθυσμό τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων.

Ἡ Ρωσία παράλληλα ἐπέτρεψε νά μπούν τουρκικά στρατεύματα στίς ἡγεμονίες καὶ μπῆκαν οἱ Τούρκοι ἀπό τρεῖς μεριές. Μέσα σέ λίγον καιρό δι τουρκικός στρατός κατάπνιξε τό κίνημα. Τόν ἀγώνα τελικά τόν ἔκρινε ἡ μάχη κοντά στό χωριό Δραγατσάνι. Οἱ Ἱερολοχίτες ἀγωνίστηκαν μέ δηρισμό καὶ θύμισαν στούς Ἐλληνες τά κατορθώματα τοῦ Ἱεροῦ Λόχου τῶν Θηβαίων. Μά οἱ νεαροί Ἱερολοχίτες ἦταν ἀπειροὶ ἀπό πόλεμο καὶ κατασφάχτηκαν ἀπό τούς Τούρκους σπαχῆδες (= ἵππεῖς). Πάνω ἀπό 200 ἔπεσαν στή μάχη, 37 αἰχμαλωτίστηκαν καὶ σώθηκαν συνολικά 136 (7 Ἰουνίου). Ἀλλά ἡ νεώτερη Ἐλλάδα τίμησε αὐτούς τούς ἥρωες τῆς ἐλευθερίας,

Χάρτης τῆς ἐπαναστάσεως στίς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες.

Ο Γεωργάκης Όλυμπιος.

γρήγορα τά ίπολείμματα του στρατού του μέ τη βοήθεια τῶν ντόπιων. Μά οι γενναῖοι διπλαρχηγοί **Άθανάσιος Καρπενησώτης**, **Γεωργάκης Όλυμπιος** και **Γιάννης Φαρμάκης** ἔδωσαν ήρωικό τέλος στά δράμα τῶν ἡγεμονιῶν. Ο πρῶτος ἔπεισε ήρωικά στή μάχη τοῦ Σκουλενίου, ἐνδο οἱ δύο ἄλλοι, προσπαθώντας νά ἀνοίξουν δρόμο πρός τά ρωσικά σύνορα, περιπλανήθηκαν στά Τρανσυλβανικά δρη, προδόθηκαν ἀπό τούς κατοίκους και κλείστηκαν στό **Μοναστήρι τοῦ Σέκκου** μέ 350 ἄντρες. Τελικά, ὑστερα ἀπό πεισματική ἅμυνα δ' Όλυμπιος ἀνατίναξε τό καμπαναριό, δην είχε καταφύγει μέ λίγους διπλούς του και βρῆκε δοξασμένο θάνατο. Ο Φαρμάκης δημος παραδόθηκε και τόν ἔστειλαν στήν Κωνσταντινούπολη, δην τόν ἀποκεφάλισαν. Ετσι ἀπότυχε ἡ ἐπανάσταση στίς ἡγεμονίες και ἀπό τότε δ' Σουλτάνος δέ διόρισε πιά σ' αὐτές "Ελληνες ἡγεμόνες. Ο "Ελληνισμός ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη δέχτηκε τό κίνημα τῶν ἡγεμονιῶν μέ μεγάλη συγκίνηση, ἐνδο ἡ φήμη γιά μεγάλα κατορθώματα τοῦ "Υψηλάντη και τοῦ στρατοῦ του ἐπιτάχυνε τήν ἔκρηξη τῆς "Επαναστάσεως στήν κυρίως "Ελλάδα.

Η Πελοπόννησος στίς παραμονές τῆς Επαναστάσεως

Τό Διβάνι και οι διπλωμάτες τῆς Εύρωπης ἔδωσαν μεγάλη σημασία στίς ταρα-

στήνοντας πρός τιμή τους ἵνα μνημεῖο στό πεδίο τοῦ "Αρη στήν Αθήνα. "Υπάρχει κι ἄλλο μνημεῖο γιά τούς "Ιερολοχίτες στό Δραγατσάνι, πού στήθηκε στά 1885 μέ συνδρομές τῶν Ἑλληνικῶν παροικιῶν τῆς Ρουμανίας¹. Μά τό πιό διμορφο μνημεῖο γιά τούς "Ιερολοχίτες τό ἔστησε μέ τήν ἀθάνατη ὁδή του «εἰς "Ιερόν Λόχον» δ' Ζακυνθηνός ποιητής "Ανδρέας Κάλβος.

Ο "Υψηλάντης ὑποχώρησε πρός τά αὐστριακά σύνορα, τά πέρασε και παραδόθηκε στίς αὐστριακές ἀρχές. Αὐτές, τόν φυλάκισαν στό φρούριο Μπουγκάτς, δην ἔμεινε ἔξι χρόνια, και τόν ἀποφυλάκισαν μόνο μέ τή μεσολάβηση τοῦ τσάρου Νικολάου τοῦ Α'. Στά 1828 πέθανε στή Βιέννη ἀπό ἀρρώστια τῆς καρδιᾶς σέ ἡλικία 36 χρονῶν. "Υστερα ἀπό τή φυγή τοῦ "Υψηλάντη οι Τούρκοι ἐξαφάνισαν

γρήγορα τά ίπολείμματα τοῦ στρατοῦ του μέ τη βοήθεια τῶν ντόπιων. Μά οι γενναῖοι διπλαρχηγοί **Άθανάσιος Καρπενησώτης**, **Γεωργάκης Όλυμπιος** και **Γιάννης Φαρμάκης** ἔδωσαν ήρωικό τέλος στά δράμα τῶν ἡγεμονιῶν. Ο πρῶτος ἔπεισε ήρωικά στή μάχη τοῦ Σκουλενίου, ἐνδο οἱ δύο ἄλλοι, προσπαθώντας νά ἀνοίξουν δρόμο πρός τά ρωσικά σύνορα, περιπλανήθηκαν στά Τρανσυλβανικά δρη, προδόθηκαν ἀπό τούς κατοίκους και κλείστηκαν στό **Μοναστήρι τοῦ Σέκκου** μέ 350 ἄντρες. Τελικά, ὑστερα ἀπό πεισματική ἅμυνα δ' Όλυμπιος ἀνατίναξε τό καμπαναριό, είχε καταφύγει μέ λίγους διπλούς του και βρῆκε δοξασμένο θάνατο. Ο Φαρμάκης δημος παραδόθηκε και τόν ἔστειλαν στήν Κωνσταντινούπολη, δην τόν ἀποκεφάλισαν. Ετσι ἀπότυχε ἡ ἐπανάσταση στίς ἡγεμονίες και ἀπό τότε δ' Σουλτάνος δέ διόρισε πιά σ' αὐτές "Ελληνες ἡγεμόνες. Ο "Ελληνισμός ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη δέχτηκε τό κίνημα τῶν ἡγεμονιῶν μέ μεγάλη συγκίνηση, ἐνδο ἡ φήμη γιά μεγάλα κατορθώματα τοῦ "Υψηλάντη και τοῦ στρατοῦ του ἐπιτάχυνε τήν ἔκρηξη τῆς "Επαναστάσεως στήν κυρίως "Ελλάδα.

1. Γ. Σακκᾶ, "Ο Ίερός Λόχος," Αθήνα 1973, σ. 238.

χές τῆς Μολδοβλαχίας, γιατί φοβόνταν ρωσική ἐπέμβαση.¹ Άλλα δέν μπορούσαν νά φανταστοῦν δτι ἄλλο κίνημα πιό σοβαρό θά συγκλόνιζε τή νότια ἄκρη τῆς χερ-σονήσου τοῦ Αἶμου.

Τούτερα ἀπό ἔνα μήνα, ἀπό τότε πού δ 'Υψηλάντης πέρασε τόν Προύθο, ξεση-κώθηκε ἡ Πελοπόννησος, πού ἦταν ἡ φυσική ἀφετηρία τοῦ ἑθνικοῦ κινήματος στήν Ἑλλάδα. Χωρισμένη καθώς είναι ἀπό τή Στερεά, είχε ὡς προπύργιο ἀπό τή μιά τό δυσκολοδιάβατο ὅγκο τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδας, ἐνώ ἀπό τήν ἄλλη τά ναυ-τικά νησιά "Υδρα, Σπέτσες κ.τ.λ. και τήν Κρήτη. Τά βουνά της και ἡ ἀνώμαλη διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους της τήν ἔκαναν ἀκρόπολη δυσκολοκυρίευτη, κατάλληλη γιά ἄμυνα. Στίς παραμονές τῆς ἐπαναστάσεως ἦταν ἔνα ἀπό τά πιό ἀναπτυγμένα διαμερίσματα τῆς χώρας μέ χριστιανικό πλήθυσμό πιό πολυάριθμο, πιό πλούσιο και πιό ἐμπορικό σέ σύγκριση μέ ἐκεῖνον τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας.

Ο διοικητής τῆς Πελοποννήσου, πού ὀνομαζόταν **Μόρα-βαλεσί** (= νομάρχης τοῦ Μοριᾶ), είχε ἔδρα τήν Τριπολιτσά, πού οἱ ἀρχιερεῖς και οἱ προύχοντες συγ-κεντρώνονταν δύο φορές τό χρόνο, γιά νά συσκεφτοῦν μαζί μέ τό διοικητή γιά τά κοινά θέματα. Οι Πελοποννήσιοι είχαν ἀντιπροσώπους στήν Κωνσταντινούπολη, πού ἐπέβλεπαν τίς πράξεις τοῦ διοικητή και ἔκαναν καταγγελία γιά τυχόν παραβά-τεις του στό Διβάνι. Γενικά ἡ τουρκική ἔξουσία στήν Πελοπόννησο ἦταν περισσό-τερο χαλαρή παρά καταπιεστική.

Στή νότια ἄκρη τῆς χερσονήσου δ μικρός λαός τῆς **Μάνης** είχε διατηρήσει τήν ἀνεξαρτησία του και τό φιλοπόλεμο πνεῦμα του, ἐνώ ἡ Πάτρα ἦταν πάρα πολύ ἀναπτυγμένη. Ξεπερνούσε ἀυτή κάθε ἄλλη πόλη τῆς χερσονήσου ἔξαιτίας τοῦ ἐμ-πορίου τῆς σταφίδας και τῆς προόδου, πού χάρισε στούς κατοίκους τῆς ἡ ἐπικοι-νωνία μέ τούς Εὐρωπαίους. Γι' αὐτό, ἐνώ οἱ "Ἐλλήνες ἔστρεφαν τά βλέμματά τους πρός τή Μάνη, γιατί ἀπό ἐκεὶ περίμεναν νά ἀρχίσει δ ἀγώνας, συνάμα δύμας κοίτα-ζαν και τούς προύχοντες τῆς Ἀχαΐας, πού ἦταν περισσότερο πολιτικοί. Στίς παρα-μονές τῆς ἐπαναστάσεως είχαν μεγάλο κύρος τρεῖς σπουδαῖοι προύχοντες τῆς Ἀχαΐας. Αὐτοὶ ἦταν δ ἀρχιεπίσκοπος **Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός**, δ προεστός τῶν Καλαβρύτων **Ἀντρέας Ζαΐμης** και δ προεστός τοῦ Αίγιου **Ἀντρέας Λόντος**, πού ἦταν μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας και πολύ φίλοι μεταξύ τους.

Ο ἀγώνας τοῦ Ἀλήπασα και ἡ Πύλη - Οι Σουλιώτες

Στήν "Ηπειρο συνεχίζόταν ἡ πάλη ἀνάμεσα στόν Ἀλή και τά στρατεύματα τοῦ Σουλτάνου. Ή κυβέρνηση στήν Κωνσταντινούπολη σκέφτηκε τότε τούς παλιούς ἔχθρούς τοῦ βεζίρη τῶν Ιωαννίνων και ἔδωσε διαταγή στόν ἀρχηγό τοῦ σουλτανι-κοῦ στρατοῦ νά τούς καλέσει ἐναντίον τοῦ Ἀλή. Οι ἔξοριστοι, πού ἐπί δεκαεπτά χρόνια ἔτρωγαν τό ψωμί τῆς ἔξοριάς στά Ἐπτάνησα, κοιτάζοντας ἀπό μακριά μέ ματωμένη καρδιά τά βουνά τῆς πατρίδας τους, πέρασαν τό στενό ἀνάμεσα ἀπό τήν Κέρκυρα και τήν "Ηπειρο και παρουσιάστηκαν στό στρατόπεδο τῶν Τούρκων μπροστά στά Γιάννενα. Μά τό ἔνστικτό τους τούς δδήγησε νά καταλάβουν πώς δέν τούς συνέφερε νά ἔξοντωθεῖ ἐντελῶς δ ἔνας ἀπό τούς ἀντιπάλους. Γι' αὐτό συνεν-

νοήθηκαν μέ τόν 'Αλή καί δ' ἀρχηγός τους Μάρκος Μπότσαρης πέρασε νύχτα τή λίμνη καί συναντήθηκε μέ τόν 'Αλή. 'Εκεῖνος τόν ἀγκάλιασε μέ δάκρυα καί τούς ὑποσχέθηκε πώς θά ἐπιτρέψει τούς Σουλιώτες νά γυρίσουν στούς δοξασμένους βράχους τους. 'Ετσι στίς 6 Δεκεμβρίου τού 1820 οι Σουλιώτες, τριακόσιοι πολεμιστές, ἄφησαν τό τουρκικό στρατόπεδο καί, ἀφοῦ ἀπόκρουσαν τίς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, ἀπόκτησαν πάλι τήν παλιά τους πατρίδα.

'Ο Χουρσίτ καί δ' Παπαφλέσσας

'Η Πύλη ὑποψιάστηκε αὐτά πού συνέβαιναν στήν Πελοπόννησο καί διόρισε ως Μόρα-βαλεσί τόν πρώην μεγάλο βεζίρη Χουρσίτ. Αὐτός, πού ἦταν ἔνας ἄντρας ἐπιβλητικός καί μεγαλοπρεπής, ἔφτασε στήν Πελοπόννησο κατά τό Νοέμβριο τού 1820 μέ πολυτελή ἀκολουθία καί πολυάριθμο χαρέμι. Ὁ ἐρχομός του αὐτός φόβισε καί ἀνησύχησε τούς 'Ελληνες. Μά δ' Χουρσίτ δέν ἔδωσε σημασία στίς φῆμες, πού κυκλοφορούσαν, καί ὑστερά ἀπό λίγες ἔβδομαδες ξεκίνησε γιά τήν "Ηπειρο, γιά νά ἀναλάβει τήν ἀρχηγία τού στρατού, πού πολεμοῦσε ἐναντίον τού 'Αλή." 'Ετσι ἡ ἔξουσία στήν Τρίπολη ἔμεινε στά χέρια τού Καϊμακάμη (= ὑποδιοικητή) καί οι 'Ελληνες ἔνιωσαν μεγάλη ἀνακούφιση. Οι Τούρκοι δέν κατάλαβαν πόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἐπαναστατική κίνηση τῶν ραγιάδων καί γι' αὐτό δέν ἔδωσαν μεγάλη σημασία στήν ἐπαναστατική ἀναταραχή πού ἀρχιζε νά διαφαίνεται. 'Ετσι οι δύο Μόρα-βαλῆδες, πού μέσα σέ σύντομο χρονικό διάστημα διαδέχτηκαν δ' ἔνας τόν ἄλλο καί ἔφυγαν, ἄφησαν στήν Τρίπολη, σάν νά ἦταν ἀσφαλής τόπος, τούς θησαυρούς καί τά χαρέμια τους. Τό μόνο πού ἔκαμαν ἦταν νά ἔνισχύσουν τήν φρουρά τής πόλεως μέχιλιους ἄντρες, γιά νά φυλάξουν αὐτά τά ἀγαθά.

Στά τέλη τού 1820 ἔφτασε στήν Πελοπόννησο ως ἀντιπρόσωπος τού 'Υψηλάντη δ' ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαῖος, δ' γνωστός μέ τό δνομα Παπαφλέσσας. ἔνας δραστήριος καί δρμητικός ἀπόστολος τής Φιλικῆς 'Εταιρείας, πού ἔφερνε λίγη μπαρούτη καί λίγα πολεμοφόδια, ἀλλά πολλές ὑποσχέσεις. Οι ἀρχιερεῖς καί οι πρόκριτοι, πού ἤζεραν καλύτερα τά πράγματα, δέν πίστευαν στίς ὑποσχέσεις του Παπαφλέσσα. Μάλιστα ἔκαμαν μιά μυστική συνεδρίαση στό μοναστήρι τού 'Αγιου Γεωργίου κοντά στό Αἴγιο καί ἔκει, ἀφοῦ ἀκουσαν τό Δικαῖο, τόν συμβούλεψαν νά μή διαδίνει πράγματα ἀβάσιμα. 'Άλλα ἔκεινος διακήρυξε δτί ή τελευταία προθε-

'Ο Χουρσίτ-πασάς.

σμία, γιά νά ξεσπάσει ή έπανάσταση, ήταν ή 25η Μαρτίου. Τότε οι πρόκριτοι τόν
ἀπειλήσαν, ἀλλά οἱ προτάσεις τοῦ Δικαίου ἔβρισκαν πρόθυμη ὑποδοχή στό λαό καὶ
ἔτσι ήμέρα μέ τὴν ήμέρα ώριμαζε ή ίδέα τοῦ κινήματος.

Τό ξέσπασμα τῆς Ἐπαναστάσεως

Οἱ ντόπιοι Τούρκοι τῆς Πελοποννήσου ἄρχισαν νά ἀνησυχοῦν βλέποντας μιά
ἀσυνήθιστη κίνηση. Προτάντων τούς τάραξε ή εἰδηση διτί ἔφασε στή Μάνη ὁ
περιβόητος Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, πού ήταν ἔξοριστος καὶ ή τουρκική ἔξουσία
τόν κυνηγοῦσε, γιά νά τόν σκοτώσει. Ο Καιμακάμης κάλεσε τούς προκρίτους τῆς
Ἀχαΐας στήν Τριπολίτσα γιά σύσκεψη, ἀλλά αὐτοί δέν πήγαν, γιατί φοβήθηκαν
μῆπως τούς στήσει παγίδα. "Ἔτσι ἔμειναν ἀκάλυπτοι καὶ σκέφτηκαν νά βιαστοῦν νά
κάμουν τό κίνημα. Γι' αὐτό ὁ τολμηρός κλέφτης Νικόλαος Σολιώτης μέ τήν παρα-
κίνηση τοῦ Παπαφλέσσα σκότωσε σέ ἐνέδρα (14 Μαρτίου) στίς Πόρτες τοῦ Ἀγρι-
διοῦ τούς ταχυδρόμους, πού μετέφεραν ἐπιστολές τοῦ Καιμακάμη Σελίχ στόν
Χουρσίτ στά Γιάννενα. Κατόπιν μέ τήν εὐχή τοῦ γέρου προκρίτου τῶν Καλαβρύ-
των, τοῦ Ἀσημάκη Ζαΐμη, οι κλέφτες Χονδρογιάννης καὶ Πετσιώτης, πού βρίσκον-
ταν στήν ύπηρεσία του, ἔκαμαν ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ σπαχῆ Σειδῆ Λαλιώτη (ἀπό
τό περίφημο τουρκοαρβανίτικο χωριό Λάλα τῆς Πελοποννήσου), πού μαζί μέ τόν
τραπεζίτη Ταμπακόπουλο μετέφερε χρήματα τοῦ δημοσίου ἀπό τά Καλάβρυτα στήν
Τρίπολη (16 ή 18 Μαρτίου).

Ο ἐπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός
(1771-1826).

Μερικές τέτοιες ἀπόπειρες ἀπέτυχαν, ἀλλά πάντως κατατάραξαν τούς Τούρκους καὶ ἔ-
δωσαν θάρρος στούς Ἑλληνες. Ξαφνικά ξέ-
σπασε η ὡς τή στιγμή ἐκείνη συγκρατημένη
ὅρμη καὶ στίς 21 Μαρτίου δῆλος ὁ χριστιανι-
κός πληθυσμός τῆς χερσονήσου ξεστκώθηκε
ὅπλισμένος καὶ ἔπεσε μέ πάθος, πού ἀπό αἰώ-
νες συγκρατούντων, πάνω στούς μωαμεθανούς,
σάν νά ἦθελε μέσα σέ μία μέρα νά ἐδικηθεῖ
βάσανα αἰώνων. Τό σύνθημα ήταν: Τούρκος μή
μείνει στό Μοριά μήτε στόν κόσμον δῆλον.

Τότε τά γεγονότα ἔξελιχτηκαν μέ ταχύ-
τητα. Η πρώτη σοβαρή πολεμική ἐπιχείρηση
ἔγινε στά Καλάβρυτα (21 Μαρτίου) καὶ
οὔτερα ἀπό πέντε μέρες ἀντίσταση ἀναγκά-
στηκαν οἱ Τούρκοι τῶν Καλαβρύτων νά
παραδοθοῦν. Πάντως τό Αἴγιο διεκδικεῖ τήν
τιμή διτί εἰναι ή πρώτη πόλη τῆς Πελοποννή-
σου, πού ἀπόκτησε τήν ἐλευθερία τῆς καὶ θά
ἀπελευθερώθηκε τό ἀργότερο ως τίς 23 Μαρ-

τίου. Στις 23 Μαρτίου ό μπέης τής Μάνης Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης και ό Κολοκοτρώνης μέ τούς Μανιάτες μπήκαν θριαμβευτικά στήν Καλαμάτα. Έπισης στις 25 Μαρτίου μπήκαν στήν Πάτρα οι πρόκριτοι τής Αχαΐας Αντρέας Λόντος, Αντρέας Ζαΐμης, ό Μπενιζέλος Ρούφος, δι Παλαιών Πατρών Γερμανός και δι Κερνίκης Προκόπιος. Ο Γερμανός στήν Πλατεία τοῦ Αγίου Γεωργίου έστησε ένα μεγάλο ξύλινο σταυρό, πάνω στόν διποίο δρκίστηκαν δλοι οι άγωνιστές, φωνάζοντας Έλευθερία ή θάνατος. Ήδη διμος ἀπό τά χαράματα τῆς 24ης ἄρχισαν νά μπαίνουν στήν πόλη πολλοί "Ελλήνες μέ επικεφαλῆς τούς πρόκριτους τῆς πόλης Ιωάννη Παπαδιαμαντόπουλο και Νικόλαο Λόντο.

Τότε ἄρχισαν δλοι οι Τούρκοι νά φεύγουν στά πιο ἀσφαλισμένα μέρη και δσοι κατοικούσαν στήν υπαίθριο και σέ ἀνοχύρωτες πόλεις ζήτησαν καταφύγιο στά φρούρια. Τούς κυρίεψε πανικός, δταν διαδόθηκε ή φήμη δτι ἔρχεται ειρωπαϊκός στρατός, γιά νά βοηθήσει τούς ραγιάδες. Οι πυροβολισμοί τῶν Ελλήνων και οι φωνές Μοσκοβία και Φραγκιά τούς ἔτρεπαν σέ φυγή. Μεγάλες συνοδείες ἀπό Μωαμεθανούς προχωροῦσαν κυρίως στήν Τρίπολη, στό κεντρικό φρούριο τῆς Πελοποννήσου, ἐνώ στό δρόμο τούς χτυποῦσαν και τούς ρήμαζαν οι "Ελλήνες.

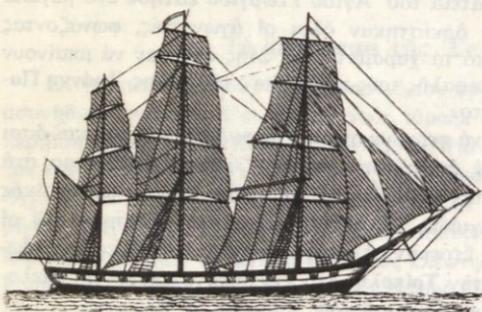
Η ἐπανάσταση τῶν νησιῶν

Οι ἀγῶνες τῶν Ελλήνων στή στεριά δέ θά μποροῦσαν νά πετύχουν χωρίς τή συνεγασία τοῦ ναυτικοῦ, πού θά ἐμπόδιζε τούς Τούρκους νά μεταφέρουν μέ πλοια στρατό ἀπό τή Μ. Ασία. Γι' αύτό ή συμμετοχή τῶν νησιῶν στήν ἐπανάσταση ἤταν πολύ σπουδαία βοήθεια γι' αύτήν.

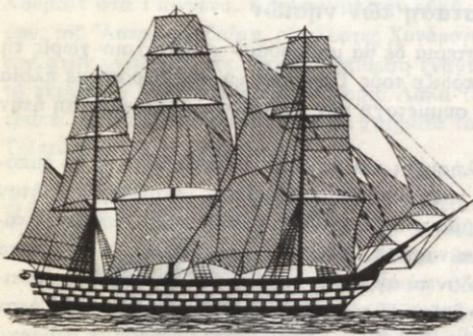
Οι νησιώτες ἤταν ἀνθρώποι φιλήσυχοι και μέ ζῆλο ἀσχολοῦνταν μέ τό ἐμπόριο, ἀλλά οι περιστάσεις ἐπρόκειτο τούς φιλήσυχους ἐκείνους νησιώτες, πού ἤταν στραμμένοι στό ἐμπόριο, νά τούς κάμουν θαλασσινούς ἥρωες. Στόν ἀγώνα πρωτοστάτησαν τά τρία νησιά, τά λεγόμενα ναυτικά, Υδρα, Σπέτσες, Ψαρά. Τά ἀσήμαντα ἐκείνα νησάκια, πού οι ἀρχαῖοι σχεδόν τά ἀγνοοῦν, κατά τό ΙΖ' αιώνα μέ τή ναυτιλία και τό ἐμπόριο είχαν γίνει σπουδαῖα. Η τουρκική ἔξουσία πάνω σ' αύτά ἤταν μιά ἐλαφριά ἐπικυριαρχία. Υπάγονταν ἀπευθείας στόν Καπετάν Πασά (= ναύαρχο τοῦ τουρκικοῦ ναυτικοῦ), πλήρωναν ἐτήσιο φόρο και κάθε χρόνο ἔστελναν κάμποσους ναύτες στήν ύπηρεσία τοῦ σουλτανικοῦ ναυτικοῦ. Ως πρός τά ἄλλα ἤταν αὐτόνομα και αὐτοδιοίκητα, γιατί δέν είχαν οὔτε Τούρκους κατοίκους οὔτε Τούρκο διοικητή. Κυβερνιόνταν μέ διλιγαρχικό σύστημα ἀπό τήν τάξη τῶν πλούσιων ναυτικῶν, πού τούς διόμαζαν νοικοκυραίους.

Ἐπειδή οι συνθῆκες, πού ἐπικρατοῦσαν τότε στά θαλασσινά ταξίδια και κυρίως δι ἀγγλικός και δι ναπολεόντειος ἀποκλεισμός, τά ἐκαναν κουραστικά και ἐπικίνδυνα, γι' αύτό οι νοικοκυραίοι μεταβίβασαν στούς ναυτικούς τῶν πλοίων τους μερικά δικαιώματα και ἔτσι δλοι τους ἀπό τόν πλοιαρχο ώς τό ναυτόπουλο είχαν μερίδιο στό κέρδος. Ἐκτός διμος ἀπό τά τρία αύτά νησιά ναυτικό είχαν και η Κάσος, η Μύκονος και τό Γαλαξίδι, στόν Κορινθιακό κόλπο. Υπολογίζουν δτι ή Ελλάδα είχε γύρω στά 500 πλοια μέ χωρητικότήτα 130 χιλιάδες τόνους, 15.000 ναύτες και 5.000 κανόνια.

ΤΥΠΟΙ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΠΛΟΙΩΝ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Φρεγάτα (= τρικάταρτο πολεμικό καράβι).

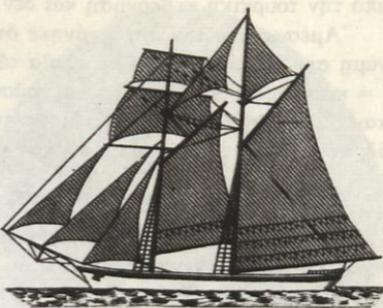
Τρίκροτο (= καράβι με τρεις σειρές κουπιά).

Από τήν άρχη τής έπαναστάσεως οι Πελοποννήσιοι μέ γράμματα καὶ μέ ἀγγελιοφόρους διηγοῦνταν ἐπιδεικτικά στοὺς νησιῶτες τὰ κατορθώματά τους καὶ προσπαθοῦσαν νά τούς πείσουν κι αὐτούς νά βοηθήσουν στὸν ἄγωνα. "Ἐνα γράμμα πρὸς τοὺς Σπετσιῶτες ἔλεγε: «... ἂν δὲν ταχύνετε τὸν ἐρχομό σας καὶ πηγαίνετε τὸ πράγμα εἰς μάκρος, ἡμιτορεῖ νά μᾶς λείψει καὶ ἡμᾶς τὸ θάρρος καὶ πλέον νεκρώνετε τὸ πράγμα καὶ φαίνεται δτὶ εἰσθε οἱ αἴτιοι τῆς καταστροφῆς ὅλου τοῦ γένους καὶ δψεσθε».

Πρῶτα ἀπό τὰ νησιά ξεσηκώθηκαν οἱ Σπέτσες ἐπίσημα στὶς 3 Ἀπριλίου, τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων. Στόλισαν τὰ πλοῖα τοὺς μέ τῇ σημαίᾳ τῆς ἐλευθερίας, πού είχε χρῆμα γαλάζιο μέ κόκκινο ἀπό γύρω γύρω καὶ ἔνα μισοφέγγαρο νά κοιτάζει πρὸς τὰ κάτω κι ἀπό πάνω τον τὸ σταυρό. Δεξιά καὶ ἀριστερά ἀπό τὸ σταυρό ἦταν χαραγμένες οἱ λέξεις ἐλευθερία ἡ θάνατος. "Υστερα ἀμέσως οἱ Σπετσιῶτες δηλισαν 53 πλοῖα. Ἀνάμεσα στοὺς πρώτους ἡ χήρα Σπετσιώτισσα Μπουμπουλίνα

Μπρίκι (= δικάταρτο καράβι με τετραγωνικά πανιά).

Γολέτα (= έλαφρό δικάταρτο καράβι με μικρή χωρητικότητα).

ξέπλισε μέδικά τους ξεοδα ἕνα μικρό στόλο, ἐπιβιβάστηκε καὶ ή ἴδια σ' αὐτὸν καὶ ἀπόκλεισε τὸν κόλπο τοῦ Ναυπλίου. Τότε οἱ Πελοποννήσιοι ἔγραψαν μὲν ἀνακούφιση: «Δῶξα εἰς ὑμᾶς ἀδελφοί, διτὶ ἡγέρθητε πρῶτοι. Πρῶτοι κατὰ τὴν προσβολὴν τοῦ ἐχθροῦ, πρῶτοι ἐν τῇ ιστορίᾳ, πρῶτοι ἐν τῇ ἀθανασίᾳ».

Ἐξάλλου τὰ Ψαρά ἀπό καιρό πιά ποθούσαν πολὺ νά πάρουν μέρος στὸν ἄγώνα, μολονότι ἡταν σέ περισσότερο ἐπικίνδυνη θέση, γιατὶ βρίσκονταν πιό κοντά στή μικρασιατική παραλία. Ὄταν λοιπόν στίς 10 Ἀπριλίου, τὴν Κυριακή τοῦ Πάσχα, φάνηκε μπροστά στὸ νησὶ ἕνα σπετσιώτικο καράβι, πού ἔφερνε τὴν εἰδηση τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ λαός ἐσκισε τὴν τούρκική σημαία καὶ στὸ χαιρετισμό τοῦ Πάσχα Χριστός ἀνέστη οἱ Ψαριανοὶ ἀπαντοῦσαν: Καὶ ή Ἐλλάς ἀνέστη. Καὶ ἀμέσως στὴν ἀρχή τοῦ ἄγώνα πρόσφεραν σπουδαία βοήθεια. Συνέλαβαν τέσσερα μεταγωγικά, πού θά μετακόμιζαν ἐνισχύσεις καὶ τρόφιμα στὸ Ναύπλιο, καὶ σέ λίγο ἔγιναν τὸ φόβητρο τῶν Τούρκων στά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας.

Ἡ Υδρα πάλι, τό πιό μεγάλο ἀπό τά τρια νησιά, ξεσηκώθηκε τελευταία, γιατὶ οἱ πλούσιοι νοικοκυραῖοι ἡταν διστακτικοί. Ἀλλά ὁ τολμηρὸς πλοίαρχος Ἀντώνιος Οἰκονόμου ξεσήκωσε τό λαό καὶ παρακίνησε τούς ναῦτες νά ὀπλίσουν τά πλοῖα, πού βρίσκονταν στό λιμάνι. Τότε οἱ πρόκριτοι ἀναγκάστηκαν νά προσχωρήσουν.

Οἱ ὑπόλοιπες Κυκλαδες μιμήθηκαν τό παράδειγμα τῶν τριῶν νησιῶν καὶ τὴν Κυριακή τοῦ Θωμᾶ ἐπαναστάτησε ἡ Σάμος. Βρισκόταν σέ ἀναστάτωση ἡ Ρόδος, καθὼς καὶ ἡ Κύπρος, μολονότι εἶχαν πολλούς μωαμεθανούς κατοίκους. Δέν ἅργησε νά ξεσηκωθεῖ καὶ η Κρήτη (1821), ἀν καὶ εἶχε ἐλάχιστα πολεμικά μέσα καὶ οἱ ντόπιοι μωαμεθανοί διακρίνονταν γιά τὴν ἀγριότητά τους.

Ἐτσι λοιπόν τά περισσότερα νησιά τοῦ Αἰγαίου προσχώρησαν στὴν ἐπανάσταση. Οἱ νησιῶτες καθιέρωσαν σύστημα καταδρομῶν καὶ κανόνισαν τή διανομή. Ὁρισαν δηλαδή ἕνα μέρος ἀπό τά λάφυρά τους νά τά καταθέτουν στό κοινό ταμείο. Στά πλοῖα τῶν οὐδετέρων ἐπρεπε νά δείχνουν σεβασμό, «ὅταν δέν ἡταν ναυλωμένα

άπό τήν τουρκική κυβέρνηση καί δέν έφερναν πολεμοφόδια καί στρατεύματα».

Άμεσως άπό τήν άρχη φάνηκε ότι οι "Ελληνες είχαν άξιόλογη μαχητική δύναμη στήν θάλασσα, γιατί τά πλοϊα τῶν νησιών μεταβλήθηκαν σέ καταδρομικά (= καταδιωκτικά). "Έτσι κυριαρχοῦσαν στό Αιγαίο, μετάδιναν τήν έπανάσταση παντού καί ένθάρρυναν τούς διστακτικούς. Τό έλληνικό ναυτικό καταδίκασε σέ άδρανεια τήν ύπεροχή τῶν Τούρκων στόν έξοπλισμό.

"Η έπανάσταση στήν Στερεά Έλλάδα

Οι Στερεοελλαδίτες δύλαρχηγοί είχαν στραμμένα τά βλέμματά τους στήν πάλη γύρω άπό τά Γιάννενα άνάμεσα στόν 'Αλή καί τό σουλτανικό στρατό. Ο 'Αλής είχε καλέσει τούς "Ελληνες νά τόν βοηθήσουν έναντίον τοῦ Σουλτάνου. Άλλά οι "Ελληνες δύλαρχηγοί ήξεραν δτι αὐτός συγχρόνως είχε κάμει γνωστά τά σχέδια τῆς Φιλικῆς Έταιρείας στό Σουλτάνο καί τοῦ είχε υποσχεθεῖ πώς, ἀν τοῦ ἔδινε άμνηστία, θά κατάπνιγε μέσα σέ λίγες μέρες τήν έλληνική έπανάσταση. 'Εν τούτοις ή Στερεά Έλλάδα δέ θά μποροῦσε νά μείνει άπλος θεατής στά μεγάλα γεγονότα τῆς Πελοποννήσου καί νά μή συμμετέχει σ' αὐτό.

"Η έπανάσταση μεταδόθηκε άπό τήν Κόρινθο στήν άπεναντι παραλία τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ο άρματολός τῶν Σαλώνων **Πανουργιᾶς** ξεσήκωσε σέ έπανάσταση τά **Σάλωνα** (= "Άμφισσα), ἐνώ δ ξάδερφός του Γιάννης **Γκούρας**, πού ἐπρόκειτο νά γίνει ξακουστός άργότερα, ξεσήκωσε τούς **Ταλαξιδιώτες** πού άπό πολὺν καιρό άνυπομονοῦσαν νά έπαναστατήσουν. Ο Πανουργιᾶς πολιόρκησε τούς Τούρκους, πού είχαν ζητήσει προστασία στήν 'Ακρόπολη τῶν Σαλώνων. Τότε οι Γαλαξιδιώτες μέ προθυμία τράβηξαν στή στεριά τά τηλεβόλα τῶν πλοίων τους καί ἔτρεξαν νά τόν βοηθήσουν κι ἔτσι άνάγκασε τούς Τούρκους νά παραδοθοῦν τήν ήμέρα τοῦ Πάσχα (18 Απριλίου). Οι Τούρκοι προσκύνησαν τόν Πανουργιά ώς **ἀφέντη**.

"Η έπανάσταση υπέρεια άπό αὐτά άπλωθηκε σ' δλη τή **Φωκίδα** καί σέ λίγο έπαναστάτησε καί η **Βοιωτία**. Άπο ἐκεῖ δ 'Αθανάσιος Διάκος κατέλαβε τή **Λιβαδειά** καί άνάγκασε τούς Τούρκους καί τούς 'Αλβανούς, πού είχαν καταφύγει στό φρούριο, νά παραδοθοῦν. Άμεσως άπό τήν άρχη φάνηκε θερμός ίδεαλιστής καί πάνω άπό τά θλικά συμφέροντα. Συμφιλίωσε τούς προκρίτους τῆς πόλεως, πού φιλονικοῦσαν μεταξύ τους, καί κατάθεσε στά χέρια τοῦ προεστοῦ τά λάφυρα, γιά νά ἀγοράσουν μέ αὐτά τροφές καί πολεμοφόδια. Φρόντισε ἀκόμη νά διαδοθεῖ καί νά ἐνισχυθεῖ περισσότερο η έπανάσταση. Άλλα, ἐνώ οί διαδοί του υψώναν τή σημαία τῆς έπαναστάσεως, δ ίδιος κατευθύνθηκε μέ 600 ἄντρες στίς Θερμοπύλες, γιατί ψιθυρίζοταν πώς στό Ζητούνι (= Λαμία) συγκεντρώνοταν τουρκικός στρατός.

"Ο 'Αθανάσιος Διάκος (1788-1821) ήταν ένας γεροδεμένος καί δημοφρος γιός χωρικού καί καταγόταν άπό τή Μουσουνίτσα τῆς Παρνασσίδας. Η οίκογένειά του τόν προσόριζε γιά ιερωμένο καί παιδί ἀκόμη τόν είχε βάλει σέ μοναστήρι.

"Άλλά δ άέρας τῶν βουνῶν πάντοτε τόν μάγευε περισσότερο άπό τό εὐχολόγιο καί τίς λιτανείες». Κατόρθωσε νά ξεφύγει άπό τά νύχια κάποιου Τούρκου βοεβόδα, δ όποιος τόν κυνήγησε. Τότε αὐτός μπήκε στήν ύπηρεσία τοῦ 'Αλήπασα.

Κατά τόν πόλεμο ἐκείνου ἐναντίον τῆς Πύλης ἔγινε ὑπασπιστής τοῦ ἔακουστοῦ κλέφτη Ὁδυσσέα Ἀνδρούτσου καὶ πήρε διαταγὴν νά φυλάξει τοὺς δρόμους ἀνάμεσα στοὺς Δελφούς καὶ τὴν Ἀμφισσα. Ἀλλά δὲ Ὁδυσσέας, διαν πλησίασαν τὰ σουλτανικά στρατεύματα, ἔφυγε στὰ Ἐπτάνησα καὶ διάκος ἐμεινε ώς ἀπλὸς ἴδιώτης στή Λιβαδειά.

Λίγο ἀργότερα ἐπαναστάτησε ἡ Ἀττική, ἐνδοι οἱ ἀγρότες τῆς Πάρνηθας κυρίευσαν τὴν Ἀθήνα, πού τότε ἦταν μιά μικρὴ πόλη μέ 10.000 κατοίκους σέ 1235 σπίτια (28 Ἀπριλίου). Οἱ Τούρκοι μέ δυσκολία κατόρθωσαν νά κλειστοῦν μέσα στήν Ἀκρόπολη, δπου πολιορκήθηκαν ἀπό τοὺς χριστιανούς, πού ἔτρεξαν ἀπό τή γύρω περιοχὴ καὶ πού τοὺς ἐνίσχυσαν ἀρκετοί Αἰγινῆτες, Κεῖδοι καὶ Υδραιοί. Ἡρθαν καὶ λίγοι Κεφαλλονίτες μέ κανόνια καὶ ἔτσι δὲ ἀριθμός τῶν πολιορκητῶν ἔφτασε στίς 3 χιλιάδες. Ἀλλά οἱ κλεισμένοι, ἃν καὶ πολιορκοῦνταν στενά καὶ βασανίζονταν ἀπό τήν ἔλλειψη νεροῦ καὶ ἀπό τήν πείνα, ἀντιστάθηκαν ώς τόν Ἰούλιο, ὅποτε δὲ Ὁμέρ Βρυώνης ἔκεινώντας ἀπό τή Χαλκίδα κατόρθωσε νά διαλύσει τήν πολιορκία.

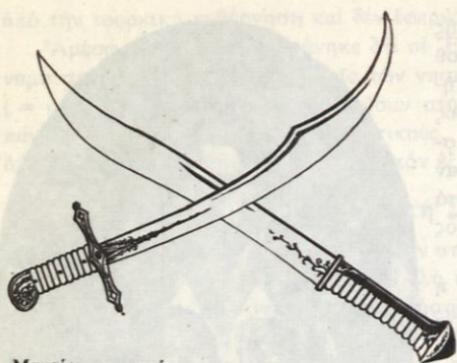
Ἡ ἔξαπλωση τῆς ἐπαναστάσεως σέ ἄλλες περιοχές

Στό μεταξύ δὲ ἐπανάσταση μεταδόθηκε στή Μαγνησία, δηλαδή στά πλούσια χωριά τοῦ Πηλίου, πού καλοπερνοῦνταν. Ὁ Ἀνθίμος Γαζῆς, δ γνωστός λεξικογράφος καὶ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ «Λόγιος Ἐρμῆς», ἔνας ἄντρας, πού μέ πολλούς καὶ διάφορους τρόπους ὑπηρέτησε τήν ἔθνική ὑπόθεση, ἔσπήκωσε τούς κατοίκους τοῦ Πηλίου (7 Μαΐου). Οἱ ἐπαναστάτες πολιόρκησαν τό Βόλο καὶ τούς πύργους τοῦ Βελεστίνου καὶ συγκρότησαν καὶ τοπική διοίκηση, πού δὲ Γαζῆς τήν ὀνόμασε μέ φραστη πομπώδῃ Βουλή τῆς Θετταλομαγνησίας. Ἀλλά δὲ πασάς τῆς Λάρισας Μαχμούτ Δράμαλης ἐμφανίστηκε μέ πολυνάριθμο στρατό καὶ ἔπνιξε ἐντελῶς τήν ἐπανάσταση.

Σχεδόν ταυτόχρονα τά ὑδραίκα πλοῖα μετάδωσαν τήν ἐπανάσταση στήν Εὖβοια. Ἡ ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Χαλκίδας ἀπότυχε, ἀλλά δὲ ἐπανάσταση διατηρήθηκε στήν ὑπαίθρῳ, ἐνδο ή Χαλκίδα καὶ ή Κάρυυστος ἐμειναν τά κέντρα τῆς τουρκικῆς ἀντιστάσεως. Ἔτσι ὑστερα ἀπό τήν προσχώρηση τῆς Εὗβοιας στήν ἐπανάσταση δόλοκληρη δὲ Ἀνατολική Ἐλλάδα είχε ἐπαναστατήσει ἐντελῶς.

Ο Ἀθανάσιος Διάκος.

Μαχαίρι – γιαταγάνι.

χές Μαρτίου προσέβαλε αυτούς πού μετέφεραν τόν επήσιο φόρο, καθώς πήγαιναν από τό Μεσολόγγι στή Ναύπακτο. Τέλος, δαν κατά τά μέσα τοῦ Μάγη ἐμφανίστηκαν στόν κόλπο τῆς Πάτρας ὑδραίκο πλοῖα, τό Μεσολόγγι καὶ τό Αίτωλικό σήκωσαν τή σημαία τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ Τούρκοι κάτοικοι τότε ἀποσύρθηκαν βορειότερα στό Βραχώρι (Αγρίνιο). Σέ λίγο ὀλόκληρη ή Αίτωλοακαρνανία, ή Ναύπακτος, ή Εὐρυτανία καὶ τά Ἀγραφα ἐπαναστάτησαν. Ἡ θέση τῶν ἐπαναστατῶν ἐνισχύθηκε, γιατί ὑστερα ἀπό λίγο κατέλαβαν τό Βραχώρι καὶ κυριάρχησαν στό Μακρυνόρος, δηλαδή στήν όροσειρά ἀνάμεσα στόν κόλπο τῆς Ἀρτας καὶ τόν Ἀχελώο, πού ἀποτελοῦσε τό κλειδί τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας γιά τά τουρκικά στρατεύματα τῆς Ἡπείρου.

II. Η ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ

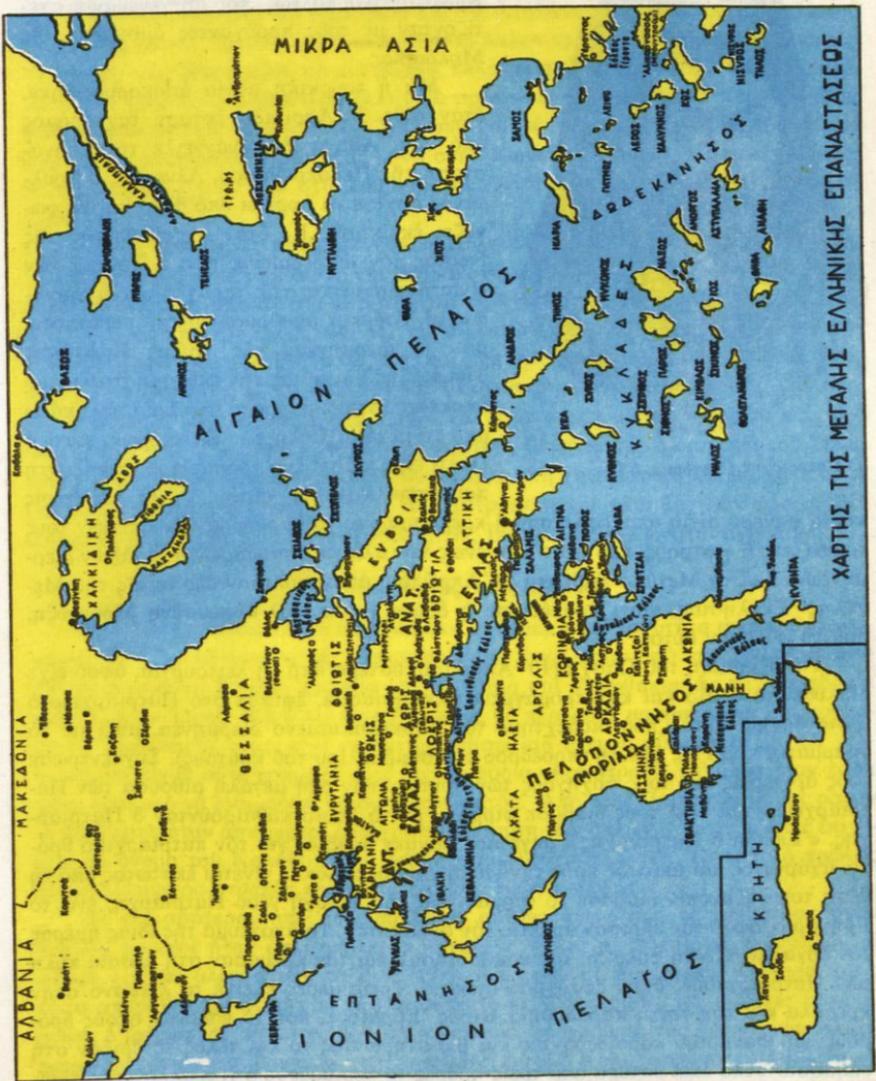
Βίαιες πράξεις τῶν Τούρκων

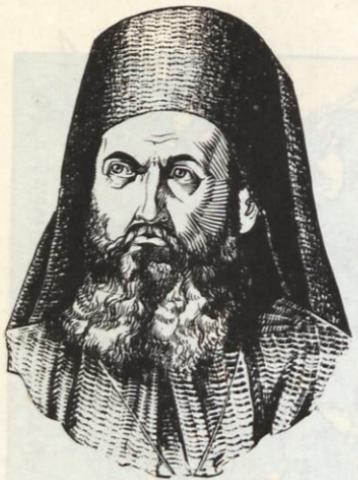
‘Ο σουλτάνος Μαχμούτ ὁ Β’ (1808 – 1839) ἀπάντησε στήν ἐπανάσταση τῶν Ἐλλήνων μέ τή σύνθησιμένη τουρκική μέθοδο, δηλαδή μέ μαζικές σφαγές, γιά νά τρομοκρατήσει τούς ‘Ελλήνες καὶ ἔτσι νά προλάβει τήν παραπέρα ἔξαπλωση τοῦ κινήματος. Ἡ Πύλη κάτι είχε ὑποψιαστεῖ ἀπό τίς ἐνέργειες τῆς Φιλικῆς Εταιρείας καὶ ἔκαμε μερικές συλλήψεις, ἔρευνες σέ σπίτια καὶ κάποιες σποραδικές θανατώσεις. Κι δαν ἔφτασε ή εἰδηση δτί ἐπαναστάτησε δτί ‘Ψηφηλάντης, προσπάθησε μέ κάθε τρόπο νά ξυπνήσει τό μωαμεθανικό λαό καὶ νά τοῦ δεῖξει τόν κίνδυνο, πού δημιουργοῦσε στή Μεγάλη Αὐτοκρατορία ή ἐπανάσταση τῶν ἀπίστων.

Στίς 9 Μαρτίου δ Σουλτάνος ζήτησε μέ φιρμάνι ἀπό τόν Πατριάρχη 8 ἀρχιερεῖς, πού τούς κράτησε ώς δμήρους. Συνάμα ἔφερε πολλούς Ἀσιάτες στρατιώτες, πού μαζί μέ τόν δικλισμένο δχλο τῆς πρωτεύουσας ἀρχισιν νά σφάζουν καὶ νά λεηλατοῦν τούς ‘Ελληνες. Καὶ στίς 22 Μαρτίου δ Σουλτάνος θανάτωσε πολλά

Στή Μακεδονία ή Φιλική Εταιρεία είχε ἐργαστεῖ δραστήρια. Οταν διαδόθηκε ή φήμη δτί δ ‘Ψηφηλάντης είχε προχωρήσει θριαμβευτής ώς τήν ἄκρη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔσπηκάθηκαν δ Πολύγυρος, ή χερσόνησος τῆς Κασσάνδρας καὶ οἱ καλόγεροι ἀπό τό ‘Αγιο ‘Ορος.

Ἄργοτερα ξεσηκώθηκαν ή Αίτωλοακαρνανία καὶ ή Δυτική Ἑλλάδα. Τό πρώτο σύνθημα τό ἔδωσε δ ἀρματολός τοῦ Ζυγοῦ Δημήτριος Μακρής, πού στίς ἀρ-

Ο Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε'.

καμία φανερή αἰτία ἀποκεφάλισαν ἡ κρέμασαν ἀπό τά παράθυρα τῶν σπιτιῶν τους τραπεζίτες ἡ γιατρούς, πού ἡταν συγγενεῖς τῶν ἄλλοτε δσποδάρων ἡ μεγάλων διερμηνέων. Καὶ τὸ Μεγάλο Σάββατο (9 Ἀπριλίου) ἀποκεφάλισαν δύο Ἱερεῖς τῆς Μεγάλης Ἑκκλησίας, γιατὶ δραπέτευσε ἡ δόμνα (= κυρία) Εὐφροσύνη Μουρούζη, πού τῇ φύλαγαν αὐτοῖ.

Τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα (10 Ἀπριλίου) ὑστερα ἀπό τή λειτουργία, ἀφοῦ εἰλεῖ διαλυθεῖ τὸ ἀραιό καὶ κατατρομαγμένο ἐκκλησίασμα, ἔφτασε στὸ Πατριαρχεῖο ὁ Ἀριστάρχης, αὐτὸς πού διαδέχτηκε τὸν ἀποκεφαλισμένο διερμηνέα, μαζὶ μὲ τὸ γραμματέα τοῦ Ρεῖς ἐφέντη (προέδρου τοῦ συμβουλίου τοῦ κράτους). Συγκέντρωσε τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἀρχηγούς τῶν συντεχνιτῶν στή μεγάλῃ αἱθουστα τῶν Πατριαρχείων καὶ ἐκεῖ τοὺς διάβασε φιρμάνι, μὲ τό δόποιο καθαιροῦνταν ὁ Πατριάρχης. «Ἐπειδὴ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος φάνηκε ἀνάξιος γιά τὸν πατριαρχικὸ θρόνο, ἀχάριστος καὶ ἀπιστος πρός τὴν Πύλη καὶ δολοπλόκος γίνεται ἔκπτωτος ἀπό τή θέση του». Κατόπιν διάβασε τό φιρμάνι γιά τὴν ἐκλογὴ νέου Πατριάρχη, ἐνῶ τό Γρηγόριο, ἀφοῦ τὸν ἔβρισαν ἀρκετά, τὸν φυλάκισαν. Τό ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας τὸν ἔβγαλαν ἀπό τή φυλακή, τὸν κακοποίησαν καὶ τὸν κρέμασαν στή μεσαία πύλη τῶν Πατριαρχείων, δους ἔψυχησε ἀμέσως. Τρεῖς μέρες ἔμεινε τό λείψανο στήν κρεμάλα καὶ τὴν τρίτη παραδόθηκε στοὺς Ἐβραίους, πού τό ἔσερναν στοὺς δρόμους τοῦ Φαναριοῦ κοροϊδεύοντας καὶ βλαστημώντας το καὶ τέλος τό ἔριξαν στή θάλασσα. Ἀπό ἐκεῖ ὑστερα ἀπό τρεῖς ἡμέρες τό περιμάζεψε δ Κεφαλλονίτης πλοιάρχος Ἰωάννης Σκλάβος, πού τό μετέφερε στήν Οδησσό, δου θάφτηκε μέ μεγάλες τιμές.

σπουδαῖα πρόσωπα ἀπό τοὺς "Ελληνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πού συγγένευαν ἡ σχετίζονταν μέ τοὺς προύχοντες ὅμογενεῖς τῆς Μολδαβίας.

Μά ἡ τουρκική μανία ἀποκορυφώθηκε, δταν στίς 3 Ἀπριλίου ἔφτασε ταχυδρόμος ἀπό τὴν Ἀθήνα καὶ ἀνάγγειλε τὴν ἐπανάσταση τῆς Πελοποννήσου. Λένε πώς δ Σουλτάνος ἄρχισε νά ἀφρίζει ἀπό θυμό καὶ νά φωνάζει ἐκδίκηση. Κι δταν δ πρεσβευτής τῆς Ρωσίας τὸν διαβεβαίωσε πώς δ Τσάρος δέν είναι ἀναμιγμένος στίς ταραχές τῶν ἡγεμονιῶν, οἱ Τοῦρκοι ἀποθρασύνθηκαν περισσότερο. Ὁ διερμηνέας τῆς Πύλης Κωστάκης Μουρούζης φορώντας τὴν ἐπίσημη στολὴ του ἀποκεφαλίστηκε μπροστά στό Σουλτάνο κάτω ἀπό τή μεγάλη Πύλη τῶν ἀνακτόρων, γιατὶ ἡ Πύλη είχε πιάσει ἵνα γράμμα τοῦ Ὅψηλάντη πού ἀπευθυνόταν σ' αὐτόν. Ἀλλά καὶ χωρίς

πού ἀπευθυνόταν σ' αὐτόν. Ἀλλά καὶ χωρίς

πού ἀπευθυνόταν σ' αὐτόν.

Τήν ίδια μέρα κρέμασε ό Σουλτάνος και τρεῖς άπό τους φυλακισμένους ἀρχιερεῖς, ἐνώ ὁ δχλος ἐπιδόθηκε σέ κάθε είδος ἀνηθικότητας. Ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως, τίς βεβήλωσε καὶ τίς λεηλάτησε. Στό τέλος Ἀπριλίου ὁ Σουλτάνος ἔδωσε διαταγὴ νά κρεμαστοῦν κι ἄλλοι τρεῖς φυλακισμένοι ἀρχιερεῖς: Ὁ δήμιος τούς ἔβαλε μέσα σέ μια βάρκα, ἔπλευσε πρός τό Βόσπορο καὶ τούς κρέμασε στά τρια πολυπληθέστερα ἑλληνικά προάστια τοῦ Βοσπόρου. Στίς ἐπόμενες ἡμέρες συνεχίστηκε ἡ μανία τῶν Τούρκων καὶ σέ 10 χιλιάδες ὑπολογίζονται τά θύματα τῆς τουρκικῆς ἀγριότητας μόνο στήν Κωνσταντινούπολη. Ὅμοιες σκηνές βαρβαρότητας ἔγιναν καὶ στή Σμύρνη, τήν Ἀνδριανούπολη, στήν Αίγα καὶ σέ ἄλλα μέρη.

Μέ τίς ἀγριότητες αὐτές θέλησε ἡ Πύλη νά τρομοκρατήσει τούς ραγιάδες. Ἀλλά κατά βάθος αὐτό ἔδειχνε τήν ἀνικανότητά της νά ἐνεργήσει μέ δραστηριότητα καὶ ἀποτελεσματικότητα ἐναντίον τῶν εἰρηνικῶν καὶ ἀκίνδυνων Ἑλλήνων τῆς πρωτεύουσας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν. Μέ τίς αίματηρές βιαίοτητες ἀρχοντες καὶ λαός ἴκανοποίησαν τά ἄγρια ἐνστικτά τους καὶ νόμισαν πάως ἔκαμαν τό καθῆκον τους. Μά ἡ τρομοκρατική μέθοδος ξεσήκωσε μεγαλύτερη ἀγανάκτηση στούς Ἑλληνες καὶ ὁ πόλεμος πήρε θρησκευτική, ἄγρια καὶ ἔξοντωτική μορφή ἀνάμεσα στίς δύο φυλές. Τήν ίδια ἐντύπωση προξένησε καὶ στούς Εύρωπαίους ἡ διαγωγή τοῦ Σουλτάνου. Προπάντων προκάλεσε βαθιά συγκίνηση στή χριστιανική καὶ μάλιστα στήν ὀρθόδοξη Εὐρώπη ὁ ἀπαγχονισμός τοῦ Πατριάρχη καὶ τότε ἀρχισαν προστριβές ἀνάμεσα στήν Πύλη καὶ τόν πρεσβευτή τῆς Ρωσίας στήν Κωνσταντινούπολη.

Οι δυσκολίες τοῦ ἀγώνα

Ἡ Ἑλληνική ἐπανάσταση ἐκδηλώθηκε μέ δύναμη καὶ ταχύτητα φυσικοῦ φαινομένου. Σέ λίγο τά κύματα τῆς Ἐπαναστάσεως ξεχείλισαν ἀπό τήν Πελοπόννησο καὶ σκέπασαν τή Στερεά Ἑλλάδα καὶ τά νησιά καὶ ἀπλώθηκαν ὧς τή Μακεδονία καὶ τό "Ἄγιο" ὄρος. Μά ὁ Ἑλληνικός ἀγώνας θά περνοῦσε μακροχρόνια καὶ κουραστική ταλαιπωρία, γιατί είχε νά ἀντιμετωπίσει μιά ἰσχυρή ἀντοκρατορία. Οι Ἑλληνες δέν είχαν οὔτε χρήματα οὔτε πολεμοφόδια οὔτε στρατό. Γι' αὐτό ἦταν πάρα πολύ δύσκολο νά ἐτοιμαστεῖ ἀξιόμαχος στρατός. Ἀπό τούς Πελοποννησίους μόνον οι Μανιάτες ἦταν ἀσκημένοι στή χρησιμοποίηση τῶν ὅπλων. Μέ τίς πρῶτες ἐπιτυχίες τό δνομα τοῦ Κολοκοτρώνη τράβηξε πολλούς ἐθελοντές. Ὡστόσο ὁ πρῶτος αὐτός Ἑλληνικός στρατός παρουσίαζε μιά περίεργη εἰκόνα.

Οι περισσότεροι ἀπό τούς πρώτους αὐτούς ἀγωνιστές τῆς πατρίδας ἦταν ἄπολοι, μερικοί ἦταν ὀπλισμένοι μέ μαχαίρια, ἄλλοι μέ σφεντόνες καὶ ἄλλοι μέ ειδικά χοντρά ἀλωνιστικά ραβδιά. Ὁ Κολοκοτρώνης διδάχτηκε γρήγορα κατά πόσο μποροῦσε νά στηριχτεῖ στό ἀσύντακτο ἐκεῖνο πλῆθος, γιατί, μόλις ἐμφανίστηκε ὁ ἔχθρος, οἱ Ἑλληνες πού πολιορκοῦσαν τό φρούριο τῆς **Καρύταινας** σκόρπισαν τρέχοντας στά βουνά καὶ στίς σπηλιές, ὥστε δο Κολοκοτρώνης, παρά λίγο νά πιαστεῖ αἰχμάλωτος. Τότε μιά γενική θλίψη κατέλαβε τούς ὀπλαρχηγούς, πού είχαν μείνει σχεδόν χωρίς μαχητές. Μά ὁ Κολοκοτρώνης ἔκαμε ὑπομονή καὶ ἔμεινε στα-

θερός καὶ ἔτσι ὑστερα ἀπό λίγο κατόρθωσε νά συγκεντρώσει 300 ἄντρες. Δήλωσε δι τά σχημάτιζε ἔναν ιερό λόχο, τούς ἔβαλε σ' ἕνα στρατόπεδο καὶ προσπαθοῦσε νά τούς ὀργανώσει. Μά οἱ νεοχειροτονημένοι ιερολοχίτες, μόλις ξαναφάνηκε ὁ ἔχθρος, ἐγκατάλειψαν πάλι τὸν ἀρχηγό τους.

Τὸ πολεμικὸ σχέδιο τοῦ Κολοκοτρώνη – Ἡ μάχη στό Βαλτέτσι (12 - 13 Μαΐου 1821)

‘Ανάμεσα σ' αὐτές τις ἀπογοητεύσεις δι Κολοκοτρώνης ἔμεινε ἀκλόνητος. Μάλιστα μάλωσε μὲ τοὺς ἄλλους ὀπλαρχηγούς, ποὺ πρότειναν νά ὑποχωρήσουν στή Μεσσηνία, καὶ τελικά κατόρθωσε νά ἐπιβάλει τή γνώμη του. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ τότε συνεδρίασαν καὶ ἔβγαλαν ἀρχιστράτηγο τὸν Πετρόπουτε Μαυρομιχάλη. ‘Ανάθεσαν σ' αὐτόν τή στρατολογία καὶ τήν τροφοδοσία καὶ δέχτηκαν τό παρακάτω σχέδιο τοῦ Κολοκοτρώνη. ‘Ο ἐμπειρος πολεμιστής είχε τή γνώμη ὅτι ἡ ἐπανάσταση δέν ἦταν ἀσφαλισμένη, ἐφόσον στήν καρδιά τῆς Πελοποννήσου ἔμενε τουρκικός στράτος. ‘Ἐπρεπε λοιπόν μέ κάθε θυσία νά κυριευτεῖ ἡ Τρίπολη. ‘Αλλά, ἐπειδή οἱ Ἑλληνες δέν ἦταν σέ θέση νά τή χυτήσουν μετωπικά καὶ νά τήν πολιορκήσουν, δι Κολοκοτρώνης σκέφτηκε νά δημιουργήσει διλόγυρα ἀπό τήν πόλη μιά πολιορκητική ζώνη. Αὐτή θά ἐκοβε τίς συγκοινωνίες καὶ θά ἀνάγκαζε μέ τή βίᾳ τούς πολιορκημένους νά παραδώσουν τό φρούριο.

Γι' αὐτό τά ἑλληνικά στρατεύματα ἐπιασαν τά δυτικά, βόρεια καὶ νότια περάσματα καὶ δι Κολοκοτρώνης ἐπιασε θέση νοτιοδυτικά κοντά στό Βαλτέτσι, πάνω στήν κορφή τοῦ Μαινάλου. ‘Ετσι ἀπό τή μία θά παρακολουθοῦσε τό δροπέδιο, ποὺ πάνω του βρίσκεται ἡ Τρίπολη, ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη τίς κοιλάδες τῆς Μάνης καὶ τῆς Μεσσηνίας. Πραγματικά ἡ θέση τῶν πολιορκημένων ἔγινε δύσκολη. ‘Αλλά τό θάρρος τῶν ἐπαναστατῶν τό παρέλυσε μία σημαντική ἐνίσχυση, ποὺ ἔφασε στήν Τρίπολη ἀπό τά βόρεια. Δηλαδή δι Χουρσίτ-πασές, ἐπειδή ἀνησυχοῦσε γιά τίς γυναῖκες τοῦ χαρεμιού του καὶ τούς θησαυρούς του, ἀπόσπασε 3500 Ἀλβανούς ἀπό τό στρατόπεδο μπροστά στά Γιάννενα καὶ τούς ἔστειλε μέ ἀρχηγῷ τόν ἐμπειροπόλεμο καὶ ίκανό Μουσταφάμπεη. Αὐτός κατέβηκε στόν Κορινθιακό κόλπο, πέρασε στήν Πάτρα καὶ στράφηκε πρός τήν Κόρινθο. ‘Εκεὶ ἐδιωξε τό πολιορκητικό σῶμα, πού τό διεύθυνε δι Παπαφλέσσας καὶ ἔλυσε τήν πολιορκία της. Κατόπιν προχώρησε ἀπό τά Δερβενάκια ως τό ‘Αργος καὶ ἔλυσε τήν πολιορκία τοῦ Ναυπλίου καὶ στίς 30 Απριλίου μπήκε στήν Τρίπολη.

‘Ο Μουσταφάμπεης προσέβαλε τό στρατόπεδο τῶν Ἐλλήνων στό Βαλτέτσι, γιατί ἡθελε νά ἐκμεταλλευτεῖ τόν τρόμο, πού ἐνέπνευσε ἡ ἐμφάνισή του. ‘Αλλά οἱ χίλιοι περίπου Μανιάτες, πού μέ ἀρχηγούς τούς Μαυρομιχαλαίους Ἡλία καὶ Κυριακούλη είχαν τό χωριό, κράτησαν τίς θέσεις τους πίσω ἀπό λιθόχοιςτα ἡμικυκλικά ταμπούρια. Καὶ τή νύχτα ἐνισχύθηκαν ἀπό τό σῶμα τοῦ Πλαπούτα, τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἀπό ἄλλες ἐνισχύσεις καὶ ἐτρεψαν σέ φυγή τούς Ἀλβανούς, πού ἐγκατάλειψαν τίς ἀποσκευές τους καὶ τά δυό τους κανόνια. Σκοτώθηκαν 600 Τούρ-

κοι και 150 "Ελληνες και την αλλη μέρα οι "Ελληνες εστησαν τρόπαιο άπο τά έχθρικά κεφάλια (12 - 13 Μαΐου 1823).

"Η μάχη στό Βαλτέτσι έκρινε τήν τύχη τής Τριπόλεως, γιατί, άφοις άπότυχε και ή άπόπειρα τοῦ Μουσταφάμπετη έναντιον τοῦ έλληνικοῦ στρατοπέδου στά **Βέρβαινα**, ό κλοιός δλόγυρα άπο τήν πόλη γινόταν δλοένα στενότερος. 'Εκτός απ' αυτό είχε μεγάλη έπιτυχία στήν πορεία τοῦ άγώνα, γιατί ή νίκη ένέπνευσε στούς "Ελληνες θάρρος και αντοπεοίθηση. Γι' αυτό και άπο τώρα και πέρα αντιμετώπιζαν τούς Τούρκους μέ θάρρος.

"Η πρώτη έκστρατεία τῶν Τούρκων ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου – Οι μάχες τῆς Ἀλαμάνας, τῆς Γραβιᾶς και τῶν Βασιλικῶν

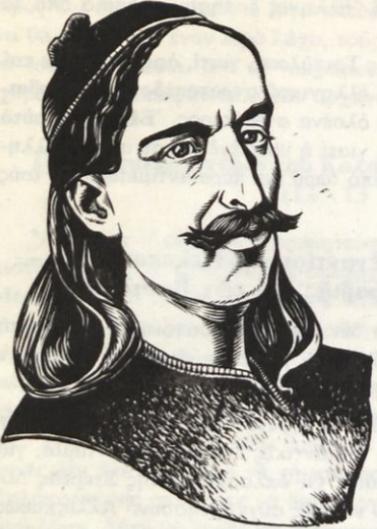
"Ἐνδιή ή ἐπανάσταση στήν Πελοπόννησο δέν είχε σταθεροποιηθεῖ ἀκόμη, τή χερσόνησο τήν ἔσωσαν οι δπλαρχηγοί τῆς Στερεᾶς, γιατί ἐμπόδισαν νά περάσουν νέες τουρκικές ἐνισχύσεις, γιά νά λύσουν τήν πολιορκία τῆς Τριπόλεως.

Δύο Τούρκοι πασάδες, δ **Κιοσέ Μεχμέτ**, βαλής τῆς Πελοποννήσου, και δ **Όμερ Βρυώνης** ἐτοίμασαν μέ διαταγή τοῦ Χουρσίτ σημαντικές δυνάμεις στή Λαμία, γιά νά καταπνίξουν τίς ταραχές στή νότια Ἐλλάδα. Οι δπλαρχηγοί τῆς Στερεᾶς Δυοβουνιώτης, Πανουργιᾶς και Διάκος θέλησαν νά τούς συγκρατήσουν. Ἀλλά, καθώς περνούνταν οι Τούρκοι τά βουνά, πού τά δόξασε ή ἀντρεία τῶν Σπαρτιατῶν τοῦ Λεωνίδα, θυσιάστηκε δ νεαρός ἥρωας τοῦ άγώνα **Ἀθανάσιος Διάκος**, γιατί μπροστά στίς περισσότερες και καλύτερα δπλισμένες έχθρικές δυνάμεις (9.000 πεζοί και 1.000 ιππεῖς) οι ἄλλοι δπλαρχηγοί ὑποχώρησαν. Ο Διάκος μέ λίγους συντρόφους του ἔπιασε θέσεις, γιά νά προστατέψει τό πιό ἐπίκαιρο σημεῖο τῆς διαβάσεως τῶν Τούρκων, τή γέφυρα τῆς **Ἀλαμάνας** στό Σπερχειό, και ἐκεῖ ἀνάστησε τίς παλιές δοξασμένες ἡμέρες τῶν 300 τοῦ Λεωνίδα. Πολέμησε μέ μεγάλη ἀντρεία και τέλος, ὅταν πιά σκοτώθηκαν δλοι οι σύντροφοί τού, πιάστηκε πληγωμένος. Στίς 24 Ἀπριλίου τοῦ 1821 θανατώθηκε στή Λαμία μέ μαρτυρικό θάνατο.

"Αλλά δ καλύτερα ἀσκημένος στόν κλεφτοπόλεμο γιός τοῦ **Ἀνδρίτσου** δ **Όδυσσας** παραφύλαξε μέ λίγα παλικάρια στό **Χάνι τῆς Γραβιᾶς**, στήν εἰσοδο τοῦ διάσελου πάνω στό σημερινό αύτο-

"Ο **Όμέρ Βρυώνης**.

Ο Οδυσσέας Ανδρούτσος.

κινητόδρομο Μπράλου - "Αμφισσας - Ιτέας, από δου θά περνοῦσε τουρκικός στρατός. "Οταν προσπάθησε ό Βρυώνης νά περάσει, οί Ελληνες σκότωσαν άρκετούς στρατιώτες του. Οι Τούρκοι παράγγειλαν κανόνια άπό τη Λαμία, γιά νά γκρεμίσουν τό μικρό χάνι. Ο Άνδρούτσος δώμας, πού υποψιάστηκε κάτι τέτοιο, έδωσε διαταγή γιά άποχώρηση και έτσι οί Ελληνες λίγο υστερα άπό τά μεσάνυχτα έγκατάλειψαν τό χάνι και έφυγαν στά βουνά. Μόνο ξει συντρόφους τους έχασαν, ένω οι Τούρκοι πάνω άπό 300 νεκρούς και διπλάσιους τραυματίες (8 Μαΐου) Ή παράτολμη αντί αντίσταση λίγων άντρων, πού δλόκληρη μέρα σταμάτησαν τόν τουρκικό στρατό, άναπτέρωσε τό θάρρος τῶν Ελλήνων, πού υστερα άπό τή μάχη τῆς Αλαμάνας είχε δεχτεί πλήγμα. Έπι πλέον δόξασε τό δόνομα τοῦ Οδυσσέα, πού έγινε δό Κολοκοτρώνης τῆς Στερεάς.

Τό κατόρθωμα τοῦ Οδυσσέα έμποδισε τό Βρυώνη νά περάσει στήν Πελοπόννησο, γιατί νά λύσει τήν πολιορκία τῆς Τριπόλεως, γιατί δέ θεώρησε σωστό νά προχωρήσει, προτού νά καταπνίξει τήν έπανάσταση τῆς Ανατολικής Ελλάδας. Γι' αυτό, άφοις έμεινε άκομη όχτώ μέρες στό Χάνι, μπήκε στή Βοιωτία και κατέλαβε τή Λιβαδειά, πού τή λεηλάτησαν οι Άλβανοι του. Ο Οδυσσέας και οί άλλοι όπλαρχηγοι τῆς Ανατολικής Ελλάδας τόν παρακολούθησαν ένοχλώντας τον. Μά δ Βρυώνης φάνηκε άνάτερος στίς συμπλοκές, κατέλαβε τή Θήβα και προχώρησε γρήγορα πρός τήν Εεβοία, προσπαθώντας νά προσελκύσει τούς Ελληνες μέ φιλάνθρωπο τρόπο. Γι' αυτό ύποσχόταν άμνηστία και δέν πείραξε δσους προσκύνησαν. Στήν Εεβοία συνάντησε γενναία αντίσταση στή θέση Βρυσάκια (15 Ιουλίου), δπου οι Ελληνες στήν κορυφή τοῦ λόφου είχαν στήσει στρατόπεδο, πού τό διοικούσε δ Αγγελής Γοβγίνας. Άπο έκει δ Βρυώνης προχώρησε στήν Αττική και έσωσε τούς Τούρκους τῆς Ακροπόλεως, πού πιέζονταν πολύ (Α' πολιορκία τῆς Ακροπόλεως 25 Απριλίου-20 Ιουλίου). Άλλα δέν τόλμησε νά προχωρήσει στήν Πελοπόννησο, γιατί οι Πελοποννήσιοι άρχηγοι Πάνος Κολοκοτρώνης, δ Παπαφλέσσας, δ Σολώτης και δ Αντώνιος Μαυρομιχάλης άνησύχησαν και συγκεντρώθηκαν σ τόν Ισθμό, ένω οι όπλαρχηγοι τῆς Στερεάς τόν άπειλούσαν νά τού διακόψουν τίς συγκοινωνίες του.

Στό μεταξύ νέα τουρκική δύναμη άπό 8 χιλιάδες περίπου άντρες, πού προερχό-

ταν άπό τη Μακεδονία, είχε φτάσει ώς τη Λαμία και προχωρούσε γρήγορα, γιά νά ένισχυσει τό Βρυώνη. Άλλα οι διπλαρχηγοί Δυοβουνιώτης, Πανουργιάς και Γκούρας τή χτύπησαν κοντά στά **Βασιλικά**, στό δρόμο πού δόδηγει άπό τή Λαμία πρός τή Λιβαδειά, και τή νίκησαν σέ μία κρίσιμη μάχη (25-26 Αύγουστου). Οι δύο πασάδες, έπειδή άπειλούνταν άπό παντού και φοβόνταν τό χειμώνα, πού πλησίαζε, κατά τόν 'Οκτώβριο έγκατάλειψαν τή Στερεά Έλλαδα και γύρισαν στήν "Ηπειρο. "Ετοι απότυχε ή πρώτη έκστρατεία τῶν Τούρκων στήν Πελοπόννησο.

'Η ἄλωση τῆς Τριπόλεως

Στό μεταξύ κρινόταν ή τύχη τῆς Τριπόλεως, ἀφοῦ πρωτύτερα ἔπεσαν στά χέρια τῶν Έλλήνων μερικές ἄλλες θέσεις, πού τίς είχαν οι Τούρκοι. Στίς 25 Ιουνίου παραδόθηκε ή **Μονεμβασία** και ὑστερα άπό λίγες ήμέρες τό **Ναβαρίνο**. Δυστυχῶς δμως οι "Έλληνες ἔκαμαν ἀσυγχώρητες βιαιότητες, ίδιως κατά τήν παράδοση τοῦ Ναβαρίνου, γιατί στό στρατόπεδο τῶν Έλλήνων δέν ὑπῆρχε οὔτε τάξη οὔτε πειθαρχία οὔτε σεβασμός πρός τούς ἀρχηγούς. Στίς ἀρχές Ιουνίου είχε φτάσει στήν Πελοπόννησο ὁ **Δημήτριος Ψηλάντης**, δ ἀδελφός τοῦ 'Αλεξάνδρου, πού γιά λογαριασμό τής **Αρχῆς** ὀνάλαβε τή γενική ἀρχηγία τοῦ ἀγώνα και προσπάθησε πολύ, γιά νά ἐπιβάλει τάξη και πειθαρχία.

'Ἐν τούτοις πλησίαζαν πιά οι τελευταῖς ήμέρες τῆς Τριπόλεως. Μέσα στό στενό και βραχώδη τόπο, δπου είχαν στοιβαχτεῖ πάνω άπό 30 χιλιάδες ἄνθρωποι, γινόταν μία ἀνατριχιαστική τραγωδία. 'Ἡ πείνα, ή δίψα και οι ἀρρώστιες θέριζαν τούς πολιορκημένους. **Ἐξάλλου** οι Τούρκοι είχαν κλείσει μέσα στήν υγρή φυλακή τῶν κακούργων 38 ἀρχιερεῖς και προκρίτους, πού μισοπεθαμένοι άπό τήν πείνα και τήν ταλαιπωρία σάπιζαν μέσα στά κουρέλια και τήν ψείρα. Πολλοί πέθαναν και ἄλλους τούς ἀποκεφάλισαν μέ διάφορες προφάσεις. Οι Τούρκοι ἔξαιτίας ἐλλείψεως τροφῶν ἄρχισαν τίς διαπραγματεύσεις μέ τούς πολιορκητές, πού δμως νανάγησαν. Τελικά στίς 23 Σεπτεμβρίου τοῦ 1821 οι "Έλληνες ἐπαναστάτες μέ τέχνασμα ἀνέβηκαν πάνω στά τείχη και κυρίεψαν τήν πόλη.

'Ο τουρκικός πληθυσμός τῆς Τριπολίτσας είχε ἐλεεινή τύχη. Οι "Έλληνες προχώρησαν σέ σφαγές και βιαιότητες. **Ἐπρόκειτο** γιά μιά ἐκδίκηση και αίματηρή

Ο Θ. Κολοκοτρώνης.

έξόφληση τῶν λογαριασμῶν τῆς μακροχρόνιας τυραννίας. Οἱ δόλαρχηγοὶ δὲν κατόρθωσαν νά συγκρατήσουν τούς μανιασμένους ἐπαναστάτες.

Μέ τὴν ἄλωση τῆς Τριπολίτσας, ποὺ ἦταν κυρίως ἔργο τοῦ Κολοκοτρώνη, σταθεροποιήθηκε ἡ ἐπανάσταση στὴν Πελοπόννησο. Τώρα στὰ χέρια τῶν Τούρκων βρίσκονταν μόνο τά φρούρια τῆς Πάτρας, τῆς Μεθώνης, τῆς Κορώνης καὶ τοῦ Ναυπλίου, πού κι αὐτά πολιορκοῦνταν. Οἱ δόλαρχηγοὶ μέ τά πλούσια λάφυρα δόλισαν καλά τούς ἄντρες τους καὶ τὸ ηθικὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἔξυψώθηκε ἀκόμη περισσότερο.

‘Ο ἀγώνας στή θάλασσα

Ἐνῷ ὁ στρατός τῆς στεριας δημιουργοῦνταν ἀργά, ἡ Ἐπανάσταση ἀμέσως ἀπό τὴν ἀρχῇ ἀπόκτησε σπουδαῖο πολεμικό ὅργανο στὴ θάλασσα, μετατρέποντας τά ἐμπορικά πλοῖα τῶν νησιωτῶν σέ πολεμικά. “Ετσι, ἐνῷ οἱ δόλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς, ἰδίως μέ τῇ νίκῃ τῶν Βασιλικῶν, ἐμπόδιζαν τὸν τουρκικό στρατό νά προχωρήσει γρήγορα στὴν Πελοπόννησο, δ ἐλληνικός στόλος δὲν ἄφηνε τὸν τουρκικό νά ἔρθει ἀπό τὴν Ἀσία στὴν Εὐρώπη.

Οἱ Ἑλληνες πληροφορήθηκαν διτὶ ἡ ἀρμάδα ἐτοιμαζόταν νά ξεκινήσει ἀπό τὸν Ἑλλήσποντο. Πραγματικά γύρω στά μέσα τοῦ Μαΐου φάνηκε στὸ Αἰγαῖο δ τουρκικός στόλος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό ἓνα πλοῖο τῆς γραμμῆς, τρεῖς φρεγάτες καὶ τρεῖς κορβέτες. Τότε οἱ τολμηροὶ ναυτικοὶ τῶν Ψαρῶν κατόρθωσαν νά συγκεντρώσουν τὸ στόλο τῶν ἀδελφικῶν νησιῶν καὶ στὶς 23 Μαΐου δ ἐνωμένος ἐλληνικός στόλος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 57 πλοῖα, ἔπλευσε πρός τὰ βόρεια. Τήν ἄλλη μέρα εἶδε στὴ βορειοδυτική ἄκρη τῆς Μυτιλήνης μά φρεγάτα τῶν 48 τηλεβόλων, πού ἀποτελοῦσε τὴν ἐμπροσθοφυλακή τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Μερικά ἐλληνικά πλοῖα τήν πλήσιασαν καὶ τήν κανονιοβόλησαν, ἀλλά δὲν κατόρθωσαν τίποτε μέ τά ἀδύνατα τηλεβόλα τους καὶ ἡ φρεγάτα κατάφυγε στὸ λιμάνι τῆς Ἐρεσοῦ. ‘Ο πλοίαρχος, ἐπειδὴ φοβόταν νυκτερινή ἐπίθεσή, ἀνέβασε στὸ σκάφος ἀρκετούς στρατιώτες ἀπό τή στεριά.

Οἱ Ἑλληνες πλοίαρχοι, ἐπειδὴ συναντοῦνταν δυσκολίες, γιά νά τό βλάψουν, σκέφτηκαν νά τό πυρπολήσουν. Τότε ὁ πρακτικός δάσκαλος τῆς ναυτικῆς τέχνης, ὁ Ἰωάννης Δημουλίτσας, πού εἶχε τὸ παρατσούκλι **Παπατούκος**, μετάτρεψε πρόχειρα δύο ἀπό τά μικρότερα πλοῖα σέ πυρπολικά καὶ παράγγειλε κι ἄλλα στά Ψαρά. ‘Η πρώτη ἀπόπειρα ἀπότυχε, γιατὶ οἱ Τούρκοι ἀγρυπνοῦσαν καὶ τό πυρπολικό κάηκε ἄδικα. ‘Αλλά ὄστερα ἀπό δύο ἡμέρες ὁ τολμηρός Ψαριανός τιμονιέρης **Παπανικολής**, πού ἦταν πιό ἔξασκημένος ἀπό τίς συγκρούσεις του πρός τους Ἀλγερίνους πειρατές, κατόρθωσε, ἐνῷ τὸν πυροβολοῦσαν μέ λύσσα, νά κολλήσει τό πυρπολικό του στὸ μπροστινό μέρος τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου. ‘Η φρεγάτα ἀνατινάχτηκε στὸν ἀέρα καὶ οἱ περισσότεροι ἄντρες τοῦ πληρωμάτος σκοτώθηκαν.

Τό κατόρθωμα στὴν Ἐρεσό ἀναπτέρωσε τίς ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων. Στά Ψαρά ἔγινε πανηγυρική δοξολογία καὶ δ τουρκικός στόλος τόσο πολύ φοβήθηκε ἀπό τό ἑαφνικό πάθημά του, ώστε ἔφυγε στά Δαρδανέλια καὶ ζήτησε ἀσφάλεια κάτω ἀπό

τήν προστασία τῶν τηλεβόλων. Ἀλλά τὸ πάθημα τοῦ τουρκικοῦ στόλου τὸ πλήρωσαν οἱ ἀθώοι ραγιάδες. Οἱ κάτοικοι τῆς Μυτιλήνης σφάχτηκαν ἀλύπτητα καὶ ἐπαθε φοβερή καταστροφή ἡ πόλη τῶν Κυδωνιῶν (=Αιβαλί), πού τότε βρισκόταν σέ ἀκμή. Οἱ κάτοικοι τῶν Μοσχονησιῶν ἐκπατρίστηκαν καὶ δὲλληνικός στόλος, πού ἔσπευσε γιά βοήθεια, ἀπόπλευσε μεταφέροντας χιλιάδες πρόσφυγες, πού σκορπίστηκαν στὰ διάφορα νησιά, διούσαν ἄθλια ζωή. Πολλοί ἀπό τοὺς Ἑλληνες, πού κατοικοῦσαν πρός τὸ ἐσωτερικό τῆς Μ. Ἀσίας, κατέβηκαν τότε στὰ παράλια καὶ πέρασαν ἀπέναντι στήν Ἐλλάδα.

‘Η Ἐπανάσταση στή Μακεδονία – Χαλκιδική

Στή Μακεδονία είχαν δημιουργηθεῖ ἐλληνικότατα κέντρα, διούσαν ἄκμαζαν τὸ ἐμπόριο καὶ τά Γράμματα, διούσαν ἡ Θεσσαλονίκη, τό Μοναστήρι, ἡ Καστοριά, ἡ Κοζάνη, ἡ Σιάτιστα, οἱ Σέρρες κ.α.

‘Η Φιλική Ἐταιρεία είχε ἀπλώσει τά πλοκάμια της σ' δλα τά μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ ἄριστοι ἀπό τοὺς Μακεδόνες πολεμιστές, ἐμπόρους, δασκάλους, Ἱερεῖς καὶ προκρίτους είχαν μυθηθεῖ στά μυστικά της. Ἐπειδή δημως ἡ Μακεδονία είχε κεντρική θέση στή Βαλκανική καὶ οἱ Τούρκοι τή θεωροῦσαν ώς γέφυρα, πού ἔνωντε τήν Κωνσταντινούπολη μέ τή νοτιότερη Ἐλλάδα, είχαν δημιουργήσει σ' αὐτήν δύο ίσχυρά στρατιωτικά κέντρα, τή Θεσσαλονίκη καὶ τό Μοναστήρι, καὶ πολλά ἄλλα μικρότερα, στά διοῖα διατηροῦσαν ίσχυρές φρουρές καὶ στρατιωτικά ἐφόδια. Γι' αὐτό, ἐνῷ ἡ ἐπανάσταση στή Μακεδονία ψυχικά είχε ὀριμάσει, ἀπό στρατιωτική ἄπονη φαινόταν δτί ήταν ἔνα ἔργο πάρα πολύ δύσκολο.

‘Ο Δημήτριος ‘Υψηλάντης μαζί μέ ἄλλους διλαρχηγούς, ἀπό τοὺς διοίους περίφημος ήταν δ Νικόλαος Κασομούλης ἀπό τή Σιάτιστα, πού ἀφησε πολύ ἐνδιαφέροντα ἀπομνημονεύματα τά «Στρατιωτικά Ἐνθυμήματα», κατάρτισε τό ἀκόλουθο ἐπαναστατικό σχέδιο δράσεως στή Μακεδονία.

Κέντρο τοῦ ὅγωνα θά ήταν δ ‘Ολυμπος. Θά ἐπαναστατοῦσαν ἡ Χαλκιδική, τό ‘Αγιο ‘Ορος καὶ ἡ Νάουσα. Ταυτόχρονα θά καταλαμβανόταν τό πέρασμα τοῦ ‘Αξιοῦ, τά Τέμπη, τά στενά τῆς Καστοριᾶς καὶ ἄλλες ἐπίκαιρες τοποθεσίες. ‘Ετσι τό πιό ίσχυρό στρατιωτικό κέντρο τῆς Μακεδονίας, ἡ Θεσσαλονίκη, Θά ἀπειλοῦνταν ἀπό πολλά σημεῖα καὶ θά ὑπόκυπτε. Μά τό σχέδιο αὐτό δέν ἐκτελέστηκε μέ ἀκρίβεια.

‘Η ἐπανάσταση ἄρχισε ἀπό τή Χαλκιδική μέ πρωτεργάτη τόν ‘Εμμανουὴλ Παπά. Αὐτός καταγόταν ἀπό τή Δοβίστα τῶν Σερρῶν καὶ ήταν ἔνας πλούσιος ἐμπόρος, φλογερός πατριώτης καὶ μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Στίς 23 Μαρτίου τοῦ 1821 δ Παπάς φόρτωσε μέ ὄπλα καὶ πολεμοφόδια ἔνα πλοϊο, πού ἀνήκε στό Φιλικό ναυτικό Χατζήβισβίζη ἀπό τή Λήμνο καὶ, ἀφοῦ πήρε μαζί του δλη τήν κινητή περιουσία του, ἀπόπλευσε γιά τόν ‘Αθωνα. Σέ γενική συνέλευση οἱ ἡγούμενοι τῶν μοναστηριῶν ἀποφάσισαν μυστικά νά κηρύξουν τήν ἐπανάσταση στήν κατάλληλη στιγμή καὶ ἀρχισαν νά ἐτοιμάζονται. ‘Ο διοικητής τῆς Θεσσαλονίκης, δταν πληροφορήθηκε τήν ἐπαναστατική κίνηση, ἔστειλε στή Χαλκιδική σημαντική στρατιωτική

δύναμη. Άλλά ή προκλητικότητα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, πού ἀπειλοῦσε τοὺς "Ελλήνες μὲ γενική σφαγή, ἐπιτάχυνε τὴν ἐπανάσταση.

Τό Μάιο τοῦ 1821 οἱ κάτοικοι, τοῦ Πολύγυρου, ὁπλίστηκαν, ὅρκίστηκαν στὸ Σταυρό καὶ κήρυξαν τὴν ἐπανάσταση. Ἀφοῦ ἔξοντωσαν τὴν δλιγάριθμη φρουρά τῆς πόλεως τους, ἔκαμαν ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ τὸν ἀνάγκασαν νά υποχωρήσει. "Υστερα ἀπό αὐτά τὰ γεγονότα, ἐνῶ δὲ Τοῦρκος διοικητῆς ἀποκεφάλιζε στὴ Θεσσαλονίκη πολλοὺς σπουδαίους προκρίτους καὶ τὸν Ἐπίσκοπο Κίτρους, δὲ Πασάς σέ μια γενική συνέλευση στὶς Καρυές κήρυξε τὴν ἐπανάσταση στὸ "Αγιο "Ορος. Ταυτόχρονα ἐπαναστάτησαν ἡ Κασσάνδρα, τὰ Μαντεμοχώρια καὶ ἔγινε γενικό ξεσήκωμα σ' δλη τῇ Χαλκιδικῇ.

Οἱ Τοῦρκοι τότε κινητοποίησαν ἴσχυρή στρατιωτική δύναμη. Οἱ ἀνθηρές κωμοπόλεις Πολύγυρος, Βασιλικά, Γαλάτιστα παραδόθηκαν στή φωτιά, ἐνῷ οἱ ἐπαναστάτες ἀναγκάστηκαν νά ἀποσυρθοῦν, ἀλλοι στὴν Κασσάνδρα καὶ ἄλλοι στὸ "Αγιο "Ορος. "Οταν δὲ Σουλτάνος πληροφορήθηκε τὴν ἐπανάσταση στή Μακεδονία, τόσο ταράχητικε ὥστε ἐστειλεῖ ὁ διοικητής τῆς Θεσσαλονίκης ἐναν πολὺ ἵκανο ἄντρα, τὸ Μεχμέτ Ἐμίν-πασά, πού γιά τή σκληρότητά του πῆρε τό παρατοσύκλι Εμπόδιον (=ροπαλοφόρος), μέ τή διαταγή νά ἔξοντώσει τοὺς ἐπαναστάτες. "Ο Εμπούδιον Λουμπούτ (=ροπαλοφόρος), μέ τή διαταγή νά ἔξοντώσει τοὺς ἐπαναστάτες. "Ο Εμπούδιον Λουμπούτ μέ 14 χιλιάδες στρατοῦ βάδισε κατά τά τέλη Ὁκτωβρίου ἐναντίον τῆς Χαλκιδικῆς καὶ κατάπιξε στὸ αἷμα τὰ τελευταῖα ἰχνη τῆς ἐπαναστάσεως.

"Ο Παπάς κατόρθωσε νά ἐπιβιβαστεῖ στό πλοϊο, πού τὸν εἶχε μεταφέρει, καὶ ἀναχώρησε γιά τὴν "Υδρα. Μά πέθανε ξαφνικά στό ταξίδι καὶ τό σῶμα του τό ἔθαψαν μέ τιμές ἀρχιστρατήγου στὴν "Υδρα.

"Η ἐπανάσταση καὶ ἡ καταστροφή τῆς Νάουσας (Απρίλιος 1822)

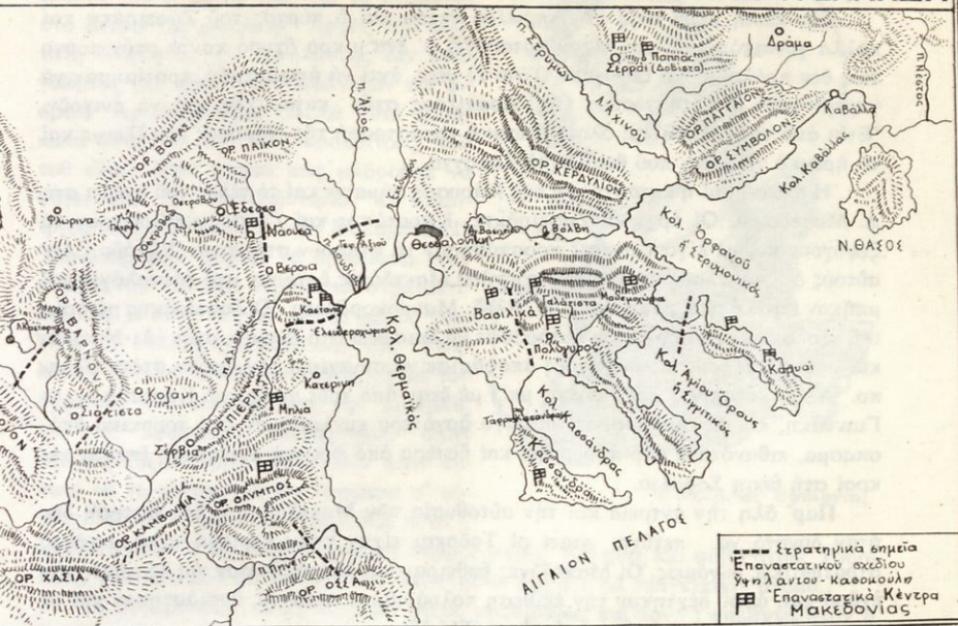
"Η Δυτική Μακεδονία ξεσηκώθηκε κατά τό δεύτερο χρόνο τῆς ἐπαναστάσεως μέ κέντρο τή Νάουσα στοὺς βορειούς πρόποδες τοῦ Βερμίου.

"Ο Εμπούδιον Λουμπούτ, ἀφοῦ κατάπιξε τὴν ἐπανάσταση τῆς Χαλκιδικῆς, πῆρε αὐστηρά μέτρα, γιά νά προλάβει δμοιες ἐκδηλώσεις στή Δ. Μακεδονία. Κάλεσε τοὺς πιό ξακουστοὺς προκρίτους καὶ ὀπλαρχηγούς τῆς Δ. Μακεδονίας νά παρουσιαστοῦν στή Θεσσαλονίκη ἡ στὶς τοπικές τουρκικές ἀρχές. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς, πού παρουσιάστηκαν, κλείστηκαν στὶς φυλακές, ἀλλά ἄλλοι ἀρνήθηκαν νά ὑπακούσουν. "Ανάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν δὲ Ζαφειράκης Θεοδοσίου ἀπό τή Νάουσα, δὲ Καρατάσος ἀπό τή Βέροια καὶ δὲ Γάτσος ἀπό τήν "Εδεσσα.

Tόν 'Ιανουάριο τοῦ 1822 οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἀρχηγοί μαζί μέ μερικούς ὀπλαρχηγούς τοῦ "Ολύμπου καὶ προκρίτους ἀπό διάφορες πόλεις συγκεντρώθηκαν γιά σύσκεψη στό μοναστήρι τῆς Παναγίας στό χωριό Δοβρά ἀνάμεσα στή Βέροια καὶ τή Νάουσα. "Εκεῖ λοιπόν ἀποφασίστηκε νά ἀρχίσει ἀμέσως ἡ ἐπανάσταση, χωρίς νά περιμένουν βοήθεια ἀπό τή νότια Ελλάδα, καὶ νά χτυπήσουν τή Βέροια καὶ τή Νάουσα.

Στὶς 19 Φεβρουαρίου τοῦ 1822 ἔξουδετερώθηκε ἡ μικρή φρουρά τῆς Νάουσας

ΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΟΡΕΙΟΝ ΕΛΛΑΔΑ

καὶ οὐφώθηκε ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως. Τὴν ἄλλη μέρα δὲ Καρατάσος καὶ διά της Γάτου μέχρι 1800 πολεμιστές ἔκαμψαν τή νύχτα ξαφνική ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Βέροιας, ἀλλά ἀπότυχαν νά καταλάβουν τήν πόλην. Μά υστερα ἀπό λίγες ημέρες ἐνισχύθηκαν ἀπό τό Ζαφειράκη καὶ, ἀφοῦ δύχρωθηκαν στό ιστορικό μοναστήρι τῆς Παναγίας τῆς Δοϊρᾶς, ἀπόκρουσαν τήν ἐπίθεσην 4 χιλιάδων Τούρκων, πού ἤρθαν ἀπό τή Βέροια μέχρι γό τόν Κεχαγιά-μπέη, καὶ σκότωσαν περίπου 1500 ἔχθρούς.

‘Ο Τούρκος πασάς της Θεσσαλονίκης έγινε έξω φρενῶν γιά τό κατόρθωμα τῶν Έλλήνων στή Δοβρά και στίς 14 Μαρτίου έμφαντιστηκε μπροστά στη Νάουσα μέ μεγάλες δυνάμεις: 16 χιλιάδες μαχητές, ίππικό και 10 κανόνια. Στά τείχη και στούς προμαχῶνες της Νάουσας έγιναν συγκρούσεις και διαδραματίστηκαν ήρωικά κατορθώματα, πού θυμίζουν τό Σουύλι και τούς ἀγῶνες του. Ή πόλη άναστατώθηκε γιά ένα μήνα.

Στις 13 Απριλίου, ήμέρα Πέμπτη της Διακαινησίμου, οι Τούρκοι παραβίασαν τις πύλες τού τείχους και μπήκαν στήν πόλη, πού παραδόθηκε στή φωτιά. Στή Νάουσα, μέ τήν ίδέα δτί είναι τόπος ύστερα από την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης, είλαν συγκεντρωθεί πολλές χιλιάδες άμαχος πληθυσμός. "Οσοι δέ σφάχτηκαν ή δέν κατόρθωσαν νά ξεφύγουν

αίχμαλωτίστηκαν καὶ πουλήθηκαν ώς δούλοι στά σκλαβοπάζαρα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Μοναστηριοῦ.

Τήν ἄλλη μέρα στίς 17 Ἀπριλίου ἐπεσε καὶ ὁ πύργος τοῦ Ζαφειράκη καὶ πολλὰ γυναικόπαιδα, πού είχαν καταφύγει σ' ἔνα μικρό δύχυρο κοντά στὸν πύργο του, δέν πρόλαβαν νά ξεφύγουν. Τότε 13 νέες, ἀντὶ νά ἀτιμαστοῦν, προτίμησαν νά γκρεμιστοῦν ἀπό τὴ γέφυρα τῆς Ἀραπίτσας στὸν καταράχη καὶ νά πνιγοῦν. Ἐτοι ἀπό τὴ θλιβερή καὶ δλοκληρωτική καταστροφή τῆς Νάουσας δέν ἔλειψε καὶ τὸ ἡρωικό γεγονός, πού θυμίζει τὸ Ζάλογγο.

Ἡ πτώση καὶ ἡ καταστροφή τῆς Νάουσας σήμαινε καὶ τὸ τέλος τοῦ ἀγώνα στὴ Δ. Μακεδονία. Οἱ ἀρχηγοὶ Ζαφειράκης, Καρατάσος καὶ Γάτσος κατόρθωσαν νά ξεφύγουν καὶ μέ λίγους ἄντρες προσπάθησαν νά φτάσουν στὴ νότια Ἑλλάδα. Ἀπ' αὐτοὺς ὁ Καρατάσος καὶ ὁ Γάτσος μέ 300 Μακεδόνες ἔφθασαν στὸ Μεσολόγγι καὶ μπῆκαν κάτω ἀπό τίς διαταγές τοῦ Ἀλέξ. Μαυροκορδάτου. Ο Ζαφειράκης μέ ηρωικὴ ἔξοδο ἀπό τὸν πύργο του κατόρθωσε νά διασωθεῖ στὸ Βέρμιο, στὸν Ἀι-Νικόλα, καὶ μαζί μέ ἄλλους ὅπλαρχηγούς ἀποφάσισε νά συνεχίσει τὸν ἀγώνα στὸν Ὁλυμπο. Ἀλλά κατόπιν ὁ Ζαφειράκης μαζί μέ ἔναν ἀπό τοὺς γιους τοῦ Καρατάσου, τὸ Γιαννάκη, καὶ 12 συντρόφους του λίγο ἀργότερα κυκλώθηκαν ἀπό τουρκικό ἀπόσπασμα, πιθανότατα ἀπό προδοσία, καὶ ὄστερα ἀπό ἡρωική ἀντίσταση ἐπεσαν νεκροὶ στὴ θέση Σοφολιά.

Παρ' ὅλη τὴν ἀντρεία καὶ τὴν αὐτοθυσία τῶν Μακεδόνων ἡ ἐπανάσταση δέν ἦταν δυνατό νά πετύχει, γιατὶ οἱ Τούρκοι είχαν στὴν περιοχὴ αὐτὴ μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις. Οἱ Μακεδόνες ἔφθειραν καὶ ἀπασχόλησαν γιά 15 μῆνες τὸν ἔχθρό καὶ, ἀφοῦ δέχτηκαν τὴν ἐπίθεση πολυάριθμου στρατοῦ, θυσιάστηκαν γιά τὸ κατοπινό κέρδος τοῦ ἀγώνα στὴ νότια Ἑλλάδα.

Γ2/Γ4

Ἡ πολιτικὴ δργάνωση

"Οταν ἀρχιζε ἡ ἐπανάσταση, δέν ὑπῆρχε κεντρικὴ διοίκηση. Τό παλιό κοινοτικό σύστημα συνέχιζε νά λειτουργεῖ, δπως καὶ κατά τὴν τουρκικὴ ἀπολυταρχία. Εἰσπράτονταν οἱ φόροι καὶ οἱ δημογέροντες διαχειρίζονταν τὶς κοινοτικὲς ὑποθέσεις. Τό πρῶτο πολιτικὸ σῶμα, ἐντελῶς τοπικό, συγκροτήθηκε στὴν Καλαμάτα ἀμέσως ὄστερα ἀπό τὴν ἄλωσή τῆς καὶ ὀνομάστηκε **Μεσσηνιακὴ Γερουσία**.

"Αλλά ἦταν αἰσθητή ἡ ἀνάγκη γιά μιά κεντρικὴ ἔξουσία, πού πρᾶτα ἀπ' ὅλα θά φρόντιζε γιά τὴν προμήθεια τῶν ἀναγκαίων γιά τὴ συνέχιση τοῦ πολέμου. Γι' αὐτό οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Πελοποννήσου συγκεντρώθηκαν γιά σύσκεψη μαζί μέ τοὺς στρατιωτικούς ἀρχηγούς στὸ **μοναστήρι τῶν Καλτεζῶν** (Μαντίνεια Ἀρκαδίας) καὶ διόρισαν μιά ἐπιτροπή, πού ὀνομάστηκε **Γερουσία τῆς Πελοποννήσου**. Αὐτὴ ἐπρεπε νά συνεργάζεται μέ τὸν ἀρχιστράτηγο Πετρόπομπη, γιά νά πάρει τὰ ἀπαραίτητα μέτρα γιά τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας (26 Μαΐου 1826).

Λίγες ἡμέρες ὄστερα ἀπό τὴν πολιτικὴ πράξη τῶν Καλτεζῶν ἔφτασε στὴν Πελοπόννησο ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ὁ νεώτερος ἀδελφός τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ

Δημήτριος ἐρχόταν στήν 'Ελλάδα ώς ἐπίτροπος τοῦ ἀδελφοῦ του, γιά νά ἀναλάβει στό δνομα τῆς μωσικῆς Ἀρχῆς τήν ἀνώτατη διοίκηση. Ο 'Υψηλάντης δέν ἀναγνώρισε τήν πράξη τῶν Καλτεζῶν καί διόρισε νέο συμβούλιο. Ἀλλά αὐτό ξεσήκωσε ἐναντίον του τούς προκρίτους, πού τοῦ είπαν δρθά κοφτά πώς μποροῦσε νά φύγει ἀπό τήν Πελοπόννησο. Ο Δημήτριος τότε ἀποσύρθηκε στήν Καλαμάτα (27 Ιουνίου), δπου ἄρχισε νά δργανώνει ἐναν πυρήνα ἀπό τακτικό στρατό. Οι στρατιωτικοί καί δ λαός πῆγαν μέ τό μέρος του. Τότε 22 ὁπλαρχηγοί κάλεσαν τόν 'Υψηλάντη καί τοῦ ἀνάθεσαν τήν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ, πού πολιορκοῦσε τήν Τρίπολη, καί οι πρόκριτοι ὑποτάχτηκαν στήν ἀνάγκη τῆς στιγμῆς. Ἀλλά δέν ἦταν δυνατό νά γίνει συνεννόηση ἀνάμεσα σ' αὐτούς καί τόν 'Υψηλάντη. Παρ' δλα αὐτά ἡ ἐμφάνιση τοῦ 'Υψηλάντη ἐνέπνευσε θάρρος στούς 'Ελληνες καί φόβο στούς Τούρκους, πού ἔβλεπαν δτι οι ραγιάδες ἀπόκτησαν ἀρχηγό μέ πριγκιπικό δνομα.

Οι συγκρούσεις αὐτές ἀνάμεσα στούς προκρίτους καί τόν 'Υψηλάντη ἦταν ἡ ἀρχή καταστρεπτικῶν φιλονικιῶν. Τά μίστη κάθε μέρα δξύνονταν περισσότερο καί ἐτσι δημιουργήθηκαν στήν ἐπαναστατημένη χώρα μας τά πρῶτα πολιτικά κόμματα, τό κόμμα τῶν πολιτικῶν καί τό κόμμα στρατιωτικῶν.

Πολιτική ὄργανωση τῆς Στερεᾶς Ἐλλάδος

'Οπως εἶδαμε, ἡ μερίδα τῶν στρατιωτικῶν ἀγκάλιασε τόν 'Υψηλάντη καί τόν ἐπέβαλε στούς προκρίτους. Ἀλλά καί ἐκεῖνοι ἀντιπαράθεσαν ἐναντίον του ἄλλους ἄντρες, πού είχαν κι αὐτοί ἡχηρά δνόματα, τούς δύο Φαναριώτες, τόν 'Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο καί τό Θεόδωρο Νέγρη.

Ο 'Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1791-1865) καταγόταν ἀπό φαναριώτικη οίκογένεια. 'Οταν έσπασε ἡ ἐπανάσταση, βρισκόταν στήν Πίζα τῆς Ἰταλίας. 'Οταν ἀποφάσισε νά κατεβεῖ στήν 'Ελλάδα, φόρτωσε σ' ἔνα πλοϊο δπλα καί πολεμοφόδια, πού ἀγοράστηκαν μέ δικά του χρήματα καί μέ συνεισφορές ἄλλων πατριωτῶν, καί κατάπλευσε στό Μεσολόγγι (20 Ιουλίου). Ἀπό ἐκεῖ ἔστειλε ἐπιστολές στόν 'Υψηλάντη καί τόν διαβεβαίωνε γιά τή μεγάλη ἐκτίμησή του πρός αὐτόν καί τόν παρακαλοῦσε νά τόν δεχεται ὡς συμπολεμιστή στόν ἔθνικό ἀγώνα. Οι φιλοδοξίες του δμως πήγαιναν πολύ μακριά.

Ο Δημήτριος 'Υψηλάντης.

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος.

Ο Θεόδωρος Νέγρης (1790-1824) πάλι ήταν άπό τους κορυφαίους φιλικούς και είχε διακριθεί στό Βουκουρέστι γιά την έθνική του δράση. Είχε διοριστεί άπό την Πύλη ως γραμματέας της τουρκικής πρεσβείας στό Παρίσι, άλλα, ήταν ξεπούλης στην Αγγλία. Και οι δύο τους ήταν πρόθυμοι νά προσφέρουν τις ύπηρεσίες τους στόν άγνων.

‘Ο ‘Ψυχηλάντης δέχτηκε τό Μαυροκορδάτο μέθερμή ειλικρίνεια ώς συνεργάτη καὶ τοῦ ἀνάθεσε τὴν πολιτική δργάνωση τῆς Στερεᾶς, πού ἀπό πρωτύτερα είχε δεῖξει διάθεση νά τὴν ἀναλάβει μαζί μὲ τή στρατιωτική ἔξουσία της. ‘Ο Μαυροκορδάτος πήρε μαζί του τό Νέγρη καὶ δ ἴδιος ἀνάλαβε νά δργανώσει τή Δυτική Ἐλλάδα μέ πρωτανατολική μέ ἔδρα τήν “Αμφισσα”. “Ετσι ἐκτός τής Πελοποννήσου.

οργάνωσαν τη Δυτική Ελλάδα με πρωτεύοντα τό Μεσολόγγι, ένω δ Νέγρης τήν Ἀνατολική μέ δρόπα τήν Ἀμφισσα. Ἐτοι καταρτίστηκαν δύο νέες τοπικές ἔξουσίες ἐκτός τῆς Πελοποννήσου.

Οι πληρεξούσιοι της Αιτωλοακαρνανίας συγκεντρώθηκαν στό Μεσολόγγι και έκαμπαν συνέλευση, που διονάστηκε **Συνέλευση της Δυτικής Χέρσου Έλλάδος**. Μέ προέδρο τό Μωροκορδάτο και σύμφωνα μέ τίς διηγίες του συγκρότησαν δεκαμελές συμβούλιο, που έκλεγόταν κάθε χρόνο άπό τους προκρίτους και τους διπλαρχηγούς και λογοδοτούσε στήν έθνοσυνέλευση (4 - 7 Σεπτεμβρίου). Τό συμβούλιο αυτό διονάστηκε **Γερουσία** και είχε καθήκον νά φροντίζει γιά τή διατήρηση τής ήσυ-

Σφραγίδα της Πελοποννησιακής Γερουσίας.

Σφραγίδα τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Χέρσου
Ἐλλάδος.

χίας καί τῆς ἀσφάλειας, γιά τὴν ἐνίσχυση τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καί γιά τὴν χρησιμοποίηση τῶν δημόσιων εἰσοδημάτων γιά κοινή ὁφέλεια.

Ἡ συνέλευση τῶν πληρεξουσίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος συγκεντρώθηκαν σὲ σύσκεψη στὴν Ἀμφισσα μέ πρόεδρο τὸ Νέγρη καὶ ψήφισαν τὸ Σύνταγμα, πού κατάρτισε ὁ ἴδιος καί πού δνομάστηκε **Νομική διάταξη**. Ἡ ἀνώτατη ἔξουσία, πολιτική καί στρατιωτική, δινόταν σὲ μιὰ ἐπιτροπή, πού πῆρε τὸν τίτλο **Ἀρειος Πάγος**.

Οἱ δύο αὐτές δργανώσεις, ὅσο κι ἂν ἦταν διαφορετικές στὴ μορφή τους, στὴν οὐσία είχαν κάτι τὸ κοινό. Παράδιναν δηλαδή τῇ διεύθυνση τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων στοὺς πολιτικούς, στρέφονταν καί οἱ δύο ἐναντίον τῆς αὐθεντίας τοῦ Ὅψηλάντη καί καλλιεργώντας τὸν **τοπικό πατριωτισμό** προσπαθοῦσαν νά διαιωνίσουν τὸ χωρισμό τοῦ ἔθνους.

CS 92/2180

Ἡ Α' Ἐθνική Συνέλευση στὴν Ἐπίδαυρο

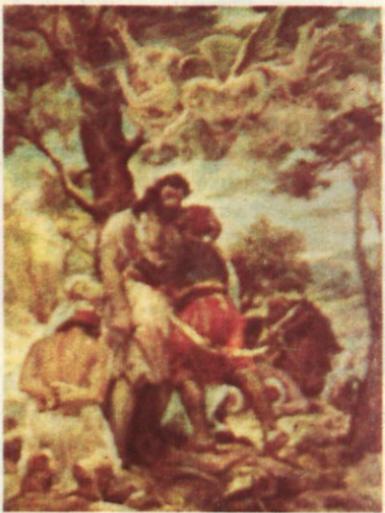
Τῷρα δῆμος γινόταν πιά αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη γιά μιά γενικὴ ἔθνοσυνέλευση, πού θά δημιουργοῦσε μία κεντρική ἔξουσία γιά δλη τὴν Ἑλλάδα. Γι' αὐτό ἀμέσως, μόλις ἔπεσε ἡ Τρίπολη (23 Σεπτεμβρίου 1821), ὁ Ὅψηλάντης ἔβγαλε μιὰ προκήρυξη πρός τὸ λαό, μέ τὴν ὁποία τὸν καλοῦσε νά στείλει ἀντιπροσώπους γιά τὴν μελλοντική ἔθνοσυνέλευση.

Ως ἔδρα τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ὁρίστηκε τὸ Ἀργος. Τὴν 1 Δεκεμβρίου τοῦ 1821 ἔγιναν τά ἐγκαίνια τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καί οἱ πληρεξούσιοι, πού ἦταν παρόντες, δρκίστηκαν πίστη πρός τὴν πατρίδα. Ἀλλά ἀμέσως ὑστερα ἀπ' αὐτό παρουσιάστηκαν καί οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας μαζὶ μέ τὸ Μαυροκορδάτο καί τὸ Νέγρη, πού καθυστέρησαν σκόπιμα. Οἱ δύο ἀντίπαλες φατρίες ἥρθαν ἀντιμέτωπες καί ἡ σύγκρουση φαινόταν ἀναπόφευκτη. Ἐπειδή δῆμος καί οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ὅδρας ὑποστήριζαν τοὺς πρόκριτους, στὴ Συνέλευση ἐπικράτησαν οἱ πολιτικοί. Τότε ὁ Ὅψηλάντης ἀηδίασε ἀπό τοὺς τρόπους καί τὰ μέσα τῶν ἀντιπάλων του καί ἐγκατάλειψε τὸ Ἀργος. Τὸν ἀκολούθησε καί ὁ Κολοκοτρώνης καί ἔτσι ἡ μερίδα τῶν προκρίτων ἔγινε κυρίαρχη στὴ Συνέλευση.

Οἱ πληρεξούσιοι τῆς Πελοποννήσου τότε σύμφωνα μέ τίς δύο τοπικές κυβερνήσεις τῆς Στερεᾶς Ἰδρυσαν κι αὐτοί τοπική κυβέρνηση τῆς Πελοποννήσου. Δέχτηκαν τὸ λογικό δργανισμὸ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας καί συγκρότησαν **Πελοποννησιακή Γερουσία**. Ἐπειδή δῆμος τὸ Ἀργος ἔξαιτίας τῶν πολλῶν δπλοφόρων δέν ἦταν τόπος πολὺ ἀσφαλισμένος, οἱ πρόκριτοι μετάθεσαν τὴν ἔδρα τῆς Συνελεύσεως στὴν Πιάδα, πού βρίσκεται κοντά στὸ Σαρωνικό κόλπο δχι μακριά ἀπό τὴν ἀρχαία Ἐπίδαυρο. Ἐκεῖ ἄρχισε τίς τακτικές ἐργασίες της ἡ πρώτη Ἐθνοσυνέλευση τῶν Ἑλλήνων, πού δνομάστηκε **Συνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου** (20 Δεκεμβρίου 1821).

Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου

Τίς συζητήσεις τίς διεύθυνε δ Μαυροκορδάτος καί μέ πρόεδρο τὸν ἴδιο συγ-

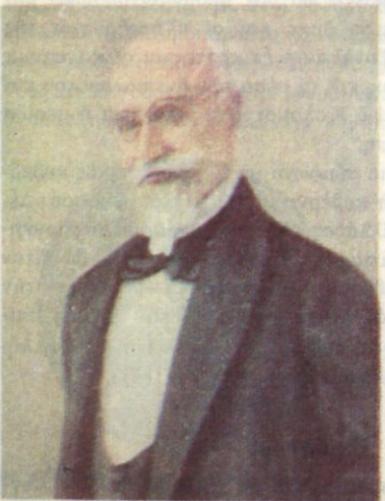

Α. Γεωργιάδη, «Τό φίλημα» τοῦ Ἰμπραήμ στὸ νεκρό Παπαφλέσσα.

Ι. Μακρυγιάννης, ἀγωνιστής γιά τὴν ἀνεξαρτησία (1821) καὶ τὴν συνταγματική δργάνωση τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας (1843).

Ε. Βενιζέλος.

Δ. Σολωμός. Εθνικό Ἰστορικό Μουσεῖο.

κροτήθηκε μία έπιτροπή, γιά νά συντάξει ένα σχέδιο συντάγματος. Τήν 1η Ιανουαρίου τού 1822 ή 'Εθνοσυνέλευση ἔκαμε μιά πανηγυρική διακήρυξη τῆς ἀνεξαρτησίας τού 'Ελληνικοῦ λαοῦ. Σ' αὐτό μέ συντομία καί ἔμφαση λέγονταν τά ἔξης:

«Ἐν δύναμι τῆς Ἀγίας καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη δύναμικήν δυναστείαν μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτατον καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων παραστατῶν του εἰς ἀθνικὴν συνηγμένων συνέλευσιν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν».

Ἐπειτα δέχτηκε δύμοφωνα τὸ συνταγμένο ἀπό τὴν ἐπιτροπὴν σχέδιο τοῦ συντάγματος καί ἔτσι ἦρθε στὴ ζωὴ τὸ πρῶτο ἐλληνικὸ σύνταγμα, πού δονομάστηκε Ὁργανικός νόμος (Σύνταγμα Ἐπιδαύρου 1 Ιανουαρίου 1822).

Τὸ σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου θέσπιζε ὡς ἐπικρατέστερη θρησκεία τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους τὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολική, ἀλλά συνάμα κήρυττε ὡς ἀνεκτή καὶ κάθε ἄλλη θρησκεία. Δέν ἀναγνώριζε κοινωνικές τάξεις οὐτε διακρίσεις πολιτῶν. "Ολοὶ οἱ πολίτες εἰναι ἵσοι μπροστά στὸ νόμο καὶ γίνονται δεκτοὶ σ' ὅλες τίς ὑπηρεσίες τοῦ κράτους. Μωαμεθανοὶ καὶ Ἐβραῖοι ἀποκλείονται ἀπὸ τὰ δημόσια δικαιώματα. Καταργοῦνταν ἡ δουλεία, τὰ βασανιστήρια καὶ ἡ κατάσχεση τῆς περιουσίας. Κανένας δέν ἐπιτρέποταν νά φυλακιστεῖ, χωρίς νά τοῦ ἀνακοινωθεῖ μέσα σε 24 ὥρες ἡ αἰτία τῆς φυλακίσεως του καὶ χωρίς νά είσαχθει σε δίκη μέσα σε τρεῖς μῆνες.

Ο δραγανικός νόμος δημιούργησε κυρίως δυό ἔξουσίες, τὴν ἐκτελεστικὴν καὶ τὴν νομοθετικὴν, πού δονομάστηκαν Νομοτελεστικό καὶ Βουλευτικό. Η ἐκτελεστικὴ ἔξουσία, τὸ Νομοτελεστικό, ἀποτελεῖται ἀπό πέντε μέλη, πού ἐκλέγονται ἀπό τὴ βουλή. Τὸ Νομοτελεστικὸ διευθύνει τὴ γενικὴ διοίκηση, διορίζει τοὺς ὑπουργούς, φροντίζει γιά τὴν ὀργάνωση τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς Ἑηρᾶς καὶ τῆς θάλασσας καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νά τὶς κινητοποιεῖ. Φροντίζει ἀκόμη γιά τὴ δημόσια ἀσφάλεια καὶ εἰσάγει τὰ σχέδια τῶν νόμων στὸ Βουλευτικό. Τὸ Βουλευτικό, πού ἀποτελεῖ τὴ Βουλή (ἀσκεῖ δηλαδή τὴ νομοθετικὴ ἔξουσία), συγκροτήθηκε ἀπό 33 ἀντιπροσώπους τῶν ἐπαρχιῶν. Αὐτὸν ἐπεξεργάζεται τὸν προϋπολογισμό, ἔχει τὸ δικαίωμα νά ἐπιβάλλει φόρους καὶ νά ψηφίζει ἡ νά ἀπορρίπτει τούς νόμους, πού ὑποβάλλονται σ' αὐτό ἀπό τὸ Νομοτελεστικό. Η θητεία καὶ τῶν δύο σωμάτων διαρκεῖ ἔνα χρόνο. Η τρίτη ἔξουσία, ἡ δικαστικὴ, κηρυσσόταν χωριστὴ ἀπό τὶς ἄλλες, ἀλλά ἄργησε νά δραγανωθεῖ.

Η Συνέλευση καθιέρωσε ὡς ὁνόσημο τὴν κουκουβάγια καὶ ὡς σημαία τὴ γαλανόλευκη. Ἐξέλεξε τὸ Μαυροκορδάτο ὡς πρόεδρο τοῦ Νομοτελεστικοῦ καὶ τὸν 'Υψηλάντη ὡς πρόεδρο τοῦ Βουλευτικοῦ. Η τύχη φαινόταν νά χαμογελᾶ πρὸς τὴ Συνέλευση, γιατὶ ὁ Ἀκροκόρινθος, πού πολιορκοῦνταν στενά ἀπὸ τὸν 'Υψηλάντη καὶ τὸν Κολοκοτρόνη, παραδόθηκε καὶ ἡ νεαρή γαλανόλευκη σημαία ὑψώθηκε πάνω στὰ τείχη του (12 Ιανουαρίου 1822). Η Κόρινθος ἔγινε η πρώτη πρωτεύουσα τοῦ 'Ελληνικοῦ Κράτους.

Η συνέλευση τελείωσε τὶς ἔργασίες της στὶς 16 Ιανουαρίου τοῦ 1822, ἀλλά

τήν προηγούμενη άπό τη διάλυσή της ήμερα, έχοντας ως παράδειγμα τίς Ἐνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς καὶ τή γαλλική ἐπανάσταση, ἔκαμε ἕνα εἰδος διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, πού δικαιολογοῦσε τήν ἐπανάσταση. Αὐτή ἀπευθυνόταν περισσότερο πρός τούς Εὐρωπαίους καὶ προσπαθοῦσε νά δείξει τή διαφορά τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀπό τά στατιστικά κινήματα τῆς Εὐρώπης.

Ἡ διακήρυξη ἀνάμεσα στά ἄλλα ἔλεγε καὶ τά ἔξης: «Ο κατά τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν μακράν τοῦ νά στηρίζεται εἰς ἀρχάς τινας δημαγωγικάς καὶ στασιώδεις ἡ ιδιωφελεῖς μέρους τινός τοῦ σύμπαντος Ἐλληνικοῦ Ἐθνους σκοπούς... είναι πόλεμος ἔθνικός, τοῦ δποίου μόνη αιτία είναι ἡ ἀνάκλησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ιδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς...» 1333 98/3/190

Ἡ ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Ἐλλάδος – Δεύτερος χρόνος τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως (1822)

Ο δεύτερος χρόνος τῆς ἐπαναστάσεως ἦταν κρίσιμος γιά τόν Ἑλληνικό ἀγώνα, γιατί δ Σουλτάνος καὶ οἱ πασάδες του προσπάθησαν πάρα πολύ, γιά νά χτυπήσουν ἀποτελεσματικά τήν ἐπανάσταση.

Παρά τίς σπουδαῖες ἐπιτυχίες τῶν Ἐλλήνων ἡ ἐπανάσταση στίς ἀρχές τοῦ 1822 φαινόταν μᾶλλον περιορισμένη. Κι αὐτό, γιατί, ἀφοῦ ἀρχισε ἀπό τίς ὅχθες τοῦ Προύθου καὶ ἀπλώθηκε ὡς τά κρητικά βουνά, φαινόταν πώς περιορίστηκε στήν Πελοπόννησο, τή Στερεά, τή νότια Ἡπειρο, τήν Εύβοια καὶ τά νησιά τοῦ Αιγαίου. Ἐκτός ἀπό αὐτό ἐπικρατοῦσε διχόνοια ἀνάμεσα στούς ἐπαναστάτες καὶ ἡ ἀργοπορία τῶν Ἐλλήνων νά δργανωθοῦν καὶ νά πειθαρχήσουν φαινόταν νά καταδικάζει τόν ἀγώνα σέ ἀποτυχία. Γι' αὐτό καὶ τό Διβάνι, ἐπειδή παρακινοῦνταν ἀπό τήν αὐτοριακή διπλωματία καὶ τόν Ἀγγλο πρεσβευτή, δέν ηθελε νά ἀκούσει γιά συμβιβασμό μέ τούς ἐπαναστάτες, γιατί ἔπιζε δτι μέ σύντομη ἐνέργεια θά σύντριβε τήν ἐπανάσταση.

Τά πράγματα φαίνονταν νά δικαιολογοῦν τίς προβλέψεις τῶν Τούρκων. Κατά τά τέλη Ἰανουαρίου τοῦ 1822 τελικά καταπνίγηκε ἡ ἀνταρσία τοῦ Ἀλῆ. Καὶ δ νικητής Χουρσίτ, ἀφοῦ μέ ψεύτικες ὑποσχέσεις καὶ περιποιήσεις πέτυχε καθετί, πού ἐπιθυμοῦσε ἀπό τό γέρο σατράπη, τόν ἀποκεφάλισε καὶ ἔστειλε στήν Κωνσταντινούπολη τό κεφάλι του μαζί μέ τά κεφάλια τῶν τριῶν γιῶν του καὶ τῶν ἐγγονῶν του. Ἐπομένως τό πολιορκητικό σῶμα ἔμενε τώρα ἐλεύθερο καὶ ἀνάθεσαν στό νικητή νά είρηνέψει τήν Ἐλλάδα.

Οι Τούρκοι πασάδες κατάστρωσαν τό ἀκόλουθο σχέδιο δράσεως ἐναντίον τῆς Ἐλλάδος. Ὁ Χουρσίτ μέ τό στρατό τῆς Ἡπείρου θά βάδιζε ἐναντίον τῆς Αιτωλίας καὶ τῆς Ἀκαρνανίας. Ἀκολουθώντας τήν παραλία καὶ περνώντας ἀπό τό πέρασμα τοῦ Μακρυνόρους, θά ὑπόταξε τή χώρα ὡς τό κόλπο τῆς Ναυπάκτου, γιά νά περάσει ἀπό τό Ρίο στήν Πελοπόννησο. Δεύτερος στρατός βαδίζοντας ἀνάμεσα ἀπό τήν Ἀνατολική Ἐλλάδα ἐπρόκειτο νά εἰσβάλει σ' αὐτήν ἀπό τόν Ἰσθμό. Οι δύο στρατοί θά ἐνώνονταν καὶ θά κατάπνιγαν τήν ἐπανάσταση στήν κοιτίδα της. Τή δράση

τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς θά τήν υποστήριξε ὁ τουρκικός στόλος συντρίβοντας τήν θαλασσινή δύναμη τῶν Ἑλλήνων καὶ μεταφέροντας τό στρατό τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος στήν Πελοπόννησο. Τήν πεποίθηση τῶν Τούρκων στρατηγῶν τή συμμερίζονταν καὶ οἱ φίλοι τῆς Τουρκίας διπλωμάτες τῆς Εὐρώπης καὶ θριαμβολογοῦσαν διτὶ ή καταστροφή τῶν Ἑλλήνων πλησιάζει.

Ἡ καταστροφή τῆς Χίου

Ἄπο τίς τρεῖς ἐπιχειρήσεις, πού εἶχε τό τουρκικό σχέδιο, προηγήθηκε τό σχέδιο γιά τή δράση στή θάλασσα. Ἡ Χίος, τό πιό πλούσιο καὶ τό πιό εἰρηνικό ἀπό τά νησιά τοῦ Αιγαίου, μέ τήν υποκίνηση παράτολμων ἀντρῶν, πού ἡρθαν ἀπό ἔξω, προσχώρησε στό κίνημα. Ὁ ριψοκίνδυνος ἀρχηγός τῶν Σαμιῶτῶν ἐπαναστατῶν **Λυκούργος Λογοθέτης** συνεννόθηκε μέ τό Χιώτη **Ἀντώνη Μπουρνιὰ** καὶ στίς 10 Μαρτίου ἀποβιβάστηκε στό νησί μέ 2500 ἄντρες. Ἡ τουρκική φρουρά στήν ἀρχή τά χασε καὶ ἀποσύρθηκε στό φρούριο. Τό νησί παραδόθηκε στούς Σαμιῶτες ἐλευθερωτές, πού μπῆκαν στήν πρωτεύουσα καὶ ἀρχισαν νά λεηλατοῦν καὶ νά σφάζουν τούς Τούρκους. Τό φρούριο δῶμας δέν κατόρθωσαν νά τό κυριέψουν

Ἡ τολμηρή πράξη τῆς Χίου προκάλεσε κατάπληξη στήν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Σουλτάνος τό θεώρησε αὐτό ώς προσωπική προσβολή. Οἱ γυναικες τοῦ χαρεμιοῦ του τόν ἔξωθούσαν μέ τίς φωνές τους, γιατί τή Χίο τήν εἶχε παραχωρήσει στήν ἀδελφή του, γιά νά ἐκμεταλλευτεῖ τό φόρο ἀπό τά μαστιχόδεντρα. Ἡ Πύλη φυλάκισε ἀμέσως τούς Χιώτες τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀποκεφάλισε 60 ἀπό αὐτούς.

Στό τέλος Μαρτίου ὁ Καπετάν Πασάς Καρά-Ἀλής ἐμφανίστηκε μέ 46 πλοῖα στό βόρειο στενό τοῦ νησιοῦ μέ 46 πλοῖα καὶ μέ ίσχυρό βομβαρδισμό ἀποβίβασε στή νότια παραλία τοῦ νησιοῦ (30 Μαρτίου) 7 χιλιάδες στρατιώτες. Ταυτόχρονα ἔκανε ἐπίθεση ἐναντίον τῆς πόλεως καὶ ἡ φρουρά. Ἡ πόλη καὶ τά περίχωρα παραδόθηκαν στή φωτιά. Οἱ Σαμιῶτες ὑστερα ἀπό σύντομη ἀλλά ίσχυρή ἀντίσταση ἐγκατάλειψαν τό νησί στήν τύχη του καὶ

Ντελακρουά – Οἱ σφαγές τῆς Χίου
(Παρίσι – Μουσείο Λούβρου)

σώθηκαν μέ τή βοήθεια μερικῶν ψαριανῶν πλοίων. Καί ἀμέσως πέρασαν στὸ νησὶ οἱ ἀσιατικὲς πυκνές μάζες, ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὴν ἀπέναντι παραλίᾳ, καὶ κεντρισμένες ἀπό τή δίψα γιά λάφυρα καὶ ἀπό τὴν παρακίνηση τῶν δερβίστηδων ἄρχισαν νά σφάζουν ἄγρια τούς χριστιανούς. "Υστερα ἀπό λίγες ἡμέρες τά θύματα τῆς τουρκικῆς μανίας ἦταν 40 καμένα χωριά μαζὶ μέ τὴν πόλη καὶ σωρός ἀπό πτώματα. "Ετσι τὸ Πάσχα τοῦ 1822 βάφτηκε στὸ αἷμα τῶν Χιωτῶν, δπως τὸ Πάσχα τοῦ 1821 εἶχε βαφτεῖ στὸ αἷμα τοῦ Πατριάρχη καὶ τῶν θυμάτων τῆς Κωνσταντινούπολεως. Χιλιάδες Χιωτες πουλήθηκαν ώς δοῦλοι στὰ σκλαβοπάζαρα τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ τῆς Τύνιδας καὶ ἀλλες χιλιάδες σκορπίστηκαν ώς πρόσφυγες στούς τέσσερις ἀνέμους. Σὲ ἐλάχιστους, ἀπό αὐτούς ποὺ σώθηκαν, χάρισαν τῇ ζωῇ, γιά νά περιποιοῦνται τούς περίφημους κήπους μέ τά μαστιχόδεντρα. "Υπολογίζουν δτὶ ἀπό τούς κατοίκους τοῦ νησιοῦ, πού ἔπερνοδσαν τίς 100.000, ἔμειναν στὸ νησὶ μόνο δύο χιλιάδες. 23 χιλιάδες σφάχτηκαν καὶ 47 αἰχμαλωτίστηκαν.

"Η αίματηρή τραγῳδία τῆς Χίου ἔδωσε νέα ἀπόδειξη δτὶ ἡ τουρκική φυλή είναι ἀσυμβίβαστη μέ τὸν ἀνθρωπισμὸ τῆς Εὐρώπης. "Ἐπιβεβαίωσε ἀκόμη τὸν ἰσχυρισμό τῶν Ρώσων δτὶ οἱ Τούρκοι ἦταν ἀδύνατο νά συνυπάρχουν στὴν Εὐρώπη μαζὶ μέ τούς χριστιανικούς λαούς, ἐνῷ ἀντίθετα αὔξησε τὴ συμπάθεια τῶν Εὐρωπαίων πρός τούς Ἐλληνες. Οἱ δημοσιογράφοι ἔδωσαν φρικιαστικές περιγραφές τῶν σφαγῶν τῆς Χίου ζωγράφοι, δπως ὁ Γάλλος Ντελακρουά, τίς ἀπεικόνισαν καὶ ποιητές μεγάλης ἀξίας σάν τὸν Ούγκο τραγούδησαν μέ τά ποιήματά τους τῇ θλιβερή καταστροφή (Τό Ἐλληνόπουλο, Β. Ούγκο).

Κωνσταντίνος Κανάρης.

ΤΗ ΑΠΟΚΡΟΥΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΣΤΟΛΟΥ

"Υστερα ἀπό τή συμφορά δὲ ἐλληνικός στόλος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 56 πλοῖα, ἔμφανίστηκε στὰ νερά τῆς Χίου. Οἱ Ἐλληνες πλοίαρχοι σὲ σύσκεψη, πού ἔκαμαν, ἀποφάσισαν νά προσβάλουν τὸν τουρκικό στόλο μέ πυρπολικά καὶ τὴν τολμηρή ἐπιχείρηση τὴν ἀνάλαβαν δὲ "Υδραῖος Πιπίνος καὶ δὲ Ψαριανός Κωνστ. Κανάρης. Οἱ δύο ναυτικοὶ ἐμπιτίας τῆς νηνεμίας, πού ἐπικρατοῦσε, ἔφτισαν στὸ στενό τῆς Χίου καὶ τή νύχτα τῆς 6^{ης} πρός τὴν 7^η Ιουνίου γλίστρησαν σάν ησκοι στὸ λιμάνι. δπου ἦταν ἀγκυροβολημένος δὲ τουρκικός στόλος.

"Ήταν ἡ τελευταία νύχτα τοῦ Ραμαζανίου, τὰ πλοῖα ἦταν φωταγωγημένα καὶ οἱ Τούρκοι ἦταν παραδομένοι στή διασκέδαση. 'Ο Καρά-Ἀλής εἶχε καλέσει γιά δεῖπνο τοὺς ἀξιωματικούς τῆς ξηρᾶς στή ναυαρχίδα του,

πού λαμποκοπόδησε άπό πολύχρωμα φάτα καιί ἀντηχοῦσε άπό τις φωνές καιί τό κέφι, ἐνῶ άπό τήν πρύμη κρέμονταν τό αίματοστάλαχτο κεφάλι καιί τά κομμένα χέρια ἐνός Ἑλληνα ἀξιωματικοῦ. Ο Κανάρης κόλλησε τό πυρπολικό του στό πλευρό τῆς ναυαρχίδας καιί, προτοῦ τό ἀντιληφτοῦν οἱ Τοῦρκοι, τό ἄναψε. Οἱ φλόγες μεταδόθηκαν στή ναυαρχίδα, πού πήρε φωτιά καιί, δταν σέ λίγο οἱ φλόγες ἔφτασαν στήν μπαρουταποθήκη, ἀνατινάχτηκε στόν ἄερα. Πάνω ἀπό 2 χιλιάδες Τοῦρκοι βρήκαν τό θάνατο καιί δ ἰδιος δ αίμοχαρής Καρά·Ἀλής, καθώς ἐπιβιβαζόταν σέ μια βάρκα, τραυματίστηκε θανάσιμα ἀπό ἀναμμένη κεραία, πού ἔπεσε στό κεφάλι του. Καθώς μετακομίζοταν στήν παραλία, ἔψυχησε ἐκεῖ δπου πρίν ἀπό λίγο είχε κρεμάσει τούς δμήρους τῶν Χιωτῶν. Ο Πιπίνος δμως δέν πέτυχε στήν ἐπιχείρησή του, γιατί οι Τοῦρκοι κατόρθωσαν νά ἀπομακρύνουν τό πυρπολικό του.

Τό κατόρθωμα τοῦ Κανάρη προκάλεσε κατάπληξη στούς Τούρκους, πού ξαναγύρισαν στόν Ἑλλήσποντο, γιατί δέν ἔνιωθαν σιγουριά στά νερά τῆς Χίου. Μά τό ἄτυχο νησί δοκίμασε καιί πάλι τή μανία τους, γιατί ἀπό ἐκδίκηση γιά τήν ἀπώλεια τῆς ναυαρχίδας τους κατάστρεψαν τά μαστιχοχώρια. Ομως οἱ Ἑλληνες καιί πάλι ἔξασφάλισαν τήν κυριαρχία στή θάλασσα καιί ὑστερα ἀπ' αὐτά, κάθε φορά πού δ τουρκικός στόλος ἀπό τήν πίεση τῆς ἀνάγκης ἔβγαινε ἔξω ἀπό τόν Ἑλλήσποντο, τόν παρακολουθοῦσε παντοῦ δ φόβος τῶν πυρπολικῶν.

Ο Κανάρης

Ο Κωνσταντίνος Κανάρης (1790 - 1877), δ πιο ξακουστός ἀπό τούς Ἑλληνες πυρπολητές, γεννήθηκε στά Ψαρά. Πρίν ἀπό τήν ἐπανάσταση ἡταν κυβερνήτης ἐνός μικροῦ ἐμπορικοῦ πλοίου καιί ἔτρεξε ἀπό τούς πρώτους νά πάρει μέρος στήν ἐπανάσταση. Ἀπό ἐμποροπλοίαρχος ἔγινε καταδρομέας καιί πυρπολητής. Οι μεγάλες περιστάσεις τόν ἔκαμαν τολμηρό καιί ἐπιτήδειο ναυτικό καιί συνάμα ἀκόνισαν τό μυαλό του. Ἐτσι ἀργότερα ἀναμίχτηκε καιί στήν πολιτική καιί ἔγινε ὑπουργός καιί τέσσερις φορές πρωθυπουργός.

Η καταστροφή στό Πέτα

Στή στεριά τά πράγματα δέν ἡταν πολύ εύχαριστα γιά τούς Ἑλληνες, γιατί ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στούς στρατιωτικούς καιί στούς πολιτικούς είχε χειροτερέψει, ἀπειλώντας μεγάλους κινδύνους, καιί ἐπί πλέον ή διχόνοια καιί δ φατριασμός χαλάρωσε τή δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων. Η πολιορκία τῶν φρουρίων τοῦ Ναυπλίου, τῆς Μεθώνης καιί τῆς Κορώνης στήν Πελοπόννησο προχωροῦσε ἀργά, ἐνῶ ή ἐπίθεση τοῦ Κολοκοτρώνη ἐναντίον τῆς Πάτρας ματαιώθηκε ἔξαιτίας τῆς ἀντιδράσεως τῶν πολιτικῶν.

Ἐπίσης οἱ διχόνοιες στήν Ἀνατολική Ἐλλάδα χαλάρωσαν τήν ἐπανάσταση. Η ἀντίθεση ἀνάμεσα στόν Όδυσσέα καιί τόν Ἀρειο Πάγο ἔφτασε σέ μεγάλη δύνητα, ἐνῶ ή ἐπανάσταση δεχόταν σειρά ἀπό δυνατά χτυπήματα. Οἱ Τοῦρκοι ἔπνιξαν

στό αίμα τήν ἐπανάσταση τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Ὀλύμπου. Ἐπίσης ἔφυγησε ἡ ἐπανάσταση τῆς Εὐβοιας, ἀφοῦ σκοτώθηκαν ὁ γιός τοῦ μπέη τῆς Μάνης Ἡλίας Μωρομιχάλης καὶ δὲ γενναῖος Ἀγγελῆς Γοβγίνας, ποὺ εἶχε ὑπερασπιστεῖ τὰ Βρυσάκια. Οἱ Υψηλάντης ἔκαμε ἐκστρατεία στήν Ἀνατολική Ἑλλάδα, διότι εἶχε μόνο μιά ἐπιτυχία, νά κυριέψει τήν Ἀκρόπολη τῆς Αθήνας (9 Ιουνίου).

Ἄλλα ὑστερα ἀπό λίγο τὸ περισσότερο ἐνδιαφέρον τῶν Τούρκων στρεφόταν στή Δ. Ἑλλάδα. Οἱ Τούρκοι κυριάρχησαν στά δύο προπύργια τῆς Ἀν. Ἑλλάδος, στὸν Ὀλυμποῦ καὶ στὴν Εὐβοια καὶ προσέβαλαν τὸν προμαχώνα τῆς Δυτικῆς, τὸ Σούλι. Συμφέρον γιὰ δὴ τὴν ἐλληνικὴ ὑπόθεση ἡταν νά μὴ συντριψτεῖ ὁ μικρός δρεινός λαός, ποὺ ἀποτελοῦσε τὴν προφυλακή τῆς Ἡπείρου. Γι' αὐτὸ ὁ πρόεδρος τοῦ Νομοτελεστικοῦ, ὁ Μωροκορδάτος, κατάλαβε δὴ ἡταν μεγάλη ἀνάγκη νά δημιουργήσουν ἀντιπερισπασμό στοὺς Τούρκους, γιά νά ἀνακουφιστεῖ τὸ Σούλι, καὶ ἔτσι ἐτοίμασε ἐκστρατεία, γιά νά πάει νά τὸ βοηθήσει. Τό ἐκστρατευτικό σῶμα τὸ ἀποτέλεσαν κυρίως στρατιώτες ἀσκημένοι κατά τὸ εὐρωπαϊκό σύστημα. Ἀποτελέστηκε δηλαδὴ ἀπό ἔνα μικρό σῶμα τακτικοῦ στρατοῦ δργανωμένο ἀπό τὸν Ὑψηλάντη, τὸ μέ εὐρωπαϊκό σύστημα δργανωμένο σῶμα τῶν Ἐπτανησίων μέ διοικητή τὸν Πανᾶ καὶ τὸ τάγμα τῶν φιλελλήνων. Αὐτό τὸ ἀποτελοῦσαν Εὐρωπαῖοι ἀξιωματικοί, Γάλλοι, Γερμανοί, Ιταλοί, Πολωνοί, ποὺ ἔτρεξαν ἀπό ἐνθουσιασμό, γιά νά πολεμήσουν στὸ πλευρό τῶν Ἑλλήνων. Τῇ δύναμῃ αὐτή τὴν ἐνίσχυσαν χίλιοι περίπου Μανιάτες μέ ἀρχηγό τὸν Κυριακούλη Μωρομιχάλη. Μά ὁ Μωροκορδάτος εἶχε τὴν παράδοξη ἐμπνευστη νά δηγγήσει δὲ διος τὴν ἐκστρατεία καὶ ἀλλάζοντας τὴν πένα μέ τὸ ξίφος πέρασε τὸ στρατό του ἀπό τὴν Πάτρα στὸ Μεσολόγγι, διόπου μέ νέες προσχωρήσεις ὀπλιτῶν τὸ ἐκστρατευτικό σῶμα ἔφασε σὲ 4 χιλιάδες.

Οἱ Μάρκος Μπότσαρης ἦρθε στὸ Μεσολόγγι ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Σουλιωτῶν καὶ παρουσίασε τή μεγάλη δυσκολία τῆς πατρίδας του. Ἐτσι κατόρθωσε νά πείσει τὸ Μωροκορδάτο νά ἀποσπάσει 500 Μανιάτες, ποὺ μέ ἀρχηγό τὸν Κυριακούλη, τὸν ἀντρεῖο ὑπερασπιστή τοῦ Βαλτετσιοῦ, τοὺς ἔστειλε στὸ λιμάνι τῆς Ἡπείρου, τὸ Φανάρι, ποὺ ἀπέχει ἐπτά ωρες ἀπό τὴν Κιάφα. Μά τὸ σπουδαιότερο σῶμα προχωροῦσε ἀπό τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀχελώου ἀργά καὶ μέ κόπο. Στὸ Κομπότι οἱ Γερμανοί μέ ἀρχηγό τὸ Γερμανό στρατηγό κόμη Κάρολο Νόρμαν ἀπό τὴ Βυτεμβέργη εἶχαν σπουδαία ἐπιτυχία ἐναντίον ἐνός συντάγματος τουρκικοῦ ἵππου. Ἄλλα αὐτό ἔδωσε ὑπερβολικό θάρρος στὸ Μωροκορδάτο, ποὺ διάσπασε γιά δεύτερη φορά τὶς δυνάμεις του, γιατὶ ἔνα μέρος ἀπ' αὐτές μέ ἀρχηγό τὸν Μπότσαρη τὸ ἔστειλε στὴν Κιάφα ἀπό τὰ Πέντε Πηγάδια. Τὸ δεύτερο σῶμα, ποὺ εἶχε τοὺς Φιλέλληνες, προχώρησε καὶ κατέλαβε τὸ Πέτα, ποὺ βρίσκεται βορειανατολικά ἀπό τὴν Αρτα. Μά τὴν Αρτα τὴν κρατοῦσε ἴσχυρή ἐχθρική δύναμη μέ ἐπικεφαλῆς τὸ Μεχμέτ Ρεσίτπασά. Αὐτὸς ἡταν γιός ιερέα ἀπό τὴ Γεωργία καὶ εἶχε ἀλλαξιοπιστήσει. Τώρα ἡταν ἔνας ἀπό τοὺς πιο δραστήριους ἀρχηγούς ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως, τὸν διόποιο οἱ Ἑλληνες τὸν δύομάζαν Κιουταχή.

Μά οἱ κινήσεις καὶ δὲ ἀριθμός τῶν Ἑλλήνων προδόθηκαν. Γι' αὐτὸ ὁ Μ. Μπότσαρης βρῆκε τὰ Πέντε Πηγάδια νά ἔχουν ἴσχυρή φρουρά καὶ, ὅταν ἀποκρούστη-

κε, γύρισε στό Πέτα. "Υστερα από λίγο δ Κιουταχής προσέβαλε μέ 6 χιλιάδες τό στρατόπεδο τών Φιλελλήνων, ἀφοῦ πρότα τή νύχτα είλη πιάσει τά περάσματα. Κατά τή μάχη, πού ἐπακολούθησε, οι Φιλέλληνες ἀνάστησαν τίς ἀναμνήσεις τῶν ναπολεόντειων πολέμων, ἀλλά συντρίφτηκαν. Γάλλοι και Γερμανοί, Ἰταλοί και Πολωνοί ἔχυσαν τό αἷμα τους γιά τήν Ἐλλάδα και μέ δυσκολία 25 ἀπ' αὐτούς ἄνοιξαν δρόμο ἀνάμεσα ἀπό τίς τουρκικές τάξεις πρός τό Μεσολόγγι. Ἐκτός ἀπ' αὐτούς ἄλλοι 400 ἀπό τούς πιό καλούς πολεμιστές τῆς Ἐλλάδος ἔπεσαν στή μάχη. Ἀποσκευές και πολεμικό ὄντικό ἔπεσαν στά χέρια τοῦ ἔχθροῦ. Οι Τούρκοι ἐσφαζαν τούς λίγους αἰχμαλώτους και πανηγύρισαν τή νίκη στήν "Αρτα μέ κανονιοβολισμούς (4 Ιουλίου 1822). "Ομοια καταστροφή ἔπαθαν και οι Μανιάτες, πού προσβλήθηκαν ἀπό ισχυρότερες δυνάμεις στό Φανάρι, δπου σκοτώθηκε δ ἀρχηγός τους Κυριακούλης Μαυρομιχάλης.

Ἡ καταστροφή στό Πέτα είλη σοβαρές συνέπειες. Ὁ σπουδαιότατος σκοπός τῆς ἐκστρατείας, νά σωθεῖ τό Σούλι ματαιώθηκε. Οι Σουλιώτες ἀντιστάθηκαν ὡς τό Σεπέμβρη, ἀλλά τελικά συνθηκολόγησαν μέ τόν Ὁμέρη Βρυώνη και ἔφυγαν μαζὶ μέ τίς γυναῖκες τους και τά παιδιά τους στά Ἐπτάνησα. Τώρα δλόκληρη ἡ Δ. Ἐλλάδα φαινόταν πώς ἀπό στρατιωτική ἀποψη είλη χαθεῖ. Ἐκτός ἀπό αὐτό μέ τήν ἀποτυχία αὐτή τό εύρωπαϊκό πολεμικό σύστημα δυσφημίστηκε και δ Μαυροκορδάτος και οι ἄλλοι, πού ἦταν ἐκπαιδευμένοι κατά τό εύρωπαϊκό σύστημα, δέχτηκαν ἀποτελεσματικό χτύπημα. Ἀντίθετα, δ Κολοκοτρώνης και οι στρατιωτικοί ἔξυψωθηκαν και σέ λίγο τήν πολεμική τέχνη τῶν κλεφτῶν θά τήν περιβάλουν μέ καινούρια ἐκτίμηση.

Ἡ ἐκστρατεία και ἡ καταστροφή τοῦ Δράμαλη

Οι σπουδαιότερες τουρκικές δυνάμεις, πού ဉστερα ἀπό τήν πάλη στά Γιάννενα ἦταν διαθέσιμες, συγκεντρώθηκαν γύρω ἀπό τή Λάρισα και ἀπό τήν ἄνοιξη τοῦ 1822 είλη γίνει μία ἀξιόλογη προετοιμασία γιά τήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλά ἡ ἀρχηγία τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως δέ δόθηκε στό δαμαστή τοῦ Ἀλήπασα, τό Χουρσίτ, ἀλλά στό **Μεχμέτ-πασά Δράμαλη**, πού τόν είλη κάνει ξακουστό ἡ γρήγορη κατάπνιξη τῆς ἐπαναστάσεως στή Μαγνησία. Ὁ Σουλτάνος τόν προβίβασε σέ σερασκέρη (=ἀρχιστράτηγο) και τοῦ ἔδειξε μεγάλη ἐμπιστοσύνη, πράγμα πού τό είδε δ Χουρσίτ μέ δυσαρέσκεια. Κατά τά μέσα Ἰουνίου δ στρατός τοῦ Δράμαλη, πού ἀποτελούνταν ἀπό 24 χιλιάδες πεζικό και 6 χιλιάδες ἵππικό μέ σημαντικό πυροβολικό και 500 καμῆλες, ἔκινησε ἀπό τή Λαμία. Οι Ἐλληνες ἀπό πολύν καιρό δέν είλην ίδει νά παρελάσουν τόσο σπουδαῖες δυνάμεις. Οι δπλαρχηγοί τῆς Ἀν. Ἐλλάδας μηχανορράφοῦσαν και φιλονικοῦσαν μέ πάθος και μεταξύ τους και ἐναντίον τοῦ Ἀρειού Πάγου και δέ σκέφτηκαν νά ἀντισταθοῦν. Ἐτσι δ στρατός τοῦ Δράμαλη, ἀφοῦ λεγλάτησε τήν πεδιάδα γύρω ἀπό τήν Κωπαΐδα, δέ θέλησε νά λοξοδρομήσει πρός τήν Ἀθήνα, γιά νά μή χάσει οὕτε λίγο καιρό και νά

κρατήσει αθικτες τις δυνάμεις του. Στράφηκε πρός τη Μεγαρίδα, γιατί βιαζόταν νά φτάσει στην Κόρινθο. Ό Δράμαλης πέρασε άνεμπόδιστα τόν Ισθμό, πού τόν είχαν έγκαταλείψει οι Έλληνες, και στις 5 Ιουλίου έστησε τό στρατόπεδό του στην Κόρινθο. Ό δραστήριος πασάς της Πάτρας Γιουσούφ και αύτοί πού ήξεραν καλύτερα την Πελοπόννησο τόν συμβούλεψαν νά κάμει τήν Κόρινθο μόνιμο στρατηγείο του και νά συγκεντρώσει έκει τροφές και πολεμοφόδια, γιά νά έξαναγκάσει μέ συντονισμένη πολεμική ένέργεια τά έπαναστατικά κέντρα της Πελοποννήσου νά κλείσουν είρηνη. Μά ό Δράμαλης, πού περιφανεύοταν πολύ γιά τήν προαγωγή του σέ στρατάρχη και γιά τις ώς τότε έπιτυχίες του, άπόρριψε τή βραδυκίνητη έκείνη πολεμική τακτική. "Έχοντας πεποίθηση στήν τάχα πολεμική άνικανότητα τῶν ραγιάδων, έδωσε διαταγή στό στρατό του νά προχωρήσει γρήγορα στό Ναύπλιο, γιά νά λύσει τήν πολιορκία του και νά ένωθει μέ τόν τουρκικό στόλο, πού έπροκειτο νά καταπλεύσει έκει. Οι Έλληνες δέ σκέφτηκαν νά ύπερασπιστούν τά στενά περάσματα άναμεσα στήν Κόρινθο και τό "Αργος. Γι' αύτό δ σερασκέρης προχώρησε γρήγορα χωρίς μάχη και έφτασε στό "Αργος στις 12 Ιουλίου. Ή προφυλακή του έφτασε νωρίς στό Ναύπλιο και άκυρωσε τή συνθήκη γιά παράδοση, πού συμφωνήθηκε άναμεσα στή φρουρά και στούς Έλληνες και ένίσχυσε τούς ύπερασπιστές τῶν φρουρίων. Μόνο δ λεγόμενος Θαλασσόπυργος, πού παραδόθηκε ώς ένέχυρο στούς Έλληνες, έμενε στά χέρια τους.

'Ο Δράμαλης.

"Η μεγάλη στρατιά τοῦ Δράμαλη και ἡ φήμη της, πού είχε προηγηθεῖ, ἐσπειρε τό φόβο στήν Πελοπόννησο και ἐπικρατοῦσε μεγάλη ταραχή στό "Αργος, δπου είχε μετατεθεῖ ἡ ἔδρα τῆς κυβερνήσεως ἀπό τήν Κόρινθο. Οι Υπουργοί, οι Γερουσιαστές και οι κυβερνητικοί υπάλληλοι έγκατάλειψαν τά ἀρχεῖα και τά ἀσημένια σκεύη, πού είχαν συγκεντρώσει ἀπό τις ἐκκλησίες, και τράπηκαν σέ φυγή. Στό δρόμο, πού δόηγει ἀπό τή Λέρνη στήν Τρίπολη, στριμώχνονταν πολλοί, πού ἐφευγαν, άναμεσα στούς δρούσις βρίσκονταν και πολλοί πρόσφυγες ἀπό τή Σμύρνη και γενικά ἀπό τή Μ. Ασία. Ή κυβέρνηση και οι βουλευτές κατατρομαγμένοι ζήτησαν καταφύγιο σέ δύο πλοῖα μέσα στόν 'Αργολικό κόλπο.

Μέσα στή γενική λιπονυχία και τή σύγχυση δ 'Υψηλάντης και δ Κολοκοτρώνης κράτησαν τό θάρρος τους και τήν ήρεμία τους. Ο 'Υψηλάντης μέ 700 ἄντρες, πού κατόρθωσε νά τούς συγκεντρώσει

στήν κρίσιμη έκείνη στιγμή, μπήκε στό δύχυρο φρούριο τοῦ "Αργους, τή Λάρισα, πού τό είχε ύπερασπιστεῖ μέ ήρωική τόλμη μαζί μέ λίγους συντρόφους του δ Μανιάτης Καραγιάννης. Ὁ Δράμαλης κατάλαβε τή σημασία τοῦ ἀπελπισμένου ἀντιπερισπασμοῦ καὶ συγκέντρωσε τίς δυνάμεις του ἐναντίον του. Ἀλλά στό μεταξύ δ Κολοκοτρώνης πρόλαβε νά συγκεντρώσει στρατό καὶ νά ἐμπνεύσει σ' αὐτόν θάρρος. «Ἐριξε, δπως ἔλεγε, τό μίσος στή θάλασσα» καὶ πήγε στήν Τρίπολη. Ἐκεῖ συμφιλιώθηκε μέ τούς προκρίτους καὶ ἔβγαλε μαζί τους κοινή προκήρυξη, πού ἔλεγε δτι κάθε Πελοποννήσιος ἔπερπε νά πάρει τά δπλα, ἀλλιδς θά τιμωροῦνταν μέ τουφεκισμό.

Προχώρησε ἀπό τήν Τρίπολη μέ τό συγκεντρωμένο στρατό, πού πλήθαινε στό δρόμο, καὶ ἔστησε τό στρατόπεδον του στούς Μύλους τῆς Λέρνης, ἔνα παραθαλάσσιο χωριό νότια ἀπό τό "Αργος, ἀπ' δπου μποροῦσε νά ἀνακουφίσει τή Λάρισα, πού πιεζόταν φοβερά. Πραγματικά ἡ φρουρά της ξεγλίστρησε σιγά σιγά στό στρατόπεδο του Κολοκοτρώνη. Είχε ἐκτελέσει πιά τό σκοπό της, ἀφού είχε ἀναχαιτίσει γιά πολλές ήμερες τίς δυνάμεις του Δράμαλη.

Τώρα πιά ἄρχισε νά ἀλλάζει ἡ τύχη τῶν τουρκικῶν δπλων. Τό Διβάνι είχε ἀποφασίσει τήν ἀρμονική συνεργασία τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Ἀλλά ἡ ἀρμάδα στήν κρίσιμη αὐτή περίσταση ἔδωσε ἔνα ἀξιομνημόνευτο δεῖγμα τουρκικῆς ἀπειθαρχίας καὶ ἀδιαφορίας. Ἐμφανίστηκε ἔαφνικά, ἀλλά ἔπλευσε κοντά κοντά στήν παραλία, μπροστά στό Ναύπλιο μέ ἀδιαφορία καὶ κατόπιν ἔπλευσε δλόγυρα ἀπό τήν Πελοπόννησο καὶ στράφηκε πρός τήν Πάτρα. Ἡ θέση τοῦ Δράμαλη ἦταν πολύ δύσκολη, γιατί σέ λιγο δέν είχε τροφές. Μέ συμβουλή τοῦ Κολοκοτρώνη τά σιτηρά τῆς περιοχῆς είχαν καεὶ καὶ τά ἄλογα καὶ γενικά τά ὑποζύγια πέθαιναν ἀπό ἔλλειψη χόρτου, γιατί τό θέρος ἦταν ξερό. Γι' αὐτό τίποτε ἄλλο δέν μποροῦσε νά κάμει δ Δράμαλης παρά νά γυρίσει πίσω στήν Κόρινθο. Ὁ Κολοκοτρώνης κατάλαβε τό σχέδιο τοῦ Τούρκου στρατάρχη καὶ παρά τή γνώμη τῶν προκρίτων καὶ ἔπειτα ἀπό σφοδρή λογομαχία μέ τόν Πετρόμπετη κατόρθωσε νά ἀποστάσει ἔνα μικρό μέρος στρατοῦ, γύρω στίς διόμισι χιλιάδες. Μέ αὐτό ἔπιασε τά στενά τῶν Δερβενακιδῶν, ἀπό δπου σήμερα περνᾶ ἡ σιδηροδρομική γραμμή ἀνάμεσα στήν Κόρινθο καὶ τό "Αργος.

Στίς 26 'Ιουλίου ἄρχισε νά υποχωρεῖ δ στρατός τοῦ Δράμαλη, ἀλλά ἡ ἐμπροσθιοφυλακή του χτυπήθηκε ἀπό τούς ἐμπειροπόλεμους ἄντρες τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἔτσι τό πέρασμα ἀπό τό κυριότερο στενό ἔγινε ἀδύνατο. Τήν ἄλλη μέρα (26 'Ιουλίου 1822) οἱ Τούρκοι προσπάθησαν νά περάσουν ἀπό τό στενό τοῦ "Αγίου Σώστη, ἀλλά μπροστά στήν ἔξοδο αὐτοῦ τοῦ στενοῦ είχαν πιάσει θέσεις δ Νικηταρᾶς, δ Υψηλάντης, δ Παπαφλέσσας, δ Τσόκρης κ.ἄ. Ὁ τουρκικός στρατός προσπαθώντας νά περάσει πανικοκλήτος τό στενό ἔπαθε τρομερή καταστροφή. Τέλος στίς 28 'Ιουλίου δ Δράμαλης μέ τό ὑπόλοιπο τμῆμα τῆς στρατιᾶς του κατόρθωσε νά περάσει ἀπό τό πλατύτερο στενό, τό "Αγιονόρι. Τά ἔλληνικά στρατεύματα ἔκεινη τήν ήμέρα δέ βρίσκονταν στίς θέσεις τους, γιατί είχαν στρέψει τήν προσοχή τους στή λαφυραγωγία. "Αν οἱ Ἑλληνες είχαν συντονίσει τίς κινήσεις τους, ἡ κατα-

στροφή τῆς τουρκικῆς στρατιᾶς θά ήταν δλοκληρωτική. "Ετσι ὁ Δράμαλης κατόρθωσε νά φτάσει στήν Κόρινθο σέρνοντας πίσω τά λείψανα του στρατού του. Είχε χάσει μεγάλο μέρος ἀπό τούς ἄντρες του, ἀπό τό ἵππικό, ἀπό τό πυροβολικό καὶ ἀπό τίς ἀποσκευές του. Προπάντων δμως είχε χάσει τό ἡθικό του.

"Ετσι λοιπόν θριάμβευε τό σχέδιο καὶ ἡ πολεμική τακτική του Κολοκοτρώνη. 'Η Γερουσία μέ απαίτηση τῶν δπλαρχηγῶν τόν διόρισε ἀρχιστράτηγο τῆς Πελοποννήσου, ἐνδ ἐκείνος πῆρε τά ἀναγκαῖα μέτρα γιά τήν δλοκληρωτική ἔξόντωση τοῦ στρατοῦ του Δράμαλη. Μέ υπόδειξη πάλι δική του δ 'Οδυσσέας ἐπιασε τον στενά τῆς Μεγαρίδας, γιά νά ἐμποδίσει τό Δράμαλη νά υποχωρήσει στήν 'Ανατολική Ἐλλάδα, ἐνδ ὁ ἴδιος ἐπιασε κατάλληλη θέση, γιά νά ἐμποδίσει τή συγκοινωνία ἀνάμεσα στήν Πάτρα καὶ τήν Κόρινθο. Σέ λίγο στερήσεις καὶ ἀρρώστιες ἄρχισαν νά ρημάζουν τόν τουρκικό στρατό καὶ δ ἴδιος δ Δράμαλης πέθανε ἀπό τούς κόπους καὶ τήν ἀπογοήτευση στά τέλη 'Οκτωβρίου. Οι 'Ελληνες ἐπανάλαβαν τήν πολιορκία του Ναυπλίου. Σέ λίγο ή θέση τῶν πολιορκημένων ἀπό τήν ἔλλειψη τῶν τροφῶν ἔγινε φοβερή. Οι πολιορκητές μέ σκάλες ἀνέβηκαν καὶ κυρίεψαν τό Παλαιμήδι καὶ ἀνάγκασαν τή φρουρά τῆς πόλεως νά συνθηκολογήσει (30 Νοεμβρίου 1822).

"Οχι μόνο δ τουρκικός στόλος, ἀλλά καὶ οἱ Τούρκοι ἄρχηγοι στή Βόρεια Ἐλλάδα, ἰδίως δ σερασκέρης Χουρσίτ, φάνηκαν ἀδιάφοροι γιά τήν τύχη τοῦ Δράμαλη, δ τελευταῖος μάλιστα ἀπό προσωπική ἀντιζηλία. 'Ο Χουρσίτ ἀρκέστηκε μόνο νά στείλει τό Μεχμέτ-πασά μέ 8 χιλιάδες ἄντρες. Αὐτός γρήγορα προχώρησε ώς τήν 'Αμφισσα καὶ κοντά στή Γραβιά νίκησε τόν 'Οδυσσέα, πού δ λαός τῆς 'Ανατολικής Ἐλλάδας τόν είχε ἀνακτήσει ἀρχιστράτηγο (1 Νοεμβρίου). 'Ο 'Οδυσσέας μέ δυσκολία κατόρθωσε νά σωθεῖ μέ τή γρηγοράδα τῶν ποδιῶν του στήν 'Αράχωβα. Παριστάνοντας τόν 'Αλβανό κατόρθωσε νά ἔγλιστρησει ἀνάμεσα ἀπό τά τουρκικά τάγματα καὶ ἀπό τήν 'Αράχοβα ἄρχισε μυστικές διαπραγματεύσεις μέ τούς Τούρκους. 'Υποσχέθηκε στόν Τζελαλεντίνμπει καὶ στό Μουσταφάμπει Κιαφαζέζη νά προσκυνήσει, μέ τή συμφωνία δμως νά ἀναγνωριστεῖ ώς ἄρχιαρματολός τῆς 'Ανατολικής Ἐλλάδας. Οι ἀπατηλές¹ αὐτές συνεννοήσεις τοῦ 'Ανδρούτσου ήταν πάρα πολύ εύνοϊκές γιά τόν 'Ελληνικό ἀγώνα, γιατί καθυστέρησαν τήν πορεία του Κιοσέ Μεχμέτ.

Στό τέλος αὐτοῦ τοῦ χρόνου κρίθηκε ἡ τύχη τῶν λειψάνων τῆς στρατιᾶς του Δράμαλη. 'Ενδ δηλαδή οἱ 2 χιλιάδες ἄντρες, πού σώθηκαν, προσπαθούσαν νά φτάσουν στήν Πάτρα, χτυπήθηκαν ἀπό τούς προκρίτους τῆς 'Αχαιας καὶ ἐπαθαν μεγάλη καταστροφή. Τότε φάνηκε καὶ δ Γιουσούφ-πασάς τῆς Πάτρας, πού ἐπιβίβασε λίγους στά πλοϊα καὶ τούς ἔσωσε. 'Ο Χουρσίτ θεωρήθηκε υπεύθυνος γιά τήν καταστροφή του Δράμαλη καὶ, γιά νά προλάβει τή σουλτανική δργή, αὐτοκτόνησε.

¹Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ έθνους, τ. ΙΒ', σ. 226.

Η τουρκική έπιθεση τού 1822 είχε άποτύχει. Οι σπουδαιότεροι άρχηγοι της, δ Δράμαλης, δ Χουρσίτ και δ Καρά-Άλης ήταν νεκροί και οι έλπιδες τού Διβανιού και τού Μέττερνιχ διαψεύστηκαν.

Η πρώτη πολιορκία τού Μεσολογγιού

Οι δύο Τούρκοι πασάδες, δ Βρυώνης και δ Κιουταχής, μέ τό στρατό τους άποκλεισαν τό Μεσολόγγι από τή στεριά, ένδι ταυτόχρονα τουρκικός στόλος τό έζωντες από τή θάλασσα. Αυτή είναι ή πρώτη πολιορκία τού Μεσολογγιού (Νοέμβριος 1822).

Ο Μαυροκορδάτος και δ Μάρκος Μπότσαρης μέ τά άπομεινάρια τής καταστροφῆς τού Πέτα, 60 περίπου οπλίτες, είχαν καταφύγει στό Μεσολόγγι. Προβλέποντας τήν τουρκική πολιορκία έστειλαν τόν περισσότερο άμαχο πληθυσμό στά "Επτάνησα, στρατολόγησαν έκείνους πού μπορούσαν νά κρατήσουν δπλα, και αύξησαν τούς μαχητές σέ 360. Μέ τούς λίγους αύτούς άντρες κατόρθωσαν νά άποκριούσουν τίς πρώτες έπιθεσεις τού έχθρού. Οι Τούρκοι άρχηγοι δέν ήταν σύμφωνοι γιά τόν τρόπο δράσεως. Ο Κιουταχής και δ άρχηγός τού στόλου Γιουσουφ είχαν τή γνώμη νά δρμήσουν στό σαθρό τείχος και μέ ίσχυρή έφοδο νά γίνουν κύριοι τής πόλεως. Αντίθετα, δ Βρυώνης υποστήριζε πώς μέσα στή γενική έρήμωση τής Αιτωλοακαρνανίας ήταν συμφέρον τους νά διατηρηθεῖ έκεινή ή πόλη γιά τίς άνάγκες τού στρατοπέδου και ήταν τής γνώμης νά καταλάβουν τό Μεσολόγγι μέ συμβιβασμό.

Οι πολιορκημένοι έκμεταλλεύτηκαν μέ έπιτηδειότητα τήν άσυμφωνία τῶν Τούρκων πασάδων και άρχισαν άτέλειωτες διαπραγματεύσεις, μέ τίς δποίες κέρδισαν χρόνο. Στό μεταξύ φάνηκαν ξαφνικά έπτά δραΐικα πλοϊα και τέσσερα σπετσιώτικα, πού σκόρπισαν τόν τουρκικό στόλο, έφεραν τροφές και πολεμοφόδια και διαβίβασαν ένισχύσεις από τήν Πελοπόννησο. Έτσι ή δύναμη τού Μεσολογγιού αυξήθηκε σέ 3000 άντρες. Τότε οι διαπραγματεύσεις διακόπηκαν και οι "Ελληνες άπλαρχηγοι παράγγειλαν στούς Τούρκους: "Αν θέλετε τόν τόπο μας, έλατε νά τόν πάρετε.

Οι Τούρκοι, άφού έχασαν πολύτιμο καιρό, άποφάσισαν νά κάμουν έπιθεση τή νύχτα τῶν Χριστουγέννων (25-26 Δεκεμβρίου 1822). Τό ήθικό τού στρατού τους είχε πέσει πολύ, γιατί είχε μαθευτεῖ ή καταστροφή τής στρατιᾶς τού Δράμαλη. Ταυτόχρονα προχωρούσε δ χειμώνας και τούς στενοχωρούσε, οι τροφές λιγόστευαν, έπεφταν συνεχεῖς και ραγδαίες βροχές και τό στρατόπεδο τό θέριζαν άρρώστιες. Τό σχέδιο τῶν Τούρκων τό πρόδωσε στό γραμματικό τού Μακρή δ Ήπειρώτης Γιάννης Γούναρης, πού άπο άνάγκη βρισκόταν στό στρατόπεδο τού Όμέρ Βρυώνη και έτσι ή έπιθεση τῶν Τούρκων κατάληξε σέ πανωλεθρία. Οι "Ελληνες τούς άποκρουσαν και τούς άναγκασαν νά λύσουν τήν πολιορκία και νά φύγουν, άφού άφησαν τά 10 κανόνια τους, τίς σημαίες τους και δλα δι, τι είχαν στό στρατόπεδο. Μεγαλύτερη καταστροφή έπαθαν, δταν περνούσαν τόν Άχελω, ένδι υποχωρούσαν πρός τήν Πρέβεζα. Πολλοί πνίγηκαν στό πλημμυρισμένο ποτάμι, ένδι οι άπόλοιποι

αοπλοι και σε κακή κατάσταση έφτασαν στόν Καρβασαρά (=Αμφιλοχία) και πέρασαν άπο τή θάλασσα στήν Πρέβεζα (21 Φεβρουαρίου 1823). Από τις 11 χιλιάδες, που είχαν εισβάλει στή Δυτική Ελλάδα, λίγοι μόνο σώθηκαν.

Οι έπιχειρήσεις τοῦ 1823

Οι έπιχειρήσεις κατά τόν τρίτο χρόνο τῆς έπαναστάσεως, δέν ήταν τόσο σπουδαῖες. Οι Τούρκοι και κατά τό χρόνο αὐτό ἀκολούθησαν τό σχέδιο τῆς εισβολῆς στήν Πελοπόννησο. Αὐτή τή φορά, βαδίζοντας μέσο τῆς Δυτικῆς και τῆς Ανατ. Ελλάδος, ἐπρόκειτο νά συναντηθοῦν στή Ναύπακτο και μέ πλοϊα θά περνοῦσαν στήν Πελοπόννησο. Ή ἐκστρατεία στήν Ανατολική Ελλάδα ήταν σύντομη, γιατί δ στρατός, πού προχώρησε γρήγορα ως τήν Αττική ἀναγκάστηκε ἀπό λοιμό και στερήσεις νά ἀποσυρθεῖ στή Λαμία.

Πιό σπουδαία ήταν η ἐκστρατεία, πού έπιχειρήσαν οι Τουρκαλβανοί Γκέκηδες και οι Μιρδίτες μέ ἀρχηγούς τόν Όμέρ Βρώνη και τό Μουσταφάμπετη ἡ Μουσταή. Οι δύο ἄντρες μέ 16 χιλιάδες περίπου στρατιῶτες βάδιζαν δ πρῶτος ἀπό τόν Καρβασαρά (Αμφιλοχία) και δ δεύτερος ἀπό τά Αγραφα, μέ σκοπό νά ἔνωθούν μπροστά στό Μεσολόγγι, πού τό είχε ἀποκλείσει δ τουρκικός στόλος.

Ἐνδ πλησίαζε αὐτός δ κίνδυνος, ἐπικρατοῦσε μεγάλη ἀκαταστασία στή Δ. Ελλάδα. Ο στρατός βρισκόταν σε παράλυση, οι διπλαρχηγοί φιλονικοῦσαν για τά πρωτεία και ὑπῆρχε μεγάλη ἀντίδραση ἐναντίον τοῦ Μαυροκορδάτου και τῶν διπλῶν του. Ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνες τίς μικρότητες ὑψώθηκε ή μορφή τοῦ Σουλιώτη διπλαρχηγοῦ Μάρκου Μπότσαρη.

Ἐσκισε τό δίπλωμα τῆς ἀρχιστρατηγίας, πού τό είχε στείλει ή κυβέρνηση, και είπε τό περίφημο: « "Οποιος είναι ἄξιος, παίρνει δίπλωμα μεθαύριο μπροστά στόν ἔχθρο». Ο Μπότσαρης προσέβαλε μέ λιγούς ἀντρείους, τό στρατόπεδο τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τοῦ Μουσταή κοντά στό Καρπενήσι, πού είχε τήν ἀρχηγία της δ Τζελαλεδίνμπετης. Αὐτό ἔγινε στής 9 Αύγουστου τοῦ 1823 και προξένησε μεγάλη σύγχυση. Χτυπήθηκε δόμως μέ σφαίρα στό μέτωπο δ Μάρκος και ξεψύχησε. Τό σδμα του μεταφέρθηκε ἀπό τούς διαδούς του στό Μεσολόγγι, δπου θάφτηκε μέσα σε γενικό πένθος.

Ο Μάρκος Μπότσαρης (1790 - 1823).

‘Η ἀντίθεση ἀνάμεσα στούς πολιτικούς καὶ τούς στρατιωτικούς –

‘Η Β’ Ἐθνική Συνέλευση στό ‘Αστρος

Οἱ σπουδαῖς πολεμικές ἐπιτυχίες τῶν Ἑλλήνων κατά τὸ 1822-1823 ἀνάγκασαν τούς Εὐρωπαίους διπλωμάτες νά τροποποιήσουν τίς ἀντιλήψεις τους γιά τά ἑλληνικά πράγματα. ‘Ἐτσι ἄρχισε ἡ πολιτική πολλῶν κρατῶν νά μεταστρέφεται ἀργά ἀλλά εὐνοϊκά γιά τοὺς Ἑλληνες. ‘Ωστόσο οἱ θλιβερές ἐσωτερικές διχόνοιες δέν ἄργησαν νά διαλύσουν τήν εὐνοϊκή ἐκείνη ἐντύπωση. Σέ λίγο φάνηκε πώς ἡ ἐπανάσταση διαλυόταν μόνη τῆς ἀπό τίς ἐσωτερικές φιλονικίες καὶ οἱ διπλωμάτες τῆς Εὐρώπης σχημάτισαν τή γνώμη δτί ὁ ἑλληνικός ἀγώνας θά ἔψυχοντες σύντομα.

Πραγματικά ἡ νίκη εἰχε μεθύσει τοὺς Ἑλληνες, πού, σάν νά εἰχε ἔξοντωθεῖ ἐντελῶς ὁ ἔχθρος, φιλονικοῦσαν γιά τό ποιός θά κυβερνήσει στό νέο κράτος. Οἱ νίκες ἐναντίον τοῦ Δράμαλη καὶ τοῦ Βρυώνη ἔζύψωσαν κυρίως τό γόνητρο τῶν στρατιωτικῶν. Συνεχίζονταν λοιπόν οἱ ἐσωτερικές διχόνοιες καὶ τά πράγματα ἤταν πολύ ἀνώμαλα.

Γ’ αὐτό τό Μάρτιο τοῦ 1823 συγκλήθηκε ἡ Δεύτερη Ἐθνοσυνέλευση στό ‘Αστρος τῆς Κυνουρίας. Ἀλλά ἡ Συνέλευση, ἀντί νά διορθώσει τήν κακή κατάσταση, συνέβαλε στόν ἐρεθισμό τῶν παθῶν. Καὶ πάλι ἐπικράτησαν οἱ πολιτικοί, γιατί οἱ στρατιωτικοί ἤταν διασπασμένοι καὶ δέν ἦξεραν νά χειριστοῦν τά νομικά ζητήματα. Η Ἐθνοσυνέλευση μέ Πρόεδρο τόν Πετρόμπεη κατάργησε τίς τοπικές κυβερνήσεις τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς. Κατάργησε καὶ τόν τίτλο τοῦ ἄρχιστρατήγου, (πού εἶχε ὁ Κολοκοτρώνης), καὶ ἀνάθεσε τή στρατιωτική διοίκηση σέ μιά τριμελή διοίκηση ἀπό ἓναν Πελοποννήσιο, ἓνα Στερεοελλαδίτη καὶ ἓνα Νησιώτη. Τέλος, ψήφισε πάλι τό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου μέ μικρές μόνο τροποποιήσεις.

‘Ο ἐμφύλιος πόλεμος

‘Η Συνέλευση δέν κατόρθωσε νά προλάβει τή διαίρεση καὶ τή σύγκρουση αὐτῶν, πού ἀνταγωνίζονταν μεταξύ τους. Ἀκολούθησαν θλιβερά γεγονότα, πού ἐνίσχυσαν στούς Εὐρωπαίους τή γνώμη δτί οἱ Ἑλληνες είναι ἀνίκανοι νά διοικηθοῦν μόνοι τους. Καὶ ἤταν αὐτό πάρα πολύ λυπηρό, γιατί τελευταῖα μέ τά λαμπρά κατορθώματα τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου ή εὐρωπαϊκή διπλωματία κάτω ἀπό τήν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης ἄρχισε νά βλέπει μέ καλή διάθεση τήν ἑλληνική ὑπόθεση.

‘Η Συνέλευση ἔξέλεξε πρόεδρο τόν Νομοτελεστικοῦ τόν Πετρόμπεη καὶ τίς ἄλλες θέσεις τίς ἔδωσε στούς πολιτικούς. Τότε ἐκδηλώθηκε μέ σφοδρότητα ἡ ἀντιπολίτευση τῶν στρατιωτικῶν. Μέ ἀρχηγό λοιπόν τόν Κολοκοτρώνη διάλυσαν μέ τή βίᾳ τή Βουλή στό ‘Αργος, προκήρυξαν νέες ἐκλογές καὶ μετάθεσαν τήν ἔδρα τῆς κυβερνήσεως στήν Τρίπολη. Ἀπό τήν ἄλλη οἱ πολιτικοί κήρυξαν ἐκπτωτό τό Νομοτελεστικό, πού συνεργαζόταν μέ τόν Κολοκοτρώνη, σχημάτισαν νέο Νομοτελε-

στικό μέ πρόεδρο τὸν Ὅδραο Γεώργιο Κουντουριώτη καὶ μετάθεσαν τὴν ἔδρα τῆς κυβερνήσεως στὸ Κρανίδι ἀπέναντι ἀπό τὴν Ὅδρα. Σχημάτισαν ἐπίσης καὶ νέο Βουλευτικό.

Ἐτσι τώρα ὑπῆρχαν δυό βουλευτικά καὶ δυό κυβερνήσεις, ἡ μιά στὸ Κρανίδι καὶ ἡ ἄλλη στὴν Τρίπολη, πού ἡταν ἔτοιμες γιά ἐμφύλιο πόλεμο. Ἡ νέα κυβέρνηση εἶχε μέ τὸ μέρος τῆς τούς Νησιώτες καὶ τούς Στερεοελλαδίτες, καθώς καὶ τούς σπουδαιότερους προκρίτους τῆς Πελοποννήσου, πού συνεργάζονταν στὴν κυβέρνηση τοῦ Κουντουριώτη ἀπό παλιά ἔχθρα πρός τὸν Κολοκοτρώνη. Γι' αὐτὸ δ Κολοκοτρώνης ἀπό τὴν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης ὑποχώρησε καὶ πείστηκε διτὶ ἡταν ἀδύνατο νά ἐπικρατήσει. Ἀρκέστηκε μόνο νά παραχωρθεῖ ἀμνηστία σ' αὐτὸν καὶ στοὺς ὀπαδούς του. Ἡ νέα κυβέρνηση ἐγκατασ्थήκε στὸ Ναύπλιο καὶ ἀναγνωρίστηκε ἀπό δλους (Μάιος 1824).

Ἄλλά σέ λίγο τὰ πράγματα πῆραν πάλι δυσάρεστη τροπή. Οἱ Πελοποννήσιοι εἶδαν διτὶ παραγκωνίζονται ἀπό τοὺς συνασπισμένους Στερεοελλαδίτες καὶ Νησιώτες. Ἐτσι, δταν τὸν Ὁκτώβριο τοῦ 1824 ἔγινε ἐκλογή νέου Νομοτελεστικοῦ, ὅλες τις θέσεις τίς πῆραν Νησιώτες καὶ Στερεοελλαδίτες. Τότε οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου ξεσήκωσαν σέ ἀνταρσία τίς ἐπαρχίες καὶ ἀρχισε δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος, στόν διποίο εἶχαν τώρα ώς σύμμαχο καὶ τὸν παλιό τους ἀντίπαλο τὸν Κολοκοτρώνη. Ἄλλά ἡ κυβέρνηση ἀνάπτυξε ἐξαιρετική δραστηριότητα. Ὁ Κωλέτης, πού ἀσκοῦσε μεγάλη ἐπιρροή στὴ Στερεά καὶ ἡταν πολὺ ἐπιτήδειος καὶ πολὺ δραστήριος, κάλεσε τοὺς διπλαρχηγούς τῆς Στερεᾶς Γκούρα, Καραϊσκάκη καὶ ἄλλους. Οἱ Ρουμελιώτες μπήκαν στὴν Πελοπόννησο καὶ σύντριψαν τοὺς στασιαστές. Ὁ γιός τοῦ Κολοκοτρώνη Πάνος καὶ γαμπρός τῆς Μπουμπούλινας σκοτώθηκε ἔξω ἀπό τὴν Τρίπολη. Οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς προκρίτους τῆς Πελοποννήσου ἀναγκάστηκαν νά δραπετεύσουν, ἐνῶ δ Κολοκοτρώνης, καταλυπημένος γιά τὸ φόνο τοῦ γιοῦ του, στὰ χαμένα ζήτησε ἀμνηστία. Τέλος, παραδόθηκε στοὺς ἀντιπάλους του, πού τὸν μετάφεραν στὴν Ὅδρα καὶ τὸν φυλάκισαν μαζί με 24 προκρίτους καὶ διπλαρχηγούς στὸ μοναστήρι τοῦ Προφήτη Ἡλία (Ιανουάριος 1824).

Ἐτσι ὁ ἥρωας τῆς Τριπολίτσᾶς καὶ τὸν Δερβενακιῶν μαζί με τοὺς συνεργάτες του βρισκόταν φυλακισμένος, ἐνῶ τὸ ἔθνος, πού ἀγωνιζόταν, εἶχε ἀνάγκη ἀπό τὴν βοήθεια δλων τὸν παιδιῶν του, γιά νά τερματίσει μὲ ἐπιτυχίᾳ τὸν ἱερὸ ἀγώνα, πού εἶχε ἀρχίσει. Τά πάθη ἔφεραν τά ἀποτέλεσματά τους, πού ἀμέσως ὑστερα ἀπό λίγο ἐκδηλώθηκαν πιό καταστρεπτικά ἀπό πρίν.

‘Ο θάνατος τοῦ Ὀδυσσέα

Στὴν Ἀνατολική Ἑλλάδα οἱ φατριαστικές φιλονικίες κατάληξαν σέ πιό τραγική καταστροφή. Ἐδῶ δ ἰσχυρός σύμμαχος τοῦ Κολοκοτρώνη δ Ἀνδρούτσος εἶχε κηρυχτεῖ ἐναντίον τῶν πολιτικῶν. Ἡ στάση του ἀπέναντι στοὺς Τούρκους ἀπό τὸ φθινόπωρο τοῦ 1822 εἶχε θεωρηθεῖ ὑποπτη. Ἄλλα μέ τὸ πετυχημένο ἀποτέλεσμα

τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἐκείνου τοῦ χρόνου ἔγινε κατανοητό ὅτι οἱ συνεννοήσεις του μέ τὸν Τούρκο πασά, τὰ λεγόμενα «καπάκια», ἦταν ἔνα πατριωτικό στρατηγικό τέχνασμα, μὲ τὸ δόποιο ἕσωσε δλόκληρη τὴν Ἀνατολική Ἑλλάδα. Ἡ φήμη τοῦ ἀρματολοῦ τῆς Ἀνατ. Ἐλλάδος στὸ ἔξωτερικό ἦταν ἐφάμιλλη μὲ τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὁστόσο οἱ πολιτικοὶ τὸν μισοῦσαν καὶ ἔτσι τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1824 ἀπάγγειλαν ἐναντίον του φοβερή κατηγορία. Ἔπεισαν τὴν κυβέρνηση ὅτι ὁ Ὁδυσσέας σκεπτόταν νά ἰδρύσει μιά ἴδιαιτερη ἡγεμονία στὴν Ἀνατ. Ἐλλάδα καὶ τὴν Εὔβοια, ὅτι συνεννοήθηκε μέ τὸν Ὀμέρ Βρυώνη καὶ τὸν πρότεινε ὅτι θά σταματοῦσε τὸν πόλεμο, ἢν τοῦ δινόταν τὸ ἀρματολίκι τῆς Ἀνατ. Ἐλλάδας. Καί, δταν τὰ ρουμελιώτικα στρατεύματα πέρασαν στὴν Πελοπόννησο, γιά νά καταπνίξουν τὴ στάση, κάλεσε τάχα τοὺς Τούρκους, γιά νά καταλάβουν τὴν Ἀττική καὶ τὴν Εὔβοια. Πάντως ἡ εἰδῆση αὐτή τοῦ προσκυνήματος, δσο ἀπίθανη κι ἄν φαινόταν, ἀναστάτωσε τὴν κυβέρνηση καὶ τὴν Ἐλλάδα.

Τὴν ἄνοιξη τοῦ 1825 λοιπόν ἡ κυβέρνηση ἔστειλε ἐναντίον του τὸ ἄλλοτε πρωτοπαλίκαρο του Γιάννη Γκούρα, πού ἔξαπάτησε τὸν πρώην ἀρχηγό του, πού τοῦ είχε ἐμπιστοσύνη, καὶ τὸν ἔστειλε μὲ συνοδεία στὴν Ἀθήνα. Ἐκεῖ μέ τὴν κατηγορία τῆς ἔσχατης προδοσίας τὸν φυλάκισαν σὲ κατασκότεινη φυλακή στὸ κάτω μέρος τοῦ ψηλοῦ Γουλᾶ (=πύργου), πού ὑψωνόταν δεξιά στὴν εἰσόδο τῶν Προπυλαίων τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐκεῖ ἀφημένο στὴν τύχη του καὶ σέ τέλεια ἀπομόνωση τὸν βασάνισαν, γιά νά ἀποκαλύψει τοὺς θησαυρούς του. Τέλος, στὶς 5 Ιουνίου 1825 ὕστερα ἀπό τὰ μεσάνυχτα μὲ διαταγὴ τοῦ Γκούρα δ ὀπλαρχηγός Μαμούρης καὶ δύο σύντροφοί του μπῆκαν στὸ κελί τοῦ Ἀνδρούτσου καὶ τὸν θανάτωσαν μέ τά ἵδια τους τά χέρια. Ὅστερα τὸν γκρέμισαν κάτω στὸ λιθόστρωτο τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτερῆς Νίκης καὶ διάδωσαν ὅτι τάχα γκρεμίστηκε προσπαθώντας νά δραπετεύσει.

Οἱ συνέπειες τοῦ ἐμφύλιου πολέμου

Παρά τὴ μεγάλη κομματική νίκη, πού γιόρτασε ἡ κυβέρνηση, ἐπικρατοῦσε σ' ὅλη τὴν Ἐλλάδα ἀνώμαλη κατάσταση. Οἱ Στερεοελλαδίτες, πού δὲ Κωλέτης ἔστειλε στὴν Πελοπόννησο, συμπεριφέρονταν σάν νά ἦταν ἐχθρική χώρα. Πιέζαν τοὺς κατοίκους, ἀρπάζαν τά ζδα τους καὶ ἐρήμωναν τά χωράφια τους, μέ ἀποτέλεσμα ἡ γῆ νά μείνει ἀκαλλιέργητη καὶ δὲ λαός νά κινδυνεύει ἀπό λιμό. Οἱ ὀπλαρχηγοί ἐπαιρναν μισθό καὶ χρήματα γιά ἡμερήσια τροφή ἀνύπαρκτων στρατιωτῶν. Ὁ Γκούρας π.χ. ἐπαιρνε χρήματα γιά τροφή 12 χιλιάδων στρατιωτῶν ἐνώ είχε μόνο 3 χιλιάδες. Ἐξάλλου οἱ συμπολίτες τοῦ προέδρου Κουντουριώτη ἐπαιρναν ἀποζημιώσεις γιά ἀνύπαρκτα πυρπολικά. Ἔτσι οἱ 200 χιλιάδες λίρες στερλίνες, ἡ πρώτη δόση τοῦ δανείου τῶν 800 χιλιάδων, πού πέτυχε ἡ Κυβέρνηση ἀπό τὴν Ἀγγλία, σπαταλήθηκε σὲ κομματικές ἀνάγκες, ἐνώ ἡ Ἐλλάδα παρουσιάζοταν στὸ ἔξωτερικό ὡς χώρα, δπου ἐπικρατοῦσε ἀναρχία καὶ ἦταν ἀνίκανη νά δργανωθεῖ καὶ νά κυβερνηθεῖ καλά μέ τὴν πιστή ἐφαρμογή τῶν νόμων. Πραγματικά, τὰ ἐλληνικά πράγματα παρουσίαζαν κατά τά τέλη τοῦ 1824 καὶ τίς ἀρχές τοῦ 1825 μεγάλη ἀκαταστασία καὶ σύγχυση. Τά ἐλατήρια τῆς διχόνοιας ἦταν ἐμπάθεια καὶ προσωπικό συμφέρον.

Ἡ Εὐρώπη ἀπέναντι στήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση

Οταν ξέσπασε ἡ ἐπανάσταση, ἡ πολιτική κατάσταση στήν Εὐρώπη ἦταν πάρα πολύ ἔχθρική γ' αὐτήν. Οἱ διπλωμάτες τῶν Μεγάλων Δυνάμεων συμπεριφέρθηκαν ἄσχημα ἀπέναντι στήν Ἑλληνική ὑπόθεση καὶ ὅχι μόνο εἰδαν μέ ἀπάθεια τίς συμφορές τῶν Ἑλλήνων, ἀλλά ἀντίθετα ἐργάστηκαν μέ κάθε τρόπο, γιά νά καταπίξουν τήν ἐπανάσταση. Αὐτή ξέσπασε 6 χρόνια ἀργότερα ἀπό τήν πτώση τοῦ Ναπολέοντα (1815), τότε πού ἐπικρατοῦσε στήν Εὐρώπη ἡ ἀντίδραση καὶ οἱ δυνάμεις τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας ἀσκοῦσαν πραγματική ἀπολυταρχία. Ψυχὴ της ἦταν ὁ περιβόητος Μέττερνιχ, πού ἦταν ἐπιτήδειος, πονηρός καὶ ἀπό τή φύση του ἀνταρχικός καὶ πολύ συντηρητικός. Γι' αὐτό καὶ τά ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης θεώρησαν τήν Ἑλληνική ἐπανάσταση δι τάχα ἐμπνέεται πέρα γιά πέρα ἀπό τό πνενμα τῆς ἐποχῆς καὶ ἔχει ώς προορισμό νά ἀνάψει τή φλόγα τῆς ἐπαναστάσεως στήν Εὐρώπη. Κατά βάθος ὅμως φοβοῦνταν μήπως αὐξηθεῖ ἡ ρωσική ἐπιρροή στήν Ἀνατολή, γιατί νόμιζαν πώς οἱ Ἑλληνες θά γίνονταν δργανο τῶν Ρώσων.

Τό συνέδριο στό Λάιμπαχ

Οταν ὁ Ὑψηλάντης περνοῦσε τόν Προῦθο, οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάτες τῶν Μ. Δυνάμεων ἦταν συγκεντρωμένοι στό Λάιμπαχ (Laibach), σημερινή Λουμπτλιάνα τῆς Γιουγκοσλαβίας, καὶ συσκέπτονταν γιά τήν ἐπανάσταση τῆς Νεαπόλεως. Τόν Τσάρο συνόδευαν οἱ δυό ὑπουργοί του, ὁ Νέσσελροδ καὶ ὁ Καποδίστριας, πού ἀντιπροσώπευαν τίς δυό τάσεις τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας. Καὶ οἱ δυό ὑποστήριζαν τή διάλυση τῆς Τουρκίας. Ὁ Καποδίστριας ἥθελε τή γρήγορη διάλυση μέ πόλεμο, ἐνῶ ὁ Νέσσελροδ ζητοῦσε νά διαλυθεῖ ἀργά καὶ μέ φυσική ἀγωνία. Ἀλλά ὁ Τσάρος ἦταν πιστός στίς ἀρχές τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας καὶ τήν ἐποχή αὐτή βρισκόταν κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή τοῦ Μέττερνιχ. Ἐν τούτοις οἱ συντηρητικοί ταράχτηκαν, δταν ἔμαθαν δι τί είχε ἐπαναστατήσει τό Πεδεμόντιο καὶ ταυτόχρονα ἔφτασαν γράμματα τοῦ ἡγεμόνα Μιχαήλ Σούτσου καὶ τοῦ Ὑψηλάντη στόν Τσάρο. Ο Ὑψηλάντης ἔγραφε στόν Τσάρο:

«Ολες οἱ εὐγενικές δρμές τῶν ἔθνων πηγάζουν ἀπό τό Θεό καὶ χωρίς ἀμφιβολία σήμερα οἱ Ἑλληνες ξεστήκωνται δλοι μαζί ἀπό θεϊκή ἔμπνευση, γιά νά ἀποτινάζουν ἀπό πάνω τους τήν ἀνυπόφορη σκλαβιά, πού βαραίνει πάνω τους ἐδῶ καὶ τέσσερις αἰδίνες. Περισσότερες ἀπό 200 ἀναφορές μέ 600 χιλιάδες ὀνόματα προυχόντων ἀπό κάθε τάξη καὶ ἐπαρχία τῆς Ἐλλάδος μέ καλούν στήν ἀρχηγία, γιά νά νικήσω η νά πεθάνω μαζί τους κ.τ.λ.» (Γράμμα 24 Φεβρουαρίου 1821).

Τότε κινητοποιήθηκαν δλες οἱ ἀντιδραστικές δυνάμεις, γιά νά ξεριζώσουν τίς κρυφές συμπάθειες τοῦ Τσάρου πρός τούς Ἑλληνες καὶ νά ἔξουδετερώσουν τήν ἐπιρροή τοῦ Καποδίστρια. Σέ μυστική συνάντηση μέ τόν αὐτοκράτορα Φραγκίσκο ὁ Ἀλέξανδρος δήλωσε δι μένει πιστός στίς ἀρχές τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας (2 Μαρτίου 1821). Μάλιστα, γιά νά λείψει κάθε ὑποψία γιά συνενοχή του, ἀποκήρυξε τήν ἐπανάσταση τοῦ Ὑψηλάντη, ἔσβησε τό δνομά του ἀπό τόν κατάλογο τῶν Ρώσων

άξιωματικῶν καὶ μέ τόν Ρώσο πρεσβευτή στήν Κωνσταντινούπολη δήλωσε στήν Πύλη δι τὴν Ρωσία δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τίς ταραχές τῆς Μολδοβλαχίας. Ἀνάθεσε ἀκόμη στὸν Καποδίστρια τὸ σκληρό ἔργο νὰ συντάξει τὸ γράμμα τῆς ἀποκηρύξεως. Ἐγραφε σ' αὐτό:

«...Ἡ αὐτοκρατορικὴ μεγαλειότης ἡτο μακρὰν τοῦ φόβου δι τὴν ἡδύνασθέ ποτε νὰ παρασυρθῆτε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τῆς σκοτοδινιάσεως, διπερ φέρει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ αἰδίνος μας νὰ ζητήσουν εἰς τὴν λήθην τὸν πρώτων χρεῶν των ἐν ἀγαθόν, τὸ δόπιον οὐδέποτε δύναται τις νὰ τὸ ἐλπίσει εἰ μὴ μόνον ἀπὸ μιᾶς ἀκριβοῦς διατηρήσεως τῶν κανόνων τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἡθικῆς... Βεβαίως παλαιαὶ περιστάσεις ἐμπνέουν εἰς τοὺς Γραικοὺς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μὴν μείνουν ἀλλότριοι εἰς τὴν ίδιαν αὐτῶν τύχην. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀνταρσίας τάχα καὶ δι' ἐμφυλίου πολέμου δύνανται νὰ ἐλπίσουν τὴν ἄφιξιν τοῦ μετεώρου σκοποῦ των; Μήπως διὰ σκοτεινῶν καὶ ζοφωδῶν σκευωριῶν δύναται ἔθνος τι νὰ ἐλπίσῃ ἀναβίωσιν καὶ ὑψωσιν εἰς τὸν βαθμὸν τῶν ἀνεξαρτήτων ἐθνῶν; Σταθμίσατε, πρίγκιψι μου, τὰς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος προτιθεμένας παρατηρήσεις... ὀφελήθητε ἀπὸ μιᾶς σωτηρίου ὑποθήκης, διορθώσατε τὸ κακόν, διπερ ἡδη ἐπράξατε, προλάβατε τὴν καταστροφήν, τὴν διοίαν μέλλετε νὰ ἐπισύρητε ἐπὶ τὴν καλὴν καὶ δυστυχῇ πατρίδα σας...».

Λίγο πρίν ἀπό τῇ διάλυση τοῦ συνεδρίου στὸ Λάιμπαχ ὁ Μέττερνιχ ἀνακεφαλίωσε τίς σκέψεις καὶ τοὺς λόγους τῶν αὐτοκρατόρων σ' ἓνα **Ὑπόμνημα γιὰ τὰ Ἑλληνικά πράγματα**. Σ' αὐτὸ δηλωνόταν καθαρά δι τὴν Ἑλληνική ἐπανάσταση δέν ἦταν ἀποτέλεσμα ἐθνικοῦ κινήματος ἡ συνέπεια τῆς τουρκικῆς καταπιέσεως, ἀλλά καρπός ἐνός σχεδίου, πού προετοιμάστηκε ἀπὸ πολὺν καιρό. Σκοπός του ἦταν τάχα νὰ διαταράξει τίς ἀγαθές σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς μονάρχες τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Αὐστρίας, πού δ σύνδεσμός τους εἶναι τόσο φοβερός στοὺς ἀνατρεπτικούς τῆς Εὐρώπης.

Γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἔγραφε ὁ Μέττερνιχ: «Πῶς γενικά εἶναι δυνατό νὰ κινήθηκε ἡ Ἑλληνική ἐπανάσταση γιὰ τὸ συμφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐθνους, ἐφόσον τὸ ἔθνος αὐτὸ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνες κατρακύλησε στὰ τελευταῖα σκαλοπάτια τῆς ἐθνικῆς παραφθορᾶς». (Ὑπόμνημα τῆς 25 Ἀπριλίου 1821).

Φιλονικίες ἀνάμεσα στή Ρωσία καὶ στήν Τουρκία

Οἱ διπλωμάτες τῆς Εὐρώπης νόμισαν πῶς μποροῦσαν νὰ ἀγνοήσουν τὴν Ἑλληνική ἐπανάσταση. Ἀλλὰ οἱ βίαιες πράξεις τῶν Τούρκων προκάλεσαν τὴν ἀγανάκτηση τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας καθώς καὶ ὁ Μέττερνιχ ἀνησύχησαν, δταν ἔφτασε ἡ εἰδηση γιὰ τὸν ἀπαγχονισμό τοῦ Πατριάρχη, γιατὶ φοβόνταν τὴν ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας. Πραγματικά ἡ κακούργα ἐκείνη πράξη δημιούργησε ζωὴρό ἐρεθισμό στή Ρωσία. Τότε ἡ φιλοπόλεμη ρωσική μερίδα καὶ δ Καποδίστριας ἐκμεταλλεύτηκαν τὴν περίσταση, γιὰ νὰ πείσουν τὸν Τσάρο νὰ στείλει τελεσίγραφο στήν Τουρκία.

Ἡ ρωσική διακοίνωση γράφτηκε ἀπό τὸν Καποδίστρια καὶ παρίστανε τίς ρωσικές ἀπαιτήσεις ως γενικότερο καὶ πανευρωπαϊκό συμφέρον. Διαμαρτυρόταν γιὰ

τή θανάτωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοσμικῶν ἀρχηγῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ γιὰ τίς προσβολές πρός τὴ χριστιανική θρησκεία καὶ έθετε τὸ περίφημο δόγμα τῆς συνυπάρξεως τῆς Τουρκίας δίπλα στὰ χριστιανικά ἔθνη τῆς Εὐρώπης. 'Ως δρό τῆς συνυπάρξεως ζητοῦσε ἀπό τὴν Τουρκία νά ἐγγυηθεῖ δτὶ δέ θά παραβιάζει τὴ χριστιανική θρησκεία καὶ δτὶ δθά κάνει διάκριση ἀνάμεσα σὲ ἀθώους καὶ ἐνόχους. 'Αλλά τὸ Διβάνι φάνηκε ἀνυποχώρητο καὶ δὲ Ρῶσος πρεσβευτής ἐγκατάλειψε τὴν Κωνσταντινούπολη τὸ θέρος τοῦ 1821. 'Η ἀναχώρησή του θεωρήθηκε ὡς προμήνυμα τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεών τους. Τότε δὲ τουρκικός φανατισμός ἐκτράπηκε σὲ νέες βίαιες πράξεις στὸ Ἀδραμύττιο, τὴ Σμύρνη καὶ τὶς Κυδωνίες καὶ δὲ ρωσοτουρκικός πόλεμος φαινόταν ἀναπόφευκτος.

'Ο Μέττερνιχ τότε ἔβαλε μπροστά δλη τὴν τέχνη του, γιὰ νά ἀποτρέψει τὴν καταιγίδα, πού πλησίαζε. Σὲ συνεργασία μέ τὸν τουρκόφιλο "Ἀγγλο ὑπουργὸ τῶν ἔξωτερικῶν Λονδόνδερρυ, προσπάθησε νά πείσει τὸν Τσάρο πῶς ή ἀνάμική του στὰ Ἑλληνικά πράγματα καὶ δὲ ρωσοτουρκικός πόλεμος θά ἔδιναν τὸ σύνθημα σὲ ἀτέλειωτες δημαγωγικές ἀνατροπές στὴν Εὐρώπη. 'Ο αὐτοκράτορας Φραγκίσκος ἐγραψε ἔνα γράμμα φιλικό στὸν Ἀλέξανδρο καὶ τὸν συμβούλευε «νά φυλάγεται ἀπό ἐκείνους τοὺς ἄντερες, πού μέ ἀσυνήθιστο ζῆλο ὑπερασπίζονται τὰ δῆθεν χριστιανικά συμφέροντα, ἀλλά αὐτοὶ οὔτε στὸ Θεό πιστεύονται κι οὔτε σέβονται τὶς ἐντολές του καὶ τοὺς ἀνθρώπινους νόμους», ἐννοώντας τὸν Καποδίστρια. 'Ο Τσάρος ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει, χωρὶς νά τολμήσει νά ἀναλάβει πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας, γιατὶ θά είχε τὴν ἔχθρότητα δύο μεγάλων Δυνάμεων καὶ συνάμα γιατὶ φοβόταν ἐπανάσταση στὴν Πολωνία. Γι' αὐτό ἀρκέστηκε νά ἀπαιτήσει μόνο τὴν ἐκκένωση τῶν ἡγεμονιῶν. 'Ετσι ἔσθησε δύναμη τῶν φιλοπολέμων στὴν Πετρούπολη. 'Ο Καποδίστριας ζήτησε τότε ἀπεριόριστη ἄδεια καὶ ἀποσύρθηκε ἀπό τὴν ρωσική ὑπηρεσία.

ΤΗ ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΣ

'Ετσι τὸ θέρος τοῦ 1822 δὲ Μέττερνιχ καὶ οἱ "Ἀγγλοι συντηρητικοὶ παρουσίαζαν ἀκόμη ἐνωμένο μέτωπο ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. 'Αλλά τώρα πιά είχε γίνει σπουδαία μεταβολή, στὴν Εὐρώπη. 'Ο Ἑλληνικός ἀγώνας γινόταν πιό συμπαθητικός. 'Ιδιως ὑστερα ἀπό τὴν καταστροφή τοῦ Δράμαλη δλη ή Εὐρώπη ἀντηχοῦσε ἀπό τὶς διηγήσεις τῶν Ἑλληνικῶν κατορθωμάτων στὴ στεριά καὶ τὴν πυρπόληση τῆς ναυαρχίδας στὴ θάλασσα. 'Εξάλλου οἱ σφαγές τῆς Χίου ξύπνησαν τὰ φιλάνθρωπα αἰσθήματα τῶν λαδῶν, πού θά ἀποδεικνύονταν πιό ἴσχυρά ἀπό τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν διπλωματῶν. Γι' αὐτό τὸ νόημα τῆς συνυπάρξεως τῆς Ἑλλάδας μέ τὴν Τουρκία κέρδιζε συνεχῶς ἔδαφος. Οἱ σοφοὶ τῆς Γερμανίας, δπως δὲ θερμός φιλέλληνας καθηγητής Θίερς (Thiersch), χαιρέτιζαν μέ ἐνθουσιασμό τὴν «Ἑλληνική ἀναγέννηση» καὶ δὲ ἐνθουσιασμός τοὺς ἔφτανε ὡς τὶς Αὐλές τῶν ἡγεμόνων. 'Ο ίδιος δὲ Μέττερνιχ τὸν Ιούλιο τοῦ 1822, ὑστερα ἀπό τὶς Ἑλληνικές ἐπιτυχίες, ἐγραψε στὸν "Ἀγγλο πρεσβευτή στὴν Κωνσταντινούπολη δτὶ τὸ Ἑλληνικό ζήτημα ἐπρεπε νά λυθεῖ μπροστά σὲ εὐρωπαϊκό δικαστήριο. 'Εξάλλου ή ἀγγλική διπλωματία, ἐπειδή πιεζόταν ἀπό τὴν ἐρεθισμένη κοινή γνώμη, ἀναγκάζοταν νά συνηθίσει στὴν ιδέα

της ενδρωπαϊκής έπειρμάσεως. Μά οι Τούρκοι πρόβαλαν πεισματική άντίσταση έναντιον της ιδέας αὐτής και ή τουρκική διακοίνωση τοῦ Αύγουστου ἔλεγε: «Θέλετε νά σταματήσει η ἐπανάσταση; Πολύ καλά, ἀλλά μήν ἀνακατεύεστε σ' αὐτήν οὕτε φανερά οὕτε κρυφά».

Στό μεταξύ ἔγινε σπουδαία μεταβολή στήν ἀγγλική διπλωματία. 'Ο κύριος ἐκπρόσωπος τῆς συντηρητικῆς μερίδας, δ Λονδονδέρρυ (Londonderry), πού ἦταν πιό γνωστός μέ τό ὄνομα Κάστλεριγ (Castlereagh), αὐτοκτόνησε, ἐνδέ ἐτοιμαζόνταν νά πάει στή συνδιάσκεψη τῆς Βερόνας (22 Αύγουστου 1822). Τή θέση του τήν κατέλαβε δ πολιτικός Γεώργιος Κάνιγκ (Canning) και ἔτσι ἔγινε τώρα αὐτός ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν. Αὐτός ἐπρόκειτο νά ἀκολουθήσει πιό φιλελεύθερη πολιτική στά ἐσωτερικά και ἐξωτερικά ζητήματα τῆς 'Αγγλίας και θά ἀπομακρυνόταν ἀποφασιστικά ἀπό τήν 'Ιερή Συμμαχία. 'Ο Κάνιγκ ἀναγνώρισε τόν ἐλληνικό ἀποκλεισμό (Μάρτιος 1823). Ἐπίσης ὁ διοικητής τῶν Ἐπτανήσων διατάχτηκε νά συμπεριφέρεται στούς Ἐλληνες σάν σέ ἐμπόλεμο κράτος και νά παραχωρήσει τό νησί Κάλαμος ως ἄσυλο στούς Ἐλληνες, πού τούς κυνηγοῦσαν οι Τούρκοι.

Οι 'Ἐλληνες ὑστερά ἀπ' αὐτό πήραν θάρρος και ζήτησαν ἐπίσημα τήν ὑποστήριξη τῆς 'Αγγλίας (Ιούλιος 1823). Τόν Αύγουστο τοῦ 1825 δ 'Αλέξ. Μαυροκορδάτος μέ ἔνα πετυχημένο ὑπόμνημά του ὑπόδειξε στόν Κάνιγκ δτι τό ἀνεξάρτητο ἐλληνικό κράτος θά ἦταν τό στήριγμα τῆς 'Αγγλίας ἐναντίον τῶν ρωσικῶν σχεδίων στήν 'Ανατολή.

Ο Γεώργιος Κάνιγκ (1770 - 1827).

Τό ρωσικό σχέδιο τοῦ 1823

'Η Ρωσία βλέποντας πώς ἀπό μέρα σέ μέρα μεγάλωνε ή ἐπιρροή τῆς 'Αγγλίας στήν 'Ελλάδα, δταν μάλιστα μερικοί στήν 'Ελλάδα είχαν ρίζει τήν ίδέα νά τή βάλουν κάτω ἀπό τήν ἀγγλική προστασία, πήρε τήν πρωτοβουλία νά λύσει τό ἐλληνικό ζήτημα. Γι' αὐτό κατά τά τέλη τοῦ 1823 μ' ἔνα ὑπόμνημά της πρός τίς Μ. Δυνάμεις πρότεινε οι ἐλληνικές χῶρες νά ἀποτελέσουν τρεις χωριστές ἡγεμονίες κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. Τά νησιά τοῦ Αίγαίου θά σχημάτιζαν ίδιαίτερο κράτος και θά ἀποκτοῦσαν ἔνα ειδος κοινοτικής αὐτονομίας μέ ἀναβίωση τῶν τοπικῶν διοικητικῶν θεσμῶν. Μά τό ρωσικό σχέδιο δέν ἄρεσε οὕτε στούς 'Ἐλληνες, οὕτε στούς Τούρκους. 'Εξάλλου τά ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης μέ εὐκολία διάκριναν τίς βαθύτερες ἐπιθυμίες τῆς Ρωσίας, πού ηθελε μιά ἀδύνατη 'Ελλάδα και

μία συνεχῶς ἀπαγολημένη Τουρκία. 'Ο Μέττερνιχ τότε υποστήριξε τήν τέλεια ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας καὶ ἔτι βρήκε εὔκολο τρόπο, ώστε νά συντελέσει στό νά ναναγήσει τό ρωσικό σχέδιο.

Οἱ Φιλέλληνες

'Ενδ' ἔτι συμπεριφέρονταν οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάτες πρός τούς Ἑλληνες, οἱ λαοί τῆς Εὐρώπης ἔβλεπαν μέ συμπάθεια τόν ἐλληνικό ἀγώνα. Πρῶτα πρῶτα δ' ἀγώνας αὐτός ἦταν μία πάλη ἐνός χριστιανικοῦ λαοῦ ἐναντίον ἐνός βάρβαρου μω-αμεθανοῦ. 'Εκτός ἀπ' αὐτό ή 'Αναγέννηση καὶ ἡ μελέτη τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητας εἶχαν δημιουργήσει ἔνα πλούσιο κεφάλαιο συμπάθειας πρός τήν Ἑλλάδα καὶ πρός καθετί τό ἐλληνικό. Γι' αὐτό τά ἐλληνικά ὄνόματα καὶ τά γνωστά καὶ προ-σφιλή τοπωνύμια ἀπό τήν ἀρχαιότητα ἔμπνοισαν γοητευτικές παραστάσεις στή φαντασία τῶν λαῶν καὶ κέρδιζαν τίς ψυχές τους γιά τήν Ἑλλάδα. Φιλελεύθεροι καὶ συντηρητικοί ἔσμιγαν στήν ἀγάπη πρός τούς Ἑλληνες. Οἱ φιλελεύθεροι τούς συμ-παθοῦσαν, γιατί ἀντιπαθοῦσαν τίς μεθόδους τῶν ἀπολυταρχικῶν κυβερνήσεων, ἐνδ' οἱ συντηρητικοί, γιατί ἀγαποῦσαν τό δοξασμένο ἐλληνικό παρελθόν.

Γι' αὐτό σχηματίστηκε στήν Εὐρώπη ἔνα ἰσχυρό ρεῦμα συμπάθειας πρός τούς Ἑλληνες, πού τώρα μάχονταν γιά τήν ἐλευθερία τους. 'Ο τύπος δημοσίευε φλογερά ἄρθρα γιά τούς Ἑλληνες οἱ ποιητές καὶ οἱ καλλιτέχνες ἐμπνεύστηκαν ἀπό τά θρυ-λικά κατορθώματά τους, καὶ ἔτι προῆλθε μία μεγάλη φιλεληνική λογοτεχνία. 'Ο νεαρός τότε **Βίκτωρ Οὐγκό** (Victor Hugo), δ' κατοπινός ξακουστός ποιητής, ἔγραψε ἀριστουργηματικά ποίηματα, πού συμπεριλήφτηκαν στή συλλογή του *Orientales*. (= 'Ανατολίτικα). 'Επίσης στή Γερμανία ὑπῆρχε ἐμπνευσμένος ψάλτης τοῦ ἀγώνα ὁ **Φρειδερίκος Μύλλερ** (Müller), πού πήρε τήν ἐπωνυμία 'Ἑλληνας Μύλλερ. 'Ο βασιλιάς τῆς Βαυαρίας φιλέλληνας **Φρειδερίκος**, δ' πατέρας τοῦ 'Οθωνα, ἔγραψε ποίηματα γιά τούς Ἑλληνες, μέ τά δόποια καυτηρίαζε τή σκληρότητα τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων. 'Εξάλλου δ' ζωγράφος **Ντελακρουά** ἀπεικόνισε τή σφαγή τῆς Χίου. Μέ θέρμη ἐπίσης χαιρέτισαν τήν ἐπανάσταση οἱ ἐλληνιστές καὶ πολλοί καθηγητές τῶν γερμανικῶν πανεπιστημίων, δύως δ' Θήρης στό Μόναχο καὶ δ' **Κρούγκ** (Krug) στή Λιψία. 'Ανυπολόγιστη ἀξία ἐπίσης εἶχαν οἱ ὑπηρεσίες, πού πρόσφερε δ' 'Ελβετός τραπεζίτης **Ιωάννης Εϋνάρδος** (Eynard, 1775-1863) τόσο κατά τή διάρκεια τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα μέ τή συγκέντρωση συνδρομῶν καὶ τήν ἀποστολή πολεμοφοδίων, δσο καὶ ὑστερα ἀπό τόν ἀγώνα.

'Η κίνηση αὐτή δονομάστηκε **Φιλέλληνισμός** καὶ χρησίμευε ως ἰσχυρό ἡθικό καὶ ψλικό στήριγμα τοῦ ἀγώνα. Σέ πολλά μέρη τῆς Εὐρώπης ἴδρυθηκαν φιλελλήνι-κοι σύλλογοι, συγκεντρώνονταν συνδρομές καὶ ἀγοράζονταν πολεμοφόδια. 'Επίσης πολλοί Εὐρωπαῖοι ἤρθαν νά ὑπηρετήσουν τόν ἀγώνα καὶ θυσίασαν τή ζωή τους γιά τήν Ἑλλάδα. Στήν 'Αγγλία κατορθώθηκε νά συναφθει τό πρῶτο ἐλληνικό καὶ ἀμέ-σως ὑστερα τό δεύτερο δάνειο. Τέλος, δ' λόρδος **Βέρων** ἤρθε νά ἔξυψωσει μέ τή θυσία του τόν ἐλληνικό ἀγώνα στά μάτια τῶν Εὐρωπαίων.

‘Ο Βύρων στήν ‘Ελλάδα

Στά τέλη τοῦ 1823 κατέβηκε στήν ‘Ελλάδα διάρδος Βύρωνας (Byron - Μπάιρον 1788-1824), πού άπό πολύν καιρό πιά είχε τή φήμη μεγάλου ποιητή.

‘Ο Βύρων προσπάθησε νά άποκαταστήσει τήν ειρήνη και τήν διμόνια άνάμεσα στούς άρχηγούς τής έπαναστασεως. Από τήν Κεφαλλονιά έγραψε στήν έλληνική κυβέρνηση:

«Δέν μπορῶ νά φανταστῶ ἄλλη δυστυχία πιό φοβερή γιά τήν ‘Ελλάδα παρά αὐτήν. ‘Αν δέ στεριώσει μιά καλή τάξη και ενωση, δλες οί ἐλπίδες γιά δάνειο θά ματαιωθοῦν. ‘Επίσης δλες οί βοήθειες, πού θά μποροῦσε νά ἐλπίσει ή ‘Ελλάδα ἀπό τούς ξένους και πού πραγματικά δέ θά ήταν λίγες ούτε ἀσήμαντες, θά ἀναβληθοῦν και ἵσως νά ἐμποδιστοῦν ἐντελῶς. Μά τό χειρότερο είναι πώς οι Μεγάλες Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, ἀπό τίς δόποις καμιά τους δέν είναι ἔχθρική πρός τήν ‘Ελλάδα... θά πληροφορηθοῦν πώς οί ‘Ελλήνες δέν είναι ίκανοι νά διοικηθοῦν μόνοι τους».

‘Ο Βύρων ἔφτασε στό Μεσολόγγι στίς 24 Δεκεμβρίου τοῦ 1823 και ἔγινε δεκτός μέ μεγάλη συγκίνηση. «Σέ περιμένουμε, δπως τά χελιδόνια περιμένουν τή μητέρα τους», φώναζαν δυνατά οι ‘Ελλήνες. ‘Εθεσε στή διάθεση τοῦ Μαυροκορδάτου μέ μορφή δανείου δσα χρήματα ἔφερε μαζί του. Πήρε ἀκόμη στήν ύπηρεσία του 500 Σουλιώτες ἀπό τό σῶμα τοῦ Μπότσαρη, πού նστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ ἀρχηγού τους τριγυρνοῦσαν στό Μεσολόγγι, και προσπάθησε νά τούς συνηθίσει στήν εὐρωπαϊκή πειθαρχία. Ένδ δμως ἐργαζόταν μέ ζῆλο, γιά νά καταρτίσει τακτικό στρατό, δέχτηκε τό πρώτο χτύπημα τῆς ἀρρώστιας (3 Φεβρουαρίου 1824) και τό νοσηρό κλίμα τοῦ Μεσολογγιού και οι νέες συνθήκες τῆς ζωῆς του χειροτέρεψαν τήν κατάστασή του και πέθανε στίς 7 ‘Απριλίου τοῦ 1824.

‘Ο θάνατός του θεωρήθηκε έθνικό πένθος. Οι ‘Ελλήνες ποτέ δέν ξέχασαν τό μεγάλο ἄντρα, πού θυσίασε γι’ αὐτούς τόν πολύτιμο χρόνο του, τά είσοδήματά του και τέλος τή ζωή του. ‘Ο Σπυρίδων Τρικούπης, διστορικός τῆς έπαναστασεως, έγραψε τόν ἐπικήδειό του, ἐνδ δ οι λοιωμός ἀφιέρωσε στό θάνατό του διόλκηρη ωδή:

«Λευτεριά γιά λίγο πάψε
νά χτυπᾶς μέ τό σπαθί.
Τώρα σίμωσε και κλάψε
εις τοῦ Μπάιρον τό κορμί.»

III. Η ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΜΕΧΜΕΤ-ΑΛΗ

‘Η συμφωνία τῆς Πύλης καί τοῦ Μεχμέτ-Αλῆ

‘Η ‘Ελλάδα στό διάστημα τῆς τετράχρονης πάλης της δέν ξεμεινε ένωμένη. Οι λαμπρές ἐπιτυχίες της στή στεριά και στή θάλασσα δέν ἔβαλαν κάτω τούς Τούρκους, ἀλλά ἀντίθετα τόν τέταρτο χρόνο τοῦ ἀγώνα ἐπρόκειτο νά ξεσπάσουν πάνω της νέες θύελλες.

‘Η Πύλη βλέποντας πώς οι έπιθέσεις της έναντιον της ‘Ελλάδος από τή στεριά άποτυχαιναν συστηματικά, έφόσον δι ελληνικός στόλος κυριαρχούσε στή θάλασσα, σκέφτηκε νά άλλάξει τό σχέδιο, νά συντρίψει δηλαδή πρώτα τόν ελληνικό στόλο. ‘Ετσι ή έπανάσταση στή στεριά θά στερούνταν τήν έξωτερική βοήθεια και θά ξεψυχούσε μόνη της. Γι’ αυτό λοιπόν έπρεπε νά κυριευτούν τά ναυτικά νησιά “Υδρα, Σπέτσες, Ψαρά, καθώς και ή Σάμος και ή Κάσος.

‘Άλλα ή Πύλη καταλάβαινε διτ δέν έφταναν γιά τό σκοπό αυτό οι δικές της δυνάμεις και διτ μόνον μέ τή βοήθεια τοῦ ίσχυροῦ πασᾶ τής Αιγύπτου θά μπορούσε νά συντρίψει τή θαλασσινή δύναμη τῶν ‘Ελλήνων. Ο περήφανος Μαχμούτ ύποχρεώθηκε νά ταπεινωθεῖ μπροστά στόν ύποτελή του. ‘Ετσι τό Μάρτιο τοῦ 1824 άντιπρόσωπος τής Πύλης υπόγραψε συμφωνία μέ τόν ‘Αλή, σύμφωνα μέ τήν δοποία ή Κρήτη και ή Κύπρος παραχωρούνταν στόν Αιγύπτιο πασά, ένδι ό θετός γιός του ‘Ιμπραήμ, πού θά άναλάβαινε τήν άρχηγία τής αιγυπτιακῆς έκστρατείας, διορίστηκε διοικητής τής Πελοποννήσου.

Τό σχέδιο τῶν Τουρκοαιγυπτίων ήταν οι Αιγύπτιοι νά έκστρατεύσουν έναντιον τής Πελοποννήσου, ένδι οι Τούρκοι πασάδες νά προσβάλουν τή Στερεά ‘Ελλάδα. Πρωτύτερα διμος οι ένωμένοι στόλοι έπροκειτο νά καταλάβουν τά ναυτικά νησιά.

‘Η καταστροφή τής Κάσου και τῶν Ψαρῶν

‘Η κατάσταση στήν ‘Ελλάδα ήταν εύνοική γιά τούς Τούρκους, γιατί ή κυβέρνηση τοῦ Κουντουριώτη είχε σπαταλήσει τά χρήματα τοῦ άγγλικού δανείου σέ φατριαστικές άνάγκες και είχε παραμελήσει δλα τά πολεμικά ἔργα. Γι’ αυτό και δι ελληνικός στόλος δέν μπόρεσε νά κάμει τίποτε, γιά νά άποτρέψει τά χτυπήματα τῶν έχθρῶν έναντιον τής Κρήτης, τής Κάσου και τῶν Ψαρῶν, πού τήν άνοιξη τοῦ 1824 σχεδόν μέσα σέ δυό μῆνες ἐπνίξαν τήν έπανάσταση στήν Κρήτη και κατάστρεψαν τήν Κάσο και τά Ψαρά.

Πρώτοι κινήθηκαν οι Αιγύπτιοι. Ο αγριος ‘Αλβανός Χουσεΐν-πασάς θανάτωσε προκαλώντας άποπνίξια μέ καπνό 370 γυναικόπαιδα μέσα σέ μία σπηλιά κοντά στό Μελιδόνι και ἐπνίξε στό αιμα τήν έπανάσταση στήν Κρήτη. ‘Υστερα άπό τήν έπιτυχία τους αυτή οι Αιγύπτιοι άποβίβασαν στρατό στήν Κάσο και τήν κατάστρεψαν (τά μεσάνυχτα τής 29 Μαΐου 1824).

Οι ‘Ελληνες φάνηκαν σάν νά παράλυσαν και δι στόλος τους δέν κινήθηκε. Ο ναύαρχος τοῦ τουρκικού στόλου Χοσρέφ-πασάς πραγματοποίησε τήν παραγγελία τοῦ άφέντη του, πού είχε άπαιτήσει νά καταστρέψει τά Ψαρά. ‘Η ἄμυνα τοῦ νησιού είχε δργανωθεῖ μέ τρόπο άπρόσφορο και ή άπόφαση τῶν Ψαριανῶν νά καταδικάσουν σέ άδρανεια τό στόλο τους και νά άμυνθούν στή στεριά ήταν ένα δλέθριο σφάλμα. Μάλιστα μέ άπαιτηση τῶν 1200 Θεσσαλῶν και Μακεδόνων πολεμιστῶν, πού βρίσκονταν τότε στό νησί, άφαιρεσαν τά πηδάλια άπό τά περισσότερα πλοϊα. Μιά ίσχυρή τουρκική δύναμη άπό 176 πολεμικά και φορτηγά πλοϊα έμφανιστηκε μπροστά στό νησί μέ 12 χιλιάδες ἄντρες γιά άποβιβάση.

‘Η άπόβαση τῶν Τούρκων μέ φοιβερό κανονιοβολισμό πέτυχε τελικά. Οἱ ύπερασπιστές τοῦ νησιοῦ, ἄν καὶ αἰφνιδιάστηκαν, πολέμησαν μέ ἔξαιρετική ἀντρείᾳ, μά ἀναγκάστηκαν νά ἀγωνιστοῦν χωρισμένοι καὶ γι’ αὐτὸ ἐπαθαν μεγάλη καταστροφή. Πολλοί σφάχτηκαν καὶ ἄλλοι ρίχτηκαν στή θάλασσα. Πολλοί πάλι μπῆκαν στό κάστρο, πού βρισκόταν πάνω ἀπό τήν πόλη, καὶ ἀποφάσισαν νά ἀμυνθοῦν ἐκεῖ. Οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ πῆραν τήν πόλη, προσέβαλαν τό κάστρο. Δυό ἡμερόνυχτα ἀντιστάθηκαν μέ γενναιότητα οἱ ύπερασπιστές, ἄλλα, δταν καταστράφηκε ή δεξαμενή τοῦ νεροῦ ἀπό τό σφοδρό κανονιοβολισμό, οἱ πολιορκημένοι ἀποφάσισαν νά πεθάνουν ἡρωικά. Μέσα στό τεῖχος ὑπῆρχε μιά σπηλιά, πού χρησίμευε γιά μπαρουταποθήκη καὶ καταφύγιο οἰκογενειῶν. Τήν τρίτη λοιπόν ἡμέρα, δταν ἄρχισαν νά ἀνεβαίνουν στό τεῖχος οἱ Τούρκοι, οἱ ‘Ἐλληνες ὑψωσαν πάνω σ’ αὐτό μιά λευκή σημαία, πού πάνω τῆς ἔγραψαν: «Ἐλευθερία ἡ θάνατος», καὶ ἔβαλαν φωτιά στή μπαρουταποθήκη ‘Ολόκληρο τό νησί σείστηκε, τά τείχη γκρεμίστηκαν καὶ κάτω ἀπό τά ἐρείπια τους θάφτηκαν δλοι δσοι βρίσκονταν μέσα στή σπηλιά καὶ μαζί τους πάνω ἀπό 2000 ἔχθροι, πού δρμησαν ἐκεῖ.

‘Ο ἀπολογισμός τής καταστροφῆς τοῦ ἡρωικοῦ νησιοῦ ἦταν πολὺ θλιβερός. Σχεδόν δλοι οἱ ἄντρες καὶ τό μεγαλύτερο μέρος ἀπό τά γυναικόπαιδα μαζί μέ τούς Χιώτες πρόσφυγες κατασφάχτηκαν. ‘Εκατοντάδες κεφάλια καὶ αὐτιά μέ ἐπιδεικτικές ἐπιγραφές ἐκτέθηκαν στή Κωνσταντινούπολη. ‘Υπολογίζουν δτι ἀπό τούς 7 χιλιάδες Ψαριανούς οἱ μισοί μέ δυσκολία σώθηκαν, ἐνδ ἀπό τούς 20 χιλιάδες πρόσφυγες περισσότεροι ἀπό 15 χιλιάδες σφάχτηκαν ἡ πουλήθηκαν ώς δοῦλοι. Σχεδόν δλόκληρος δ στόλος τοῦ νησιοῦ ἐπεσε στά χέρια τῶν Τούρκων, ἐκτός ἀπό 16 μπρίκια καὶ 6 πυρπολικά. ‘Οσοι Ψαριανοί σώθηκαν σκόρπισαν σέ διάφορα μέρη.

‘Ο έθνικός μας ποιητής Σολωμός στό γνωστό ἐπίγραμμά του ‘Ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν’ δίνει μιά εἰκόνα γιά τή φρικτή καταστροφή τοῦ ἡρωικοῦ νησιοῦ:

«Στῶν Ψαρῶν τήν ὄλόμαυρη ράχη
περπατώντας ἡ Δόξα μονάχη
μελετά τά λαμπρά παλικάρια
καὶ στήν κόμη στεφάνι φορεῖ,
γινωμένο ἀπό λίγα χορτάρια,
πού είχαν μείνει στήν ἔρημη γῆ».

‘Η Ἑλληνική ἀμυνα

Οἱ καταστροφές αὐτές ἦταν ἀσυγχώρητες, γιατί ὑστερα ἀπό λίγο φάνηκε πώς, ἄν οἱ ‘Ἐλληνες κινοῦνταν νωρίς καὶ ἐνεργοῦσαν δραστήρια, θά μποροῦσαν νά τίς

Ο Αντρέας Μιαούλης

εγιναν πολλές συμπλοκές, κατά τίς δόποις φάνηκε πάλι ή πολεμική ύπεροχή τῶν Ἑλληνικῶν πληρωμάτων. "Εγιναν τέσσερις ναυμαχίες, κατά τίς δόποις οι Τούρκοι ἀποκρύστηκαν μέσον σοβαρές ἀπώλειες. Ο Κανάρης ἔκαψε μιά φρεγάτα και δ 'Υδραιος Βατικιώτης και δ Σπετσιώτης Ματρόδος δύο μικρότερα πλοῖα. Ο Χοσρέφ ἀναγκάστηκε νά ύποχωρήσει στήν Κή και νά περιμένει τούς Αίγυπτίους.

Στίς 20 Αύγουστου κατέπλευσε μέ αρχηγό τὸν Ἰμπραήμ δ αἰγυπτιακός στόλος και ἐνώθηκε μέ τὸν τουρκικό στά βόρεια τῆς Ἀλικαρνασσοῦ (Bodrum). Ό ἐνωμένος ἔχθρικός στόλος ἀποτέλεσε μιά τεράστια δύναμη ἀπό 300 φορτηγίδες, 40 μπρίκια και γολετόμπρικα, 25 κορβέτες, 20 φρεγάτες και ἔνα πλοῖο τῆς γραμμῆς, πού είχε τή σημαία τοῦ Χοσρέφ, μέ 2.000 τηλεβόλα και 30 χιλιάδες στρατοῦ. Ἀλλά και δ Ἑλληνικός στόλος ἐνισχύθηκε μέ τὸν ἐρχομό τοῦ Μιαούλη και συγκεντρώθηκε ἀνάμεσα στή Λέσβο, στή Λειψώ και στήν Πάτμο. Ἀποτελοῦνταν ἀπό 70 πλοῖα μέ 850 τηλεβόλα και 5 χιλιάδες ναῦτες. Ἀρχισε τότε ἀνάμεσα στούς δύο ἀντιπάλους μιά σειρά ἀπό κρίσιμες συγκρούσεις.

Στίς 24 Αύγουστου πρῶτοι οι Ἐλληνες ἀνοίχτηκαν στή θάλασσα, γιά νά ἀναζητήσουν τὸν ἔχθρο και ἥρθαν σέ ἐπαφή μαζί του μπροστά στήν Ἀλικαρνασσό 24 Ἑλληνικά πολεμικά, πού συνόδευαν 6 πυρπολικά. Ἐκπληκτοί και περίεργοι οι Εὐρωπαῖοι ἀξιωματικοί τοῦ Ἰμπραήμ ἔβλεπαν τά ἐλληνικά πυρπολικά, πού προπορεύονταν, και δ Χοσρέφ, πού ἥδη είχε πείρα ἀπ' αὐτά, προφασίστηκε δι τάχα

προλάβουν. Ή κυβέρνηση ἔδωσε στοὺς νησιῶτες ἔνα μέρος ἀπό τό ἀγγλικό δάνειο και ἔτσι κατόρθωσε δ στόλος νά ἔξοπλιστεῖ και νά πλεύσει ἐναντίον τοῦ ἔχθροῦ. Τότε ἄρχισε μιά σκληρή πάλη ἀνάμεσα στοὺς δύο στόλους και ἀπό τὸν Ἰούλιο ὡς τά τέλη Νοεμβρίου ἔγιναν ἀπό στρατιωτική ἀποψη οι σπουδαιότερες ἐπιχειρήσεις τῆς ἐπαναστάσεως στή θάλασσα.

Ο ἑλληνικός και δ τουρκοαιγυπτιακός στόλος πάλευαν γύρω στή Σάμο, πού σύμφωνα μέ τό σχέδιο τῆς Πύλης ἤθελαν νά τήν καταστρέψουν οι Τουρκοαιγυπτιοί. Ο ἀγώνας ἔγινε σέ τρεις φάσεις. Στήν ἀρχή δ ἑλληνικός στόλος παρεμβλήθηκε στόν πορθμό ἀνάμεσα στή Σάμο και τή Μ. Ἀσία και ἐμπόδισε τό Χοσρέφ νά περάσει στή Σάμο τόν τουρκικό στρατό, πού συγκεντρώθηκε στή μικρασιατική παραλία. Ναύαρχος τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἦταν δ Σαχτούρης. Ἐκεῖ λοιπόν ἀπό τίς 31 Ιουλίου ὡς τίς 5 Αὔγουστου

έπαθε βλάβη ή κεραία του και ζήτησε άσυλο κάτω από τα τηλεβόλα της 'Αλικαρνασσού. Μά οι Αιγύπτιοι δέν ταράχτηκαν και δέχτηκαν τούς 'Ελληνες μέ σφοδρό κανονιοβολισμό. Οι δύο στόλοι χωρίστηκαν χωρίς σοβαρές βλάβες.

Στις 29 Αύγουστου τοῦ 1824 οι δύο στόλοι συναντήθηκαν κοντά στά Τσάταλα, βόρεια από τήν 'Αλικαρνασσό. 'Έκει έγινε μιά από τίς πιό σπουδαίες ναυμαχίες τοῦ έλληνικού ἀγώνα, ή λεγόμενη ναυμαχία τοῦ Γέροντα. 'Όνομάστηκε ἔτσι από τὸν ὄρμο, πού βρίσκεται βόρεια από τήν 'Αλικαρνασσό. Τέσσερα πυρπολικά περικύκλωσαν ἓνα αἰγυπτιακό μπρίκι καὶ τό ἔξωσαν μέ τίς φλόγες τους. 'Αλλά τὸ πλήρωμα τοῦ μπρικιοῦ κατόρθωσε νά ἀπομακρύνει τὸν κίνδυνο καὶ ἔτσι τὰ πυρπολικά κάηκαν ἄδικα. Τότε οἱ Αιγύπτιοι μέ δυνατές κραυγές ρίχτηκαν ἐναντίον τῶν 'Ελλήνων. Μά, δταν δύο ύδραικα πυρπολικά περικύκλωσαν καὶ πυρπόλησαν μιά τυνησιακή φρεγάτα, οἱ ἐπιδρομεῖς πανικοβλημένοι ζήτησαν βιαστικά ἀσφάλεια στήν 'Αλικαρνάσσο καὶ τήν Κώ. 'Αλλά ή ἀντίζηλα, πού δημιουργήθηκε ἀνάμεσα στό Χοσρέφ καὶ τόν 'Ιμπραήμ, παράλυσε τή δραστηριότητά τους.

Τέλος δ Χοσρέφ γύρισε πίσω στόν 'Ελλήσποντο, ἐνδ δ 'Ιμπραήμ τράβηξε στήν Κρήτη. 'Αλλά δ Μιαούλης τόν παρακολούθησε καὶ τόν προσέβαλε κοντά στό 'Ηράκλειο. 'Ο αἰγυπτιακός στόλος σκόρπισε καὶ ή θύελλα, πού ἀκολούθησε, προξένησε μεγαλύτερη πούγχυση. Πολλά πλοῖα ναυάγησαν καὶ λίγα ἔπεσαν στά χέρια τῶν 'Ελλήνων. 'Αλλά δ 'Ιμπραήμ μέ τόν κύριο δύκο τοῦ στόλου του κατόρθωσε νά φτάσει στή Σούδα. Μά καὶ δ ἐλληνικός στόλος ταλαιπωρήθηκε πολύ καὶ δ Μιαούλης πείστηκε δτι οἱ Αιγύπτιοι θά σταματοῦσαν τίς ἐπιχειρήσεις τους τό χειμώνα, θεώρησε πώς ή ἐκστρατεία ἔληξε καὶ ἔτσι δ στόλος ξαναγύρισε στίς βάσεις του.

'Ο 'Ιμπραήμ ἀποβιβάζεται στήν Πελοπόννησο

'Ο 'Ιμπραήμ πήρε νέες ἐνισχύσεις από τήν Αἴγυπτο, ἀνοίχτηκε ξαφνικά από τήν Σούδα καὶ στίς 12 Φεβρουαρίου τοῦ 1825 ἀποβίβασε χωρίς ἀντίσταση στή Μεθώνη 4 χιλιάδες πεζούς καὶ 500 ἵππεις μέ ἴσχυρο πυροβολικό. 'Ο 'Ιμπραήμ ἐνέργησε μέ δραστηριότητα. 'Ο στρατός του ἀπλώθηκε στή Μεσσηνιακή χερσόνησο, κατέλαβε τήν Κορώνη καὶ στράφηκε ἐναντίον τῶν φρουρίων τοῦ Ναβαρίνου, τοῦ Νεοκάστρου καὶ τῆς Πύλου, πού είχαν ἀνεπαρκεῖς φρουρές.

'Η κυβέρνηση τοῦ Κουντουριώτη ἐξαιτίας τοῦ ἐμφύλιου πολέμου τά είχε παραμελήσει δλα. Οὔτε στρατός ὑπῆρχε οὔτε σπουδαία προετοιμασία. 'Ο Γ. Κουντουριώτης ἐπιχείρησε δ ἴδιος νά δόῃγήσει 3 χιλιάδες ἀντρες, ἀλλά καταπονήθηκε από τήν ἱπασία καὶ γύρισε πίσω, ἀφοῦ διόρισε ως στρατηγό τόν πλοίαρχο Σκούρτη, πού ἦταν ἀπειρος από πόλεμο σέ στεριά. "Ετσι δ στρατός τοῦ πλοιάρχου στρατηγοῦ σκόρπισε, μόλις ἦρθε σέ ἐπαφή μέ τόν ἔχθρο στό χωριό Κρεμμύδι (7' Απριλίου 1825).

'Ο 'Ιμπραήμ ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῶν δύο φρουρίων τοῦ Ναβαρίνου. Οι 'Ελληνες είχαν τήν ἄτυχη ἐμπνευστή νά ἀποβιβάσουν 800 ἀντρες μέ μερικά τηλεβόλα στό νησί Σφακτηρία, πού κάλυπτει τήν είσοδο τοῦ ὄρμου. 'Ανάμεσα στοὺς ὑπερασπι-

Ο Ιμπραήμ

στές τοῦ νησιοῦ βρίσκονταν μερικοί ἀπό τοὺς πιὸ σπουδαίους ἄντρες. Ὁ αἰγυπτιακός στόλος ἔπειτα ἀπὸ ἵσχυρο βομβαρδισμό ἀποβίβασε μερικές χιλιάδες Ἀραβεῖς καὶ τότε ἔναγινε στὴ Σφακτηρία μία πάλη, πού δμοια μ' αὐτῇ μᾶς ἔχει περιγράψει ὁ Θουκυδίδης κατά τὸν Πελοποννησιακό πόλεμο. Οἱ Ἑλληνες σκοτώθηκαν ἡ αἰχμαλωτίστηκαν. Ὁ Τσαμαδός, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ὁ Ἰταλός φιλέλληνας Σανταρόζας σκοτώθηκαν. Ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Σαχτούρης μὲ δυσκολίᾳ σώθηκαν πάνω στὸ μπρίκι Ἀρης τοῦ Τσαμαδούν, πού πέρασε ἀνάμεσα ἀπὸ τὸν αἰγυπτιακὸ στόλο καὶ κατόρθωσε νάξεψυγει διάτρητο ἀπὸ τις σφαῖρες, χωρὶς κατάρτια καὶ μὲ λίγες ἀπώλειες. Τά δύο φρούρια συνθηκολόγησαν ἔπειτα ἀπὸ ἵσχυρο βομβαρδισμό.

Τά ἀτυχήματα αὐτά κινητοποίησαν τὸν ἐλληνικὸ στόλο, πού πραγματοποίησε μιὰ σειρά ἀπὸ ἀξιόλογα κατορθώματα, χωρὶς δμως νά κατορθώσει νά ἀλλάξει τὴν κατάσταση. Ἀξιομνημόνευτη είναι ἡ ἐπιχείρηση τοῦ Κανάρη ἐναντίον τῆς Ἀλεξάνδρειας, πού ἔκαμε τὴν ἀπόπειρα νά πυρπολήσει τὸν αἰγυπτιακὸ στόλο μέσα στὸ λιμάνι τῆς Ἀλεξάνδρειας (11 Ιουλίου-10 Αὐγούστου).

Η προέλαση τοῦ Ιμπραήμ στὸ ἐσωτερικό τῆς Πελοποννήσου

Στὸ μεταξὺ ὁ Ιμπραήμ ἐτοιμάζοταν νά βαδίσει ἐναντίον τῆς Τριπόλεως. Οἱ Ἑλληνες πολεμιστές ἡταν κατάπληκτοι ἀπὸ τὴν αἰγυπτιακὴ πολεμικὴ τακτικὴ καὶ ὁ Πετρόμπητος σὲ γράμμα του πρός τὸν Παπαφλέσσαν δόνδαζε τὸν Ιμπραήμ Ναπολέοντα καὶ Πύρρο. Παρά τὴ γενικὴ ἔντονη διαμαρτυρία ἡ κυβέρνηση κρατοῦσε φυλακισμένους στὴν "Υδρα τοῦ Πελοποννήσους δόλαρχηγούς, ἀπὸ τοὺς δοποίους περίμενε δὲ λαός τὴ σωτηρία. Μόνο δὲ Παπαφλέσσας, πού ἡταν Ὅπουργός τῶν Ἐσωτερικῶν, συμβούλεψε τὴν ἀποφυλάκιση τῶν φυλακισμένων καὶ ἀναχώρησε ἐναντίον τοῦ ἐπιδρομέα. Ἀλλά μέ τοὺς 300 γενναίους του, πού ἔμειναν πιστοὶ κοντά του, συντρίφηκε καὶ σκοτώθηκε πίσω ἀπὸ τὰ ταμπούρια του στὸ Μανιάκι τῆς Μεσσηνίας (20 Μαΐου 1825).

Δύο μέρες πρὶν ἀπ' αὐτὴ τὴν καταστροφὴ ἡ κυβέρνηση εἶχε δώσει γενικὴ ἀμηνηστία. Στὸ Ναύπλιο δὲ λαός ὑποδέχτηκε μέ ζητωκραυγές τὸν Κολοκοτρώνη, ποὺ διορίστηκε ἀρχιστράτηγος μὲ πολὺ μεγάλη δικαιοδοσία. Ἀλλά οἱ Πελοποννήσιοι ὅπλαρχηγοι δὲν κατόρθωσαν νά παρεμποδίσουν τὸν Ιμπραήμ ἀπὸ τὸ νά προελάσει

γρήγορα στήν 'Αρκαδία, γιατί παντού στις συμπλοκές κέρδιζαν τά τακτικά στρατεύματα του έχθρού. 'Ο Ιμπραήμ μπήκε στήν Τρίπολη και ένεργώντας μέ ταχύτητα, πού θύμιζε πραγματικά τό Ναπολέοντα, προχώρησε γρήγορα έναντιον του Ναυπλίου. Καθώς κατέβαινε άπό τά δρεινά υψόματα της 'Αρκαδίας πρός τήν πεδιάδα του 'Αργους, είδε τόν 'Αργολικό κόλπο και τήν "Υδρα και φώναξε: «'Αχ, μικρή 'Αγγλία, πόσον καιρό θά μου ξεφεύγεις!».

Στήν κρίσιμη έκείνη στιγμή έμφανιστηκε πάλι δ 'Υψηλάντης, πού μαζί με τό Μακρυγιάννη και άλλους δηλαρχηγούς κατέλαβαν τούς Μύλους τής Λέρνης και συγκράτησαν τήν δρμή τον 'Αφρικανού. 'Ο Ιμπραήμ έκαψε τό 'Αργος και ύποχώρησε στήν Τρίπολη και έχοντάς την ως δρμητήριο κατάστρεψε τήν Πελοπόννησο. Οι 'Ελληνες δέν μπορούσαν νά πολεμήσουν έναντιον του σέ άνοιχτή μάχη. Πάντως δμως ή Πελοπόννησος δέν ύποτάχτηκε, γιατί οι δηλαρχηγοί έκαναν έναντιον τῶν Αίγυπτων έναν έπικινδυνό κλεφτοπόλεμο.

Οι νίκες τον 'Ιμπραήμ προξένησαν στους κλέφτες βαθιά αϊσθηση, γιατί στήν πιό κρίσιμη στιγμή άποδεικνύόταν ή άνωτερότητα τής εύρωπαικής πολεμικής τακτικής, πού γιά πολύν καιρό δέν ήθελαν νά τήν άναγνωρίσουν. Τότε ή έλληνική κυβέρνηση διόρισε ως δργανωτή τακτικού στρατού τό Γάλλο συνταγματάρχη **Κάρολο Φαβιέρο**. Αύτός ήταν ένας σοβαρός ἄντρας, πού ύπηρτησε στό στρατό του Ναπολέοντα. Άπο άρκετό καιρό βρισκόταν στήν 'Ελλάδα και παρακολούθουσε τίς έπιχειρήσεις.

Η δεύτερη πολιορκία τον Μεσολογγιού (15 Απριλίου 1825 – 11 Απριλίου 1826)

Σύμφωνα μέ τό τουρκοαιγυπτιακό σχέδιο τίς ένέργειες τον 'Ιμπραήμ θά τίς συνόδευε παράλληλη δράση τῶν Τούρκων πασάδων στή Στερεά. Στά 1825 δ Σουλτάνος άνάθεσε στό γνωστό νικητή τον Πέτα Ρεσίτ Μεχμέτ-πασά, τό λεγόμενο Κιουταχή, τήν έκστρατεία έναντιον τής 'Ελλάδας. Δύο σπουδαῖα γεγονότα συνδέθηκαν μέ τό δονούμα του, ή **Β' πολιορκία τον Μεσολογγιού** και ή πάλη γύρω άπό τήν 'Ακρόπολη τής Αθήνας.

Ο Κιουταχής ξεκίνησε τήν ἀνοιξη τού 1825 άπό τή Λάρισα και μέ 20 χιλιάδες στρατό, πού άποτελούνταν κυρίως άπό 'Αλβανούς, πέρασε άνεμπόδιστα άπό τήν 'Ακαρνανία και τήν Αίτωλια και στίς 15 'Απριλίου περικύλωσε τό Μεσολόγγι. 'Ετσι άρχισε ή δεύτερη πολιορκία τον Μεσολογγιού, πού είναι ένα άπό τά πιό σπου-

Ο Παπαφλέσσας (1788-1825).

δαία στρατιωτικά γεγονότα της ἐπαναστάσεως. Τό Μεσολόγγι υστερά ἀπό τήν πρώτη πολιορκία μέ τίς προσπάθειες τοῦ Βύρωνα καὶ τοῦ μηχανικοῦ Κοκκίνη είχε δύχυρωθεῖ. Ἀπό τή στεριά ἡ πόλη προστατεύοταν μὲ ἔνα μαντρότοιχο καὶ τέσσερις προμαχῶνες. Ἐπίσης δύχυρωμένα ἦταν καὶ τά νησάκια τῆς λιμνοθάλασσας, πού σηματίζεται μπροστά στήν πόλη.

Συνολικά τό φρούριο είχε 48 τηλεβόλα, 2 δῦλμους καὶ 2 βομβοβόλα καὶ 4 χιλιάδες πολεμιστές, πού τούς βοήθοῦσαν οἱ πολίτες. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ 7 χιλιάδες γυναικόπαιδα. Πολλοί ἀπό τούς πιό ίκανούς διλαρχηγούς καὶ στρατιωτικούς τῆς Δ. Ἐλλάδος βρίσκονταν ἐδῶ. Ὁ παλιός πολεμιστής Νότης Μπότσαρης μαζί μὲ τούς πιό σπουδαίους διλαρχηγούς ἀποτέλεσαν ἔνα ἀμυντικό συμβούλιο, ἐνῶ τήν πολιτική διοίκηση τήν είχε μιά τριμελής ἐπιτροπή μὲ πρόεδρο τόν πρόκριτο τῆς Πάτρας Ἰωάννη Παπαδιαμαντόπουλο.

Ἡ πολιορκία κράτησε ἀκριβῶς ἔνα χρόνο καὶ παρουσίασε δύο κυρίως φάσεις. Στούς πρώτους ἐννιά μῆνες γύρω ἀπό τήν περιμάχητη κωμόπολη συντρίφηκαν οἱ προσπάθειες τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Κιουταχῆ. Γι' αὐτό ἔρχεται γιά βοήθειά του δ. Ἰμπραήμ καὶ ἀπό τό Δεκέμβριο τοῦ 1825 τό φρούριο πολιορκεῖται ἀπό τίς ἐνωμένες δυνάμεις τῶν δύο μοαμεθανῶν στρατηγῶν. Ἐπειδή ὅμως δέν ἦταν δυνατό νά κυριευτεῖ, ἐφόσον ἔπαιρνε βοήθεια ἀπό τή θάλασσα, δ. τουρκοαιγυπτιακός στόλος καταβάλλει προσπάθειες, γιά νά τοῦ κόψει τήν ἐπικοινωνία τοῦ φρουρίου μὲ τόν ἑλληνικό στόλο, πού προσπαθεῖ νά τό ἐφοδιάσει. Γι' αὐτό ταυτόχρονα γίνεται πάλη καὶ στή θάλασσα.

Οἱ πολιορκημένοι μέ πίστη καὶ καρτερία ἀποκρούουν τίς ἐπιθέσεις τοῦ Κιουταχῆ ἀπό τή στεριά καὶ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἀπό τή θάλασσα. Οἱ Τούρκοι προμηθεύτηκαν 36 ἀβαθή σκάφη, μέ τά δύοπα διάστιχαν τά ρηχά νερά τῆς λιμνοθάλασσας μπροστά στήν πόλη καὶ τή βομβάρδιζαν. Ὁ ἑλληνικός στόλος μέ ἐπικεφαλῆς τό Μιαούλη, ἐφόσον είχε τά μέσα νά κινηθεῖ, πολλές φορές διάσπασε τόν ἀποκλεισμό καὶ τροφοδότησε τό φρούριο. Ἔτσι τό Μεσολόγγι φαινόταν ἀκυρίευτο. Καὶ οἱ ἕδοι οἱ ἔχθροι τοῦ ἑλληνικοῦ ἄγώνα παραδέχονταν τήν ὑπέροχη ψυχική δύναμη τῶν πολιορκημένων. Ὁ ἔμπιστος τοῦ Μέττερνιχ, δ. γνωστός μισέλληνας Γέντες, ἔγραφε στίς 9 Σεπτεμβρίου:

«Οποια γνώμη κι ἄν ἔχει κανεῖς γιά τούς Ἐλληνες, κανένας δέν μπορεῖ νά διαβάσει χωρίς ἐνδιαφέρον, προπάντων χωρίς συμπάθεια, τά ἀποσπάσματα τοῦ ἡμερολογίου τῆς πολιορκίας, γιατί οὔτε φίλοι οὔτε ἔχθροι μποροῦν νά ἀρνηθοῦν δτι ἡ ὑπεράσπιση τοῦ Μεσολογγιοῦ, δποιοδήποτε κι ἄν είναι τό ἀποτέλεσμά της, είναι ἀληθινό ἔργο ήρώων».

Ἡ ἐπιχείρηση τοῦ Κιουταχῆ είχε ἀποτύχει. Στίς 25 Ἰουλίου τό βράδυ οἱ πολιορκημένοι, ἀφοῦ πρῶτα συνεννοήθηκαν μέ τούς διλαρχηγούς τῆς Ἀν. Ἐλλάδος, πού ἀνάμεσά τους ἔχωριζε δ. Καραϊσκάκης, βγῆκαν καὶ προσέβαλαν τό τουρκικό στρατόπεδο, ἐνῶ οἱ Στερεοελλαδίτες τό χτύπησαν ἀπ' ἔξω. Ὁ Κιουταχῆς τότε ἀποσύρει τόν τρομερά ἀποδεκατισμένο στρατό του στά περάσματα τοῦ Ζυγοῦ καὶ περιορίζεται

σέ ἄμυνα. Στό μεταξύ και ὁ στόλος, πού διοικοῦνταν ἀπό τό Χοσρέφ, ὑποχώρησε μπροστά στά ἐλληνικά πυρπολικά και ἔφυγε στήν Ἀλεξάνδρεια.

Ἡ δεύτερη φάση τῆς πολιορκίας

Ο Ἰμπραήμ πήρε νέες ἐνισχύσεις και νέες ὑποσχέσεις ἀπό τό Σουλτάνο και ὁ στρατός του πέρασε ἀπό τό Río στή Στερεά, ἔφτασε στό Κρυονέρι και ἀπό τίς 12 Δεκεμβρίου οἱ δύο ἐνωμένοι στρατοὶ τῶν μωαμεθανῶν ἀρχηγῶν ἀρχίζουν τή δεύτερη φάση τῆς πολιορκίας τοῦ φρουρίου. Στίς 6 Νοεμβρίου εἶχε κάμει τήν ἐμφάνισή του στά παράλια τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς και ὁ ἐνωμένος τουρκοαιγυπτιακός στόλος. Οἱ ἔχθροι ἐπισκευάζουν τώρα τά χαμηλά πλοῖα, πού είχαν καταστρέψει οἱ Ἐλληνες, και μέ φοβερό ἀγώνα κυριεύουν πολλά νησάκια τῆς ἀβαθῆς θάλασσας και τό περίφημο Βασιλάδι. Στίς 26 Δεκεμβρίου φτάνει στό Μεσολόγγι και ὁ δίδιος ὁ Ἰμπραήμ. Ἀπό τίς 12 Φεβρουαρίου οἱ Αἰγύπτιοι, πού οἱ δυνάμεις τους ἔφταναν τίς 15.250 ἄντρες (ἐκτός ἀπό τίς 10 χιλιάδες τοῦ Κιουταχῆ), ἀρχίζουν συστηματικό βομβαρδισμό, χωρίς νά ἀφήνουν τούς Ἐλληνες νά πάρουν ἄνάσα.

Τό Μάρτη πιά ἡ θέση τῶν πολιορκημένων ήταν πολύ δύσκολη. Οἱ τροφές τελείωσαν και ἔτρωγαν φύκια, σκουλήκια, σκυλιά, γάτες και δέρματα και σκελετωμένοι ἀπό τήν πείνα τριγυρνοῦσαν σάν φαντάσματα. Ο Μιαούλης ἤθε μέ 30 πλοῖα, ἐφοδιασμένα μέ τρόπο κακό, και δέν μπόρεσε νά διασπάσει τόν ἀποκλεισμό. Κάτω ἀπό τίς περιστάσεις αὐτές οἱ πολιορκημένοι ἀποφασίζουν νά διασχίσουν τίς τάξεις τοῦ ἔχθροῦ, γιά νά φτάσουν στόν Πλάτανο, στό στρατόπεδο τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐλλάδος, πού είχαν προειδοποίησει σχετικά.

Ἡ περίφημη ἔξοδος τοῦ Μεσολογγοῦ ἔγινε τή νύχτα τῆς 10 πρός τήν 11 Ἀπριλίου τοῦ 1826. Ἐπιμέρωνε Κυριακή τῶν Βαΐων. Αὐτοί πού βγήκαν ήταν περίπου 9 χιλιάδες ἀνθρώποι, ἀπό τούς δποίους οἱ 3 χιλιάδες ήταν μάχιμοι. Αὐτοί προχωρούσαν χωρισμένοι σέ τρία σώματα μέ ἀρχηγούς τό Νότη Μπότσαρη, Δημήτριο Μακρή και πιθανόν και τό Ραζηκότσικα και τό Μήτρο Ντεληγιώργη. Πίσω ἀκολουθοῦσαν οἱ γέροι, οἱ γυναίκες ντυμένες ἄντρες και τά παιδιά. Ἀπό τούς μάχιμους ἄντρες γλίτωσαν μόνο 1300. Γλίτωσαν και 13 Σουλιώτισσες και 3 ή 4 παιδιά. Αὐτοί πέρασαν ἀνάμεσα ἀπό τίς ἔχθρικές γραμμές και ἔφτασαν στήν κορυφή τοῦ Ζυγοῦ και ἀπό ἐκεῖ στόν Πλάτανο, δπού εἶχε τό στρατόπεδο του ὁ Καραϊσκάκης. Οἱ ὑπόλοιποι δλοι ἡ σκοτώθηκαν κατά τή συμπλοκή ἀπό τούς Ἀλβανούς, πού τούς είχαν στήσει ἐνέδρα, ἡ ἀναγκάστηκαν νά γυρίσουν πίσω στήν πόλη ἀπό θλιβερή παρεξήγηση, δπού κατασφάχτηκαν ἀπό τόν ἔχθρο, πού δρμησε μέσα.

Κατά τήν πιό κρίσιμη στιγμή δηλαδή τῆς ἔξοδου ἀκούστηκαν φωνές «πίσω, πίσω». Εἴτε αὐτοί πού φώναζαν ήταν Ἐλληνες, πού παρεξήγησαν κάποια διαταγή, εἴτε, πού είναι και τό πιό πιθανό, ήταν Ἀλβανοί, πού ἤζεραν τά ἐλληνικά, πάντως οἱ περισσότεροι ἀπό τούς πολεμιστές και τόν ἅμαχο πληθυσμό γύρισαν πίσω στήν πόλη. Μά δέν κατόρθωσαν νά κρατήσουν τούς προμαχῶνες και οἱ Τούρκοι δρμησαν πίσω τους. Στούς δρόμους τῆς πόλεως, και στούς προμαχῶνες ἔγινε τρομερή

πάλη, πού τελείωνε συνήθως μέ τήν ἀνατίναξη τῶν μπαρουταποθηκῶν ἀπό τούς Ἑλληνες. Πολλούς ἀμάχους τούς ἀνατίναξε ὁ γέρος πρόκριτος Χρίστος Καψάλης στόν προμαχώνα τοῦ Ἀνεμόμυλου.

Στίς 11 Ἀπριλίου, Κυριακή τῶν Βαΐων, τό Μεσολόγγι ἦταν ἔνας σωρός ἀπό ἑρείπια, πού κάπνιζαν. Χιλιάδες ἦταν οἱ νεκροί καὶ περίπου 6.000 γυναικόπαιδα ὀδηγήθηκαν στὴ σκλαβιά. Οἱ ἀπώλειες τῶν Τουρκοαιγυπτίων ὑπολογίζονται σὲ 5.000. Ἀλλά τὸ πέσιμο τοῦ ἔακουστοῦ φρουρίου ἰσοδυναμοῦσε μὲ μεγάλη νίκη, γιατὶ ὁ ἡρωισμὸς τῶν ὑπερασπιστῶν σταμάτησε ἐπὶ 12 ὀλόκληρους μῆνες δύο στρατιές, στίς δύοις προξένησε μεγάλη φθορά. Ἀλλά πιό σπουδαία ἦταν ἡ ἐντύπωση, πού δημιουργήθηκε στό ἔξωτερικό, διόν ή ἡρωική ἄμυνα θεωρήθηκε τὸ πιό σπουδαῖο γεγονός τοῦ Ἀγάνα, σκόρπισε τῇ θλιβερῇ ἀνάμνηση τοῦ ἐμφύλιου πολέμου καὶ πρόσθεσε νέα δόξα στόν ἐλληνικό Ἀγάνα.

Κρίσιμη ἡ θέση τῆς ἐπαναστάσεως

"Υστερα ἀπό τὴν πτώση τοῦ Μεσολογγίου ἡ ἐπανάσταση φάνηκε διτὶ ξεψυχᾶ. Οἱ δύο πολιορκητικοὶ στρατοί ἦταν πιὰ ἐλεύθεροι νά δράσουν ἀλλοῦ. Ὁ Ἰμπραήμ γύρισε στήν Πελοπόννησο καὶ ἅρχισε νά τὴν καταστρέφει. Ὁ Κιουταχῆς πάλι κινήθηκε ἐναντίον τῆς Ἀν. Ἐλλάδος, ἐνῶ ἡ κατάσταση τῶν Ἐλλήνων ἦταν θλιβερή. Ἡ κυβέρνηση οὔτε χρήματα είλησε οὔτε μποροῦσε νά ἐπιβληθεῖ καὶ ἐπικρατοῦσε ἀναρχία καὶ διχόνοια ἀνάμεσα στούς ἀρχηγούς.

'Η κυβέρνηση κάτω ἀπό τὴν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης συγκάλεσε τὴν Γ' Ἐθνοσυνέλευση στήν Πιάδα τῆς Ἐπιδάρου τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1826, πού ἥρχισε τὶς ἔργασίες τῆς στίς 6 Ἀπριλίου καὶ τίς διέκοψε στίς 12. Καὶ, ὅταν ἔφθασε ἡ εἰδηση διτὶ ἐπεσε τὸ Μεσολόγγι, παραιτήθηκε καὶ τῇ διαδέχτηκε ἐνδεκαμελῆς κυβέρνηση μέ πρόεδρο τὸν Ἀντρέα Ζαΐμη.

Στή δύσκολη ἀντή περίσταση ἔσωσε τὴν Ἐλλάδα ἡ ἀντοχὴ τοῦ λαοῦ τῆς καὶ ἡ βοήθεια ἀπ' ἔξω. Οἱ φιλελληνικοὶ σύλλογοι καὶ οἱ φιλάνθρωποι τῆς Εὐρώπης στήν κρίσιμη ἐκείνη στιγμῇ ἀνάπτυξαν μεγάλη δραστηριότητα. Ἰδίως ἡ χρηματική βοήθεια ἔαναζωντάνεψε δισού τὸν δυνατὸ τὴν ἐπανάσταση. Ὁ Μιαούλης κινήθηκε μέ ἐκεῖνα τά χρήματα καὶ πολλές φορές σκόρπισε τὸ στόλο τοῦ Καπετάν πασᾶ, πού κλείστηκε πάλι στὸν Ἐλλήσποντο. Ἀπό τὴν ἄλλη ὁ Κολοκοτρώνης κάνοντας πεισματικό κλεφτοπόλεμο ἐναντίον τῶν Αιγυπτίων τοὺς ἔφθειρε καὶ τοὺς ἀνάγκαζε νά περιορίσουν τίς ἐπιδρομές τους. Ἐξάλλου στή Στερεά ἀναδείχτηκε ἔνας ἀντάξιος ἀντίπαλος τοῦ Κιουταχῆ, ὁ Καραϊσκάκης.

‘Η πάλη γύρω ἀπό τὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας

‘Ο Κιουταχῆς προχώρησε γρήγορα στήν Ἀττική καὶ μέ 24ωρο βομβαρδισμό κατέλαβε στίς 3 Αύγουστου τὴν Ἀθήνα. Οἱ κάτοικοι μαζὶ μέ τὸ Γιάννη Γκούρα κλείστηκαν μέσα στήν Ἀκρόπολη. Ἡ ἐλληνική κυβέρνηση ἤθελε μέ κάθε θυσία νά κρατήσει τὴν Ἀκρόπολη, γιατὶ είλησε ὑποδείξεις ἀπό τὴν Ἀγγλία πώς, ἂν ἐπεφτε, θά ἦταν ἀδύνατο νά συμπεριληφτεῖ ἡ Στερεά στό μελλοντικό ἐλληνικό κράτος. Γι'

αὐτό καὶ προσπάθησε ἐπανειλημμένα νά
ἀπαλλάξει τήν Ἀκρόπολη ἀπό τήν τουρ-
κική πολιορκία.

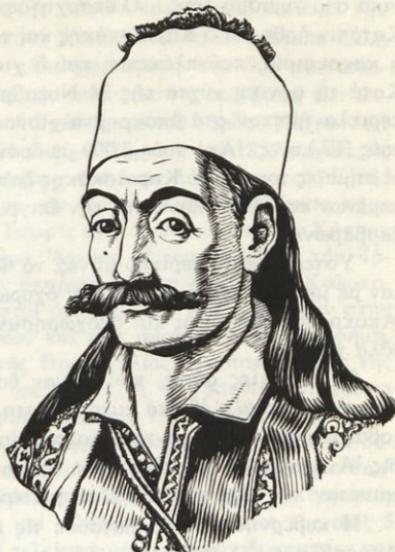
Μέ τήν τελευταία αὐτή φάση τοῦ
ἄγωνα συνδέεται καὶ τό ὄνομα τοῦ Κα-
ραϊσκάκη.

Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης (1782-1827) γεννήθηκε στὸ Μαυρομάτι κοντά στήν Καρδίτσα. Ή μάνα του ήταν ἀνεψιά τοῦ ξακουστοῦ ὀπλαρχηγοῦ τῆς "Αρτας τοῦ Γάγου Μπακόλα. Πέρασε τά νιάτα, του μέσα σέ περιπέτειες καὶ ἀναμιχτήκε στοὺς πολέμους τοῦ Ἀλήπασα εἴτε ὡς μισθοφόρος εἴτε ὡς ἀντίπαλός του. Από τοὺς πρώτους ἀμπαξέ τά δύπλια καὶ πήρε μέρος στίς ἐπιχειρήσεις στήν Στερεά Ελλασίδα. Ή κυβέρνηση τοῦ Ζαΐμη τὸν οἰορίστε ἀρχιστράτηγο τῆς Ἀνατολικῆς Ἐλλάδος.

Οι Ἑλληνες, γιά νά φέρουν ἀντιπερισπασμό στόν Κιουταχή, δργάνωσαν στήν Ἐλευσίνα στρατόπεδο. Ἐκεῖ ἔφτασαν δι Καραϊσκάκης καὶ δ Φαβιέρος ἀπό τά Μέθανα μέ τόν τακτικό στρατό του, πού τόν ἐνίσχυσαν 70 Φιλέλληνες. Ο Κριεζώτης κατόρθωσε μέ 300 διαλεχτούς ἄντρες νά κινηθεῖ ἀπαρατήρητος, ἀπό τήν κοίτη τοῦ Ἰλισού καὶ νά ἀνεβεῖ στήν Ἀκρόπολη (11 Ὀκτωβρίου 1826). Στό μεταξύ δ Φαβιέρος διαφώνησε μέ τόν Καραϊσκάκη καὶ ἔφυγε στά Μέθανα καὶ δ Καραϊσκάκης τότε πήρε τήν πρωτοβουλία γιά τή διεξαγωγή τοῦ πολέμου.

Τότε θέλησε νά ἔφαρμόσει καινούριο σχέδιο μέ τό ὁποῖο ἔλπιζε πολύ πώς θά ἔφερνε τόν Κιουταχή σέ ἀμηχανία καὶ θά τόν ἀνάγκαζε νά λύσει τήν πολιορκία. Σκέφτηκε νά κόψει τή συγκοινωνία τοῦ ἔχθρου μέ τή Θεσσαλία, τοποθετώντας μιά σειρά ἀπό φυλάκια στά νῦτα του ἀπό τόν Κορινθιακό κόλπο ὡς τό στενό τῆς Εύβοιας. Γιά τό σκοπό αὐτό δ Κωλέτης ἀποβιβάστηκε στήν παραλία τοῦ Εύβοικού κόλπου κοντά στήν Ἀταλάντη, γιά νά καταστρέψει τίς σιταποθῆκες τοῦ Κιουταχή. Ο Ἡδιος δ Καραϊσκάκης προσέβαλε τή Δόμβραινα στόν Ἐλικώνα, πού τήν είλε όχυρώσει δ Τούρκος στρατηλάτης, γιά νά ἀσφαλίσει τήν ἐπικοινωνία του μέ τή Θεσσαλία.

Αλλά δ Κιουταχής ἔστειλε ἔγκαιρα 2 χιλιάδες Ἀλβανούς μέ τό Μουσταφά-
μπεη καὶ ματαίωσε τήν προσπάθεια τοῦ Κωλέτη. Ἐπίσης καὶ δ ἀρχιστράτηγος δέν
ήταν πιό τυχερός στήν ἐπιχείρησή του. Ωστόσο δέν ἔχασε τό θάρρος του καὶ
στράφηκε ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Μουσταφάμπεη, γιά νά τούς ἔξοντώσει ξαφ-

Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης.

νικά στό γυρισμό τους. 'Ο ύπαρχηγός του Γρίβας τούς πρόφτασε στήν 'Αράχοβα. Κατόπιν ήρθε καὶ ὁ Καραϊσκάκης καὶ τοὺς ἀπόκλεισε μέσα στήν πόλη. Στό μεταξύ ἡ κακοκαιρία, πού πλάκωσε, καὶ ἡ χιονοθύελλα συμπλήρωσαν τὸν ἀποκλεισμό. Κατά τὴν φονική νύχτα τῆς 24 Νοεμβρίου τοῦ 1826 οἱ πανικοβλημένοι 'Αλβανοί περιπλανήθηκαν στὰ ἀπόκρημνα χιονοσκέπαστα μονοπάτια καὶ ἔζοντώθηκαν ἀπό τοὺς Ἑλληνες. 'Από τοὺς 2.000 μὲ δυσκολία σώθηκαν μόνο 300. Κυριεύτηκαν καὶ οἱ σημαῖες τους καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἐστῆσε μία πυραμίδα ἀπό τὰ κεφάλια τῶν σκοτωμένων καὶ ἔβαλε πάνω της τὴν ἐπιγραφή: «Τρόπαιο τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν βαρβάρων».

'Υστερα ἀπό 3 περίπου μῆνες, τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1827, οἱ Τούρκοι προσέβαλαν μὲ μεγαλύτερες δυνάμεις τὴν ὁχυρωμένη θέση τοῦ Καραϊσκάκη στὸ Δίστομο. 'Αποκρύστηκαν ὅμως καὶ ὑποχώρησαν, ἀλλά ἔχασαν τίς ἀποσκευές καὶ τὰ τηλεβόλα τους.

Οἱ ἐπιτυχίες αὐτές, πού ἔγιναν ὑστερα ἀπό μιὰ σειρά ἀτυχήματα, χαιρετίστηκαν ώς μεγάλα ἐθνικά κατορθώματα. 'Ο Ζαΐμης ὑστερα ἀπό τὴν νίκη τῆς 'Αράχοβας ἔδωσε διαταγὴ νά γίνει δοξολογία στὶς ἐκκλησίες καὶ ὁ τολμηρός στρατηγός τῆς 'Ανατολικῆς Ἐλλάδος ἔγινε τὸ ἐθνικό εἶδωλο. Καὶ ἡ ἐθνική ἀντίσταση, πού φαινόταν πώς είχε καταπνιγεῖ στὴ Στερεά, ξαναζωντάνεψε πάλι.

'Η κυβέρνηση δέ σταματοῦσε τίς προσπάθειες νά λύσει τὴν πολιορκία τῆς 'Ακροπόλεως. 'Ο Φαβιέρος μέ ἔνα τολμηρό στρατηγικό τέχνασμα κατόρθωσε νά ἐνισχύσει τὴν φρουρά τῆς 'Ακροπόλεως. 'Αποβιβάστηκε στὸ λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ Μουνιχία (= Τουρκολίμανο) καὶ ἀνέβηκε πάνω στήν 'Ακρόπολη, ἐνῶ οἱ σφαῖρες ἐπεφταν βροχή γύρῳ του. Στὶς 24 Ιανουαρίου δὲ 'Αγγλος στρατηγός Γόρδων ἀποβιβάστηκε μέ 2.300 ἀντρες καὶ 12 τηλεβόλα στήν παραλία τοῦ Πειραιᾶ καὶ ἀπόκρουσε τὴν ἐπίθεση τοῦ Κιουταχῆ. 'Από τὴν θάλασσα ὑποστηρίζόταν ἀπό τὴν ἀτμοκίνητη κορβέτα Καρτερία, πού τὴν κυβερνοῦσε διενναίος φιλέλληνας 'Αστιγκ (30 Ιανουαρίου). Τέλος, δὲ Καραϊσκάκης μέ διαταγὴ τῆς κυβερνήσεως ἐστῆσε τὸ στρατόπεδο του στὸ Κερατσίνι δυτικά ἀπό τὸν Πειραιά. 'Αλλά ἡ ἀνάμειξη τῶν πολιτικῶν καὶ ἡ ἐπέμβαση τῶν ξένων στρατιωτικῶν χάλασαν τὸ σχέδιο του καὶ δόήγησαν τὴν ἐλληνική ἐπιχείρηση στήν καταστροφή.

'Η Ἐθνοσυνέλευση στήν Τροιζήνα

Στό μεταξύ είχε συντελεστεῖ καινούρια πολιτική κίνηση, πού προετοίμαζε ἀλλαγές. 'Η παλιά ἀντίθεση ἀνάμεσα στοὺς πολιτικούς καὶ τοὺς στρατιωτικούς χαλαρώθηκε βέβαια, ἀλλά τώρα ἐκδηλώθηκαν πιὸ ζωηρά οἱ τοπικές ἀντιθέσεις. 'Από πολιτική ἀποψή ἡ Ἐλλάδα χωρίστηκε σὲ τρεῖς φατρίες, τοὺς Νησιῶτες, τοὺς Στερεοελλαδίτες καὶ τοὺς Πελοποννήσιους, πού καθεματά στηρίζόταν σὲ μιὰ ἀπό τίς τρεῖς Μεγάλες Δυνάμεις, στὴν 'Αγγλία, τὴν Γαλλία καὶ τὴν Ρωσία. 'Ετσι προήλθαν τὰ τρία κόμματα, τὸ ἀγγλικό μὲ ἀρχηγούς τὸ Μαυροκαρδάτο καὶ τὸ Μιαούλη, τὸ γαλλικό μὲ τὸν Κωλέτη καὶ τὸ ρωσικό, πρός τὸ δόποιο ἔκλινε ὁ Κολοκοτρώνης ἀπό ἀντιζηλία πρός τὸ Μαυροκαρδάτο καὶ τοὺς Νησιῶτες.

‘Η κυβέρνηση μετάθεσε τήν ἔδρα της στήν Αίγινα καί συγκάλεσε ἐκεῖ τήν ‘Εθνοσυνέλευση. ’Αλλά μέ τόν Κολοκοτρώνη ἡ ἀντιπολίτευση συγκάλεσε ἄλλη στήν ‘Ερμιόνη. ‘Ετσι ἡ ‘Ελλάδα φαινόταν πάλι χωρισμένη στά δύο καί ἀπειλούνταν νέος ἐμφύλιος πόλεμος. ’Αλλά ἔσωσε τήν κατάσταση ἡ ἐπέμβαση τῶν Φιλελλήνων καί κυρίως ὁ ἐρχομός τοῦ στρατηγοῦ **Τσώρτς** καί τοῦ λόρδου **Κόχραν**. Οἱ δύο μερίδες κατόρθωσαν νά συνεννοθοῦν καί στίς 19 Μαρτίου τοῦ 1827 ἥρχισε τίς συνεδριάσεις τῆς ἡ ‘Εθνοσυνέλευση τῆς **Τροιζήνας**, ποὺ ἦταν ἡ συνέχεια τῆς Γ’ τῆς ‘Ἐπιδαύρου. ’Η κυβέρνηση τοῦ Ζαΐμη παρέδωσε τήν ἔξουσία καί ἡ Συνέλευση πήρε σπουδαῖες ἀποφάσεις. Διόρισε τό στρατηγό **Τσώρτς** ἀρχιστράτηγο καί τόν **Κόχραν** ναύαρχο. ‘Ο **Τσώρτς** (Th. Richard Church) ἦταν Ἀγγλος ἀξιωματικός ἀπό τήν Ιρλανδία, ποὺ κάτω ἀπό τίς διαταγές του είχαν ὑπηρετήσει στή **Ζάκυνθο** ὁ **Κολοκοτρώνης**, ὁ ‘Αναγνωσταρᾶς καί ἄλλοι ἔακουστοι ὀπλαρχγοί. Καί ὁ **Κόχραν** στήν ἀρχή ἦταν ἀξιωματικός τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ καί είχε ἀποκτήσει μεγάλη φήμη. Κατά τόν πόλεμο τῆς **Βραζιλίας** ἐναντίον τῆς **Πορτογαλίας** ὁ αὐτοκράτορας τῆς **Βραζιλίας** τόν διόρισε ναύαρχο τοῦ στόλου του. Τέλος, ἡ ‘Εθνοσυνέλευση ἐπειτα ἀπό ζωηρή συζήτηση ἔξελεξε τόν **Καποδίστριο** **Κυβερνήτη** τῆς ‘Ελλάδος γιά 7 χρόνια (3 Ἀπριλίου 1827). ‘Επίσης ψήφισε νέο σύνταγμα. ‘Η νομοθετική ἔξουσία δόθηκε σέ σῶμα ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, πού τότε γιά πρώτη φορά ὀνομάστηκε **Βουλή**. ’Η ‘Εθνοσυνέλευση αὐτή ἦταν ἡ μακροβιότερη τοῦ ἀγώνα. ‘Αρχισε τίς ἐργασίες τῆς στίς 6 Ἀπριλίου τοῦ 1826 στήν **Πιάδα** καί τελείωσε τίς ἐργασίες τῆς στίς 5 Μαΐου τοῦ 1827 στήν **Τροιζήνα**. ‘Αρχισε καί τελείωσε μέ διχόνοιες, δυσπιστίες καί ταραχές.

‘Η καταστροφή στό Φάληρο

‘Η κυβέρνηση ἐγκατάλειψε τό σχέδιο τοῦ **Καραϊσκάκη** καί παρακινημένη ἀπό τόν **Τσώρτς** καί τόν **Κόχραν** ἀποφάσισε νά ἐτοιμάσει μεγάλη ἐκστρατεία, γιά νά λύσει τήν πολιορκία τῆς ‘Ακροπόλεως μέ ἅμεση ἐπίθεση. Οἱ δύο ἔνοι ἀρχηγοί συναντήθηκαν στό **Κερατσίνι** μέ τόν **Καραϊσκάκη**, πού ἐπέμεινε στό παλιό σχέδιό του. ’Αλλά ὁ **Κόχραν** δέν τόν ἔακουσε καί, ἀφοῦ ἀποβίβασε τό στρατό του στό **Φάληρο**, προσέβαλε τούς **Τούρκους**, πού κρατοῦσαν τόν **Πειραιά**. Στήν ἀρχή μέ τολμηρή κίνηση προώθησε τά στρατεύματά του, γιά νά καταλάβει τό μοναστήρι τοῦ ‘Αγίου Σπυρίδωνα, ἀλλά οἱ **Γκέκηδες** ἀντιστάθηκαν μέ πεῖσμα.

Τελικά ἀναγκάστηκαν νά συνθηκολογήσουν. Οἱ ἔνοι ὑποστήριξαν νά δράσουν ἀμέσως, μά ὁ **Καραϊσκάκης** ἔφερε πάλι ἀντίρρηση, χωρίς δμως νά εἰσακουστεῖ. ‘Ως ἡμέρα ἐπιθέσεως δρίστηκε ἡ 23η Ἀπριλίου τοῦ 1827. ’Αλλά τήν παραμονή ἀκριβῶς τραυματίστηκε ὁ **Καραϊσκάκης** σέ συμπλοκή. Μεταφέρθηκε στό πλοιό τοῦ **Τσώρτς** καί τήν ἄλλη μέρα ἔεψύχησε. ‘Η εἰδῆση τοῦ **Ξαφνικοῦ** θανάτου τοῦ **Καραϊσκάκη** συγκίνησε πολύ τούς ‘Ελληνες καί τάραξε τήν κυβέρνηση. ‘Ο νεκρός μεταφέρθηκε στή **Σαλαμίνα**, δπου καί θάφτηκε, καί διατάχτηκε σ’ ὅλη τήν ‘Ελλάδα ἐθνικό πένθος. ‘Αργότερα τά κόκαλά του θάφτηκαν στό μνημεῖο του στό **N. Φάληρο**.

‘Υστερα ἀπό δύο μέρες (24 Ἀπριλίου) οἱ φιλέλληνες ἀρχηγοί δδήγησαν τούς

Έλληνες σέ πρωτάκουστη σφαγή. Ή επιχείρηση σχεδιάστηκε ασχημα και έκτελέστηκε άκομη χειρότερα. Είχαν σχεδιάσει νά έπιτεθούν τή νύχτα, άλλα ξόδεψαν δλη τή νύχτα στήν άπόβαση τῶν στρατευμάτων και στή μετυκίνηση τους. Τό πρώι οι διπλαρχηγοί βάδισαν χωρίς τάξη και συνοχή και σέ λιγο τούς πετσόκοψε ο δραστήριος και στρατηγικός άντιπαλος. Ό Κιουταχής προσέβαλε τον· "Ελληνες μ" δλες τίς δυνάμεις του. Τό μικρό τμῆμα τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ τῶν Ελλήνων συντρίφηκε και τό δρμητικό τουρκικό ίππικο καταπάτησε τόν άνοργάνωτο (χωρίς τάξη και πειθαρχία) έλληνικό στρατό, πού δέν είχε τά μέσα νά κατασκευάσει ταμπούρια. Υστερα άπο λίγο οι "Ελληνες" έφυγαν πρός τή θάλασσα χωρίς καμιά τάξη, ένω τούς κυνηγούσε τό τουρκικό ίππικό. Πολλοί τότε ρίχτηκαν στή θάλασσα και πνιγήκαν.

Η καταστροφή στό Φάληρο ήταν ή πιό αίματηρή άπ' δσες έπαθαν οι "Ελληνες" κατά τή διάρκεια τού μεγάλου άγνων. Σκοτώθηκαν κατά τούς υπολογισμούς τῶν περισσοτέρων περίπου 2.000. Οι διπλαρχηγοί Νοταρᾶς, Βέικος, Γ. Τζαβέλλας, Φωτομάρας και πολλοί άλλοι, καθώς και δ συνταγματάρχης Ιγγλέσης κείτονταν νεκροί. Τήν άλλη μέρα οι Τούρκοι παράταξαν στή σειρά τούς 250 αίχμαλώτους και τούς άποκεφάλισαν. Υστερα άπ' αντή τήν τρομερή καταστροφή ή 'Ακρόπολη δέν ήταν δυνατό νά κρατηθεῖ. Γι' αυτό και ή φρουρά συνθηκολόγησε, μέ τή συμφωνία νά ύποχωρήσει μέ τά σπλα και τίς άποσκευές της.

IV. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η Εύρωπαϊκή έπεμβαση

Υστερα άπο τήν πτώση τής 'Ακροπόλεως ή έπανάσταση φάνηκε πώς έπιβηνε στήν ήπειρωτική 'Ελλάδα και διατηρούνταν μόνο στήν άνατολική άκρη τής Πελοποννήσου. Ό Ιμπραήμ σκεφτόταν νά έκστρατεύσει έναντιον τής 'Υδρας και τοῦ Ναυπλίου. Έρήμωση και φρίκη πλανιότων πάνω στή χώρα, ένω οι έχθροι τῶν Ελλήνων έλεγαν μέ χαιρεκακία: «'Η Ελλάδα, γιά τήν δποία θέλουν νά έπεμβουν, δέν υπάρχειν. Άλλα στήν κρίσιμη έκείνη στιγμή άρχισε η εύρωπαϊκή έπεμβαση, γιατί στό μεταξύ ή εύρωπαϊκή διπλωματία είχε πάρει ενόνοκότερη τροπή γιά τήν 'Ελλάδα. Ό Γ. Κάνιγκ άκολουθούσε φιλελληνική πολιτική, ένω στή Ρωσία πέθανε ο Τσάρος 'Αλέξανδρος (1825) και δ Νικόλαος, πού τόν διαδέχτηκε, ήταν άντρας μέ ισχυρή θέληση και δέν έπηρεαζόταν άπο τό Μέττερνιχ. Έξαλλου και ή γαλλική κυβέρνηση είχε άπαλαγει τώρα άπο τήν αδστριακή έπιρροή.

Οι τρεῖς Δυνάμεις ύπόγραψαν στό Λονδίνο στίς 6 Ιουλίου τού 1827 τή λεγόμενη 'Ιουλιανή Σύνμβαση, μέ τήν δποία ή 'Ελλάδα άναγνωριζόταν ωτόνομη κάτω άπο τήν έπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου και μέ σύνορα τόν Παγασητικό και 'Αμβρακικό κόλπο. Μά τό σπουδαιότερο ήταν δτο οι Δυνάμεις ύποστηριζαν τήν άποφασιστική πράξη τους μέ στρατιωτική έπιδειξη στίς έλληνικές θάλασσες, γιά νά έξανγκαστούν τά δύο μέρη νά συμμορφωθούν πρός τούς δρους της. Γι' αυτό δ άγ-

γλικός στόλος μέ επικεφαλής τό ναύαρχο Κόδριγκτον, ό γαλλικός μέ τό Δεριγνύ ένισχυθηκαν καί ἔπλευσαν στό Αίγαιο, δπου ἔφασε τελευταῖος καί ὁ ρωσικός μέ ἀρχηγό τόν Χένδεν. "Αν οι Τοῦρκοι δέ δέχονταν τήν ἀνακωχή, οι ναύαρχοι είχαν τό δικαίωμα νά ἐμποδίσουν τόν τουρκοαιγυπτιακό στόλο νά μεταφέρει στρατό καί πολεμοφόδια. Στήν ἀνάγκη μποροῦσαν νά ἀσκήσουν ἀκόμη καί βία. Οι δικές μας δδηγίες, ἔλεγαν στούς νανάρχους, δέν μπορούν βέβαια νά προβλέψουν κάθε δυνατή περίπτωση καί ἔχετε ἀνάγκη ἀπό κάποια ἐλευθερία. Γι' αὐτό δ βασιλιάς σας παραχωρεῖ ἀπόλυτη ἐλευθερία.

Τήν πρόταση τῶν Μ. Δυνάμεων ή Ἑλληνική κυβέρνηση τή δέχτηκε μέ προθυμία, ἐνδ δ ο Σουλτάνος ἀπόκρουσε τήν ἐπέμβαση. Ή τελευταία λέξη τοῦ Ρεΐς ἐφέντη πρός τούς διερμηνεῖς τῶν πρεσβειῶν ἡταν: "Ας γίνει τό θέλημα τοῦ Θεοῦ! Ή 'Υψηλή Πύλη είναι γιά ὅλα ἔτοιμη.

Η ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου (8 Οκτωβρίου 1827)

'Ο τουρκοαιγυπτιακός στόλος ένισχυθηκε μέ νέες μονάδες καί ἐφεδρικές δυνάμεις καί ἀγκυροβόλησε στό λιμάνι τῆς Πύλου. "Ύστερα ἀπό λίγο κατέπλευσε δ Κόδριγκτον, πού δέν κατόρθωσε νά ἐμποδίσει τήν ἀπόβαση τῶν ένισχύσεων πρός τόν Ίμπραήμ. Ἀλλά ἀνακοίνωσε πρότα στούς "Ἐλλήνες καί ὕστερα σ' αὐτόν τήν ἀπόφαση τῶν Μ. Δυνάμεων γιά τήν κατάπαυση τῶν ἔχθροπραξιῶν." Υστερα ἀπό λίγες ημέρες ἔφτασε καί δ γαλλικός στόλος καί οι δύο ναύαρχοι ἀπαίτησαν ἀπό τόν Ίμπραήμ νά σταματήσει κάθε ἐπιχείρηση, ὥσπου νά πάρει δδηγίες ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη.

Οι "Ἐλλήνες πήραν θάρρος ἀπό τίς εἰδήσεις γιά μεσολάβηση καί ἐπιχείρησαν νά ξαναζωντανέψουν τήν ἐπανάσταση, δπου μποροῦσαν, γιατί είχαν ὑποδείξεις πώς μόνον οι ἐπαναστατημένες περιοχές θά συμπεριλαμβάνονταν στό μελλοντικό Ἑλληνικό κράτος. Ἐτοι δ "Αστιγξ μέ τήν «Καρτερίων» καί ἄλλα πλοῖα κατάστρεψε ἔνα μικρό τουρκικό στόλο, πού βρισκόταν στό λιμάνι τῆς Ιτέας, τό ἐπίνειο τῶν Δελφῶν καί τῆς "Αμφισσας.

"Ο Ίμπραήμ τότε ἀναχώρησε ἀπό τό Ναβαρίνο μέ μιά μοίρα τοῦ στόλου του, γιά νά πάρει ἐκδίκηση, ἀλλά δ Κόδριγκτον ἀνοίχτηκε ἀπό τή Ζάκυνθο καί τόν ἀνάγκασε νά γυρίσει πίσω στήν Πύλο. Κατόπιν δ Ίμπραήμ ἄρχισε νά λεηλατεῖ ἄγρια τή Μεσσηνία καί τήν Ἀρκαδία. Στό μεταξύ δ Σουλτάνος ἀπόκρουσε τήν πρόταση τῶν Μ. Δυνάμεων καί διαβίβασε διαταγή στόν Ίμπραήμ, γιά νά διεξάγει πιό ἔντονα τόν ἀγώνα.

Τότε δ συμμαχικός στόλος μπήκε στό λιμάνι τοῦ Ναβαρίνου, γιά νά ἐπιβάλει στόν Ίμπραήμ τή θέληση τῶν Μ. Δυνάμεων. Ή σύγκρουση γινόταν ἀναπόφευκτη, γιατί οι ναύτες είχαν βέβαια διαταγή νά μήν πυροβολήσουν, μά ἀπό μέσα τους καίγονταν ἀπό τόν πόθο νά χτυπήσουν τούς μωαμεθανούς. Η μοιραία σύγκρουση ἔγινε στής 8 Οκτωβρίου τοῦ 1827. Οι μωαμεθανοί πυροβολήσαν τήν ἀγγλική βάρκα, πού ἔστειλε δ Κόδριγκτον γιά διαπραγματεύσεις. Τότε ή βάρκα καί ή ἀγγλική ναυαρχίδα ἀπάντηραν στήν πυροβολισμούς. Κι δταν ἔνα ἀπό τά αιγυπτιακά πλοῖα ἄρχισε νά καψωποβολεῖ, ή σύγκρουση γενικεύτηκε. Τά 27 πολεμικά τῶν Εύρωπαίων (12 ἀγγλι-

κά, 8 ρωσικά, 7 γαλλικά) μέ 1324 πυροβόλα έκαψαν τήν τουρκοαιγύπτιακή άρμαδα, πού άποτελούνταν από 89 σκάφη με 2.240 πυροβόλα. Ύπολογίζουν δτι σκοτώθηκαν 6.000 Τουρκοαιγύπτιοι, ένων από τούς συμμάχους οί σκοτωμένοι και οί τραυματίες άνέρχονταν γύρω στούς 650 ἄντρες. Μέσα σέ 4 ώρες στίς 6 μ.μ. δλα είχαν τελειώσει. Από τά 89 πλοϊα τῶν μωαμεθανῶν τά 60 είχαν καταστραφεῖ ἐντελῶς. Τήν ἄλλη μέρα, δταν ἀνάτειλε δ ἥλιος, βρῆκε τό λιμάνι τῆς Πύλου γεμάτο συντρίμμια. Ή ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου ἦταν γιά τὸν τουρκικό στόλο ή πιό μεγάλη καταστροφή στή θάλασσα ὑστερα ἀπό τή ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (1571).

Τό τέλος τοῦ ἀγώνα

Η ναυμαχία στό Ναβαρίνο σήμανε τήν ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος. Οι Τούρκοι δέχτηκαν τήν καταστροφή μέ καρτερική ἡρεμία καὶ δ Σουλτάνος ἐτοίμαζε νέα ἐκστρατεία. Οι πρεσβευτές τῶν Μ. Δυνάμεων τότε ἐγκατάλειψαν τήν Κωνσταντινούπολη καὶ στίς 20 Ἀπριλίου τοῦ 1828 ἔσπασε δ ρωσοτουρκικός πόλεμος, πού ἀπό καιρό τὸν περίμεναν.

Στό μεταξύ είχε κατεβεῖ στήν Ἑλλάδα (6 Ἰανουαρίου 1828) δ Καποδίστριας μέ ἀγγλικό πόλεμικό καὶ καταπιάστηκε μέ τήν ὀργάνωση καὶ ἀνόρθωση τῆς χώρας. Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος κράτησε περίπου δύο χρόνια (1828-1829), ένων οἱ Ρώσοι προχώρησαν γρήγορα δις τήν Ἀδριανούπολη. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ή Γαλλία ἐστειλε στήν Πελοπόννησο 14 χιλιάδες στρατό καὶ 300 ἵππεις μέ ἀρχηγὸν τό Μαΐζόν (18 Αὐγούστου), γιά νά διώξει τούς Αἰγυπτίους. Ἀλλά στό μεταξύ δ Ἰμπραήμ μέ ἐνέργειες τῆς Ἀγγλίας ὑπόγραψε τή συνθήκη τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ σέ λίγο ἅδειασε τήν Πελοπόννησο.

Η ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου.

"Υστερα ἀπ' αὐτά τά γεγονότα ή ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος ἦταν εὔκολο πράγμα. Τά φρούρια τῆς Πελοποννήσου παραδόθηκαν. Ὁ στρατηγός Τσώρτς πέρασε μέτρα στρατό στή Δ. Ἐλλάδα καὶ τίνη ἀπάλλαξε ἀπό τὸν ἔχθρο. Στήν Α'. Ἐλλάδα ἔξαλλου δ. Δ. Ὅψηλάντης μέτευκολία νίκησε τοὺς Τούρκους, πού εἶχαν ἔξασθενήσει, ἀφότου δ. Σουλτάνος εἶχε ἀποσύρει δυνάμεις γιά τὸ ρωσοτουρκικό πόλεμο. Στά στενά τῆς Πέτρας στή Βοιωτία δόθηκε ἡ τελευταία μάχη τοῦ Ἀγάνων (12 Σεπτεμβρίου 1829). Ἔτσι δ. Δ. Ὅψηλάντης τερμάτισε τὸν πόλεμο, πού πρίν ἀπό δοχτώ χρόνια εἶχε ἀρχίσει δ. ἀδελφός του Ἀλέξανδρος στίς δοχθεῖς τοῦ Προύθου.

Ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος

"Υστερα ἀπ' αὐτά τά γεγονότα ή τακτοποίηση τῆς Ἑλληνικῆς ὑποθέσεως ἦταν πιὰ ἔργο τῆς διπλωματίας. Ὡστόσο οἱ τρεῖς **Προστάτιδες Δυνάμεις**, δῶς δνομάστηκαν ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσία, μὲ πολλές καθυστερήσεις κατόρθωσαν μέτευκολία νά καθορίσουν τὴ σχέση τοῦ νέου κράτους πρός τὴν Τουρκία καὶ τὰ σύνορά του μέτα τῆς.

Στίς 10 Μαρτίου τοῦ 1829 οἱ τρεῖς Μ. Δυνάμεις ὑπόγραψαν στό Λονδίνο **πρωτόκολλο**, μέτο δόποιο ἰδρυόταν Ἑλληνικό κράτος κάτω ἀπό τὴν κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. Θά περιλάμβανε τίς χῶρες νότια ἀπό τὸν Παγασητικό καὶ Ἀμβρακικό κόλπο, τὴν Εύβοια, τίς Κυκλαδες καὶ τὰ νησιά κοντά στήν Πελοπόννησο.

"Ἀλλά ἡ νέα κατάσταση, πού δημιουργήθηκε στή Βαλκανική ἀπό τὴ νίκη τῆς Ρωσίας, ἄλλαξε τίς διαθέσεις τῶν "Ἀγγλων διπλωματῶν, πού ἔκλιναν περισσότερο πρός τὴ δημιουργία ἐνός μικροῦ ἀνεξάρτητου Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἔτσι μέτο νέο **Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου** (22 Ἰανουαρίου 1830) ἰδρύθηκε ἀνεξάρτητο Ἑλληνικό βασίλειο, πού θά κυβερνήσουν ἀπό κληρονομικό βασιλιά. Αὐτός δημός δέν θά προερχόταν ἀπό τίς βασιλικές οἰκογένειες, πού βασίλευαν στίς Προστάτιδες Δυνάμεις.

"Ἀλλά τό ἀνεξάρτητο αὐτό κράτος εἶχε πολύ στενά σύνορα, τὰ βόρεια σύνορά του ἦταν δ. Ἀχελώος. "Υστερα ἀπό λίγο δολοφονήθηκε ὁ Καποδίστριας καὶ ἀκολούθησε στήν Ἐλλάδα ἀναρχία.

Οἱ Μ. Δυνάμεις, γιά νά τερματίσουν τίς ταραχές, ὑπόγραψαν τὴ νέα **Συνθήκη τοῦ Λονδίνου** (25 Ἀπριλίου 1832), πού ἐπικυρώθηκε μέτο τὴ **Συνθήκη τῆς Κωνσταντινούπολεως** δ. τοῦ **Καλεντέρ-Κιόσκ** (Ιούλιος 1832), μέτο τὴν δόποια λυνόταν τὸ Ἑλληνικό ζῆτημα. "Υστερα ἀπό τὴν παραίτηση τοῦ Λεοπόλδου, τοῦ πρίγκιπα τοῦ Σάξ-Κόμπουργκ (Βελγίου), πού εἶχε προταθεῖ βασιλιάς μέτο πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (1830), τό στέμμα τῆς Ἑλλάδας δινόταν τώρα στόν Ὀθωνα, τό δευτερότοκο γιό τοῦ βασιλιᾶ τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου.

Μέτο τὴ σύμβαση τῆς Κωνσταντινούπολεως τὰ ἡπειρωτικά σύνορα τῆς Ἑλλάδας πρός τὰ βόρεια διευρύνονταν καὶ ἔφταναν ὡς τὸν Ἀμβρακικό κόλπο καὶ τὸν Παγασητικό. Πάντως γιά τὴ βόρεια ἀπό τὸ Σπερχειό περιοχή θά ἀποφάσιζε τὸ κατοπινό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (18 Αὐγούστου 1832). Τά θαλασσινά σύνορα ἔμειγαν, δῶς καθορίστηκαν μέτο πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τοῦ 1830. Ἀπό τὰ νησιά δό-

θηκαν στήν 'Ελλάδα ή Εύβοια, οἱ Β. Σποράδες, οἱ Κυκλαδες καὶ τά νησιά κοντά στήν Πελοπόννησο.

'Η ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος δριστικοποιήθηκε πιά μέ το Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (18 Αὐγούστου 1832), πού ἔξέτασε καὶ τή Σύμβαση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπόρριψε δλες τίς ἀπαιτήσεις τῆς Τουρκίας. 'Η περιοχή τῆς Λαμίας βόρεια ἀπό τὸ Σπερχειό παραχωροῦνταν στήν 'Ελλάδα καὶ ἔτσι τά βόρεια σύνορά της ἐφταναν τώρα ὡς τὸν Ἀμβρακικό καὶ τὸν Παγασητικό. Μέ το ἴδιο πρωτόκολλο η Σάμος ἔγινε αὐτόνομη μέ ἡγεμόνα χριστιανό, πού διοριζόταν ἀπό τὸ Σουλτάνο. 'Η Κρήτη μέ το πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τοῦ 1830 ἔμενε κάτω ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου, πού τήν παραχωροῦσε στό Μεχμέτ Ἀλή τῆς Αὐγύπτου γιά τίς ὑπηρεσίες του πρός τό Σουλτάνο κατά τή διάρκεια τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Στίς 14 Δεκεμβρίου τοῦ 1832 η Τουρκία μέ διακοίνωσή της δέχτηκε τήν ἐκλογή τοῦ "Οθωνα ὡς βασιλιὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τήν τελική ρύθμιση τῶν ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων, δπως καθορίστηκαν ἀπό τὸ πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (Αὐγούστος 1832).

'Η σημασία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως

'Η Ἑλληνική ἐπανάσταση είναι ἔνα γεγονός πάρα πολύ σπουδαῖο. 'Από γενι-

Χάρτης τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας.

κότερη μάλιστα ἄποψη είναι τό σπουδαιότερο ἀπό ὅσα έγιναν στή Βαλκανική
ὕστερα ἀπό τή Ρωμαϊκή κατάκτηση καί μεγάλος σταθμός τῆς Εύρωπαϊκῆς ιστο-
ρίας.

Ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση δέν είναι οὕτε κοινωνικό κίνημα, ὅπως ἡ μεγάλη
γαλλική ἐπανάσταση, οὕτε κίνημα ἀνεξαρτησίας, ὅπως τῶν ἀμερικανικῶν κρατῶν,
ἄλλα κυρίως ἔνα ἐθνικό κίνημα. Σύνθημα τῶν Ἐλλήνων ἦταν: «Ο Τοῦρκος ἔξω
ἀπό τό Μοριά κι ἀπό τόν κόσμο δόλο». Στήν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα δέν ὑπῆρχε
Θέση, γιά νά ζήσουν μαζί οἱ δύο λαοί. Τό ξεσήκωμα τῶν Ἐλλήνων ἔβαζε τέρμα στή
θλιβερή κατάσταση, πού είχε ἐπιβληθεῖ γιά αἰδονές στίς Ἑλληνικές χώρες.

Ἡ χώρα, πού ἄκμασε ὁ λαμπρός ἐλληνικός πολιτισμός, οὔτε τήν παράδοσή της
στή σκληρή τυραννία καί τήν αὐθαιρεσία τῶν ἴσχυρῶν τῆς κάθε περιοχῆς είχε γίνει
χερσότοπος σέ μεγάλες ἐκτάσεις, είχε σκεπαστεῖ ἀπό Ἑλλή καί μαστιζόταν ἀπό ἀρ-
ρώστιες. Δέν είχε δρόμους οὕτε συγκοινωνία οὔτε ἀσφάλεια. Δέγ μπορούσε νά ἐκ-
μεταλλευτεῖ τίς πηγές τοῦ πλούτου της, ἔχασε τόν πληθυσμό της καί είχε καταντή-
σει μά ἀπό τίς πιό φτωχές καί πιό ἀραιά κατοικημένες χωνίες τῆς Εύρωπης.

Ο ἐθνικοαπελευθερωτικὸς ἀγώνας τοῦ 1821 δέν είναι μόνο Ἑλληνική ὑπόθεση,
ἄλλα μιά κίνηση μέ πλατύτερη σημασία. Ἡταν ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐθνικοῦ ξυπνήματος καί
τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς, πού ζώσαν κάτω ἀπό τό μεσαιωνικό λήθαργο ὡς
τό 19ο αιώνα. Ο ἀγώνας τοῦ 1821 ἀπόδειξε δτί ἡ σουλτανική Τουρκία δέν ἦταν ἡ
ἰσχυρή αὐτοκρατορία τοῦ παλιοῦ καιροῦ (15ου – 17ου αιώνα). Ἡ στρατιωτική δύ-
ναμη τῆς ἀποδείχθηκε ἀσήμαντη καί δι κρατικός μηχανισμός της σάπιος.

Ο ὑπέροχος ἐλληνικός λαός μέ τήν ὑπομονή, τήν ἐπιμονή καί τήν αὐτοθυσία
του ἀπόκτησε τήν ἐλευθερία του καί διδάξε στούς λαούς πῶς οἱ δοῦλοι γίνονται
ἐλευθέροι καί μέσα στό ἐλευθερο ἐλληνικό βασίλειο, πού ἰδρύθηκε στήν αίματο-
βαμμένη γῆ τῆς Πελοποννήσου καί τῆς Ρούμελης, ἔδειξε μεγάλη δραστηριότητα.
Ἐφασε ἐλεύθερη ζωή ἐνός μόνο αἰώνα, γιά νά γίνουν δλοφάνερα τά ἀγαθά τῆς
ἐλευθερίας.

ΚΒ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

I. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

‘Ο Καποδίστριας.

‘Ο Κυβερνήτης έκλεχτηκε άπό τήν ‘Εθνοσυνέλευση τής Τροιζήνας στις 3 Απριλίου του 1827 και ξέφτασε στήν ‘Ελλάδα τόν Ιανουάριο του 1828. Στό μεταξύ είχε έπισκεψει τίς αύλες τής Εύρωπης, γιά νά βολιδοσκοπήσει τίς διαθέσεις τῶν ἀνυκτόβουλίων. Κυβέρνησε τήν ‘Ελλάδα ἐπί τριάμισι χρόνια. Στήν ἀρχή ἔκαμε πρωτεύουσα τοῦ κράτους τήν Αἴγινα και ἀργότερα τή μετάφερε στό Ναύπλιο.

‘Ο Ιωάννης Καποδίστριας (1776 – 1831) γεννήθηκε στήν Κέρκυρα ἀπό πολύ ἔξαιρετη οἰκογένεια τοῦ νησιοῦ, πού καταγόταν ἀπό τή δαλματική πόλη Capo d'Istria (ἀρχαία Ιουστινούπολη). Οι πρόγονοι του είχαν πάρει τόν τίτλο τοῦ κόμη ἀπό τό δύοκα τῆς Σαβοΐας. Ή οἰκογένεια τοῦ Καποδίστρια είχε ἐγκατασταθεῖ στήν Κέρκυρα τό ΙΔ' αἰώνα. ‘Ο μελλοντικός κυβερνήτης τής ‘Ελλάδος ήταν ἔνας ἄντρας μέ μακροχρόνια πείρα. Σπούδασε Ιατρική στήν Ιταλία και διορίστηκε γραμματέας τῆς ‘Επικράτειας τῆς «Πολιτείας τῶν ἐπτά ‘Ενωμένων νησιῶν» κατά τή διάρκεια τῆς ρωσοτουρκικῆς κατοχῆς και ἔτσι τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά γνωρίσει ἀπό κοντά τά ἔλληνικά πράγματα. Σ' δλη τή σταδιοδρομία του ἐμείνε πιστός στή Ρωσία και θαυμαστής τῆς ρωσόφιλης πολιτικῆς. ‘Οταν δη Ναπολέοντας μέ τή συνθήκη τοῦ Τίλσιτ (1807) ἔγινε ξανά κύριος τῶν ‘Επτανήσων, ἀναχώρησε γιά τή Ρωσία και μπήκε στή διπλωματική ὑπηρεσία τῆς, δουν ἐπρόκειτο νά διακριθεῖ. ‘Ο Τσάρος τόν χρησιμοποίησε σέ διάφορες διπλωματικές ἀποστολές. Τόν ἔστειλε ώς μέλος τῆς

ρωσικής ἀντιπροσωπείας στά συνέδρια του Παρισιού καὶ τῆς Βιέννης καὶ τέλος τόν προσέλαβε ώς βοηθό ὑπουργό τῶν Ἑξωτερικῶν.

Ο Καποδίστριας είχε μεγάλο κύρος, διατηρώντας την παρουσία του θάξασφάλιζε τώρα την δύμονια ανάμεσα στά κόμματα. Αλλά δυστυχώς δέν μπόρεσε νά αποκαταστήσει την ειρήνη στη χώρα, πού συντα-
ραζόταν φοβερά. Η δουλειά του ήταν δύσκολη μέσα στην έρημωση και την άναρ-
χία, πού έδερνε τή χώρα. Η Ελλάδα έβγαινε από έναν πολύ τρομερό άγώνα οκτώ
περίπου χρόνων. Οι άνθρωποι είχαν λιγοστέψει, τά ζωά είχαν έζονταθεῖ, ή γη έμενε
άκαλλιεργητή. Κυριαρχοῦσε σε πολύ μεγάλο βαθμό στή στεριά ή ληστεία και στή
θάλασσα ή πειρατεία και τά ήθη ήταν έξαριωμένα σ' ζηλη τή χώρα. Έπι πλέον είχε
νά παλέψει μέ διπλωματικές δυσκολίες, γιατί ή Αγγλία και ή Γαλλία τόν έβλεπαν
μέ υποψία, γιατί τόν θεωρούσαν πράκτορα τής ρωσικής πολιτικής.

Αλλά καὶ δ ἀυταρχικός χαρακτήρας του ἔδιον τοῦ κυβερνήτη καὶ οἱ ἀντιλήψεις του γιά τό κράτος ἐπρόκειτο νά προκαλέσουν ἀντίδραση καὶ νά δυσκολεύουν τό ἔργο του. Ο Καποδίστριας ήταν ὀπαδός τῆς φωτισμένης δεσποτείας, Εἶχε τή γνώμη διτά συντάγματα καὶ τά κοινοβουλευτικά σάματα (Βουλή, Γερουσία) ήταν πρώρα γιά μιά χώρα, πού πρίν ἀπό λίγο, είχε ἀπαλλαγεῖ ἀπό τήν ἀσιατική τυραννία καὶ περνοῦσε μιά περίοδο κλονισμοῦ, Γι' αὐτό ἐπιχείρησε νά κάμει τήν Ἐλλάδα ἔνα κράτος μέ αὐτηρά συγκεντρωτικό χαρακτήρα, ἐνισχύοντας τήν κεντρική ἔξουσία καὶ καταπολεμώντας τίς διασπαστικές τάσεις.

Τά μέτρα αυτά στένοχώρησαν έχι μόνο τους πλούσιους μεγαλοκτηματίες, υπό „νικόνης Καποδιστρίας.

ἀλλά καὶ πολλούς ἐφοπλιστές καὶ τούς διαδόντες τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. "Ετσι ἄρχισε νά διαλύεται ή φήμη, πού είχε τὸ πρόσωπο τοῦ Κυβερνήτη καὶ σχηματίστηκε ἐναντίον του μιά ἰσχυρή ἀντιπολίτευση. Γ' αὐτὸν ἀναγκάστηκε νά συγκαλέσει τόν Ἰούλιο τοῦ 1829 τὴν Δ' Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἀργούς, πού τὴν είχε ἀποφασίσει ή Βουλή, πού διαλύθηκε, γιά τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1828, ἀλλά καὶ διότις τό είχε ὑποσχεθεῖ μέτον ἐρχομό του. Ὡστόσο δέν είχε παραλείψει κανένα μέσο, γιά νά πετύχει νά ἐκλεγοῦν πρόσωπα ἀφοσιωμένα στὸν ἑαυτό του. Γ' αὐτὸν ἔγιναν πολλές διαμαρτυρίες ἀπό τὴν ἀντιπολίτευση, στὴν ἣντις σάν τὸν Μαυροκορδάτο, τὸ Μιαούλη, τὸ Μαυρομιχάλη τὸν Κουντουριώτη κ.ἄ.

"Αλλά δι Κυβερνήτης δούλεψε δόσο λίγοι "Ελλήνες. Κατόρθωσε νά ἀποφύγει τῆ γραφειοκρατία, φρόντισε διότις γιά τὰ οἰκονομικά καὶ προσπάθησε μέτο κάθε τρόπο νά ἀναπτύξει τίς πηγές τοῦ πλούτου. Ἰδρυσε Ἐθνική Τράπεζα, ἔκοψε νόμισμα καὶ αὔξησε τὰ οἰκονομικά τοῦ κράτους. Φρόντισε γιά τὴν ὁργάνωση τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως. Ἀκόμη φρόντισε νά δημιουργήσει τακτικό στρατὸ καὶ σχολή Στελεχῶν του (Σχολὴ Εὐελπίδων). Ἰδιαίτερα φρόντισε γιά τὴν ἐκπαίδευση καὶ κυρίως γιά τή λαϊκή. Ἰδρυσε πολλά δημοτικά σχολεῖα καὶ Διδασκαλεῖο στὴν Αἴγινα. Ὁ Καποδίστριας ὑποστήριξε ἐπίσημα τὴν πρακτική ἐκπαίδευση καὶ μέ ἔξαιρετική εὐθικρισία είδε ἔκαθαρα δτι ἡ ἐκπαίδευση ἔπρεπε νά ἀρχίσει ἀπό τὸ λαό. Ἀντιπαθοῦσε τὴν ἔερή γραμματική μόρφωση τῶν γραμματισμένων τῆς ἐποχῆς του καὶ διακήρυξε δτι, δόσο ἔξαρτιόταν ἀπ' αὐτὸν, δέ θά αὔξανε τὸν ἀριθμό τῶν «σοφολογιωτάτων». Ἐπίσης προσπάθησε πολὺ γιά τὴν ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας καὶ τῆς κοινωνικῆς πρόνοιας. Ἰδρυσε γεωργική σχολή στὴν Τίρυνθα καὶ ὀρφευνοτροφεῖο στὴν Αἴγινα.

"Αλλά ἡ ἀντιπολίτευση ἐναντίον του ἔφτασε στὸ ἀποκορύφωμά της. Ἡ Μάνη στασίασε καὶ, δταν θέλησε δι Κυβερνήτης νά ἐπιβάλει τὸ κράτος τοῦ νόμου, συνέλαβε τοὺς Μαυρομιχαλίους καὶ ἐκλεισε τὸν Πετρόμπεη στὸ "Ιτς - Καλέ τοῦ Ναυπλίου. Τότε δμως ἔνυνησε τὸ στασιαστικό πνεῦμα. Ἡ "Υδρα στασίασε δλοφάνερα τάχα γιά τή συνταγματική ἐλευθερία. Οι δυσαρεστημένοι συγκρότησαν Ἰδιαίτερη ἔχειριστή κυβέρνηση, πού τὴν δνόμασαν Συνταγματική Ἐπιτροπεία. Ὁ Μιαούλης καὶ δι Μαυροκορδάτος μέ διαταγὴ τῆς Συνταγματικῆς Ἐπιτροπείας κατέλαβαν τὸ στόλο στὸ ναύσταθμο τοῦ Πόρου. Τότε δι Καποδίστριας παρακάλεσε τὸ Ρῶσο ναύαρχο Ρίκορντ νά χτυπήσει τοὺς ἐπαναστάτες. Κι δταν ἐκείνος πήρε θέση, γιά νά ἀποκλείσει τά ἐλληνικά πλοῖα, δι Μιαούλης ἄρχισε τὴν ἀνατίναξή τους καὶ ἔβαλε φωτιά στὸ ναύσταθμο. Ἡ ναυαρχίδα τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου, ἡ ἀτμοκίνητη φρεγάτα Ἐλλάδα καὶ δι κορβέτα "Υδρα καταστράφηκαν. Μέ δυσκολία σώθηκαν τά ὑπόλοιπα πλοῖα καὶ δι ναύσταθμος μέ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Κανάρη.

"Υστερα ἀπό λίγο ἔγινε τὸ μοιραῖο. Τά ξημερώματα τῆς Κυριακῆς στὶς 6.35 τῆς 27 Σεπτεμβρίου τοῦ 1831 δι Γεώργιος καὶ δι Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης, δι πρῶτος γιός καὶ δ δεύτερος ἀδελφός τοῦ Πετρόμπεη, οἱ δποῖοι βρίσκονταν κάτω ἀπό ἀστυνομική ἐπιτήρηση στὸ Ναύπλιο, παραφύλαξαν γιά τὸν Κυβερνήτη στὴν εἰσόδο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνα, δποι πήγαινε γιά τὴν πρωΐνη θεία Λειτουργία,

καὶ τὸν δολοφόνησαν στά σκαλοπάτια της. Ὁ Κωνσταντίνος σκοτώθηκε ἐπὶ τόπου ἀπὸ τοὺς ἀκολούθους τοῦ Κυβερνήτη καὶ ἀπὸ τοὺς πολίτες. Ὁ Γεώργιος δῆμος ζήτησε καταφύγιο στὸ Γαλλικό Προξενεῖο, ἀλλὰ παραδόθηκε καὶ ὑστέρα ἀπὸ μερικές ἡμέρες καταδικάστηκε σὲ θάνατο ἀπὸ στρατοδικεῖο καὶ τουφεκίστηκε μπροστά στά μάτια τοῦ πατέρα του. Αὐτή εἶναι ἡ τραγωδία τοῦ Ναυπλίου.

Τά γεγονότα ὡς τὸν ἔρχομό τοῦ "Οθωνα

"Ὑστερα ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια ἀκολούθησε φοβερή ἀναρχία καὶ ἐμφύλιος σπαραγμός. Στήν ἀρχῇ οἱ Καποδιστριακοὶ ἔξελεξαν μιά προσωρινὴ ἐπιτροπὴ μὲ πρόεδρο τὸν ἀδελφό τοῦ Κυβερνήτη Αὐγουστίνο Καποδίστρια καὶ μέλη τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τὸν Κωλέτη. Ἀλλὰ ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς, ὁ Αὐγουστίνος, φάνηκε ἀσυμβίβαστος καὶ ἀπόκλεισε τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Μάνης καὶ τῆς "Υδρας ἀπὸ τὴν Ε' Εθνοσυνέλευση, πού θά ἄρχιζε συνεδριάσεις στὸ "Αργος. Τότε ὁ Κωλέτης ἀποσχίστηκε καὶ σχημάτισε μιὰ ἰσχυρή ἀντιπολίτευση, πού τὴν δύναμασε Συνταγματική. Ἀποσύρθηκε στήν Περαχώρα τῆς Μεγαρίδας καὶ σχημάτισε δική του ἔχωριστή κυβέρνηση, στήν ὅποια πῆραν μέρος ὁ Κουντουριώτης, ὁ Μωροκορδάτος καὶ ὁ Ζαΐμης. Ἡ Ἑλλάδα χωρίστηκε πάλι σὲ δυό παρατάξεις καὶ ἄρχισε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος.

Τά ρουμελιώτικα στρατεύματα κινήθηκαν ἐναντίον τοῦ Ναυπλίου μέ ἐπικεφαλῆς τὸ μηχανορράφο Κωλέτη, πού ἐπικράτησε καὶ μπῆκε θριαμβευτῆς στὸ Ναύπλιο, ἐνῶ ὁ Αὐγουστίνος ἀναχωροῦσε γιὰ τὴν Κέρκυρα παίρνοντας μαζὶ του καὶ τὸ ταριχευμένο λείψαντο τοῦ Κυβερνήτη. Τότε δῆμος οἱ Ρουμελιώτες μισθοφόροι τῶν συνταγματικῶν, ἐπειδὴ μάλιστα δέν πληρώνονταν ἀπὸ ἔλλειψη χρημάτων, λεηλατοῦσαν τὴν Πελοπόννησο, σάν νά ἡταν ἔχθρική χώρα. Γιά πολὺν καιρό οἱ Πελοποννήσιες μάνες φοβέριζαν τά παιδιά τους λέγοντάς τους «ἔρχεται τὸ σύνταγμα». Γι' αὐτὸ ὁ Κολοκοτρώνης ἀναγκάστηκε νά πάρει ἐναντίον τους τά δύλα. "Εγιναν τότε θλιβερές συγκρούσεις ἀνάμεσα στοὺς Πελοποννησίους καὶ στὸ γαλλικό στρατό, πού ὑποστήριξε τοὺς συνταγματικούς. Τέλος, συγκεντρώθηκε γιά σύσκεψη στήν **Πρόνοια** (προάστιο τοῦ Ναυπλίου) στίς 11 (π. ἡμερ.) Ιουλίου τοῦ 1832 Ἐθνική Συνέλευση, πού κήρυξε ἄκυρη τὴν προηγούμενη Ε' Εθνική Συνέλευση, ἡ ὅποια είχε συγκληθεῖ στίς 5 Δεκεμβρίου στὸ "Αργος καὶ συνέχισε τίς ἐργασίες τῆς στὸ Ναύπλιο ἀπὸ τίς 15 Δεκεμβρίου ὡς τίς 15 Μαρτίου τοῦ 1832. Ἡ Ἐθνική Συνέλευση τῆς Πρόνοιας ἐπικύρωσε τὴν ἐκλογή τοῦ "Οθωνα, ὁ δόποιος είχε προταθεῖ μέ τὸ πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (Φεβρουάριος 1832) καὶ τοῦ δόποιον είχε δριστικοποιηθεῖ ἡ ἐκλογή μὲ τὴ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου (25 Απριλίου 1832). Στήν κατάσταση αὐτῆς ἔβαλε τέρμα δ ἔρχομός τοῦ νεαροῦ βασιλιά "Οθωνα στήν Ἑλλάδα.

Ἡ Ἀντιβασιλεία

"Οταν στίς 25 Ιανουαρίου τοῦ 1833 δ Ὁθων ἐφτασε στὸ Ναύπλιο δημιουργήθηκε ἔνα γενικό αἴσθημα ἀνακουφίσεως. "Ολοι ἔλπιζαν πῶς θά τέρματιζόταν ἡ

ἀναρχία και ἐπιτέλους ή φοβερά ταλαιπωρημένη χώρα θά ξεπαινε στό δρόμο τῆς τάξεως και τῆς εὐημερίας. "Ενα καλό σημάδι ήταν δτι δ νεαρός ήγεμόνας δέ συνδεόταν μέ τις φατρίες και τούς πολιτικούς και στρατιωτικούς ἄρχηγούς. Αυτός και οι Βαυαροί του κατέβαιναν στήν 'Ελλάδα μέ ἀγαθούς σκοπούς.

Αλλά ήταν δύσκολο νά συγκροτηθεί ή "Ελλάδα σ' ένα κράτος καλά δργανωμένο, πού νά κυβερνιέται καλά μέ πιστή έφαρμογή τῶν νόμων, ὅπως ήταν τά κράτη τῆς Εὐρώπης, πού τά είχαν ώς πρότυπο οι Βαναροί. Μακροχρόνια ζωή κάτω ἀπό τήν άστιατική τυραννία είχαν άφησει βαθιές ρίζες στή χώρα μας, ἐνδι πόλεμοι πολλῶν χρόνων καί ἀναρρίχια είχαν δημιουργήσει ἀντιπειθαρχικές τάσεις. Ό περισσότερος λαός ήταν φτωχός καί ἀγράμματος καί είχε πάνω ἀπό 90% ἀναλφάβητοις. Δέν ηξερε νά δουλεύει μέ σύστημα, ὅπως οι Εὐρωπαῖοι τεχνίτες, δέν είχε ἐπιστήμη καί δέν ηξερε νά ἐκμεταλλεύεται τίς πηγές του πλούτου. Χρήματα δέν υπήρχαν, για νά δργανωθοῦν μεγάλες συνεταιρικές ἐπιχειρήσεις. Δέν υπήρχαν δρόμοι ούτε πεδία συγκοινωνίας ούτε πόλεις καί ἀξιόλογη ἀνθρώπινη ἐργασία κληρονομημένη ἀπό πρησηγούμενες γενιές. "Ολα ἐπρεπε νά γεννηθοῦν ἀπό τή στάχτη.

ζοτι! Έγινούσαν οι Βαυαροί ἄρχισαν τό ἔργο μέ προθυμία και αισιοδοξία. Συνάντησαν γενικώς πολλά ἐμπόδια και ή βασιλεία τοῦ "Οθωνα ἡταν γεμάτη περιπέτειες. Οι τρεῖς ἀγάντιβασινές, πού διορίστηκαν ἀπό τὸν πατέρα τοῦ "Οθωνα Λουδοβίκο, δι κόμις "Αρμανσμπεργκ (Armansberg) ὡς πρόεδρος, πού ἦταν πρώην Βαυαρός ὑπουργός, δι **Μάουρερ** (Maurer), καθηγητής τῆς νομικῆς, και ὁ στρατηγός **Ἐυντεκ** (Eydek), ἔβαλαν τὶς βάσεις τοῦ κρατικού οἰκοδομήματος τῆς Ἑλλάδος. Ήστόδο δὲν κατόρθωσαν νὰ ἀποφύγουν τὶς συγκρούσεις μὲ τὸ δυσκολοπειθάρχητο λαό, πού ἤρθαν νὰ κυβερνήσουν. Εγκάθιδρσαν ἀπεριόριστη μοναρχία και μὲ τὴν αὐταρχικὴ κυβέρνησή τους, και τὴν ἀγνοειδῶς είχαν γιά τὸ λαό, ἔγιναν γρήγορα ἀντιπαθητικοί πρόσιται τόν. Σὲ λίγα καιρό, ἄρχισαν οἱ ἀντιζηλίες και οἱ μηχανορραφίες, μεταξύ τους, πού ἅδημαν πάρα δυσφικοτέρο ἔργο τους. Εισήγαγαν και ἐπέβαλαν στὴ χώρα μας τὴ γράφειοικάτια (πού δέρνει τὰς σήμερα τὴ χώρα μας).

“Ο ”Οθωνας και η αυταρχική κυβέρνηση ως τα 1843

Οι ’Αντιβασιλεῖς κυβέρνησαν τήν ’Ελλάδα ἀπολυταρχικά χωρίς Βουλή και Σύνταγμα, ἀκολουθώντας τά χνάρια τοῦ Καποδίστρια. ’Ο ”Οθων συμπλήρωσε τά εἰκοσι χρόνια του και ἐνηλικιώθηκε τό Μάιο τοῦ 1835, ἀλλά δυστυχῶς ἔξακολούθησε κι ἐκεῖνος τήν ἵδια αὐταρχική διακυβέρνηση. Δέ συγκάλεσε καμάτ θενική συνέλευση ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, οὗτε Βουλή. Διόρισε ”Ελληνες ύπουργούς, ἀλλά διατήρησε καὶ τόν ἀντιδημοτικό ”Αρμανσμπεργκ ως ἀρχιγραμματέα (Πρωθυπουργό), πού ἀργότερα τόν ἀντικατάστησε μέ τόν Ρούτχαρτ. Προήδρευε ὁ ἴδιος ὁ ”Οθων στό ύπουργικό συμβούλιο, δηλαδὴ ή διοίκησή του ἦταν προσωπική κατά τό ύποδειγμα τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων. Οι Βαυαροί συνέχισαν νά κρατοῦν τίς ἀνώτερες θέσεις, ἀλλά πάντως ἔξαιτιας τῆς ἀνώτερης μορφώσεώς τους δούλευαν πιό ἀποδοτικά γιά τόν τόπο ἀπό ὅσο θά μποροῦσαν οἱ ”Ελληνες κατά τήν ἐποχή ἐκείνη. ’Αλλά αὐτό δέν ἀναγνωριζόταν καὶ ή ἐναντίον τους δυσαρέσκεια στρεφόταν ἐναντίον τοῦ ”Οθωνα, ώστε καὶ πάλι τάραζαν τήν ’Ελλάδα ἐπανείλημμένα στασιαστικά κινήματα. Τελικά ὁ βασιλιάς κάτω ἀπό τήν πίεση τῆς κοινῆς δυσαρέσκειας και ὑποχωρώντας στίς ύποδειξεις μερικῶν Προστατιριῶν Δυνάμεων, διόρισε ἀνεπίσημα στά 1838 Πρωθυπουργό ”Ελληνα τόν Κωνσταντίνο Ζωγράφο, πού ἐπίσημα ἦταν ”Υπουργός τῶν ”Εξωτερικῶν. Στά τέλη τοῦ 1839 τόν ἀπόλυτες καὶ στή θέση του διόρισε τόν ”Ανδρόνικο Πάικο. Τέλος, μέ ἐνέργειες τοῦ ”Αγγλου και Γάλλου ἀντιπροσώπου διόρισε στίς ἀρχές τοῦ 1841 ἐπίσημα πιά ως Πρωθυπουργό τόν ἀγγλόφιλο ”Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο.

Μεγάλες δυσκολίες δημιουργήσε στόν ”Οθωνα ἡ μεγαλοϊδεατική ἔξωτερική πολιτική του, γιατί ὁ ”Οθωνας, ὅπως ἀργότερα και ή γυναίκα του ”Αμαλία, κατέβηκαν στήν ”Ελλάδα ἔχοντας δυσκολοπραγματοποίητα ἰδανικά. Ἡταν δηλαδὴ ὀπαδοί τῆς »Μεγάλης Ἰδέας» (ὁ δρος χρησιμοποιήθηκε γιά πρώτη φορά ἀπό τόν Κωλέττη τόν ”Ιανουάριο τοῦ 1844), γιατί πίστευαν δτι μποροῦσαν νά διαλύσουν γρήγορα τήν τουρκική αὐτοκρατορία και νά φορέσουν τό στέμμα τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Αὐτό δμως είχε σοβαρές συνέπειες στή βασιλεία τοῦ ”Οθωνα, γιατί ἀπό τή μία τόν ἔφερε σέ σύγκρουση μέ τήν Τουρκία, ἐνδ ἀπό τήν ἄλλη ἔστρεψε ἐναντίον του ἐκεῖνες τίς Δυτικές Δυνάμεις, πού είχαν ύποστηριξει ἐπίσημα τήν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας. Τέλος, δημιουργήσε σοβαρές παρεξηγή-

”Ο βασιλιάς ”Οθωνας (1815-1866).

σεις άνάμεσα στό βασιλιά καί σ' αύτούς πού πολιτεύονταν. Βλέποντας δηλαδή τούς πολιτικούς νά ἀσχολοῦνται ἐπιδεικτικά μέ ἀσήμαντα πράγματα, ήμέρα μέ τήν ήμέρα γινόταν ἀκόμη περισσότερο ἔγωιστής καί περισσότερο αὐταρχικός, πιστεύοντας πώς μόνον αὐτός καί η Ἀμαλία δούλευαν γιά τό μεγαλεῖο τῆς Ἑλλάδος. Τέλος δώμας μπροστά στή γενική δυσαρέσκεια καί μέ τήν παρακίνηση τῶν Μ. Δυνάμεων ἀπομάκρυνε βέβαια τούς Βαυαρούς, ἀλλά δέν ηθελε νά συγκαλέσει τή Βουλή.

Στό μεταξύ γινόταν ἄργα βέβαια ἀλλά αἰσθητά μιά πρόοδος. Προτού νά ἐνηλικιώθει ἀκόμη δ "Οθων, τήν 1 Δεκεμβρίου τοῦ 1834 ή ἔδρα τῆς Κυβερνήσεως μεταφέρθηκε στήν Ἀθήνα τό δοξασμένο παρελθόν της ἡταν δ μοναδικός λόγος, πού προτιμήθηκε ἀπό ἄλλες πιο κατάλληλες πόλεις. Κατά τό τέλος τοῦ 1835 ἐπισκέψθηκε τήν Ἀθήνα δ πατέρας τοῦ "Οθωνα Λουδοβίκος καί βρήκε τή χώρα νά μπαίνει στό δρόμο τῆς τάξεως καί τής ἀνορθώσεως. Ἡταν παρών στήν κατάθεση τοῦ θεμέλιου λίθου τῶν ἀνακτόρων τοῦ γιοῦ του, πού σήμερα δονομάζονται Παλιά Ἀνάκτορα.

Ταυτόχρονα δώμας ἀρχισαν οι ξένες δυνάμεις νά ἐπιδιώκουν νά ἀσκοῦν πολιτική ἐπιρροή, καί ἔτσι ή Ἀθήνα είχε κατανήσει θέατρο μηχανορραφιῶν τῶν ξένων πρακτόρων. Καθεμιά δύναμη ζητοῦσε νά πάρει μέ τό μέρος της ἔνα ἀπό τά πιο ἴσχυρά κόμματα. "Υστερα ἀπό λίγο δ "Οθωνας πήγε στή Γερμανία καί κατά τά τέλη τοῦ 1836 παντρεύτηκε τή θυγατέρα τοῦ δούκα τοῦ Ὀλδεμβούργου (ένος κρατιδίου τῆς Γερμανίας), πού ἐπρόκειτο νά γίνει ή δραστήρια Ἀμαλία.

"Η ἐπανάσταση τῆς 3ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1843

Ἐκείνοι πού διντιδροῦσαν στήν αὐταρχική κυβέρνηση τοῦ "Οθωνα ζητοῦσαν συνταγματικές ἐλευθερίες καί γι' αὐτό τόν ἀντιπολιτεύονταν καί προετοίμαζαν ἐπανάσταση. Τήν δργάνωσαν κυρίως οι ἀρχηγοί τῶν δύο φατριῶν, τῆς ἀγγλικῆς καί τῆς γαλλικῆς, ἀλλά τήν ἐκτέλεσαν δ συνταγματάρχης τοῦ ἵππικου Δημήτριος Καλλέργης καί δ συνταγματάρχης Γιάννης Μακρυγιάννης, πού ἀργότερα προβιβάστηκε σέ στρατηγό. Πολιτικοί ἀρχηγοί της ἡταν δ Ἀνδρέας Λόντος καί δ Ἀνδρέας Μεταξάς, πού ἡταν καί οι δύο τους ἀγωνιστές τοῦ 1821. Πήραν μέ τό μέρος τους τό στρατό τῆς πρωτεύουσας καί κατόρθωσαν σχεδόν χωρίς νά χυθεῖ αἷμα νά συγκεντρωθοῦν τή νύχτα τῆς 2-3 Σεπτεμβρίου στήν πλατεία, πού βρίσκεται μπροστά στά ἀνάκτορα, καί νά ἔξαναγκάσουν τόν "Οθωνα νά ὑπογράψει διάταγμα, μέ τό δόποιο συγκαλοῦσε ἐθνική συνέλευση, γιά νά ψηφίσει Σύνταγμα. Γιά ἀσφάλεια τό ἵππικό είχε ζώσει δλόγυρα τά ἀνάκτορα καί δ συγκεντρωμένος ἐκεῖ λαός φώναζε «Σύνταγμα!». Ἀπό τότε ή πλατεία μπροστά ἀπό τά ἀνάκτορα δονομάζεται Πλατεία Συντάγματος καί ἔνας ἀπό τούς δρόμους τῆς Ἀθήνας δόδος 3ης Σεπτεμβρίου, πού θεωρεῖται ή μέρα κατά τήν δροία γεννήθηκε τό ἐλληνικό Σύνταγμα. Ο "Οθων τελικά ἀναγκάστηκε νά ὑποκύψει καί δέχτηκε νά συγκληθεῖ ἐθνοσυνέλευση. Αὕτη κατάρτισε Σύνταγμα, πού ἐπικυρώθηκε καί ἐκδόθηκε ἀπό τόν "Οθωνα, δ ὅποιος τήν ἦδια μέρα μπροστά στήν ἐθνοσυνέλευση δρκίστηκε πώς θά τηρήσει τό Σύνταγμα.

Μέ το Σύνταγμα αὐτό ἐγκαθιδρύσταν στήν Ἑλλάδα συνταγματική μοναρχία. Ἐπίσης ἀναγνώρισε ὡς νόμιμη τὴν ἑπαναστατική κυβέρνηση, πού σχηματίστηκε στὸ μεταξύ μέ πρόεδρο τὸν Ἀ. Μεταξά. Στίς 7 Σεπτεμβρίου προκηρύχτηκαν καὶ ἐκλογές γιά Ἐθνοσυνέλευση.

Τό Σύνταγμα τοῦ 1844 δημιούργησε δύο κοινοβουλευτικά σώματα, τή Γερουσία, ἀπό 27 μέλη, πού είχαν ἡλικία πάνω ἀπό 40 χρόνια καὶ διορίζονταν ἴσοβια ἀπό τὸν βασιλιά, καὶ τή Βουλή, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 80 μέλη μέ ἡλικία τουλάχιστο 30 χρονῶν. Τά δύο σώματα είχαν τή νομοθετική ἔξουσία, ἐνδ ὁ βασιλιάς μέ τὴν κυβέρνηση, πού τή διόριζε ὁ ἴδιος, ἀσκοῦντε τήν ἐκτελεστική καὶ ἐπομένων συνέχιζε νά κυβερνᾶ, δπως καὶ πρωτύτερα.

Ἀπό τό 1844 ὁ "Οθων κυβέρνησε ὡς συνταγματικός μονάρχης, ἀλλά ἔξαιτίας τῆς ἰδιοσυγκρασίας καὶ ἀνατροφῆς του δέ συμπαθοῦντας τίς κοινοβουλευτικές συνήθειες. Μέ δική του Γερουσία προσπαθοῦντε μέ κάθε λογῆς μέσα νά ἐκλεγεῖ Βουλή φιλική πρός αὐτόν καὶ ἔτσι ἐπικρατοῦντες ἡ φιλοβασιλική πολιτική. Δύο πολιτικοί ὑπερείχαν ἀπό τοὺς ἄλλους ἔκεινη τίνη ἐποχή, ὁ ἀρχηγός τῆς ἀγγλικῆς φιλίας Μαυροκορδάτος καὶ τῆς γαλλικῆς ὁ Κωλέτης. Τά κόμματα ἦταν προσωπικά, ἀλλά ὑπῆρχαν δύο ἀντίθετα πολιτικά προγράμματα καὶ δύο ἀντίθετες τάσεις. Ὁ Μαυροκορδάτος είχε τή γνώμη δτι οἱ Ἑλληνες πρέπει νά κάμουν τό βι πίλει τοὺς πρότυπο καλῆς διοικήσεως. Καὶ, ἄν τό κατόρθωναν αὐτό, σιγά σιγά θά ἔξασφάλιζαν τά μέσα γιά τὴν προσάρτηση τῆς Κρήτης, τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας. Ἀντίθετα ὁ Κωλέτης, πού είχε διατελέσει πρωθυπουργός ἀπό τό 1844 - 1847, είχε τή γνώμη δτι ἡ Ἑλλάδα μέ κάθε θυσία θά ἔπρεπε πρῶτα νά ἐπιδιώξει τὴν ἐπέκταση τοῦ βασιλείου καὶ δτι ὑστερα μέ τὴν ἐπέκταση θά ἀποκτοῦντε τά μέσα γιά τὴν ἐσωτερική ἀνάπτυξη.

Ἡ ἐκθρόνιση καὶ ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ "Οθωνα

Ο "Οθων κυβέρνησε ἀνάμεσα σέ δυσκολίες. Στίς ἀρχές τοῦ 1854 (Ιανουαρίος-Απρίλιος) κατά τὸν Κριμαϊκό πόλεμο προκάλεσε ἐπαναστατικά κινήματα μέ ἐπικεφαλῆς τό Θεόδ. Γρίβα στήν Ἡπειρο, τό στρατηγό Χατζηπέτρο στή Θεσσαλία καὶ τό συνταγματάρχη Τσάμη Καρατάσο στό "Αγιο "Ορος. "Υστερα ἀπ' αὐτά τό Μάιο ἀγγλογαλλικός στόλος κατέπλευσε στὸν Πειραιά, δπου ἀποβίβασε στρατό καὶ κατέλαβε τὸν Πειραιά. Οι Ἀγγλογάλλοι ἀπόκλεισαν τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ μιά τριετία (1854-1857), πού ὅνομάζεται Κατοχή καὶ κατάστρεψε τό ἐμπόριο καὶ τή

Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία (1818-1876).

ναυτιλία της. Τότε μεταδόθηκε άπό τά ξένα στρατεύματα στήν 'Ελλάδα φοβερή χολέρα και ή Κατοχή τραυμάτισε τό γόητρο τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Στά ἀνάκτορα ἐπικράτησε μεγάλη ταραχή, γιατί ὁ πρωτοστάτης τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1843 Δ. Καλλέργης, πού διορίστηκε ὑπουργός τῶν Στρατιωτικῶν στήν κυβέρνηση Μαυροκορδάτου, συνεργάζόταν μὲ τούς ξένους γιά τὴν ἐκθρόνιση τοῦ "Οθωνα. 'Η κυβέρνηση ἔκείνη μὲ χλευασμό ὀνομάστηκε **ὑπουργεῖο** (= κυβέρνηση) τῆς **Κατοχῆς**, ἀφοῦ τήν είχαν ἐπιβάλει οἱ λεγόμενες προστάτιδες δυνάμεις. 'Η Κατοχή ἔκαμε τὸν "Οθωνα δημοφιλή, γιατί ἔδειξε τότε ἀξιοπρέπεια καὶ περηφάνια ἀπέναντι στίς ξένες Δυνάμεις.

Πρότοι ἀναχωρήσουν οἱ ξένες Δυνάμεις ἀπό τήν 'Ελλάδα (Φεβρ. 1857), ἡ κυβέρνηση τοῦ Μαυροκορδάτου ἀνατράπηκε καὶ σχημάτισε κυβέρνηση ὁ Δημ. Βούλγαρης. Στά χρόνια αὐτά ἀναπτύχθηκε καινούρια γενιά πολιτικῶν, πού ἡταν πιό θαρραλέοι καὶ ἀσκοῦσαν ἰσχυρή ἀντιπολίτευση, γιατί παραγκωνίζονταν ἀπό τοὺς βασιλόφιλους πολιτικούς. 'Ενας ἀπό τοὺς γεώτερους αὐτούς πολιτικούς ἡταν ὁ **Ἐπαμεινώνδας Δεληγιώργης**, πού ἡταν ὁ ἐκφραστής τῶν φιλελεύθερων ἰδεῶν καὶ ἔγινε τό εἶδωλο τῆς ἐλληνικῆς νεολαίας.

Τίς ἐκλογές στά 1861 τίς κέρδισαν οἱ φίλοι τοῦ στέμματος, ἀλλά ἡ κοινὴ γνώμη ἄρχισε νά στρέφεται ἐναντίον τοῦ "Οθωνα γιά τίς ἐπεμβάσεις του. Αὐτός ἀντιμετώπισε τήν ἐντονη διαμαρτυρία ἀλλάζοντας τόν αὐλόφιλο πρωθυπουργό **Αθ. Μιαούλη**, τό γιό τοῦ ναυάρχου, μέ τό γιό τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, τό **Γενναῖο Κολοκοτρώνη**. Τότε ἡ ἀντιπολίτευση ἔστηκε στάσεις σέ διάφορα μέρη, ἀλλά ἡ πιό σοβαρή ἡταν ἡ στάση τῆς φρουρᾶς τοῦ Ναυπλίου, πού καταπνίγηκε μέ αἰματοχυσία. 'Ο "Οθων τότε ἀποφάσισε νά κάμει περιοδεία στήν 'Ελλάδα, γιά νά ξανακερδίσει τήν ἀγάπη τοῦ λαοῦ, γιατί θυμόταν τίς ζωηρές ἐκδηλώσεις συμπάθειας κατά τίς προηγούμενες περιοδείες του. Τήν 1 'Οκτωβρίου τοῦ 1862 ἀναχώρησε ἀπό τόν Πειραιά πάνω στή θαλαμηγό του μαζί μέ τή βασίλισσα καὶ ἐπισκέφθηκε πρώτα τή Μεσσηνία καὶ τή Λακωνία.

'Αλλά ὑστερα ἀπό μερικές ήμέρες μέ τήν ὑποκίνηση τοῦ Δημ. Βούλγαρη ὁ **Θεόδωρος Γρίβας** ξεσήκωσε σέ ἐπανάσταση τό φρούριο τῆς Βόνιτσας καὶ ἀκολούθησαν τό παράδειγμά του στό Μεσολόγγι καὶ στήν Πάτρα. "Οταν ὁ "Οθων ἀποφάσισε νά γρίσει βιαστικά στήν 'Αθήνα, είλεις ἐπαναστάτησε πιά καὶ αὐτή. 'Ο Δεληγιώργης ὡς ἐκπρόσωπος τῶν ἐπαναστατῶν δημοσίευσε προκήρυξη, μέ τήν δποία ἀνάγγειλε τήν κατάλυση τῆς βασιλείας τοῦ "Οθωνα καὶ τή σύγκληση 'Εθνοσυνελεύσεως. Σχηματίστηκε τότε προσωρινή κυβέρνηση ἀπό τό Βούλγαρη, τόν Κανάρη καὶ τό Ρούφο (10 'Οκτωβρίου 1862). 'Ο λαός τῆς πρωτεύουσας γιόρτασε τή νίκη μέ φωνές, μέ διαδηλώσεις καὶ πυροβολισμούς. Κι δταν τά χαράματα τῆς 11 'Οκτωβρίου ἔφτασε στόν Πειραιά ἡ βασιλική θαλαμηγός, τήν ὑποδέχτηκε ἔνα μανιασμένο πλῆθος μέ φωνές καὶ ἀπειλές.

"Ολη τή νύχτα ὁ "Οθωνας σκέφτηκε πάνω στή θαλαμηγό του καὶ τήν ἄλλη μέρα (12 'Οκτωβρίου) ἀναχώρησε μέ ἀγγλικό καράβι στή Βενετία γιά τή Βαυαρία. 'Εξάλλου καὶ οἱ πρεσβευτές τῶν ξένων Δυνάμεων τόν εἰδοποίησαν δτι ἡ ἐπανάσταση

έπικράτησε πιά καί τόν συμβούλεψαν νά ἀναχωρήσει ἀπό τήν Ἑλλάδα. Ὁστόσο ἡ ἀλληλογραφία τοῦ "Οθωνα, δταν διαβάστηκε ἔδειξε τή μεγάλη ἀγάπη πού ἔτρεψε γιά τήν Ἑλλάδα. Ἔζησε πέντε χρόνια στήν ἐξορία φορώντας τήν ἑλληνική στολή καί φέρνοντας συχνά στό νοῦ του τήν Ἑλλάδα. Ὁ τάφος του βρίσκεται σέ κάποια ἐκκλησία τοῦ Μονάχου μέ ταριχευμένο τό σῶμα του.

"Υστερα ἀπό τήν ἐκθρόνιση καί τήν ἀπομάκρυνση τοῦ "Οθωνα, ἀκολούθησε τέλεια ἀναρχία, γιατί οἱ δύο ἀντίπαλες φατρίες ἀπό μίμηση τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως δόνομαζαν τούς ἑαυτούς τους Ὀρεινούς καί Πεδινούς καί ὅς τόν ἐρχομό τοῦ νέου βασιλιά πάλεψαν στήν πρωτεύουσα γιά τό ποιά θά ἐπικρατήσει. Γι' αὐτό χύθηκε ἀρκετό αἷμα καί ἔγιναν πολλές ἀσχημίες.

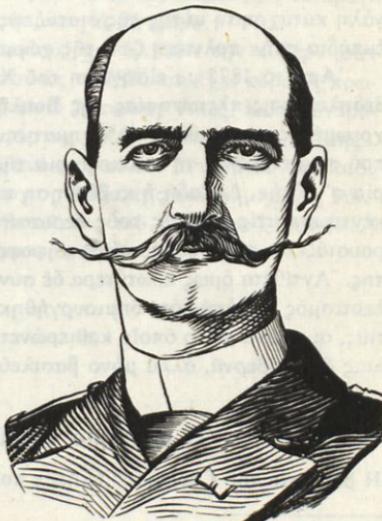
II. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ

‘Ο Γεώργιος δ Α’

Στίς 10 Δεκεμβρίου τοῦ 1862 συνεδρίασε στήν Ἀθήνα ἡ δεύτερη Ἐθνοσυνέλευση, γιά νά ἀναθεωρήσει τό Σύνταγμα καί νά ἀποφασίσει γιά τήν ἐκλογή τοῦ νέου βασιλιά. "Υστερα ἀπό τρεῖς μῆνες οἱ M. Δυνάμεις πρότειναν στήν Ἑλλάδα ὃς βασιλιά τό Γεώργιο, δευτερότοκο γιό τοῦ τότε Διαδόχου καί κατόπιν βασιλιά τῆς Δανίας Χριστιανού, πού ἡ Ἐθνοσυνέλευση τόν ἐξέλεξε δόμοφωνα καί ἤρθε στήν Ἑλλάδα τόν 'Οκτώβριο τοῦ 1863.

Ο νέος βασιλιάς ἦταν ἔνας νεαρός 17 χρονῶν. Ἀλλά αὐτή τή φορά τό πείραμα τῆς ἐκλογῆς ἐνός νεαροῦ βασιλιᾶ θά πετύχαινε περισσότερο. Ὁ βόρειος πρίγκιπας ἦταν πιό τυχερός κατά τή βασιλεία του στήν Ἑλλάδα. Ὁ Γεώργιος ἦταν φιλειρηνικός βασιλιάς καί ὅς τό τέλος ἔμεινε νηφάλιος καί ψύχραιμος βόρειος ἀνάμεσα στόν πολυτάραχο καί εὐερέθιστο λαό του. Μέ ἀξιοσημείωτη ἐξυπνάδα κατάλαβε τό χαρακτήρα τῶν ὑπηκόων του καί τούς κυβέρνησε μέ ἐπιδεξιότητα.

Μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἀνδρού του στό θρόνο καί ἔπειτα ἀπό σκληρό ἀγώνα τῶν Ἐπτανησίων πατριωτῶν ἡ Ἀγγλία, πού κατεῖχε τά Ἐπτάνησα ἐπί 50 χρόνια, πείστηκε δτι ἦταν συμφερότερο γι' αὐτήν νά ἀποχωριστεῖ ἀπό τίς κτήσεις τῆς καί ἔτσι τίς παραχώρησε ἐπίσημα στήν Ἑλλάδα

Ο βασιλιάς Γεώργιος δ Α' (1845-1913).

στίς 21 Μαΐου τοῦ 1864. Τήν ήμέρα αὐτή ύψωθηκε στήν άκρόπολη τῆς Κέρκυρας ἡ Ἑλληνικὴ σημαία καὶ γι' αὐτὸν ἡ 21η Μαΐου θεωρεῖται ήμέρα τῆς ἐνώσεως καὶ γιορτάζεται ἡ ἐπέτειος της. (Ἡ τελικὴ συνθήκη ἀνάμεσα στήν 'Αγγλία καὶ τήν 'Ἑλλάδα είχε ύπογραφεῖ στίς 17 Μαρτίου τοῦ 1864.) Τότε δὲ βασιλιάς Γεωργίος ἐπισκέφθηκε τά 'Ἐπτάνησα καὶ σέ λίγο 84 'Ἐπτανήσιοι βουλευτές μπήκαν στήν 'Εθνική Συνέλευση τῆς 'Αθήνας. 'Ανάμεσά τους ήταν καὶ δὲ φλογερός ποιητής 'Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, πού ήταν ἔνας ἀπό τοὺς πρωταγωνιστές γιά τήν 'Ἐνωση τῶν 'Ἐπτανήσων μὲ τήν 'Ἑλλάδα.

Τό Σύνταγμα τοῦ 1864

Στό μεταξύ είχε ἀποκορυφωθεῖ τό φατριαστικό πνεῦμα στήν συνέλευση, τρεῖς κυβερνήσεις ἔπεσαν μέσα σέ ἐννιά μῆνες καὶ ἡ ψήφιση τοῦ Συντάγματος προχωροῦσε πάρα πολὺ ἀργά. 'Ο βασιλιάς ἀπαίτησε τότε μὲ διάγγελμα τήν ψήφιση τῶν ὑπόλοιπων ἄρθρων μέσα σέ 10 μέρες, ἀπειλώντας πώς θά ἐγκαταλείψει τήν χώρα. 'Ετσι στίς 17 'Οκτωβρίου τοῦ 1864 ψηφίστηκε τό δεύτερο Σύνταγμα τῆς ἀνεξάρτητης 'Ἑλλάδος, πού ἐπρόκειτο νά κρατήσει περισσότερο, γιατί ἰσχυσε ὥς τά 1911.

Τό Σύνταγμα τοῦ 1864 καθιέρωσε τή Συνταγματική Βασιλεία καὶ εἰσήγαγε τό σύστημα τῆς μιᾶς Βουλῆς, πού ἐκλεγόταν μέ καθολική ψηφοφορία, ἀλλὰ κατάργησε τή Γερουσία. Μά ήταν ἀστοχη ἡ διάταξη πού δριζε πώς ἡ ἀπαρτία τῆς Βουλῆς ὑπολογίζεται μέ βάση τούς μισούς βουλευτές καὶ ἔναν περισσότερο, γιατί ἔδωσε τήν εὐκαιρία νά παρεμποδίζονται οἱ ἐργασίες τῆς Βουλῆς. 'Ετσι ἦγιε μεγάλη κατάχρηση ἀπῆς τῆς διατάξεως, μέ ἀποτέλεσμα νά παρεμβάλλονται σοβαρά ἐμπόδια στήν πολιτική ζωή τῆς χώρας.

'Από τό 1875 μέ εἰσήγηση τοῦ Χαρίλαου Τρικούπη καθιερώθηκε ἡ ἀρχή τῆς δεδηλωμένης πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς. Σύμφωνα μ' αὐτήν δὲ βασιλιάς είναι ὑποχρεωμένος νά ἀναθέτει τό σχηματισμό κυβερνήσεως στόν ἀρχηγό τοῦ κόμματος, πού συγκεντρώνει τήν πλειοψηφία τῆς Βουλῆς καὶ πού ἀποδεικνύεται μέ ψηφοφορία σ' αὐτήν. Δηλαδή ἡ κυβέρνηση πρέπει νά προέρχεται ἀπό τό κόμμα, πού συγκέντρωσε στίς ἐκλογές τούς περισσότερους βουλευτές καὶ κατόπιν πρέπει νά παρουσιάζεται στή Βουλή καὶ μέ ψηφοφορία νά ἀποδεικνύει ὅτι ἔχει τήν ἐμπιστοσύνη τῆς. 'Αντιθέτα δώμας πρωτύτερα δέ συνέβαινε αὐτό. 'Ετσι καθιερώθηκε δὲ Κοινοβουλευτισμός καὶ ἀπό τότε δημιουργήθηκε τό καθεστώς τῆς Βασιλεύομένης Δημοκρατίας, σύμφωνα μέ τό δόπον καθιερώνεται ἡ ἀρχή τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας καὶ δὲ βασιλιάς δέν κυβερνᾶ, ἀλλά μόνο βασιλεύει.

Τή βασιλεία τοῦ Γεωργίου τοῦ Α'

Τή βασιλεία τοῦ Γεωργίου* ὑπῆρξε πολὺ μακροχρόνια, κράτησε πενήντα περί-

* Τά γεγονότα, πού συνέβηκαν σ' αὐτήν, ἐξιστοροῦνται στό κεφάλαιο «Ἀνατολικό Ζήτημα», πού ἀκολουθεῖ.

που χρόνια, κατά τά δποια ή πολιτική ζωή της χώρας ήταν ταραγμένη και οι κομματικοί άγνωνες διεξάγονταν μέ πάθος.

Κατά τήν περίοδο αυτή στήν πολιτική ζωή της χώρας κυριαρχούν δύο σπουδαῖα προβλήματα, τό Εθνικό και τό Οικονομικό. "Οσον άφορά τό πράτο πρόβλημα παρατηρούμε δτι ένα μεγάλο μέρος τού Ελληνισμού έξακολουθούσε νά βρίσκεται κάτω άπό τόν τουρκικό ζυγό. "Εμπαινε έτσι τό ζήτημα της άπελευθερώσεως τῶν άλιτρων Έλλήνων καί τῆς πραγματοποίησεως τῆς θνητικῆς ένώσεως. Στήν έποχή τού "Οθωνα έπιδιωκόταν ή ρομαντική και άπραγματοποίητη ίδέα της άνασυστάσεως τῆς Βυζαντινῆς αύτοκρατορίας. Τάρα δμως ή «Μεγάλη Ιδέα» τού Ελληνισμού έντοπιζόταν στή δίκαιη διεκδίκηση δρισμένων έπαρχιῶν τῆς τουρκικῆς αύτοκρατορίας, δπως τῆς Κρήτης, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ήπείρου και τῆς Μακεδονίας, στίς δποιες τό έλληνικό στοιχείο διατηρούσε καθαρή πλειοψηφία. 'Επομένως ή «Μεγάλη Ιδέα» τώρα πιά και άπόλυτα δίκαιη ήταν και πραγματοποιήσιμη.

"Έξαλλον τό οίκονομικό πρόβλημα παρουσίαζε πάντοτε μεγάλη δύντητα, γιατί ή Έλλάδα άπό βιομηχανική άποψη βρισκόταν σέ πρωτόγονη κατάσταση. "Έτσι ήταν ύποχρεωμένη νά είσάγει ξένα προϊόντα, ένω ταυτόχρονα είχε άνάγκη νά κατασκευάζει δημόσια έργα. Γι' αυτό ποτέ δ κρατικός Προϋπολογισμός δέν παρουσίαζε έξισωση έσόδων και έξόδων, ένω ή χώρα έξαρτιόταν άπό τό ξένο κεφάλαιο μέ δλα τά δυσάρεστα άποτελέσματα, πού προκύπτουν άπό αυτή τήν κατάσταση. Τά έξοδα τού Δημοσίου άντιμετωπίζονταν άπό τίς έλληνικές κυβερνήσεις μέ δάνεια άπό τό έξωτερικό, ένω ή δανειακή πολιτική τού Κράτους, περιπλέκοντας τά πράγματα, άποτελούσε ένα άπό τά πιό σοβαρά ζητήματα γιά τή χώρα.

Κατά τή μακροχρόνια βασιλεία τού Γεωργίου τήν Έλλάδα τήν κυβέρνησαν τρεις γενιές πολιτικῶν. Ή πρώτη φτάνει περίπου ώς τά 1880 και έχει κύριους πρωταγωνιστές τόν Υδραίο Δημήτριο Βούλγαρη και τό Μανιάτη Άλεξ. Κουμουνδούρο. Κατόπιν έρχονται δ 'Επαμεινώνδας Δεληγιώργης και δ Θρασύβουλος Ζαΐμης.

Στή δεύτερη γενιά, πού φτάνει ώς τά 1909, άνηκουν οι δύο άντιπαλοι Χαρίλαος Τρικούπης και Θεόδ. Δηλιγιάννης και οι Γεώργιος Θεοτόκης και Δημήτριος Ράλλης. Στήν τρίτη και τελευταία περίοδο τῆς βασιλείας τού Γεωργίου (1909-1913) κυριαρχεῖ ή μορφή και ή δράση τού Έλευθέριου Βενιζέλου.

ΤΑ ΝΕΩΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΚΓ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ ΩΣ ΤΟ ΓΑΛΑΓΟΕΡΜΑΝΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ (1815-1870)

‘Η συντηρητική ἀντίδραση

“Οπως ήταν έπομενο υστερα ἀπό τις μακροχρόνιες ἀναστατώσεις οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης πόθησαν τὴν ἡσυχία. Ἡ πάρα πολύ μεγάλη προσπάθεια τῆς προηγούμενης γενιᾶς γιά τὴν ρύθμιση τῶν προβλημάτων τοῦ κράτους σύμφωνα μὲ τὸν δρόθο λόγῳ φάνηκε πώς ἀπότοχε υστερα ἀπό τὴν πτώση τοῦ Ναπολέοντα καὶ τὴν ἐπικράτηση τῶν συμμάχων. Οἱ ἄνθρωποι ξαναγύρισαν μὲ νοσταλγία στὴ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ γιὰ κάμποσον καιρὸ φάνηκε διτὶ ἐπικράτησαν δὲ κλῆρος καὶ η παλιὰ βασιλεία. Ἀπό ρομαντικὴ διάθεση δὲ τσάρος Ἀλέξανδρος συνέλαβε τὸ σχέδιο τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας, ποὺ τῇ μεταχειρίστηκε δὲ Μέττερνιχ, γιά νά καταπνίξει κάθε φιλελεύθερο κίνημα καὶ κάθε καινούρια ίδέα. Τὴν περίοδο ἀπό τὸ Συνέδριο τῆς Βιέννης ώς τὰ 1848 τῇ χαρακτηρίζει η κυριαρχία τοῦ Μέττερνιχ στὴν Εὐρώπη.

‘Ο Κλεριάν Μέττερνιχ (Metternich, 1773-1859) ήταν Γερμανός ἀπό τὸ Ρήνο. Μπήκε στὴν ὑπηρεσία τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ἀψβούργων, ξεχώρισε ἀπό τοὺς ἄλλους καὶ ἀνέβηκε στὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Ἡταν ἀλαζόνας σὲ ὑπερβολικό βαθμό, περιφρονοῦσε τοὺς σύγχρονούς του διπλωμάτες καὶ τούς ὀνόμαζε μωρούς, φτωχούς, δυνειροπόλους καὶ ἀκροβάτες. Μισούσε τὴν Ἐπανάσταση, πού γι' αὐτὸν ήταν «μιά θύρα, πού είχε ἀνοιχτό τὸ φάρυγγα, γιά νά καταπιεῖ τὴν κοινωνικὴ τάξη».

‘Ο Μέττερνιχ ήταν δὲ στυλοβάτης τῆς ἀντιδράσεως καὶ κατόρθωσε νά καταπνίξει τὸ φιλελεύθερο ρεῦμα ἀπό τὸ 1815 ώς τὸ 1848. Καθιέρωσε τὸ ἀστυνομικό σύ-

στημα, μέ το δποιο κυνήγησε στό έσωτερικό τους δπαδούς τών φιλελευθέρων ἀρχῶν, και στήν ἔξωτερική πολιτική ἀκολουθοῦσσε τήν ἀρχή τῆς ἐπεμβάσεως στά ξένα κράτη, γιά νά καταπνίγει τίς ἐπαναστάσεις. Αντό δονομάστηκε «Σύνστημα Μέττερνιχ». "Ετσι καταπνίγηκαν ή ἐπανάσταση τῆς Νεαπόλεως (1821) ἀπό τὸν αὐστριακὸν στρατό και ή ἐπανάσταση τῆς 'Ισπανίας ἀπό τὸ γαλλικό (1823). Και. δταν ξέσπασε ή ἐλληνική ἐπανάσταση, ὁ Μέττερνιχ και οι διπλωμάτες τῆς Ιερῆς Συμμαχίας τήν καταπολέμησαν πολύ σκληρά.

Οι Βουρβόνοι στή Γαλλία – ‘Η ἐπανάσταση τοῦ Ιουλίου

‘Η ἀντίδραση ἐπικράτησε και στή Γαλλία. Οι Βουρβόνοι και οι εὐγενεῖς «μετανάστες», πού τους ξανάφεραν οι σύμμαχοι πίσω στή Γαλλία, τίποτε δέν είχαν διδαχτεῖ και τίποτε δέν είχαν ξεχάσει στήν ἔξορια. Νόμιζαν δτι ηταν δυνατό νά ἀναστήσουν τήν πρίν ἀπό τό 1789 Γαλλία. ‘Ἐν τούτοις δο Λουδοβίκος ΙΗ' ἀναγκάστηκε νά παραχωρήσει Σύνταγμα, πού δονομάστηκε «Χάρτης» γιατί οι εὐγενεῖς θήθελαν νά ἀποφύγουν ἐκφράσεις τῶν ἐπαναστατικῶν χρόνων. ‘Ἐνδ δμως δ βασιλιάς θήθελε νά σεβαστεῖ τό Σύνταγμα και νά κρατήσει μόνο τους τύπους τῆς παλιᾶς ἀπολυταρχικῆς βασιλείας, μιά μερίδα ἀσυμβίβαστων, πού δονομάζονταν ultras, μέ ἐπικεφαλῆς τόν ἀδελφό τοῦ βασιλιά, τόν πρίγκιπα Κάρολο, τό γνωστό φανατικό ἔχθρό τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, θήθελε νά ξαναφέρει στή ζωή τά χρόνια τῆς ἀπεριόριστης μοναρχίας. Γι' αὐτούς ἔλεγαν πώς είναι: **βασιλικότεροι κι ἀπό τό βασιλιά** (plus royalistes que le roi).

‘Η ἀντίδραση ἐναντίον τῶν Βουρβόνων και τῶν εὐγενῶν ἔφθασε σέ μεγάλη ἔνταση, δταν ἀνέβηκε στό θρόνο δ ἀδελφός τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ' ως Κάρολος Ι' (1824). ‘Η κυβέρνηση νομίζοντας πώς μέ τίς πολεμικές ἐπιτυχίες θά κέρδιζε τή συμπάθεια τῆς κοινῆς γνώμης, ἀνάλαβε νά κατακτήσει τό ‘Αλγέρι. Γι' αὐτό ἀποβιβάστηκε γαλλικός στρατός και κατέλαβε στά 1830 τή χώρα. Οι ἐκλογές δμως είχαν δυσμενή ἀποτελέσματα γιά τήν κυβέρνηση. Τότε δ βασιλιάς μέ τρεῖς διατάξεις κατάργησε τήν ἐλευθερία τοῦ τύπου, διάλυσε τή νέα Βουλή και περιόρισε τήν ἐλευθερία τῶν ἐκλογῶν.

Οι αὐθαιρεσίες αὐτές προκάλεσαν ἐπανάσταση στήν πρωτεύουσα. ‘Ο βασιλικός στρατός ὕστερα ἀπό τρεῖς ήμέρες μάχη νικήθηκε και ἐπικεφαλῆς τῆς ἔθνο-

‘Ο Μέττερνιχ (1773-1859).

φρουρᾶς ἐμφανίστηκε πάλι ὁ Λαφαγιέτ. Ὁ Κάρολος δραπέτευσε στὸ Λονδίνο καὶ οἱ δύο Βουλές ἔδωσαν τὸ στέμμα στὸ Λουδοβίκο Φίλιππο, τό γιό τοῦ ἔργου στοῦ ἀπὸ τὴ μεγάλη Ἐπανάσταση δούκα Φιλίππου τῆς Ὀρλεάνης (Philippe l'Egalité).

Αὐτή εἶναι ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1830 πού ἔδωσε τὸ σύνθημα γιὰ μιὰ σειρά ἀπὸ ἐπαναστάσεις στὴν Εὐρώπη. Τό Βέλγιο ἐπαναστάτησε, ἀποσπάστηκε ἀπὸ τὴν Ὀλλανδία καὶ ἔγινε ἀνεξάρτητο βασίλειο μέ βασιλιά τὸ Λεοπόλδο τοῦ Σάξ-Κόμπουργκ, ποὺ μέ τὸ πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τοῦ 1830 εἶχε προταθεῖ γιὰ τὸν Ἑλληνικὸ θρόνο. Ἐπίσης ἡ Πολωνία ἐπαναστάτησε ἐναντίον τοῦ Τσάρου. Ἀλλά ὑστερα ἀπὸ τίς πρῶτες ἐπιτυχίες ὑπόκυψαν οἱ Πολωνοὶ καὶ ἀπὸ τότε ἡ χώρα ἔγινε ρωσικὴ ἐπαρχία. Τὴν ἐπανάσταση τῆς Πολωνίας τὴν κατάπνιξε εὔκολα ὁ αὐτοτριακός στρατός. Μογίνα - Παενα - Μπογίνια

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση τοῦ Φεβρουαρίου (1848)

Ο Λουδοβίκος Φίλιππος βασίλευσε εἰρηνικά, ἔχοντας ὡς στήριγμα τὴ μεσαίᾳ ἀστική τάξη. Γι' αὐτὸ τὸν ὄνόμασαν «Ἀστό Βασιλιά». Αὐτός παραχώρησε πιό φιλελεύθερο Σύνταγμα καὶ ἐπέκτεινε τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου. Εἶχε δημως ἴσχυρῃ ἀντίδραση ἀπὸ τὴ μιὰ τοὺς Νομιμόφρονες (Legitimistes), δηλαδὴ τοὺς διαδούς τῶν Βουρβόνων, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τοὺς Βοναπαρτιστές καὶ τοὺς Δημοκρατικούς. Ὄταν δημως ὁ βασιλιάς ἐκμεταλλεύτηκε μερικές ἀπόπειρες, ποὺ ἔγιναν ἐναντίον τῆς ζωῆς του, καὶ ἐπιχείρησε νά περιορίσει τίς ἐλευθερίες, ἀποξενώθηκε ἀπὸ τὴ μεσαίᾳ ἀστική τάξη, ποὺ θήθελε «τὸ βασιλιά νά βασιλεύει καὶ νά μήν κυβερνᾶ». Τὴν κατάσταση τὴ χειροτέρεψε μιὰ φοβερή οἰκονομικὴ κρίση. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1848 μέ αίματηρή σύγκρουση στοὺς δρόμους τοῦ Παρισιοῦ ἀνάγκασε τὸ βασιλιά νά φύγει στὴν Ἀγγλία. Ἡ προσωρινή κυβέρνηση, ποὺ σχηματίστηκε, συγκάλεσε «Ἐθνοσυνέλευση καὶ ἀνακήρυξε τὴ δημοκρατία, γιατὶ ἡ Ἐπανάσταση εἶχε χαρακτήρα ἀντιβασιλικό καὶ σκόπευε νά γενικεύσει τὰ πολιτικά δικαιώματα καὶ τίς ἐλευθερίες. Γι' αὐτό ἄλλωστε ἡ Φεβρουαριανή Ἐπανάσταση τοῦ 1848 εἶχε σοβαρότατο ἀντίκτυπο σέ πολλά σημεῖα τῆς Εὐρώπης καὶ τερμάτισε τὴν πολιτική ζωή τοῦ Μέττερνιχ.

Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντα Γ'

Ἡ δεύτερη γαλλικὴ δημοκρατία εἶχε πολύ σύντομη ζωή. Πρόδερός της ἐκλέχτηκε τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1848 ὁ Λουδοβίκος Ναπολέοντας, γιός τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντα. Αὐτός ὑστερα ἀπὸ τρία χρόνια μέ πραξικόπημα ἔγινε κύριος τῆς καταστάσεως, ξανάφερε στὴ ζωή τὸ Σύνταγμα τοῦ 1799 καὶ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1852 μέ ἀπόφαση τῆς Γερουσίας ἀνακηρύχτηκε κληρονομικός αὐτοκράτορας τῶν Γάλλων. Ὁ λαός μέ ἐπτάμισυ ἑκατομμύρια ψήφους ἐπικύρωσε τὴν ἐκλογή καὶ ἔτσι γιὰ δεύτερη φορά προήλθε ἀπὸ τὴ δημοκρατία ἡ αὐτοκρατορική ἔξουσία.

‘Ο γαλλικός λαός έλπιζε πώς μέ το νέο Σύνταγμα θά ζοδσε μέρες παλιᾶς δόξας και ήρθαν στιγμές, κατά τίς δόποιες ή νέα αυτοκρατορία φάνηκε έξωτερικά ότι κυριαρχεῖ στήν Εύρωπη. ‘Ο Ναπολέων Γ’ θέλησε νά στηρίξει τήν κυριαρχία του στό στρατό και γι’ αυτό δούλεψε, γιά νά δημιουργήσει νέο αυτοκρατορικό στρατό, άλλα ήταν μέτριος στρατηγός.

‘Ανεβαίνοντας στό θρόνο είχε διακηρύξει ότι αυτοκρατορία σημαίνει ειρήνη (L’empire c’est la paix). ’Άλλα μπλέχτηκε σέ πολλούς πολέμους και τότε διασκευάζοντας τή φράση του πρός τό γελοίο είπαν: «L’empire c’est l’érès = ή αυτοκρατορία σημαίνει ξίφος». Φάνηκε πώς τους ήγειμόνες πού είχαν νικήσει τό Ναπολέοντα, τους ταπείνωσε μέ τή σειρά, τόν έννυν υπέρ τον άλλο. Στή Σεβαστούπολη τής Κριμαίας νίκησε τόν τσάρο Νικόλαο και στό Σολφερίνο τής Ιταλίας τόν αυτοκράτορα τής Αύστριας (1859). Συντρι- φηκε δύμως, δταν προσέβαλε τό βασιλιά τής Πρωσίας (1870).

‘Ο Ναπολέοντας ο Γ’

‘Η Πολιτική άνάπτυξη τής Αγγλίας

Μπροστιά στίς νέες άπαιτήσεις και τίς νέες άνάγκες, πού γέννησαν ό ΙΗ’ αίώνας και ή γαλλική έπανάσταση, τό πολίτευμα τής Αγγλίας φαινόταν τώρα πιά ξεπερασμένο. ‘Η Αγγλία μέ πείσμα καταπολέμησε τή Γαλλία, γιατί ή έπανάστασή της κατατρόμαξε τους προνομιούχους ευγενεῖς. ‘Οταν δυμως έλειψε πιά ο φόβος νά κυριαρχήσει ή Γαλλία στήν Εύρωπη, οι “Αγγλοι προχώρησαν μέ άποφασιστικότητα σέ μεταρρυθμίσεις και κατόρθωσαν χωρίς βίαιες κρίσεις άλλα σιγά σιγά νά μεταρρυθμίσουν πρός τό τελειότερο τήν κρατική μηχανή, πού άπό τότε δούλεψε άφογα.

‘Η πρώτη μεταρρύθμιση ήταν ή λεγόμενη ‘Χειραφέτηση τῶν καθολικῶν’. Οι καθολικοί μέ άρχηγό τόν περίφημο Ίρλανδό Ο’Κόννελ (O’Connell) πέτυχαν (1829) νά καταργηθούν δλα τά μέτρα πού ύπηρχαν έναντίον τους και άπόκτησαν τό δικαίωμα νά έκλεγουν και νά έκλεγονται και νά διορίζονται σέ δημόσιες θέσεις. ‘Υστερα άπ’ αυτό οι “Αγγλοι φιλελεύθεροι πέτυχαν τήν έκλογική μεταρρύθμιση. ‘Ως τά 1832 τό έκλογικό σύστημα τής Αγγλίας ήταν πολύ άριστοκρατικό και μεγάλο μέρος τού λαού άποκλειόταν άπό τό δικαίωμα τής ψήφου. ‘Η έκλογική μεταρρύθμιση κατορθώθηκε μέ σκληρό άγωνα μέ άρχηγό τό λόρδο Γκρέν (Grey). Τό δικαίωμα τής ψήφου έπεκτάθηκε σέ τρεις φάσεις, στά 1832, στά 1867 και στά 1885 και έτσι αύξη-

θηκε διάριθμός των έκλογέων. Δέ γενικεύτηκε δόμως γιά δόλους και μέ δυσκολία, υπέρερα ἀπό τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο, οἱ Ἀγγλοὶ ἐκτίμησαν τὴν νέαν κατάσταση, δέχτηκαν τὴν καθολικήν ψηφοφορίαν και ἔδωσαν τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου και στίς γυναῖκες.

Τρίτη μεταρρύθμιση είναι ἡ οἰκονομική. Οἱ Ἀγγλοὶ βιομήχανοι μέ σκληρῷ ἐπίσης ἀγώνα πέτυχαν τὴν «Ἐλεύθερην Συναλλαγὴν» (Free trade). Στὰ 1846 καταργήθηκε ὁ νόμος γιά τὰ σιτηρά, ποὺ ἀπαγόρευε τὴν εἰσαγωγὴν σιταριοῦ ἀπό τὸ ἔξωτερικό και συντελούσε στή μεγάλῃ ἀκρίβεια τοῦ ψωμιοῦ. Ἀπό αὐτὸ πιεζόταν φοβερά ἡ ἐργατική τάξη. Ἀντίθετα, οἱ διπάδοι τῆς ἐλεύθερης συναλλαγῆς, ποὺ δύνομάστηκαν «Σχολὴ τοῦ Μάντσεστερ», είχαν τὴν γνώμην διτι μέ τὴν εἰσαγωγὴν σιταριοῦ ἀπό τὸ ἔξωτερικό θά καλυτέρευε ἡ θέση τοῦ ἐργάτη και θά ἀναπτυσσόταν ἡ βιομήχανία. Σὲ λίγο ἡ ἀρχή τῆς ἐλεύθερης συναλλαγῆς στήν Ἀγγλίᾳ θριάμβευε ἐντελῶς και τὸ παράδειγμά της τὸ μιμήθηκαν ἡ Γαλλία και οἱ ἄλλες Δυνάμεις. Ἐτσι τὸ σύστημα τοῦ μερκαντιλισμοῦ κατέρρευσε κατά τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰώνα. Στίς ἐπόμενες δεκαετίες ἡ βιομήχανία ἀναπτύχθηκε στήν Ἀγγλίᾳ σὲ κολοσσιαῖο βαθμό. Ἐπίσης οἱ ἔξαγωγές πολλαπλασιάστηκαν, δι ἐμπορικός στόλος ἀπό χρόνο σὲ χρόνο μεγάλωνε και οἱ ἀποικιακές κτήσεις ἐπεκτάθηκαν στίς τρεῖς ἡπείρους. Αὐτά διλα ἔγιναν στή μακροχρόνια βασιλεία τῆς βασιλισσας Βικτορίας.

Ἡ Βικτορία βασίλευσε ἀπό τὸ 1837 ὥς τὸ 1902. Ἡ βασιλεία της, ποὺ γέμισε τὸ δεύτερο μισό τοῦ ΙΘ' αἰώνα, είναι μιά ἀπό τίς πιο λαμπρές περιόδους τῆς βρετανικῆς Ἰστορίας. ᩱ Βικτορία ἦταν ἀπλή, σοβαρή, εύσυνείδητη και τακτική και είχε βαθιά συναίσθηση τῆς ἀποστολῆς της. Ἐμεινε πάντα πιστή στό συνταγματικό πολίτευμα και γι' αὐτό ἦταν κατά κύριο λόγο βασιλισσα τῶν Οὐίξ.

Ἡ ἔνωση τῆς Ἰταλίας

Ἄφοτου ἐπικράτησε ἡ Αὐστρία ἡ Ἰταλική ἀνεξαρτησία ἔπρεπε νά ἔξαγοραστεῖ μέ ἀγῶνες και αἷματα. Οἱ Ἰταλοὶ ἀγωνίστηκαν γιά τὴν ἔνωσή τους μέ τοπικές ἐπαναστάσεις, μέ ἵδρυση μυστικῶν ἐπαναστατικῶν σωματείων, ποὺ τὸ πιο ἔακουστο ἦταν τὸ λεγόμενο «Carbonari», και ἀκόμη μέ πλατιά πατριωτική προπαγάνδα.

Κατά τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰώνα ἡ προσοχή τῶν Ἰταλῶν πατριωτῶν στρεφόταν πρὸς τὸ Βασίλειο τοῦ Πεδεμοντίου και τῆς Σαρδηνίας ποὺ πρωτεύουσα είχε τὸ Τουρίνο, τὸ μοναδικό βασίλειο πού είχε ἀθνική δυναστεία και είχε εἰσαγάγει συνταγματικό πολίτευμα. Ὁ βασιλιάς του Βίκτορ Εμμανουήλ δ Β' (1810-1861) προσέλαβε ως πρωθυπουργό τούν ξακουστό Καβούρ, ποὺ ἦταν θερμός διπάδος τῆς ἔνώσεως. Ὁ Καβούρ ἐπιζήτησε τὴν ἔνωση τῆς Ἰταλίας μέ τή βοήθεια τῆς Γαλλίας και, για νά ἀποκτήσει τή συμπάθεια τοῦ Ναπολέοντα, πήρε μέρος στὸν Κριμαϊκό πόλεμο. Ἐκαμε ἐπίσης μαζί του μιά μύστική συμφωνία, σύμφωνα μέ τὴν δοκία τοῦ Πεδεμόντιο θά ἔπαιρνε ἀπό τὴν Αὐστρία τή Λομβαρδία και τή Βενετία και θά παραχωροῦσε στή Γαλλία ως ἀντάλλαγμα τή Σαβοΐα και τή Σαρδηνία. ᩱ Αὐστρία, για νά προλάβει, κήρυξε τὸν πόλεμο ἐναντίον τοῦ Πεδεμοντίου και δι αὐστριακός

στρατός πέρασε τό ποτάμι Τίκινο (1859). Τότε έμφανιστηκε ό Ναπολέων έπικεφαλής τού γαλλικού στρατού· ό Γάλλος στρατηγός **Μάκ Μαόν** (Mac Mahon) κέρδισε τή μάχη τής Μαγέντα (Magenta) και άμεσως υστερα συντρίφηκε ό αυστριακός στρατός στήν ξακουστή μάχη τού **Σολφερίνο** (Solférino).

Η μάχη τού Σολφερίνο είχε σπουδαῖα ἀποτελέσματα (24 Ιουνίου 1859). Πρώτα πρώτα έβαλε τέρμα στήν καταπίεση, που ἀσκούσε ή τυραννική διπλωματία τής Αὐστρίας στήν Εύρωπη υστερα ἀπό τή συντριβή τού Μεγάλου Ναπολέοντα. Ταυτόχρονα δώμας οι Πρόδσοι ἀξιωματικοί, που παρακολούθησαν τίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις, ἀντιλήφητηκαν τήν ἀνεπαρκή δργάνωση και τῶν δύο στατευμάτων. Κατά τή συνάντηση τής **Βιλαφράγκα** (κοντά στή Βερόνα, 'Ιούλιος 1859) ή Αὐστρία παραχώρησε τή Λομβαρδία στό Ναπολέοντα, που τή μεταβίβασε στήν Ίταλία και πήρε τή Σαβοΐα και τή Νίκαια.

Ο Καβούρ

Ἀμέσως υστερα ἀπό τόν πόλεμο ἄρχισε στήν Ίταλία ή ἐνωτική κίνηση. Στά κράτη τής κεντρικής Ίταλίας διώχτηκαν οι ήγεμόνες και ό λαός μέ δημοψήφισμα κήρυξε τήν ἔνωση μέ τή Σαρδηνία. 'Ο τολμηρός ἀρχηγός τῶν ἐθελοντῶν **Ιωσήφ Γαριβάλδης** (Garibaldi, 1807-1882) ἀποβιβάστηκε μέ 10.000 ἐθελοντές στή Σικελία και κατέλαβε τό Παλέρμο, δπου ἔγινε δεκτός ἀπό τό λαό μέ ἐνθουσιασμό. 'Από ἐκεῖ πέρασε στήν κάτω Ίταλία, τήν ξεσήκωσε κι αυτήν σέ ἐπανάσταση και ἀνάγκασε τό Βουρβόνο βασιλιά τής Νεαπόλεως νά καταφύγει στή Ρώμη, τήν πρωτεύουσα τού παπικού κράτους. Αύτή τήν υπερασπίζοταν γαλλική φρουρά, γιατί ό Ναπολέων παρουσιάζοταν ώς προστάτης τού Πάπα, γιά νά χρησιμοποιήσει τή δύναμη τής Καθολικής 'Εκκλησίας, ἄν παρουσιάζοταν ἀνάγκη. "Ετσι ὀδόκληρη ή Ίταλία, ἐκτός ἀπό τή Ρώμη και τή Βενετική χώρα, ἐνώθηκε κάτω ἀπό τήν ἔχουσία τού Βίκτορα 'Εμμανουήλ τού Β' πού πήρε τόν τίτλο τού βασιλιά τής Ίταλίας και ἔκαμε πρωτεύουσά του τή Φλωρεντία (1861). Στά 1866 οι Ίταλοί συμμάχησαν μέ τήν Πρωσία ἐναντίον τῶν Αὐστριακῶν και, δπως συνήθως, νικήθηκαν. 'Αλλά ή δριστική νίκη τής Πρωσίας ἔδωσε στούς Ίταλούς τή Βενετία (1866). Κι δταν στά 1870 συντρίφηκε ό Ναπολέων ἀπό τούς Γερμανούς, οι Ίταλοί μπήκαν στή Ρώμη. Τότε ό βασιλιάς τής Ίταλίας μετάφερε τήν πρωτεύουσά του στήν αιλόνια πόλη, ἀλλά ό Πάπας διαμαρτυρήθηκε και καταδίκασε τόν ἔαυτό του σέ θεληματικό περιορισμό στό Βατικανό.

"Εμειναν δμως άκομα μερικές Ιταλικές χώρες κάτω από ξενική κατοχή, ίδιως ή Τεργέστη μέ την ένδοχώρα της, ή Σαβοΐα και ή Νίκαια. Αυτή είναι ή «Italia Itredentia», που κατά τα έπομενα χρόνια έγινε άντικείμενο θορυβώδους πατριωτισμού τῶν Ιταλῶν.

Η Γερμανία από τό 1815-1848

Κατά τή διάρκεια τῶν ναπολεόντειων πολέμων είχε γεννηθεῖ στή Γερμανία ένα ισχυρό ρεύμα, γιά νά ένωθεί ή χώρα σ' ένα κράτος. "Υστερα δμως άπό τή νίκη συνεχίστηκε ή διαιρέση, γιατί οι ήγεμόνες έπεμεναν μέ ζηλοτυπία νά διατηρήσουν τήν αυτοτέλειά τους. 'Εξακολούθησε ή λεγόμενη γερμανική δυναρχία, δηλαδή ή έπικράτηση δύο ισχυρῶν κρατῶν, τῆς Αύστριας και τῆς Πρωσίας. Στή θέση τῆς παλιᾶς Γερμανικῆς Αύτοκρατορίας (962 μΧ-1806) πού είχε καταρρεύσει, δημιουργήθηκε ή χαλαρή και άδύναμη «Ομοσπονδία τῶν Γερμανικῶν κρατῶν», πού κατευθυνόταν άπό τό Μέττερνιχ. 'Ο περισσότερος λαός ήταν άδιάφορος και, καθώς δ γερμανικός λαός είναι συντηρητικός, θεωροῦσε τήν ένιαία Γερμανική Αύτοκρατορία περισσότερο ως φαντασιοπλήξια. Μόνο ένα μικρό μέρος τῆς άναπτυγμένης τάξεως, οι φοιτητές τῶν πανεπιστημίων και ή νεολαία τῶν γυμναστηρίων, πού ίδρυνταν σέ πολλά μέρη τῆς Γερμανίας κάτω από τήν προτροπή και έπιδραση τού δονομαστού Γιάν (Jahn), τού πατέρα τῆς γερμανικῆς γυμναστικῆς, είχαν ζωηρό τό έθνικό αίσθημα.

'Αλλά οι κυβερνήσεις τῆς Αύστριας και τῆς Πρωσίας χτύπησαν κάθε έκδήλωση. 'Ο Μέττερνιχ πήρε άφορμή άπό μερικά έπεισόδια και έπέβαλε τήν ίδια κυβερνητική μέθοδο σ' δλα τά κράτη τῆς ομοσπονδίας. 'Απαγορεύτηκαν οι ένωσεις τῶν φοιτητῶν, τά γυμναστήρια κλείστηκαν και συγκροτήθηκε μιά μεγάλη έπιτροπή, γιά νά κυνηγήσει τούς δημαγγωγούς, δπως δνομάστηκαν οι άγωνιστές τῆς γερμανικῆς έθνικῆς ένότητας. 'Ετσι ή Αύστρια έμεινε άπολυταρχική και ή Γερμανία δέν κράτησε τήν υπόσχεση, πού έδωσε κατά τόν άπελευθερωτικό πόλεμο έναντίον τού Ναπολέοντα. 'Αλλά στήν ψυχή πολλῶν διατηρήθηκε ή πίκρα και έτσι έβρισκαν γόνιμο έδαφος οι άνατρεπτικές ίδεες, πού έσπερναν οι συγγραφεῖς, οι όποιοι άποτελούσαν τήν ήμάδα τῆς «Νέας Γερμανίας» (Junges Deutschland) μέ ήγέτη τό διάσημο ποιητή Έρρικο Χάινε (Heine).

'Εν τούτοις στά χρόνια αύτά συντελέστηκε ένα γεγονός μέ μεγάλη πολιτική σημασία ή Τελωνειακή Ένωση τῶν γερμανικῶν κρατῶν, πού ήταν ένα σπουδαῖο βήμα γιά τήν πολιτική ένωση. 'Από τό 1828 πολλά κράτη τού γερμανικοῦ βορρᾶ και τού νότου άρχισαν νά συνδέονται τελωνειακά μέ τήν Πρωσία. Τήν 1 Ιανουαρίου τού 1834 καταργήθηκαν τά τελωνειακά σύνορα τῶν πιό πολλῶν γερμανικῶν κρατῶν και ή Γερμανία ένώθηκε σέ μιά άγορά άπό τίς "Άλπεις ως τή Βαλτική. 'Η Αύστρια άπόκρουσε τήν οίκονομική αύτή ένωση και έτσι άπόκλεισε τόν έαυτό τῆς άπό τή γερμανική οίκογένεια.

‘Η γερμανική έπανάσταση – Κοινοβούλιο τῆς Φραγκφούρτης

‘Η Φεβρουαριανή έπανάσταση τοῦ Παρισιοῦ είχε πολύ βαθιά έπιδραση στή Γερμανία καὶ τήν Αὐστρία καὶ ἀμέσως κιόλας οἱ δύο χῶρες ταράχτηκαν ἀπό σοβαρές έπαναστάσεις. Στό Βερολίνο δὲ λαός ἐστησε δόδοφράγματα καὶ ὑποχρέωσε τό βασιλιά τῆς Πρωσίας νά υποσχεθεῖ πώς θά χορηγήσει Σύνταγμα καὶ θά μπει έπικεφαλῆς στήν έθνική κίνηση. Αὐτή εἶναι ἡ έπανάσταση τοῦ Μαρτίου.

Στίς 31 Μαΐου τοῦ 1848 οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ συγκεντρώθηκαν γιὰ σύσκεψη στήν ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Παύλου στή Φραγκφούρτη καὶ ἀποτέλεσαν **Συντακτική Συνέλευση**. Οἱ σπουδαιότεροι ἀπό τοὺς σύγχρονους Γερμανούς, καθηγητές Πανεπιστημίων, δημοσιογράφοι, ἡταν μέλη τῆς Συνελεύσεως, πού είχε σκοπὸ νά δώσει Σύνταγμα στή Γερμανία, χωρίς νά λάβει ὑπόψη τῆς τοὺς ήγεμόνες. Τελικά, μὲ πολύνωρες συζητήσεις, γιὰ τά «Θεμελιώδῃ δικαιώματα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ» ἐπικράτησε ἡ «μικρογερμανική» μερίδα, πού ήθελε γερμανική διμοσπονδία χωρίς τήν Αὐστρία. Μέ μικρή πλειοψηφία ἐκλέχτηκε ὡς κληρονομικός αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας ὁ βασιλιάς τῆς Πρωσίας Φρειδερίκος Γουλιέλμος Δ', ἀλλά αὐτὸς ἀρνήθηκε τό στέμμα, πού τοῦ πρόσφεραν οἱ λαϊκοὶ ἀντιπρόσωποι (1849). ‘Η Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσία καὶ ἄλλα γερμανικά κράτη ἀνακάλεσαν τοὺς ἀντιπροσώπους τοὺς ἀπό τό κοινοβούλιο. ‘Υστερα ἀπό τήν ὑποχώρηση τῶν συντηρητικῶν στοιχείων ἀπ' αὐτό τό ὑπόλοιπο κολοβωμένο κοινοβούλιο μετάθεσε τήν ἔδρα του στή Στουγγάρδη, δημοσιοποιήσας στρατός τοῦ κράτους τῆς Βυρτεμβέργης. Τότε πολλοὶ ἀπό τοὺς δημοκρατικούς ἀντιπροσώπους πιάστηκαν καὶ τουφεκίστηκαν ἀπό τίς κυβερνήσεις.

‘Η Πρωσική ἔνωση - “Ολμουτζ (1850)

‘Ο Βασιλιάς τῆς Πρωσίας ἀπόκρουσε τό αὐτοκρατορικό στέμμα καὶ μέ τοὺς βασιλιάδες τοῦ Ἀννοβέρου καὶ τῆς Σαξονίας σχημάτισε τή λεγόμενη **Πρωσική Ένωση**. ‘Αλλά ἡ Αὐστρία προσπαθώντας νά πάρει τήν ήγεσία τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους καὶ ἔχοντας τήν υποστήριξη τοῦ τσάρου τῆς Ρωσίας Νικολάου, πού φοβόταν τή γερμανική ἐνότητα, πήρε ἀπειλητική στάση ἐναντίον τῆς Πρωσίας. Γι' αὐτό κατά τή **Συνάντηση τοῦ “Ολμουτζ (Olmütz)** στή Μοραβία ἡ Πρωσία ταπεινώθηκε καὶ δὲ πρᾶσος πρωθυπουργός δέχτηκε τή διάλυση τῆς Ένώσεως καὶ τήν ἀνασύσταση τῆς Ομοσπονδίας. ‘Ετσι ἡ προσπάθεια γιά έθνική ἔνωση ἀπότυχε καὶ πάλι (1850).

‘Η ἔνωση τῆς Γερμανίας

‘Υστερα ἀπό τό 1850 ἡ ίδεα γιά τήν ἔνωση τῆς Γερμανίας φαινόταν τώρα περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά ἀπραγματοποίητη, γιατί παντοῦ είχε ὀπερισχύσει ἡ ἀντίδραση καὶ οἱ περισσότεροι ἀπό τό γερμανικό λαό, πού ἀπό τή φύση του είναι συντηρητικός, δέν αἰσθάνονταν τήν ἀνάγκη γιά ἓνα πιό φιλελεύθερο πολίτευμα. ‘Εκτός ἀπ' αὐτό ἔνες μεγάλες δυνάμεις, ίδιως ἡ Γαλλία, δούλευαν ἐναντίον τή:

ένώσεως τῆς Γερμανίας. Ἀλλά τή Γερμανία τήν ένωσε τό πρωσικό σπαθί καὶ ἡ διπλωματία τοῦ Βίσμαρκ.

‘Ο Γουλιέλμος ὁ Α’ καὶ ὁ Βίσμαρκ

Ἡ πείρα τῶν ναπολεόντειων πολέμων εἶχε διδάξει τούς Γερμανούς ὅτι ἔπειρε μὲ κάθε θυσίᾳ νά ἀποφεύγουν τὸν ἐμφύλιο πόλεμο. Γι’ αὐτὸν ἡ Πρώσια φάνηκε συνεχῶς ὑποχωρητική ἀπέναντι στήν Αὐστρία. Ἀλλά ὑστερα ἀπό τὸ ‘Ολμούτζ ἐπικράτησε ἡ γνώμη ὅτι ἡ Πρώσια ἤταν ἀνάγκη νά συναγωνιστεῖ μέ τὰ δπλα ἀκόμη μιά φορά μέ τήν Αὐστρία. ‘Ο βασιλιάς τῆς Πρωσίας Γουλιέλμος ὁ Α’ (1861-1888) φρόντισε νά ἐνισχύσει τή στρατιωτική δύναμη τῆς Πρωσίας. Πήρε ὡς ὑπουργό τῶν Στρατιωτικῶν τό Φόν Ρόον (Von-Roon) καὶ ὑπόβαλε στήν Βουλή ἔνα νομοσχέδιο, μέ τό δποῖο εἰσαγόταν ἡ γενική στρατιωτική ὑπηρεσία. Ἀλλά ἡ πρότασή του συνάντησε, ἰσχυρή ἀντίδραση στήν Βουλή. Γι’ αὐτό ὁ βασιλιάς σκέφτηκε νά παραιτηθεῖ, ἀλλά παίρνοντας θάρρος ἀπό τόν Von-Roon κάλεσε στήν ἔξουσία τόν περίφημο πολιτικό ‘Οθωνα Βίσμαρκ, πού ἔγινε ὁ δημιουργός τῆς Νέας Γερμανίας.

‘Ο Βίσμαρκ (Otto Bismarck, 1815-1898) εἶχε τήν ιδεολογία τῶν Πρώσων μεγαλοκτηματιῶν. Λαϊκά δικαιώματα καὶ συνταγματικές ἐλευθερίες γι’ αὐτόν ἤταν ἐπιπλαιότητες τῶν πιό κοινῶν ἀνθρώπων καὶ ἤταν ἐντελῶς ἀντίθετος στήν ἐνωση τῆς Γερμανίας μέ ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ σύμφωνα μέ τό πρότυπο τοῦ κοινοβουλίου τῆς Φραγκφούρτης. Χρημάτισε ἀντιπρόσωπος τῆς Πρωσίας στήν ‘Ομοσπονδιακή Βουλή καὶ σχημάτισε τήν πεποιθηση ὅτι οἱ ἀντίθετοι ἀνάμεσα στήν Πρωσία καὶ τήν Αὐστρία ἔπειρε μέ τήν πρώτη εὐκαιρία νά κριθοῦν μέ φωτιά καὶ σίδερο.

‘Ο ‘Οθωνας Βίσμαρκ.

‘Ο Βίσμαρκ εἶχε σπάνια δξύτητα ἀντιλήψεως καὶ ἀντοχή στή δουλειά ἐφαμιλλή μέ τοῦ Ναπολέοντα. Εἶχε πολύ δυνατή θέληση αισιοδοξία, αὐτοπεοίθηση καὶ ἐπιβάλλον σέ τέτοιο βαθμό, ώστε μπροστά του νά ἐκμηδενίζονται οἱ κοινές προσωπικότητες. Οἱ φιλελεύθεροι εἶδαν μέ φόβο αὐτό τόν ἀριστοκράτη, πού εἶχε ἀντιπάθειες ἀκόμη καὶ μέσα στή βασιλική οἰκογένεια. Ἀλλά σιγά σιγά φάνηκαν τά σπάνια προσόντα του καὶ δημιουργήθηκε ἀνάμεσα στό βασιλιά καὶ τόν πρωθυπουργό μιά πολὺ στενή συνεννόηση. Δίκαια δονομάστηκε αὐτός «Σιδερένιος Καγκελάριος» (=πρωθυπουργός).

‘Ο Δανικός καί ὁ Αὐστριακός πόλεμος

Μέχρι αφορμή τίς φιλονικίες μέ τό βασιλιά τῆς Δανίας Χριστιανό τὸν Θ', πρωσικές δυνάμεις κατέλαβαν στά 1864 μέ τή συνεργασία τῆς Αὐστρίας τά δουκάτα τοῦ Σλέσβιχ καί Χολστάιν (Schleswig-Holstein), τά δποῖα διεκδικούσε καί ή Δανία. Ἀλλά μέ ἀφορμή ἀκριβῶς τή διανομή τῶν δουκάτων ξέσπασε ἀνάμεσα στίς ἀντίζηλες χῶρες τῆς Αὐστρίας καί τῆς Πρωσίας δάναποφευκτος πόλεμος. Παρ' ὅλο πού ή Αὐστρία είχε ως συμμάχους τά περισσότερα δευτερότερα γερμανικά κράτη δάγωνας κρίθηκε μέσα σέ ἐπτά μέρες ὑπέρ τῶν Πρώσων, γιατί δι πρωσικός στρατός ἦταν ἐκπαιδευμένος ἀσύγκριτα τελειότερα ἀπό τὸν αὐστριακό. Είχε πολὺ ἀνώτερο δπλισμό ἀπό τῶν Αὐστριακῶν καί διευθυνόταν ἀπό ἔξαιρετοκ στρατιωτικό ἄντρα, τό διάσημο Μόλτκε (Helmut Moltke). Ἡ ἀποφασιστική μάχη δόθηκε στίς 3 Ἰουλίου τοῦ 1866 κοντά στό Cönigsgrätz τῆς Βοημίας. Αὐτή ἦταν ή πιό μεγάλη μάχη τοῦ αἰώνα, γιατί μέσα σέ μερικές ώρες συγκρούστηκαν ἀπό τίς δύο πλευρές 430 χιλιάδες ἄντρες. ‘Ο αὐστριακός στρατός νικήθηκε δλοκληρωτικά.

Ἡ μάχη τοῦ Cönigsgrätz (=Κένιξγκρετς) ή Σάδοβας, δπως συνήθως τήν δονομάζουν, ἔκρινε τήν τύχη τοῦ πολέμου. Τό βράδυ ἐκείνης τῆς ήμέρας είπε δί Βίσμαρκ: «Ἡ φιλονικία κρίθηκε. Τώρα πρέπει νά ἀποκτήσουμε ξανά τήν παλιά φιλία πρός τήν Αὐστρία». Ἡ γρήγορη αὐτή νίκη τῶν Πρώσων είχε προκαλέσει ἔκπληξη στήν Εύρωπη καί ὁ Βίσμαρκ φοβόταν μπλεξίματα στήν Εύρωπη. Ἐξάλλου, ἐπειδή ἀπόβλεπε σέ πιο μακρινούς σκοπούς, δέν ἦθελε νά ταπεινώσει τήν Αὐστρία περισσότερο ἀπό δ, τι χρειαζόταν. ‘Ο αὐτοκράτοράς τῆς Φραγκίσκος Ιωσήφ ζήτησε τή μεσολάβηση τοῦ Ναπολέοντα. Ἐπειδή δμως ή Γαλλία δέν ἦταν ἔτοιμη γιά πόλεμο, δ Ναπολέων ἀναγκάστηκε νά περιοριστεῖ στό ρόλο τοῦ εἰρηνοποιοῦ. Μέ τήν ειρήνην τῆς Πράγας (23 Αὐγούστου 1866) ή Αὐστρία δέχτηκε τή διάλυση τῆς Γερμανικῆς Όμοσπονδίας καί ή γερμανική δυαρχία τερματίστηκε μέ τήν ἐπικράτηση τῆς Πρωσίας μέσα στό Γερμανικό κόσμο.

Οἱ Ιταλοί είχαν κηρύξει τόν πόλεμο μαζί μέ τούς Πρώσους ἐναντίον τῆς Αὐστρίας. Ἀλλά, μολονότι δί ιταλικός στρατός καί στόλος είχαν δύναμη μεγαλύτερη ἀπό τόν αὐστριακό, γιατί οἱ Αὐστριακοί χρησιμοποίησαν ἐναντίον τῶν Ιταλῶν μόνο ἔνα μικρό μέρος τοῦ στρατοῦ τους, ἐν τούτοις οἱ Ιταλοί νικήθηκαν καί στή στεριά καί στή θάλασσα. Ιδίως ή νίκη τοῦ ναυάρχου Τέγκετχοφ (Tegetthof) κοντά στό νησί Λίσσα τῆς Δαλματίας θεωρήθηκε πολύ σπουδαῖο κατόρθωμα. Ἀλλά μέ τήν παραπάνω συνθήκη ειρήνης ή Ιταλία ἀπόκτησε τή Βενετία.

‘Ο Γαλλογερμανικός πόλεμος

Ἡ ἐπικίνδυνα αὐξημένη δύναμη τῆς Πρωσίας ἦταν μιά τρομερή ἀποτυχία τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Ναπολέοντα. Στή Γαλλία αισθάνθηκαν τήν ἦτα τῆς Σάδοβας σάν δική τους ἥττα καί μίλησαν γιά ἐκδίκηση τῆς Σάδοβας. ‘Ο Ναπολέων ζήτησε νά μετριάσει τήν ἐντύπωση τῶν πρωσικῶν ἐπιτυχιῶν μέ ἀνταλλάγματα πρός τούς ἄλλους Γερμανούς. Πολιτεύτηκε δμως ἀδέξια καί ὁ Βίσμαρκ τό ἐκμεταλλεύ-

τηκε αυτό μέ επιτηδειότητα, διαδίνοντας ότι τάχα δ Ναπολέων σκόπευε νά οίκει-οποιηθεῖ γερμανικό έδαφος. Οι διαδόσεις αύτές ξεσήκωσαν ίσχυρό έρεθισμό στή Γερμανία και πλησίασαν πιό πολύ τά νότια γερμανικά κράτη πρός τήν Πρωσία. Ό Βίσμαρκ θεωρούσε τό γαλλικό πόλεμο ώς τό άσφαλέστερο μέσο γιά τήν ένωση τῆς Γερμανίας.

Αφορμή, γιά νά ξεσπάσει δ πόλεμος, έδωσε ή διαδοχή γιά τόν ίσπανικό θρόνο. Οι Ίσπανοι δηλαδή κάλεσαν στό θρόνο τόν πρίγκιπα Λεοπόλδο άπό τόν καθολικό κλάδο τῶν Χοεντζόλλερν. Άλλα αύτό ξεσήκωσε θυέλλα άγανακτήσεως στή Γαλλία. Ό βασιλιάς τῆς Πρωσίας άναγκάστηκε νά συστήσει στόν πρίγκιπα νά παραιτηθεῖ άπό τήν υποψηφιότητα. Όστόσο ή Γαλλία δέν περιορίστηκε μόνο σ' αύτό, άλλα άπαίτησε νά δηλώσει δ Γουλιέλμος δτι και στό μέλλον δέ θά επιτρέψει τήν υποψηφιότητα τού Λεοπόλδου γιά τόν ίσπανικό θρόνο. Μά ή Γερμανία άρνηθήκε και γι' αυτό ή Γαλλία κήρυξε τόν πόλεμο.

Η Γαλλία δέν ήταν έτοιμη γιά πόλεμο και δέν ήξερε τό μέγεθός του. Εξάλλου οι στρατιωτικές δυνάμεις της ήταν ποιοτικά κατώτερες και έπι πλέον είχε νά παλέψει έναντίον τῆς ένωμένης Γερμανίας, πού στά τελευταῖα χρόνια είχε αύξηθει σέ πληθυσμό και πλούτο και είχε άναπτύξει πολύ τή βιομηχανία. Ό στρατός τῆς Γερμανίας ήταν μεγάλος και συγχρονισμένος, ένω δ γαλλικός ήταν δργανωμένος κατά τό παλιό σύστημα. Τή γενική άρχιστρατηγία τού γερμανικού στρατού τήν είχε δ Μόλτκε, ένω τού γαλλικού δ Ναπολέοντας.

Οι Γερμανοί κινήθηκαν μέ τή συνηθισμένη ταχύτητα και στίς 4 Αύγουστου τού 1870 είσέβαλαν στήν Αλσατία. Ό στρατηγός Μάκ Μαόν, πού τήν ύπερασπίζόταν, νικήθηκε και άποσύρθηκε πέρα άπό τά Βόσγια (δροσειρά τῆς ΒΑ Γαλλίας) στό Chalons, δπου προσπαθούσε νά άναδιοργανώσει τό στρατό του. Ό μεγάλος δγκος τού γαλλικού στρατού, πού βρισκόταν στό Μέτς (Metz) τῆς Λωρραίνης μέ άρχηγό τό στρατηγό Μπαζαίν (Bazain), κινδύνευε νά περικυλωθεῖ. Άλλα δ Μπαζαίν δέν κινήθηκε νωρίς και πολιορκήθηκε μέσα σ' αύτό.

Τώρα πιά δύο γερμανικές στρατιές βάδιζαν έναντίον τού Παρισιού. Ό Μάκ Μαόν άνασυγκρότησε τό στρατό του και σχεδίαζε νά υποχωρήσει γιά τήν άμυνα τῆς πρωτεύουσας, άλλα ή γαλλική κυβέρνηση τού έδωσε διαταγή νά άπαλλάξει μέ κάθε θυσία τόν πολιορκημένο στρατό τού Μπαζαίν. Ό Μάκ Μαόν έπιχειρησε νά φτάσει μέ τόν αύτοκράτορα στό Μέτς, βαδίζοντας άπό τά βελγικά σύνορα. Άλλα δ γερμανικός στρατός τόν παρακολούθησε και τόν έριξε στό μικρό φρούριο Σεντάν (Sedan), πού βρίσκεται στόν ποταμό Meuse κοντά σ' αύτά τά σύνορα. Έπειτα άπό πολύ αίματηρο άγώνα στό Σεντάν δ Ναπολέων Γ' παραδόθηκε στούς Γερμανούς μέ 83 χιλιάδες στρατό (2 Σεπτεμβρίου). Έτσι οι Γερμανοί μέσα σ' ένα μήνα κατάστρεψαν τόν αύτοκρατορικό στρατό τῆς Γαλλίας.

Υστέρα άπό τήν παράδοσή τού αύτοκρατορα κηρύχτηκε στό Παρίσι ή Γ' δημοκρατία. Ή κυβέρνηση τῆς Έθνικής Δημοκρατίας, πού μέλη της ήταν δ Γαμβέττας (Gambetta) και δ Ιωάννος Φάρε (Favre), άποφάσισε νά συνεχίσει τόν πόλεμο. Υστέρα άπό τήν πτώση τού Σεντάν οι δύο γερμανικοί στρατοί περικύλωσαν τό

ΕΝΟΣΙΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

*Η προκαταρκτική είρήνη ύπογράφτηκε στις Βερσαλλίες στις 26 Φεβρουαρίου.

‘Η Γαλλία υποχρεώθηκε νά παραχωρήσει τήν Αλσατία και τή Λωρραίνη και νά πληρώσει 5 έκατομμύρια φράγκα γιά πολεμική άποζημίωση. ‘Η Έθνοσυνέλευση συνεδρίασε στό Μπορντό και έπικυρώσει τούς δρους τής ειρήνης και άνάθεσε τήν έκτελεστική έξουσία στό Θιέρσο (Thiers). Τήν 1 Μαρτίου τού 1871 μπήκαν στήν Πρωτεύουσα 30 χιλιάδες Γερμανοί και παρέλασαν στούς έρημωμένους δρόμους. ‘Η δριστική ειρήνη υπογράφτηκε στή Φραγκφούρτη στίς 10 Μαΐου τού 1871.

‘Η νέα Γερμανική αὐτοκρατορία

Τά καταπληκτικά γεγονότα προκάλεσαν βαθιά συγκίνηση στή Γερμανία και δύο γενικά θρχισαν νά αισθάνονται πώς ήρθε ή ώρα νά ένωθει πολιτικά τό έθνος. Σ’ δύα τά μέρη έπικράτησαν οι δπαδοί τής ένώσεως κάτω άπό τήν Πρωσία, πού πρίν άπό λίγα άκομη χρόνια άποτελούσαν μιά μικρή μειοψηφία. ‘Ενδ λοιπόν τά γερμανικά στρατεύματα περικύλωναν τό Παρίσι, δ βασιλιάς τής Πρωσίας Γουλιέλμος δ Α’ μέ τό Βίσμαρκ και τήν υπόλοιπη συνοδεία του έγκαταστάθηκαν στίς Βερσαλλίες. ‘Έκει έγιναν οι διαπραγματεύσεις γιά τήν ίδρυση τής **Γερμανικής Αυτοκρατορίας**. Στίς 19 Ιανουαρίου τού 1871 στήν αίθουσα τῶν Κατόπτρων δ βασιλιάς τής Πρωσίας άναγορεύτηκε αὐτοκράτορας τής Γερμανίας.

Κ Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

I. ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ
ΩΣ ΤΟ ΡΩΣΟΤΟΥΡΚΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 1877-78

Οι προσπάθειες γιά μεταρρυθμίσεις – Τό Δόγμα της άκεφαιότητας της Τουρκίας

Κατά τή διάρκεια τού ΙΘ' αιώνα ξγιναν πολλές προσπάθειες γιά μεταρρυθμίσεις στήν Τουρκία. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές έπιβλήθηκαν συνήθως άπό τίς Μεγ. Δυνάμεις τής Δυτικής Εύρωπης, γιά νά προλάβουν έπεμβαση τής Ρωσίας, πού ζητοῦσε εύκαιρια νά χτυπήσει τήν Τουρκία μέ πρόφαση τήν κακή κατάσταση τῶν χριστιανῶν υπηκόων της. "Άλλοτε πάλι σκηνοθετήθηκαν άπό τόν ίδιο τό Σουλτάνο, γιά νά προλάβει άποφασιστική ένέργεια τῶν Μ. Δυνάμεων. Δέν έλειψαν δμως και φωτεινοί ἄντρες, πού πόθησαν εἰλικρινά τή μεταρρύθμιση, γιά νά προλάβουν τήν δλοκλήρωτική κατάρρευση τού κράτους. Άλλα δ μουσουλμανικός φανατισμός στάθηκε δυνατότερος άπό τίς άδυνατες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες.

'Ο Σελίμ δ Γ' (1788-1807), πού ήταν σύγχρονος μέ τή γαλλική έπανάσταση, σχεδίασε ριζική ἀλλαγή τού κράτους του, ἀλλά ἔπεισε θύμα τῶν προσπαθειῶν του. Μέ δυσκολία κατόρθωσε δ διάδοχός του Μαχμούτ δ Β' (1808-1839) νά συντρίψει (1826) τό ἀντιδραστικό και ἀπειθάρχητο σῶμα τῶν Γενιτσάρων και προχώρησε στή

συγκρότηση νεώτερου στρατού. Αὐτό ήταν τό πρώτο μεταρρυθμιστικό βήμα τῆς Τουρκίας. Πρώτη μεγάλη κρίση δημιουργήθηκε στό άνατολικό ζήτημα ἀπό τόν πόλεμο τοῦ Μεχμέτ-Άλη τῆς Αἰγύπτου ἐναντίον τοῦ Μαχμούτ (1832). 'Ο αἰγύπτιακός στρατός μέ επικεφαλῆς τόν Ἰμπραήμ κατέλαβε τή Συρία καὶ τήν Κιλικία, ἔφτασε ώς τή Μ. 'Ασία καὶ ἀπειλήσε καὶ αὐτή τήν Κωνσταντινούπολη. 'Ο Σουλτάνος τότε ζήτησε τήν ὑποστήριξη τοῦ Τσάρου, πού ώς ἀμοιβή γιά τή βοήθεια, πού πρόθυμα χορήγησε, πέτυχε τελικά τή Συνθήκη τοῦ Χουνκιάρ 'Ισκελεσί ('Ιούλιος 1833). Μ' αὐτήν ή Τουρκία γιά ἀντάλλαγμα ἀπέναντι στή ρωσική προστασία ἀναλάβαινε τήν ὑποχρέωση νά κλείσει τά στενά στά πολεμικά τῶν ἄλλων Μ. Δυνάμεων.

'Επειδή δμως δ Μεχμέτ-Άλης ἐπιδίωκε τήν τέλεια ἀνεξαρτησία του, δ Σουλτάνος σχεδίαζε νά τόν ἐκδικηθεῖ καὶ γ' αὐτό στά 1839 ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῶν Αἰγύπτιων στή Μεσοποταμία (Β' τουρκοαιγυπτιακός πόλεμος), ἀλλά νικήθηκε δλοκληρωτικά. 'Η προηγούμενη συμφωνία τοῦ Σουλτάνου καὶ ή ήττα του ἀπό τήν Αἴγυπτο ἔβαλαν σέ ἀνησυχία τίς ἄλλες Μ. Δυνάμεις. Γ' αὐτό καὶ ἐκείνες ὑποχρέωσαν τόν Πασά τῆς Αἰγύπτου στά 1840 νά σταματήσει τόν πόλεμο καὶ ὑπόγραψαν τή Σύμβαση τῶν Στενῶν, μέ τήν δποία δ 'Ελλήσποντος κλεινόταν στά πολεμικά πλοϊα δλων τῶν κρατῶν.

'Ο νέος Σουλτάνος 'Αβδούλ Μετζίτ (1839-1861) ὑποσχέθηκε μεγάλες μεταρρυθμίσεις καὶ οί Μ. Δυνάμεις καθιέρωσαν τό δόγμα τῆς ἀκεραιότητας τῆς Τουρκίας, ή δποία είχε ἀποκτήσει ξανά τά ἐδάφη της στή Μέση Ανατολή (πού τά κατεῖχε πρίν ή Αἴγυπτος) καθώς καὶ τήν Κρήτη.

'Ο Κριμαϊκός πόλεμος (1853-1856)

'Ο τσάρος Νικόλαος Α' μέ τίς σπουδαῖες ἐπιτυχίες, πού είχε ή ρωσική πολιτική στή Εύρωπη, θεώρησε τόν ἑαυτό του ἀρκετά δυνατό νά κληρονομήσει τόν ἄρρωστο ἄνθρωπο, δπως δνόμαζε τό Σουλτάνο. 'Η περιβόητη ἀποστολή τοῦ πρίγκιπα Μέντσικοφ (Φεβρουάριος 1853) στή Κωνσταντινούπολη προκάλεσε τόν πόλεμο. 'Ο Τσάρος δηλαδή ἔστειλε τόν Μέντσικοφ στό Σουλτάνο ώς ἔκτακτο ἀποσταλμένο του γιά ζητήματα τῶν 'Αγίων Τόπων, συνάμα δμως τοῦ ζήτησε νά ἀναγνωρισθεῖ στή Ρωσία τό δικαίωμα νά προστατεύει τούς Χριστιανούς τῆς 'Οθωμανικῆς Αύτοκρατορίας. 'Ο Σουλτάνος δμως μέ σύσταση τῆς 'Αγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἀρνήθηκε καὶ ἔτσι τόν 'Οκτώβριο τοῦ 1853 ἄρχισε δ πόλεμος, ἐνώ στό μεταξύ οἱ Ρῶσοι είχαν καταλάβει τίς παραδονάβιες ἥγεμονίες.

'Η 'Αγγλία καὶ ή Γαλλία είχαν κλείσει πιά συμμαχία μέ τήν Τουρκία (Μάρτιος 1854), στήν δποία προσχώρησε καὶ τό βασίλειο τοῦ Πεδεμοντίου. 'Ο πόλεμος αὐτός δνομάστηκε Κριμαϊκός, γιατί οί σπουδαιότερες στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις διεξάγονταν στή Κριμαϊκή χερσόνησο. 'Η Σεβαστούπολη, πού τήν ὑπερασπίστηκαν μέ πεῖσμα οἱ Ρῶσοι, τελικά κυριεύτηκε ἀπό τούς 'Αγγλογάλλους μέ τή συνεργα-

σία της Τουρκίας υστερα από μακροχρόνια και αίματηρή πολιορκία (Οκτώβριος 1854 – Σεπτέμβριος 1855) και ή Ρωσία άναγκαστηκε νά ύποχωρήσει.

Η μεγάλη συνδιάσκεψη, πού πραγματοποιήθηκε στό Παρίσι γιά τό 'Ανατολικό Ζήτημα, κατάρτισε τήν **Ειρήνη τοῦ Παρισιοῦ** (Μάρτιος 1856). Σύμφωνα μ' αντήν δ Εϋξεινος Πόντος κηρύχτηκε έλευθερος και τό πέρασμα ἀπ' αντόν και τό Δούναβη ήταν έλευθερο γιά τά έμπορικά πλοϊα δλων τῶν κρατῶν. Ἀλλά ή Ρωσία υποχρεώθηκε νά διατηρεῖ έλαχιστα πολεμικά στόν Εϋξεινο πόντο, ἐνώ οι παραδουνάβιες ήγεμονίες έμπαιναν κάτω ἀπό τήν προστασία τῶν M. Δυνάμεων και στά 1861 ἐνώθηκαν σέ μιά ήγεμονία μέ τό σημαντικό θόνο Ρουμανία. Μά δ πιό σπουδαῖος δρος τῆς συνθήκης ήταν δτι οι M. Δυνάμεις ἐγγυήθηκαν ἐπίσημα τήν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας, γιατί «κάθε πράξη, πού θά τήν προσέβαλλε, θά θεωροῦνταν ὡς ζήτημα, πού ἐνδιαφέρει τήν Εὐρώπη». Ἐξάλλου ή Ρωσία ἔχανε τό δικαιώμα της νά προστατεύει τούς δρθόδοξους χριστιανούς τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡδη δμως δ Ἄβδούλ Μετζίτ μέ πανηγυρικό ἔγγραφό του, πού δνομάστηκε **Hatti Humayun** (= Χάττι-Χουμαγιούν = Λαμπτή Γραφή, 18 Φεβρουαρίου 1856), υποσχόταν ἐπίσημα πώς τά ἐκκλησιαστικά δίκαια και προνόμια τῶν χριστιανῶν ἀναγνωρίζονταν ἔγκυρα και οι ουβριστικές ἐκφράσεις, πού θίγουν τίς φυλές ή τίς θρησκείες, θά τιμωροῦνταν ανστηρά. Γενικά παραχωροῦνταν ἵσα δικαιώματα στούς χριστιανούς και ή ἀσιατική καταδυνάστευση θά μεταμορφωνόταν σέ καλή διοίκηση. Οι M. Δυνάμεις πραγματικά πίστεψαν στό θαῦμα και διακήρυξαν δτι δέ δικαιοῦνταν πιά νά ἐπεμβαίνουν στά ἑσωτερικά τῆς Τουρκίας. Ἀλλά ή ιστορία τῶν ἐπόμενων χρόνων ἔδειξε τί ἀξία είλαν οι υποσχέσεις ἐκεῖνες, πού δίνονταν ἀπλῶς και μόνο στά χαρτιά.

Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Κρήτη, πού μέ τό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (1830) παραχωρήθηκε στό Μεχμέτ-Ἀλή τῆς Αίγυπτου, στά 1840 ξανάπεφτε στήν κυριαρχία τῶν Τούρκων και δοκίμαζε πάλι τήν κακοδιοίκηση και τίς αιθαμαρεσίες τῶν Τούρκων. Ἀλλά τότε τό χριστιανικό στοιχεῖο πού ἀποτελοῦσε τήν συντριπτική πλειοψηφία ήταν σέ μόνιμο ἀναβρασμό ἔξαιτίας αὐτῶν τῶν ἔξελιξεων.

Ἡ Πύλη παραβίαζε συστηματικά τό «Χάττι-Ι-Χουμαγιούν» και τό σουλτανικό φιρμάνι, πού ἐκδόθηκε στά 1858, υστερα ἀπό τή νέα ἐπανάσταση τῶν Κρητικῶν. Εἰδικότερα ή ἐπιβολή φόρων, πού ήταν ἀντίθετοι πρός τίς διατάξεις τοῦ παραπάνω φιρμανιοῦ, προκάλεσε ἔντονη ἀντίδραση τῶν Ἑλλήνων τοῦ νησιοῦ. Τό Μάιο τοῦ 1866 συγκάλεσαν μεγάλη συνέλευση κοντά στά Χανιά, γιά νά πάρουν σχετικές ἀποφάσεις. Μέ τή συνταγμένη πρός τό Σουλτάνο ἀναφορά τους ζητοῦσαν νά σταματήσουν ἐντελῶς οι παρανομίες σέ βάρος τῶν χριστιανῶν. ብ καθυστερημένη ἀπάντηση τῆς Πύλης, ή δποία στό μεταξύ ἐνίσχυσε τίς στρατιωτικές δυνάμεις της

στό νησί και ζήτησε βοήθεια άπό τόν ύποτελή της πασά τῆς Αιγύπτου 'Ισμαήλ, ήταν άπορριπτική. "Υστερα ἀπ' αὐτό συγκροτήθηκε στοῦ 'Ασκύφου τῆς Κρήτης Γενική Συνέλευση τῶν Κρητῶν, ή δοιά στις 21 Αύγουστου (πάλ. ήμερολ.) τοῦ 1866 κήρυξε τήν ένωση τοῦ νησιοῦ μέ τήν 'Ελλάδα. "Ετσι ἀρχισε ή ἐπανάσταση (1866-69), πού κράτησε τρία περίπου χρόνια, καὶ είναι ή μεγαλύτερη ἀπ' δλες τίς προηγούμενες καὶ τίς κατοπινές ἀπ' αὐτήν.

Οἱ περιστάσεις δέν ήταν καθόλου ενοικές γιά τοὺς χριστιανούς, πού ἐπαναστάτησαν. "Ετσι ἀπό τήν ἄποψη τοῦ διεθνοῦς πολιτικοῦ κλίματος ή 'Αγγλία ἀπό τήν ἀρχή καὶ σ' δλη τή διάρκεια τῆς ἐπαναστάσεως ήταν ξεκάθαρα ἔχθρική πρός αὐτήν καὶ υποστήριζε τό δόγμα τῆς ἀκεραιότητας τῆς 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τό δοῦλο οὗτοῦ τοῦ συμφέροντά της. Οἱ ψόλοιτες Εὐρωπαϊκές Δυνάμεις ἐκτός ἀπό τή Ρωσία κρατοῦσαν λίγο πολὺ ἔχθρική στάση ἀπέναντι στήν ἐπανάσταση ή ήταν ἀδιάφορες, ἐνῶ ή Ρωσία, ἐπειδή τῆς στοίχισε πολὺ ή ήττα τῆς στόν Κριμαϊκό πόλεμο καὶ τά δυσάρεστα ἀποτελέσματά της, υποστήριζε τούς χριστιανούς καὶ μέ τοὺς προξένους τῆς στήν Κρήτη τούς ἐσπρωχνε στήν ἐπανάσταση.

"Η 'Ελλάδα ἔξαλλου, ἐπειδή βρισκόταν σέ πολιτική ἀστάθεια καὶ είχε κακή οἰκονομική κατάσταση, πού ἔξαιτιας τῆς δέν είχε προετοιμαστεῖ καθόλου γιά πόλεμο, ἀδυνατοῦσε νά βοηθήσει τούς ἐπαναστάτες ἀρκετά καὶ φανερά. "Ετσι ή βοήθεια ἀπό τήν 'Ελλάδα πρός τούς ἐπαναστάτες προερχόταν ἀπό τήν ιδρυμένη στήν 'Αθήνα «Κεντρική Ἐπιτροπή γιά τούς Κρητικούς», πού πραγματικά στή διάρκεια τοῦ ἀγώνα ἔκαμε δ, τι μποροῦσε γιά τήν ἐνίσχυσή του.

Οἱ ἐπαναστάτες μέ τό σύνθημα «'Ενωση ή Θάνατος» ἀρχισαν χωρίς δισταγμό ἀμέσως τόν ἀγώνα, παρά τήν τεράστια ὑπεροχή τοῦ ἀντιπάλου. 'Από τό Σεπτέμβριο τοῦ 1866 ἀρχισε νά φτάνει ἀπό τήν 'Ελλάδα βοήθεια σέ θελοντές καὶ πολεμοφόδια, ἐνῶ ή σχηματισμένη ἀπό τόν 'Ιούνιο 'Ελληνική Κυβέρνηση τοῦ Δημ. Βούλγαρη κρατοῦσε ἐπιφυλακτική στάση. Στήν Κρήτη δέν ὑπῆρχε ἔνιαία ἡγεσία τοῦ ἀγώνα. Τήν ἀρχηγία τοῦ χανιώτικου τμήματος τήν ἀνάλαβε ὁ Κρητικός ταγματάρχης τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ἀδερφός τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, 'Ιωάννης Ζυμβρακάκης, πού ἀποβιβάστηκε στά Σφακιά. Τήν ἀρχηγία τοῦ τμήματος τοῦ Ρεθύμνου τήν ἀνάλαβε ὁ ἔξαιρετικός στρατιωτικός συνταγματάρχης Πάνος Κορωναῖος καὶ δ ἔμπειρος καὶ ίκανός ντόπιος διλαρχηγός Μιχ. Κόρακας είχε ἀναλάβει τήν ἀρχηγία τοῦ τμήματος τοῦ 'Ηρακλείου. Οἱ δύο πρότοι είχαν πάι στήν Κρήτη ώς θελοντές. Κάτω ἀπό τήν ἀρχηγία αὐτῶν τῶν τριῶν ἀρχηγῶν βρίσκονται οι διάφοροι ντόπιοι διλαρχηγοί.

"Αντίθετα οἱ τουρκοαιγυπτιακές δυνάμεις τῆς ξηρᾶς, πού ξεπερνοῦσαν τίς 40 χιλιάδες, ήταν πάρα πολὺ ισχυρές, ἐνῶ τήν ἀρχηγία τοῦ τουρκικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ τήν είχε ὁ 'Αγγλος πλοιάρχος Χόμπαρτ-πασάς, πού ήταν ίκανότατος ἀντρας καὶ είχε κυβερνήσει γιά πολλά χρόνια τόν τουρκικό στόλο. 'Η ἐπανάσταση, ἐπειδή κράτησε πολύν καιρό, ἀποτέλεσε μεγάλο οἰκονομικό καὶ στρατιωτικό πρόβλημα γιά τήν 'Οθωμανική Αὐτοκρατορία. Γιά τόν ἄμαχο πληθυσμό τῆς Κρήτης ήταν μιά τραγωδία, γιατί οἱ ἐπαναστάτες δέν μποροῦσαν νά καταλάβουν τίς πεδινές περιοχές

τῆς ὑπαίθρου, πού τίς κατάστρεψε διάντηπαλος, καὶ νά τίς βάλουν μόνιμα κάτω ἀπό τὸν ἔλεγχό τους. Γι' αὐτό καὶ ή ὑπαίθρος σχεδόν ἐρημώθηκε, γιατί ἀπό τὴν μία διαχριστιανικός πληθυσμός, γιά νά σωθεῖ, ἀνέβηκε πάνω στά βόνα, ἐνδιά μέση τήν ἄλλη διαμούσουλμανικός, μή ἔχοντας κι αὐτός ἀσφάλεια, μπῆκε στίς διχυρωμένες πόλεις.

II. Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ – Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

Ἡ κατάπνιξη τῆς ἐπαναστάσεως ἀνατέθηκε ἀπό τὸ Σουλτάνο στὸν ἀλβανικῆς καταγωγῆς Μουσταφᾶ-πασά, πού εἶχε διατελέσει στὴν ὑπηρεσία τῆς Αἰγύπτου. "Υστέρα ἀπό τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 διοίκησε σχεδόν ἐπί μία εἰκοσαετία τὸ νησί καὶ καλυτέρεψε τὴ θέση τῶν χριστιανῶν κατοίκων της. Ἐτοι συνδέθηκε μ' αὐτὸ καὶ δονομάστηκε «Γκιριτλής» (= Κρητικός). Ὁ Μουσταφᾶ-πασάς στὴν ἀρχῇ χρησιμοποίησε τὴ μέθοδο τῶν ὑποσχέσεων, ἀλλά, ἐπειδὴ δέν πέτυχε ἀποφάσισε νά καταφύγει στὴ βίᾳ.

Προσέβαλε λοιπόν μέ διπιτυχία μέ περισσότερες δυνάμεις τίς κυριότερες βάσεις τῶν ἐπαναστατῶν στὴν περιοχὴ τῶν Χανίων καὶ νίκησε στὸ Βαφέ τοῦ Ἀποκορώνου στὶς 12 Ὀκτωβρίου (παλ. ήμερολ.) τοῦ 1866 τὰ ἐπαναστατικά τμῆματα πού διεύθυνε δ Ζυμβρακάκης. Ἐπειτα στράφηκε ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ τμῆματος τοῦ Ρεθύμνου καὶ μέ 15.000 περίπου ἄντρες καὶ ἀρκετά κανόνια ἔζωσε τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀρκαδιοῦ, πού ἦταν ἐπαναστατικό κέντρο τῆς περιοχῆς. Τό μοναστήρι τὸ ὑπερασπίζονταν 300 ἔνοπλοι μέ ἀρχηγό τὸν ἀνθυπολοχαγό Ἰωάννη Δημακόπουλο, πού ἦταν ἐθελοντής ἀπό τή Βυτίνα τῆς Γορτυνίας. Μέσα σ' αὐτό ὑπῆρχαν 600 γυναικόπαιδα. Ψυχή τῶν πολιορκημένων ἦταν ὁ ἡρωικός ἥγοιμενος τοῦ μοναστηρίου Γαβριήλ (Μαρινάκης). Τό μοναστήρι πολιορκήθηκε στὶς 8 Νοεμβρίου (παλ. ήμερολ.) καὶ δέν μπόρεσε νά πάρει βοήθεια ἀπό τὸν Πάνο Κορωνανδό.

Παρ' ὅλα αὐτά δῆμως οἱ ὑπερασπιστές τῆς ἀπόκρουσαν δλες τίς ἐπιθέσεις τῶν Τουρκοαιγυπτίων κατά τὴν πρώτη μέρα τοῦ ἀγώνα. Ἄλλα στὶς 9 Νοεμβρίου μεταφέρθηκε ἀπό τό Ρέθυμνο βαρύ πυροβόλο, μέ τό δρποῖο δ ἐχθρός γκρέμισε τὴ δυτική πύλη του καὶ μπῆκε μέσου σ' αὐτό, ὀπότε δ ἀγώνας ἀποκορυφώθηκε. Τότε σκοτώθηκε καὶ δ γενναῖος ἥγοιμενος Γαβριήλ. Τό τέλος ἦρθε κατά τὴ δύση τοῦ ἥλιου μέ τὴν ἀνατίναξη τῆς μπαρούταποθήκης ἀπό τὸν ἀγωνιστὴ Κωνσταντίνο Γιαμπούδάκη (ἥ σύμφωνα μέ τὸ δημοτικό τραγούδι ἀπό τὸ δάσκαλο ἀπό τὰ Ἀνάγεια Ἐμμ. Σκουλᾶ). Ἐλληνες καὶ Τούρκοι, μάχιμοι καὶ γυναικόπαιδα, θάφτηκαν κάτω ἀπό τὰ ἐρείπια. Ἀπό τοὺς 900 πολιορκημένους γλίτωσαν μόνον 3-4 καὶ 114 αἰχμαλωτίστηκαν. Ἀνάμεσά τους ἦταν κι δ φρούραρχος Δημακόπουλος, πού ὑστέρα ἀπ' αὐτά ἐκτελέστηκε. "Ολοὶ οἱ ἄλλοι βρῆκαν ἡρωικό θάνατο. Οἱ ἀπώλειες τῶν Τούρκων ἦταν 1500 περίπου νεκροί καὶ τραυματίες.

Τό δόλοκαυτώμα στὸ Ἀρκάδι ἀνανέωσε τίς ἡρωικές θυσίες τοῦ Σουλιοῦ καὶ Μεσολογγιοῦ καὶ ἔγινε σύμβολο ἀπό ἐκεῖνα, πού γονιμοποιοῦν τὴν ιστορία στὴ μνήμη τῶν λαῶν. Συγκίνησε δλη τὴν Ἐλλάδα, ἀλλά καὶ κάθε εὐγενική καὶ φιλελεύθερη ψυχὴ σ' δλο τὸν κόσμο καὶ προκάλεσε ἐντονότατο φιλελληνικό ρεῦμα

στήν Εύρωπη καὶ στήν Ἀμερική. Ὁ γάλλος ποιητής Βίκτορ Ούγκο καὶ ίδιως ὁ Ἀμερικανός Σαμουήλ Χάου γέροι πιά θυμήθηκαν τή φιλελληνική τους δράση κατά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ τήν ἐπανάλαβαν. Ἀλλά καὶ ἡ ἐπίσημη Γαλλία τήρησε τότε γιά ἔνα διάστημα φιλελληνική στάση, ἀλλά χωρίς ἀποτέλεσμα ἔξαιτίας τῆς σκληρῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς.

Τό Δεκέμβριο τοῦ 1866 ἡ κυβέρνηση Βούλγαρη, ἐπειδή χειρίστηκε χλιαρά τό Κρητικό ζῆτημα, ἔπειτα καὶ τή διαδέχτηκε κυβέρνηση Κουμουνδούρου μέν ὑπουργό Ἐξωτερικῶν τὸ Χαρ. Τρικούπη. Ἡ καινούρια κυβέρνηση ἔδειξε ἀρκετό θάρρος καὶ βοήθησε ὅσο μποροῦσε τοὺς Κρητικούς ἐπαναστάτες, πού συνέχιζαν ἡρωικά τόν ἄγώνα, ἀν καὶ ἡ κατάσταση γ' αὐτούς εἶχε χειροτερέψει. "Ετσι τό μετριοπαθή Μουσταφᾶ-πασά τήν ἀνοιξη τοῦ 1867 τόν διαδέχτηκε ὁ ἰκανότερος τότε στρατηγός τῆς Ἀντοκρατορίας ὁ Κροάτης Ὄμέρ-πασάς, πού ἀπό χριστιανός ἔγινε μωαμεθανός. Αὐτός ἦταν γνωστός γιά τή σκληρότητά του καὶ ὑποσχέθηκε νά καταπνίξει τήν ἐπανάσταση μέ κάθε τρόπο. Πραγματικά αὐτός πέτυχε στήν ἀρχῇ νά μπει στήν ἀνατολική Κρήτη καὶ μετά πέρασε μέ τίς δυνάμεις του δλο τό νησί, προξενώντας φοιβερές ἀγριότητες σέ βάρος τῶν χριστιανῶν. Μά τήν ἐπανάσταση δέν μπόρεσε νά τήν καταπνίξει.

Στό μεταξύ τόν Ἀπρίλη τοῦ 1867 ὁ βασιλιάς Γεώργιος ἀναχώρησε ἀπό τήν Ἑλλάδα γιά τήν Εύρωπη. Ἐπισκέφτηκε τή μιά μετά τήν ἄλλη ἀρκετές πρωτεύουσες καὶ ἔφτασε στήν Ρωσία, δην τόν Ὁκτώβριο τῆς ἵδιας χρονιας παντρεύτηκε τή Μεγάλη Δούκισσα "Ολγα, τήν ἀνεψιά τοῦ Τσάρου Ἀλέξανδρου τοῦ Β'. Ἀπό γύρισε στήν Ἑλλάδα τό Νοέμβριο. Κατά τό διάστημα αὐτό βολιδοσκόπησε τίς εύρωπαικές κυβερνήσεις καὶ πληροφόρησε τόν Κουμουνδούρου ὅτι τό διπλωματικό ἔδαφος δέν ἦταν εύνοϊκό γιά τήν πραγματοποίηση τῶν ἔθνικῶν πόθων καὶ τοῦ σύστησε νά ἐγκαταλείψει τήν προσπάθεια. Αὐτός δμως τότε προτίμησε νά παραιτηθεῖ. (Δεκέμβριος 1867).

Τίς ἐκλογές, πού ἔγιναν τόν Ἰανουάριο τοῦ 1868, τίς κέρδισε ὁ Βούλγαρης πού σχημάτισε κυβέρνηση, καὶ ἀλλάζοντας τώρα τακτική βοήθησε τήν κρητική ἐπανάσταση. Αὐτή εἶχε φέρει σέ πολὺ δύσκολη θέση τήν Πύλη, διστάνος νά προχωρήσει σέ παραχωρήσεις πρός τούς ἐπαναστάτες. Μ' αὐτές ὑποχωροῦσε σέ δλες τίς ἀπαιτήσεις τους, ἐκτός ἀπό τό αἰτημά τους γιά τήν ἐνωση («Οργανικός Νόμος» τοῦ 1867), ἀλλά οἱ Κρητικοί καὶ πάλι δέν ὑπόκυψαν. Ἀλλά στά 1868 οἱ Τούρκοι ἐφάρμοσαν νέα στρατηγική, σύμφωνα μέ τήν δόπια μοίρασαν τίς δυνάμεις τους μέσα στά δύχωρά, πού τά ἔχτισαν στά πιό ἐπίκαιρα σημεία τῶν παραλίων καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ. "Ετσι ἐμπόδιζαν τήν ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στίς ἐπαναστατικές δμάδες καὶ τόν ἐφοδιασμό τους, ἰδίως ἀπό τήν Ἑλλάδα.

Ἐξάλλου τό Δεκέμβριο τοῦ 1868 ἡ Πύλη, ἐπειδή ὁ Βούλγαρης δέ δέχτηκε τό τουρκικό τελεσίγραφο, σύμφωνα μέ τό δόπιο ή Ἑλληνική κυβέρνηση ἐπρεπε νά σταματήσει κάθε βοήθεια πρός τούς ἐπαναστάτες, ἔκοψε τίς διπλωματικές σχέσεις της μέ τήν Ἑλλάδα. Ἡ Ἑλληνική βοήθεια ἔφτανε στήν Κρήτη στήν ἀρχῇ μέ ἴστιοφόρα, ἐπειτα μέ ἀτμοκίνητα πλοῖα («Υδρα», «Πανελλήνιον») καὶ τελικά μέ πλοῖα

κυταδρομικού τύπου. Αύτά είχαν παραγγελθεῖ στό έξωτερικό («Κρήτη», «Αρκάδι», «Ενωσις») και ἀψηφώντας τά δύθωμανικά πολεμικά τοῦ Χόμπαρτ πασᾶ διασπούσαν τόν ἀποκλεισμό τους και ἔφερναν στό νησί ἐθελοντές, πολεμοφόδια και τρόφιμα. Κατόπιν παραλάβαιναν ἀπό ἐκεῖ γυναικόπαιδα και ἀμάχους και τούς ἔφερναν στήν Ελλάδα. Τά πλοῖα αὐτά, κυρίως τό «Ενωσις» και τό «Αρκάδι», ἀνανέωσαν τά κατορθώματα τοῦ 1821 και ἔγιναν θρυλικά.

Ἡ διακοπή τῶν διπλωματικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στά δύο κράτη ἀνάγκασε τίς Μ. Δυνάμεις νά ἐπέμβουν και νά υποχρεώσουν τήν Ελλάδα μέ τή διάσκεψη τοῦ Παρισιού (Ιανουάριος 1869) νά πάψει νά βοηθᾶ τήν ἐπανάσταση. ቩ κυβέρνηση τοῦ Βούλγαρη ἀναγκάστηκε τότε νά παραιτηθεῖ και ἡ κυβέρνηση τοῦ Θρασύβουλου Ζαΐμη, πού τή διαδέχτηκε, δέχτηκε τίς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων.

«Υστερα ἀπ’ αὐτά ἡ ἐπανάσταση ἀτόνισε και τήν ἄνοιξη τοῦ 1869 ἔψυχησε. ቩ ἀνωμαλία δῆμος δέν τερματίστηκε. Γι’ αὐτό κατά τή σοφαρή κρίση τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, πού ἀκολούθησε, οἱ Κρητικοί και πάλι ἐπαναστάτησαν (1877-1878). Τέλος ἀντιπρόσωποι τῶν Μ. Δυνάμεων, τῶν Κρητικῶν και τῆς Πύλης κατάρτισαν τόν Οκτώβριο τοῦ 1878 τήν «Σύμβαση τῆς Χαλέπας». Σύμφωνα μ’ αὐτήν καθιερώθηκε Βουλή, ἡ ἐλληνική γλώσσα ἀναγνωρίστηκε ὡς ἐπίσημη μέσα σ’ αὐτήν και στά δικαστήρια, συγκροτήθηκε χωροφυλακή ἀπό τντόπιους ἄντρες και ἀξιωματικούς και ἀποφασίστηκε ὁ διορισμός χριστιανοῦ διοικητῆ, πού ἔπρεπε νά είναι Τούρκος ὑπήκοος.

Ἡ Βουλγαρική ἔξαρχία

Ἀπό δλους τούς χριστιανικούς λαούς τῆς Βαλκανικῆς οἱ Βούλγαροι ἀπόκτησαν ἰθνική συνείδηση τελευταῖοι. Γιά πολύν καιρῷ ἀγνοοῦνταν ἀκόμη και ἡ ἵδια ἡ ὑπαρξη τῶν Βουλγάρων, γιατί οἱ Εὐρωπαῖοι δέν τούς ξεχώριζαν ἀπό τούς ἄλλους χριστιανούς τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Πρῶτοι τούς ἀνακάλυψαν οἱ Ρῶσοι, δταν κατά τήν ἐκστρατεία τοῦ 1828-1829 πέρασαν ἀπό τή χώρα τους. Ἀπό τότε ἀρχισαν νά κινοῦνται οἱ Βούλγαροι ἀπό τήν ἐπιρροή τῶν Ρώσων. Ἐπειδή δῆμος δέν είχαν ντόπιους ἀρχηγούς, γιατί ἀκόμη και οἱ ἵδιοι οἱ ἐκκλησιαστικοί τους ἀρχηγοί ἦταν Ἐλληνες, ἡ πρώτη ἐκδήλωση τοῦ ἰθνικοῦ τους ξυπνήματος παρουσιάστηκε σάν μιά προσπάθεια νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τόν ἐλληνικό Κλῆρο. Γι’ αὐτό και ἥθην σέ σύγκρουση μέ τό Ὀρθόδοξο Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινούπολεως, πού στή δικαιοδοσία του ὑπαγόταν ἐκκλησιαστικά ἡ Βουλγαρία.

Οἱ Βούλγαροι ἀπαίτησαν νά διορίζονται Βούλγαροι ἐπίσκοποι και πρώτη ἐπιτυχία τῆς προσπάθειάς τους ἦταν νά ίδρυσουν βουλγαρική ἐκκλησία στήν Κωνσταντινούπολη (1848). Ταυτόχρονα ἔπαψαν νά μνημονεύουν τό δόνομα τοῦ Πατριάρχη στίς ἐκκλησίες τους. ቩ Πύλη ὑποστήριξε ὀλόψυχα τό χωρισμό τῶν Βουλγάρων ἀπό τό Πατριαρχεῖο, γιατί ἡ παλιά ἔχθρα Τούρκων και Ἐλλήνων είχε ἐνταθεῖ ἔξαιτιας τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀκολούθησε λοιπόν τή συμβουλή τοῦ ξακουστοῦ τότε βεζίρη **Φουάτ-πασά**. Αύτός είχε συστήσει τήν ἀπομόνωση τῶν Ἐλ-

λήνων ἀπό τούς ἄλλους χριστιανούς καὶ τὸ χωρισμό τῶν Βουλγάρων ἀπό τὴν ἑλληνικήν Ἐκκλησίαν. Ὁ τότε πρεσβευτής τῆς Ρωσίας στὴν Κωνσταντινούπολην Ἰγνάτιος, πού ἦταν ἀπό τοὺς ἀρχηγούς τῆς πανσλαβιστικῆς κινήσεως, ὑποστήριξε νά ιδρυθεῖ ξεχωριστή βουλγαρική Ἐκκλησία.

Στίς 27 Φεβρουαρίου τοῦ 1870 μέ φιρμάνι ιδρύθηκε ἡ βουλγαρική Ἐξαρχία, δπως ὁνομάστηκε, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό δλο τὸ βιλαέτι (= νομαρχία) τοῦ Δούναβη. Τό φιρμάνι δριζε δτὶ καὶ ἄλλες περιοχές δικαιοῦνταν νά μποῦν κάτω ἀπό τὴ δικαιοδοσία τῆς Ἐξαρχίας, ἢν τὸ ζητοῦνταν τὰ δύο τρίτα τῶν κατοίκων τους. Ὁ Πατριάρχης βλέποντας πώς ἦταν ἀδύνατο νά ἐμποδίσει τὴν ιδρυσην τῆς Ἐξαρχίας ἀφόρισε τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1872 τοὺς Βουλγάρους καὶ τὸν Κλῆρο τους ὡς σχισματικούς. Ἀπό ἑκείνη τὴν ὥρᾳ κηρύχτηκε σκληρός πόλεμος ἀνάμεσα στοὺς πατριαρχικούς καὶ τοὺς ἔξαρχικούς. Ὁ Ἐξαρχος είχε τὴν ἕδρα του ἐπιδεικτικά στὴν Κωνσταντινούπολη, γιατὶ ἡθελε ἔτσι νά δεῖξε δτὶ ἔχει τὴν πνευματικήν ἔξουσία τῶν ἀλύτρωτῶν Βουλγάρων. Ωστόσο οἱ Τούρκοι μετανόησαν, γιατὶ γρήγορα κατάλαβαν δτὶ ἡ ἐκκλησιαστική χειραφέτηση τῶν Βουλγάρων ἦταν ἡ ἀρχή τῆς πολιτικῆς τους ἀνεξαρτησίας.

Ἡ Ρουμανία καὶ ἡ Σερβία ἡγεμονίες

Ἡ συνθήκη τοῦ Παρισιού (1856) ἔβαζε τίς δύο παραδούναβιες ἡγεμονίες κάτω ἀπό τὴν προστασία τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ τίς ὑποχρέων νά ἐφαρμόσουν τὸ συνταγματικό πολίτευμα. Ἄλλα οἱ κάτοικοι τους ἡθελαν νά ἐνωθοῦν σέ Ἑνα κράτος, γιατὶ ἀνήκαν σέ μιά φυλή καὶ μιλοῦνταν τὴν ἴδια γλώσσα. Σκόνταψαν δμως στὴν ἰσχυρήν ἀντίδραση τῆς Αὐστρίας, γιατὶ ὑπῆρχαν στὴν ἐπικράτεια τῆς ρουμανικοί πληθυσμοί καὶ δέν ἡθελε νά σχηματιστεῖ ἐνιατο ρουμανικό κράτος. Στά 1859 οἱ Μολδοβλάχοι ἔξελέξαν κοινό δσποδάρο τὸν Κούζα καὶ ὑστερα ἀπό δύο χρόνια νά τουρκική Κυβέρνηση ἀναγκάστηκε νά δεχτεῖ τὴν ἐνωση τῶν δύο ἡγεμονιῶν. Ἀπό τότε μόνον ἔνας ἐλαφρός ἐτήσιος φόρος ἀπό 900 χιλιάδες φράγκα ἔμενε ως σημεῖο ἔξαρτήσεως ἀπό τὸ Σουλτάνο. Στά 1866 δ Κούζας ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ καὶ μέ δημοψήφισμα ἐκλέχτηκε κληρονομικός ἡγεμόνας δ Γερμανός πρίγκηπας Κάρολος Χοεντζόλλερν.

Τὴν ἴδια περίοδο ἀναγνωρίστηκε ως ἡγεμονία καὶ ἡ Σερβία. Σ' αὐτήν πάλευαν πάντα οἱ δύο ντόπιες δυναστείες τῶν Ὀμπρένοβιτς καὶ τῶν Καραγεώργεβιτς, πού ἀπό τό 1839 είχαν ἀλλάξει τρεῖς φορές. Τόν ιδρυτή τῆς δυναστείας τῶν Ὀμπρένοβιτς τό Μίλος τὸν ξανακάλεσαν στὸ θρόνο (1856) καὶ ἀναδείχτηκε ἔνας ἀπό τοὺς πιό διπλωματικούς ἀντρες τῆς Βαλκανικῆς. Αὐτός λοιπόν πῆρε τό στέμμα τοῦ ἡγεμόνα ἀπό τή Σερβική Ἐθνοσυνέλευση. "Υστερα ἀπό λίγα χρόνια ἀπ' αὐτά δ τουρκικός στρατός τῶν φρουρίων ἀναγκάστηκε νά ἐκκενώσει τή Σερβία.

Τίς δύο καινούριες ἡγεμονίες τίς ὑποστήριξε δ Ναπολέοντας δ Γ', πού ἦταν πιστός στὴν ἀρχή τῶν ἐθνοτήτων καὶ στά χρόνια αὐτά είχε μεγάλη ἐπιρροή στή Βαλκανική.

Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1877-1878

Αφορμή για νέο ρωσοτουρκικό πόλεμο και για νέα μεγάλη κρίση τού Ανατολικού Ζητήματος έδωσαν οι ταραχές στις ευρωπαϊκές έπαρχιες της Τουρκίας.

Τόν Ιούνιο τού 1875 οι δύο δυτικότατες έπαρχιες του Σουλτάνου, ή Έρζεγοβίνη και ή Βοσνία, έπειδή από πολύν καιρό πιέζονταν από τις αδθαιρεσίες τῶν Τούρκων μπέηδων και τούς δυσκολοβιαστάκους φόρους, έπαναστάτησαν και κήρυξαν τήν ένωση μέ τή Σερβία. "Οταν δημος ή έπανάσταση μεταδόθηκε στή Βουλγαρία (Απρίλιος 1876), δ Σουλτάνος προσπάθησε νά τήν καταπνίξει μέ αγριες σφαγές και έρημωσεις. Ήξαπόλυσε έναντιον τῶν Βουλγάρων χωρικῶν πυκνές μάζες ἀτάκτων, πού δονομάζονταν βασιβουζούκοι, και μέσα σ' ἓνα μήνα κατάσφαξαν 12 χιλιάδες χριστιανούς. Αἰσθηση προκάλεσαν ιδίως οι σφαγές τού Βατάκ, πού είναι ἓνα βουλγαρικό χωριό στούς βόρειους πρόποδες τής Ροδόπης. Οι «Βουλγαρικές ἀγριότητες», δημος δνομάστηκαν οι πολύ φρικτές ἐκείνες πράξεις ἀπό τόν Αγγλο πολιτικό Γλάδστον, ξεσήκωσαν μεγάλη ἀγανάκτηση στήν Εύρώπη. Στό μεταξύ οι ταραχές παράσυραν σέ πόλεμο έναντιον τής Τουρκίας τίς δύο χριστιανικές ἡγεμονίες, τή Σερβία και τό Μαυροβούνιο (Ιούνιος 1876), πού διπέρα από μερικούς μήνες τόν σταμάτησαν οι Μ. Δυνάμεις μέ τήν ἐπιβολή ἀνακωχῆς.

Στήν Κωνσταντινούπολη ἐκθρονίστηκε δ σουλτάνος Αρδούλ Αζίζ (1861-1876) και ἀνέβηκε στό θρόνο δ ἀνεψιός του Χαμίτ Β' (1876-1909). Στό μεταξύ τό Δεκέμβριο τού 1876 συνεδρίασε στήν Κωνσταντινούπολη η «Συνδιάσκεψη τῶν Πρεσβευτῶν» και ἀποφάσισε τήν αὐτονομία τής Έρζεγοβίνης, τής Βοσνίας και τής Βουλγαρίας, ή δποία δημος ἔπαιρνε και περιοχές, πού διεκδικούσε και ή Έλλάδα. Τότε οι Τούρκοι, γιά νά προλάβουν τήν Εύρωπατήκη ἐπέμβαση σκηνοθέτησαν τό Σύνταγμα τού 1876, πού ἔκανε περιττές τίς μεταρρυθμίσεις, γιατί χάριζε σ' δλους γενικά τούς κατοίκους ἐλευθερία, ἀσφάλεια και δλα τά ἀγαθά τής καλῆς διοικήσεως. Ο Σουλτάνος γιά τήν ἐκτέλεση αὐτού τού σχεδίου είχε χρησιμοποιήσει τόν περίφημο Μιδάτ πασά, πού ἤταν ἔνας ἀπό τούς πιο ἔξαιρετικούς ἄντρες τής Τουρκίας. Αύτός ἤταν δ ἡγέτης τῶν λίγων φιλελευθέρων και μεταρρυθμιστῶν Τούρκων και οι Νεότουρκοι τόν θεωροῦν δημόσιο ἀρχηγό τους. "Υστερα δ Σουλτάνος ἀμέσως διάλυσε τή βουλή, κυνήγησε τό Μιδάτ και τόν ἔξορισε. "Ετσι κορόιδεψε τούς Εύρωπαίους.

Τότε ή Ρωσία, ἐπειδή δέν ἀνέχτηκε τήν τουρκική ἀπάτη, ἀποφάσισε νά κήρυξε τόν πόλεμο έναντιον τής Τουρκίας (Απρίλιος 1877). Ό ρωσικός στρατός νίκησε τούς Τούρκους και στήν Ασία (μέτωπο Καυκάσου) και στήν Εύρώπη, δημος πέρασε τό Δούναβη, διάσχισε τή Ρουμανία και μπήκε στή Βουλγαρία. Σοβαρό ἐμπόδιο γιά τούς Ρώσους δημιούργησε δ Τούρκος στρατηγός Οσμάν-πασάς στήν Πλεύνα, πού ἀντιστάθηκε ἀπό τόν Ιούνιο δημόσιο τό Δεκέμβριο τού 1877. Τελικά δ ρωσικός στρατός κατέλαβε τή Βουλγαρία, πέρασε τόν Αίμο και κυρίεψε τήν Αδριανούπολη (Ιανουάριος 1878). Τότε φάνηκε πώς ή Τουρκία ἔπεφτε ἀβοήθητη. Οι ρωσικές φάλαγγες βάδιζαν κιόλας έναντιον τής Κωνσταντινούπολεως και δ ἀρχιστράτηγός τους Μεγάλος δούκας Νικόλαος, δ ὀδερφός τού τσάρου Αλεξάνδρου τού Β', ἔ-

στησε τό στρατηγεῖο του στόν "Άγιο Στέφανο κοντά στήν Κωνσταντινούπολη. Άμεσως δώμας ό αγγλικός στόλος, γιά νά έμποδίσει τήν κατάληψή της άπό τούς Ρώσους, μπήκε στήν Προποντίδα, ένω οί αγγορεύσεις στήν αγγλική Βουλή τῶν Κοινοτήτων έδειχναν πώς πλησιάζει ό αγγλορωστικός πόλεμος.

'Η μεγάλη κρίση στά Βαλκάνια βρήκε τήν 'Ελλάδα άπροετοίμαστη και νά κατατρίβεται σέ μικροκομματικά ζητήματα. Οι τρεῖς έλληνικές κυβερνήσεις άπό τήν άρχη τής κρίσεως ώς τό Μάιο τοῦ 1877, υπακούοντας στίς αγγλικές συμβουλές, κρατούσαν τήν 'Ελλάδα ούδετερη. Άλλα ή έθνική φιλοτιμία τραυματίστηκε, γιατί οί Σλάβοι έλυναν δριστικά τό άνατολικό πρόβλημα, χωρίς νά λάβουν υπόψη τους τόν έλληνικό παράγοντα. Γιά μιά στιγμή φάνηκε πώς τά κομματικά πάθη σταμάτησαν και σχηματίστηκε Οίκουμενική Κυβέρνηση μέ πρόδερο τό γέρο Κανάρη ώς σύμβολο τής έθνικής ένότητας και τόν Τρικούπη ώς υπουργό τῶν 'Εξωτερικῶν. Αύτη δηλαδή είχε ώς μέλη της δλους τούς πολιτικούς άρχηγούς και γι' αύτό πήρε και αύτην τήν δύναμισία, πού παρουσιάστηκε τότε γιά πρώτη φορά.

'Άλλα ή Οίκουμενική άπό έσωτερικές άντιθέσεις άπότυχε και ή κυβέρνηση Κουμουνδούρου, πού σχηματίστηκε τόν Ιανουάριο τοῦ 1878, προσπάθησε νά ξεσηκώσει έπαναστάσεις στήν Κρήτη, τή Θεσσαλία, τήν "Ηπειρο και στή νότια και δυτική Μακεδονία. Έξαλλου ό υπουργός τῶν 'Εξωτερικῶν Θεόδωρος Δηλιγιάννης δήλωσε δτι ή κυβέρνηση άποφάσισε νά καταλάβει μέ στρατό τίς έλληνικές έπαρχιες τής Τουρκίας, γιά νά προστατέψει τούς χριστιανούς κατοίκους τους άπό τίς βιασιες πράξεις τῶν Τούρκων. Τότε έλληνικός στρατός μέ έπικεφαλής τό στρατηγό Σκαρλάτο Σούτσο μπήκε στό τουρκικό έδαφος και ἔφτασε ώς τό Δομοκό, πού τόν κατέλαβε κιόλας. Κινήθηκε δώμας πολύ άργα, γιατί στό μεταξύ έγινε ή διακοπή Ρώσων και Τούρκων, πού έβαλε τέρμα στήν έλληνική είσβολη. Ήτσι ή 'Ελλάδα ούσιαστικά έμεινε ούδετερη ώς τό τέλος και ή κυβέρνηση θεώρησε ώς έπιτυχία τό δτι πήρε άπό τήν 'Αγγλία τήν άδριστη υπόσχεση πώς τελικά δέ θά παραγνωριστούν τά δίκαια της. Ό άγώνας δώμας συνεχίστηκε μέ έπαναστατικά κινήματα στίς περιοχές πού άναφέραμε πιό πάνω. Τά κινήματα αύτά κράτησαν μερικούς άκομη μήνες, άλλα τελικά καταπνίγηκαν άπό τίς τουρκικές δυνάμεις.

Οί συνθήκες τοῦ 'Αγίου Στεφάνου και τοῦ Βερολίνου

Οί νικητές Ρώσοι έπέβαλαν τούς δρους τους. Ή Συνθήκη τοῦ 'Αγίου Στεφάνου (3 Μαρτίου 1878), πού ίπαγόρεψαν στό Σουλτάνο, έλυνε τό 'Ανατολικό Ζήτημα γιά δφελος τῶν Σλάβων. Τό πιό σπουδαῖο ήταν δτι μ' αύτήν δημιουργούνταν μεγάλη Βουλγαρία μέ διέξodo στόν Εύξεινο και στό Αίγαλο και μέ δυτικά σύνορα τίς λίμνες Αχρίδα και Πρέσπα. Επαιρνε δηλαδή αύτή δλόκληρη τή Μακεδονία, έκτός άπό τή Θεσσαλονίκη, στήν δποία είχε βλέψεις ή Αύδστρια, τή Χαλκιδική και τήν περιοχή τής Κοζάνης, και άκομη δλόκληρη τή Θράκη, έκτός άπό τήν περιοχή τής Κωνσταντινουπόλεως. Ή Σερβία γινόταν άνεξάρτητο βασίλειο, δπως και ή Ρουμανία, άλλα μεγάλων πρός τά νότια, παίρνοντας τήν έπαρχια τής Νίσας, και πρός τά δυτικά, ώστε νά συνορεύει μέ τό Μαυροβούνιο πού κι αύτό μεγάλων, προσαρτών-

τας άλβανικά έδαφη. Σχετικά μέ τήν 'Ελλάδα ή συνθήκη άπλως πρόβλεπε τήν πι-
στή έφαρμογή τού «'Οργανικοῦ Νόμου» στήν Κρήτη.

'Άλλα ή συνθήκη τού 'Αγίου Στεφάνου θεωρήθηκε άπ' άλους ώς έργο βίας. 'Ιδίως ή
'Αγγλία δέν ήταν δυνατό νά άνεχτει τή ρωσική λύση τού 'Ανατολικοῦ Ζητήματος.
'Επίσης και ή Αύστρια τήν είδε μέ δυσαρέσκεια και γι' αυτό κινητοποίησε τίς
δυνάμεις της και γιά μιά στιγμή φάνηκε πώς θά ξεσπάσει πόλεμος άναμεσα στή

Ρωσία και τήν Ἀγγλία, πού θά τήν υπόστηριζε η Αὐστρία. Μεσολάβησε δημος ή Γερμανία κι ἔτσι οἱ ἀντίπαλες Δυνάμεις δέχτηκαν νά λύσουν τή διαφορά τους εἰρηνικά. Αὐτό ἦταν ἔνα εὐτόχημα γιά τήν Ἑλλάδα, γιατί μέ τή συνθήκη αὐτή θάβονταν κυριολεκτικά τά έθνικά της δνειρά.

Στίς 17 Ιουνίου τοῦ 1878 συνεδρίασε η σπουδαιότατη γιά τά ἀνατολικά ζητήματα Συνδιάσκεψη τοῦ Βερολίνου μέ πρόεδρο τό Βίσμαρκ. Τό συνέδριο χάραξε τόν καινούριο χάρτη τῆς χερσονήσου τοῦ Αίμου, πού τυπικά τουλάχιστον διατηρήθηκε γιά 34 χρόνια. Ἀντί γιά «Μεγάλη Βουλγαρία» ίδρυθηκε μιά «μικρή αὐτόνομη και φόρου υποτελής ήγεμονία κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου» μέ σύνορα τό Δούναβη, τόν Αίμο, τόν Εδζεινο Πόντο και τή Σερβία. Νότια ἀπό τόν Αίμο ίδρυθηκε δεύτερο βουλγαρικό κράτος, ή αὐτόνομη ἐπαρχία «Ἀνατολική Ρωμυλία», κάτω ἀπό τήν ἄμεση πολιτική και στρατιωτική ἔξουσία τοῦ Σουλτάνου, ἀλλά θά διοικοῦνταν ἀπό χριστιανό διοικητή.

Ἡ Βοσνία και ή Ἐρζεγοβίνη παραχωρήθηκαν στήν Αὐστρία μέ προσωρινή κατοχή και χωρίς νά ἀφαιρεθοῦν τά κυριαρχικά δικαιώματα τοῦ Σουλτάνου. Στή Ρωσία δόθηκαν στήν Ἀσία τό λιμάνι τοῦ Βατούμ, τό φρούριο τοῦ Κάρς και μερικά ἐδάφη τῆς τουρκικῆς Ἀρμενίας. ᩴ Ρουμανία ἀδικήθηκε, γιατί ή νότια Βεσσαραβία, πού έθνολογικά και ιστορικά ἦταν ρουμανική, παραχωρήθηκαν στήν Ρωσία. Γιά ἀντάλλαγμα τῆς δόθηκε ή Δοβρούτσα, πού κατοικοῦνταν ἀπό Βουλγάρους, Τούρκους και Τατάρους. Γιά τή Σερβία και τό Μαυροβούνιο σχεδόν διατηρήθηκαν οἱ ἔδιες ἀποφάσεις τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. ᩴ Ρουμανία, ή Σερβία και τό Μαυροβούνιο ἀναγνωρίστηκαν ώς ἀνεξάρτητα βασίλεια.

Ἡ Ἑλλάδα δέν πήρε μέρος στό συνέδριο. Παρακολούθησε μόνο τίς ἐργασίες του μέ ἀντιπροσωπεία μέ ἐπικεφαλῆς τό Θ. Δηλιγιάννη και ἀνάπτυξε τίς διεκδικήσεις τῆς. Τό συνέδριο μέ θερμή υποστήριξη τῆς Γαλλίας ἐπιδίκασε στήν Ἑλλάδα τή Θεσσαλία ώς τόν Πηνειό και τήν Ηπειρο ώς τόν Καλαμά. Δέν ἦταν δημος ἔνας ύποχρεωτικός δρος γιά τήν Τουρκία, ἀλλά περισσότερο ἐκφραστή μιᾶς εὐχῆς. ᩴ πραγματοποίησή της ἀφηνόταν στίς ἀπευθείας μεταξύ τῶν δύο χωρῶν συνεννοήσεις, πού σέ περίπτωση διαφωνίας μποροῦσαν νά ζητήσουν τή μεσολάβηση τῶν Μ. Δυνάμεων.

Ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου υπογράφηκε στίς 13 Ιουλίου τοῦ 1878. Κατά τή διάρκεια τοῦ συνεδρίου ἀνακοινώθηκε ή υπογραφή συμβάσεως ἀνάμεσα στήν Ἀγγλία και τήν Τουρκία. Μέ αὐτήν ἀπό τή μιά δ Σουλτάνος παράδινε στήν Ἀγγλία ώς «στρατιωτικό σταθμό και μέ πληρωμή ἐτήσιου φόρου» τήν Κύπρο, ώς ἀμοιβή γιά τίς υπηρεσίες τῆς γιά τήν ἀναθεώρηση τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, ἐνδιάποτος τήν Ἀγγλία ἀναλάβαινε νά προστατέψει τίς ἀστικές κτήσεις τῆς Τουρκίας ἀπέναντι στή Ρωσία. (Στίς 5 Νοεμβρίου τοῦ 1914 ἡ Ἀγγλία μέ τήν κήρυξη τοῦ πολέμου ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας ἐναντίον τῆς μέ μιά «ύπουργική διαταγή» ἀκύρωσε τήν ἀγγλοτουρκική συνθήκη τοῦ 1878 και προσάρτησε τήν Κύπρο στίς ἀποκίες τῆς).

Αποτελέσματα τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου

Η συνθήκη τοῦ Βερολίνου θεωρήθηκε μεγάλη ἐπιτυχία τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας καὶ ὁ πρωθυπουργός Ντισραέλι γύρισε θριαμβευτής ἀπό τὸ Βερολίνο. Ἡ Βουλὴ τὸν δέχτηκε μὲν ζητωκραυγές καὶ ἡ βασίλισσα Βικτορία τοῦ ἀπόνειμε τὸν τίτλο τοῦ κόμη Μπίκονσφιλντ (Beaconsfield). Οἱ Ἑλληνες εὐλόγησαν τὸ δονοματοῦ πούρογον τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Σόλισμπερον, γιατὶ εἶχε ἀκυρώσει τὴν συνθήκη τοῦ Ἀγ. Στεφάνου. Ἡ ἀνακούφιση στήν Ἐλλάδα ἤταν μεγάλη, γιατὶ ἡ Μακεδονία ἔφυγε τὴν βουλγαρική κυριαρχία. Ἡ αὐστριακή διοίκηση στήν Βοσνία καὶ τήν Ἐρζεγοβίνη μετέβαλε τίς δύο αὐτές ἄγριες ἐπαρχίες σέ περιοχή πολιτισμένη, μολονότι οἱ ὑπῆκοοι δέν ἀγάπησαν τοὺς ἐκπολιτιστές. Οἱ Σέρβοι μεγαλοίδεάτες ἔξαλλοι τήν ἀπόσπαση τῶν σερβικῶν ἐκείνων ἐδαφῶν ἀπό τήν Αὐστρία τῇ θεώρησαν ὅς ἀνοσιούργημα. Ἐκτός ἀπ' αὐτά μεγάλο μέρος χριστιανῶν ἔμενε ἀκόμη κάτω ἀπό τὸν τουρκικὸν ζυγό καὶ κανένας ἀπό τοὺς χριστιανικούς λαούς δέν εἶχε πετύχει ὀλοκληρωτική θνητική ἐνότητα. Πολύ μεγάλο μειονέκτημα τῆς συνθήκης αὐτῆς ἤταν ἡ παραχώρηση τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἐρζεγοβίνης στήν Αὐστρία, πού γινόταν τώρα βαλκανική δύναμη καὶ ἔστρεψε τὸ βλέμμα τῆς στή Θεσσαλονίκη.

Γι' αὐτό ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου θεωρήθηκε ως προσωρινό καθεστώς. Οἱ ἕδιες οἱ Δυνάμεις πού τήν ὑπόγραψαν, τήν παραβίασαν, κάθε φορά πού τοὺς δινόταν εὐκαιρία. Πρώτη ἡ Τουρκία ἐκμετάλλευόταν τήν ἀδύναμία τῆς Ἐλλάδας καὶ συνεχῶς ἔφερνε δυσκολίες στήν παραχώρηση τῶν ἐδαφῶν πού τῆς ἐπιδίκασαν ἀπό τή συνθήκη. Πάντως ὅμως σήμαινε σημαντική πρόοδο τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, γιατὶ καθιέρωνε τό δόγμα: **Ἡ Βαλκανική γιά τούς Βαλκάνιους.**

II. ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ ΩΣ ΤΟ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ

Προσάρτηση τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας

Μέ πολλές φιλονικίες καὶ τήν παρέμβαση τῶν Μ. Δυνάμεων τελικά παραχωρήθηκαν στήν Ἐλλάδα (20 Ιουνίου 1881, παλ. ἡμερολ.) ἡ Θεσσαλία, ἐκτός ἀπό τό διαμέρισμα τῆς Ἐλασσόνας, καὶ ἡ Ἡπειρος μέ τήν "Αρτα ὃς τό ποτάμι "Αραχθος. "Υστέρα ἀπό τέσσερα χρόνια, μόλις δηλαδή εἶχαν περάσει ἐφτά χρόνια ἀπό τή Βερολίνεια συνθήκη, ἡ Βουλγαρία προσάρτησε πραξικοπηματικά τήν Ἀνατολική Ρωμυλία (Σεπτέμβριος 1885) καὶ ἔβαλε κάτω ἀπό τήν ἔξουσία τῆς τόν ἀξιόλογο ἐλληνικό πληθυσμό αὐτῆς τῆς περιοχῆς. Τό πραξικόπημα δνομάστηκε ἀπό τοὺς Βουλγάρους «Ἐνωση τῶν δύο Βουλγαριῶν». Κατά τό διάστημα αὐτό ἡ Βουλγαρία ἔδειξε σημεῖα ζωῆς καὶ πρόοδου. Συνάμα ἔγινε σημαντική μεταβολή στήν πολιτική τῆς, γιατὶ σχηματίστηκε ἀντιρωσικό ρεῦμα.

Ο πρῶτος ἡγεμόνας τῆς Βουλγαρίας **Άλεξανδρος Βάττενμπεργκ** (Battenberg), πού ἦταν γιός τοῦ πρίγκιπα τῆς Γερμανίας καὶ ἀνεψιός τοῦ Τσάρου, ἀκο-

λούθησε αὐτό τό ρεῦμα καί μέ παρακίνηση τοῦ προέδρου τῆς Σοβράνιε (Βουλῆς) Σταμπούλοφ μπήκε ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του στή Φιλιππούπολη. Ὁ Τσάρος ἀγανάκτησε τόσο πολύ, ὡστε διέγραψε τὸν ἀνεψιό του ἀπό τὸν κατάλογο τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ καί ἔστειλε διαταγὴ στοὺς Ρώσους ἀξιωματικούς νά ἐπιστρέψουν ἀπό τή Βουλγαρία. Ἀλλά τό βουλγαρικό κίνημα τό ὑποστήριζε ἡ Αὐστρία καί ιδίως ἡ Ἀγγλία, γιατὶ στό μεταξύ είχε μεταβληθεῖ ἀρκετά ἡ ἀγγλική πολιτική. Δηλαδή οἱ ἄγγλοι διπλωμάτες παρατήρησαν πώς ἡ Βουλγαρία δέν είχε διάθεση νά γίνει ἐπαρχία ἡ δρμητήριο τῆς Ρωσίας καί πώς τό ἀσφαλέστερο μέσο νά ἀποκλείσουν τή Ρωσία ἀπό τό Βόσπορο ἡταν νά δημιουργήσουν μιὰ ίσχυρή Βουλγαρία. Γι' αὐτό καί δ Σουλτάνος περιορίστηκε μόνο νά διαμαρτυρηθεῖ γιά τό πραξικόπημα, χωρίς νά καταφύγει στά δύλα.

Μέ περισσότερη βίᾳ ἔστηκάθηκαν οἱ δύο ἀντίπαλοι τῆς Βουλγαρίας, ἡ Σερβία καί ἡ Ἐλλάδα. Ὁ βασιλιάς τῆς Σερβίας Ταΐλανός Ὁμπρένοβιτς δήλωσε ὅτι θά βάδιζε ἐνατίον τῆς Σόφιας, γιατὶ διασαλευόταν ἡ ίσορροπία στή χερσόνησο τοῦ Αἴμου, πού είχε ἀποκατασταθεῖ μέ τή συνθήκη τοῦ Βερολίνου, καί ἔτσι στίς 2 Νοεμβρίου τοῦ 1885 (παλ. ἡμερολ.) ἄρχισαν οἱ συγκρούσεις. Στήν ἀρχή οἱ Σέρβοι μπήκαν στό βουλγαρικό ἔδαφος καί οἱ Βούλγαροι ταράχτηκαν, ἀλλά δι βουλγαρικός στρατός νίκησε τούς Σέρβους μέ τριήμερη μάχη κοντά στή Σλίβνιτσα, ὅχι μακριά ἀπό τή Σόφια, καί κατόπιν μπήκε στό σερβικό ἔδαφος. Ὁ πόλεμος τελείωσε σέ 14 ἡμέρες μέ τήν ἐπέμβαση τῆς Αὐστρίας καί ἔνανγύρισε τό προηγούμενο καθεστώς, ἀλλά ἡ νέα ἡγεμονία ἀπόκτησε δόξα.

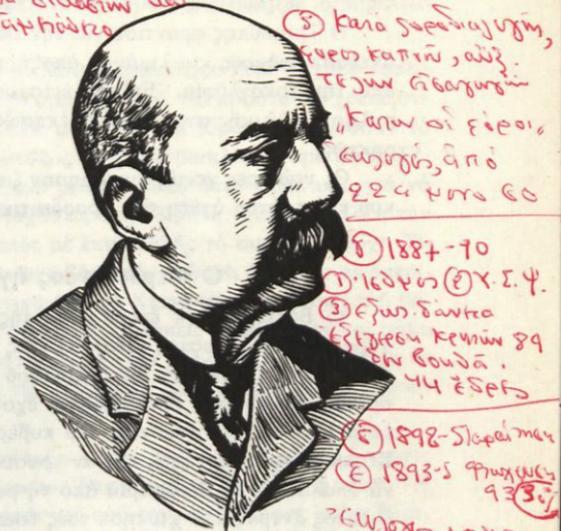
Στήν Ἐλλάδα δ τότε πρωθυπουργός Θεόδωρος Δηλιγιάννης ἐξέδωσε πατριωτικό δάνειο ἀπό 300 ἑκατομμύρια δραχμές. Ἐπίσης κάλεσε στά δύλα δύο ἡλικίες καί παρακίνησε τό λαό σέ διαδηλώσεις, ζητώντας τήν ὑπόλοιπη Θεσσαλία, τή νότια Μακεδονία ὡς τόν Ἀλιάκμονα καί τήν ὑπόλοιπη Ἡπειρο (Γιάννενα, Πρέβεζα) γιά ἀποκατάσταση τῆς ίσορροπίας ἀνάμεσα στίς διάφορες φυλές τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἀλλά οἱ Μ. Δυνάμεις, ἐκτός ἀπό τή Γαλλία, ἐκαμπαν ἀποκλεισμό τοῦ Πειραιᾶ καί τῶν παραλίων τῆς Ἐλλάδος (Ἀπρίλιος 1886), ἐνώ τό Μάιο ἔγιναν συγκρούσεις σ' δλο τό μῆκος τῶν συνόρων ἀνάμεσα στήν Ἐλλάδα καί στήν Τούρκια. Ὁ Δηλιγιάννης τελικά ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ. Στήν ἔξουσία ἥρθε δ Τρικούπης, πού ἔδωσε διαταγὴ γιά ἀποστράτευση. Ἡ σύντομη αὐτή κρίση ἐπιβάρυνε τήν Ἐλλάδα μέ 95 ἑκατομμύρια δραχμές.

Ἡ κυβέρνηση τοῦ Τρικούπη

Ὑστερα ἀπό τήν ἀποτυχία τοῦ 1886 ἐπικράτησε στήν Ἐλλάδα μία σχετικά μακροχρόνια περίοδος ἡσυχίας. Κατά τά ἐπόμενα τέσσερα χρόνια κυβέρνησε ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, πού ἔστρεψε τήν προσοχή του στήν ἐσωτερική δργάνωση καί στήν ἐκτέλεση εἰρηνικῶν ἔργων. Ἐπιβαλλόταν μέ τό ἡθος του καί τό λόγο καί ἀναδείχτηκε δ πρωτος ἀξιόλογος πολιτικός τῆς νεώτερης Ἐλλάδος. Ἀποβλέποντας σέ μακροχρόνιους στόχους, ἐπιχείρησε νά διοργανώσει τήν Ἐλλάδα οἰκονομικά καί νά εισαγάγει τόν τεχνικό πολιτισμό τῆς Εὐρώπης.

Τό ονόματος // δεύτερη, η "Νέα", ή "Νεωτεριστική", ή "Φιλήμοντεο",
 ② 1878-1880 μάλαρχην δικαιούχη, έτσι δημοπράτησα.
 ③ 1882-5 ① Δραγούσιος της Κρατο-ταυτικής ④ Εκχρήν Νανδούρης-Παροϊναργανής
 ⑤ Σεναρέδης. Πηλεπόν-Θεοφάνης-Λαζαρίδης Λαζαρίδης. Βέβαση της δικαιολογίας νεο.
 ⑥ Γραφείου Δημ. Καζαρά-Τεοβούτης Σιναρέδης νεο.

Ο Χαρ. Τρικούπης (1832-1896) γεννήθηκε στην Αθήνα στο Μεσολόγγι και ήταν γιος του ιστοριογάφου και πολιτικού της έπαναστάσεως Σπυρ. Τρικούπη και είχε μάνα τήν άδερφή του Άλεξανδρο Μαυροκορδάτου. Είχε πάρει πολύ καλή άνατροφή και μόρφωση και σπούδασε νομικά στό Παρίσι. Αργότερα δούλεψε ως άκολουθος και γραμματέας της έλληνικής πρεσβείας στό Λονδίνο, πού τότε είχε τή διεύθυνσή της όπατέρας του. Ο Τρικούπης προσπάθησε νά μεταρρυθμίσει τήν κοινοβουλευτική ζωή του τόπου μας και νά ξενψώσει τήν Έλλαδα από τήν πρωτόγονη κατάσταση σέχωρα ευρωπαϊκή. Αυτό θά γινόταν μέτ τή δημιουργία καλής διοικήσεως, μέτ τήν άναπτυξή της συγκοινωνίας και τών πλουτοπαραγωγικών πηγών του τόπου και τήν ένίσχυση τών ένόπλων δυνάμεων.

⑦ Κατία Σαρδιναγιάνη,
 γνησια κατηνή, αλλά:
 τεράνη Καραγιάνη

,Κατώ αι ξεροί,
 Σαντορίνη, από
 22 κα ημέρα 60

⑧ 1887-90
 ① Ιεράρχης ② Χ. Σ. Ψ.
 ③ Εξωτικός
 Επίτροπος Κεντρώου 89
 έτη Βουλή.
 Κακό έσερε

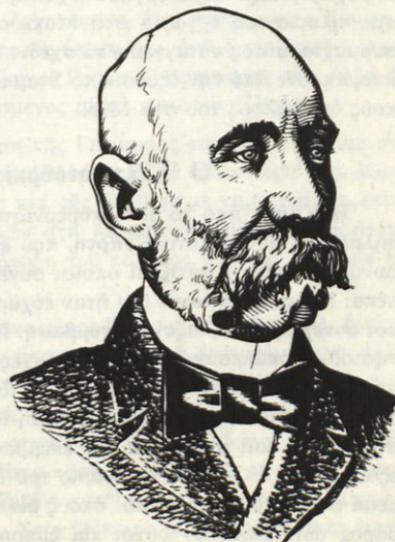
④ 1898-5 Ιεράρχης
 ⑤ 1893-5 Φιλολόγη
 933

Ελλογός 15 έτες

Ο Χαριλαος Τρικούπης.

Αντέγην ο Ρευγιγής

Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης.

"Αλλά ποτέ δέν άπόκτησε δημοτικότητα, ένω δό πολιτικός του άντιπαλος Θεόδωρος Δηλιγιάννης, πού ήταν άρχηγός του συντηρητικού κόμματος, ήταν άγαπητός στό λαό, γιατί κολάκευε τίς άδυναμίες και τά πάθη του δχλου. Γι' αυτό δηλιγιάννης συνήθως είχε έπιτυχίες στίς έκλογές, ένω δό Τρικούπης καλούνταν σχεδόν πάντοτε, γιά νά περισσώσει τήν κατάσταση, δταν έκεινος έσπρωχνε τά πράγματα στό άπροχώρητο. Ο Τρικούπης, γιά νά άντιμετωπίσει τά έξοδα του κράτους, άναγκάστηκε νά έπιβάλει βαριούς φόρους και τελικά κήρυξε τή χώρα σέ πτώχευση (Δεκέμβριος 1893). Γι' αυτό λοιπόν στίς έκλογές του 1895 δέχτηκε μεγάλη πολιτική ήττα και δέ βγήκε ούτε βουλευτής. Έτσι άποσύρθηκε δριστικά από τήν πολιτική και σέ λίγο πέθανε στίς Κάννες τής Γαλλίας. Ο Τρικούπης είχε δυνατή θέληση, φωτεινό μυαλό, πλατιές γνώσεις και είναι χωρίς άμφιβολία μία άπο

τίς πιο επιβλητικές προσωπικότητες της νεώτερης Έλλάδας.

Ο Τρικούπης φρόντισε για τήν έπεκταση τοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου, κατασκεύασε δρόμους καὶ λιμάνια, ἀποξήρανε ἔλη καὶ προστάτεψε τήν ἀγροτική τάξη ἀπό τήν τοκογλυφία. Ἐπίσης ἐνίσχυσε τό στρατό καὶ τό ναυτικό μὲ τήν πρόσκληση γαλλικῆς στρατιωτικῆς ἐκπαιδευτικῆς ἀποστολῆς καὶ τήν ἀγορά τριῶν θωρηκτῶν.

Οἱ νεώτερες γενιές διατήρησαν ζωηρή τήν ἀνάμνησή του ὡς μεγάλου πολιτικοῦ καὶ πρώτου ἡγέτη τῶν προοδευτικῶν τάσεων στήν Έλλάδα.

‘Ο Φερδινάνδος ἡγεμόνας τῆς Βουλγαρίας

Ο Βάττενμπεργκ ἔπεισε θύμα τῆς ρωσικῆς δυσμένειας καὶ ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ (Αὔγουστος 1886). Ο νέος ἡγεμόνας τῆς Βουλγαρίας **Φερδινάνδος**, πού ἦταν γιός τοῦ ἡγεμόνα τοῦ Σαξονικοῦ Κοβούργου, ἀνέβηκε στό θρόνο «τῶν δοξασμένων Βουλγάρων βασιλιάδων», ἔχοντας μεγαλοβουλγαρικά σχέδια. Στά πρῶτα ἑφτά χρόνια τῆς ἡγεμονίας του κυβέρνησε τή Βουλγαρία ὡς ἀπόλυτος κύριος δ **Σταμπούλοφ**, δ ἀρχηγός τῆς ἀντιρωσικῆς μερίδας, πού προσπάθησε μέ κάθε μέσο νά ἀπαλλάξει τή Βουλγαρία ἀπό τή ρωσική κηδεμονία. Γιά πολλά χρόνια ἦταν δ δυνατός ἀντρας πού χτύπησε τούς ἐσωτερικούς ἀντιπάλους καὶ χάραξε τίς γενικές γραμμές τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Βουλγαρίας, πού. βασική ἐπιδίωξη ἦταν τό πλησίασμα πρός τήν Ἀγγλία καὶ τήν Αὐστρία καὶ σκληρός πόλεμος ἐναντίον τῆς Σερβίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Περιποιήθηκε τό Σουλτάνο καὶ ἔτσι πέτυχε πολλές παραχωρήσεις. Δημιούργησε σχολές καὶ ἐπισκοπές στήν Τουρκία καὶ ἥρχισε προστηλυτιστική ἐργασία στή Μακεδονία. Καὶ, δταν δ Τρικούπης τοῦ πρότεινε συμμαχία, αὐτός κατάγγειλε τά σχέδια στό Σουλτάνο. Ἀλλά τελικά δ Φερδινάνδος ἀπομάκρυνε ἀπό τήν ἔξουσία τό Σταμπούλοφ, πού δολοφονήθηκε ἀπό τούς πολιτικούς ἀντιπάλους του στά 1895.

‘Ο Ἑλληνοτουρκικός πόλεμος τοῦ 1897

Η Κρήτη ἀπό τό 1878 κυβερνιόταν σύμφωνα μέ τή σύμβαση τῆς Χαλέπας, δηλαδή τό συνταγματικό χάρτη, πού είχαν συντάξει οἱ Γενικοί πρόξενοι τῶν M. Δυνάμεων στήν Κρήτη, οἱ δποίοι συνεδρίασαν στό προάστιο τῶν Χανίων τή Χαλέπα. Μά οἱ χριστιανοί δέν ἦταν εὐχαριστημένοι ἀπό τή διοίκηση, γιατί οι Τούρκοι συνεχῶς παραβίαζαν τή σύμβαση. Γι' αὐτό ἀπό τό 1889, πού οι μωαμεθανοί τοῦ νησιοῦ προκάλεσαν τεχνήτες ταραχές, συχνά δημιουργούνταν ἐκεῖ ταραχές, μέ ἀποτέλεσμα δ Σουλτάνος νά διορίσει δθωμανό διοικητή. Τέλος, ὑστερα ἀπό ἀνώμαλη κατάσταση ἔξι χρονῶν, τό Μάνη τοῦ 1896 ἥρχισε ή τελευταία κρητική ἐπανάσταση. Γιά μά στιγμή μέ τήν ἐπέμβαση τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως τό κίνημα ἔξασθνησε, ἀλλά τόν Ιανουάριο τροῦ 1897 ἔγιναν συγκρούσεις στήν ὑπαίθρῳ ἀνάμεσα στούς χριστιανούς καὶ στούς μωαμεθανούς, ἐνῶ στά Χανιά διαπράχτηκαν σέ βάρος τῶν Ἑλλήνων φόνοι καὶ ἐμπρησμοί. Στίς 25 Ιανουαρίου οἱ ἐπαναστάτες

κήρυξαν στή Χαλέπια γιά μιά άκόμη φορά τήν ένωση τής Κρήτης μέ τό βασίλειο τής Ελλάδας.

Η ειδηση τής σφαγής χριστιανών στά Χανιά προκάλεσε πολύ μεγάλο έρεθισμό στήν Αθήνα, δπου έκεινοι πού είχαν καταφύγει έκει γιά προστασία χρειάζονταν τεράστια έξοδα, ένω οι έγκαταστημένοι στήν Αθήνα Κρητικοί κινούσαν τό καθετι γιά τήν έπεμβαση. Τότε δ δευτερότοκος γιός τού βασιλιά, δ πρίγκιπας Γεώργιος, άναχωρήσε από τόν Πειραιά μ' ένα μικρό στόλο από τορπιλικά, γιά νά έμποδίσει νά άποβιθαστούν τουρκικές ένισχυσεις στήν Κρήτη. Από τήν 1 Φεβρουαρίου τού 1897 έλληνικός στρατός μέ έπικεφαλής τό συνταγματάρχη Τιμολέοντα Βάσσο άναχωρήσε ώς «Σώμα κατοχής από τήν Αθήνα άναμεσα σέ απεριγραπτο ένθουσιασμό. Αποβιθάστηκε δυτικά από τά Χανιά καί στό δνομα τού βασιλιά τής Ελλάδος κατέλαβε τό νησί. Τότε οι Μ. Δυνάμεις έστειλαν τά πολεμικά πλοϊα τους στή Σούδα τής Κρήτης καί ζήτησαν από τήν Έλληνική Κυβέρνηση νά άποσύρει τό στρατό καί τό στόλο της μέ τήν ύπόσχεση πώς πραγματικά θά κάμουν τήν Κρήτη αυτόνομη Πολιτεία.

Αλλά δ φιλοπόλεμος έρεθισμός μεγάλωνε στήν Έλλάδα καί στούς δρόμους τής Αθήνας κυριαρχούσαν οι «Ζητωπόλεμοι». Έτσι κηρύχτηκε έπιστράτευση. Η «Εθνική Έταιρεία» δργάνωσε εισβολή ατάκτων στό τουρκικό έδαφος καί δ βασιλιάς προσφωνώντας τό λαό είπε διτ θά έμπαινε έπικεφαλής σέ έκατο χιλιάδες στρατό, έλπιζοντας κατά βάθος πώς οι Μ. Δυνάμεις δέ θά έπέτρεπαν τή σύγκρουση. Σ' δλο τόν Έλληνισμό έπικρατούσε ένας γνήσιος ένθουσιασμός καί ένας ξεσήκωμα πατριωτικό καί άφθονες συνδρομές συγκεντρώνονταν στό δημόσιο ταμείο από τό έξωτερικό. Αλλά ή Έλλάδα δέν ήταν δργανωμένη από στρατιωτική άποψη καί έπικρατούσε πολύ μεγάλη άταξία σ' δλες τίς υπηρεσίες, ένω δ τουρκικός στρατός δέν είχε βέβαια τίς άρετές πού διαφήμιζαν οι Γερμανοί δργανωτές του, άλλά ήταν άσυγκριτα πιό πολυάριθμος καί έφοδιασμένος μέ πλουσιότερο όλικο.

Γ' αυτό δ Σουλτάνος μέ ένθάρρυνση τής Γερμανίας καί τής Αύστριας στίς 5 Απριλίου διέκοψε τίς σχέσεις του μέ τήν Έλλάδα, άλλα πρωτύτερα είχε έξασφαλίσει τήν οδεύερότητα τής Βουλγαρίας καί τής Σερβίας μέ παραχώρηση έπισκοπών, έμπορικων πρακτορείων καί σχολών στή Μακεδονία. Η εισβολή ατάκτων στό τουρκικό έδαφος προκάλεσε τήν κήρυξη τού πολέμου από τήν Τουρκία έναντιον τής Ελλάδος.

Ο πόλεμος, πού κράτησε τριάντα μόνο μέρες (8 Απρ.-8 Μαΐου, παλ. ήμερολ.), ήταν μιά άτέλειωτη σειρά από έλληνικές ήττες στή στεριά, ένω δ άνωτερος έλληνικός στόλος δέ σημείωσε καμιά άξιόλογη δράση. Στήν ούσια δ έλληνικός στρατός άποτελούνταν από δύο μεραρχίες, από τίς δποίες ή μιά είχε έδρα τή Θεσσαλία καί ή άλλη τήν Ήπειρο. Τή γενική άρχιστρατηγία τήν είχε διάδοχος Κωνσταντίνος. Στή Θεσσαλία δ Τούρκος στρατηγός Έτέμ-πασάς ίστερα από τή σύγκρουση στά στενά τής Μελούνας καί τή μάχη στό Ρεβένι κατέλαβε τή Λάρισα (13 Απριλίου), πού τήν έκκενωσε δ έλληνικός στρατός. Στήν Ήπειρο πάλι οι έλληνικές δυνάμεις

πού μπήκαν στό τουρκικό έδαφος δέν κατόρθωσαν μέ τή μάχη τῶν Πέντε Πηγαδιῶν νά ανοίξουν τό δρόμο γιά τά Γιάννενα καί ξαναγύρισαν στά σύνορα.

Ο ἔλληνικός στρατός στή Θεσσαλία ξανασυντάχτηκε στή γραμμή τῶν Φαρσάλων, πού δικαίως τήν ἐγκατάλειψε, δταν οι Τούρκοι ἐπανάλαβαν τήν ἐπίθεσή τους. Γενναιότητα ἔδειξε μόνο ή ταξιαρχία τοῦ συνταγματάρχη Σμολένσκη, πού στό Βελεστίνο ἀπόκρουσε ἴσχυρή ἐπίθεση τῶν Τούρκων, ἀλλά τελικά ὑποχώρησε κι αὐτή γιά νά μήν πλευροκοπῆται. Υστερα ἀπ' αὐτά δ ἔλληνικός στρατός ὑποχώρησε στό Δομοκό, σάν νά ἡταν ἐκεῖ ή νέα ἀμυντική γραμμή, ἀλλά καί αὐτήν τήν ἐγκατάλειψε (5 Μαΐου) καί ἄνοιξε στούς Τούρκους τό δρόμο πρός τή Λαμία. Ολόκληρη τή Θεσσαλία τήν κατέλαβαν κιόλας οι Τούρκοι καί δι πόλεμος ἡταν πιά χαμένος γιά τήν Ἑλλάδα. Ή Αθήνα κυριεύτηκε ἀπό πανικό καί δι βασιλιάς Γεώργιος ζήτησε ἀπό τόν Τσάρο νά μεσολαβήσει, ἐνδιό δ Δηλιγάννης παραιτήθηκε καί τόν διαδέχτηκε στήν ἔξουσία δ Δημ. Ράλλης.

Τότε δικαίως ἐπενέβηκαν οι Μ. Δυνάμεις καί στή θέση «Ταράτσα» τής Λαμίας ὑπογράφτηκε ή ἀνακωχή, ἀφοῦ δικαίως πρωτύτερα είχε ἀναχωρήσει ἀπό τήν Κρήτη δ στρατός τοῦ Βάσσου. Μέ τήν εἰρήνη, πού ὑπογράφτηκε στήν Κωνσταντινούπολη στίς 22 Νοεμβρίου, δ Σουλτάνος ὑποχρεώθηκε νά ἀποσύρει τά στρατεύματά του ἀπό τή Θεσσαλία ἐκτός ἀπό δύο χωριά καί μερικά στρατηγικά σημεῖα στά σύνορα. Ή Ἑλλάδα ὑποχρεώθηκε νά πληρώσει στήν Τουρκία πολεμική ἀποζημίωση ἀπό 100 ἑκατομμύρια χρυσά φράγκα, πού τής τά δάνεισαν οι Μ. Δυνάμεις. Ταυτόχρονα δικαίως τήν ὑποχρέωσαν νά δεχτεί τό διεθνή οἰκονομικό ἔλεγχο (1898), γιά νά ἔξασφαλίσουν τά χρήματα, πού τής δάνεισαν τώρα, καθώς καί τά παλιότερα δάνειά τους πρός αὐτήν, γιατί, ἀπό τότε πού ή Ἑλλάδα είχε κηρύξει πτώχευση, είχε σταματήσει νά πληρώνει τά χρέη της (χρεωστάσιο, 1893). Ἐγκαταστάθηκε δηλαδή στή χώρα μας ή ἐπιτροπή τοῦ «Διεθνοῦς Οἰκονομικοῦ Ἐλέγχου» (Δ.Ο.Ε.), πού ἀποτελοῦνταν ἀπό ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων καί ἀνάλαβε νά διαχειρίζεται τά λεγόμενα «οὐέγγυα ἔσοδα», δηλαδή τίς εἰσπράξεις ἀπό τό χαρτόσημο, τόν καπνό, τό τσιγαρόχαρτο, τό ἀλάτι, τά σπίρτα, τίς τράπουλες, τό φωτιστικό πετρέλαιο καί τά εἰσαγωγικά τέλη ἀπό τό τελωνεῖο τοῦ Πειραιᾶ. Μέ τόν τρόπο αὐτό ή ἔλληνική δημοσία οἰκονομία μπήκε κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο τῶν ξένων καί ἄρχισε ή οἰκονομική ἐκμετάλλευση τής χώρας.

Σχετικά μέ τό κρητικό πρόβλημα τής χώρας αὐτό πήρε τό δρόμο γιά τή λύση του. «Ἐτσι τό Νοέμβριο τοῦ 1898 οι Μ. Δυνάμεις, ἐκτός ἀπό τή Γερμανία καί τήν Αύστρια, διόρισαν μέ πρόταση τοῦ τσάρου Νικολάου τοῦ Β' τό δευτερότοκο γιό τοῦ βασιλιά τής Ἑλλάδος πρίγκιπα Γεώργιο ἀρμοστή τής Κρήτης, πού γινόταν πιά αὐτόνομη. Αὐτό ἀποτελοῦσε καί τό μόνο κέρδος ἀπό τόν δλέθριο γιά τήν Ἑλλάδα πόλεμο, πού είχε πολύ δυσμενεῖς ψλικές καί κυρίως ήθικές συνέπειες γιά τόν Ἑλληνισμό.

Ο Μακεδονικός ἀγώνας

Στά χρόνια αὐτά ή Μακεδονία ἡταν ἔνας τόπος ἀγριότατου ἀνταγωνισμοῦ, για-

τί "Ελληνες, Βούλγαροι και Σέρβοι τήν ἀντίκριζαν σάν μιά περιοχή δπου μπορούσαν νά ἐπιδιώκουν ἑδαφικές ἐπεκτάσεις. Τό πιό ἀνθηρό και τό πιό σπουδαῖο μέρος τῶν κατοίκων τῆς ἡταν γνήσιοι "Ελληνες. Υπῆρχαν δμως και βουλγαρόφωνοι χωρικοί στά βόρεια τῆς χώρας, λιγότεροι Σέρβοι στά βορειοδυτικά και λίγοι Κουτσόβλαχοι, σκορπισμένοι κυρίως στά δρεινά διαμερίσματα. "Ολοι αὐτοί ἡταν χριστιανοί ὅρθιδοξοι, ἀναγνώριζαν ως τήν ἰδρυση τῆς Ἐξαρχίας ως ἐκκλησιαστικό ἀρχηγό τὸν Οἰκουμενικό Πατριάρχη και δέν είχαν συνείδηση δτι διέφεραν ἔθνικά ἀπό τοὺς "Ελληνες. 'Αλλά δ προσλυτισμός δέν ἄργησε νά ἀνάψει τό μίσος ἀνάμεσα στίς φυλές τῆς Μακεδονίας και νά τίς δόηγήσει σέ πόλεμο.

Οι Βούλγαροι μέ τήν ὑποστήριξη τῆς ρωσικῆς πανσλαβιστικῆς κινήσεως μέ κάθε μέσο προσπαθοῦσαν νά ξεσκάσουν τοὺς βουλγαρόφωνους χωρικούς τῆς Μακεδονίας ἐναντίον τοῦ Πατριαρχείου. Στήν ἀρχή ἔκαναν πιό ειρηνικό τόν ἀγώνα τους, προσηλυτίζοντας τοὺς χωρικούς στήν Ἐξαρχία και ἰδρύοντας σχολεῖα. Κυρίως δμως ἀποθρασύνθηκαν ὑστερα ἀπό τόν ἄτυχο πόλεμο τοῦ 1897. Τά χρόνια ἐκεῖνα ή γερμανοαυστριακή διπλωματία, γιά νά ἀπομακρύνει τούς Βουλγάρους ἀπό τή Ρωσία και τίς Δυτικές Δυνάμεις, τούς κολάκευ, ἐμπνέοντάς τους τίς πιό παράλογες ἴδεες. Τότε οι Βούλγαροι ἄρχισαν νά κηρύζουν δτι είναι οι «Πρῶτοι τῆς Ἀνατολῆς», ή νέα ίσχυρή φυλή τῆς Βαλκανικῆς, πού είναι προορισμένη νά κυριαρχήσει στή Χερσόνησο και νά ἔχαφανίσει ή νά ἀπορροφήσει τίς ὑπόλοιπες φυλές. Ἰδίως ἐκφράζονταν μέ περιφρόνηση γιά τούς "Ελληνες, πού τούς θεωροῦσαν, δπως οι Γερμανοί τούς Γάλλους, ως γερασμένη και παρακμασμένη φυλή, πού ἐπρόκειτο και ἔπειτε νά ἔχαφανιστεῖ.

"Ετσι ὑστερα ἀπό τήν ἰδρυση στά 1893 και 1895 Μακεδονικῶν ἐπαναστατικῶν ὀργανώσεων, τῶν κομιτάτων, και ἀμέσως μετά τό 1900 εισέβαλαν στή Μακεδονία ἄγριοι κομιταζῆδες. Αὐτοί μέ τήν πρόφαση δτι ἔκαναν ἀπελευθερωτικό ἀγώνα ἐναντίον τῶν Τούρκων και βρίσκοντας εὐκαιρία ἀπό τήν παράλυση τῆς τουρκικῆς ἔξουσίας, λήστευαν και δολοφονοῦσαν μέ δλα τά μέσα. Προπάντων δμως κυνηγοῦσαν τούς "Ελληνες δασκάλους, παπάδες και γιατρούς, κατάστρεφαν τά ἐλληνικά σχολεῖα και τίς ἐκκλησίες και δολοφονοῦσαν τούς "Ελληνες προκρίτους. Οι Μακεδόνες τηροῦσαν στήν ἀρχή παθητική στάση, γιατί τό νικημένο στόν πόλεμο τοῦ 1897 ἐλληνικό κράτος ἀδυνατούσε νά τούς βοηθήσει μέ ἐνόπλους. 'Εξάλλου οι Τούρκοι κατά-

Ο Παύλος Μελάς (1870-1904)

λαβαν τόν ἐλληνοβουλγαρικό ἀνταγωνισμό καὶ λίγο ἐνδιαιφέρονταν γιά τήν εἰρήνευση τῆς Μακεδονίας. Ἐφάρμοζαν τήν πολιτική τοῦ «διαιρεῖ καὶ βασίλευε», γιά νά διατηροῦν εὐκολότερα τά ἀποκτημένα.

Ἄλλα οἱ Μεγάλες Δυνάμεις, ἐπειδή ή διαμορφωμένη στή Μακεδονία κατάσταση ἐγκυμονοῦσε κινδύνους γιά τή διεθνή εἰρήνη, ἄρχισαν νά δείχνουν ἐνδιαιφέρον. Μά οἱ μεταρρυθμιστικές τους προσπάθειες, πού ἄρχισαν στίς ἄρχες τοῦ 1903, ἐπειδή γίνονταν ἀργά καὶ δέν ἐφαρμόζονταν καλά ἔξαιτιας τῶν διαφωνιῶν πού είχαν μεταξύ τους καὶ τῆς ἀνικανότητας τῶν τουρκικῶν ἄρχων, ἔκαναν ἐντονότερη τήν κρίση.

Στίς 20 Ιουλίου (παλ. ήμερολ.) τοῦ 1903 ξέσπασε στή Μακεδονία ή βουλγαρική τεχνητή ἐπανάσταση τοῦ «*Ιλιντεν*», κατά τήν δροία οἱ ἐπαναστάτες κατέλαβαν καὶ κράτησαν μερικές ήμέρες τή βόρεια ἀπό τό Μοναστήρι ἐλληνικότατη κωμόπολη Κρούσοβο, πού τήν κατέλαβαν ὑστερα οἱ Τούρκοι καὶ τήν κατάστρεψαν. Κάτω ἀπό αὐτές τίς περιστάσεις κατάλαβαν στήν Ἀθήνα δτι χρειαζόταν βία ἐναντίον τῆς βίας, ἐνδιώς τώρα οἱ Μακεδόνες ἔπαιρναν βοήθεια ἀπό τήν Ἐλλάδα μόνο στόν ἐκπαιδευτικό τομέα ή στόν τομέα τής διαφωτίσεως ή στήν περίθαλψη τῶν θυμάτων («Μακεδονικός Σύλλογος», «Εταιρεία τής Ελληνισμός», πού διευθυνόταν ἀπό τόν καθηγητή Καζάζη, «Ἐπίκουρος τῶν Μακεδόνων Ἐπιτροπή»). Στήν κίνηση αὐτή σπουδαίο ρόλο ἔπαιξε ή μακεδονικής καταγωγῆς ζακουστή οἰκογένεια Δραγούμη ἀπό τό Βογατσικό τῆς Καστοριᾶς.

Ἐτσι τό θέρος τοῦ 1904 συγκροτήθηκε στήν Ἀθήνα μέ τή συμφωνία καὶ τούς ἐπίσημους Κράτους τό «Μακεδονικό Κομιτάτο», στό δόποιο συμμετεῖχαν δημοσιογράφοι, δπως δ Δημ. Καλαποθάκης, διανοούμενοι, καθηγητές, πολιτικοί, δπως δ Στέφ. Δραγούμης, στρατιωτικοί, δπως δ Παύλος Μελᾶς, καὶ ἄλλοι. Αὐτό ἀνάλαβε νά δργανώσει τόν ἀγώνα ἐναντίον τῆς Βουλγαρικῆς τρομοκρατίας στό βιλαετί (= νομός) τοῦ Μοναστηρίου (Δυτ. Μακεδονία), δπου ἀπό τά τέλη τοῦ 1902 δ γιός τοῦ Στέφ. Δραγούμη δ *Τινας* ὑπηρετοῦσε ώς ὑποπρόξενος. Αὐτός λοιπόν σε συνεργασία μέ τό Μητροπολίτη τῆς Καστοριᾶς Γερμανό Καραβαγγέλη είχε βάλει κιόλας τίς βάσεις τῆς ἐλληνικῆς ἀμυνας στή Δυτ. Μακεδονία. Ἐξάλλου τήν δργάνωση τοῦ βιλαετίου τῆς Θεσσαλονίκης τήν ἀνάλαβε μυστικά δ ἐκεὶ «Ελλήνας Λάμπρος Κορομηλᾶς, πού ἐπάνδρωσε τά Προξενεῖα, τά δροία ως ὑπάλληλοι, μά στήν πραγματικότητα συντόνιζαν τή δράση τῶν ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων.

Τόν ἐλληνικό ἀγώνα στή Δυτ. Μακεδονία τόν ἄρχισαν μικρά σώματα μέ ντόπιους διπλαρχηγούς, δπως οἱ ἡρωικοί Κώττας, καὶ Βαγγέλης. Τό πρῶτο σῶμα, πού μπήκε ἀπό τήν ἐλεύθερη Ἐλλάδα στή Μακεδονία, ήταν τοῦ ἀνθυπολοχαγού Παύλου Μελᾶ, πού προερχόταν ἀπό ζακουστή οἰκογένεια καὶ ήταν γαμπρός τοῦ Στέφ. Δραγούμη. Αὐτός ἔπεσε στή Στάτιστα τῆς Καστοριᾶς στίς 13 Ὁκτωβρίου (παλ. ήμερολ.) τοῦ 1904 ἀφού τόν πρόδωσαν οἱ κομιτατζήδες στούς Τούρκους, μέ τούς δποίους συγκρούστηκε. Ο θάνατος τοῦ Μελᾶ, πού ἔγινε θεμικός ήρωας, προκάλεσε τεράστια ἐντύπωση στήν Ἐλλάδα. Ἀπό τότε καὶ ὅς τό τέλος τοῦ μακεδονικοῦ

άγώνα (1908), πού τώρα πιά είχε άρχισει, πολλοί κατώτεροι άξιωματικοί και υπάξιωματικοί τῶν ἑλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμά του, παραιτοῦνταν τυπικά ἀπό τὶς θέσεις τους, ἐμπαιναν ἐπικεφαλῆς σὲ ἔθελοντες, κυρίως Κρήτικούς και Μανιάτες, και ἐμπαιναν στὴ Μακεδονία, δπου πλαισιωμένοι και ἀπό ντόπιους ἀγωνιστές μάχονταν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Χαρακτηριστικά μνημονεύονται ἀπ' αὐτούς οἱ ἔξης: Τσόντος (Βάρδας), Κατεχάκης (Ρούβας), Κωνσταντίνος Μαζαράκης (Ακρίτας), Τέλος Ἀγαπηνός ("Αγρας") Γαρέφης, Παπαδᾶς, (Φούφας), Ἀναγνωστάκος (Ματαπᾶς), Σουλιώτης-Νικολαΐδης.

Ο ἀγώνας ὑπῆρξε πολὺ σκληρός, γιατὶ τὰ ἀνταρτικά σώματα είχαν νά ἀντιμετωπίσουν ὅχι μόνο τοὺς Βουλγάρους κομιτατζῆδες, ἀλλά και τὸν τουρκικὸν στρατὸν και ἀκόμη τοὺς δολερούς ρουμανίζοντες Κουτσόβλαχους. Ἀλλά ἀποδείχτηκε ἀκόμη μιά φορά τὶ μπορεῖ νά κατορθώσει ὁ πατριωτικός ἐνθουσιασμός. Οἱ Ἑλληνες ἀντάρτες ἀγωνίστηκαν μὲ αὐταπάρνηστη και ἡρωισμό, πού δέν είναι καθόλου κατώτερος ἀπό τὸν ἡρωισμό ἄλλων ἴστορικῶν περιόδων τοῦ ἔθνους μας. Τὸ μακεδονικὸν χῦμα ποτισμένο ἀπό ποτάμια Ἑλληνικό αἷμα κρύβει στά βάθη του κόκαλα ἀληθινῶν ἀλλά ἀφανῶν ἡρώων. Ἀλλά και ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμός τῆς Μακεδονίας σὲ μεγάλο ποσοστό βοήθησε τὸν ἀγώνα, και πρόσφερε πολλούς μάρτυρες και ἡρωες τοῦ ἔθνους. Ἐτοι οἱ Βούλγαροι διδάχτηκαν πώς δέν ἦταν δυνατό νά τριγυρνοῦν και νά τρομοκρατοῦν τὴν Μακεδονία ἀτιμώρητα. Τελικά ἡ ἄτυχη χώρα ἀπαλλάχτηκε κατά μεγάλο μέρος ἀπό τὴν τρομοκρατικὴ δράση τῶν ἄγριων κομιτατζῆδων και μπόρεσε νά σώσει τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτήρα της.

Ἡ σημασία τοῦ μακεδονικοῦ ἀγώνα γιά τὸν Ἑλληνισμό είναι ἐξαιρετική, και δέν είναι ὑπερβολή πώς αὐτός ὑπῆρξε ἡ ἀρχή τῶν κατοπινῶν δοξασμένων ἀπελευθερωτικῶν πολέμων τοῦ 1912-1913 και ὁ δημιουργός τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας.

Ἡ Νεοτουρκική ἐπανάσταση

Ο σουλτάνος Ἀβδούλ Χαμίτ (1876-1909) ἔγινε σιγά σιγά τέλειος ἀπολυταρχικός μονάρχης. Ἀφοῦ κατάργησε τὸ Σύνταγμα, πού εἰσήγαγε ὁ Μιδάτ, συγκέντρωσε δλες τίς ἔξουσίες στά χέρια του. Ὁλες οἱ φυλές δοκίμασαν τίς καταπιέσεις του, ἀλλά κυρίως κυνήγησε τοὺς διπαδούς τῶν φιλελεύθερων ἰδεῶν, ἀπό τοὺς δποίους ἄλλοι βρῆκαν τὸ θάνατο στά νερά τοῦ Βοσπόρου και ἄλλοι ἐμειναν ἐξόριστοι γιά πολλά χρόνια στίς ἐπαρχίες. Οἱ παλιοὶ συνεργάτες τοῦ Μιδάτ, πού ἦταν δπωσδήποτε ὑποπτοι και δέν ἀνέχονταν τὸ χαμιτικό ζυγό, ἐφευγαν στήν Εὐρώπη. Αὐτοὶ δνομάστηκαν Νεότουρκοι και δούλευαν γιά τήν κατάλυση τῆς χαμιτικῆς ἀπολυταρχίας.

Οι Νεότουρκοι γιά πολύν καιρό θεωροῦνταν ἀπό τήν Εὐρωπαϊκή διπλωματία ώς φαντασιόπληκτοι, γιατὶ, μένοντας στήν Εὐρώπη, ζητοῦσαν νά ἀνατρέψουν τὸ Χαμίτ μέ δημοσιεύματα. Πρίν ἀπό κάμποσον καιρό δμως είχαν βρεῖ ώς πρακτικότερο μέσο νά προσελκύσουν πρός τὸ μέρος τους τὸν τουρκικὸν στρατό. Τότε συγκροτήθηκε ἀπό ἀξιωματικούς τὸ κομιτάτο «Ἐνωση και Πρόοδος», πού προκάλεσε καταπληκτικά γεγονότα στή Βαλκανική.

Ο Αβδούλ Χαμιτ

Τήν κήρυξη τῆς νεοτουρκικῆς ἐπαναστάσεως τήν ἐπιτάχυνε ὁ φόβος γιά ἔξωτηρική ἐπέμβαση, γιατί τὸν Ἰούνιο τοῦ 1908 συναντήθηκε στὴ Ρεβάλ κοντά στὴν Πετρούπολη ὁ βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος δ' Ζ' μὲ τὸν Τσάρο. Διαδόθηκε τότε πώς οἱ δυό ἡγεμόνες ἀποφάσισαν νά διαιμελίσουν τὴν Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία, χορηγώντας αὐτονομία στὴ Μακεδονία. Τό κίνημα ἀρχισε στὴν περιοχὴ τοῦ Μοναστηρίου μὲ τὴν ἀρχιγιά τῶν ἄξιωματικῶν Νιαζί καὶ Ἐμβέρ καὶ μεταφέρθηκε στὴ Θεσσαλονίκη (10 Ἰουλίου 1908). Ο Σουλτάνος κατατρομαγμένος τὴν ἄλλη μέρα ἀνάγγειλε μὲ φιρμάνι πώς θά ξαναφέρει τὸ Σύνταγμα, πού είχε ἀνασταλεῖ στά 1877.

Ἡ εἰδηση ἔεστικωσε πολὺ μεγάλη χαρά, πού σπάνια είχαν νιώσει οἱ λαοί τῆς Τουρκίας. Γιά πολλές ἡμέρες νόμιζαν πώς ἡ Τουρκία ἔγινε παράδεισος. Μίστι καὶ δυστυχίες αἰώνων ξεχάστηκαν, τά ἐλληνικά καὶ βουλγαρικά ἐπαναστατικά σώματα συμφιλιώθηκαν καὶ πανηγύρισαν μαζί μὲ τοὺς Τούρκους. Ἡ μαγική λέξη «Σύνταγμα» μάγεψε καὶ τοὺς Εὐρωπαίους. Ἀκόμη καὶ αὐτοὶ οἱ ψύχραιμοι καὶ διορατικοί Ἀγγλοί διπλωμάτες ξεγελάστηκαν. Μάλιστα ὁ ὑπουργός τῶν Ἑξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Ἐντουαρντ Γκρέν δήλωσε ὅτι «τὸ μακεδονικό ἥτημα καὶ ἄλλα ἀνάλογα πρόκειται νά λείψουν ἐντελῶς», ἐφόσον δῆλοι μέσα στὴν ὁθωμανικὴ αὐτοκρατορία θά ζούσαν στὸ ἔζης μὲ καλή διοίκηση, μὲ ίστότητα καὶ δικαιοσύνη.

Πιό διστακτικοί ἀπ' δῆλους ἦταν οἱ Ἐλληνες καὶ ὁ τότε Πατριάρχης Ἰωακείμ πρόβλεψε πώς ἡ θέση τῶν χριστιανῶν τῆς Τουρκίας θά γινόταν χειρότερη κάτω ἀπό τὸ νέο καθεστώς. Οἱ Νεότουρκοι ἀπόδειξαν πώς είχαν δίκιο αὐτοί, γιατί κατόρθωσαν πάρα πολὺ σύντομα νά ἔξαντλήσουν τὴν ἐμπιστοσύνη πού είχαν ἀποκτήσει στὸ ἔσωτερικό καὶ στὴν Εὐρώπη, γιατί ἀποδείχτηκαν πολὺ πιό φανατικοί ἀπό τοὺς Παλαιότουρκους στὸν ἔθνικισμό τους. Ἀμέσως ἀπὸ τίς πρῶτες ἡμέρες διακήρυξαν πώς θά ἐκτουρκίσουν τὶς ἔθνοτητες τῆς Τουρκίας, γιά νά πετύχουν τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους, πού δέν είχαν κατορθώσει οἱ κατακτητές Σουλτάνοι ἀπό νοθρότητα ἡ ἐλλειψη πολιτικῆς σκέψεως. Γι' αὐτό στράφηκαν ἐναντίον τοῦ Πατριαρχείου καὶ δέ λογάριασαν τὰ προνόμια.

Ο Χαμιτ νόμισε πώς θά μποροῦσε νά ἀνατρέψει τὸ κομιτάτο καὶ στὶς 31 Μαρτίου τοῦ 1909 ὑποκίνησε ἀντεπανάσταση στὴν πρωτεύουσα. Διάλυσε τὴ Βουλή, ἐδώσε διαταγή νά σκοτωθοῦν ὑπουργοί, ἄλλαξε τὸ Μεγάλο Βεζίρη καὶ ταυτόχρονα

έκαμε φοβερή σφαγή Ἀρμενίων στήν Κιλικία. Ἀλλά δ στρατός τῶν Νεοτούρκων ἦρθε ἀπό τή Θεσσαλονίκη ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀνάτρεψε τό Χαμίτ και μέσα σέ ἐλάχιστες ἡμέρες κυριάρχησαν οἱ Νεότουρκοι. Ἡ ἔθνοσυνέλευση, πού συγκροτήθηκε, κήρυξε ἔκπτωτο τό Χαμίτ, τὸν ἔβαλε σέ περιορισμό στή Θεσσαλονίκη και ἀνέβασε στό θρόνο τόν ἀδερφό του.

Ἡ ἄψογη στάση

Ο αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας και δή γεμόνας τῆς Βουλγαρίας Φερδινάνδος ἐκμεταλλεύτηκαν τήν ἀναστάτωση στήν Τουρκία και ταυτόχρονα δ πρῶτος κήρυξε τήν προσάρτηση τῆς Βοσνίας και τῆς Ἐρζεγοβίνης, ἐνῷ δ δεύτερος τήν ἀνεξαρτησία τῆς Βουλγαρίας και τή μετατροπή τῆς σέ βασιλειο. Ἡ Τουρκία ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει και πάρινοντας ως ἀντάλλαγμα χρηματική ἀποζημίωση ἀναγνώρισε ως συντελεσμένο τό γεγονός.

Ἀλλά και ή Κρήτη ἀκολούθωντας τό παράδειγμά τους κήρυξε τήν ἔνωσή της μέ τήν Ἑλλάδα. Μιά πενταμελής ἐπιτροπή, πού μέλος της ήταν και δ Ἐλ. Βενιζέλος, κυβερνοῦσε τή χώρα στό δνομα τοῦ βασιλιά Γεωργίου και ἐφάρμοζε τό ἐλληνικό σύνταγμα. Ἀλλά ή ἐλληνική κυβέρνηση, πού πρόεδρός της ήταν δ Γεωργίος Θεοτόκης, ἐπειδή φοβόταν μπλεξίματα, δήλωσε πώς δέν είχε καμιά σχέση μ' αὐτά πού συνέβαιναν στήν Κρήτη. Ἐπειδή δώμας στό μεταξύ οἱ Νεότουρκοι ἀπαλλάχτηκαν ἀπό τίς ἄλλες ἔξωτερικές δυσκολίες και κατάπνιξαν τήν ἀντεπανάσταση, ἔδωσαν στό κρητικό ζήτημα μεγαλύτερη προσοχή. Ἡ στρατιωτική φατρία ἀναβε τό φανατισμό τῶν Τούρκων ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, γιατί ήξεραν πώς ή Ἑλλάδα δέν ήταν προετοιμασμένη γιά πόλεμο και πώς διπλωματικά ήταν ἀπομονωμένη.

Κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθήκες οι Τούρκοι ἔγιναν πιό ἀπαιτητικοί ἐνῷ ἀντίθετα ή Ἑλλάδα πιό ὑποχωρητική. Ο Μαχμούτ Σεφκέτ-πασάς, πού τότε ήταν ὑπουργός τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Τουρκίας, ὑπενθυμίζοντας τόν πόλεμο τοῦ 1897, ἀπειλοῦσε πώς θά ἐπιχειρήσει στρατιωτικό περίπατο στήν Ἀθήνα. Ἐπίσης δ ἀρχηγός τῶν ἀχθοφόρων τῆς Θεσσαλονίκης Κερίμ-ἄγας ἐμπόδιζε τό ξεφόρτωμα τῶν ἐλληνικῶν καραβιῶν, δίνοντας ἔτσι τό σύνθημα γιά ἔνα «μποϊκοτάζ» ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἀντίθετα ή ἐλληνική κυβέρνηση ἀπόφευγε τό καθετί, πού θά ἐξόργιζε τούς Τούρκους. Τήν πολιτική αὐτή τήν δύναμαν κοροϊδευτικά «Ἄψογη Στάση». Στίς 4 Ἰουλίου τοῦ 1909 δ Θεοτόκης παραιτήθηκε, ἐνῷ δ Δημ. Ράλλης, πού τόν διαδέχτηκε, βρήκε ως μόνο μέσο, γιά νά ἀποφύγει τόν τουρκικό πόλεμο, νά συνεχίσει κι αὐτός τή στάση τοῦ προηγουμένου.

Ὑστερα ἀπό λίγες ἡμέρες οι M. Δυνάμεις ἀπόσυραν ἀπό τήν Κρήτη και τά τελευταῖα πληρώματα τῶν πολεμικῶν πλοίων τους και οι Κρητικοί σήκωσαν τήν ἐλληνική σημαία στό φρούριο Φίρκα στά Χανιά. Αὐτό κίνησε τήν ἀγανάκτηση τῶν Τούρκων, ἔγιναν διαδηλώσεις στήν Κωνσταντινούπολη και δ Τουρκικός στόλος ἐτοιμαζόταν νά βγει ἀπό τόν Ἑλλήσποντο. Ἡ Πύλη μέ ἐπανειλημμένες διακοινώσεις ἀπειλήσεις τήν ἐλληνική κυβέρνηση, πού ἔκαμε ἔκκληση πρός τίς M. Δυνάμεις, γιά νά ἀποφευχτεῖ δ πόλεμος. Και ἐπειδή δέ βρεθήκε Κρητικός νά κατεβάσει τήν

έλληνική σημαία άπό τό φρούριο τοῦ Φιρκᾶ, πού ἡ Τουρκία τή θεώρησε ώς ἀφορμή γιά πόλεμο, οἱ Μ. Δυνάμεις ἀποβίβασαν ἀγήματα, καὶ ἐκοψαν τό κοντάρι τῆς σημαίας. "Ετσι ἀποτράπηκε ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στά δυό κράτη, ἀλλά αὐξήθηκε ἡ πολιτική ἀναταραχή στήν Ἑλλάδα, διοῦ ή κοινή γνώμη καὶ τό σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν κατηγοροῦσαν μέ ἀγανάκτηση τίς τελευταῖς κυβερνήσεις, πού τίς θεωροῦσαν ὑπεύθυνες γιά τήν κατάσταση.

'Η στρατιωτική ἐπανάσταση τοῦ 1909

Οἱ ταπεινώσεις πού είχε δεχτεῖ ἡ Ἑλλάδα ἀπό τό 1897 πραγματικά είχαν πληγώσει τό ἔθνικό φιλότιμο τῶν Ἑλλήνων. Σχηματίστηκε τότε ἡ γνώμη διτί αἰτία τῆς καταστάσεως ἡταν ἡ ἐσωτερική πολιτική τῆς χώρας, πού ἔχανε ἄσκοπα τόν καιρό τῆς μέ μικροπράγματα. Γι' αὐτό ώς μόνη σωτηρία θεωροῦνταν νά ἐπικρατήσει μιά πιό ὑγιής πολιτική ζωή καὶ νά σταματήσει ἡ ρουσφετολογία καὶ ἡ κακοήθεια. Ιδιαίτερα ὑστερα ἀπό τή φαινομενική ἀναγέννηση τῆς Τουρκίας καὶ τήν πρόοδο τῆς Βουλγαρίας ἔξογκωθηκε τό ρεῦμα γιά τήν ἀνόρθωση τῆς χώρας.

"Ετσι τό Μάιο τοῦ 1909 ἥρχισε νά γίνεται λόγος γιά «Στρατιωτικό Σύνδεσμο», πού ἡταν ἔτοιμος νά ἀναλάβει τό ἔργο τῆς ἀνορθώσεως. Καὶ τή νύχτα τῆς 14ης Αύγουστου πρός τίς 15 τοῦ 1909 πάνω ἀπό 500 ἀξιωματικοί βγῆκαν ἀπό τήν Ἀθήνα καὶ μέ ἀρχηγό τό συνταγματάρχη Νικόλαο Ζορμπᾶ στρατοπέδευσαν στό Γονδί, μιά τοποθεσία διοῦ γίνονταν οἱ στρατιωτικές ἀσκήσεις τῆς φρουρᾶς. 'Ο Δημ. Ράλλης ὑστερα ἀπό μερικές φιλονικίες μέ τούς ἐπαναστάτες ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ καὶ τήν πρωθυπουργία τήν ἀνάλαβε ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης ἀλλά κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο τοῦ «Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου», πού μέλη του ἔγιναν ὑπουργοί τῶν δυό πολεμικῶν 'Υπουργείων.

Οἱ ἀξιωματικοί ξαναγύρισαν στήν Ἀθήνα καὶ ἔβγαλαν μία προκήρυξη μέ τήν δοπία ζητοῦνταν ριζικές μεταρρυθμίσεις καὶ συγκεκριμένα τήν ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. 'Ως βασικό δρό ἔβαζαν τήν ἀπομάκρυνση τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου ἀπό τή Γενική Διοίκηση τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ὑπόλοιπων πριγκίπων ἀπό τίς στρατιωτικές θέσεις. 'Απαιτοῦνταν ἐπίσης νά ἔξυγιανθοῦν οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες μέ τήν ἀπόλυτην ἀτ' αὐτές τῶν διεφθαρμένων στοιχείων καὶ ἀκόμη νά ξεκαθαριστοῦν τό Πανεπιστήμιο καὶ τό Διπλωματικό Σῶμα ἀπό τούς ἀνίκανους. 'Ο λαός τῆς πρωτεύουσας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν μέ πολυπληθή συλλαλητήρια ὑποστήριξε τό πρόγραμμα τοῦ «Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου». 'Αλλά ἡ ἐπανάσταση σπαταλοῦσε τόν καιρό τῆς περισσότερο σέ λόγια, γινόταν μεγάλος θόρυβος καὶ συγκροτοῦνταν κολοσσιαῖες διαδηλώσεις γιά τήν ἀνόρθωση, ἀλλά γινόταν λίγη δουλειά γιά τήν ὀργάνωση τῆς χώρας, ἐπειδή ἀντιδροῦσε δι παλιός πολιτικός κόδσμος.

Τέλος δ «Σύνδεσμος» κάλεσε ώς σύμβουλο τόν ἔξαιρετικό πολιτικό ἄντρα τῆς Κρήτης Ἐλευθέριο Βενιζέλο, πού ἡ ίκανότητά του ἡταν πιά γνωστή ἀπό τή δράση του στό παρελθόν. 'Ο Βενιζέλος (1864-1936), ἀπό τότε πού δημιουργήθηκε ἡ Κρητική Πολιτεία, είχε διακριθεὶ συμμετέχοντας ἔντονα στήν πολιτική ζωή της. Αὐτός διαφώνησε μέ τόν ἀνώτατο ἀρμοστή τῶν Δυνάμεων, τόν πρίγκηπα Γεώργιο, καὶ

έκαμε έναντίον του τήν έπανάσταση τοῦ Θερίσου (Μάρτιος 1905). Έξαιτίας της τότε δι Γεώργιος ἀναγκάστηκε τό Σεπτέμβριο τοῦ 1906 νά ἀπομακρυνθεῖ καὶ ἀντικαταστάθηκε ἀπό τὸν Ἀλέξ. Ζαΐμη. Οὐ Βενιζέλος λοιπόν ἤρθε στήν Ἀθήνα (τέλη Δεκεμβρίου 1909) καὶ πρότεινε νά συγκληθεῖ ἀμέσως Ἐθνοσυνέλευση μέ ἀναθεωρητικό χαρακτήρα, γιά νά τερματιστεῖ ἡ ἀνώμαλη κατάσταση. Ο βασιλιάς τότε ἀνάθεσε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1910 στὸν πολιτικό Στέφ. Δραγούμη, πού ἦταν ὑπερκομματική προσωπικότητα, νά σχηματίσει κυβέρνηση καὶ νά συγκαλέσει τήν Ἐθνοσυνέλευση, ἐνδ τὸ ὑπουργεῖο τῶν Στρατιωτικῶν δόθηκε στό N. Ζορμπᾶ.

Τότε δ «Σύνδεσμος» μέ διάγγελμα δῆλωσε δτὶ ἔληξε ἡ ἀνάμιξη τοῦ στρατοῦ στήν πολιτική καὶ ἀνάγγειλε τῇ διάλυση του, ἐνδ δ Βενιζέλος ἀναχώρησε ἀπό τήν Ἑλλάδα. Υστερα ἀπό αὐτὰ ἡ Βουλὴ διαλύθηκε καὶ τὸν Αὔγουστο τοῦ 1910 διενεργήθηκαν ἐκλογές, πού τίς κέρδισε τό νέο κόμμα τῶν Φιλελευθέρων. Αὐτό είχε προβάλει ως ὑποψήφιο καὶ τὸ Βενιζέλο, πού τώρα γύρισε στήν Ἑλλάδα καὶ τὸν Ὁκτώβριο σχημάτισε τήν πρώτη κυβέρνησή του. Αὐτός ἀμέσως πρότεινε στό βασιλιά νά διαλυθεῖ ἡ νέα Βουλὴ καὶ προκήρυξε ἐκλογές, πού ἔγιναν κατά τά τέλη τοῦ Νοεμβρίου.

Ἡ Δεύτερη Ἀναθεωρητική Βουλὴ τοῦ 1911

Ἡ «Δεύτερη Ἀναθεωρητική Βουλὴ», πού προήλθε ἀπό τίς ἐκλογές καὶ συνεδρίασε γιά σύσκεψη τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1911, είχε συντριπτική βενιζελική πλειοψηφία. Αὐτή μέ πρόεδρο τῆς Ἐπιτροπῆς γιά τήν ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος τὸ Στέφ. Δραγούμη ψήφισε τό ἀναθεωρημένο Σύνταγμα στίς 29 Μαΐου τοῦ 1911.

Μεγάλη ἀνακούφιση προξένησε τό ἄρθρο ἐκεῖνο μέ τό δρόπο ἐξασφαλιζόταν ἡ μονιμότητα τῶν δημόσιων ὑπαλλήλων, γιατί ἡ ἀναστάτωση τοῦ ὑπαλληλικοῦ κόσμου, κάθε φορά πού ἀνέβαινε στήν ἔξουσία ἔνα διαφορετικό κόμμα, ἦταν μιά ἀπό τίς μεγάλες πληγές τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Τό Σύνταγμα είχε καὶ ἄλλα σωτήρια ἄρθρα, δπως ἐκεῖνο πού περιόριζε τήν ἀπαρτία τῆς Βουλῆς στό ἔνα τρίτο τῶν βουλευτῶν, μέ σκοπό νά χτυπηθεῖ ἡ παρεμπόδιση τῶν ἐργασιῶν της. Ἀλλα τέτοια ἄρθρα ἦταν ἐπίσης ἐκεῖνα σύμφωνα μέ τά δρόποια δημιουργοῦνταν εἰδικό δικαστήριο, τό Ἐκλογοδικεῖο γιά νά ἐλέγχει τή γηνησιότητα τῶν ἐκλογῶν, καθώς καὶ τά ἄλλα πού καθιέρωναν τό ἀσυμβίβαστο τοῦ βουλευτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ὅξιώματος, τήν ὑποχρεωτική φοίτηση στό δημοτικό σχολεῖο καὶ τήν ἀποκατάσταση τῶν ἀκτημόνων γεωργῶν.

Μέ ειδικό νόμο καὶ μέ ἀπαίτηση τοῦ ἵδιου τοῦ Βενιζέλου ἡ Βουλὴ ἴδρυσε στό στρατό θέση Γενικοῦ Διοικητῆ γιά τό διάδοχο τοῦ θρόνου. Ἡ Ἀναθεωρητική Βουλὴ, δταν τελείωσε τό ἔργο της, διαλύθηκε καὶ οἱ ἐκλογές τοῦ Μαρτίου τοῦ 1912 γιά ἀπλή πιά Βουλὴ ἔδωσαν πάλι μεγάλη βενιζελική πλειοψηφία.

Τώρα δ Βενιζέλος είχε στρέψει δλη τήν προσοχή του στήν ἀναδιοργάνωση τῆς κρατικῆς μηχανῆς καὶ τήν πολεμική προετοιμασία τῆς χώρας μέ τήν ἐνίσχυση τῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Γι' αὐτό ἡ Ἑλλάδα κάλεσε ἔνεας ἀποστολές, γαλλική γιά τό

στρατό και άγγλική γιά τό ναυτικό. 'Επίσης άγόρασε δύλα και πλοῖα και παράλαβε και τό θωρητό «'Αβέρωφ» πού τό είχαν παραγγείλει παλιότερα. Τέλος ή άριθμητική δύναμη τού στρατού διπλασιάστηκε. 'Ετσι τό "Εθνος" έζησε μιά καινούρια έποχή και άποκτησε θάρρος και αύτοπεποίθηση.

III. ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Παραμονές τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου

Κατά τό θέρος τοῦ 1912 άρχισε νά γίνεται λόγος γιά συνεννόηση τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς. 'Η άφορμή πού πλησίασε τά χριστιανικά ἔθνη μεταξύ τους ήταν κυρίως ή ἔξωφρενική πολιτική τῆς τουρκοποιήσεως, πού άκολούθησε τό Νεοτουρκικό Κομιτάτο. Οι Νεότουρκοι δηλαδή κατάλαβαν δτι ή δύναμη τῶν μεγάλων κρατῶν τῆς Εύρωπης προέρχεται ἀπό τό δτι ο πληθυσμός τους ήταν ἐνιαίος. 'Επιχείρησαν λοιπόν κι αὐτοί νά δημιουργήσουν αὐτήν τήν ένοτητα στήν αύτοκρατορία τοῦ Σουλτάνου μέ βίαια μέσα.

Μά ή προσπάθεια τοῦ ἑκτουρκισμοῦ ἔξαπόλυσε μιά θύελλα, πού ἐπρόκειτο νά γκρεμίσει τό ἰδιο τό κράτος τῶν 'Οσμανλήδων στήν Εύρώπη. 'Η Βουλγαρία διαμαρτυρήθηκε, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο κήρυξε τήν ἐκκλησία σέ διωγμό και η 'Αλβανία ἐπαναστάτησε. Τή σύγχυση αὐτή τήν ἐκμεταλλεύτηκε η 'Ιταλία και ἔτσι τό φθινόπωρο τοῦ 1911 κατέλαβε τίς τελευταῖες κτήσεις τοῦ Σουλτάνου, πού ὑπάγονταν ἀπευθείας σ' αὐτόν, τήν Τριπολίτιδα και τήν Κυρηναϊκή. Μάλιστα, γιά νά ἀναγκάσει τήν Τουρκία γιά εἰρήνη, κατέλαβε και τά Δωδεκάνησα. Οι Τούρκοι πολέμησαν τούς 'Ιταλούς, ἀλλά δ τουρκικός στρατός στήν 'Αφρική μέ ἀρχηγό τόν ήγέτη τῆς νεοτουρκικῆς ἐπαναστάσεως, τόν 'Εμβέρ, νικήθηκε.

Ο πόλεμος ἐναντίον τῆς Τουρκίας

Κατά τό θέρος τοῦ 1912 ταράχητηκε η Βαλκανική. 'Επιτέλους τό δνειρο τοῦ Ρήγα πραγματοποιούνταν και ἔγινε δτι δέν ήταν δυνατό νά πιστέψει ο Χαμίτ. Τά τέσσερα δηλαδή χριστιανικά κράτη, η 'Ελλάδα, η Βουλγαρία, η Σερβία και τό Μαυροβούνιο συνασπίστηκαν, γιά νά χτυπήσουν τήν Τουρκία.

Είναι γεγονός πώς η 'Ελλάδα μέ δυσκολία ἔγινε δεκτή στή συμμαχία, γιατί οι Βούλγαροι ἀπό τή μία, μη ἔροντας τή μεταβολή πού ἔγινε στήν 'Ελλάδα, δέν τήν θεωρούνταν ὑπολογίσιμο παράγοντα, ἐνώ ἀπό τήν ἄλλη δέν ήθελαν νά τήν βλέπουν νά μεγαλώνει. 'Ο Βενιζέλος δμως τόλμησε νά δεχτεῖ νά μή γίνει κανένας λόγος γιά τή διανομή τῶν κερδῶν ἀπό τόν πόλεμο στή συνθήκη συμμαχίας μέ τή Βουλγαρία και ἔτσι τελικά τό κατόρθωσε. Τή συμμαχία τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς τήν εὐνόησε και ἐργάστηκε γι' αὐτήν η Ρωσία, γιά νά ἐμποδίσει τήν Αύστρια νά κατεβεῖ πρός τά νότια.

'Ο βασιλιάς τοῦ Μαυροβουνίου Νικήτας πράτος κήρυξε τόν πόλεμο στίς 25

Σεπτεμβρίου τοῦ 1912 καὶ μπήκε στήν 'Αλβανία. Στίς 30 τοῦ ίδιου μήνα τά υπόλοιπα τρία κράτη ἔστειλαν δμοιες διακοινώσεις πρός τήν Τουρκία καὶ ζήτησαν αὐτονόμηση τῶν εὑρωπαϊκῶν κτήσεων τοῦ Σουλτάνου. Τότε ἡ τουρκική κυβέρνηση, πού μιλούσε μὲ περιφρόνηση γιά τοὺς χριστιανικούς λαούς, κήρυξε τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Σερβίας (4 'Οκτωβρίου), δχι δμως καὶ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, ἐπλίζοντας πώς θά χώριζε τοὺς συμμάχους. Τήν ἄλλη δμως μέρα κήρυξε τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας καὶ ἡ Ἑλλάδα, ἀφοῦ νωρίτερα είχαν γίνει δεκτοί στήν ἐλληνική Βουλή οἱ Κρητικοί βουλευτές, πού λίγο νωρίτερα τοὺς τό είχε ἀρνηθεῖ ὁ Βενιζέλος, γιά νά μή δημιουργήσει ζητήματα μέ τήν Τουρκία σέ ἀκατάλληλη στιγμή.

Οἱ Εὐρωπαῖοι διπλωμάτες καὶ στρατιωτικοί δέν ἤξεραν καλά τήν πρόοδο τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, ιδίως τῆς Σερβίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Μά δέ χρειάστηκε πολὺς καιρός γιά νά καταλάβουν τήν πραγματικότητα.

Οἱ Βούλγαροι μπήκαν στή Θράκη καὶ στίς 11 'Οκτωβρίου κυρίεψαν μέ πολιορκία τίς **Σαράντα Έκκλησίες**.

'Ο ἐλληνικός στρατός στή Θεσσαλία, πού ἀποτελούνταν ἀπό 7 μεραρχίες μέ ἀρχηγό τό διάδοχο **Κωνσταντίνο**, κατέλαβε στίς 5 'Οκτωβρίου τήν Ἐλασσόνα. Καὶ ἀφοῦ νίκησε τοὺς Τούρκους στό **Σαραντάπορο** (8-9 'Οκτωβρίου), μπήκε στά Σέρβια, στήν Κοζάνη καὶ στά Γρεβενά. Παράλληλα ἄλλες δυνάμεις του κατέλαβαν τήν Κατερίνη, πέρασαν τόν Ἀλιάκμονα καὶ ἀπελευθέρωσαν τή Βέροια, τή Νάουσα καὶ τήν "Εδεσσα.

'Από τήν ἄλλη ὁ ἐλληνικός στόλος μέ ναύαρχο τόν **Υδραϊ Παῦλο Κουντουριώτη** κατέλαβε τά νησιά **Χίο**, **Λέσβο**, **Αἶμνο** κ.τ.λ., ἐνῶ ἡ **Σάμος** είχε κηρυξει πιά τήν ἔνωσή της μέ τήν Ἑλλάδα. 'Επίσης δ στόλος ἔστησε τή σημαία πάνω στή Χερσόνησο τοῦ **Αθω**. Πολύ μεγάλη σημασία είχε ἡ ὑπηρεσία, πού πρόσφερε στούς συμμάχους τό ναυτικό, γιατί ἀπόκλεισε τά στενά τῶν Δαρδανελίων καὶ ἐμπόδιζε τή μεταφορά τουρκικού στρατού ἀπό τή **Μ. Ασία**.

Οἱ Σέρβοι ἔξαλλοι μέ τριήμερη μάχη στό **Κουμάνοβο** ἄνοιξαν τό δρόμο πρός τήν παλιά Σερβία καὶ στίς 13 'Οκτωβρίου δ Σέρβος διάδοχος **Άλεξανδρος** μπήκε στά **Σκόπια**, τήν πρωτεύουσα τοῦ μεσαιωνικοῦ βασιλιᾶ τῆς μεγάλης Σερβίας, τοῦ Στέφανου Ντουσάνου.

Στό μεταξύ οἱ Βούλγαροι ἀγωνίζονταν στό **Λουλέ Μπουργκάς** τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ἐναντίον τῆς μεγάλης μάζας τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, πού χωρίς καλό ἐφοδιασμό, ἀσύντακτος, σχεδόν πεθαίνοντας ἀπό τήν πείνα, τούς συγκράτησε περιστότερο μέ τόν δύκο του ἐπί πέντε μέρες (15-20 'Οκτωβρίου). 'Υστερα δμως προχώρησε στήν **Τσατάλτζα**, δην ἡ τουρκική ἀντίσταση καὶ ἡ χολέρα ἐμπόδισαν τούς Βουλγάρους νά προχωρήσουν γρήγορα πρός τήν Κωνσταντινούπολη.

'Ο ἐλληνικός στρατός κυνηγούσε πιά τούς Τούρκους πρός τό **Μοναστήρι**, ἐνῶ στό μεταξύ μία βουλγαρική στρατιά, πού προοριζόταν γιά τή Μακεδονία, κατέλαβε εὔκολα τίς Σέρρες, τή Δράμα καὶ τήν Καβάλα καὶ ἔνα τμῆμα τῆς βάσιδις πολύ γρήγορα πρός τή **Θεσσαλονίκη**. Αὐτό ἔγινε ἔγκαιρα γνωστό στήν Ἐλληνική Κυβέρ-

νησι καὶ δ Βενιζέλος μὲ ἀγωνιώδεις προσπάθειες πέτυχε νά στρέψει τίς ἐλληνικές δύναμεις ἀπό τά βόρεια πρός τά ἀνατολικά, γιά νά προλάβει τήν κατάληψη τῆς μακεδονικῆς πρωτεύουσας ἀπό τούς Βουλγάρους.

"Ετσι ὁ ἐλληνικός στρατός μέ τή διήμερη μάχη (19-20 Ὁκτωβρίου) στά **Γιαντσά** βάδιζε ἐναντίον τῆς Θεσσαλονίκης, πού οι Τοῦρκοι ἀναγκάστηκαν νά τήν παραδώσουν σ' αὐτόν στίς 26 Ὁκτωβρίου, τό ἀπόγευμα, μέρα πού γιόρταζε ὁ προστάτης της "Αγιος Δημήτριος. Στίς 28 δ βασιλιάς Γεώργιος καὶ δ' Ἀρχιστράτηγος μπήκαν θριαμβευτικά σ' αὐτήν. 'Ο βασιλιάς Γεώργιος ἐγκαταστάθηκε βιαστικά στήν πόλη, γιά νά δηλώσει ἔμεσα σ' δλους δτι οι "Ἐλληνες δέ θά τήν ἅφηναν πιά. "Ας σημειωθεῖ μάλιστα δτι δ βουλγαρικός στρατός, μολονότι βρῆκε τήν πόλη κατεύλη μμένη ἀπό τόν ἐλληνικό στρατό, δταν ἔφτασε κοντά της, ζήτησε τήν ἄδεια ἀπό τό ἐλληνικό Στρατηγεῖο καί πέτυχε νά μπει μέσα στήν πόλη τάχα γιά ἔκοντραση.

'Εξάλλου στήν "Ηπειρο δ ἐλληνικός στρατός, πού ἀποτελούνταν ἀπό μιά μεραρχία μέ ἐπικεφαλῆς τό στρατηγῷ Σαπουντζάκη, κατέλαβε τό ύπόλοιπο τμῆμα τῆς καί πολιόρκησε τά **Γιάννενα**, πού τά προστάτευε τό **Μπιζάνι**. Αὐτό είχε ὀχυρωθεῖ ἀπό τούς Γερμανούς καί θεωρούνταν ἄπαρτο.

"Ετσι ὡς τό τέλος τοῦ ᾧδιου μήνα τίποτε σχεδόν δέν είχε ἀπομείνει ἀπό τήν τουρκική αὐτοκρατορία στήν Εύρωπη. Οι Τοῦρκοι διατηρούνταν μόνο τά ὄχυρά τῶν **Ιωαννίνων**, τῆς Σκόδρας στήν **Αλβανία** καί τῆς **Άδριανουπόλεως**, πού πολιορκούνταν ἀπό τούς **Ἐλληνες**, τούς Μαυροβουνιώτες καί τούς Βουλγάρους, καθώς καί τήν πέρα ἀπό τήν **Τσατάλτζα** περιοχή.

"Η νίκη τῶν ἐνωμένων βαλκανικῶν κρατῶν προξένησε μεγάλη ἐντύπωση στήν Εύρωπη. Στήν ἀρχή τῶν ἔχθροπραξιῶν ή Αὐστρία καί ή Ρωσία ὡς ἐντολοδόχοι καί τῶν ἄλλων Δυνάμεων, γιά νά προλάβουν τή σύγκρουση η τουλάχιστον γιά νά ἐντοπίσουν τόν πόλεμο στή Βαλκανική είχαν δηλώσει δτι, δταν θά τελείωνε δ πόλεμος, δέ θά ἐπέτρεπαν νά τροποποιηθεῖ τό ἐδαφικό καθεστώς. Παρ' δλα αὐτά τώρα οι διπλωμάτες διακήρυξαν πώς δέ θά διατηρούνταν πιά η προηγούμενη κατάσταση (*status quo < in statu quo ante*), ἀφοῦ ή Τουρκία είχε χάσει τό μόνο δικαίωμα πού είχε, τό δικαίωμα τῆς δυνάμεως, γιά νά ἐπιβάλλει σ' αὐτές τίς χώρες τήν κακή διοίκησή της. 'Από τήν ἄλλη δ πρωθυπουργός τῆς **Αγγλίας** **Άσκονιθ** δηλώσε πώς δ χάρτης τῆς **Ανατολικής Εὐρώπης** πρόκειται νά ἀλλάξει καί δτι «οι νικητές δέν πρέπει νά στερηθούν τούς καρπούς, πού κέρδισαν μέ πολλές θυσίες».

Οι Σέρβοι συνεχίζοντας τήν πορεία τους πρός τά νότια μπήκαν στή **Μακεδονία** καί στίς 5 Νοεμβρίου κατέλαβαν τό **Μοναστήρι**, στό δροῦ διοφάνερα οι "Ἐλληνες ήταν περισσότεροι. Κατέλαβαν ἐπίσης τή στενή λουρίδα τοῦ **Νόβι-Παζάρ**, πού τούς χώριζε ἀπό τό Μαυροβούνιο, καί ἀπόκτησαν κοινά σύνορα μέ τούς συγγενεῖς συμμάχους τους, συνάμα δωμας ἐκλείναν τό δρόμο τῆς Αὐστρίας πρός τή Θεσσαλονίκη. Ἐπίσης ἄλλο τμῆμα τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ μέ δρμητική καί ἐντυπωσιακή κίνηση ἀνάμεσα ἀπό τά βουνά τῆς **Αλβανίας** κατέβηκε στήν **Άδριατική** καί ἔτσι

φαινόταν πώς πραγματοποιούνταν τό δυνειρο τής Σερβίας νά έχει διέξοδο στή θάλασσα.

Αλλά καί δ' ἐλληνικός στρατός ἀμέσως, μόλις κατέλαβε τή Θεσσαλονίκη, στράφηκε καὶ πάλι πρός τή Δυτική Μακεδονία καὶ στίς 7 Νοεμβρίου μπῆκε στή Φλώρινα. "Υστερα προχώρησε ώς τήν **Κορυτσά** καὶ τήν κατέλαβε.

Αλλά ή αὐστριακή διπλωματία αἰσθάνθηκε τά γεγονότα τής Βαλκανικής ώς δική της ήττα, γιατί ἔβλεπε νά τής κλείνεται τώρα δ' δρόμος νά κατεβεῖ στή Θεσσαλονίκη. Ἐπίσης δέν ήταν δυνατό νά ἀνεχετεί τήν ἐγκατάσταση τῶν Σέρβων στήν Ἀδριατική καὶ σ' αὐτό εἶχε σύμφωνη καὶ τήν Ἰταλία. "Η Αὐστρία λοιπόν καὶ ή Ἰταλία συνεργάστηκαν μέ ζῆλο, γιά νά δημιουργήσουν ἀνεξάρτητο ἀλβανικό κράτος. Αλλά καὶ ή Ρωσία ἀνησύχησε μήπως οἱ Βούλγαροι καταλάβουν τήν Κωνσταντινούπολη, πού τήν είχε ή ίδια στό μάτι, ἐνδιάμεση τή Σερβία, πού ήταν πιστή σ' αὐτήν, νά ἐπεκταθεῖ ώς τήν Ἀδριατική καὶ γενικά νά δυναμώσει σέ βάρος τής Αὐστρίας, πού ήταν ἀντίζηλή της.

Τό Συνέδριο τοῦ Λονδίνου

Στίς 20 Νοεμβρίου ὑπογράφτηκε στήν Τσατάλτζα ἀνακοχή ἀνάμεσα στήν Τουρκία καὶ στούς τρεῖς συμμάχους, ἐνδιάμεση τήν Ἀδριατική συνέχισε τόν πόλεμο, ἐφόσον τά Γιάννενα δέν είχαν κυριευτεῖ ἀκόμη.

Στίς 3 Δεκεμβρίου συνεδρίασαν οἱ ἐμπόλεμοι στό ἀνάκτορο τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου στό Λονδίνο καὶ ταυτόχρονα οἱ πρεσβευτές τῶν M. Δυνάμεων μέ πρόεδρο τό σέρ "Ἐντουαρντ Γκρέν. "Η συνδιάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν εἶχε σκοπό νά συζητήσουν ζήτηματα μέ γενικό ἐνδιαφέρον, πού είχαν προκύψει ἀπό τόν πόλεμο, δπως τό ζήτημα τής ιδρύσεως Ἀλβανικοῦ κράτους, τής ἐπεκτάσεως τής Σερβίας ώς τήν Ἀδριατική, τής τύχης τής Θεσσαλονίκης, τοῦ Ἀγίου Ὁρους καθώς καὶ ἄλλα θέματα.

"Η συνδιάσκεψη τῶν ἐμπόλεμων εἶχε σκοπό νά συζητήσουν τούς δρους τής εἰρήνης, ἀλλά οἱ Τούρκοι καθυστεροῦσαν τίς διαπραγματεύσεις.

Τελικά τό Μεγάλο Συμβούλιο στήν Κωνσταντινούπολη ἀποφάσισε νά ὑπογραφεῖ εἰρήνη καὶ φάνηκε πρόθυμο νά δεχετεί τούς δρους τῶν συμμάχων. Αλλά οἱ Νεότουρκοι μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ἐμβέρ, πού είχε γυρίσει ἀπό τόν πόλεμο ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν, προετοίμασαν κίνημα. Στίς 10 Ἰανουαρίου μέ στάση ἐπεσε ή κυβερνηση τοῦ Κιαμίλ-πασᾶ καὶ δ' ὑπουργός τῶν Στρατιωτικῶν Ναζίμ δολοφονήθηκε. Τότε οἱ διαπραγματεύσεις τοῦ Λονδίνου ματαιώθηκαν καὶ δ' πόλεμος ξανάρχισε στίς 5 Ἰανουαρίου τοῦ 1913.

Ο ἀγώνας στή θάλασσα – Πτώση τῶν Ἰωαννίνων

Οἱ συγκρούσεις στή θάλασσα ἀνάμεσα στούς ἀντιπάλους ἔγιναν κατά τή διάρκεια τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Λονδίνου, δταν δ' τουρκικός στόλος βγῆκε γιά πρώτη φορά ἔξω ἀπό τά Στενά τῶν Δαρδανελίων, γιά νά πήσει τόν ἐλληνικό

στόλο, πού ήταν ἀγκυροβολημένος στό λιμάνι του **Μούδρου** τῆς Λήμνου.

Ἐπιβάλλεται δμως νά μνημονευτεῖ καὶ ἔνα ἡρωικό ἐλληνικό κατόρθωμα, πού προηγεῖται. Τῇ νύχτα στίς 18 Ὁκτωβρίου δὲ ὑποπλοίαρχος **Νικ. Βότσης** κυβερνώντας ἔνα μικρό τορπίλοβόλο μπήκε στὸ ναρκοθετημένο λιμάνι τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τορπίλισε τό ἀγκυροβολημένο ἐκεῖ τουρκικό θωρηκτό «**Φετίχ-Μπουλέν**».

Στήν οὐσίᾳ δὲ τουρκικός στόλος ἦταν πιό ἴσχυρός ἀπό τὸν ἐλληνικό γιατὶ είχε περισσότερα κανόνια καὶ δὲ θώρακας πολλῶν μονάδων του ἦταν πιό ἴσχυρός ἀπό τὸ θώρακα τῶν ἐλληνικῶν πολεμικῶν. Ἀλλά τὸ νέο ἐλληνικό καταδρομικό «**Αβέρωφ**», πού είχε τὸ δόνομα τοῦ ἐθνικοῦ εὐεργέτη **Γεωργίου** Ἀβέρωφ καὶ χρησίμευε ὡς ναυαρχίδα, καθὼς καὶ ἡ ἱκανότητα τῶν Ἑλλήνων ναυτῶν, ἔδιναν στὸν ἐλληνικό στόλο τὴν ὑπεροχήν. Αὐτό λοιπόν φάνηκε στή σύγκρουση τῆς 3ης Δεκεμβρίου (ναυμαχία τῆς Ἑλλῆς), κατὰ τὴν δροία θαυμάστηκε ἡ ὑπερβολική τόλμη τοῦ ναυάρχου Κουντουριώτη. Καὶ ἔτσι δὲ τουρκικός στόλος γύρισε πίσω στά Στενά ἄπρακτος.

Ἀργότερα οἱ Τούρκοι, ἀκολουθώντας δόηγίες Γερμανῶν ἀξιωματικῶν, ἔστειλαν ἀπό πρωτύτερα τὸ καταδρομικό «**Χαμιδέι**» μὲ κυβερνήτη τὸν πλοιάρχο Ρεούφ, ἐλπίζοντας πώς δὲ Ἀβέρωφ θά ἔτρεχε ἀμέσως νά τὸ κυνηγήσει. Ὁ Ρεούφ κατόρθωσε τῇ νύχτα τῆς πρωτοχρονιᾶς τοῦ 1913 νά διασπάσει τὸν ἐλληνικό ἀποκλεισμό καὶ τὴν ἄλλη μέρα τὸ «**Χαμιδέι**» βομβάρδισε τὸ λιμάνι τῆς Σύρου καὶ βούλιαξε τὸ βοηθητικό τοῦ στόλου «**Μακεδονίω**». Τὸ γεγονός προκάλεσε μεγάλη αἰσθηση στήν Ἀθήνα. Πάντως δμως δὲ «**Αβέρωφ**» δέν ἐγκατάλειψε τὸ Μούδρο, δπως τὸ ἐπιθυμοῦνσαν οἱ Τούρκοι. Καὶ ἔτσι, δταν τὰ πλοῖα τους βγῆκαν ἀπό τὸν Ἑλλήσποντο, βρέθηκαν μπροστά στὸν ἐνωμένο ἐλληνικό στόλο καὶ ὕστερα ἀπό σύντομη ναυμαχία, κατὰ τὴν δροία ἔπαθαν σοβαρές ζημιές, γύρισαν πίσω στά Στενά (5 Ἰανουαρίου 1913 – Ναυμαχία τῆς Λήμνου), δπου καὶ κλείστηκαν δριστικά.

Στίς 21 Φεβρουαρίου τοῦ 1913 μὲ μακροχρόνια πολιορκία καὶ πολλές θυσίες τῶν Ἑλλήνων στὸ Μπιζάνι τά Γιάννενα τελικά παραδόθηκαν στὸν ἐλληνικό στρατό, πού τὴν ἀρχηγία του ἀπό τὸν Ἱανουάριο τὴν είχε ἀναλάβει διάδοχος Κωνσταντίνος. Κατόπιν ἡ 8η μεραρχία γρήγορα καὶ στίς 3 Μαρτίου κατέλαβε τὸ Ἀργυρόκαστρο, τὴν πρωτεύουσα τῆς Βόρ. Ἡπείρου. Οἱ τελευταῖς αὐτές ἐπιτυχίες ἀποτελοῦν τὸ ἐπισφράγισμα τῶν ἐλληνικῶν ἀγώνων.

‘Η δολοφονία τοῦ Γεωργίου – ‘Ο Κωνσταντίνος βασιλιάς

Ἀλλά πάνω ἀκριβῶς στό θρίαμβο μία θλιβερή τραγωδία καταστενάχωρησε τοὺς Ἑλληνες. Ὁ βασιλιάς Γεώργιος ἔμενε ὡς φρουρός στή Θεσσαλονίκη. Στίς 5 Μαρτίου, δπως συνήθιζε, βγῆκε γιά περίπατο μέναν ὑπασπιστή του. Τότε δμως ἔνας Ἑλληνας, πού χαρακτηρίστηκε ὡς τρελός, τὸν πυροβόλησε ἀπό κονά καὶ τὸν σκότωσε. Τὸ πιό πιθανό εἶναι πώς αὐτός ἐνεργοῦσε ὡς δργανο ἔνων συμφερόντων.

Τὴν μεγάλη ἐθνική συμφορά, τὸ θάνατο τοῦ Γεωργίου τοῦ ἀγαπητοῦ στό λαό βασιλιά, τή μετρίασε ἡ ἄνοδος στό θρόνο τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου.

Τό δνομα τοῦ νέου βασιλιά ἦταν πολύ ἀγαπητό, γιατί θύμιζε τὸν ἀδιάσπαστο δεσμό τοῦ ἔθνους μὲ τὴν Βυζαντινή Αὐτοκρατορία καὶ τὸ τραγικό πέσιμο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τώρα λοιπόν φαινόταν πῶς ἔδινε «σάρκα καὶ ὅστά» στὰ δνειρὰ τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ἀνάμεσα στούς θριάμβους τοῦ πρώτου βαλκανικοῦ πολέμου εἶχαν ἀρχίσει πιά νά γίνονται πραγματικότητα. Ὁ νέος βασιλιάς ἀνέβαινε στὸ θρόνο μὲ τούς πιό «αἴσιους οἰωνούς» καὶ τίς εὐχές καὶ τίς ἐλπίδες τοῦ λαοῦ πού πολεμοῦσε.

Ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου

Στίς 13 Μαρτίου τοῦ 1913 παραδόθηκε στοὺς Βουλγάρους ἡ Ἀδριανούπολη καὶ οἱ Τούρκοι βλέποντας πῶς ἦταν ἄσκοπο νά συνεχίσουν τὸν πόλεμο ὑπόγραψαν στίς 31 τοῦ ἴδιου μῆνα ἀνακωχὴν μαζὶ τους. Τελικά δῆμος ἡ συνθήκη τῶν βαλκανικῶν συμμάχων μὲ τὴν Τουρκίαν υπογράφηκε στίς 17 Μαΐου στὸ ἀνάκτορο τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου στὸ Λονδίνο. Μέ αὐτὴν δὲ Σουλτάνος παραχωροῦσε: «ὅλα γενικά τὰ ἐδάφη τῆς Αὐτοκρατορίας του στήν Εὐρώπη, ποὺ βρίσκονταν δυτικά ἀπό τὴν γραμμή, η ὁποία ἀρχίζει ἀπό τὸν Αἶνο στὸ Αίγαλο καὶ ἔφτανε ὡς τὴ Μήδεια στὸν Εὖξεινο Πόντο, ἐκτός ἀπό τὴν Ἀλβανία». Ἐπίσης παραχωροῦσε καὶ τὴν Κρήτη, ἐνῶ γιά τὰ νησιά τοῦ Αίγαίου καὶ τὰ σύνορα τοῦ νέου ἀλβανικοῦ κράτους, πού θά σχηματιζόταν, θά ἀποφάσιζαν οἱ Δυνάμεις.

‘Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος (1864-1923)

‘Ο Βουλγαρικός πόλεμος (17 Ιουνίου 1913) ἡ Β’ Βαλκανικός πόλεμος

Ἡ φιλία τῶν βαλκανικῶν λαῶν δέν κράτησε πολλούς μῆνες, γιατί οἱ σύμμαχοι, δταν ἥρθε ἡ ὥρα νά μοιράσουν τὰ λάφυρα, φιλονίκησαν. Οἱ Βουλγαροί δέν εἶχαν ξεχάσει πῶς «εἶναι ἡ ἰσχυρή φυλή», πού, σύμφωνα μὲ αὐτούς, ἦταν προορισμένη νά κυριαρχήσει στὴ Βακανική. Γι’ αὐτὸ διάδιναν πῶς αὐτοὶ εἶχαν σηκώσει τὸ βάρος τοῦ πολέμου. Ἐξάλλου ἡ γερμανοαυστριακή διπλωματία, ἐπειδή δέν κατόρθωσε νά προλάβει τὴν καταστροφή τῆς Τουρκίας, προσπάθησε νά διασπάσει τοὺς συμμάχους ὑποθάλποντας τὴ μεγαλομανία τῶν Βουλγάρων.

Γι’ αὐτὸ οἱ Βουλγαροί ἦταν ὑπερβολικοὶ στίς ἀπαιτήσεις καὶ θρασεῖς στοὺς τρόπους. Ἡδη κατά τὴ διάρκεια τῶν ἐπιχειρήσεων εἶχαν γίνει ἔξω φρενῶν, ἐπειδή

οι Ἑλληνες είχαν καταλάβει τή Θεσσαλονίκη. Πρίν νά υπογραφεῖ δμως ή συνθήκη τοῦ Λονδίνου, ἔγιναν πολλές δχι μόνο μιά φορά ἐνοπλες συγκρούσεις ἀνάμεσα στούς Ἑλληνες καὶ τοὺς Βουλγάρους στά σημεῖα ἐπαφῆς τους, καθώς καὶ ἐπεισόδια μέσα στή Θεσσαλονίκη. Διαφορές είχαν ἐπίσης καὶ μὲ τοὺς Σέρβους, πού δὲν ήταν δυνατό νά ἔξομαλυνθοῦν. Γι' αὐτό τά πράγματα μοιραῖα δδηγοῦσαν σέ συμμαχικό πόλεμο. 'Υστερα ἀπ' αὐτά η Ἑλλάδα στίς 19 Μαΐου υπόγραψε μαζί μὲ τή Σερβία μιστική συμμαχία στή Θεσσαλονίκη, σύμφωνα μὲ τήν δποία ἐδιναν μεταξύ τους ἐγγυήσεις γιά τά ἐδάφη πού κατεῖχαν αὐτές στρατιωτικά καὶ στίς 17 Ἰουνίου ἄρχισαν οι ἔχθροπραξίες μὲ τή Βουλγαρία. Οι Βούλγαροι χτύπησαν τούς Σέρβους στή Γεβγελή, πού ήταν τό σημεῖο ἐπαφῆς τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν σερβικῶν δυνάμεων, γιά νά τίς διασπάσουν, καὶ τούς Ἑλληνες στή **Νιγρίτα**.

'Η διεξαγωγή τοῦ πολέμου

Στό μεταξύ ὁ ἑλληνικός στρατός σχεδόν είχε διπλασιαστεῖ μὲ τήν παρουσίαση τῶν στρατευσίμων ἀπό τά νέα ἐδάφη καὶ τῶν ἔθελοντῶν, πού συγκεντρώνονταν ἀπό τούς Ἑλληνες τοῦ ἔξωτερικοῦ. Τό ἐπιτελεῖο ἔδωσε ἀμέσως διαταγή νά ἔξουδετερωθεῖ ὁ βουλγαρικός στρατός, πού είχε ἐγκατασταθεῖ στή Θεσσαλονίκη τάχα γιά ἔξεκούραση, καὶ τὸν ἀνάγκασε τό πυροβολικό νά παραδοθεῖ. Και ἐνῷ τό ἀριστερό τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ βάδιζε πρός τή Γεβγελή, τό κύριο σῶμα προχώρησε πρός τό **Κιλκίς**. Αὐτό ήταν μιὰ πολύ ὀχυρή θέση στή σιδηροδρομική γραμμή πού δδηγοῦσε ἀπό τή Θεσσαλονίκη στίς Σέρρες καὶ τήν είχαν καταστρέψει οι Βούλγαροι. Τίς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ τίς κινοῦσε ἀσυγκράτητη πολεμική δρμή, πού τήν ἀναζωογούσε τό μίσος ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, ὥστε ή ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ Κιλκίς πήρε τή μορφή ἔξαλλης παραφροσύνης. Οι Ἑλληνες μέ τριήμερη δρμητικότατη ἐπίθεση ἔδιωξαν μέ τίς λόγχες τους τούς Βουλγάρους ἀπό τίς ὀχυρές θέσεις τους. Ἐπίσης μέ διήμερη μάχη στό **Λαζανά** διώχτηκαν οι Βούλγαροι, ἐνῷ ξανα-αποκτήθηκαν ή Γεβγελή καὶ ή **Νιγρίτα** (19-21 Ἰουνίου).

'Αλλά καὶ οἱ Σέρβοι μέ πολυνήμερο καὶ πολύνεκρο ἀγώνα νίκησαν τούς Βουλγάρους καὶ τούς ἀπομάκρυναν στά παλιά τους σύνορα, μά unctione πεῖστε σέ ἀδράνεια καὶ μόνον οι Ἑλληνες συνέχισαν νά μάχονται. Αὐτοί ἀπό τά τέλη Ἰουνίου ὡς καὶ τά μέσα τοῦ Ἰουλίου κατέλαβαν τήν **Ἀνατ. Μακεδονία** καὶ τή Δυτ. Θράκη. Οι Βούλγαροι ἐγκαταλείποντας τήν **Ἀνατ. Μακεδονία** προξενοῦσαν σοβαρές ἀγριότητες σέ βάρος τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ἰδίως στήν κωμόπολη τοῦ Δοξάτου κοντά στή Δράμα ἀπό τούς 3.000 κατοίκους του κατάσφαξαν τούς 2.500. Ἐξάλλου μέ τίς πολύνεκρες μάχες στά στενά τής **Κρέσνας** καὶ τής **Τζουμαγιάς** ἐναντίον ἰσχυρότερων βουλγαρικῶν δυνάμεων ὁ ἑλληνικός στρατός ἀνοίξε δρόμο πρός τό ἔδαφος τής παλιᾶς Βουλγαρίας.

'Από τίς 28 Ἰουνίου ἀκόμη είχε μπεῖ στόν ἀγώνα ἐναντίον τής Βουλγαρίας καὶ ή **Ρουμανία**, ἀφοῦ δμως πρωτύτερα είχε δηλώσει πώς δέν ἔχει κατακτητικό σκοπό, ἀλλά ἀπλᾶς, γιά νά ἐμποδίσει τή βουλγαρική ἡγεμονία στή Βαλκανική. Ο ρουμα-

νικός στρατός χωρίς μάχη προχώρησε γρήγορα σέ απόσταση είκοσι χιλιομέτρων έξω από τή Σόφια. Άλλα και οι Τούρκοι έκμεταλλεύτηκαν τή φιλονικία τῶν συμμάχων και μέ έπικεφαλῆς τόν Ἐμβέρ ξαναπήραν τήν Ἀδριανούπολη και ἔφτασαν ώς τόν Ἐβρο. Ἡδη ἀπειλοῦνταν τά ἐδάφη τῆς παλιᾶς Βουλγαρίας. Γι' αὐτό δ νέος φιλοπόλεμος πρωθυπουργός Ντάνεφ Ραντοσλάβωφ, δέχτηκε τήν εἰρήνη και δ βασιλιάς Φερδινάνδος ζήτησε τή μεσολάβηση τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ρουμανίας τοῦ **Καρόλου**, γιατί ή χώρα του έξαιτίας τῆς λαίμαργης και ἀλαζονικῆς πολιτικῆς της πάθαινε πανωλεθρία.

Ἡ εἰρήνη τοῦ Βουκουρεστίου (28 Ἰουλίου 1913)

Ἡ ἑλληνική ἀντιπροσώπεια, πού πήγε (13 Ἰουλίου) στό Βουκουρεστί γιά τή συζήτηση τῶν δρων τῆς εἰρήνης μέ έπικεφαλῆς τόν πρωθυπουργό Βενιζέλο, μέ πρόταση τοῦ βασιλιᾶ Κωνσταντίνου δέ δέχτηκε τήν ἀνακωχή, μολονότι δ Βενιζέλος φοβόταν πώς ή Ἐλλάδα κινδύνευε νά θεωρηθεῖ ἀσυμβίβαστη και νά ἀπομονωθεῖ στή διπλωματική μάχη. Παρ' δλα αὐτά δμως ὑποχώρησε, γιά νά μπορέσει ή Ἐλλάδα νά ἀγωνιστεῖ νά κρατήσει τήν Καβάλα, πού οι Βούλγαροι ἀρνιόνταν τοῦ σματικά νά τήν παραχωρήσουν.

Πολύ σύντομα δμως ή ἔξελιξη τῶν ἐπιχειρήσεων ἀνάγκασε τήν Κωνσταντίνο νά τηλεγραφήσει (15 Ἰουλίου) στό Βενιζέλο πώς ἐπιθυμεῖ ἀμέσως τήν ἀνακωχή. Τότε δ Βενιζέλος χειρίστηκε τό ζήτημα μέ πολὺ μεγάλη ἐπιδεξιότητα, ὥστε νά μή φανεῖ καθόλου δτι ή ὑπαναχώρηση τῆς Ἐλλάδος ὀφειλόταν σέ στρατιωτική ἀδυναμία τῆς. Ἀντίθετα δήλωσε δτι, ὑποχωρώντας σέ παράκληση τῆς Ρουμανίας, δεχόταν τήν ἀνακωχή χωρίς τήν ἔγκριση τοῦ βασιλιᾶ του και μέ δική του εὐθύνη. Αὐτό ήταν μιά προσωπική ἐπιτυχία τοῦ Βενιζέλου, γιά τήν δροία κατόπιν δ Κωνσταντίνος τοῦ ἔξεφρασε τήν εύγνωμοσύνη του. Τελικά στίς 17 Ἰουλίου τοῦ 1913 μέ παράκληση τοῦ Καρόλου τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ρουμανίας συνεδρίασε ή συνδιάσκεψη τοῦ Βουκουρεστίου.

Ἐπειδή δμως οι Βούλγαροι ἀντιπρόσωποι ἔφερναν δυσκολίες γιά τήν παραχώρηση τῆς Καβάλας στήν Ἐλλάδα, ή Ρουμανία ἀπείλησε δτι θά καταλάβει τή Σόφια και τότε αὐτοί γεμάτοι πικρία δέχτηκαν νά ὑπογράψουν τή συνθήκη. Ὁ Ἰδιος δ αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας μεταβλήθηκε ξαφνικά σέ ἐνθουσιώδη θαυμαστή τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ και ὑποστήριξε τήν ἑλληνική ἄποψη, ἐνῷ ή Αδστρία και ή Ρωσία είχαν ὑποστηρίξει τή Βουλγαρία. Ἐτσι ή Ἐλλάδα μέ τή συνθήκη τοῦ **Βουκουρεστίου** (28 Ἰουλίου 1913) κέρδισε τήν Ἀνατολική δρίστηκε δ Νέστος ποταμός. Ἡ Ρουμανία κέρδισε ἀπό τόν πόλεμο τή Νότια Δοβρουτσά.

Ἀπό τόν πόλεμο ἀνάμεσα στούς συμμάχους τῆς Βαλκανικῆς ὀφελήθηκε δχι λίγο και ή Τουρκία, γιατί μέ τουρκοβουλγαρική συνθήκη, πού ὑπογράφτηκε στίς 16 Σεπτεμβρίου τοῦ 1913 στήν Κωνσταντίνοπολη, κράτησε αὐτή τίς **Σαράντα Ἐκκλησίες** και τήν Ἀδριανούπολη και τουρκοβουλγαρικό σύνορο πρός τά δυτικά δρίστηκε δ ποταμός Ἐβρος. Ἐτσι ή Βουλγαρία πέτυχε νά σώσει γιά τόν έαυτό της

Η ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΣΥΝΘΗΚΗΝ ΤΟΥ
ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΥ (ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1913)

Χάρτης τής έπεκτάσεως τής Έλλαδος υπέρ τούς βαλκανικούς πολέμους.

μόνο τη Δυτ. Θράκη. Τέλος τήν 1 Νοεμβρίου τού 1913 ύπογράφτηκε ή έλληνο-τουρκική συνθήκη τής Αθήνας, σύμφωνα μέ τήν όποια τό ζήτημα τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν ἀλβανικῶν συνόρων ἀφηνόταν στήν ἀπόφαση τῶν Μ. Δυνάμεων. Οι Μ. Δυνάμεις μέ διακοίνωσή τους (31 Ιανουαρίου 1914) ἀναγνώρισαν τήν έλλη-

νική κατοχή στά νησιά έκτός από τήν Ιμβρο και τήν Τένεδο. Ἐξάλλου λίγο πρωτότερα μέ τό πρωτόκολλο τῆς Φλωρεντίας στις 4 Δεκεμβρίου τοῦ 1913 ή ἐλευθερωμένη ἀπό τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν **Βόρειο Ήπειρος** (μέ τίς περιοχές τοῦ Ἀργυρόκαστρου, τῆς Κορυτσᾶς, τῆς Μοσχοπόλεως, τῆς Πρεμετῆς και τῆς Χειμάρρας) ἀντίθετα μέ τό δίκαιο παραχωρήθηκε στὸ νεοδημούργητο ἀλβανικό κράτος.

Τά χρόνια 1913 και 1914

“Υστερα ἀπό τήν εἰρήνη τοῦ Βουκουρεστίου διδαφνοστεφανωμένος Ἑλληνικός στρατός μέ ἐπικεφαλῆς τό βασιλιά Κωνσταντίνο ξαναγύρισε θριαμβευτικά στήν Ἀθήνα, δηνού δ λαός ἔκαμε ἀποθεωτική ὑποδοχή στοὺς νικητές. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος μέ διάγγελμά του ἐξέφρασε τὸν ἐνθουσιασμό του γιά τίς ἀρετές τοῦ Ἑλληνα στρατιώτη και ἔλεγε διτὶ σ’ αὐτὸν ὁφείλεται διπλασιασμός τοῦ κράτους. «Ἡ Ἑλλάδα, διπλασιασμός τοῦ στρατιώτη, είχε γίνει σεβαστή στοὺς φίλους και φοβερή στοὺς ἐχθρούς».

Τά χρόνια 1913 και 1914 ήταν χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς ἀνθήσεως, γιατὶ τό θήνος αἰσθανόταν αὐτοπεποίθηση και ἐμπνεόταν ἀπό μεγάλο πόθο γιά δράση και δημιουργία. Ο λαός πίστεψε διτὶ ἐκεῖνα τά κατορθώματα ήταν ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς ἀνορθώσεως, πού είχε πραγματοποιήσει τό “Ἐθνος, και ἔτρεφε μεγάλη ἐμπιστοσύνη στοὺς ἀρχηγούς του.

‘Αλλά ηδη ἀπό τήν ἄνοιξη τοῦ 1914 ἄρχισαν νά ύψωνονται σύννεφα στόν δρίζοντα. Οι Τούρκοι, γιά νά ἐγκαταστήσουν τούς Τούρκους μετανάστες ἀπό τή Μακεδονία και συνάμα ἀκολουθῶντας τό ἐκτουρκιστικό πρόγραμμα, ἄρχισαν νά διώχνουν ἀπό τά σπίτια τους τούς Ἑλληνες τῆς Θράκης και τῶν παραλίων τῆς Μ. Ασίας. Ἡ Ἑλλάδα διαμαρτυρήθηκε, ἀλλά οι Νεότουρκοι ήταν ἀνυποχώρητοι και παρά λίγο νά ξεσπάσει νέος πόλεμος ἀνάμεσα στήν Ἑλλάδα και τήν Τουρκία, πού ἐπιπλέον είχε τήν ἀξίωση νά τής ἐπιστραφούν ή Λέσβος και ή Χίος. Ἐπίσης και οι Βούλγαροι ήταν δργισμένοι ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων και τῶν Σέρβων. Ἄλλα ὕστερα ἀπό λίγο φάνηκαν και στόν εὐρωπαϊκό δρίζοντα ἀπειλητικά σημάδια, πού προμήνυαν τήν καταιγίδα πού πλησίαζε.

ΚΕ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ 1870 ΩΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

I. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ (1870-1895)

•Η Γαλλία

‘Η τρίτη γαλλική δημοκρατία (1870) κράτησε περισσότερα χρόνια από τις δύο πρώτες. Τό νέο γαλλικό Σύνταγμα δημιουργήθησε δύο νομοθετικά σώματα, τή Βουλή και τή Γερουσία. Ο Πρόεδρος τής Δημοκρατίας έκλεγόταν από τή Βουλή και τή Γερουσία για έφτα χρόνια. Πρώτος πρόεδρος έκλεχτηκε ο Θιέρσος (Thiers), που στή συντηρητική κυβέρνησή του ή Γαλλία ξαναδυνάμωσε γρήγορα όπερα από τις πληγές τής μεγάλης αποτυχίας. Μέσα σέ σύντομο χρονικό διάστημα με λαϊκές συνεισφορές πλήρωσε τήν πολεμική άποζημίωση, ένω κυβέρνηση και έθνος συνέλευση έβαλαν τή βάση τής έκδικητικής πολιτικής (Revanche) μέ τήν δργάνωση νέου γαλλικού στρατού. Καθιερώθηκε η γενική στρατιωτική θητεία και μπήκαν οι βάσεις ένός μεγάλου νεώτερου στρατού. Άλλα ή δημοκρατία πέρασε κρίση έξαιτιας τής άντιδράσεως τῶν βασιλικῶν, μά τελικά σταθεροποιήθηκε μέ τήν έπικράτηση τοῦ Γαμβέττα.

•Η Γερμανία

‘Η Γερμανική Αύτοκρατορία, που προήλθε από τή νίκη τοῦ 1870, τυπικά ήταν Συνταγματική Όμοσπονδία από 25 κράτη. Πρόεδρος τής Όμοσπονδίας ήταν ο βασιλιάς τής Πρωσίας, που είχε τόν τίτλο τοῦ Γερμανοῦ Αύτοκράτορα (Kaiser). Είχε

άκομη τό δικαίωμα γιά πόλεμο και ειρήνη ώς άνωτατος άρχηγός του διοικητικού στρατού και στόλου. Αύτός διόριζε τούς ύπαλληλους, άνάμεσα στούς διποίους και τόν Ἀρχικαγκελάριο (= πρωθυπουργό) της αὐτοκρατορίας. Ή διοικητικά είχε δύο νομοθετικά σώματα, τό Ὀμοσπονδιακό Συμβούλιο, πού τό ἀποτελοῦσαν οί ἀντιπρόσωποι τῶν κρατῶν, και τή Βουλή τῆς αὐτοκρατορίας (Reichstag), πού τήν ἀποτελοῦσαν 397 ἀντιπρόσωποι τού λαού (= βουλευτές), οί διποίοι ἐκλέγονταν μέ καθολική ψηφοφορία.

Ἄλλα ή αὐτοκρατορία, πού δημιούργησε δί Βίσμαρκ, δέν ήταν δμοια μέ ἐκείνη πού είχε ἐπιχειρήσει νά ίδρυσει τό Γερμανικό Κοινοβούλιο τής Φραγκφούρτης στά 1848, γιατί δέν ήταν μιά ἐκδήλωση ἀπευθείας ἀπό τή λαϊκή θέληση, ἀλλά ἔργο τῶν ἡγεμόνων και ἀποτέλεσμα τής νίκης. Ή γερμανική ἐνωση δέν ἔμοιαζε μέ τήν ἰταλική, γιατί δέν είχε μέσα της τούς λαούς, πού ζήτησαν μόνοι τους τήν ἐνωση μέ δημοψήφισμα. Στίς ἀνατολικές ἐπαρχίες ζοῦσαν πολλοί Πολωνοί και στό Σλέσβικ και στό Χολστάιν Δανοί, πού δέν ήθελαν τήν ἐνωση. ἐνδή ή Ἀλσατία και ή Λωρραΐνη είχαν προσαρτηθεῖ μέ κατακτητικό δικαίωμα. Γι' αὐτό και τό ἔνα δέκατο τού πληθυσμού τους μετανάστευσε στή Γαλλία ἀμέσως ὅτερα ἀπό τή συνθήκη τής Φραγκφούρτης.

Ἐπι πλέον οι ξαφνικές νίκες τῶν Γερμανῶν και ή καταληκτική αυξηση τής δυναμεώς τους ξαφνιασαν τὸν κόσμο και δι πρωτικός τρόπος τής οιεξαγωγής του πολέμου ἐξερέθισε τούς ἄλλους λαούς. Και τήν ἀνακήρυξη τής αὐτοκρατορίας μέσα στίς Βερσαλλίες τήν αἰσθάνθηκαν ώς πρόκληση τόσο μέσα δσο και ἔξω ἀπό τή Γαλλία. Ἐτσι η γαλλική ἐπιθυμία γιά ἐκδίκηση ἔβρισκε συμπάθειες στήν Εὐρώπη και στήν Ἀμερική. Ἐκτός ἀπ' αὐτό δ αὐτοκράτορας τής Γερμανίας θεωροῦσε τόν ἔαυτό του ἡγεμόνα σύμφωνα μέ Θεϊκό δικαίωμα και δέν ἀναγνώριζε τό νεώτερο δόγμα τής λαϊκής κυριαρχίας. Ή γερμανική Βουλή δέν ήταν κυρίαρχο σῶμα, γιατί ὑπουργοί και ἀρχικαγκελάριος δέν προέρχονταν ἀπό τήν πλειοψηφία τής Βουλῆς, ἀλλά διορίζονταν ἀπό τόν αὐτοκράτορα.

Στήν ἀρχή δί Βίσμαρκ ἥρθε σέ σύγκρουση μέ τήν καθολική ἐκκλησία, πού ἤθελε νά τήν ὑποτάξει στό κράτος, και τό ζωηρό ἀγώνα πού ἔκαμε ἐναντίον της τόν δύναμης ἐκπολιτιστικό ἀγώνα (Kulturmampf). Ὡστόσο, δταν ἀργότερα σηκώθηκε ἐναντίον του ἀπειλητικό τό ἐργατικό κόμμα, ζήτησε νά πάρει μέ τό μέρος του τούς καθολικούς βουλευτές, τό Κέντρο, δπως δνομάζονταν αὐτοί. Ἐν τούτοις δί Βίσμαρκ ήταν παντοδύναμος και είχε ἀκλόνητη ἐμπιστοσύνη στό ἐσωτερικό, ἐνδή στό ἐξωτερικό ἐνέπνεε σεβασμό και φόβο. "Οταν δμως ἀνέβηκε στό θρόνο δ Γουλιέλμος δ B', φάνηκε πώς δ νέος αὐτοκράτορας δέν ἀνεχόταν τή σιδερένια δικτατορία τού Ἀρχικαγκελάριου. Στά 1890 δί Βίσμαρκ διαφώνησε μέ τούς σοσιαλιστές, και ἔψυγε ἀπό τήν ἔξουσία. Μά δ λαός ήξερε πως δ λόγος τής ἀπομακρύνσεως, ήταν βαθύτερος. Γι' αὐτό ζήτοκραυγάσε τόν Ἀρχικαγκελάριο, δταν ἀφήσε τό Βερολίνο, γιά νά ἐγκατασταθεί στήν ἔξοχη βίλα του, δπου ἔγραψε τίς περίφημες «Σκέψεις και ἀναμνήσεις» του.

Η Αύστρια

Τήν έπόμενη μέρα υστερα ἀπό τή μάχη τῆς Σάδοβας δ Φραγκίσκος Ἰωσήφ παραχώρησε αὐτοδιοίκηση στήν Ούγγαρια, πού ἀπόκτησε ίδιαιτερη Βουλή, ίδιαιτερους ὑπουργούς καὶ ίδιαιτερη διοίκηση. Ἐτσι τό κράτος τῶν Ἀψβούργων χωρίστηκε σέ δύο κράτη, πού ἀποτέλεσαν τή «Δυαδική Μοναρχία». Αὐτά ήταν ἐνομένα στό πρόσωπο τοῦ ίδιου ἡγεμόνα πού ήταν αὐτοκράτορας στήν Αύστρια καὶ βασιλιάς στήν Ούγγαρια. Ἡ ἐνωση φαινόταν ἀρκετά στερεή, γιατί οι Ούγγροι ήταν εὐχαριστημένοι, γιατί ἔπαιρναν σημαντικό μέρος στήν πολιτική τῆς Μεγάλης Δύναμεως. Ἐπι πλέον κρατοῦσαν ως ὑποτελεῖς πολλούς λαούς, διπος τούς Ρουμάνους τῆς Τρανσυλβανίας, τούς Κροάτες, τούς Σλοβάκους καὶ τούς Σλοβένους, συνολικά 10 ἑκατομμύρια, ἐνδιόι ήταν μόνο 7.

Στήν κυρίως Αύστρια οί Γερμανοί είναι περισσότεροι, ἀλλά βορειότερα ἡ Βοημία κατοικεῖται ἀπό 7 ἑκατομμύρια Τσέχους, ἐνδιόη Γαλικία ήταν κυρίως πολωνική. Προπάντων οι Τσέχοι ήταν θορυβώδεις ἀπαιτητές τῆς αὐτοτέλειας, μά καὶ οι μικρότεροι λαοὶ ἀπαιτοῦσαν αὐτοδιοίκηση, ἐνδιόι οι συμπάθειες τῶν Βοσνίων καὶ τῶν Κροατῶν στρέφονταν πρός τή Σερβία. Γι' αὐτὸν ὑπῆρχε μέσα στό κράτος τοῦ Φραγκίσκου Ἰωσήφ μιά ζωηρή κίνηση γιά πολιτικές μεταβολές, μά ἐπικράτησαν τελικά ἐπαναστατικά διασπαστικά ρεύματα, ὥστε κατά τό τέλος τοῦ 19ου αἰώνα φαινόταν πώς ἡ αὐτοκρατορία δόηγεῖται σέ διμοσπονδιακό σύστημα ἢ σέ διάλυση.

Ἡ κατάσταση αὐτή προκάλεσε τήν ἀδυναμία τῆς Αύστριας, πού ἀναγκάστηκε νά στηριχτεῖ στό Βερολίνο, γιά νά συγκρατήσει τούς λαούς τῆς καὶ νά φρουρήσει τά συμφέροντά της στή Βαλκανική ἐναντίον τῆς Ρωσίας.

Η Ιταλία

Τήν Ιταλία στήν ἀρχή τήν ἀπασχόλησε τό ρωμαϊκό ζήτημα, δηλαδή οι σχέσεις της μέ τόν Πάπα. Ὁ Καβούρ έδωσε πολύ πλατιά αὐτονομία στόν Πάπα καὶ ἔνα ἐπάδομα ἀπό 3 ἑκατομμύρια καὶ κήρυττε ως ἀρχή «κέλενθερη ἐκκλησία σέ ἐλεύθερο κράτος». Αὐτό σήμαινε σχεδόν χωρισμό ἐκκλησίας καὶ κράτους. Ἀλλά δό Πάπας δέ δέχτηκε συμβιβασμό, γιατί ἔπιζε σέ ἔξωτερηκή ὑποστήριξη, ίδιως τῆς Γαλλίας, διόπου φαινόταν πώς θά ἐπικρατοῦσαν οἱ βασιλικοί καὶ δέν ήταν ἀπίθανη μιά ἐκστρατεία γιά τήν ἀποκατάσταση τοῦ Πάπα. Στά 1877 μέ τή νίκη τοῦ Γαμβέττα καὶ τῶν δημοκρατικῶν δ κίνδυνος ἀπομακρύνθηκε, ἀλλά ή κατάληψη τῆς Τύνιδας ἀπό τούς Γάλλους 5θιξε τήν εὐαισθησία τῶν Ιταλῶν, γιατί ή Τύνιδα τούς θύμιζε τήν Καρχηδόνα. Μά ή Ιταλία διειρεύοταν μεγάλο Imperium καὶ υστερα ἀπό τή συντριβή τῆς Γαλλίας στά 1870 φαντάστηκε πώς μποροῦσε νά τήν ἀντικαταστήσει στή Μεσόγειο.

Οι συμμαχίες

Ἡ πρώτη φροντίδα τοῦ Βίσμαρκ ήταν νά διατημήσει τά ἀποκτημένα μέ τόν

πόλεμο, άλλα συνεχῶς ζούσε μέ τὸν ἐφιάλτη ἐνός συνασπισμοῦ ἐναντίον τῆς Γερμανίας. Στήν ἀρχῇ κατόρθωσε νά ἐνώσει τοὺς αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας στὴ λεγόμενη Συμμαχία τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων. Ἀλλά ἡ ἐνωση τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Αὐστρίας ἤταν προσωρινή καὶ ὅστερα ἀπό τὸ ρωσοτουρκικό πόλεμο τοῦ 1877-1878 οἱ σχέσεις τους χειροτέρεψαν. Τότε ὁ Βίσμαρκ ἐγκατάλειψε πιά δριστικά τὴν Ρωσία καὶ στά 1877 συγκρότησε συμμαχία μέ τὴν Αὐστρία, στήν δοποία προσχώρησε καὶ ἡ Ἰταλία στά 1883. "Ετσι δημιουργήθηκε ἡ **Τριπλή Συμμαχία**.

Οἱ γάλλοι διπλωμάτες αἰσθάνθηκαν τότε τὴν ἀνάγκη νά πλησιάσουν τῇ Ρωσίᾳ. Μά ὑπῆρχαν πολλά πού χώριζαν τή δημοκρατική Γαλλία ἀπό τὴν τσαρική Ρωσία. Ἐπειδή δῆμος ή Γαλλία είλε ἀνάγκη ἀπό ἐκδίκηση, ἐνδή ή Ρωσία ἀπό πιστώσεις, ή οἰκονομική συμφωνία προετοίμασε τή στρατιωτική συμμαχία. "Ετσι τό θέρος τοῦ 1891 γαλλικός στόλος ἔφτασε στήν Κροστάνδη καὶ στή γιορτή πού δόθηκε γι' αὐτό δ Τσάρος ἄκουσε δρθιος τή Μασσαλιώτιδα.

II. ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ο νέος ἴμπεριαλισμός

Ἄπο τό 1898 περίπου τά μεγάλα ἔθνη ἀποκτοῦν σπουδαιότατα συμφέροντα ἔξω ἀπό τὴν Εὐρώπη καὶ ἡ ἀποικιακή πολιτική μέ τὸν καιρό ἀποκτᾶ μεγάλη σπουδαιότητα. Ἐπειδή ἐκεῖνα τά χρόνια τά κράτη ξαναγύρισαν στό **προστατευτικό ἐμπόριο** καὶ οἱ ἀγορές τῆς Εὐρώπης κλείστηκαν στήν ξένη βιομηχανία, τά βιομηχανικά κράτη ζήτησαν διέξodo στίς λιγότερο ἀναπτυγμένες χῶρες. "Ετσι ή κατοχή μιᾶς χώρας ἔξω ἀπό τὴν Εὐρώπη γιά ἐκμετάλλευση παρουσιάστηκε ώς ζωτική ἀνάγκη γιά τοὺς λαούς. Γι' αὐτό οἱ M. Δυνάμεις προσπάθησαν νά ἀποκτήσουν δσο τό δυνατό μεγαλύτερα ἀποικιακά κράτη (Imperium) στήν Ἀσία, στήν Ἀφρική καὶ στήν Ὡκεανία, κι αὐτό ἔγινε πιό ἐπιτακτικό ἀφότου ή Ἀμερική κλείστηκε γιά τοὺς Εὐρωπαίους. Τήν προσπάθεια αὐτή τήν δνόμασαν **ίμπεριαλισμό** καὶ τήν περίοδο ἀπό τό 1880 δς τόν A' παγκόσμιο πόλεμο (1914), κατά τήν δοποία ἐκδηλώνεται ή τάση αὐτή, ἐποχή τοῦ νέου ίμπεριαλισμοῦ. Μέ τόν ίμπεριαλισμό η τή νέα ἀποικιοκρατία οἱ M. Δυνάμεις, ἔξασφάλιζαν καινούριες πλουτοπαραγωγικές πηγές, πρώτες ψλες καὶ ἀγορές γιά τά βιομηχανικά τους προϊόντα, καθώς καὶ ἐμψυχο ψλικό γιά τούς πολέμους τους. Συνάμα δῆμος διοχέτευαν στά ἀπέραντα ἐδάφη τῶν ἀποικιῶν τους τόν πληθυσμό πού τούς περίσσευε.

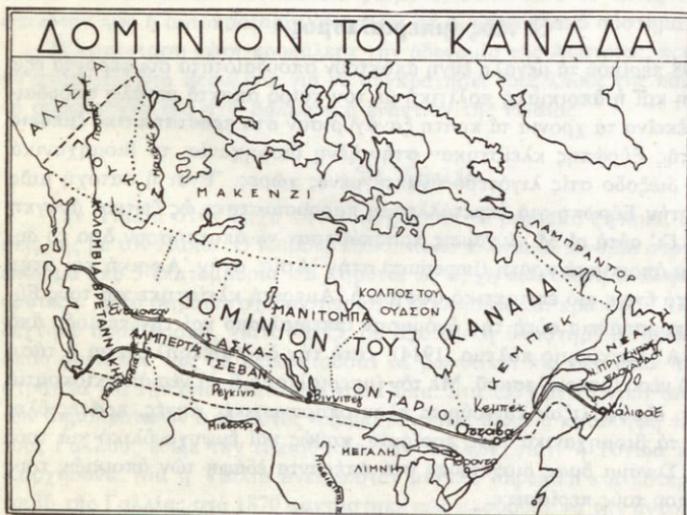
Τό ἀποικιακό κράτος τῆς Ἀγγλίας

Ἄπο τίς ἀρχές ἀκόμη τοῦ IΩ' αἰώνα τό ἀποικιακό κράτος τῆς Ἀγγλίας ἤταν μεγάλο καὶ μέρα μέ τήν ήμέρα μεγάλωνε. Τό κράτος αὐτό δημιουργήθηκε ἀνάμεσα στά χρόνια 1815-1865.

Στόν Καναδά ή 'Αγγλία περιποιήθηκε τό γαλλικό στοιχεῖο καί ή χώρα μέ τις γύρω ἀπ' αὐτήν κτήσεις ἀποτέλεσε τό «Ντομίνιο τοῦ Καναδᾶ». Αὐτό είχε τέλεια αὐτοδιοίκηση, ίδιαίτερο Σύνταγμα, ίδιαίτερη Βουλή καί ίδιαίτερο στρατό.

Οι Ἰνδίες ήταν ή βάση τῆς ἀγγλικῆς αὐτοκρατορίας. Οι "Αγγλοι ἀγωνίστηκαν ἀπό τά μέσα τοῦ ΙΗ' αιώνα ώς τό 1860, γιά νά υποτάξουν τίς Ἰνδίες. Ἀφοῦ κατάπνιξαν τήν ἐπικίνδυνη ἐπανάσταση τοῦ 1857, στερέωσαν τήν κατοχή τους μέ τήν ἐπέκτασή της πέρα ἀπό τήν κοιλάδα τοῦ Ἰνδοῦ καί τοῦ Πεντζάτ καί τήν προσάρτηση καὶ τῆς Βιρμανίας. Στά 1877 ή βασίλισσα Βικτορία πήρε τόν τίτλο τῆς αὐτοκράτειρας τῶν Ἰνδιών, πού κυβερνιόντων ἀπό ίδιαίτερο υπουργό, τόν υπουργό καί ἀντιβασιλιά τῶν Ἰνδιῶν, ὁ δόποῖς είχε τήν ἔδρα του στήν Καλκούτα.

Στήν 'Αφρική ή 'Αγγλία είχε ἔξασφαλίσει τήν κατοχή τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδας, ἀπ' ὅπου περνοῦσε ὁ θαλασσινός δρόμος πρός τίς Ἰνδίες, προτοῦ νά ἀνοιχτεῖ ἡ διώρυγα τοῦ Σουέζ. Στά 1820 χτίστηκε τό Πόρτ Ελίσαμπετ ἀνατολικά ἀπό τό ἀκρωτήριο καί ή 'Αγγλία ἐπιχειρήσε νά ἰδρύσει τό κράτος τῆς Νότιας Αφρικῆς. Ἀλλά ή κατάληψη τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς χώρας σκόνταψε στήν ἀντίσταση τῶν φιλοπόλεμων ιθαγενῶν (Κάφρων, Ὄττεντότων) καί ίδιως τῶν Ο' Λαλαδῶν ἀποίκων, πού ήταν πολύ προοδευμένοι γεωργοί καί δονομάζονταν Μπόερς.

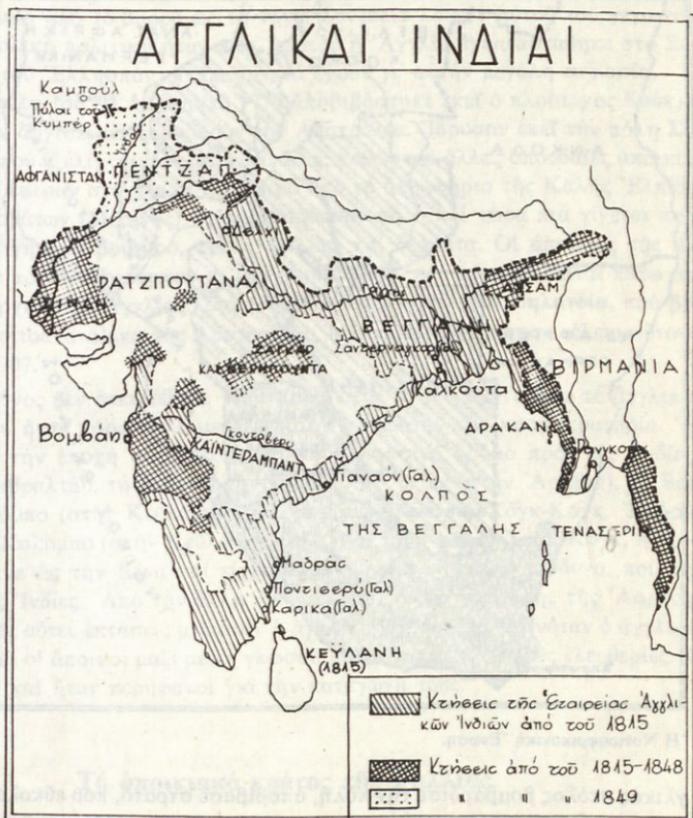

Τό Δομίνιο τοῦ Καναδᾶ.

Η ἀντίσταση τῶν Μπόερς, πού ἔγινε περίφημη, καταπνίγηκε μέ τόν Τρανσβαλικό πόλεμο τοῦ 1899-1902 καί τό Τράνσβααλ μαζί μέ τή χώρα τοῦ ἀκρωτηρίου ἀποτέλεσε τή Νοτιοαφρικανική Ένωση, πού ἐπεκτάθηκε μέ νέες κτήσεις (1910). Ο

πλοῦτος τῆς χώρας φαίνεται ἀπό τό δι’ ἀπ’ αὐτήν προέρχεται τό περισσότερο ἀπό τό μισό χρυσάφι τῆς γῆς καὶ ἡ μεγαλύτερη ποσότητα τῶν διαμαντιῶν.

Στά 1882 οἱ Ἀγγλοι πήραν τὴν Αἴγυπτο κάτω ἀπό τά ἔξης περιστατικά. Στά 1869 είχε συμπληρωθεῖ ἡ κατασκευή τῆς διώρυγας τοῦ Σουέζ, πού αὗξανε τή σημασία τῆς Αἰγύπτου, γιατί κυριαρχοῦσε πιά στό δρόμο πρός τίς Ἰνδίες. 'Ο Χεδίβης Ἰσμαήλ-πασάς θαμπώθηκε ἀπό τήν καινούρια λάμψη, πού ἔδωσε ἡ διώρυγα στην Αἴγυπτο, καὶ ξόδεψε μὲ ἀπλοχειρά χρήματα γιά δημόσια ἔργα, γιά κατασκευή σι-δηροδρόμων καὶ καλλωπισμό τῆς πρωτεύουσας, καθώς καὶ γιά διασκεδάσεις καὶ γιά

Oι Ἀγγλικές Ἰνδίες.

γενναιοδωρίες. Γι’ αὐτό καὶ ἔπεσε σέ οἰκονομικές δυσκολίες καὶ ἀναγκάστηκε νά πουλήσει τίς 176 χιλιάδες μετοχές τῆς διώρυγας, πού είχε. Μέ τόν ἴδιον τοόπο η Ἀγγλία, πού ὡς τή στιγμή ἐκείνη δέν είλε όντας δείξει ἐνδιαφέρον γιά την Αἴγυπτο,

ἀπόκτησε πάνω στή διώρυγα και τήν Αίγυπτο ίσα δικαιώματα μέ τή Γαλλία, πού είχε τίς υπόλοιπες 220 χιλιάδες μετοχές. Στά 1882 ξέσπασαν ταραχές στήν Αίγυπτο. Οι ιθαγενεῖς μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ἀραμπή-πασά, τόν ἀρχηγό τῶν Ἐθνικοφρόνων Αίγυπτιών, ξεσήκωθηκαν ἐναντίον τῶν Εὐρωπαίων και πυκνές μάζες ἀπό ἀτάκους ξεχύθηκαν στούς δρόμους τῆς Ἀλεξάνδρειας ἀρπάζοντας και καίοντας. Τότε ὁ ἄγ-

Ἡ Νοτιοαφρικανική Ἐνωση.

γλικός στόλος βομβάρδισε τήν πόλη, ἀποβίβασε στρατό, πού εύκολα κατάπνιξε τήν ἀντίσταση τοῦ Ἀραμπή και κατέλαβε τή χώρα, ἐνῶ ὁ γάλλος ναύαρχος, ἐπειδή δέν είχε διαταγή ἀπό τήν κυβέρνησή του, ἔμεινε ἄπρακτος. Οἱ Ἀγγλοι ἐπέκτειναν τήν κυριαρχία τους πρός τόν Ἀνω Νεῖλο, πού τίς πηγές του τίς είχαν ἀνακαλύψει ἄγγλοι ἔξερευνητές, και στή Νουβία, δπου πρίν ἀπό μερικές δεκαετίες είχε ίδρυθεῖ ἡ πόλη Χαρτούμ. Ἀλλά ἡ κυριαρχία τους δέ στερεώθηκε ἀμέσως ἀπό τήν ἀρχή, γιατί

οι "Αραβες σωματέμποροι και τά φανατικά μωαμεθανικά θρησκευτικά τάγματα ξεσήκωσαν τούς κατοίκους. Αύτοι μέ τις δόδηγίες τοῦ περιφημού «Μάγκντη = προφήτη» Μωχάμετ "Αχμετ κατάστρεψαν τό ἀγγλικό ἐκστρατευτικό σῶμα, πού διοικούσε δ στρατηγός Γκόρντον, δ ὁποῖος σφάχτηκε στό Χαρτούμ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1885. 'Αργότερα διώρεις δ περίφημος λόρδος Κίτσενερ (kitchener, 1850-1916) κατόρθωσε νά καταστρέψει τό κράτος τοῦ «Μαχντί» (1898).

Οι "Αγγλοι ξεχοντας ώς βάσεις τήν Αἴγυπτο και τό ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδας συνέλαβαν τό σχέδιο νά ἐνώσουν τίς διού κτήσεις τους μέ τεράστια σιδηροδρομική γραμμή ἀπό τό βορρά ώς τό νότο. Συνέπεια λοιπόν αὐτοῦ τοῦ γεγονότος γιά τήν ἀνατολική πολιτική ήταν πώς, ἀφότου ή 'Αγγλία ἐγκαταστάθηκε στό Σουνέζ, τά στενά τοῦ 'Ελλησπόντου ἐπαψαν νά ξεχουν γι' αὐτήν μεγάλη σημασία.

'Από τά τέλη τοῦ ΙΗ' αιώνα (τό 1770 ἀποβιβάστηκε ἐκεῖ δ πλοιαρχος Κούκ) οι "Αγγλοι είχαν ἀρχίσει νά ἀποικίζουν τήν Αὐστραλία. 'Ιδρυσαν ἐκεῖ τήν πόλη Σίδνευ (Sidney), πού ἔξελιχτηκε σέ μεγαλούπολη, καθώς και ἄλλες σπουδαῖες ἀποικίες. 'Από τό 1797 ἔφεραν στή νέα αὐτή ἡπειρο ἀπό τό ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδας ἵνα είδος προβάτων (Μερινός). Αὐτά προόδεψαν πολύ και τώρα πιά γίνεται πολύ μεγάλη ἔξαγωγή ἀπό βούτυρο, κρέας, μαλλιά και δέρματα. Οι ἀποικίες τῆς Αὐστραλίας ἀπό τό 1901 ἐνώθηκαν σέ μιά δμοσπονδία, πού αὐτοδιοικεῖται κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τῆς 'Αγγλίας. Στά 1840 κατέλαβαν τήν Νέα Ζηλανδία, πού βρίσκεται στά νοτιοανατολικά τῆς Αὐστραλίας, πού κι αὐτή ἀπόκτησε τέλεια αὐτονομία ἀπό τό 1907.

Κανένας έθνος δέν ἐπεκτάθηκε τόσο πολύ κατά τό ΙΘ' αιώνα δσο τό ἀγγλικό. 'Η δύναμή του ήταν πάρα πολύ μεγάλη και διενερυόταν τήν κοσμοκρατορία. 'Η 'Αγγλία κατά τήν ἐποχή αὐτή ἔξουσίαζε τό θαλασσινό δρόμο πρός τίς 'Ινδίες, ξεχοντας τό Γιβραλτάρ, τή Μάλτα, τήν Κύπρο, τό "Αντεν (στήν 'Αραβια), τη Βομβάη, τό Κολόμπο (στήν Κεϋλάνη) τή Σιγκαμπούρη και τό Χόγκ-Κόγκ. 'Εφόσον κρατοῦσε τό Κολόμπο (στήν Κεϋλάνη), τή Σιγκαπούρη και τό Χόγκ-Κόγκ, ή ἔξουσία της ἔφτανε ώς τήν Κίνα και είχε ἀπομακρύνει τό ρωσικό κίνδυνο, πού είχε ἀπειλήσει τίς 'Ινδίες. 'Από τήν ἄλλη διεκδικούσε τήν κατοχή δλης τῆς 'Αφρικῆς. Στίς ἀπέραντες αὐτές ἐκτάσεις μιλιόταν ή ἀγγλική γλώσσα, μεταδινόταν δ ἀγγλικός πολιτισμός και οι ἀποικοι μαζί μέ τή γλώσσα μάθαιναν τίς πολιτικές ἐλευθερίες τῆς μητροπόλεως και ήταν περήφανοι γιά τήν καταγωγή τους.

Τό ἀποικιακό κράτος τῆς Γαλλίας

'Η Γαλλία նστερα ἀπό τούς ναπολεόντειους πολέμους ἐλάχιστα είληξε διατηρήσει ἀπό τό παλιό ἀποικιακό κράτος τής. 'Αλλά κατά τή διάρκεια τοῦ ΙΘ' αιώνα, լίσις նστερα ἀπό τό γαλλογερμανικό πόλεμο, δημιούργησε ἀπέραντο ἀποικιακό κράτος. Στήν ἐποχή τῆς βασιλείας τοῦ Καρόλου τοῦ Ι' ή Γαλλία κατέλαβε τή Σενεγάλη στή Δυτική 'Αφρική και στήν ἐποχή τοῦ Ναπολέοντα τοῦ Γ' ἔγιναν οι πρᾶτες

έγκαταστάσεις τῶν Γάλλων στήν Ἰνδοκίνα (1858-1867), ἐνῶ γάλλοι ἔξερευνητές μπήκαν στό ἐσωτερικό τῆς χώρας.

"Υστερα ἀπό τό 1870 ἄρχισε δραστήρια ἐπέκταση τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῆς Γαλλίας, ἀλλά τὴν ὅθηση τήν ἔδωσε ἰδίως ὁ Ἰούλιος Φερρύ (Jules Ferry, 1832-1893). Τότε λοιπόν η Γαλλία, γιά νά συνέλθει ἀπό τὰ ἀτυχήματα τοῦ πολέμου καὶ νά στηρίξει τή βιομηχανία της, είχε ἀνάγκη ἀπό πελάτες καὶ ὁ Ἰδιος ὁ Βίσμαρκ ὑποστήριξε τήν ἀποικιακή πολιτική της, γιά νά τήν ἀποτρέψει ἀπό τήν πολιτική τῆς ἐκδικήσεως στήν Εὐρώπη. "Η διετής πρωθυπουργία τοῦ Ἰουλίου Φερρύ δολοκλήρωσε καὶ στερέωσε τήν κατάκτηση τῆς Ἰνδοκίνας ἀπό τή Γαλλία παρά τήν ἐσωτερική ἀντίδραση, πού μέ ἀρχηγό τόν Κλεμανσό φώναζε δτὶ οἱ δυνάμεις τῆς Γαλλίας καταξοδεύονται ἀσκοπα, ἐνῶ ὁ ἔχθρός βρίσκεται στήν Ἀλσατία καὶ στή Λωρραίνη. Οἱ Γάλλοι κατέλαβαν ἐπίσης ἀπέραντες περιοχές τῆς βόρειας καὶ τῆς κεντρικῆς Ἀφρικῆς (Σαχάρα-Σουδάν, ἀσχετο πρός τό Αίγυπτιακό Σουδάν, Κογκό) καὶ στά 1895 τό μεγάλο νησί Μαδαγασκάρη ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπό τή νοτιοανατολική Ἀφρική (Ινδικός Όκεανός).

"Ετοι η Γαλλία δημιούργησε τό δεύτερο ဉστερα ἀπό τήν Ἀγγλία ἀποικιακό κράτος καὶ ή ἐκπολιτιστική πολιτική της στίς ἀποικίες της, ἀν καὶ ဉστεροῦσε ἀπό τῆς Ἀγγλίας, ήταν ἀξιόλογη.

Ἐπέκταση τῆς Ρωσίας στήν Ἀσία

Πολύ σπουδαία ἀπό κάθε ἀποψη είναι ή ἐπέκταση τῆς Ρωσίας στήν Ἀσία. "Η Ρωσία ἀκολούθησε διπλή πολιτική κατά τό ΙΘ' αἰώνα. Κυρίως ζητοῦσε νά ἐπεκταθεῖ παίρνοντας κτήσεις τῆς Τουρκίας στήν Εὐρώπη ἢ στήν Ἀσία. "Οσες φορές δμως ἔβλεπε τόν ἔαυτό της ἀποκλεισμένο ἀπό τήν Ἐγγύς Ἀνατολή, στρεφόταν μέ ἀποφασιστικότητα ἐναντίον τῶν ἀσιατικῶν λαῶν, πού κατοικοῦν στίς ἀπέραντες ἐκτάσεις τῆς βόρειας καὶ τῆς κεντρικῆς Ἀσίας. Αὐτό ἔγινε ဉστερα ἀπό τόν Κριμαϊκό πόλεμο, καθώς καὶ ဉστερα ἀπό τό Ρωσοτουρκικό πόλεμο τοῦ 1877-78.

Οι Ρῶσοι ဉστερα ἀπό τόν Κριμαϊκό πόλεμο ἐπεκτάθηκαν ἀσυγκράτητα πρός τόν Καύκασο πρός τίς χώρες τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Τουρκεστάν. "Αλλά η προσπάθειά τους νά κυριαρχήσουν στήν Περσία καὶ στό Ἀφγανιστάν, πού συνορεύει μέ τίς Ἰνδίες, ἔβαλε τούς "Αγγλους σέ ἀνησυχία καὶ ἀπό τότε ἄρχισε ή ἀντίθεση στήν Ἀσία ἀνάμεσα στήν Ἀγγλία καὶ τή Ρωσία, πού κράτησε σχεδόν δόλκηρο τό ΙΘ' αἰώνα.

Στήν "Απω Ἀνατολή οἱ Ρῶσοι κατέλαβαν τήν κοιλάδα τοῦ Ἀμούρ-Ντάρια, πού ἀποτέλεσε τή ρωσική Μαντζουρία. "Αλλά ἐνδι οἱ Δυνάμεις, πού είχαν ἀναπτύξει σπουδαία συμφέροντα γύρω ἀπό τήν Κίνα, ἔξασφάλιζαν στερεές βάσεις δράσεως στήν παραλία, οἱ Ρῶσοι ἐκμεταλλεύονταν τά πλούτη τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀμούρ ("Ωξος). "Ετοι ἄρχισαν νά κατασκευάζουν τόν ὑπερσιβηρικό σιδηρόδρομο ἀπό τή Μόσχα ώς τό Βλαδιβοστόκ. 'Ο τσάρος Νικόλαος ὁ Β' (1894-1917) φρόντισε ιδιαίτερα γιά τήν κατασκευή τῆς γραμμῆς, πού ἐπρόκειτο νά γίνει ίσχυρό δργανο δρά-

σεως ἐναντίον τῆς Κίνας, γιατί θά ἐπέτρεπε στούς Ρώσους νά μεταφέρουν μεγάλες μάζες ἀνθρώπων στή Μαντζουρία.

‘Ανάπτυξη τῆς Ιαπωνίας – ‘Ανταγωνισμός γύρω από τήν Κίνα

Στά 1894 δι Σινοϊαπωνικός πόλεμος ἔδειξε τή μεγάλη σοβαρότητα τού κινεζικού ζητήματος, γιατί φανέρωσε τή φοβερή δύναμη τῆς Ιαπωνίας και τήν πολύ μεγάλη ἀδυναμία τῆς Κίνας. Οι Ιάπωνες είναι οι μόνοι ἀπό τήν κίτρινη φυλή, πού ἔδειξαν ίκανότητα γιά ἀνάπτυξη και κατόρθωσαν μέσα σέ τριάντα μόνο χρόνια νά ἀφομοιώσουν τά πολιτικά και πολεμικά συστήματα τῶν Εὐρωπαίων. Στά 1868 δι μικάδος (= ἀντοκράτορας) **Μούτσου-Χίτο**, πού συμπαθοῦσε τίς καινοτομίες, κατάλυσε μέ έπανάσταση τή δύναμη τῶν ἀντιδραστικῶν εὐγενῶν και συγκέντρωσε τή δύναμη στά χέρια του. Ἐγκαταστάθηκε στό **Τόκιο** και ἀρχισε τήν ἀναγέννηση τῆς Ιαπωνίας, τόν «αἰώνα τοῦ φωτός», δηπος λένε οι Γιαπωνέζοι, εἰσάγοντας σ' αὐτήν τόν εὐρωπαϊκό πολιτισμό. Ἀμέσως στάλθηκαν στήν Εὐρώπη πολλοί νέοι, γιά νά μάθουν τίς τέχνες και τίς ἐπιστήμες τῆς Δύσεως. Στρώθηκαν σιδηροδρομικές γραμμές, κατασκευάστηκαν τηλεγραφεῖα, ιδρύθηκαν σχολεῖα, δραγανώθηκε στρατός σύμφωνα μέ τό εὐρωπαϊκό σύστημα και μέσα σέ λίγα χρόνια δημιουργήθηκε σπουδαῖος στόλος. Ἀπό τό 1875 ἀκόμη οι γιαπωνέζοι μηχανικοί κατασκεύαζαν στά ἐργοστάσια τῆς Πατρίδας τους πολεμικά πλοῖα.

Στά 1894 μέ ἀφορμή τίς ταραχές στήν **Κορέα** ή ἐπικυρίαρχη Κίνα ἔστειλε ἐκεῖ στρατό, γιά νά ἐπιβάλουν τήν τάξη. Η Ιαπωνία τότε, πού ἀσκοῦσε πιά ἐπεκτατική πολιτική, κήρυξε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Κίνας, πού ἔπαθε πανωλεθρία στή στεριά και στή θάλασσα. Ὁ ναύαρχος **Ιτο** κατάστρεψε στίς ἐκβολές τού πρωταρχού Γιαλού τόν κινεζικού στόλο, ἐνῶ τά γιαπωνέζικα στρατεύματα ἀπείλησαν τό Πεκίνο. Μέ τή συνθήκη τού **Σιμονοσέκι** (1895) ή Κίνα ὑποχρεώθηκε νά παραχωρήσει, ἐκτός ἀπό τή Φορμόζα και μερικά ἄλλα νησιά, και τή χερσόνησο τῆς Μαντζουρίας Λιάο-Τούνγκ μαζί μέ τό Πόρτ-Αρθούρ.

‘Αλλά οι εὐρωπαϊκές δυνάμεις δέ δέχτηκαν αὐτούς τούς δρους, γιατί φοβόνταν μήπως οι Γιαπωνέζοι μέ τήν ἐγκατάστασή τους στό Πόρτ-Αρθούρ ἀπέναντι ἀπό τό Τιέν-Τσίν και τό Πεκίνο κυριαρχήσουν στήν Κίνα, πού θελαν νά τήν ἐκμεταλλεύονται αὐτοί. Γι’ αὐτό λοιπόν μέ τήν ἐπέμβασή τους δι Μικάδος παραιτήθηκε ἀπό τή χερσόνησο τού Λιάο-Τούνγκ και τού Πόρτ-Αρθούρ. Τότε οι Μ. Δυνάμεις ἐκμεταλλεύτηκαν τήν εὐκαιρία γιά τό δικό τους συμφέρον. Η Ρωσία ἀνάγκασε τήν Κίνα νά τῆς παραχωρήσει «μέ νοίκι» τό Πόρτ-Αρθούρ. ‘Αλλά και οι ὑπόλοιπες Δυνάμεις, ή Γαλλία, ή Γερμανία και ή Αγγλία, πέτυχαν νά διεισδύσουν στήν Κίνα.

“Υστερα ἀπ’ αὐτά οι εὐρωπαῖοι μηχανικοί μπήκαν μέσα στήν Κίνα ἀπ’ δόλα τά σημεῖα. Ἀρχισαν νά στρένονται σιδηροδρομικές γραμμές, και σχεδιάζονταν μεγάλες ἐπιχειρήσεις γιά τήν ἐκμετάλλευση τῆς χώρας. ‘Αλλά ή διείσδυση αὐτή τῶν Εὐρωπαίων, πού είχαν σκοπό νά μοιράσουν τήν ἀπέραντη ἀντοκρατορία σέ ζόνες

επιρροῶν, ἐξερέθισε τούς έθνικιστές Κινέζους. "Αρχισε λοιπόν ένας ύπόκωφος ἀναβρασμός, πού έσπασε στά 1900 σέ μια τρομερή ἐπανάσταση ἐναντίον τῶν Εὐρωπαίων καὶ σφάχτηκαν ἵεραπόστολοι καὶ ἔμποροι. Τότε ἔγινε μία γενική ἔξοδος τῶν Ευρωπαίων πρός τὰ παράλια καὶ διακόπηκε ἡ συγκοινωνία μέ το Πεκίνο, δπου οἱ πρεσβεῖες πολιορκήθηκαν ἀπό τοὺς ἐπαναστάτες καὶ διεσβευτής τῆς Γερμανίας σκοτώθηκε. Συγχρόνως ἡ αὐτοκρατορική κινέζικη κυβέρνηση δήλωνε διτε εἰναι ἀνίκανη νά συγκρατήσει τούς ἐπαναστάτες, ἀλλά τελικά παρασύρθηκε κι αὐτή ἀπό τὸ έθνικιστικό ρεῦμα καὶ εἰδοποίησε τούς Εὐρωπαίους νά ἐγκαταλείψουν τὸ ἔδαφος τῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτή είναι ἡ ἐπανάσταση τῶν Μπόξερς.

Τότε διεθνής στρατός ἀπό 15 χιλιάδες ἄντρες ἀποβιβάστηκε στὴν κινέζικη παραλία, κατέλαβε τὸ Τιέν-Τσίν, προχώρησε ἐναντίον τοῦ Πεκίνου καὶ ἐλευθέρωσε τὶς πρεσβεῖες, πού είχαν ἀντισταθεὶ ὡς τὴ στιγμὴ ἐκείνη. Ἡ κυβέρνηση ὑποχώρησε, ἀπόζημιώσε τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἀνανέωσε τὶς παραχωρήσεις. Ἐτσι ἄρχισε πάλι ἡ διείσδουση τῶν Εὐρωπαίων, πού βιάζονταν νά ἔξασφαλίσουν κέρδη, προτοῦ ἐνισχυθεῖ ἡ Ἰαπωνία, γιατὶ είχαν καταλάβει τὴ μεγάλη δύναμη τῆς. Προπάντων ἀνάπτυξε μεγάλη δραστηριότητα ἡ Ρωσία καὶ ὁχύρωσε τὸ Πόρτ-Αρθούρ, πού σχεδίαζε νά τὸ κάμει ἔνα εἶδος Γιβραλτάρ τῆς "Ἀπω-Ἀνατολῆς. Καὶ, ἀφοῦ συγκέντρωσε στρατὸ στὴ Μαντζουρία, ἀπειλοῦσε τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξη τῆς Ἰαπωνίας, πού τὴν ἀπομόνωνε ἀπό τὴν Κίνα καὶ τὴν Κορέα.

"Ο Ρωσοϊαπωνικός πόλεμος (1904-1905)

"Οταν οἱ Γιαπωνέζοι θεώρησαν τοὺς ἔαυτοὺς τοὺς ἔτοιμους γιά τὸν πόλεμο, ἐνέργησαν μέ ἀποφασιστικότητα καὶ ψυχραιμία. Ἀφοῦ πρᾶτα στά 1902 συμμάχησαν μέ τὴν Ἀγγλία, ἀπαίτησαν ἀπό τὴ ρωσική κυβέρνηση νά πάψει νά διεισδύει στὴν Κορέα καὶ νά τοὺς δώσει πίσω τὴ Μαντζουρία. Ἐπειδὴ δμως δέν ἰκανοποιήθηκαν ἀπό τὴν ἀπάντηση τῆς Πετρουπόλεως, ἀνατίναξαν, χωρίς νά κηρύξουν πόλεμο, τὰ ἄριστα πολεμικά πλοῖα τῶν Ρώσων στὸ λιμάνι τοῦ Πόρτ-Αρθούρ (9 Φεβρουαρίου 1904) καὶ ἔτσι ἄρχισαν τὸν πόλεμο.

"Ο Ρωσοϊαπωνικός πόλεμος, πού ἄρχισε τότε, ἦταν μιά σειρά ἀπό ἀποτυχίες τῶν Ρώσων. Ὁ ρωσικός στόλος τοῦ Εἰρηνικοῦ ἐκμηδενίστηκε (Ἄργουστος 1904), ἐνῷ τὸ Πόρτ-Αρθούρ μέ μακροχρόνια πολιορκία τελικά ἔπεσε (2 Ἰανουαρίου 1905). Ἀλλά καὶ στὴ Μαντζουρία νικήθηκαν οἱ Ρῶσοι ἀπό τοὺς Γιαπωνέζους. Αὐτοὶ ἔσπασαν τὴ ρωσική ἀμυντική γραμμὴ στὸ Μοῦκδεν καὶ κυνηγώντας τοὺς ἀντιπάλους τοὺς σκότωσαν καὶ αἰχμαλώτισαν πολλές χιλιάδες ἀπ' ἀυτοὺς ("Ἀνοιξη 1905). Στὸ μεταξύ δὲ νανάρχος Τόγκο κατάστρεψε στά στενά τῆς Τσού-Σίμα (27 Μαΐου, 1905) ἀνάμεσα στὴν Κορέα καὶ τὴν Ἰαπωνία τὸ ρωσικό στόλο τῆς Βαλτικῆς, πού ἀποτελοῦσε τὴν τελευταία ἐλπίδα τῶν Ρώσων καὶ τὸν είχε δόηγησει δὲ νανάρχος Ροτζεσβένσκου στὸν Εἰρηνικό, πλέοντας γύρω ἀπό τὴν Ἀφρική.

Μέ τὴν εἰρήνη ἡ Ρωσία παραχώρησε στὴν Ἰαπωνία τὴν προστασία τῆς Κορέας, τὸ Πόρτ-Αρθούρ καὶ τὸ μισό νησί Σαχαλίνη, καὶ ὑποχρεώθηκε νά ἀδειάσει τὴ

Μαντζουρία. Οι Γιαπωνέζοι στά 1910 προσάρτησαν στό κράτος τους τήν Κορέα. Η νίκη τής Ιαπωνίας σήμαινε τό σταμάτημα τής ρωσικής και γενικότερα τής ευρωπαϊκής έξαπλώσεως στήν "Απω Ανατολή. Μερικοί μάλιστα τότε πρόβλεψαν κίνδυνο τής λευκής φυλής από τό ξύπνημα τῶν Κιτρίνων και ἄρχισε νά γίνεται λόγος γιά «κίτρινο κίνδυνο».

Η ήττα είχε ἀντίκτυπο στή Ρωσία, γιατί ή ἀγανάκτηση τοῦ λαοῦ ἐναντίον τῆς ἀπολυταρχικῆς του κυβερνήσεως, πού χωρίς νά ρωτήσει τό λαό είχε στείλει στούς μακρινούς ἐκείνους τόπους χιλιάδες ἀνθρώπους, ξέσπασε σέ ἐπανάσταση, πού καταπνίγηκε μέ δυσκολία. Ο Τσάρος τότε ἀναγκάστηκε νά παραχωρήσει Σύνταγμα και Βουλή (Δούμα) και ἔτσι μετριάστηκε κάπως ή ἀπολυταρχία.

Ἀνάπτυξη τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς

Οἱ δεκατρεῖς ἀγγλικές ἀποικίες, πού στά 1776 κύρυξαν τήν ἀνεξαρτησία τους, μέσα σέ μισό αἰώνα ἔγιναν μιά ἀπό τίς πιό μεγάλες δυνάμεις τῆς γῆς. Στά χρόνια τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως και τῶν ναπολεόντεων πολέμων, τότε πού οι Μ. Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης σπαταλοῦσαν ἀσκοπα τίς δυνάμεις τους σέ ἀτέλειωτους πολέμους, οἱ Ἐνωμένες Πολιτεῖες ἀναπτύσσονταν και ἐπεκτείνονταν. Στά 1803 ἀγόρασαν ἀπό τό Ναπολέοντα τή Λουιζιάνα, μέ τήν ὁποία ἀπόκτησαν ἔξοδο στόν κόλπο τοῦ Μεξικοῦ. Ἀλλά στά 1912 πολέμησαν ἀκόμη μιά φορά ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας γιά τήν ἀνεξαρτησία τους, ἐπειδή είχαν ἐμπορευεῖ μέ τήν Εὐρώπη στόν ἡπειρωτικό ἀποκλεισμό. Τότε οἱ "Αγγλοι κατέλαβαν τήν Οὐάσιγκτον τήν πρωτεύουσα τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν, ἀλλά τελικά νίκησαν πάλι οἱ ἀποικοί.

"Οπως οἱ Ἐνωμένες Πολιτεῖες, ἔτσι και οἱ ισπανικές ἀποικίες τῆς Νότιας Ἀμερικῆς ή μία μετά τήν ἀλλη ἀποσπάστηκαν ἀπό τή μητρόπολη και ὁργανώθηκαν σέ δημοκρατίες στή δεύτερη δεκαετία τοῦ ΙΘ' αἰώνα.

Τήν ἴδια ἐποχή οἱ Ἐνωμένες Πολιτεῖες κατέλαβαν και τή Φλωρίδα. Μέ τήν εὐκαρία αὐτῶν τῶν γεγονότων θέσπισαν τό περίφημο Δόγμα Μονρός (1823), μέ τό δοποίο διακήρυξαν δτι η Ἀμερική δέν ήταν πιά δυνατό νά θεωρεῖται τόπος ἀποικισμού και δτι οἱ Εὐρωπαῖοι δέν ἔχουν τό δικαιώμα νά ἀνακατεύονται στίς ὑποθέσεις τῆς, δπως και οἱ Ἀμερικανοί δέ θά ἀνακατεύονταν στίς πολιτικές περιπέτειες τῆς Εὐρώπης.

Στά 1845 η Μεξικάνικη ἐπαρχία Τέξας ἀποσπάστηκε ἀπό τή Μεξικάνικη Δημοκρατία, πού τότε ἀναστατωνόταν ἀπό ἀναρχία, και ἐνώθηκε μέ τίς Ἐνωμένες Πολιτεῖες. Τό Μεξικό δέν ἀναγνώρισε τήν ἐνωση, ἀλλά στόν πόλεμο, πού ἀκολούθησε κατόπιν (1846), νικήθηκε και παραχώρησε ἐπί πλέον και τό Νέο Μεξικό και τήν Καλλιφόρνια (1848). Στό παραχωρημένο ἔδαφος δημιουργήθηκε τό πιό μεγάλο λιμάνι στόν Ειρηνικό, τοῦ "Αγιου Φραγκίσκου".

Στά ἐπόμενα χρόνια οἱ Ἐνωμένες Πολιτεῖες πέρασαν μιά πάρα πολύ σοβαρή ἐσωτερική κρίση, γιατί ὑπῆρχαν μεγάλες ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στίς βόρειες και τίς νότιες ἀποικίες, πού δξύνθηκαν, ἰδίως μέ ἀφορμή τούς δούλους. Οι βόρειοι, πού

κυρίως ήταν Ἀγγλοσάξονες, διαμαρτυρόμενοι ώς πρός τή θρησκεία και φιλελεύθεροι, ήθελαν νά καταργηθεῖ ή δουλεία. Ἀντίθετα οι νότιοι, πού οι πιό πολλοί ήταν Λατίνοι, είχαν συμφέρον νά διατηρήσουν τούς Μαύρους στή δουλεία, γιατί ἀσχολούνταν κυρίως μέ τήν καλλιέργεια τῆς γῆς και τούς χρησιμοποιούσαν στίς φυτείες τους. Στά 1860 λοιπόν ἔντεκα νότιες πολιτείες ἀποσχίστηκαν και ἰδρυσαν διοικητήσαν οι βόρειοι, πού τόν πόλεμό τόν είχε δργανώσει ὁ πρόεδρος Ἀβραάμ Λίνκολν (Abraham Lincoln, 1809-1865). Ἡ δουλεία καταργήθηκε και ὁ πόλεμος ἔνωσε πιό στενά τίς Πολιτείες, γιατί ἐδειξε πώς τά κοινά συμφέροντά τους ήταν ἀσύγκριτα μεγαλύτερα ἀπό τίς διαφορές τους.

Ὑστερα ἀπό τόν ἐμφύλιο πόλεμο ὁ πλοῦτος τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν αὐξήθηκε περισσότερο ἀπό τόν πλοῦτο κάθε ἀλλής Δυνάμεως, γιατί οι Ἀμερικανοί είχαν πρόχειρες και ἄφθονες τίς πρδτες ὅλες, ἐνῷ οι Εὐρωπαῖοι τίς ἔφερναν ἀπό μακρινές ἀποστάσεις. Κάτω ἀπό τό ἔδαφός τους βρέθηκαν θησαυροί, γιατί ἀνακαλύφτηκαν μεταλλεία ἀπό χρυσάφι και ἀσήμι και πρώτες ὅλες και σίδερο σέ ἄφθονια. Οι Ἀμερικανοί ἀναδείχτηκαν μεγάλοι μηχανικοί, οι πόλεις ἔγιναν γιγάντες και οι ἀπέραντες ἀποστάσεις συντομεύτηκαν μέ σιδηροδρομικές γραμμές. Πρίν ἀπό τόν εύρωπαϊκό πόλεμο οι Ἐνωμένες Πολιτείες είχαν πιά 100 ἑκατομμύρια κατοίκους χωρισμένους σέ 49 Πολιτείες. (Σήμερα ἔχει 50 πολιτείες μέ 320.787.000 κατοίκους, ἀπογραφή 1970). "Ολοι αὐτοί δέν είναι είναι μόνο Ἀμερικανοί, ἀλλά και μετανάστες, πού γρήγορα ἀπόκτησαν ἀμερικανική συνείδηση.

Ἀπό τότε δύο κόμματα διεκδικοῦν τήν ἔξουσία στίς Ἐνωμένες Πολιτείες, τό **Ρεπουμπλικανικό**, πού ἀποτελεῖται ἀπό τούς πλούσιους κεφαλαιούχους και ἐργοστασιάρχες, οι δροῦοι θέλουν τή συγκεντρωτική ἔξουσία, και τό **Δημοκρατικό**, πού θέλει νά δώσει στίς Πολιτείες αὐτοδιοίκηση και πιστεύουν σέ πιό φιλελεύθερες ἀρχές.

Σήμερα κολοσσιαία δημιουργική ἐνέργεια ζωγονοεῖ τή μεγάλη Δημοκρατία. Πέρα ἀπό τόν Ἀτλαντικό δλα είναι κίνηση, ζωή και δημιουργία. Οι Ἀμερικανοί είναι περήφανοι, γιατί ζοῦν σέ νέα γῆ, και ἔχουν ίδιαίτερο πατριωτισμό, πού στηρίζεται στήν πίστη δτι ἀποτελοῦν νέα φυλή. Γιά πολύν καιρού οι Ἐνωμένες Πολιτείες ήταν ἔχθρικές ἀπέναντι σέ κάθε ίδεα ἀποικιακής ἐπεκτάσεως και ἐφάρμοζαν πολιτική ἀπομονώσεως. Ἀλλά ή οίκονομική τους ἀνάπτυξη τίς δδήγησε σέ ἐπεμβάσεις ἔξω ἀπό τά σύνορά τους. "Ετσι στά 1898 μέ ἀφορμή μία ἐπανάσταση στήν Κούβα, πού ἀνήκε ἀκόμη στήν Ἰσπανία, ξέσπασε ἀνάμεσα στά δυό κράτη πόλεμος, κατά τόν δροῦο οι Ἰσπανοί νικήθηκαν και ἔχασαν τά τελευταῖα ἐδάφη τους στό δυτικό ἡμισφαίριο. Οι Ἐνωμένες Πολιτείες κατέλαβαν τίς Φιλιππίνες και τό Πόρτο Ρίκο, ἐνῷ ή Κούβα δργανώθηκε σέ δημοκρατία κάτω ἀπό τήν ἐπίβλεψή τους (Συνθήκη τού Παρισιού στίς 10 Δεκεμβρίου 1898).

‘Ανάπτυξη τῆς Γερμανίας

Ἡ μεγάλη ἀνάπτυξη τῆς Γερμανίας ἀρχίζει ιδίως ἀπό τό 1900. Λίγο πρωτύτερα

ό πληθυσμός της ανέβανταν καταπληκτικά (περίπου 750 χιλιάδες κάθε χρόνο), ένω ή βιομηχανία της συνεχώς αναπτυσσόταν και έγινε σχεδόν άσυναγώνιστη. Φυσικά τεράστια ήταν και ή αύξηση τού εμπορικού ναυτικού της. Τό μεγαλύτερο μέρος τού έξωτερικού έμπορίου της ήταν έξαγωγή βιομηχανικῶν προϊόντων, μέ την δύοια μπήκε άφθονο χρήμα στή Γερμανία. Ή χώρα πλούτισε γρήγορα και χτίστηκε νέα άπο τά θεμέλια, ένω παράλληλα σ' δηλη τή χώρα κυριάρχησε ζηλος, έργασίας και δημιουργίας. Τό βιοτικό έπίπεδο άνεβηκε, τά ήθη έξευγενίστηκαν και ή θέση τού έργατη καλυτέρεψε μέ ειδικούς νόμους.

Κατά τήν πρώτη δεκαετία τού είκοστού αιώνα ή άκμή τής Γερμανίας ήταν τέτοια, ώστε νά προκαλέσει τό φθόνο και τήν άνησυχία τῶν ἄλλων Δυνάμεων. Ό αύτοκράτορας Γουλιέλμος δ Β' ἔστρεψε τότε τήν προσοχή τού θηνους σέ ύπερπόντιες ἐπιχειρήσεις και ή Γερμανία άπόκτησε ἀποκίες στήν 'Αφρική (π.χ. τμῆμα τού Κογκό, Καμερούν κ.ἄ.). Δημιούργησε άκόμη συμφέροντα στήν Κίνα και μέ ζωηρότητα ἐπιχειρήσεις νά διεισδύσει στήν Τουρκία, δουν ἄρχισε νά κατασκευάζει τή σιδηροδρομική γραμμή **Χαϊντάρ-Πασδ-Άγκυρας**. Ἐπειδή δημοσιεύσεις διαμαρτυρίες άπο τή Ρωσία, τήν ἐπέκτεινε πρός τό Ίκονιο, τή Συρία και άπο έκει ίως τή Βαγδάτη. Ἐτσι φάνηκε νά ἀπειλεῖ τήν 'Αγγλία στής 'Ινδίες και τήν Αίγυπτο και ἐπιχειρήσεις νά ξεριζώσει τήν παλιά ἐπιρροή τής Γαλλίας στήν 'Εγγύς 'Ανατολή. Ή πολιτική αύτη δονομάστηκε "Drang nach Osten = δρμή πρός τήν 'Ανατολή".

Ἄπο τό 1900 ἄρχισε νά κατασκευάζεται και δ πολεμικός στόλος τής Γερμανίας, πού δημιουργοὶ του ήταν δ αύτοκράτορας Γουλιέλμος και δ υπουργός τῶν Ναυτικῶν Τίρπιτς (Tirpitz). Σέ λίγο, λοιπόν, έγινε δ δεύτερος στόλος τού κόσμου μέ τάσεις νά συνεχιστεῖ ή αύξησή του.

Η ἐγκάρδια συνεννόηση

Ο γερμανικός στόλος φαινόταν νά στρέφεται ἐναντίον τής 'Αγγλίας, πού τόσο ἀνησυχησε διάπο τή συνεχή αύξηση τής δυνάμεως τής Γερμανίας, ώστε γιά μιά στιγμή παράβλεψε τίς ἀντιθέσεις της μέ τή Ρωσία. Στά 1901 διαδέχτηκε τή βασιλισσα Βικτορία δ γιός της 'Εδουάρδος δ Ζ'. Άντός άκολουθησε ἀποφασιστική πολιτική ἐναντίον τής Γερμανίας και ἐπιχειρήσεις μέ συμμαχίες νά τήν περικυκλώσει και νά τήν ἀπομονώσει. Ἐτσι στά 1904 έγινε ἀνάμεσα στήν 'Αγγλία και τή Γαλλία μία συμμαχία, πού δονομάστηκε **Ἐγκάρδια Συνεννόηση** (Entente Cordiale). Ή Γαλλία ἀναγνώρισε τήν κατοχή τής 'Αγγλίας πάνω στήν Αίγυπτο και ή 'Αγγλία υποσχέθηκε νά τήν υποστηρίξει στά ζητήματα τοῦ Μαρόκου. Ο ἀγγλικός στόλος ἐπλευσε στήν Τουλόν, δουν έγιναν μεγαλοπρεπεῖς γιορτές. Στά 1907 ή 'Αγγλία πλησίασε πρός τή Ρωσία και έγινε συμφωνία, γιά νά καθοριστοῦν οι σφαῖρες ἐπιρροής τῶν δύο Δυνάμεων στήν Περσία. Κατόπιν δ 'Εδουάρδος και δ τσάρος Νικόλαος συναντήθηκαν ἀμέσως στή Ρεβάλ ('Ιούνιος 1908) και ἀποφάσισαν νά γίνει ή **Μακεδονία** αὐτόνομη. Ἐτσι δημιουργήθηκε ή **Τριπλή Συμμαχία** ή **'Αντάντ** (Triple Entente).

Η ενοπλη εἰρήνη

Από τό γαλλογερμανικό πόλεμο τού 1870 ώς τό μεγάλο εύρωπαικό πόλεμο τοῦ 1914 οί λαοί τῆς Εὐρώπης ξένσαν εἰρηνικά. Αυτή είναι ή πιό μακροχρόνια εἰρηνική περίοδος πού γνώρισε η Ευρώπη. Άλλα ή εἰρήνη αυτή ήταν περιεργη καὶ δέν έμοιαζε μέ τήν εἰρήνη παλιότερων χρόνων, γιατί στό διάστημα αυτό τά κράτη διατηροῦσαν συνεχῶς δύλισμένες ἀρκετές στρατιωτικές δυνάμεις καὶ γι' αὐτό οἱ ξένοπλισμοί καὶ ή συντήρηση τῶν στρατιωτῶν ἀπαιτοῦσαν πιό βαριά ξένσαν ἀπό δ, τι ἀπαιτοῦσε ἄλλοτε δ πόλεμος. Τήν κατάσταση αυτή τήν δύναμασαν **ενοπλη εἰρήνη** (Paix Armée).

Αφότου ή Πρωσία καθιέρωσε τή γενική στρατιωτική ὑπηρεσία καὶ ἀπόκτησε φήμη γιά τίς στρατιωτικές της ἐπιτυχίες, δλα τά κράτη δέχτηκαν αὐτό τό σύστημα καὶ ὑποχρέωσαν τούς νέους νά περάσουν ἀπό τό στρατό. Ἐκτός ἀπ' αὐτό ή ενοπλη εἰρήνη ήταν ἀποτέλεσμα καὶ τῆς συνθήκης τῆς Φραγκφούρτης, γιατί ή Γερμανία μέ τήν προσάρτηση τῆς Ἀλσατίας καὶ τῆς Λωρραΐνης φοβόταν τήν ἐκδίκηση καὶ γι' αὐτό θεώρησε ἀναγκαῖο νά διατηρεῖ Ισχυρό στρατό. Ἀπό τήν ἄλλη ή Γαλλία προχώρησε σέ ἀνάλογη προετοιμασία, γιά νά είναι σέ θέση νά ἀντιμετωπίσει τή γερμανική ἐπίθεση. Τό παράδειγμά τους τό ἀκολούθησαν καὶ τά ἄλλα κράτη, δηλαδή ή Ρωσία, ή Αὐστρία καὶ ή Ἰταλία, καθώς καὶ τά Βαλκανικά κράτη γιά τούς ξένης λόγους: Η Ρωσία είχε κατακτητικούς σκοπούς στήν Τουρκία καὶ στήν κεντρική Ἀσία, ή Αὐστρία θεωροῦσε τό στρατό ζήτημα διατηρήσεώς της στή ζωή, ἐπειδή τό κράτος της δέν είχε πληθυσμιακή δυοιογένεια, καὶ ή Ἰταλία είχε βλέψεις στήν «ἄλυτρωτη Ἰταλία». Εξάλλου καὶ τά Βαλκανικά κράτη, ἐπειδή είχαν νά ἐλευθερώσουν τά «ύπόδουλα ἀδέρφια τους» ἀπό τούς Τούρκους, υποβλήθηκαν σέ ξένσα, πού γιά τίς δυνάμεις τους ήταν μεγαλύτερα ἀπ' αὐτά πού συνήθως ἔκαναν ώς τώρα. Ἔτσι δημιουργήθηκε αυτήν τήν ἐποχή μιά σκοτεινή κατάσταση, πού ἔκλεινε μέσα τῆς συνεχεῖς κινδύνους καὶ ή δραστηριότητα τῆς μυστικῆς διπλωματίας ἐπέτεινε τήν νευρικότητα τοῦ κόσμου.

Τά στρατιωτικά ξένσα αυξάνονταν μέ μεγάλη ταχύτητα, γιατί ή γρήγορη πρόοδος τῆς ἐπιστήμης ἀνάγκαζε τά κράτη νά ἀνανεώνουν συνεχῶς τό πολεμικό όλικό τους. Εξάλλου μέ τήν τελειοποίηση τῶν σιδηροδρόμων τά στρατεύματα κινητοποιοῦνταν τόσο γρήγορα, ώστε κάθε κράτος ἐπρεπε νά είναι ἔτοιμο γιά ξαφνική ἐπίθεση. Οι πέντε στεριανές Δυνάμεις (Γαλλία, Ἰταλία, Αὐστρία, Γερμανία, Ρωσία) διατηροῦσαν στόν καιρό τῆς εἰρήνης γύρω στά 4 ἑκατομμύρια στρατό. Μόνο ή Ἀγγλία Δυνάμεισα στίς Μ. Δυνάμεις δέν καθιέρωσε τήν ὑποχρεωτική στρατιωτική θητεία, ἀλλά ἀρκοῦνταν στόν θεθελοντικό στρατό. Υπολόγιζαν πώς πρίν ἀπό τόν Α' παγκόσμιο πόλεμο οἱ ξένη Δυνάμεις μαζί μποροῦσαν σέ περίπτωση ἀνάγκης νά κινητοποιήσουν πάνω ἀπό 15 ἑκατομμύρια στρατό.

Η κατάσταση αυτή είχε σοβαρές συνέπειες καὶ πρώτα πρώτα ήθικές, γιατί καθιέρωνε τήν κυριαρχία τῆς σκληρῆς δυνάμεως. Η ἀξία τῶν κρατῶν κρινόταν τώρα ἀπό τόν ἀριθμό τῶν μεραρχιῶν, πού μποροῦσαν αὐτά νά παρατάξουν γιά τόν πόλε-

μο. Ἀπό τὴν ἄλλη ἡ συνεχής αὔξηση τῶν ἔξοπλισμῶν προξενοῦσε ἔνταση στίς σχέσεις τῶν λαῶν μεταξύ τους καὶ ἡ συνεχής παρουσία στρατιωτικῶν δυνάμεων, δημιουργοῦσε τέτοια ψυχική διάθεση, πού καὶ μόνον αὐτῇ μποροῦσε νά προκαλέσει τὸν πόλεμο.

Τὴν τάση αὐτή τῶν κρατῶν νά αὐξῆσουν τίς στρατιωτικές τους δυνάμεις καὶ νά ἐπιβληθοῦν μέ τη δύναμη τῶν ὅπλων τὴν δύναμασαν **Μιλιταρισμό** (= στρατοκρατία).

Συνασπισμοί – Φιλονικίες ἀνάμεσα στίς Μ. Δυνάμεις

Ἐτσι στίς ἀρχές τοῦ Κ' αἰώνα οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης στέκονταν πάνοπλοι ὁ ἔνας ἀπέναντι στὸν ἄλλο καὶ κάθε κράτος νόμιζε δτὶ θά ἔξυπηρετοῦσε καλύτερα τὰ συμφέροντά του, ἢν συνεννοοῦνταν μέ ἄλλα κράτη. Ἐτσι δημιουργήθηκαν οἱ δύο συνασπισμοί, ἡ **Τριπλή Συμμαχία** (Triple Alliance), ἀπό τή Γερμανία, τήν Αὐστρία καὶ τήν Ἰταλία, καὶ ἡ **Τριπλή Συνεννόηση** (Triple Entent), ἀπό τήν Ἀγγλία, τή Γαλλία καὶ τή Ρωσία, ἐνῶ τά μικρότερα κράτη πῆγαν μέ τό μέρος τῆς μιᾶς ἡ τῆς ἄλλης συμμαχίας.

Οἱ συνασπισμοί αὐτοὶ φανινομενικά είχαν σκοπό νά διατηρήσουν τὴν εἰρήνην καὶ τό καθεστώς (Status Quo), ἄλλα κατά βάθος είχαν ἐπιθετικές καὶ κατακτητικές διαθέσεις. Ἐτσι οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης γιά μιά δεκαετία ἔζησαν κάτω ἀπό τήν ἀπειλή φοβεροῦ πολέμου, πού ἐπρόκειτο νά είναι πάρα πολύ καταστρεπτικός ἔξαιτίας τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν προετοιμασιῶν καὶ τής τελειοποίησεως τῶν πολεμικῶν μέσων. Καὶ ὑπῆρχαν βαθύτατες διαφορές ἀνάμεσα στά κράτη, ἔθνικές καὶ οἰκονομικές, πού τά ὀδήγησαν ἀναπόφευκτα στόν πόλεμο.

Ἡ φιλειρηνική κίνηση – Τό Συνέδριο τῆς Χάγης

Ωστόσο τά βάρη καὶ οἱ κίνδυνοι ἀπό τούς πολεμικούς ἔξοπλισμούς γέννησαν στούς φιλειρεύθερους κύκλους μιά ἀντίδραση, πού ἐκδηλώθηκε ἡρεμότερα ώς **Φιλειρηνική κίνηση** (Pacifismus) καὶ βιαστέρα ώς ἔξέγερση ἐναντίον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ώς **ἀντιμιλιταρισμός**.

Οἱ εἰρηνόφιλοι ζήτησαν νά ἀσφαλίσουν τήν εἰρήνην τοῦ κόσμου μέ σεβασμό τῶν λαῶν μεταξύ τους. Οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν τῶν ἰδεῶν, δπως δ **Λέον Μπουργκούνα** (Leon Bourgeois) στή Γαλλία καὶ δ πρόεδρος **Οὐίλσον** (Wilson) στήν Ἀμερική, φαντάστηκαν δτὶ οἱ διαφορές τῶν κρατῶν μποροῦσαν νά κανονιστοῦν σάν διαφορές ἀνάμεσα στά ἄτομα μέ διαιτήσεις καὶ νόμους, πού θά δριζαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν κρατῶν σέ κοινή συνδιάσκεψη. Αὐτή είναι ἡ ἔννοια τῆς **Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν** (Société des Nations) καὶ τῆς **Διεθνοῦς Διαιτησίας** (Arbitrage). Πραγματικά κατά τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΘ' αἰώνα πολλές διαφορές μέ δευτερεύουσα σημασία ἀνάμεσα στά κράτη κανονιστηκαν μέ διαιτησίες.

Κατά τά τέλη τοῦ ΙΘ' αἰώνα ἡ φιλειρηνική κίνηση πῆρε συγκεκριμένη μορφή. Στά 1898 δ Τσάρος Νικόλαος δ Β' κάλεσε τίς κυβερνήσεις σέ μιά διεθνή συνδι-

άσκεψη πού θά συζητοῦσε τά μέσα γιά τόν περιορισμό τῶν ἔξοπλισμῶν. Οἱ ἀντιπρόσωποι 27 κυβερνήσεων συνεδρίασαν στά 1899 στή Χάγη, τήν πρωτεύουσα τῆς Ὀλλανδίας, ἀλλά ἡ συνδιάσκεψη σκόνταψε σέ ἄξεπέραστες δυσκολίες στό ζήτημα τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἔξοπλισμῶν. Κατάρτισε δῆμος αὐτή τό Διεθνές Συνέδριο Διαιτήσιας καὶ ψήφισε τήν ἔξῆς δήλωση: «Οἱ Δυνάμεις θεωροῦν ώς καθῆκον τους, κάθε φορά πού ὑπάρχει ἀπειλή νά ξεσπάσει μιά ἔντονη φιλονικία ἀνάμεσα σέ δύο ἀπ' αὐτές, νά τούς θυμίζουν πώς είναι στή διάθεσή τους».

Ἄλλα σέ δρισμένες περιστάσεις ἡ ἀγανάκτηση ἐναντίον τῆς καταπίεσεως τοῦ ἀτόμου κάτω ἀπό τό καθεστώς τῆς ἐνοπλῆς εἰρήνης ἐκδηλώθηκε βιαϊτέρα καὶ πήρε τή μορφή τοῦ ἀντιμιλιταρισμοῦ. Οἱ ἀντιμιλιταριστές κατάκριναν γενικά τό στρατιωτικό σύστημα. Πρίν ἀπό τόν Α' παγκόσμιο πόλεμο οἱ ίδεες αὐτές είχαν περιορισμένη διάδοση καὶ μόνο στή Γαλλία διαδόθηκαν λίγο, ίδιως ὑστερα ἀπό τή σκανδαλώδη δίκη τοῦ Ντρέφους (Dreyfus) καὶ τήν προπαγάνδα τοῦ Γουστάβου Ἐρβέ (Gustave Hervé). Ἐπίσης πολλούς διαδόθησαν καὶ στή Ρωσία, δῆμος δημιουργίας συγγραφέας καὶ φιλάνθρωπος Λέον Τολστόι διατύπωσε μέ δύναμη τό ἀντιστρατιωτικό καὶ ἀντιπολεμικό δόγμα.

Κ Σ Τ Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο

ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΤΕΧΝΕΣ – ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΘ' ΑΙΩΝΑ

Μεταβολή τῶν ὅρων τῆς Λογοτεχνίας

Κατά τό IZ' και IH' αιώνα, δύος και στήν ἀρχαιότητα, τά λογοτεχνικά ἔργα δέ φέρουν κέρδος. Οι λογοτέχνες είναι συνήθως ἀστοί μέ καλή οἰκονομική κατάσταση, πού γράφουν γιά ἓνα μικρό ἀριθμό ἀναγνωστῶν, πού κι αὐτοί συνήθως ἔχουν κάποια οἰκονομική ἄνεση. Τό ΙΘ' αιώνα δῆμας γίνεται μιά σπουδαία μεταβολή. Τό ἀναγνωστικό κοινό τώρα πολλαπλασιάστηκε καὶ ἡ καλύτερη δργάνωση τοῦ τύπου καὶ τοῦ βιβλιοεμπορίου βοήθησε νά διαδοθούγ σε πλατύτερες μάζες τά προϊόντα τῆς λογοτεχνίας. Συνάμα αὐξήθηκε καὶ ὁ ἀριθμός αὐτῶν πού συχνάζουν στά θέατρα. Ἐπειδή δῆμως τό κοινό ζητοῦσε συνεχῶς κοινούρια ἔργα, ἀναπτύχτηκε μιά ίδιαίτερη τάξη θεατρικῶν συγγραφέων. Ἀκόμη θεσπίστηκαν καὶ ίδιαίτεροι νόμοι, πού κατοχύρωναν τά συγγραφικά δικαιώματα καὶ γενικά τήν πνευματική ίδιοκτησία. Ἔτσι τό συγγραφικό ἐπάγγελμα ἔγινε μέσο, γιά νά μπορεῖ νά ζήσει κανείς, καὶ πολλοί διακεκριμένοι συγγραφεῖς ἔξασφάλιζαν μεγάλα κέρδη. Τό ίδιο ἔγινε, μάλιστα σε μεγαλύτερο βαθμό, καὶ γιά τούς ἄλλους καλλιτέχνες, δύος ζωγράφους, γλύπτες, μουσικούς κτλ. Αὐτό ἔξασφάλισε στούς συγγραφεῖς καὶ στούς ἄλλους καλλιτέχνες καλύτερες συνθήκες ἔργασίας καὶ παραγωγῆς, ἔξυψωσε τήν κοινωνική θέση τους καὶ τούς ἐπέτρεπε νά σκέπτονται καὶ νά ἐκφράζονται πιό ἐλεύθερα.

Ἡ ρομαντική λογοτεχνία

Οἱ ἀναστατώσεις τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ναπολεόντειων πολέμων

ένισχυσαν τή λυρική διάθεση τῶν ἀνθρώπων. Τό συναίσθημα καὶ ἡ φαντασία κυριάρχησαν στὸ λογικό, ἀναπτύχθηκε δὲ ὑπομικισμός καὶ ἐπικράτησε ἡ ἄγαπη πρὸς τό σκοτεινό καὶ τό μυστηριώδες, ἀντίθετα πρός τήν ὁρθολογιστική τάση τοῦ ΙΗ' αἰώνα. Οἱ συγγραφεῖς αισθάνθηκαν τότε τήν ἀνάγκη γιά μεγαλύτερη ἐλευθερία καὶ πρωτοτυπία, ἀπαλλάχτηκαν ἀπό τοὺς κανόνες τῆς λεγόμενης κλασικῆς λογοτεχνίας καὶ ζήτησαν καινούριες μορφές τοῦ ὥραιου. Ταυτόχρονα τό ἀφυπνισμένο ἔθνικό συναίσθημα τῶν λαῶν ἔστρεψε τοὺς συγγραφεῖς στὸ παρελθόν τῶν δικῶν τους ἔθνῶν. Γι' αὐτό καὶ ξεσκάθηκε μιά ζωηρὴ ἀντίδραση ἐναντίον τῆς κλασικιστικῆς λογοτεχνίας τῆς Γαλλίας καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐπαψαν νά θεωροῦνται ἀλάνθαστα πρότυπα. Τώρα ἡ προσοχή στράφηκε στά μεσαιωνικά χρόνια, δὲ γοτθικός ρυθμός ἀπόκτησε ἐκτίμηση καὶ κυριάρχησε δὲ **Σαιξπηρ**, πού ἔγινε τό ἰδανικό τῶν ποιητῶν γιά τή φυσική ὁρμητικότητα καὶ τήν πρωτοτυπία τῆς ἐμπνεύσεώς του. Τήν τάση αὐτήν τήν δύναμασαν **ρομαντισμό** καὶ τήν πλούσια λογοτεχνία πού γεννήθηκε ἀπ' αὐτήν **ρομαντική λογοτεχνία**.

'Η ρομαντική διάθεση ἐκδηλώθηκε πρῶτα στήν Ἀγγλία. Κατά τά τέλη τοῦ ΙΗ' αἰώνα ἀπόκτησαν μεγάλη ἐκτίμηση σ' δλόκληρη τήν Εὐρώπη ποιήματα πού κυκλοφόρησαν στήν Ἀγγλία στά 1762 μέ τό ὄνομα τοῦ Σκότου βάρδου* **"Οσιαν** (Ossian), τάχα ὡς δημοτικά τραγούδια ἀπό τά παλιά χρόνια. Στήν πραγματικότητα δῶμας ἦταν στιχουργήματα τοῦ ἐκδότη Μάκφερσον (Macpherson). Στήν ἀρχή τοῦ νέου αἰώνα φανερώθηκε ἡ ἀνήσυχη φύση τοῦ λόρδου **Βέρωνα** (Byron = Μπάιρον, 1788-1824), πού στά φλογερά καὶ γεμάτα φαντασία ποιήματα του ἔχυσε τόν πόνο τῆς ἀνικανοποίητης ψυχῆς του. Τά πιό δονομαστά ἀπ' αὐτά είναι δὲ **«Τσάιλντ Χάρολντ»** (Child Harald), **«δ Γκιασούρη»** **«δ Μάνφρεντ»** καὶ τό μεγάλο σατιρικό ποίημά του **«Δόν Ζουάν»** (Don Zouan). Ἐξαιρετική φύση ἦταν ἐπίσης καὶ δ σύγχρονός του **Σέλλεϋ** (Shelley, 1792-1822). Μολονότι πέθανε στά τριάντα τοῦ χρόνια, ἔγραψε ὑπέροχα λυρικά κομμάτια (**Η ἐπανάσταση τοῦ Ἰσλάμ, Λυδόμενος Προμηθέας**). 'Ο Σκότος Οὐάλτερ Σκότ (Walter Scott, 1771-1832) ζωγράφισε μέ ζωηρά χρώματα τή φύση τῆς πατρίδας του στά δονομαστά ιστορικά μυθιστορήματά του, μέ τά δόπια ζήτησε νά ἀναπαραστήσει τά μεσαιωνικά χρόνια. 'Ετσι τό πρῶτο μισό τοῦ ΙΘ' αἰώνα είναι μιά ἀπό τίς πιό γόνιμες καὶ ξακουστές περιόδους τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας.

'Ο ρομαντισμός ἀναγέννησε τή γαλλική λογοτεχνία. Εἰσηγητής τῆς καινούριας τεχνοτροπίας στή Γαλλία είναι δὲ **Σατομπριάν** (Chateaubriand, 1768-1848). Τό πιό περιφήμο ἔργο του είναι τό **«Πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ»** (Génie du Christianisme, 1802) μέ τό δόπιο διακήρυξε δτί δέν πρέπει νά ζητήσουμε τήν ποίηση στήν εἰδωλολατρική ἀρχαιότητα, ἀλλά στό χριστιανικό μεσαίωνα, γιατί οἱ διηγήσεις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας προσφέρουν στόν καλλιτέχνη ὑλικό ἀνώτερο ἀπό τήν

* Οἱ Βάρδοι ἦταν ποιητές τῶν κελτικῶν λαῶν, πού τραγουδοῦσαν στίς θρησκευτικές γιορτές τή δόξα τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων.

ἀρχαία μυθολογία. Ὁ Σατομπριάν είναι ἔνας ὑπέροχος ζωγράφος. Τό ύφος του διακρίνεται γιά τὸν πλούσιο χρωματισμό καὶ τὴ μουσικότητά του.

Στά 1820 παρουσιάστηκε ἡ πρώτη ποιητική συλλογή τῆς νέας σχολῆς, οἱ «Ποιητικές μελέτες» (Meditations Poetiques) τοῦ **Λαμαρτίν** (Lamartine, 1790-1869), ποὺ φανέρωσαν μιά καινούρια ποίηση στή Γαλλία καὶ δημιουργησαν ἔνα καινούριο ποιητικό εἶδος, τὴν **προσωπική ποίηση**. Ἐκείνη ἡ συλλογή γρήγορα ἐκαμεξακουστό τὸ ὄνομα τοῦ ποιητῆ, γιατὶ γιά πρώτη φορά παρουσιάζονταν στή Γαλλία τόσο ἀρμονικοὶ τόνοι καὶ τόσο βαθιά καὶ εἰλικρινής συγκίνηση. Μά σέ λίγο τά σκῆπτρα τῆς ρομαντικῆς ποιήσεως τά πήρε ὁ περίφημος **Βίκτορ Οὐγκό** (Victor Hugo, 1802- 1885), ποὺ ἀνάμεσα στήν κολοσσιαία παραγωγή του ἔδωσε μερικά ἀπό τά ἄριστα ποιήματα τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας. Δὲν είχε τήν εναισθησία τοῦ Λαμαρτίν, ἀλλά ἡ φαντασία του είχε μεγαλοπρέπεια καὶ δημιουργησε ὑφος προσωπικό, γεμάτο ἀπό θαυμάσια χρώματα καὶ μεγαλοπρεπεῖς εἰκόνες. Τά νεανικά ἔργα του «Φύλλα τοῦ Φθινόπωρου» (Feuilles d'Automne), «Ἀκτίνες καὶ Σκιές» (Rayons et Ombres) κτλ. περιέχουν μιά εἰλικρινή λυρική συγκίνηση. Ἀργότερα στήν ώριμότητά του πρόσφερε Ἰστορικές εἰκόνες καὶ δυνατά λυρικά κομμάτια στήν περίφημη συλλογή του «Θρύλοι τῶν Αἰώνων» (Legendes des siècles), ἐνῶ στό μυθιστόρημά του «Παναγία τοῦ Παρισιοῦ» (Notre Dame de Paris) ζητάει νά ἀναπαραστήσει τά μεσαιωνικά χρόνια καὶ είναι ἔνας ὅμνος πρός τό γοτθικό ρυθμό. Κολοσσιαία δημοτικότητα ἀπόκτησε τό μυθιστόρημά του «Οἱ Ἄθλιοι» (Les Misérables), ποὺ τό ἐμπνεύστηκε ἀπό τή χριστιανική συμπάθεια πρός τούς ἀδύνατους καὶ τούς ἀπόκληρους ἀνθρώπους.

Ο ρομαντισμός ἔδωσε καινούρια ζωή στό θέατρο καὶ κατά τήν τρίτη δεκαετία τοῦ αἰώνα δόθηκαν θορυβώδεις μάχες ἀνάμεσα στούς κλασικούς καὶ τούς ρομαντικούς πάνω στή σκηνή (ἰδιώς κατά τήν παράσταση τοῦ Hernani τοῦ Hugo, 1830). Οι ρομαντικοὶ κατά προτίμηση καλλιέργησαν ἔνα καινούριο θεατρικό εἶδος, τό δράμα, στό διοποὶ ἀνακάτευν τό τραγικό στοιχεῖο μέ τό κωμικό, ἔχοντας ως παράδειγμα τό Σαιξηρ καὶ τό Σίλλερ.

Ἀπό τό 1830 παρουσιάζεται μιά νέα γενιά ρομαντικῶν, ποὺ οἱ κυριότατοι ἀντιπρόσωποι τῆς είναι ὁ **Άλφρέντ ντέ Μυσσέ** (Alfred de Musset, 1810-1857) καὶ ὁ **Θεόφιλος Γκοτιέ** (Theophile Gautier, 1811-1871). Ὁ Μυσσέ ἡταν λεπτός χαρακτήρας καὶ τά ποιήματά τῆς συλλογῆς του «Poesies Nouvelles» περιέχουν μερικά ἀπό τά πιό εὐγενικά λυρικά ποιήματα τῆς Γαλλίας. Ἀντίθετα ὁ Γκοτιέ ἡταν καλλιτέχνης τῆς μορφῆς, ἔνας ζωγράφος καὶ μουσικός τοῦ στίχου.

Ταυτόχρονα ἀναπτύχθηκε καὶ ὁ πεζός λόγος καὶ δημιουργήθηκε τό γαλλικό μυθιστόρημα. Ἡ **Γεωργία Σάνδη** (George Sand, 1804-1876) είναι ἡ πιό σπουδαία ἀντιπρόσωπος τοῦ ρομαντικοῦ μυθιστορήματος, ἐνῶ τά περιβόητα μυθιστορήματα τοῦ **Άλεξανδρου Δουμᾶ** (Dumas) τοῦ πατέρα; δπως «Οἱ τρεῖς σωματοφύλακες» καὶ «Ο Κόμης Μοντεχρίστος» δέν ἔχουν βαθύτερη ἀξία. Ἀντίθετα ὁ **Μπαλζάκ** (Honore de Balzac, 1799-1850) μέ τήν κλίση του πρός τήν ψυχολογική ἀνάλυση καὶ τή σύλληψη τῆς ἀνθρώπινης κωμῳδίας ἀνοιξε καινούριους δρόμους.

Ο ρομαντισμός μέ τήν ἀγάπη του προς τό παρελθόν ὠφέλησε τίς ιστορικές μελέτες. Οι ρομαντικοί ιστορικοί ἥθελαν νά ἀναπαραστήσουν τά παλιότερα χρόνια, ιδίως τά γεγονότα τῆς ἔθνικής ιστορίας. Ἐτσι ἡ ιστορία στά χέρια τους ἔγινε ἔργο τέχνης, μά συνάμα ἄρχισε ἡ προσεκτική μελέτη τῶν πηγῶν. Ο Αὐγούστινος Τιερρύ (Augustin Thierry, 1797-1856) ἀναπαράστησε μέ τήν ἔρευνα και τή φαντασία του τά Μεροβίγγεια χρόνια. Ἀνώτερος συγγραφέας και πιό ποιητικός είναι δι Ιούλιος Μισελέ (Michelet, 1798-1874), πού διηγήθηκε τή γαλλική ιστορία μέ φλογερή φαντασία και ἀνήσυχη εὐαισθησία. Ἀντίθετα οι πολιτικοί ἀντρες και συνάμα ιστορικοί συγγραφεῖς δι Γκιζό (Guisot) και δι Τιέρ (Tiers) ἦταν πιό νηφάλιοι.

Ἡ ρομαντική λογοτεχνία δέν παρουσίασε μεγάλες κορυφές στή Γερμανία. Ὁ πιό ἐμπνευσμένος ἀνάμεσα στούς Γερμανούς ρομαντικούς δι Νοβάλις (Novalis, 1772-1801) πέθανε πολύ νέος, ἀλλά ἡ ἀγάπη γιά τό Σαιξηρη γέννησε τίς δονομαστές μεταφράσεις τῶν δραμάτων του ἀπό τά ἀδέρφια Σλέγκελ (Schlegel). Τή ρομαντική τάση τήν πολέμησε δι κύκλος τῶν ποιητῶν τῆς «Νέας Γερμανίας» μέ ἄρχηγό τόν Ἐερίκο Χάινε (Heinrich Heine, 1799-1856), πού ἀναδείχτηκε ἔνας ἔξαιρετικός λυρικός και σατιρικός ποιητής.

Ἡ λογοτεχνία ἀπό τά μέσα τοῦ ΙΘ' αἰώνα ὡς τίς ἄρχες τοῦ Κ'

Γύρω στά 1848 ἄρχισε ἡ ἀντίδραση ἐναντίον τοῦ ρομαντισμοῦ, γιατί ἡ Εὐρώπη αὐτόν τό χρόνο συγκλονίζοταν ἀπό νέες ἐπαναστάσεις και ἡ περίοδος τῆς παλινορθώσεως τῆς βασιλείας είχε περάσει. Τότε οι ποιητές θέλησαν νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τή φύλαρη ὑπερβολική εὐαισθησία και ἄρχισαν νά φροντίζουν περισσότερο τή συμμετρία τοῦ ἔργου και τήν τελειότητα τῆς μορφῆς. Ὁ ἄρχηγός τῆς νέας τάσεως ἦταν δι Λεκόντ ντέ Λίλ (Leconte de Lisle, 1818-1894), πού ἦταν ἔνας ἐραστής τῶν ἀρχαίων λογοτεχνιῶν, τῆς ἐλληνικῆς και τῆς ίνδικῆς ἀκόμη, και ἐπιβλήθηκε μέ τήν πλαστική ἐπεξεργασία τοῦ στίχου και τοῦ ρυθμικοῦ μεγαλείου. Τήν τάση αὐτή τήν δονόμασαν Σχολὴ τῶν Παρνασσικῶν. Ἀπό τά ἄριστα δημιουργήματα αὐτῆς τῆς σχολῆς είναι τά «ἀψεγάδιαστα» λεγόμενα σονέτα τοῦ Ἐρεντιά (José Maria de Heredia, 1842-1905) στή συλλογή «Τρόπαια (Trophées)», πού τά χαρακτηρίζει μιά ἀσυναγώνιστη τελειότητα τῆς μορφῆς και δυνατή ὑποβλητικότητα. Ὁ λίγο μεγαλύτερος στήν ήλικια και ἀπό τούς δύο δι Σάρλ Μποντλαΐρ (Charles Baudelaire, 1811-1867) είναι ίδιορρυθμος και παράξενος και κάποτε φτάνει σέ μεγάλη ἐκφραστικότητα (κυριότερη συλλογή του «Ἀνθη τοῦ κακοῦ = Fleurs du Mal»).

Ἀπό τό 1850 ιδίως ἀναπτύσσεται μιά νέα γενιά συγγραφέων, πού θέλει νά παρατηρήσει και νά περιγράψει μέ ἀκρίβεια τή σύγχρονη πραγματικότητα. Ἀντίθετα ἀπό τούς ρομαντικούς αὐτοὶ ἀποφεύγουν νά παρουσιάσουν τά δικά τους συναισθήματα και τίς δικές τους σκέψεις και διδάσκουν διτι «ἢ μεγάλη τέχνη είναι ἐπιστημονική και ἀπρόσωπη και δι καλλιτέχνης δέν πρέπει νά ἐμφανίζεται στά ἔργα του, διπος δ Θεός στή φύση». Τήν τάση αὐτή τήν δονόμασαν Ρεαλισμό (ἀπό τή λατινική λέξη res = πράγμα). Ὁ σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπος του είναι δι Φλο-

μπέρ, πού είναι ένας άπό τους μεγάλους πεζογράφους της Γαλλίας. Στό δύομαστό μυθιστόρημά του «**Κυρία Μποβαρύ**» (Madame Bovary) έδωσε μιά πετυχημένη περιγραφή και άναλυση των άνθρωπινων άδυναμιών.

Από τό ρεαλισμό του Φλομπέρ γεννήθηκε δο **Νατουραλισμός** του **Έμιλ Ζολά** (Emile Zola, 1840-1902), πού μέ ίδιαίτερη εύχαριστηση παρουσιάζει τήν άνθρωπινη άσχημα και άνηθικότητα. Γι' αυτό τά έργα του κατηγορήθηκαν, άλλα πολλά άπ' αυτά είναι δυνατά δημιουργήματα, δημοφίλη σε όλη την Ευρώπη. Το περίφημο *Germinal*, πού περιγράφει τήν άθλια ζωή των άνθρωπων υπό την οντότητα της γης.

Γύρω στά 1848 δο ρομαντισμός διώχτηκε και άπό τό θέατρο και έπικράτησαν και σ' αυτό ρεαλιστικές και νατουραλιστικές τάσεις. "Ετσι δημιουργήθηκε τό γαλλικό **άστικό δράμα**. Δηλαδή άντι γιά τους άρχαιους ήρωες και τους μεσαιωνικούς ήπότες άνέβασε στή σκηνή τό σύγχρονο άνθρωπο και τή σύγχρονη ένδυμασία. Δύο γόνιμοι συγγραφεῖς, δο **Άλεξανδρος Λουμᾶς** δο γιός, δο συγγραφέας της **«Κυρίας με τις Καμέλιες»**, και δο **Έμιλ Όζιέ** (Emil Augier), δο συγγραφέας του **«Γαμπρού του Κυρίου Πουαριέ»**, είναι οι δημιουργοί τού **άστικου θεάτρου**. Άργότερα έπικράτησαν οι υπερβολές του νατουραλισμού, γιατί προτιμούσαν νά άνεβάζουν έλαττωματικά ή διεφθαρμένα πρόσωπα. Ή τάση αυτή δονομάστηκε **ξερό θέατρο** (Théâtre Sec). Οι καινοτομίες του γαλλικού θεάτρου έπεδρασαν σ' δηλη τήν Ευρώπη. Από τήν τάση αυτή γεννήθηκαν δυό σπουδαίοι δραματικοί στή Γερμανία, δο **Γκέραρντ Χάουπτμαν** (Gerhard Hauptmann, 1862-1946) και δο **Σούντερμαν** (Hermann Sudermann, 1857-1928). "Έργα του πρώτου είναι τά: «Πρίν άπό τήν άνατολή του ήλιου», -**Υφαντές**, «Τό δέρμα του Κάστορων» κτλ., ένων τά δράματα του Σούντερμαν «**Η Τιμή**» και «**Χάιματα**» (Heimat, στήν έλληνική μετάφραση «**Μάγδων**») είδαν μέρες δόξας.

Άλλά ή μεγάλη δημιουργική διάνοια του νεώτερου θεάτρου είναι δο **Νορβηγός Έρρικος Ίψεν** (Ibsen, 1825-1906), πού τά δράματά του μέ τή λεπτότατη ψυχολογική άναλυσή, δημοφίλης «**Βρυκόλακες**», «**Αγριόπαπια**», «**Κουκλόσπιτο**», «**Πέερ Γκύντ**» κτλ., άποκτησαν παγκόσμια φήμη.

Κατά τό δεύτερο μισό του ΙΘ' αιώνα άναπτυχθηκε πολύ ή ρωσική λογοτεχνία και πολλοί Ρώσοι λογοτέχνες άποκτησαν πανευρωπαϊκή φήμη. Ο Ούκρανός **Γκόγκολ** έδωσε άξιόλογα έπικά μυθιστορήματα ή έπικά έργα σέ πεζό λόγο, στά δύοπα περιέγραψε μέ δύναμη τά ποτάμια και τίς στέπες τής πατρίδας του. Έπίσης πολύ έκτιμήθηκε και δο **Τονργκένιεβ** γιά τή λεπτότητα, τήν εναισθησία και τήν διενεροπόλα μελαγχολία. Άλλά στίς ήμέρες μας θαυμάζεται άκομη πολύ γιά τή βαθιά ψυχολογική άναλυσή τών ήρωων δο **Ντοστογιέφσκι** (1821-1881), δο περίφημος συγγραφέας τών έργων «**Άδελφοι Καραμαζόφ**» και «**Έγκλημα και Τιμωρία**». Έξαλλον δο κόμης **Τολστού** γιά πολύν καιρό ήταν τό εναγγέλιο γιά μερικούς, πού άκολουθοσαν ριζοσπαστικές κοινωνικές ίδεες, γιατί δίδαξε τή φιλανθρωπία και τή χριστιανική άγάπη. Τό ιστορικό μυθιστόρημά του **«Πόλεμος και είρηνη»** πραγματικά έχει ένα έπικο μεγαλείο.

Κατά τίς τελευταίες δεκαετίες του ΙΘ' αιώνα έγινε νέα άλλαγή στή λογοτεχνία. Η ποίηση άπομακρύνθηκε άπό τήν άκαμπτη τελειότητα τής μορφής, οι στίχοι έγι-

ναν πιό χαλαροί, ξαναγύρισε ή άγάπη γιά τό συναισθηματικό και έπικράτησε κάποια μυστικοπάθεια. Τή νέα αύτη τάση τήν δνόμασαν **Συμβολισμό**. 'Η παρακίνηση ήρθε άπό τή Γαλλία, δην μερικοί άπό τους ποιητές αυτής τής σχολής άναδείχτηκαν έξαιρετοι λυρικοί. 'Ο καλύτερος άπ' δλους είναι δ Πόλ Βερλαίν (Paul Verlaine, 1844-1896). Τή μορφή τήν καλλιέργησε περισσότερο δ 'Ελληνας **Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλος**, πού έγινε ξακουστός ώς Γάλλος ποιητής μέν τό δνομα Zán Moreás, (Jan Moreás, 1856-1910). Παράλληλα άναπτυχθήκε και τό **μυθιστόρημα**, πού σ' αυτά τά χρόνια έγινε τό κυρίαρχο λογοτεχνικό είδος. 'Η Ταλλία κρατάει τά σκήπτρα τοῦ μυθιστορήματος και δ γαλλικός πεζός λόγος έφτασε σέ άσυναγώνιστη τελειότητα. 'Ο πιό σπουδαῖος άπό τους Γάλλους μυθιστοριογράφους είναι δ 'Ανατόλ Φράνς (Anatole France), πού πήρε και τό βραβεῖο Νόμπελ. 'Επίσης και ή θεατρική παραγωγή αυτής τής έποχής ύπηρξε πλούσια και πολύμορφη.

'Η Νεοελληνική Λογοτεχνία

Τά σημαντικότερα προϊόντα τής νεοελληνικής ποίησεως ώς τήν έπανάσταση ήταν τά **δημοτικά τραγούδια** τής ήπειρωτικής κυρίως Έλλάδος. Στά χρόνια τής 'Ενετοκρατίας άξιόλογη λογοτεχνία παρουσίασε ή Κρήτη. 'Εκεῖ κάτω άπ' τήν έπιδραση τής Δύσεως καλλιεργήθηκε τόν IE', IΣΤ' και IΖ' αι. ή ίπποτική ποίηση. 'Άπ' τήν περίοδο έκείνη σώζονται δράματα και τό πιό γνωστό άπ' αυτά είναι ή 'Ερωφίλη τοῦ Χορτάτου. Τό μεγάλο ίπποτικό έπος τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου, δ 'Ερωτόκριτος, έχει άληθινή ποιητική δμορφιά, μόλο πού τά διαλογικά μέρη του παρουσιάζουν κουραστική άπεραντολογία. Μεγαλύτερη πνευματική άναπτυξη βρίσκουμε στήν 'Επτάνησο, δην ή 'Ενετοκρατία συνεχίστηκε (ώς τό 1797), ένδη ή Κρήτη ήποτάχτηκε στούς Τούρκους κατά τό β' μισό τοῦ IΖ' αιώνα. 'Ετσι, στή Ζάκυνθο και ίδιαίτερα στήν Κέρκυρα καλλιεργήθηκε τό έντεχνο τραγούδι και ή σάτιρα.

'Άλλα και τά 'Ιωάννινα τής 'Ηπείρου, στήν δημιουργήθηκαν μερικά άπό τά περιφημότερα έλληνικά δημοτικά τραγούδια, άποτέλεσαν άξιόλογο πνευματικό κέντρο κατά τόν ΙΘ' αιώνα. 'Έκει έζησε δ 'Ιωάννης Βηλαρᾶς, (1771-1823), γιατρός στήν αύλή τοῦ 'Αλήπασα. Σπούδασε στήν 'Ιταλία και ύπηρξε ένας άπό τους πιό προοδευτικούς 'Έλληνες τής έποχής του τολμηρός νεωτεριστής στό γλωσσικό ζήτημα ύποστηριξε άνεπιψύλαχτα τή Δημοτική, και μετέφρασε στή δημοτική γλώσσα κλασικούς συγγραφεῖς εισάγοντας μάλιστα και άπλοποίση τής Ιστορικής δροθογραφίας. Παράλληλα έπιδόθηκε στήν ποίηση· τά πιό άξιόλογα άπό τά ποιήματά του είναι τά σατιρικά μέν τά δρόσα καυτηριάζει πρόσωπα και πράγματα τής σύγχρονής του κοινωνίας τῶν 'Ιωαννίνων.

'Η δημοτική ποίηση, ή κρητική και ή έπανησιακή λογοτεχνία χρησιμοποίησαν ώς γλωσσικό δργανο τή λαϊκή γλώσσα. 'Άλλα οι 'Έλληνες διατήρησαν και τή λόγια παράδοση, τήν δημιουργία συντηρούσε ίδιαίτερα ή 'Εκκλησία. Οι λόγιοι τοῦ έθνους γιά πολλά χρόνια έγραφαν μιά γλώσσα πού διατηρούσε τό τυπικό και τό

λεκτικό πλούτο της άρχαιας. Στά χρόνια τής σκλαβιᾶς δοκίμασε ο Κλῆρος και οι λόγιοι έγραφαν κυρίως δημιλίες, ιστορικά έργα και τά έπισημα έγγραφα στή λόγια γλώσσα, που ήταν και ή έπισημη γραπτή γλώσσα. Στους κύκλους έπισης τῶν λογίων καλλιεργήθηκε ποίηση μέλιτρικό ή σατιρικό περιεχόμενο σε γλώσσα άρχαιζουσα ή ποίηση αὐτή δονομάστηκε Φαναριωτική, γιατί καλλιεργήθηκε κυρίως στό Φανάρι και στίς αὐλές τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων τής Μολδοβιλαχίας. Άλλα δι πό δειολόγος ἀπ' τούς Φαναριώτες, δο 'Αθανάσιος Χριστόπουλος (1772-1847) έγραψε τά γνωστά «Λυρικά» του στήν ἀπλή λαϊκή γλώσσα και δο τελευταῖος σημαντικός ἐκπρόσωπος τής Φαναριωτικής σχολῆς δο 'Ηλίας Τανταλίδης 1818-1876 χρησιμοποίησε μέτέχην και τίς δύο γλωσσικές μορφές. "Ετσι ή νεώτερη Έλλαδα είχε δύο λογοτεχνίες, τή λόγια και τή λαϊκή.

Στά χρόνια τής ἑπαναστάσεως δο ζακυνθινός ποιητής Διονύσιος Σολωμός (1798-1857) έδωσε γόρτρο στήν έπιτανησιακή ποίηση γράφοντας τά ποιήματά του στή λαϊκή γλώσσα. Σπουδασμένος στήν Ιταλία μακριά ἀπό τίς έπιδράσεις τής λόγιας παραδόσεως έγραψε άρχικά τά ποιήματα σε ιταλική γλώσσα που τράβηξαν τήν προσοχή τῶν συγχρόνων Ιταλῶν ποιητῶν. Τό Μάιο δώμας τοῦ 1823 έγραψε στή Ζάκυνθο, δηπού βρισκόταν ἀπ' τό 1818, κάτω ἀπ' τόν κρότο τῶν πυροβόλων τόν περίφημο «Υμνο εἰς τήν 'Ελευθερίαν», δο ποιος και τόν καθιέρωσε. Οι σύντομοι και δηλού κίνηση στίχοι, οι θαυμάσιες εἰκόνες και ή λεπτότητα τῶν συναισθημάτων ἔκαναν τόν "Υμνο ἀγαπημένο τραγούδι δηλων τῶν 'Ελλήνων.

Ο Σολωμός έγραψε λίγο και δούλευε διαρκῶς τούς στίχους του. Γι' αὐτό τό ποιητικό του έργο είναι λίγο, ἀποσπάσματα περισσότερο παρά δηλόκληρα έργα (Λάμπρος, Κρητικός, 'Ελευθεροί Πολιορκημένοι). Άλλα ή λεπτή τέχνη του και δο ἀπαράμιλος ρυθμός τής φράσεώς του τόν ἔκαναν υπόδειγμα στούς νεώτερους.

Πιό δρμητική φύση ήταν δο λευκαδίτης 'Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824-1879), δημιουργικότερος, μέτροντας φαντασία, ἀλλά χωρίς τή λεπτή καλαισθησία τοῦ Σολωμοῦ. Σπουδάστε νομικά στή Γαλλία, ἀγάπησε τή ρομαντική τής ποίηση και ήταν θαυμαστής τοῦ Ούγκο. "Οπως οι εὐρωπαῖοι ρομαντικοί λάτρεψαν τό μεσαίωνα και τούς ἵπποτές, ἔτσι και δο Βαλαωρίτης λάτρεψε τόν ΙΖ' και ΙΗ' αι. τής Έλλαδος, τόν ἔλληνικό μεσαίωνα, δηπούς ἔλεγε, τούς ἀρματολούς και κλέφτες, τούς ἀγώνες τῶν Σουλιωτῶν κτλ. Και ἔψαλε τά ἀνδραγαθήματα και τά παθήματα τῶν θρυλικῶν ἔκει-

Ο Σολωμός (1798-1857).

Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824-1879).

νων ήρώων στά άξιόλογα ποιήματά του, πού τούς έδωσε τόν έκφραστικό τίτλο «Μνημόσυνω» (1875). Πιο ώριμα δημιουργήματα είλειναι τά έργα του: δ 'Αθανάσιος Διάκος, ή Κυρά Φροσύνη και δ Φωτεινός πού έμεινε ατέλειωτος.

Ένωδ ό Σολωμός και δ Βαλαωρίτης χρησιμοποίησαν ως γλωσσικό δργανο τή λαϊκή γλώσσα, δ ζακυνθινός ποιητής Ανδρέας Κάλβος (1792-1869) έγραψε τά μεγαλόπνοα λυρικά του ποιήματα σέ γλώσσα βασικά άρχαζουσα. Μέ τίς 24 ώρες του, τό μοναδικό λυρικό έργο του, θεωρεῖται ένας άπ' τούς αριστους ύμνητές της έλληνικής έπαναστάσεως. Γιά πολύν καιρό δ Κάλβος ήταν σχεδόν άγνωστος και τήν άποκάλυψη τής άξιας του τήν οδειλουμε στόν Παλαμᾶ. Άνεξάρτητα δμως άπ' τό άναμεικτο και τίς άνωμαλίες τής γλωσσικής μορφής τά ποιήματά του έχουν έννοιες ύψηλές, μεγαλειώδεις είκονες και μεταφορές και ρυθμό σοβαρό και μεγαλοπρεπή.

Η έπτανησιακή Σχολή έχει μεγάλη παράδοση και άναδειξε κι άλλους άξιόλογους ποιητές, δωρεά τό λυρικό Ιούλιο Τυπάλδο (1814-1885), τόν έπικο Γεράσιμο Μαρκορά (1826-1911) και τόν ήρωικό Λορέντζο Μαβίλη, πού πέθανε πολεμώντας γιά τήν πατρίδα στό Δρίσκο τής Ηπείρου (1860-1912). Ο Μαβίλης ήταν περίφημος γιά τά σονέτα του και διακρίθηκε γιά τή σοφία και τήν πολιτική του δράση. Όνομαστός, τέλος, σατιρικός ποιητής ήταν δ Ανδρέας Λασκαράτος (1811-1901).

Τή λόγια φαναριώτικη παράδοση άκολουθησαν οι άδελφοι Σούτσοι, πού κατάγονταν άπό παλιά φαναριώτικη οίκογένεια, και ήταν οι γνωστότεροι ποιητές τής έλευθερωμένης Ελλάδας. Ήθραν στήν Αθήνα υστερα άπό σπουδές στό Παρίσι. Ο Αλέξανδρος (1803-1863) σέ στιγμές έξαψεως τού πάθους του έναντιον τῶν μελῶν τού Νομοτελεστικού, δσο άκόμα διαρκοῦσε ή έπανάσταση, και, άργότερα, έναντιον τού Καποδιστρία ή τού "Οθωνα έδωσε δείγματα σατιρικής ενύλωττίας. Άλλα δ Περιπλανώμενός του, στόν δρόμο χωρίς έπιτυχία μιμεῖται τό Βύρωνα, χαρακτηρίζεται άπό ρομαντικό στόμφο. Πιο λυρικός ήταν δ Παναγιώτης (1806-1868). Άλλα τό έργο τῶν νεανικῶν του χρόνων, δ Όδοιπόρος, και τά δράματά του έχουν άφθονη και φθηνή αισθηματολογία και πολύ λιγότερη ποίηση και δράση. Έτσι οι άδελφοι Σούτσοι είναι οι εισηγητές τού ρομαντισμού στήν Ελλάδα, τήν ώρα δμως πού αύτούς έχει άρχισει νά παρακμάζει στήν Εύρώπη.

Στή λόγια γλώσσα έγραψε έπισης τά πρωτότυπα και τίς μεταφράσεις του δ

Άλεξανδρος Ραγκαβής (1809-1892), που ήταν πολύ μορφωμένος, γλωσσομαθής, πολυμερής και πολυπράγμονας.

'Απ' τά πρώτα κιόλας χρόνια της άνεξαρτησίας, ή λόγια γλώσσα φάνηκε νά έπικρατεῖ και στήν ποίηση. Σ' αυτό βοήθησε η ίδρυση του Πανεπιστημίου και οι ποιητικοί διαγωνισμοί που έβαζαν ώς δρό τα ποιήματα νά γράφονται στή λόγια γλώσσα. Ο καθηγητής της Βοτανικής **Θεόδωρος Όρφανίδης** (1817-1886) έγραψε έπικα και σατιρικά ποιήματα σέ γλώσσα ἀρχαῖουσα και μέ δακτυλικό ἔξαμετρο και ο **Δημήτριος Βερναρδάκης** (1839-1907) διαμόρφωσε προσωπικό γλωσσικό τύπο στά δνομαστά δράματά του (**Μαρία Δοξαπατρή, Κυψελίδαι, Μερόπη, Φαύστα**).

Στόν πεζό λόγο χρησιμοποιήθηκε πάντα ή λόγια γλώσσα. Άλλα δέχτηκε σημαντική μεταβολή ἀκόμα πρίν ἀπ' τήν Έπανασταση, γιατί ή παλιότερη ἀρχαῖουσα ἐκκλησιαστική γλώσσα δέν· ἔξυπηρετοσε τίς νέες ἀνάγκες που δημιουργούνταν στήν Ελλάδα μέ τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου και τήν ἐπικοινωνία μέ τούς ἄλλους λαούς της Ευρώπης. Οι πιό συνετοί λόγιοι και ίδιαιτερα δι Κοραής, αἰσθάνθηκαν τότε τήν ἀνάγκη νά ἀπλοποιήσουν τή γραφόμενη γλώσσα, γιά νά τήν κάνουν πιό προσιτή στό λαό και ίκανότερη νά ἐκφράζει τά νεώτερα νοήματα· και τό πέτυχαν παρά τήν ἀδιαλλαξία και τήν ἀντίδραση τῶν ἀρχαῖστῶν. "Ετσι γεννήθηκε ή «καθαρεύουσα», δπως δνομάστηκε, δηλ. ή μορφή που μέχρι τό 1976 ήταν ή ἐπίσημη γλώσσα τής πολιτείας. Σ' αὐτήν τή γλωσσική μορφή γράφηκαν ἔργα δπως ή πολύτιμη ίστορία τοῦ Έλληνικού θήνους τοῦ καθηγητή **Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου** (1815 - 1891).

Μετά τή μεταπολίτευση τοῦ 1862 ἔχουμε στήν Ελλάδα ὀναβίωση τής ρομαντικῆς ποιήσεως. Τά χρόνια τοῦτα ἐμφανίστηκε ή ἔμμετρη μετάφραση τῶν «Ποιητικῶν μελετῶν» τοῦ Λαμαρτίνου ἀπό τόν **"Αγγελο Βλάχο**, ἐνδή μετάφραση τῶν **"Αθλίων**, τοῦ Ούγκού ἀπό τό **Σκυλίτη** ἔγινε δημοφιλέστερη.

Δυό ποιητές, που πέθαναν νέοι, είναι οι κύριοι ἐκπρόσωποι τής νέας αὐτής φάσεως τοῦ ρομαντισμοῦ που φτάνει στή νοσηρότητα: δι **Σπυρίδων Βασιλειάδης**, (1845-1874), δ συγγραφέας τῶν **«Ἀττικῶν νυκτῶν»** και τής **«Γαλάτειας»** και δ **Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος** (1843-1873), γιός τοῦ ίστορικοῦ. Ο δψιμος, τέλος, ρομαντικός **Αχιλλέας Παράσχος** (1838-1895) που έγραψε μέ περισσή αἰσθηματολογία, ἀναμείγνυε τούς γλωσσικούς τύπους και δέ φρόντιζε πολύ γιά τή μορφή.

'Η έλληνική κοινωνία δέν ήταν ἀκόμη ἀρκετά ἀναπτυγμένη κατά τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΘ' αι., δ διανοητικός της κόσμος ήταν ρηχός και ή συναισθηματική της ζωή ἀκαθόριστη. Γι' αυτό ή ποίηση και ή λογοτεχνία τής ἐποχῆς ἐκείνης ήταν ποίηση και λογοτεχνία λέξεων χωρίς εἰλικρινή και γνήσια συγκίνηση. Τίς τελευταίες δμως δεκαετίες τοῦ αιώνα ἀντίδρασαν στήν κατάσταση αὐτή και στήν ποίηση ή ἀντίδραση στρέφεται ἐναντίον τοῦ νοσηροῦ ρομαντισμοῦ. Ο σημαντικότερος ἀπό τούς λογογράφους τῶν χρόνων αὐτῶν, δ **Ἐμμανουὴλ Ροΐδης** (1835-1904), δημιούργησε σκάνδαλο μέ τό νεανικό του ἔργο **«Πάπισσα Ιωάννα»** (1860), που κατά βάθος ήταν καυστική σάτιρα τής ρομαντικῆς σχολῆς. Αργότερα σατίρισε τήν κενότητα και τήν ἀσυναρτησία τής ποιήσεως μέ τίς μελέτες του **«Περί συγχρόνου**

Κωστής Παλαμᾶς 1859-1943.

έλληνικής ποιήσεως». Ένω Δημόπουλος τά
έργα του σε απταιστη καθαρεύοντα, θε-
ωρητικά ήταν ένας διάφορος θερμότερους
ύποστηρικτές της δημοτικής και τίς από-
ψεις του γιά το γλωσσικό τίς άνεπτυξε στό
περίφημο έργο του «Τά Ειδώλωα». Ο Βλά-
σιος Γαβριηλίδης (1852-1920), συγγενής
στήν ιδεολογία μέ τό Ροΐδη, έκδότης τής
εφημερίδας «Ακρόπολις» έξυψωσε τή δη-
μοσιογραφία μέ τήν προσπάθειά του νά
στρέψει τό ένδιαφέρον τού έλληνικού λαού
πρός τόν πολιτισμό τής Εύρωπης.

Στά τέλη τού αιώνα δέχθηκε ή δια-
μάχη γιά τή γλώσσα, γιατί έγινε προσπά-
θεια νά χρησιμοποιηθεί ή δημοτική και
στόν πεζό λόγο. Ο χιώτης Ιωάννης Ψυ-
χάρης (1854-1929), γεννημένος στήν Ό-
δησσό και μεγαλωμένος στό Παρίσι,
όπου και πέθανε, καθηγητής τής νεοελλη-
νικής στή Σορβόννη θέθεσε στή συνείδηση
τού Έθνους μέ σαφή και έντονο τρόπο τό

ζήτημα τής λαϊκής γλώσσας. Τό 1888 έγραψε τό περίφημο «Ταξίδι», μέ τό δύοιο
μαχητικά διακήρυξε τίς απόψεις του ύπερ τής δημοτικής και άργότερα δημοσίευσε
μιά σειρά άπό έργα γραμμένα στήν άπλη ομιλούμενη, στήν δύοια διμώς παρεμβάλλει
πολλούς ίδιωματισμούς. Ο Ψυχάρης απόκτησε φανατικούς διαδούς, πού καλλιέρ-
γησαν τή δημοτική δχι μόνο στήν ποίηση άλλα και στόν πεζό λόγο.

Η παράταξη τῶν δημοτικιστῶν ένισχύθηκε σημαντικά μέ τήν παρουσία στό
λογοτεχνικό στίβο τού Κωστή Παλαμᾶς (1859-1943), πού γρήγορα έπιβλήθηκε ώς δ
σημαντικότερος ποιητής τής νεώτερης Ελλάδος. Στό έργο του άναχωνεύονται και
συμφιλιώνονται οι πιό διαφορετικές φιλοσοφικές δοξασίες. Ήταν γνήσιος λυρικός
ποιητής άλλα και προφητικός γιά τό έθνος του, παραγωγικότατος και έξαιρετικά
δημιουργικός.

Γιά τή νεοελληνική ποίηση άνοιξαν έντελως νέοι δρίζοντες μέ τά μεγαλύτερα
σέ έκταση και συγχρόνως πιό βαθυστόχαστα και ώριμότερα έργα τού Παλαμᾶ, «τό
Δωδεκάλογο τού Γύφτου», «Τή Φλογέρα τού βασιλιά». Γιά πέντε τουλάχιστο δεκα-
ετίες δ Παλαμᾶς στάθηκε ή κεντρική μορφή τῶν έλληνικῶν γραμμάτων.

Στό μεταξύ δ ρομαντισμός είχε παραγκωνιστεῖ και οι ποιητές φρόντιζαν
περισσότερο γιά τή μορφή. Ο ήπειρώτης Κώστας Κρυστάλλης, πού πέθανε σέ ήλι-
κία 26 μόδις χρόνων, (1868-1894) μιμήθηκε στή γλώσσα και τήν άπλότητα τής τέ-
χνης τά δημοτικά τραγούδια. Δύο γόνιμοι ποιητές δ Γεώργιος Βιζυνός (1849 -
1896) και δ Γεώργιος Δροσίνης (1859-1951), συμπατριώτης και συνοδοιπόρος τού

Κωστή Παλαμᾶ, ἐργάστηκαν ἀποδοτικότατα γιά τή διαμόρφωση τοῦ Ἑλληνικοῦ στίχου καὶ τῆς ποιητικῆς γλώσσας. Ὁ Γ. Βιζυηνός διακρίθηκε καὶ ὡς πεζογράφος καὶ καλλιέργησε μέ μεγάλη ἐπιτυχίᾳ τὸ ψυχολογικό διήγημα.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς τελειότητας τοῦ στίχου καὶ τῆς γλώσσας ὑποδειγματική στάθηκε ἡ παραγωγὴ τοῦ **Ιωάννη Γρυπάρη**, (1870-1942) πού ἦταν προκισμένος φιλόλογος. Ἐγραψε περίφημα σονέτα πού τὰ χαρακτηρίζει ἡ συντομία καὶ ἡ αὐστηρότητα τῆς μορφῆς, δπως τὰ θέλει ἡ σχολή τῶν γάλλων Παρνασσικῶν. Ὅπηρξε ἀκόμη καὶ ἔξαιρετος μεταφραστής τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Κλασικῶν. Ἄλλα καὶ πολλοὶ ἄλλοι εὐδιάσθητοι λυρικοί ποιητές, δπως ὁ Χατζόπουλος, ὁ Πορφύρας, ὁ Μαλακάσης, ἔδειξαν πόσο εὐδυγκίνητη είναι ἡ Ἑλληνική φυλή.

Κατά τίς τελευταῖς δεκαετίες τοῦ ΙΘ' αἱ ἀναπτυχθῆκε καὶ τὸ Ἑλληνικό διήγημα. Κυριότεροι ἐκπρόσωποι του είναι ὁ σκιαθίτης **Άλεξ. Παπαδιαμάντης** (1851 - 1911) καὶ ὁ **Ανδρέας Καρκαβίτσας** (1860-1922). Ὁ πρῶτος ἦταν ἀνθρωπὸς θρησκευόμενος, φίλος τῆς ἀπλῆς, ἀπέριττης ζωῆς, χωρὶς διάθεση ματαιοδοξίας. Ἀφησε πλούσιο ἔργο, πού ὡς κυριότερα γνωρίσματά του ἔχει τὴν ἀγάπη τῆς θρησκείας, τῆς φύσεως, τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ δυνατό λυρισμό. Ἁταν ἔξαιρετος ἡθογράφος ἔγραψε σέ καθαρεύοντα, ἀνάμικτη δύμας μέ ἐκκλησιαστικές καὶ λαϊκές ιδιωματικές ἐκφράσεις. Ὁ δεύτερος, πού ἦταν γιατρός, καθώς ἐργάστηκε ἀρχικά σέ ἐμπορικά πλοῖα κι ἔπειτα στήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τοῦ στρατοῦ, στάθηκε μοναδικός στήν ἀπεικόνιση τῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν καὶ παρουσίασε μέ ἀκρίβεια καὶ εἰλικρίνεια τά ἥθη τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου. Αὐτός, ἀντίθετα ἀπ' τὸν Παπαδιαμάντη, ἦταν φανατικός διάδοξ τοῦ Ψυχάρη καλλιέργησε μέ μεγάλη ἐπιτυχία τή δημοτική καὶ τήν πλούτισε.

Μέ ιδιώτερη ἀγάπη καλλιεργήθηκε κι ἔγινε λογοτεχνικό εἶδος τό χρονογράφημα, στό δποιο διακρίθηκαν ἀπ' τούς παλιότερους ὁ **Ιωάνν. Κονδυλάκης**, ὁ **Παῦλος Νιρβάνας**, ὁ **Ζαχαρίας Παπαντωνίου** καὶ ὁ **Σπύρος Μελᾶς**. Ἀπ' αὐτούς διάδοξος πρῶτος ὑπῆρξε ἔξαιρετικός διηγηματογράφος (δ Πατούχας, "Οταν ἥμουν δάσκαλος κ.ἄ.) ἐνώ δ τελευταῖς ἔγραψε καὶ δράματα πού προκάλεσαν μεγάλη ἐντύπωση ("Ο γιός τοῦ ἥσκιου, Τό χαλασμένο σπίτι, Τό ἄσπρο καὶ τό μαυρό). Ὡς δραματικός συγγραφέας διακρίθηκε καὶ ὁ **Γρηγ. Ξενόπουλος** (Φωτεινή Σάντρη, Στέλλα Βιολάντη κ.ἄ.) Ὁ ίδιος καλλιέργησε μέ ἐπιτυχία καὶ τό ἀστικό μυθιστόρημα.

Τελικά σ' ὅλα τά εἶδη τῆς λογοτεχνίας κυριάρχησε ἐντελῶς ἡ δημοτική.

Άλ. Παπαδιαμάντης 1851-1911.

Οι Τέχνες

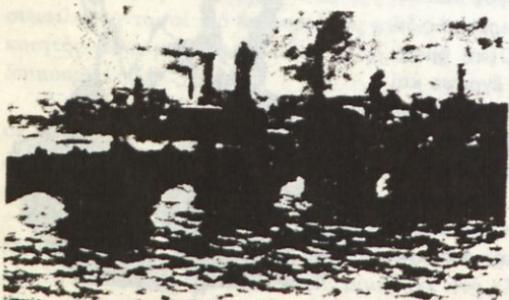
Στίς άρχες τοῦ ΙΘ' αἰ. ἐπικράτησε δὲ ρομαντισμός στήν Τέχνη, διπλάς καὶ στή λογοτεχνία. Στήν ἀρχιτεκτονική δὲ ρομαντισμός δέ δημιουργεῖ πρωτότυπα ἔργα, ἀλλά γεννάει τήν ἀγάπη γιά τά μεσαιωνικά μνημεῖα. Στή ζωγραφική δύμως καὶ τή γλυπτική είναι γονιμότερη ἡ ἐπίδρασή του. 'Ο ἀρχηγός τῆς ρομαντικῆς σχολῆς στήν τέχνη είναι δὲ ζωγράφος Εὐγένιος Ντελακρούα (Eugène Delacroix, 1798-1863), δὲ φίλος τοῦ Βίκτορα Ούγκο, δὲ ὅποῖος είχε μελετήσει τούς μεγάλους ζωγράφους τοῦ βιορρᾶ, τό Ρούμπενς καὶ τό Ρέμπραντ, καὶ ήθελε νά παραστήσει πιστά τή φύση, τό ώρατο καὶ τό ἀσχημο (ἔργα: ή βάρκα τοῦ Δάντη, Οι σφαγές τῆς Χίου κτλ.).

"Ομοια στή Γερμανία ή τέχνη ἔγινε ρομαντική, ἀφοῦ πέρασε τήν κλασική της περίοδο. Κέντρο ἐδῶ ήταν τό Μόναχο. Οι γερμανοί ζωγράφοι ζήτησαν νά ξαναγυρίσουν στήν ἀρχαία γερμανική τέχνη καὶ συγκέντρωσαν μιά πλούσια συλλογή ἔργων τῆς πρώιμης ἀναγεννήσεως, τῶν "Primitifs" διπλάς λένε, πού ἀποτέλεσαν πολύτιμο πυρήνα τῆς Ἀρχαίας Πινακοθήκης τοῦ Μονάχου. 'Ο βισιλιάς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος προγραμμάτιζε μεγάλες ἐργασίες, ἀλλά οι καλλιτέχνες-συνεργάτες τοῦ ζωγράφου Κορνέλιους (Cornelius, 1783-1867) καὶ τοῦ μαθητῆ του Κάουλμπαχ (Caulbach) δέν είχαν τήν ἐκτελεστική δύναμη πού ἀπαιτούν τά μεγάλα σχέδια.

Τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΘ' αἰ. ήταν πλούσια καὶ πολυμερέστατη ἡ ἐκδήλωση τῆς τέχνης. Οι νέοι ζητοῦσαν διαρκῶς νά ἀναπτύξουν τήν πρωτοτυπία τους καὶ νά δημιουργήσουν ἔργο προσωπικό, ἀπαλλαγμένοι ἀπό ἐπιδράσεις παλιότερων καλλιτεχνῶν. 'Η καλλιτεχνική ζωή τώρα ήταν ζωηρότερη, ἀσύγκριτα μεγαλύτερο κοινό ἐνδιαφερόταν γιά τήν Τέχνη. 'Η μεγαλύτερη κίνηση παρουσιαζόταν στή ζωγραφική καὶ σ' αὐτήν ἐπιχειρούνταν οἱ πιό τολμηρές καὶ περιέργες προσπάθειες. Τά έργα τῶν ζωγράφων γίνονται γνωστά μέ τίς 'Εκθέσεις (Salons) καὶ κριτές είναι οἱ

ἀκαδημαϊκοί δάσκαλοι ή καλλιτέχνες φημισμένοι. 'Αλλά αύτό προκαλούσε ἔντονα παράπονα τῶν νέων, πού δέν είχαν ἀκόμα καθιερωθεῖ, καὶ ἀπό τό 1863 κιόλας δὲ Ναπολέων δὲ Ικανοποιεῖ τούς δυσαρεστημένους δημιουργώντας τήν 'Έκθεση τῶν ἀπορριφθέντων (Salon des Refusés). Στή Γερμανία οἱ νέοι ἀποχωρίζονται καὶ ἐκθέτουν τά ἔργα τους ἰδιαιτέρως.

"Αλλά ἰδιαιτέρα πολύμορφη είναι η ζωγραφική τῆς τελευταίας περιόδου, πού κοντά στήν

Κλάωντ Μονέ: ή γέφυρα τοῦ Λονδίνου.

κλασική σχολή γεννήθηκαν ή Ρεαλιστική, ή 'Εμπρεσιονιστική, ή 'Ιδεουλιστική και ή Συμβολική. Πρωτοπόροι στήν κίνηση ήταν πάλι οι Γάλλοι.

'Ιδιαίτερα δημιουργική είναι ή Ρεαλιστική ζωγραφική, πού είκονίζει τή σύγχρονη ζωή, τίς ίδεες, τά ηθη και τήν άμφιση τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς τοῦ ζωγράφου. Οἱ δύο μεγάλοι δάσκαλοι τῆς ρεαλιστικῆς ζωγραφικῆς είναι δὲ Κουρμέ (Courbet, 1819-1877), ἔργα: Οἱ λιθοθραύστες, Κηδεία κτλ.) καὶ δὲ Μιλλέ (Millet, 1814-1875, ἔργα: Οἱ Σταχομάζχτρες, δὲ ἐσπερινός κτλ.).

'Ο 'Εμπρεσιονισμός (ἀπό τό *impression* = ἐντύπωση) σημειώνει σημαντικό νεωτερισμό στήν Τέχνη.

Οἱ ἐμπρεσιονιστές ζητοῦν νά παραστήσουν τά πράγματα δπως αὐτά ἐμφανίζονται στά μάτια τοῦ καλλιτέχνη σέ δρισμένη στιγμή κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς ἀτμόσφαιρας καὶ τοῦ φωτός. Τονίζουν υπερβολικά δρισμένα χαρακτηριστικά, ίδιως τή φυσική ζωηρότητα τοῦ φωτός καὶ τῶν χρωμάτων. Πολλές ἀπ' τίς εἰκόνες αὐτές δημιουργοῦν ἔντονη καὶ παράδοξη ἐντύπωση, ίδιαίτερα δταν τή βλέπουμε ἀπό ἀπόσταση. Σήμερα μέ τὸν δρό ἐμπρεσιονισμό ἐννοοῦμε τήν τεχνοτροπία πού τονίζει μέ ίδιαίτερη ζωηρότητα δρισμένα σημεῖα τῆς πραγματικότητας κι ἀφήνει νά ἐννοηθοῦν περισσότερα ἀπό δσα παριστάνει. Μέ τήν ἐννοια αὐτή μιλοῦμε γιά ἐμπρεσιονισμό δχι μόνο στή ζωγραφική καὶ τή γλυπτική ἀλλά καὶ στή λογοτεχνία.

Οἱ ἐμπρεσιονιστές, πού γιά πρώτη φορά ἐμφανίστηκαν στή Γαλλία στό τέλος τῆς δεύτερης αὐτοκρατορίας, ἀποδοκιμάστηκαν ἀπό τό κοινό καὶ μέχρι σήμερα ἀποτελοῦν μικρή δμάδα ἀλλά μένουν πιστοί στίς ἀρχές τους κι ἔχουν φανατικούς θαυμαστές. 'Ο ἀναγνωρισμένος ἀρχηγός τους είναι δὲ μεγάλος Μανέ (Manet, 1832 - 1883) ἀκούραστος κι ἐνθουσιώδης τεχνίτης (ἔργα: 'Ολυμπία, δὲ Καλός Μπόκ, τό Πρόγευμα, δὲ Πίθηκος κτλ.) καὶ նστερα ἀπ' αὐτούς δὲ Κλώντ Μονέ (Claude Monet, 1840-1926), πού σημείωσε μεγάλη ἐπιτυχία ἐφαρμόζοντας τήν ἀρχή τῆς νέας σχολῆς στήν τοπιογραφία (ἔργα: 'Αγροί τήν ἄνοιξη).

Μεγάλη ἐπίσης ποικιλία καὶ παραγωγή παρουσίασαν οἱ γερμανοί ζωγράφοι κατά τίς τελευταῖς δεκαετίες. Οἱ πιό ἀξιόλογοι ἀπ' αὐτούς ήταν δὲ Λένμπαχ (Lenbach), ἐπιδέξιος προσωπογράφος, πού ἔκανε τίς προσωπογραφίες πολλῶν συγχρόνων του (ἀξιολογότερη είναι δὲ προσωπογραφία τοῦ Βίσμαρκ) καὶ δὲ Μέντσελ (Menzel), πού διακρίθηκε ως ζωγράφος ίστορικῶν σκηνῶν (ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου). 'Ο ἐλβετός ζωγράφος καὶ γλύπτης 'Αρνολντ Μπέκλιν (Boeklin, 1827-1901), πού διακρινόταν γιά τήν πρωτότυπη καὶ δυνατή συχνά ἔμπνευση, ἀντέταξε στό ρεαλισμό ἔνα είδος συμβολισμοῦ. 'Εργάστηκε στή Γερμανία καὶ κατόρθωσε νά ζωογονεῖ τήν πραγματικότητα μέ τήν πλούσια φαντασία του καὶ περιέβαλε πρόσωπα καὶ πράγματα μέ ἔνα μυστήριο (ἔργα: τό φημισμένο Νησί τῶν νεκρῶν *Vita Somnium Breve*, 'Ανοιξη, Σιγή στό δάσος).

Γιά τή γλυπτική τά χρόνια μετά τό 1850 είναι περίοδος μεγάλης ἀκμῆς. Κυρίως ή Γαλλία καὶ μερικῶς ή Γερμανία είδαν αὐτά τά χρόνια ἀρκετούς ἀξιόλογους καλλιτέχνες. 'Επικρατοῦν δύο τάσεις, ή 'Αρχαιζουσα ἀκαδημαϊκή, πού ἀπομιμεῖται τά ἔργα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Φλωρεντινῆς πλαστικῆς καὶ ή Νεωτεριστική,

Μπέκλιν: Τοπίο των Απεννίνων (Πινακοθήκη Βρέμης).

πού θέλει νά δώσει πλαστική μορφή στίς νέες τάσεις. Τήν πειθαρχημένη άκαδημαϊκή τάση άντιπροσωπεύει ο Σαπού (Chapu 1833-1891), πού τά έργα του έχουν κλασική δμαλότητα, άλλα δέν έχουν θέρμη και κίνηση (έργα: 'Επιτύμβιο μνημείο Νεότης, "Αγαλμα δούκισσας της Ορλέαν'). Άλλα οι κυριότεροι άντιπρόσωποι τής νεώτερης γαλλικής πλαστικής είναι δύο άξιόλογοι δάσκαλοι, ο Καρπώ (Carpaux, 1828-1875) και ο Ροντέν (Rodin, 1840-1917). Ο πρώτος είναι εύκολος, παραγωγικός και δεξιοτέχνης (έργα: Σύμπλεγμα χορού στήν πρόσωψη τού Νέου Μελοδράματος τού Παρισιού, Κρήνη τού Αστεροσκοπείου, "Αμυνα της Βαλανσιέν) και ο δεύτερος πρωτότυπος και δυνατός μέ ρεαλιστικές τάσεις (έργα: 'Ο διανοούμενος, ή 'Ανάσταση). Πολλοί νεώτεροι συνεχίζουν τό έργο τῶν δασκάλων.

'Η οίκοδομική παρουσίασε μεγάλη άνάπτυξη τό δεύτερο μισό τού αιώνα και άκολουθησε νέο δρόμο μέ τήν πίεση δύο αιτιών. 'Η πρώτη ήταν αιτία αισθητική, συνέπεια τής γενικής ρεαλιστικής τάσεως, και ή δεύτερη τεχνική, γιατί τώρα χρησιμοποιούν νέο όλικό, τό σίδερο, και κατορθώνουν έτσι νά χτίζουν μέ πολλή εύκολιά πολύ μεγάλες και στέρεες οίκοδομές. 'Ετσι διαμορφώθηκε ένας νέος οίκοδομικός τρόπος πού μπορούμε νά τόν δονομάσουμε λογικό, γιατί οι άρχιτεκτονες ζητούν νά ύποτάξουν τό ρυθμό στή σκοπιμότητα και τήν άνεση. 'Επίσης χαρακτηριστικό τής σύγχρονης άρχιτεκτονικής είναι η στενή σύνδεσή της μέ τή γλυπτική.

"Ετσι τίς τελευταίες δεκαετίες έγιναν κολοσσιαία δημόσια έργα, σχολεῖα, θέατρα, σιδηροδρομικοί σταθμοί, γέφυρες, έργοστάσια, έμπορικά καταστήματα κτλ. Ιδίως στήν Αμερική και τή Γερμανία, ή όποια χτίστηκε 'νέα έκ βάθρων' μετά τόν πόλεμο τού 1870. Μνημειακά νεώτερα έργα είναι δύο ή τρεις σιδηροδρομικοί σταθμοί στό Παρίσι (Σταθμός τού Σαιν Λαζάρ, τον Και ντ' Ορσάι, της Λυόν)- άξιόλογα

Ροντέν: 'Ο διανοούμενος (Μουσείο Ροντέν).

Τό Μέγαρο τοῦ Ράιχσταγ τοῦ Βερολίνου.

Σιδηροδρομικός σταθμός τής Λειψίας 1907-1913.

ἐπίσης είναι τά μέγαρα πού χτίστηκαν γιά τίς ἐκθέσεις τοῦ 1870 (Τροκαντερό) καὶ τοῦ 1900. Μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἐκθέσεως τοῦ 1889 κατασκευάσθηκε μέ σίδερο ὁ Πύργος τοῦ "Αιφελ", 300 μέτρα ψηλός. Ἀξιόλογα ἀρχιτεκτονικά ἔργα τής Γερμανίας, είναι τό Μέγαρο τοῦ Ράιχσταγ (1884), ὁ Καθεδρικός ναός τοῦ Βερολίνου (Dom, 1905) καὶ ὁ ἀξιοθαύμαστος γιά τή στερεότητα καὶ τήν πρακτικότητά του Σταθμός τής Λιψίας.

Η μουσική

Σημαντικό γεγονός στήν ιστορία τῆς Τέχνης είναι ή άνάπτυξη τῆς γερμανικῆς μουσικῆς. Η εύρωπαική μουσική ώς τόν ΙΘ' αι. έξελίχτηκε δμαλά. Τόν ΙΖ' αι. γεννήθηκε τό Όρατόριο και τό Μελόδραμα και τόν ΙΗ' αι. ή Συμφωνία. Τόν αιώνα αύτό έζησαν οι δάσκαλοι τῆς γερμανικῆς κλασικῆς μουσικῆς, δ Μπάχ (Bach, 1685-1750) πού τελειοποίησε τήν προτεσταντική ἐκκλησιαστική μουσική και ἔγραψε περίφημα ἄσματα και λειτουργίες, δ Χέντελ (Händel, 1685-1759) πού συνέθεσε δρατόρια κυρίως, δ Χάνντν (Haydn 1732-1809), συνθέτης δνομαστῶν συμφωνιῶν και δ Μόζαρτ (Mozart, 1759-1791), πού ἔγραψε συμφωνίες και μελοδράματα (Γάμος τοῦ Φίγκαρο, Δόν Ζουάν κτλ.). Τό μελόδραμα, δπως εῖδαμε, γεννήθηκε στήν Ιταλία ἀπό τήν ἐπιθυμία τῶν ιταλῶν λογίων νά ξαναφέρουν στή ζωή τήν ἀρχαία ἑλληνική τραγωδία. Ἀργότερα ἀναπτύχθηκε στή Γαλλία και πήρε νέα μορφή δ γερμανός Γκλούκ (1714-1787) στά μέσα τοῦ ΙΗ' αι. ἔδωσε νέα ὕθηση στό μελόδραμα (Ορφέας και Εύρυδικη, Ιφιγένεια στήν Αύλιδα). Η μουσική φαινόταν δτι είχε φτάσει στή τελειότητα. Ἀλλά δ Μπετόβεν (Beethoven, 1770-1827) ὅνοιξε νέες πηγές ἐμπνεύσεως στήν προσπάθειά του νά ἐρμηνεύσει μέ τούς ηχους τά διανοήματά του. Ἐφερε, δπως λέν, τήν κίνηση τῶν ἰδεῶν στή μουσική, πού τώρα ἀρχισε νά ἐμπνέεται δχι μόνο ἀπό τήν ποίηση ἀλλά και ἀπό τή φιλοσοφία. Ο Μπετόβεν γεννήθηκε στή Βόνη, ἀλλά ἔμενε κι ἐργάστηκε στή Βιέννη. Τά ἀξιολογότερα ἔργα του δηλ. τίς περίφημες συμφωνίες, τίς Σονάτες και τό ὑπέροχο μελόδραμα Φιντέλιο, τά ἔγραψε ἀπό τό 1813 και ώς τό θάνατό του. Δύο θαυμάσιοι καλλιτέχνες τόσο διαφορετικοί στήν ἐμπνευσή τους δ Βέμπερ (Weber, 1786-1826) και δ Σούμπερτ (Schubert, 1797-1828 κύριο ἔργο του «Ωδές») ἀκολούθησαν τά ἵχνη του και γενικότερα ἀπ' αύτόν προῆλθαν οι καλύτεροι ἀπ' τούς μουσικούς τοῦ ΙΘ' αι.

Μετά τό 1830 δοξάστηκε νέα γενιά μουσικῶν, δ Μέντελσον (Mendelsohn, 1809-1847), ἐβραιογερμανός πού ἔχει συνθέσει κυρίως Εἰσαγωγές (Ouvertures), και

δ Σούμαν (Schumann, 1810-1856), πού ώς τά 27 το χρόνια - δπότε κι ἀρρώστησε - ἔγραψε πάρα πολλά ἔργα.

Γιά πολύν καιρό οι γερμανοί μουσικοί ἔμειναν ἀγγνωστοί στό ἔξωτερικό και δέν τούς καταλάβαιναν. Ὁταν τό 1830 ἐπιχείρησαν στό Παρίσι νά παίξουν συμφωνίες τοῦ Μπετόβεν, τό κοινό δέν μπρότερε νά τίς καταλάβει. Παρά πολύ μεγάλη δημοτικότητα είχαν στήν Εύρωπη τό πρώτο μισό τοῦ ΙΘ' αι. οι ιταλοί μουσικοί πού

Η ὁπέρα τοῦ Παρισιοῦ

έγραφαν κυρίως μελοδράματα. 'Ο πιό διάσημος ἀπ' τούς Ιταλούς μουσικούς τῆς περιόδου αὐτῆς ήταν δος **Ροσσίνι** (Rossini, 1792-1868), πού πέρασε τό μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του στή Γαλλία και ἔγραψε πολλά μελοδράματα πάνω σέ γαλλικά κείμενα (Libretto) 'Ο **Κουρέας** τῆς Σεβίλλης και δος **Γουλιέλμος Τέλλος** είναι τά πιό δημοπατά ἀπ' τά ἔργα του. "Υστερα ἀπ' αὐτόν ή μεγαλύτερη μουσική δόξα τῆς 'Ιταλίας είναι δος **Βέρντι** (Verdi 1813-1901), πού ἐνθουσίασε τόν ΙΘ' αἰώνα μέ τά μελοδράματά του, ἀπ' τά δποῖα δος **Ριγολέτος**, δος **Τροβιατόρε** και ή δος **Τραβιάτα** είναι τά διασημότερα. 'Αργότερα ἐπηρεάστηκε ἀπό τή γερμανική μουσική και προϊόντα τῆς νέας αὐτῆς φάσεως είναι ή 'Αίντα, δος **Οθέλλος** και δος **Φάλσταφ**. Οι νεώτεροι ίταλοι μουσικοί (**Λεονκαβάλλο** κ.α.) είναι μαθήτες κυρίως τοῦ Βέρντι.

Τήν ίδια περίοδο ἔζησαν και στή Γαλλία ἀξιόλογοι συνθέτες, δπως δος **Χαλεβύ** (Halevy) και δος **Μπερλιόζ** (Berlioz). Στό δεύτερο μισό τοῦ αἰώνα ἀνήκουν δος **Γκουνώ** (Gounod, 1818-1893), δ συνθέτης τοῦ Φάουστ και δος **Μπιζέ** (Bizet, 1838-1875), συνθέτης τῆς περίφημης Κάρμεν.

'Αλλά σημαντικότερος ἀπ' τούς μουσουργούς τοῦ β' μισοῦ τοῦ ΙΘ' αι. είναι δος γερμανός **Ριχάρδος Βάγκνερ** (Richard Wagner, 1813-1883), δ δποῖος είχε πάρα πολύ πλατιά ἀντίληψη γιά τήν τέχνη κι ἔφερε ἀληθινή ἐπανάσταση στή μουσική. 'Η κυριαρχη ἰδέα τοῦ Βάγκνερ είναι νά συγχωνέψει σέ μιά μεγαλειώδη ἐνωση ποίηση και μουσική και νά δώσει στό μουσικό δράμα τή θέση και τή σημασία πού είχε στήν ἀρχαιότητα ή τραγωδία, πού ήταν κι αὐτή συνδυασμός ποιήσεως και μουσικῆς.

Τίς υποθέσεις τῶν ἔργων του τίς πήρε ἀπ' τήν παλιά γερμανική μυθολογία και ἔμήνευσε μουσικά τούς μεσαιωνικούς μύθους τῶν Νιμπελούνγκεν. Πρίν ἀπ' τό 1850 είχε συνθέσει μερικά ἀπό τά καλύτερα ἔργα του. ('Ο Τιτάμενος Όλλανδος, Τανχόύζερ, δ Λοένγκριν). 'Αλλά τό κοινό δέν κατάλαβε τήν ἀλλαγή πού είχε συντελεσθεῖ και δος Βάγκνερ γιά πολύν καιρό δοκίμασε ἀπογοήτευση και πικρίες. 'Αργότερα, μέ δριμότερη πιά ἀντίληψη γιά τήν Τέχνη, ἔγραψε τό μελόδραμα «Τριστάνος και Ιζόλδη» και τούς «'Αρχιτραγουδιστές τῆς Νυρεμβέργης» καθώς και τά δύο δράματα τῆς μεγάλης τετραλογίας του «Τό δασχυλίδι τῶν Νιμπελούνγκεν» (Der Ring der Nibelungen).

'Αλλά ἀκόμα και τό 1861, δταν θέλησε νά παιξει τά ἔργα του θέλησε νά παιξει τά ἔργα του στό Παρίσι, δέχτηκε τά σφυρίγματα τοῦ κοινού. 'Από τήν ἀπογοήτευση και τίς οίκονομικές δυσκολίες τόν ἔσωσε δος βασιλιάς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος Β', πού τοῦ ἔδωσε τά μέσα γιά τήν πραγματοποίηση τῶν σχεδίων του. Τότε ἔγραψε τά δυό τελευταῖα δράματα τῆς τετραλογίας του και τέλος ἔχτισε στό Μπαϊρόιτ (Bayreuth) τῆς Βαυαρίας τό περίφημο Θέατρο, πού ὑστερα ἀπό λίγο ἔγινε γιά τούς θαυμαστές του τόπος προσκυνήματος. Τό ἔργο τοῦ Βάγκνερ ὑστερα ἀπό μακρές συζητήσεις ἐπιβλήθηκε και σήμερα θεωρεῖται ως ἔνα ἀπό τά σημαντικότερα γεγονότα στήν τέχνη.

Οι φυσικές έπιστημες

Ο ΙΘ' αιώνας είναι κατά κύριο λόγο αιώνας τής φυσικής έπιστημης. Μέ την άναπτυξη τῶν γνώσεων τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴ φύση καὶ μὲ τὴν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν πορισμάτων τῆς φυσικῆς έπιστημῆς πραγματοποιήθηκε τεράστια πρόοδος εἰς τὴν βιομηχανία, τελειοποιήθηκαν τά μέσα συγκοινωνίας, δημιουργήθηκαν οἱ νεωτερες μεγαλουπόλεις καὶ γενικά ἀναπτύχθηκε ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων.

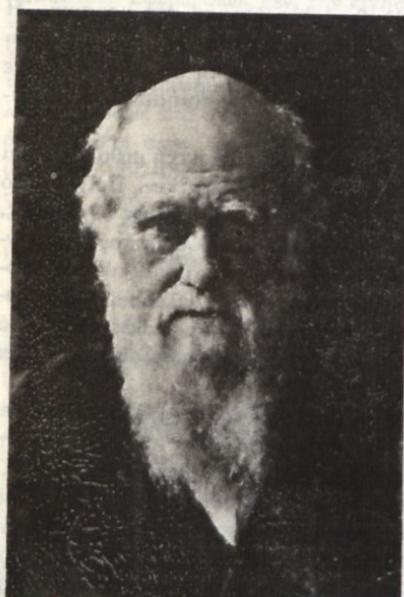
Από τὸ 1830 ἀναπτύχθηκε ίδιαίτερα ἡ **Βιολογία**. Μελετήθηκε ὁ κόσμος τῶν μικροσκοπικῶν ζῶν ἀπ' τῇ μιὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη προόδεψε ἡ **'Ανατομία** καὶ ἡ **Φυσιολογία**, ἡ τελευταία κυρίως μέ τὸ γάλλο **Παστέρ** (Pasteur, 1822-1895).

Σημαντικότατη ἡταν ἡ ἐπίδραση τῆς Ἐξελικτικῆς Θεωρίας, μέ τὴν ὅποια ὁ ἄγγλος φυσιοδίφης **Κάρολος Ντάρβιν** (Darwin, 1809-1882). Θέλησε νά ἔχηγησε τὴν προέλευση τῶν ζωικῶν γενῶν. Δίδαξε ὁ Ντάρβιν πῶς τὰ σημερινά ζωικά γένη σχηματίστηκαν μέ ἀργή ἐξέλιξη (Evolution), ἡ ὅποια σιγά σιγά μεταμόρφωσε τὰ ἀρχαῖα γένη. Δηλαδὴ τά ζῶα, ἐξαιτίας διαφόρων ἔξωτερικῶν ἐπιδράσεων, παθαίνουν ἀλλοιώσεις πού μεταδίδονται καὶ μονιμοποιοῦνται μέ τὴν **κληρονομία**. Ἡ κυριότερη ἔξωτερική ἀφορμή γιὰ τὴν ἀλλοιωση είναι ἡ προσαρμογή στὸ περιβάλλον, δηλ. διατηροῦνται στὴ ζωὴ ὅσοι ὀργανισμοί ἔχουν τὴν ίκανότητα νά προσαρμόζονται στὶς συνθῆκες τοῦ περιβάλλοντος, ἐνδὲ οἱ ἄλλοι ἔξαφανίζονται. Ἔτσι γίνεται ἔνα είδος μηχανικῆς ἐπιλογῆς, πού ὁ Ντάρβιν τὴν ὀνομάζει **Φυσική ἐπιλογή**. Τὴ θεωρία αὐτὴ τὴν παρουσίασε μέ τὸ πολύκροτο σύγγραμμά του «Γιὰ τὴ γένεση τῶν εἰδῶν» (1859).

Στὴν ἔννοια τῆς ἐξελίξεως ἔδωσε πλατύτερα δριὰ καὶ τὴν ἐφάρμοσε στὶς ἐκδηλώσεις τῆς ἡθικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, δπως π.χ. στὴν ἀνάπτυξη τῶν ίδιων τῶν λογοτεχνικῶν εἰδῶν, ὁ ἄγγλος φιλόσοφος **Σπένσερ** (Spenser, 1820-1904). **'Υποστήριξε** πῶς ἡ ἐξέλιξη είναι νόμος πού διέπει τὸ σύμπαν. Ἡ ἔννοια αὐτὴ ἔγινε μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ θεμελιακές δοξασίες τοῦ ΙΘ' αιώνα.

Ἡ φιλοσοφία

Οπως ἡ λογοτεχνία καὶ ἡ τέχνη ἔτσι καὶ ἡ φιλοσοφία είχε τὴ ρομαντική περί-

Charles Robert Darwin (1809-1882). Θεμελιωτής τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, ὁ «Κοπέρνικος τῆς Βιολογίας».

οδό της. Στή Γερμανία κυρίως οι διάδοχοι του Κάντ ανάπτυξαν μιά θεωρητική φιλοσοφία που προκάλεσε έντυπωση. Μεγάλη έπιδραση είχε στήν άρχη του αιώνα ίδιαίτερα ο **Φρειδερ. Χέγκελ** (Hegel, 1770-1831), που ή φιλοσοφία του κυριάρχησε στά χρόνια τής παλινορθώσεως των ήγεμόνων και τής Τερής Συμμαχίας.

Κατά τόν Χέγκελ ή βαθύτερη ουσία του κόσμου είναι πνευματική. Τό **Παγκόσμιο Πνεύμα** άντικειμενοποιείται, δηλ. γίνεται φύση και σιγά σιγά άνεβαίνει δλη τήν κλίμακα των δντων άπό το πιό κατώτερο ύλικό δν ώς τόν άνθρωπο, στόν δποίο παίρνει συνείδηση του έαυτού του. Μεγάλη φήμη άπεκτησε ο Χέγκελ κυρίως μέ τή θεωρία του γιά τό κράτος. Τελικός σκοπός τής ύπαρξεως του άνθρωπου πάνω στή γῆ είναι, κατά τόν Χέγκελ, ή δημιουργία του κράτους, γιά χάρη του δποίου πρέπει νά θυσιαστεί. Ή ύπεροχή κάθε έθνους και κράτους φανερώνεται μέ τήν ύλική δύναμη και του δίνει τό δικαίωμα νά ύπάρχει. Τά άνισχυρα, τά ήτημένα ξθνη πρέπει νά χαθούν.

Η ρομαντική φιλοσοφία είναι γέννημα των χρόνων τής συντηρητικής άντιδράσεως και είχε σκοπό νά στηρίζει τήν άπολυταρχία που ξανάφερε στήν πολιτική ζωή ή παλινόρθωση των ήγεμόνων. Γι' αυτό μετά τήν κατάρευση τής άπολυταρχίας, δηλαδή μετά τίς άστικές έπαναστάσεις του 1830, δέν μπόρεσε κι αύτή νά έπιζησει. Ίδιαίτερα όστερα άπό τή λαμπρή πρόοδο των φυσικῶν έπιστημῶν φάνηκε πώς δέν είχε στερεές βάσεις. Αντίθετα, και πάλι στή Γερμανία, άλλά στίς πλατύτερες μάζες του λαού της κατά τό πρώτο μισό του ΙΘ' αιώνα έπικράτησαν ή άπογοήτευση και ή άπαισιοδοξία, ίδιως δταν διαφεύστηκαν οι έπιδεις γιά μιά ένωμένη και έλευθερη Πατρίδα. Τή διάθεση αύτή έκφραζει και έρμηνει ο περίφημος **Σοπεγχάουερ** (Schopenhauer, 1788-1860) στό έργο του «**Ο Κόσμος ώς βούληση και ώς παράσταση**». Ο Σοπεγχάουερ δίδαξε πώς κάθε προσπάθεια είναι πόνος και θλίψη. Έπομένως και ή ζωή, που είναι διαρκής προσπάθεια, είναι πόνος και θλίψη. Η μόνη λύτρωση είναι νά νεκρώσουμε τήν έπιθυμία τής ζωής και νά φτάσουμε στήν ίδανική κατάσταση τής άνυπαρξίας (Νιρβάνα), τήν δποία είχε ονειρευτεί ο Βούδας.

Στή Γαλλία τήν καταδίκη τής ρομαντικής φιλοσοφίας, τήν κήρυξε ο **Αεγου**

Albert Einstein, ο διασημότερος μαθηματικός του 20ού αι. Έργο (μπρούτζινο) του Jacob Epstein (1933) Tate Gallery London.

στος Κόντ (Auguste Comte, 1798-1857), δι πιό πρωτότυπος από τους γάλλους φιλοσόφους υστερα από τὸν Καρτέσιο. Ο Κόντ διδάξε πώς ή ἀνθρώπινη διάνοια περνάει τρεῖς καταστάσεις, τή θρησκευτική, τή μεταφυσική και τήν ἐπιστημονική ή θετική. Ὑποστήριζε πώς ή ἀνθρωπότητα πέρασε πιά τίς δύο πρότες καταστάσεις και βρίσκεται στή θετική. Τά προβλήματα γιά τήν ἀρχή και τήν ούσια τῶν δυτῶν προέρχονται από τήν προεπιστημονική ἐποχή και δέν ἔχουν λόγο νά ὑπάρχουν στὸν αἰώνα τῆς ἐπιστήμης, πού ἔργο της ἔχει νά μελετήσει τά φαινόμενα, γιά νά τά προβλέπει και νά κυριαρχήσει πάνω τους. Αὐτή είναι ή ἔννοια τῆς **Θετικῆς Φιλοσοφίας**.

Κάτω από τήν ἐπίδραση τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν και ίδιαίτερα μετά τίς ἀξιόλογες ἐπιτυχίες τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπικράτησε από τά μέσα τοῦ ΙΘ' αἰώνα και γιά μερικές δεκαετίες ή ἀκραία **Φυσιοκρατική** (Naturalismus) και **'Υλιστική** (Materialismus) τάση. Πρεσβεύει πώς δλα στὸν κόσμο, ἄρα και τά πνευματικά φαινόμενα, ἔχουν φυσικές αιτίες, δτι είναι προϊόντα τῆς κινήσεως και τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ὄντων στοιχείων.

Οι ἀντιλήψεις τῆς θετικῆς φιλοσοφίας ἐπικράτησαν και στήν ίστορία και στήν φιλοσοφία τῆς Τέχνης. Ὄσοι δηλ. ἀσχολοῦνταν μέ τήν ἐρμηνεία τοῦ παρελθόντος στηρίχτηκαν όχι στή φαντασία, δπως γινόταν ἀλλοτε, ἀλλά στήν ἀκριβή γνώση και τόν λογικό κριτικό ἔλεγχο τῶν πηγῶν. Τίς ἀπόψεις αὐτές ἀντιπροσώπευσαν μέ μεγάλη ἐπιτυχία δύο προικισμένοι γάλλοι διανοούμενοι και ἐπιστήμονες, δ μεγάλος θρησκειολόγος Ἐρνέστος **Ρενάν** (Renan, 1823-1892) και δ ὁ δονομαστός ίστορικός τῆς Τέχνης **Ταΐν** (Taine, 1828-1893). Ο πρώτος στό ἔργο του «Τό μέλλον τῆς ἐπιστήμης» (L'avenir de la science) διακήρυξε τήν πίστη του γιά τή δύναμή της και δ δεύτερος διατύπωσε τήν περίφημη θεωρία τοῦ Περιβάλλοντος και ἐπιχείρησε νά ἐφαρμόσει και στίς ήθικές λεγόμενες ἐπιστήμες τήν αὐστηρή μέθοδο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Στή Γερμανία και στά χρόνια τῆς προσπάθειάς της γιά οίκονομική ἐπικράτηση ἔζησε δ **Φρειδερίκος Νίτσε** (Nietzsche 1844-1900), δ δόποις σπούδασε κλασική φιλολογία. Ἀρχικά παρουσιάστηκε περισσότερο ως αισθητικός. Γοητευμένος από τήν ἀρχαία ἐλληνική τραγωδία διδάξε μέ τό νεανικό ἔργο του «**Ἡ γέννηση τῆς Τραγωδίας**» πώς ή ἐκφραστή τῆς ὑπέρτατης ἀλήθειας βρίσκεται στή μουσική τραγωδία τῶν Ἐλλήνων. Ἀργότερα ἐπηρεασμένος από τήν πρόοδο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀσχολήθηκε μέ τήν ήθική και ὑμεῖ τήν ἔξελικτική θεωρία. Ἔτσι, κατά τό Νίτσε, τό ἀνθρώπινο γένος θά τελειοποιθεῖ, ἀν στόν κόσμο ἐπικρατήσει δ ἰσχυρός ἀνθρωπος, πού ἔχει δικαίωμα και καθῆκον, πέρα από ήθικές δεσμεύσεις, νά ὑπηρετεῖ και νά ἴκανοποιεῖ τίς δρέξεις του συντρίβοντας χωρίς τύψεις τούς ἀσθενεῖς, τούς ἀδύνατους και ἀνίκανους. Τή θεωρία του αὐτή γιά τόν «**Ὕπεράνθρωπο**». Τήν ἀνέπτυξε στό πολύκροτο ἔργο του «**Τάδε ἔφη Ζαρατούστρας**» (Also sprach Zarathustra).

Στό τέλος διμως τοῦ ΙΘ' αι. ἀρχισε ή ἀντίδραση κατά τῶν ἐπιστημονικῶν και φυσιοκρατικῶν ἀντιλήψεων και είναι ἀξιοπαρατήρητο πώς πρωτοστάτησαν θετικοί

έπιστημονες, δύναται ό Γάλλος μαθηματικός **Πουανκαρέ** (Poincaré) μέ τό έργο του «Αξία τῆς Ἐπιστήμης» (Valeur de la science). Αύτοί παραδέχονται μέν τήν πρακτική ἀξία τῆς Ἐπιστήμης, ξεχωρίζουν δύναται τήν ἐπιστημονική γνώση ἀπό τή μεταφυσική, πού τή σημασία της τήν τονίζουν ίδιαίτερα.

*'Ο Αμερικανός φιλόσοφος Τζέιμς (James, 1842-1910) δίδαξε πώς ή ἀλήθεια δέν είναι κάτι τό ἀπόλυτο πού βρίσκεται ἔξω ἀπό τά πράγματα, ἀλλά ἀλήθεια είναι δι, τι ὠφελεῖ και προάγει τή ζωή και ἡ ἐπιστήμη είναι ὅργανο κατάλληλο γιά δράση και παραγωγή. Τή θεωρία αὐτή τήν ὀνόμασε **Πραγματισμό** (Pragmatismus).

*'Ολοκληρώνοντας τίς ἀντιλήψεις αὐτές ό Γάλλος Μπερξόν (Bergson) δίδαξε πώς ή ἐπιστήμη ὡς δημιούργημα τοῦ πνεύματος δέν μπορεῖ νά μᾶς ἀποκαλύψει τήν ἀληθινή φύση τῶν πραγμάτων, πιό βαθύτερη γνώση γι' αὐτά ἀποκτοῦμε μόνο μέ τήν ἄμεση ψυχική ἐπικοινωνία, μέ τήν ἐνόραση (intuition).

Τίς ἀντιλήψεις αὐτές, τόν ἀντιεπιστημονισμό (Antiscientisme), δύναται μεταχειρίστηκαν πολλοί γιά νά κλονίσουν τό κύρος τῆς Ἐπιστήμης.

ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΙΕ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1453 'Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως
 1486 'Ανακάλυψη τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδας
 1492 'Ανακάλυψη τῆς Ἀμερικῆς
 1498 'Ανακάλυψη τοῦ θαλασσινοῦ δρόμου τῶν Ἰνδιῶν

ΙΣΤ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1509-1547 'Ερρίκος Η' Τυδόρ βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας
 1512-1520 Σελίμ Α' – Κατάληψη τῆς Συρίας καὶ τῆς Αιγύπτου
 1515-1547 'Ο Σουλτάνος Χαλίφης
 1517 'Ο Φραγκισκός Α' βασιλιάς τῆς Γαλλίας
 1519-1556 'Αρχή τῆς μεταρρυθμίσεως στὴ Γερμανία
 1519 'Ο Κάρολος Ε' ἀντοκράτορας τῆς Γερμανίας καὶ 1516-1556
 ὡς Κάρολος Α' βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας
 1522 'Ο Ζβιγγέλιος μεταρρυθμιστῆς στὴ Ζυρίχη
 1529 Σουλεϊμάν Β' ὁ Μεγαλοπρεπής
 1540 Κατάληψη τῆς Ρόδου ἀπό τοὺς Τούρκους
 1545-1563 'Ο Σουλεϊμάν πολιορκεῖ τὴ Βιέννη
 1555 'Ελισάβετ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας
 1558-1603 Κατάληψη τῆς Κύπρου ἀπό τοὺς Τούρκους
 1571 Ναυμαχία τοῦ Lepanto (Ναυπάκτου)
 1572 Νύχτα τοῦ Ἀγ. Βαρθολομαίου
 1589-1610 'Ερρίκος Δ' Γαλλίας. 'Αρχή τῆς δυναστείας τῶν Βουρβόνων
 1598 Διάταγμα τῆς Νάντης

ΙΖ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1600 'Ιδρυση τῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν στήν
 Ἀγγλίᾳ καὶ Ὀλλανδίᾳ (1602)
 1618-1648 Τριακονταετῆς πόλεμος
 1632 'Ο Γουστάβος Ἀδόλφος σκοτώνεται κοντά στὸ Lützen
 1643-1715 'Ο Λουδοβίκος ΙΔ' βασιλιάς τῆς Γαλλίας
 1648 Εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας
 1648-1688 Περίοδος τῶν ἀγγλικῶν ἐπαναστάσεων
 1649-1660 'Η Ἀγγλία δημοκρατία. 'Ο Κρόμβελ
 1669 'Άλωση τοῦ Μεγάλου Κάστρου τῆς Κρήτης
 1683 Δεύτερη πολιορκία τῆς Βιέννης ἀπό τοὺς Τούρκους
 1685-1715 Βενετική κυριαρχία στήν Πελοπόννησο
 1687 Καταστροφή τοῦ Παρθενώνα
 1682-1725 'Ο Μεγάλος Πέτρος τσάρος τῆς Ρωσίας
 1697 'Ο πρίγκηπας Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας νικᾷ τοὺς Τούρκους
 κοντά στή Ζέντα

ΙΗ' ΑΙΩΝΑΣ

1700-1721	Ο μεγάλος βόρειος πόλεμος
1701.	Η Πρωσία βασίλειο
1701-1713	Ο πόλεμος για τή διαδοχή στόν Ισπανικό θρόνο
1702-1714	Άννα Στούαρτ βασιλισσα τής Αγγλίας
1713	Ειρήνη Οὐτρεζή
1713-1740	Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α', βασιλιάς τής Πρωσίας
1740-1786	Φρειδερίκος Δ Μεγάλος
1740-1780	Μαρία Θρησκία
1740-1748	Πόλεμος για τή διαδοχή στόν Αύστριακό θρόνο
1756-1763	Επταετής πόλεμος
1762-1796	Αϊκατερίνη Β'
1769	Όρλωφικά
1770	Καταστροφή Τουρκικοῦ στόλου στόν Τσεσμέ
1772	Πρότος διαμελισμός τής Πολωνίας
1774	Ειρήνη τοῦ Κιουτσούκ-Καΐναρτζή
1776	Διακήρυξη τής άνεξαρτησίας τῶν Ἐνωμένων Πολιτών
1780-1790	Ιωσήφ Β' τῆς Αύστριας
1783	Ειρήνη τῶν Βερσαλλιῶν - Αναγνώριση τής άνεξαρτησίας
1789	Άρχη τῆς Γαλλικῆς Έπαναστάσεως
1792	Ειρήνη τοῦ Ιασίου
1793	Δεύτερος διαμελισμός τής Πολωνίας
1795	Τρίτος διαμελισμός τής Πολωνίας
1799-1815	Ναπολέόντας

ΙΘ' ΑΙΩΝΑΣ

1815	Συνθήκη τῆς Βιέννης
1821-1829	Έλληνική Ἐπανάσταση
1830	Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἰουλίου στή Γαλλία
1833-1862	Βασιλεία τοῦ Ὀθωνα. Ἀντιβασιλεία ὡς τό 1836
1834	Γερμανική τελωνειακή ἔνωση
1834	Ἡ Ἀθήνα πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου
1837	Τίρυνθη τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀθήνας
1843	Ἐπανάσταση τῆς 3ης Σεπτεμβρίου
1848	Ἡ Φεβρουαριανή ἐπανάσταση τοῦ Παρισιοῦ
	Ἐπανάσταση τοῦ Μαρτίου στή Βιέννη καὶ στό Βερολίνο
1852-1870	Γερμανική Ἐθνοσυνέλευση τῆς Φραγκούρτης
1853-1856	Ναπολέοντας Γ' ἀντοκράτορας τῶν Γάλλων
	Κρητικός πόλεμος
1859	Ιταλικός πόλεμος. Μάχες Magenta καὶ Solferino
1862	Ἐξωση τοῦ Ὀθωνα
1863-1913	Γεώργιος Α' βασιλιάς τῶν Ἑλλήνων. Σύνταγμα τοῦ 1864
1866	Γερμανοαυστριακός πόλεμος. Μάχη Sadova
1866	Κρητική ἐπανάσταση
1870	Βουλγαρική Ἐξαρχία
1870-1871	Γαλλογερμανικός πόλεμος, 18 Ιαν. 1871, Τίρυνθη Γερμανοαυτοκρατορίας

- 1877-1878 Ρωσοτουρκικός πόλεμος
 1878 Συνθήκη τοῦ Βερολίνου
 1881 Προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας
 1885 Σερβοβούλγαρικός πόλεμος
 1897 Ἑλληνοτουρκικός πόλεμος
 1898 Ἰσπανοαμερικανικός πόλεμος

Κ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1904-1905 Ρωσοϊαπωνικός πόλεμος
 1904-1908 Μακεδονικός ἀγώνας
 1908 Νεοτουρκική ἐπανάσταση
 1909 Ἐπανάσταση στὸ Γουδί
 1912-1913 Βαλκανικός πόλεμος
 1912 Κατάληψη τῆς Θεσσαλονίκης στίς 26 Ὁκτωβρίου
 1913 21 Φεβρουαρίου πτώση Ἰωαννίνων
 1913 17 Μαΐου, συνθήκη τοῦ Λονδίνου.
 1913 Βουλγαρικός πόλεμος (17 Ἰουνίου-17 Ἰουλίου)
 1913 Εἰρήνη τοῦ Βουκουρεστίου (28 Ἰουλίου). Εἰρήνη τῆς Ἀθήνας (1 Νοεμβρίου)

Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάσταση καὶ ὁ Ναπολέοντας

- 1789 Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάσταση (1789-1799)
 1789-1791 Συνέλευση τῶν Γεν. Τάξεων (Μάιος)
 1789 Συντακτικὴ Συνέλευση
 "Αλωση τῆς Βαστίλλης (14 Ἰουλίου). Κατάργηση προνομίων (4 Αὐγούστου)
 1791 Φυγὴ τοῦ Βασιλιᾶ
 1791-1792 Ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευση
 1792 Πρωσοαυστριακή ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Γαλλίας
 1792-1795 Δημοκρατία - Convention Nationale
 1793 Καταδίκη τοῦ Βασιλιᾶ
 1793-1794 Τρομοκρατία
 1794 Πτώση τοῦ Νταντόν - Πτώση τοῦ Ρομπεσπιέρ (9 Θερμιδόρου)
 1795-1799 Διευθυντήριο
 1796 Ἰταλικός πόλεμος
 1798-1799 Ἐκστρατεία στὴν Αἴγυπτο

Ὁ Ναπολέοντας (1798-1815)

- 1798-1802 Δεύτερος συνασπισμός ἐναντίον τῆς Γαλλίας
 1799-1815 Ναπολέόντεια ἔξουσία
 1799-1812 Κοσμοκρατορία τοῦ Ναπολέοντα
 1799-1804 'Ο Ναπολέόντας πρῶτος 'Υπατος
 1801 Εἰρήνη Λιονέβιλ (μὲ τὴν Αύστρια)
 1802 Εἰρήνη Ἀμιέν (μὲ τὴν Ἀγγλία)
 1804-1814 'Ο Ναπολέόντας αὐτοκράτορας
 1805 Τρίτος συνασπισμός - Μάχη τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων (Austerlitz, 2 Δεκεμβρίου)

1806	Τέταρτος συνασπισμός – Κατάρρευση τής Πρωσίας – Κατάλυση τής Αγίας Ρωμαικής Αύτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ "Εθνους"	
1807	Εἰρήνη τοῦ Τιλσίτ	
1808	'Ισπανικός πόλεμος	
1809	Πέμπτος συνασπισμός – Βάγκραμ. Εἰρήνη τῆς Βιέννης	
1810	Αὐστριακός γάμος	
1812	'Εκστρατεία ἐναντίον τῆς Ρωσίας	
1813	'Έκτος συνασπισμός – Μάχη τῆς Λειψίας (16-19 Οκτωβρίου)	
1814	Κατάληψη τοῦ Παρισιοῦ, ἐκθρόνιση τοῦ Ναπολέοντα	
1815	'Επιστροφή τοῦ Ναπολέοντα – 'Εκατό μέρες – Βατερλό	
1814-1815	Συνέδριο τῆς Βιέννης – Ιερή Συμμαχία	
	Η 'Ελληνική 'Επανάσταση	
1769	'Ορλωφικά	
1788-1792	Λάμπρος Κατσώνης καὶ 'Ανδρίτσος	
1788-1803	'Αγάνες τοῦ Σουλιοῦ καὶ τοῦ 'Αλήπασα	
1798	Θάνατος τοῦ Ρήγα Φεραίου	
1814	Τίρυνση Φιλικῆς 'Επαιρείας	
1821 Φεβρουάρ.	22	Εἶσοδος τοῦ 'Υψηλάντη στή Μολδαβία
1821 Μάρτιος	23	Κατάληψη τῆς Καλαμάτας
1821 Μάρτιος	25	'Υψωση τῆς ἐπαναστατικῆς σημαίας στήν Πάτρα
1821 'Απριλίου	10	'Απαγχούνισμός τοῦ Πατριάρχη
1821 'Απριλίου	20	Μάχη τῆς 'Αλαμάνας καὶ θάνατος τοῦ Διάκου (23 'Απριλίου)
1821 'Απριλίου		Κήρυξη τῆς ἐπαναστάσεως στόν Πολύγυρο Χαλκιδικῆς
1821 Μαΐου	8	Μάχη τῆς Γραβιᾶς
1821 Μαΐου	12-13	Μάχη τοῦ Βαλτετσιού
1821 Μαΐου		Πυρπόληση τῆς Φρεγάτας στήν 'Ερεσό
1821 Μαΐου	26	Τίρυνση τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας στό Μοναστήρι τῶν Καλτεζίν
1821 'Ιουνίου	7	Μάχη τοῦ Δραγατσανιοῦ
1821 'Ιουλίου	20	'Ερχομός τοῦ Μαυροκορδάτου στό Μεσολόγγι
1821 Αύγουστου	26	Μάχη τῶν Βασιλικῶν
1821 Σεπτεμ.	4-7	Συνέλευση τῆς Δυτικῆς Χέρσου 'Ελλάδος
1821 Σεπτεμ.	23	'Άλωση τῆς Τριπόλεως
1821 Δεκεμβρίου	24	'Εναρξη τῆς Εθνικῆς Συνελεύσεως στήν 'Επιδαυρο
1822 'Ιανουαρίου	1	Τό Α' Σύνταγμα (Προσωρινό Πολίτευμα τῆς 'Επιδαύρου)
1822 'Ιανουαρίου	12	'Άλωση τοῦ 'Ακροκορίνθου
1822 Φεβρουαρίου	19	'Υψωση τῆς σημαίας τῆς 'Επαναστάσεως στή Νάουσα
1822 Μαρτίου	30	Καταστροφή τῆς Χίου
1822 'Απριλίου	16	'Άλωση καὶ καταστροφή τῆς Νάουσας
1822 'Ιουνίου	6-7	Πυρπόληση τῆς ναυαρχίδας ἀπό τὸν Κανάρη
1822 'Ιουνίου	9	Κατάληψη τῆς 'Ακροπόλεως τῆς 'Αθήνας ἀπό τὸ Δ. 'Υψηλάντη
1822 'Ιουλίου	4	Μάχη τοῦ Πέτα
1822 'Ιουλίου	26-28	Μάχη τῶν Δερβενακιών – Καταστροφή τοῦ Δράμαλη
1822 Νοεμβρίου		Πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ
1822 Νοεμβρίου	30	'Άλωση τοῦ Παλαμηδίου
1823 Μάρτιος		Β' 'Εθνική Συνέλευση στό "Αστρος"

1823 Μάρτιος	13	'Ο Κάννυκ άναγνωρίζει τὸν Ἑλληνικό ἀποκλεισμό
1823 Αύγουστος	11	Μάχη τοῦ Καρπενησιοῦ - Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη
1823 Δεκέμβριος	24	'Ερχομός τοῦ Βύρωνα στὸ Μεσολόγγι
1824 Μάρτιος		'Επέμβαση τοῦ Μεχμέτ-Αλή τῆς Αίγυπτου
1824 'Απρίλιος		Κατάπινη τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης
1824 'Απρίλιος	19	Θάνατος τοῦ Βύρωνα στὸ Μεσολόγγι
1824 'Ιούνιος	20	Καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν
1824 Αύγουστος	28	Ναυμαχία τοῦ Γέροντα·
1825 'Ιανουάριος		Φυλάκιση τοῦ Κολοκοτρώνη
1825 Φεβρουάριος	12	'Αποβίβαση τοῦ Ἰμπραήμ στὴν Πελοπόννησο
1825 'Απρίλιος	7	Μάχη στὸ Κρεμμύδι
1825 'Απρίλιος	15	'Αρχή τῆς Β' Πολιορκίας τοῦ Μεσολογγιοῦ
1825 Μαΐου	20	Μάχη στὸ Μανιάκι - Θάνατος τοῦ Παπαφλέσσα
1825 'Ιούλιος	4	Θάνατος τοῦ 'Οδυσσέα
1826 'Ιανουάριος		Γ' Εθνική Συνέλευση στὴν 'Επιδαυρο
1826 'Απρίλιος	10-11	'Εξοδος τοῦ Μεσολογγιοῦ
1826 'Ιούλιος	6	'Ιουλιανὴ σύμβαση τοῦ Λονδίνου
1826 Αύγουστου	13	Κατάληψη τῆς Αθήνας ἀπό τὸν Κιουταχή
1826 Νοέμβριος	24	Φονική νύχτα τῆς 'Αράχοβας
1827 Φεβρουάριος		Μάχη στὸ Δίστομο
1827 Μάρτιος	30	'Εκλογὴ τοῦ Καποδίστρια ως Κυβερνήτη ἀπό τὴν 'Εθνοσυνέλευση τῆς Τροιζήνας
1827 'Απρίλιος	23	Θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη
1827 'Απρίλιος	24	Καταστροφὴ τοῦ Φαλήρου
1827 Σεπτέμβριος	18	Κατόρθωμα τοῦ "Αστιγή στὴν 'Ιτέα
1827 'Οκτώβριος	8	Ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου
1828 'Ιανουάριος	6	'Ερχομός τοῦ Καποδίστρια στὴν 'Ελλάδα
1828 Μαΐου	20	Θάνατος τοῦ "Αστιγή
1828 Αύγουστος	18	'Ερχομός τοῦ Μαιζόν στὴν Πελοπόννησο
1829 Μάρτιος	10	Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου
1829 'Ιούλιος	11	'Εθνική Συνέλευση στὸ 'Αργος
1829 Σεπτέμβριος	12	Μάχη τῆς Πέτρας (Δημ. 'Ψηφιάλαντης)
1829 Σεπτέμβριος	27	Δολοφονία τοῦ Καποδίστρια
1830 'Ιανουάριος	22	Β' Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου
1832 'Απρίλιος		'Εκλογὴ τοῦ "Οθωνα - 'Εθνική Συνέλευση στὴν Πρόνοια
1833 'Ιανουάριος	25	'Ερχομός τοῦ "Οθωνα στὴν 'Ελλάδα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πρώτο Μέρος

Η ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ ΩΣ ΤΗ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗ ΕΙΡΗΝΗ
(1492-1648)

- Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ (σσ. 7-12)
Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΧΝΩΝ (σσ. 13-28)
Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ (σσ. 29-37)
Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ (σσ. 38-47)
Ε' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ (σσ. 48-52)

Δεύτερο Μέρος

Η ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΟ ΤΗ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΩΣ ΤΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ

- ΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ (σσ. 53-59)
Ζ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΗΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ - ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΤΟΥ ΙΑ' (σσ. 60-70)
Η' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ - Ο ΑΙΩΝΑΣ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΤΟΥ ΙΑ' (σσ. 71-83)

Τρίτο Μέρος

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

- Θ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 84-91)
Ι' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 92-100)
ΙΑ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 101-104)
ΙΒ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 105-107)
ΙΓ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 108-112)
ΙΔ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΣΤΙΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ (σσ. 113-119)
ΙΕ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΜΕΓΑΛΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (σσ. 120-135)
ΙΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ (σσ. 136-151)
ΙΖ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ-ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 152-159)

Τέταρτο Μέρος

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

- ΙΗ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΑΔΙΑΚΟΣ ΞΕΠΕΣΜΟΣ (σσ. 160-166)
ΙΘ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ (σσ. 167-187)
Κ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (σσ. 188-194)

ΚΑ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (σσ. 195-263)
ΚΒ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ (σσ. 264-275)

1823 Απρίλιος
1824 Μάρτιος
1824 Απρίλιος

Πέμπτο Μέρος

ΤΑ ΝΕΩΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΚΓ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ ΩΣ ΤΟ ΓΑΛΛΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ (1815-1870) (σσ. 276-288)

ΚΔ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ (σσ. 289-323)

ΚΕ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ 1870 ΩΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ (σσ. 324-340)

ΚΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΕΣ-ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΘ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 341-361)

ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ (σσ. 362-366)
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ (σσ. 367-368)

Τά άντίτυπα του βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιόσημο γιά άπόδειξη τής γνησιότητας αύτών.

Άντίτυπο στερούμενο του βιβλιοσήμου τούτου θεωρείται κλεψίτυπο. Ό διαθέτων, πωλών ή χρησιμοποιών αύτό διώκεται κατά τίς διατάξεις τού άρθρου 7 Νόμου 1129 τής 15/21 Μαρτίου 1946 ('Εφ. Καβ. 1946, Α' 108).

32

6

82 42

4

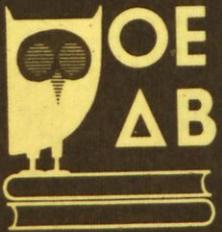
89

024000020157

Ε Κ Δ Ο Σ Η Θ' 1979 (VI) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 100.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 3215/27-4-79

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Ι. ΔΕΛΕΡΜΑΣ & ΣΙΑ Ο.Ε. - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ι. ΚΑΜΠΑΝΑΣ Α.Ε.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής